

﴿يَقَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ﴾

“Ey halkım! Allah’ın davetçisine uyun!”

(Ahkaf, 46/31)

مُخْتَصَر

مِنْهُاجِ الْقَاصِدِينَ

"İHYÂU ULÛMİ'D-DÎN"

ÖZÜ

Muhtasar

MİNHACU'L-KÂSİDÎN

«مختصر منهاج القاصدين»

Özgün Adı:

Muhtasaru Minhacu'l-Kâsidin

Telif: Ahmed b. Abdurrahman b. Kudame el-Makdisî

Çeviri: Dr. Ahmed İyibildiren

Hadislerin Tahrirci: Abdulkadir el-Arnâvud

Yayına Hazırlık: Guraba Yayın Heyeti

Abdullah Yolcu

Mustafa Yiğit

Murat Kahraman

Kapak: Ahmet Mayalı

Baskı-Cilt: Step Ajans Bosna Cad. No: 11

Bağcılar/İstanbul Tel: (0212) 446 88 46

Guraba Yayınları: 135

ISBN: 978-605-5387-47-1

M. 2016 / H. 1437

2. Baskı

Her Hakkı Saklıdır

GURABA YAYINCILIK SAN. TİC. LTD. ŞTİ.

Çatalçeşme Sk. Defne Han 27/5

Cağaloğlu - Fatih/İstanbul

Tel: (0212) 526 06 05 Cep-tel: (0507) 286 14 14

guraba yayınları مكتبة الغربة

gurabayayinlari

www.guraba.com.tr

İbn Kudame el-Makdisî

"İHYÂU ULÛMİ'D-DÎN"

ÖZÜ

Muhtasar Minhacu'l-Kâsıdîn

Hadislerin Tahrirci:

Abdulkâdir el-Arnâvud

الغراباء
gûraba

guraba Yayında Mihenk Taşı

NEDEN GURABA?

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَسَلَّمَ:
«بَدَأَ الْإِسْلَامُ غَرِيبًا وَسَيَعُودُ كَمَا بَدَأَ؛ فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ».

رَوَاهُ مُسْلِمٌ. وَفِي رِوَايَةٍ التِّرْمِذِيُّ:

«فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ؛ الَّذِينَ يُصْلِحُونَ مَا أَفْسَدَ النَّاسُ مِنْ
بَعْدِي مِنْ سُنَّتِي».

Rasûlullah *sallallâhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmaktadır:

“İslam garib olarak başladı. Başladığı hale geri dönecektir. O halde müjdeler olsun Guraba’ya/gariplere!”

[Müslim, Kitâbu’l-İmân]

Tirmizî rivayetinde:

“Guraba’ya/gariplere müjdeler olsun! Onlar ben-
den sonra sünnetimden insanların bozdukları
şeyleri düzeltenlerdir.”

[Tirmizî, İmân]

Guraba Yayınevinin Sunuşu

Şüphesiz ki hamd Allah'adır. O'na hamdeder, O'na istiğfar eder, nefislerimizin şerrinden ve amellerimizin kötülüklerinden O'na sığınırız. Allah kime hidayet verirse onu saptıracak kimse yoktur; kimi saptırsa da onu hidayete erdirecek yoktur. Allah'tan başka hak ilah olmadığına şahitlik ederim; O tektir ve ortağı yoktur. Ve yine şahitlik ederim ki ahlakı Kur'ân olan ve beşeriyetin en güzel huylarına sahip olan Muhammed, O'nun kulu ve elçisidir.

“Muhtasarın muhtasarı, yani özetin özeti” olan bu kitap, adeta bir kaynaktan fıskıran ve dört kere süzgeçten geçirilerek adeta imbikten süzölmüş-çesine saf ve temiz hale getirilmiş bir pınar gibidir. Şöyle ki;

Kaynağını Yüce Allah'ın Kitabından, Peygamberimizin sünnetinden, icmadan ve selef-i salihînin haberlerinden/kıssalarından alan İmam Gazali'nin *İhyâ Ulumi'd-dîn* kitabı, birinci süzgeç konumundadır. Ki, İmam Gazali, eğitim konusunda ümmetin imamı; *İhyâ da -her ne kadar şeriatın geneli anlatılmış olsa da- eğitim konusunda yazılmış en önemli, en kapsamlı ve en başta gelen kaynaktır.*

İkinci süzgeç konumundaki büyük alim İbnu'l-Cevzî'nin, İmam Gazali'nin *İhya Ulumiddin* kitabını imbikten geçirerek, *ondaki sağlam ve sahih görüşleri alıp bazı çıkarmalar ve eklemeler yaparak Allah'ın şeriatını özetleyen Minhacu'l-Kâsidîn* adlı kitabıdır.

Üçüncü süzgeç konumunda olan ve elinizde bulunan bu eser ise, yine büyük bir alim olan İbn Kudame el-Makdisî'nin, İbnu'l-Cevzî'nin *Minhacu'l-Kâsidîn* adlı kitabının sadece ahlak ve edeb konularını özetlediği *Muhtasaru Minhacu'l-Kâsidîn* isimli kitabıdır. Bu kitap Allah'ın şeriatının sadece ahlak ve edeb konularını ihtiva etmektedir.

Dördüncü süzgeç de elinizdeki kitabın değerinin artmasına vesile olan en önemli sebeplerden biridir. Çünkü imbikten süzölerek gelen özetler, de-

ğerli alim **Abdulkadir el-Arnavud** tarafından tahkik ve tahric edilerek daha da rafine edilmiş ve güvenle başvurulabilecek bir kaynağın ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

* * *

Demek ki takdim ettiğimiz bu kitap, bir müslümanın hayatının genelinde de, özelinde de muhtaç olduğu bir kaynaktır; o kadar ki adeta bir müslümanın kimliğini beyan etmektedir. Eser, ilim taliplisinin hayatında ve hayatının bütün aşamalarında kendisine bir yöntem/metod olması için öğrenmesi, öğretmesi ve amel etmesi gereken ahlakı ve edebi beyan etmektedir.

Şüphesiz bu kitap, bir ahlak metodudur. bir müslümanın hayat yolculuğunda başvurabileceği ve bilmesi gereken yol azığının tamamını, sade ve güvenilir kaynaklardan alarak beyan etmektedir.

Uzun ve yorucu bir emek, büyük bir ihtimam, yoğun ve aşamalı bir tercüme ve düzeltme çalışması yapılarak güzel bir Türkçe ve herkesin anlayabileceği bir üslupla hazırlanan bu kaynak eseri tüm Müslümanların okumaları gerektiği düşüncesindeyiz. Özellikle Kur'ân ve sünnet yolunu takip ettiğini savunan ilim taliplilerinin bu tür kitapları okumaları şarttır. Zira onların bu tür eğitim, ahlak ve edeb kitaplarını okumadıkları için içine düştükleri zaaf, hem onları hem de ümmetin genelini olumsuz yönde etkilemektedir.

Her müslüman bu tür kitapları okuyup **Nebevî metoda ve güzel ahlaka** sahip olmalı ki, önderimiz ve örneğimiz olan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ahlakının niteliklerine doğru yol alabilsin!

Yüce Allah bu eserin; yazan, hazırlayan, okuyan ve yararlanan tüm müslümanlara hayırlı olmasını nasip etsin.

Abdullah Yolcu

Müslüman Alimler Birliği Yüksek Konsey Üyesi,

Türkiye Temsilcisi ve Guraba Yayınevi Sahibi

18.08.2014

TAHKİK EDENİN MUKADDİMESİ

Şüphesiz ki hamd Allah'adır. O'na hamdeder, O'na istiğfar eder, nefislerimizin şerrinden ve amellerimizin kötülüklerinden O'na sığınırız. Allah kime hidayet verirse onu saptıracak kimse yoktur; Allah kimi saptırsa onu da hidayete erdirecek yoktur. Allah'tan başka ilah olmadığına şahitlik ederim; O tektir ve ortağı yoktur. Ve yine şahitlik ederim ki Muhammed, O'nun kulu ve elçisidir.

Bu, İmam Ebu'l-Abbas Necmuddin Ahmed İbn Abdurrahman İbn Muhammed İbn Kudame el-Makdisî es-Sâlihî el-Hanbelî'nin *Muhtasarı Minhacu'l-Kâsidîn* isimli kitabıdır. Bunu İmam Ebu'l-Ferec Cemaluddin Abdurrahman İbn Ali İbn Muhammed el-Cevzî el-Hanbelî el-Bağdadî'nin (ö: hicrî 597) *Minhacu'l-Kâsidîn* isimli kitabından ihtisar etmiştir (özetlemiştir). İbnu'l-Cevzî de bu kitabı İmam Ebu'l-Hâmid el-Gazalî'nin *İhyau Ulûmi'd-Dîn* isimli kitabından ihtisar etmiştir.

Takdim ettiğimiz bu kitap muhtasarın muhtasarıdır, yani özetin özetidir. Bu, çok önemli, çok değerli bir kitaptır, Müslümanların geneli için çok faydalıdır. *Allah rahmet eylesin Yazar, bu kitapta en sahih ve en meşhur görüşlere dayanmıştır.* Bu, bir müslümanın hayatının genelinde de, özelinde de muhtaç olduğu bir kitaptır. Müellif bu kitapta, Allah Teâlâ'nın Kur'an'da emrettiği ve Peygamberimiz Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in teşvik ettiği ahlak ile ilgili her şeyi özetlemiştir. Kitabın aslında bulunan akaidin kaidelerine muhtasarda yer verilmemiştir. *Çünkü esasında bu kitabın yazılış amacı, bir müslümanın nitelendirilmesi gereken edep ve ahlakıdır.*

Müslümanın inanması/itikad etmesi gereken akaide gelince, bu konuda akaid kitaplarına müracaat edilebilir. Akaid kitaplarında bu konu Kitab ve sünnetten delilleriyle birlikte yer alır ve Peygamberlerin

davet ettiği ve uğruna kitapların indiği saf tevhid delilleriyle birlikte beyan edilir. Mesela İbn Ebi'l-'Izz ed-Dimeşkî'nin *Şerhu'l-Akideti't-Tahaviyye*'si, Ebu'l-Hasen el-Eş'arî'nin *el-İbane fi Usûli'd-Diyane*'si, İmam Muvaffaku'd-Din b. Kudame el-Makdisî'nin *Lum'atu'l-İ'tikadi'l-Hâdi ila Sebili'r-Raşad*'ı, Şeyh Abdurrahman b. Hasen b. Abdülvehhab en-Necdî el-Hanbelî'nin *Fethu'l-Mecid Şerhu Kitabı't-Tevhid*'i ve düzgün bir akideyi ve bir müslümanın izlemesi gereken istikametli yolu beyan eden diğer kitaplar bu konuda müracaat edilebilecek kaynaklardır. *Bu akide, selef-i salihînin Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den öğrendiği bir akidedir.*

Bu muhtasarın yazılış maksadı ibadetlerle ilgili fikhî hükümleri beyan etmek de değildir. Çünkü bunlar insanlar tarafından bilinen fıkıh kitaplarında vardır. *Bu muhtasarın amacı, ilim taliplisinin hayatında ve yaşantısının bütün alanlarında kendisine bir yöntem olması için öğrenmesi, öğretmesi ve amel etmesi gereken ahlakı beyan etmektir.* Müellif dörtlü taksiminde kitabın aslının müellifine tabi olmuştur:

Birinci bölüm: *İbadetlere* tahsis edilmiştir (*Rub'u'l-İbadât*). Bu bölümde önce ilmi, ilmin faziletini, ilimle ilgili şeyleri, ilmin ve ilim öğrenen kimsenin adabını, ibadetlerin esrarını; Kur'an tilavetinin, zikrin ve duaların adabını; gece ibadetinin faziletini ve onu kolaylaştıran sebepleri zikretmiş, faziletli geceler ve günlerle o gün ve gecelerde yerine getirilecek görevleri beyan etmiştir.

İkinci bölüm: *Âdetlere ve âdetlerle ilgili şeylere* tahsis edilmiştir (*Rub'u'l-Âdât*). Bunlar yemenin, içmenin ve nikâhın adabı, kazanç ve maişet adabı, sohbet ve halkla ilişkiler adabıdır.

Üçüncü bölüm: *Helâk edicilere* (*Rub'u'l-Mühlikât*) ve bunlarla ilgili kalp hastalıklarına, dilin afetlerine ve kin, çekememezlik, kibir, riya, kendini beğenmişlik ve gurur gibi kötü sıfatlara tahsis edilmiştir.

Dördüncü bölüm: *Kurtarıcılara* (*Rub'u'l-Münciyat*) ve tövbe, sabır, şükür, korku, dünyaya değer vermemek, Allah'a tevekkül etmek, sözlerde, fiillerde ve niyetlerde doğruluk, Allah'ı gözetmek ve O'nun nimetlerini düşünmek gibi insanı kurtaracak şeylere tahsis edilmiştir.

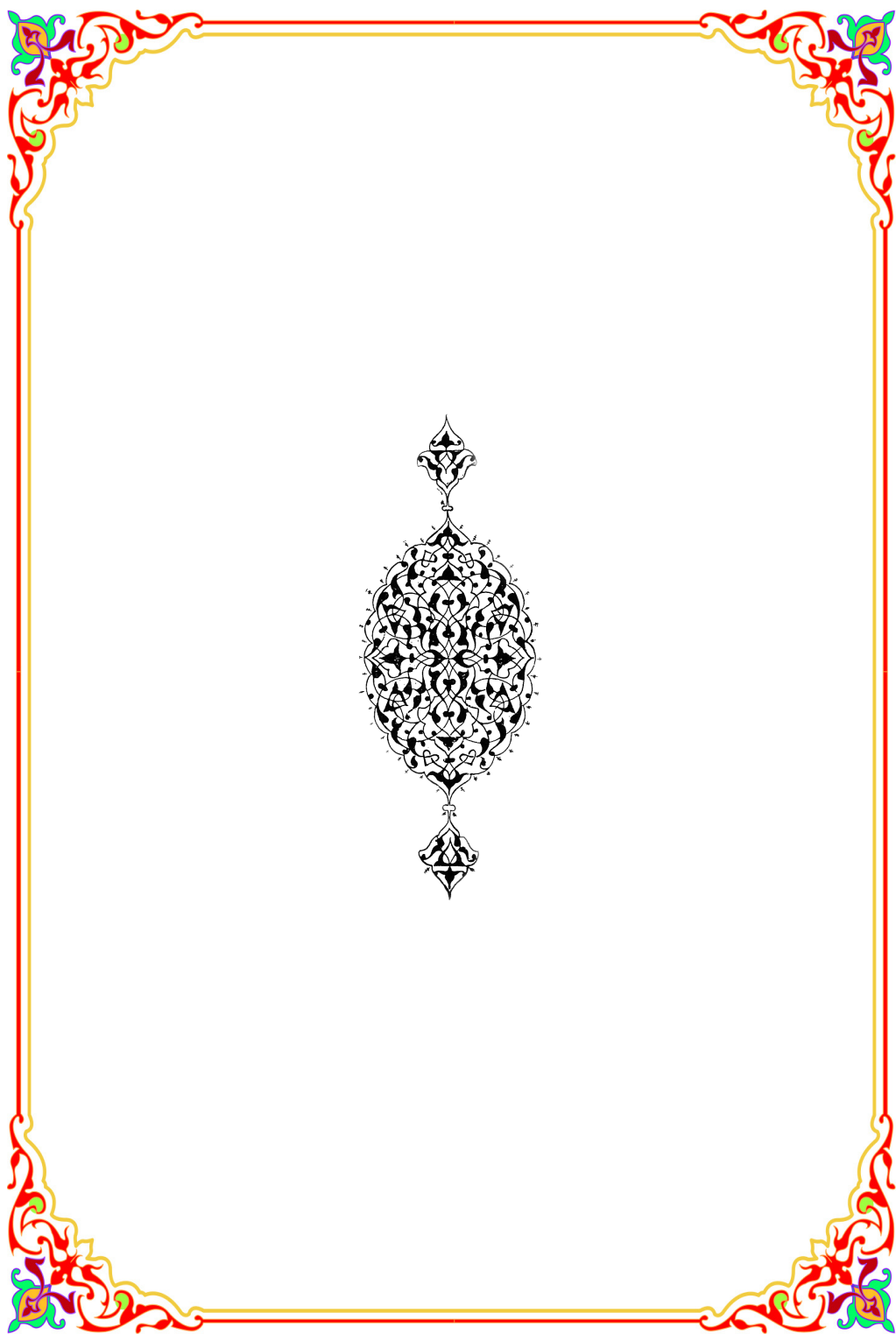
Sonra ölüm ve ölüm korkularından ve Sûr'un üfürülüştünden cennette veya cehennemde yerleşinceye kadar ölünün hallerinden söz ederek bitirmiştir.

En sonunda kulun Allah'ın rahmetinden ümidini kesmemesi, bununla beraber korku ve ümit arasında durması ve O'nun, hakeden mümin kullarına lütuflarda bulunacağını bilmesi için Allah'ın rahmetinin genişliğini beyan eder. Allah'ın lütufta bulunacağı mümin kul, takva ehlidir, mağfiret ehlidir.

Bu kitap daha önce defalarca basıldı. Bu baskıların en sonuncusu 1398 hicri yılında yapıldı. Ben o baskıda arkadaşım Şuayb Arnavud ile birlikte sadece zayıf hadisler üzerine notlar düşmüştüm. Bu baskıda ise ben tek başıma bütün hadislerinin tahririni yaptım, bunların sahihini ve zayıfını beyan ettim. Bu baskının öncekinden daha iyi olacağını umuyorum. Allah'tan, bu çalışmamı rızasına uygun kılmasını diliyorum. Başarının sahibi şüphesiz O'dur. O bize yeter. O ne güzel vekildir. Dualarımızın sonu, âlemlerin Rabbi Allah'a hamd etmektir.

Nebevî Sünnetin Hizmetkârı

Abdulkadir el-Annauud

(ARAPÇA) YAYINLAYANIN MUKADDİMESİ

Hamd Allah'adır. O'na hamd eder, O'na istiğfar eder, nefislerimizin şerrinden ve amellerimizin kötülüklerinden O'na sığınırız. Allah kime hidayet verirse onu saptıracak kimse yoktur; kimi saptırırsa da onu hidayete erdirecek yoktur. Allah'tan başka (hak) ilah olmadığına şahitlik ederim; O tektir ve ortağı yoktur. Ve yine şahitlik ederim ki Muhammed O'nun kulu ve elçisidir. Allah'ın çokça salâtı ve selamı onun üzerine olsun.

İbn Kudame el-Makdisî'nin *Muhtasarı Minhacü'l-Kâsıdîn* isimli kitabı, ihtiva ettiği yüksek fikirle, üstün edeple, soylu ve ince duyguyla benzerini getirmede zamanın cimrilik ettiği, çok değerli ve nadir kitaplardan sayılır. Bu, müellifin müslüman bireyin konumuna ne kadar önem verdiğinin ve onu hem dünyada hem de ahirette mutlu etmek için ne kadar çok gayret ettiğinin en açık göstergesidir. Onun muhatbına nezaketle ve zarafetle konuştuğunu, dostça nasihat ettiğini ve onu kalp huzuruna, gönül sükûnuna ve vücut rahatlığına götürecektir doğru bir yöntemle kolayca yönelttiğini görürüz.

Bu kitabın satır aralarında müellifin; mümin bireye karşı samimiyetini, ona olan derin sevgisini, onun iyiliği için gösterdiği üstün gayretini ve şayet yoldan çıkarsa ve gelecekteki uzun yolculuktan önce kendisi için gerekli hazırlığı yapmazsa içine düşeceği elem verici akıbetten fevkalade korktuğunu görürüz.

Bu kitap değişmez/sabit hakikatlerle, evren/kainat ve insanın yapısına ve bu yapıların yüce Yaratıcı ile arasındaki kuvvetli irtibatın boyutuna işaret eden ikna edici delillerle önce akla hitap eder. Yüce Yaratıcı ile evren ve insan arasındaki bu irtibat, yüce Yaratıcının kud-

retinden ve her şeyin O'nun iradesine bağlı olmasından kaynaklanır. Her şey sonunda yine O'na dönecektir.

Şüphesiz bu kitap bir fıkıh ve akaid kitabı olmadan önce bir ahlak ve edep kitabıdır. Müslümana ibadetin adabını öğretir; böylece Rabbiyle ilgili işi düzelir. Ona muamele adabını öğretir; böylece etrafındaki insanlarla ilgili işleri düzelir. Ona kendi kişiliğiyle ilgili adabı öğretir; böylece insan kendi varlığının hakikatini ve yaratılışının gayesini öğrenir, nefsinin ıslah eder, içi-dışı bir olur.

İbn Kudame bu kitabın başında ilmin, ilim öğrenme ve öğretmenin faziletinden söz eder, övülen ve yerilen ilmi, ilim öğreten ve öğrenenin adabını beyan eder.

Sonra kitabın bölümlerine geçer ve ibadet adabından, muamele adabından ve kişilik adabından, izahlı ve ayrıntılı olarak söz eder.

İbadet adabı bölümünde müellif; taharetten, namazdan, bunların esrarından ve sıhhat şartlarından, cumanın, cemaatin ve nafilelerin faziletinden, zekât ve sadakanın faziletinden, hem sadakayı verenin hem de alanın adabından, oruçtan ve orucun esrarından, önemli meselelerinden ve adabından söz eder. Aynı şekilde haccın adabından, faziletlerinden ve sembollerinden, Kur'an adabından, Kur'an tilavetinin faziletinden, zikir ve dualardan, gece ve gündüz evradından söz eder.

Müellif, muamele adabı bölümünde, yemek ve ziyafet adabından, nikâhtan, nikâh adabından ve nikâhla ilgili şeylerden, doğum adabından, talak ahkâmından, kazanç ve maişet adabından, onun faziletinden ve muamelenin sıhhatinden, helal ve haramın derecelerinden, şüpheli şeylerin mertebelerinden ve onların helal ve haramdan ayırt edilmesinden, emîrlerle/sultanlarla ilişkilerin nasıl olması gerektiğinden, arkadaşlıktan, kardeşlikten ve sosyal ilişkiden, akraba haklarından, yolculuk adabından, yolculuğun faziletinden ve faydalarından, iyiliği emretmek ve kötülüğü men etmekten ayrıntılı olarak söz eder.

Kişilik adabı bölümünde ise müellif; uzlet adabından, uzletin faydalarından ve afetlerinden geniş geniş söz eder. Kalplerin ilginç yönlerini, şeytanların vesvese ve vehimlerle onlara tasallutunu, nefsin riyazetinin

keyfiyetini, ahlakın güzelleştirilmesini, şehvetlerin terk edilerek kalp hastalıklarının tedavi edilmesini, mide şehvetinin ve cinsel şehvetin kırılmasının yöntemini izah eder. Dilin afetlerini ve susmanın faziletlerini beyan eder. Öfke, nefret ve hasedi kötüler. Hilmi, affı ve yumuşaklığı över. Cimriliği, hırsı ve açgözlülüğü kötüler. Kanaat ve sahaveti över. Şöhreti, riyayı, kibri, kendini beğenmişliği ve gururu kötüler. Tevazuu ve bencilliği yok etmeyi över. Tövbenin gerekliliğini, faziletini, şartlarını, rükünlerini beyan eder ve son olarak da büyük günahlar ve diğer günahları terk etmekten söz eder.

Sonra sabrın ve şükrün, ümit ve korkunun, zühd ve fakirliğin, tevhid ve tevekkülün faziletlerini sayar. Ve sözü muhabbete, ünsiyete, şevke ve rızaya getirir; saf muhabbete layık olanın sadece Allah olduğunu, niyet, ihlâs ve doğruluğun hakikatini, nefis muhasebesini ve murakabesini, Allah'ın melekûtunu ve yaratmasını beyan eder.

İbn Kudame ölümü, ölüm sonrasını ve ölümle ilgili şeyleri anlatarak kitabını tamamlar. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatını ve Raşid halifelerin (Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin) vefatlarını ayrıntılı olarak anlatır. Sonra kabir ziyaretinden, kabir sakinlerinin hallerinden ve onlara dua etmekten söz eder. Sonra cehennem azabından ve korkularından, cennetin vasfından ve nimetlerinden söz eder.

Sonra müellif, son bölümü de Allah'ın her şeyi kuşatan rahmetini anlatarak bitirir. Burada Allah'ın cömertliğini, rahmetinin ve cömertliğinin genişliğini müjdeleyen hadisleri zikreder ve şöyle der: “Biz Allah'tan, bize hak ettiğimiz şeylerle muamele etmesini ve şanına layık şeylerle lütufta bulunmasını dileriz. Çünkü bizim affedilmeyi umacağımız amellerimiz yok. Fakat biz O'nun rahmeti ve cömertliğinden dolayı affedileceğimizi umarız.” Böylece nefislerden kederi ve ümitsizliği söker ve sevinci, kalplerde Allah'ın affının ve rahmetinin, rızasına ve mağfiretine kavuşmanın, gazabının ve cezasının zevalinden sonra cennete girmenin umudunu eker.

Sözün özü: -Ey okuyucu kardeş- hangi halde bulunursan bulun, ister uyanık halde ol, ister uyku halinde ol, senin bu değerli yolculuğa muh-

taç olmaman mümkün değildir. Bu senin beşikten mezara kadar süren ömrünün uzun ve meşakkatli yolculuğunda güvenilir rehberindir. Bu yolculuğun zorluklarında sana eşlik eden samimi arkadaşındır. Yolculuğun bütün aşamalarında seninle beraberdir. Yalnızlığında seni rahatlatır, sıkıntını giderir, zayıfladığı zaman azmini güçlendirir, üzüldüğün zaman teselli eder, cahil kaldığın zaman sana öğretir, unuttuğun zaman sana hatırlatır. Yolculuğun zorluklarını, endişe ve kaygıları hafifletir.

Akşama ulaştığın zaman yolunu aydınlatır, sabaha eriştiğin zaman yolunu ve hedefini doğrultur. Sana iyiliğin ve doğruluğun yollarını gösterir. Kısa ömür yolculuğunun en doğru yolun üzerinde ve en mükemmel şekilde sona ermesi için seni şirkin, sapıklığın ve kötü akıbetin derin çukurlarına düşmekten sakındırır.

Allah'tan, bizim ve sizin için kurtuluş, başarı ve güzel bir son istiyorum.

Bu baskı, tahricinin beğenilecek ve övülecek bir şekilde olması için bütün gücümüzü sarfettiğimiz, yeni ve en son baskıdır. Daha önce bu kitabı hicri 1398 yılında üç yazma nüshaya dayanarak zapta geçirip basmıştım. Bunu değerli hocalarımız Abdulkadir Arnavud ve Şuayb Arnavud'a verdim. Onlar okuyucunun, dinini belgeli olarak öğrenmesi için kitaptaki zayıf hadisleri tahric ettiler. Sonra Allah Teâlâ bana bu kitabın dördüncü nüshasını ele geçirmeyi nasip etti ve kitabı bu nüshayla da karşılaştırdık. Sonra *İhyau Ulûmi'd-Din*'deki bazı konu başlıklarını ilave ettik. Bunları köşeli parantez [ ] içine aldık ve kapsamlı bir fihristle donattık. Değerli üstad Şeyh Abdulkadir el-Arnavud kitabın bütün hadislerini tahric etti. *Allah onu korusun ve en güzel şekilde ödüllendirsin.*

Yüce Allah'ın bizden bu çalışmamızı kabul etmesini ve bunun ec-rini ve sevabını kıyamet gününe kadar bizim için biriktirip saklamasını umuyoruz. O gün malın da, evladın da hiçbir faydası yoktur. Sadece Allah'a selim bir kalp ile gelen kimse kurtulur. Her türlü hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah içindir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
رَبِّ يَسِّرْ يَا كَرِيمِ

Rahmetiyle bütün kulları kuşatan, doğru yola hidayeti, özellikle kendisine itaat edenlere nasip eden ve lütfuyla onları salih amellerde başarılı kılan ve onları maksada erİştiren Allah'a hamdolsun.

Nimetleri bol bol veren Allah'ı bilerek O'na hamd ederim. Huzurundan kovulmanın ve uzaklaştırılmanın felaketinden O'na sığınırım. Ahiret günü için hazırlayacağım bir şahitlikle Allah'tan başka (hak) ilah olmadığına şahitlik ederim; O tektir ve ortağı yoktur.

Ben, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna da şahitlik ederim. O, hidayetin ve doğruluğun yollarını açıklayandır. İnkârcıları, sapık ve inatçı dinsizleri kahredendir. Allah'ın bizi beklentilerimizin ve muradımızın sonuna kadar ulaştıran desteğı ve yardımını onun, ailesinin ve değerli arkadaşlarının üzerine olsun.

Allah rahmet eylesin eşsiz âlim Şeyh Cemalüddin İbnu'l-Cevzî'nin Minhacu'l-Kâsidîn isimli kitabının üzerinde bir defa durmuş ve onun çok değerli, çok faydalı ve çok güzel bir kitap olduğunu görmüştüm. Bu kitap beni etkiledi. Onu elde etmek ve okuyup incelemek istedim. İkinci defa incelerken bende bıraktığı etkinin daha fazla olduğunu hissettim. Fakat çok geniş/kapsamlı bir kitap olduğunu gördüm ve kitabın başlarında zikrettiğı furû ile ilgili açık meseleler hariç, maksatların çoğunu, en önemli konularını ve faydalarını ihtiva eden bu muhtasarını hazırladım. Furû ile ilgili açık meseleler fıkıh kitaplarında meşhurdur ve bunlar insanların arasında ayrıntılı olarak bilinmektedir. Zaten bu kitabın maksadı da bu değildir.

Kitabın tertibini ve lafızlarını aynen muhafaza etmeyi tercih etmedim. Bilakis ihtisar maksadıyla bazılarını mana olarak zikrettim. Bazen

-eğer münasip ise- bir hadis veya az bir şey ekledim. Allah en iyi bilendir.

Yüce Allah'tan bizi, kitabı inceleyeni, okuyanı ve dinleyeni bu kiptan yararlandırmasını, onu sadece kendi rızasına uygun kılmasını, sonumuzu hayırlı eylemesini, söz, amel ve niyetten rızasına uygun şeylerde bizi başarılı kılmasını, eksiklerimizde ve fazlalarımızda bize müsa-maha etmesini, bir an bile olsa bizi, bize ve yarattıklarından herhangi birine bırakmamasını dileriz. O bize yeter, o ne güzel vekildir.

Allah rahmet eylesin müellif,⁽¹⁾ bu giriş cümlelerini tamamladıktan sonra şöyle dedi:

“Ey sadık, kararlı ve azimli mürid! Ben senin meşgul edici dünyanın fazlalıklarını terk etmeye zihnen hazır ve ahirete yönelmeye kararlı olduğumu gördüm. Çünkü sen halka karışmanın (zihnî) karışıklığı gerektireceğini, nefis muhasebesini ihmalin tefritin temeli olacağını, ömür değerlendirilmezse fırsatın kaçacağını, nefesleri alıp vermenin yolcuyu ölüm menziline doğru koşturacağını bilirsin. Yalnızken yanına almak istediğin ve sessizliğinde konuşmak istediğin kitaplardan hangisine bakarsan bak *İhyau Ulumi'd-Din* kitabından etkilenirsin, onun kendi türü içinde tek ve kendi içinde çok değerli bir kitap olduğunu kabul edersin.

Bil ki *İhyau Ulumi'd-Din* kitabının içinde sadece âlimlerin bildiği afetler/hastalıklar vardır. Bunlar en azından batıl, mevzu ve mevkuf hadislerdir. Müellif bunları gördüğü gibi nakletmiştir, Yoksa kendisi uydurmuş değildir. Mevzu hadisle ibadet etmek ve yapay bir lafza aldanmak caiz değildir.

Ben senin, haklarında Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in tek kelime söylemediği gece ve gündüz namazlarını kılmana nasıl razı olurum?!

Onun mutasavvıflara ait sözlerden derlediği ve dünyada ve ahirette hiçbir faydası olmayan, şiddetli açlığı, gereksiz seyahate çıkmayı ve

(1) *Minbacü'l-Kasidîn* kitabının yazarı olan Cemaluddin İbnu'l-Cevzî el-Bağdadî.

azıksız çöle girmeyi emretmek gibi şeylerden olup da amel edilmesini teşvik ettiği sözlerin senin kulağına gelmesini nasıl tercih ederim?!

Ben kitaptaki bu ayıpların bir kısmını *Telbisu İblis* isimli kitabımda açıklamıştım.

Ben senin için onun bozuk yönlerinden temizlenmiş ve faydalı yönlerini ihtiva eden bir kitap yazacağım. Yazacağım kitapta en sahih ve en meşhur nakillere, en sağlam ve en iyi manalara dayanacağım. Atılması uygun olan şeyleri atacağım, eklenmesi yararlı olan şeyleri ekleyeceğim.”

Müellif bunları söyledikten sonra şöyle dedi: “Hak Teâlâ’nın nefis üzerindeki hakkını ödemek ve nefsin elinden tutmak için uzlette kalmaya sağlıklı bir şekilde karar verdiği zaman bu konudaki yardımcın ilim olsun. Nefsin gizli arzularını da araştır (ki kurtulasın), ne olur ne olmaz, belki ona teslim olursun. Şu iki adamın yolundan da sakın:

Fıkıhta tartışmayı bilen ve liderliğine güvenen veya kadılık makamını ele geçirip makamını korumak için çalışan veya süslü sözlerle vaaz edip -insanları tuzağa düşürmek için- ağının gözlerini daraltan âlimin yolundan...

Veya bozuk fikirleriyle cehaletinin içinde dönüp duran, elini öptürerek ve mübarek olduğuna inanarak Allah’a yaklaştığını zanneden ve Allah’ın şeriatıyla ve sünnetiyle değil de kendi hevasıyla amel eden zahidin yolundan...

Bunlar doğru yoldan ayrılan, saf cevheri bırakıp amellerin kabuğuyla yetinen ve işin başındaki acemileri serabın parlaklığıyla aldatan kimselerdir. Bunların yolu, istikametın caddesi ve selametın yolu olan salih selefin yollarından ayrı bir yoldur.

Ben inşaallah bu kitapta sana onların eserlerine delalet eden tek tek haberleri anlatacağım.”

Bizim bu kitabımızın bir başlangıç bölümüne ihtiyacı olduğu gibi sonuç bölümüne de ihtiyacı vardır.

Çünkü onda ibadetlerin sırları ve muamelatın afetlerinden sakındırıcı şeyler vardır.

Müellif bu kitabı dört bölüme ayırmıştır:

Birincisi: İbadetler bölümü,

İkincisi: Âdetler bölümü,

Üçüncüsü: Helâk ediciler bölümü,

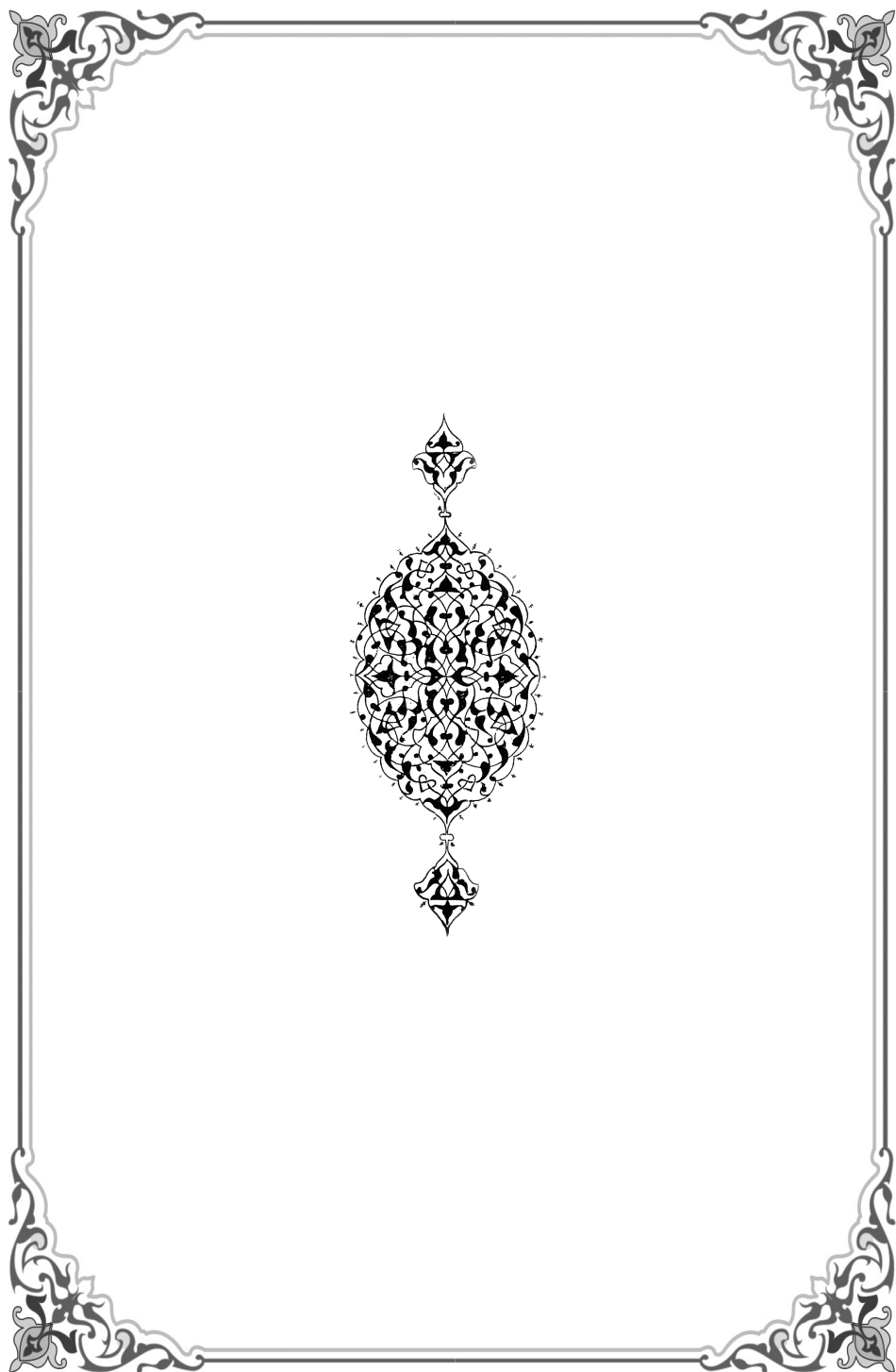
Dördüncüsü: Kurtarıcılar bölümü,

Her bir bölüm ayrı ayrı kitapları, babları ve fasılları ihtiva eder.

Birinci Bölüm

İBADETLER

1- İLİM, FAZİLETİ VE İLİMLE İLGİLİ MESELELER

[İLMİN, İLİM ÖĞRETMENİN VE ÖĞRENMENİN FAZİLETİ]

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “**De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?**” (Zümer, 9) “**Allah içinizden iman edenlerin ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltsin.**” (Mücadile, 11) İbn Abbas *radiyallahu anhumâ* şöyle dedi: Âlimlerin dereceleri müminlerin derecelerinden yedi yüz derece daha yüksektir. İki derece arasında beş yüz yıllık mesafe vardır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “**Kulları içinden ancak âlimler, Allah’tan (gereğince) korkar.**” (Fatır, 28)

Buhari ve Müslim’in *Sahih*’lerinde rivayet ettiği bir hadiste Muaviye İbn Ebi Süfyan *radiyallahu anhu* şöyle dedi: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şöyle dediğini duydum: “*Allah kimin için hayrı isterse onu dinde fakih kılar.*”⁽²⁾

Ebu Ümame *radiyallahu anhu*’tan şöyle rivayet edildi: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e birisi âbid, diğeri âlim iki adamdan söz edildi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle dedi: “*Âlimin âbide üstünlüğü, benim, ashabımın en düşük derecelisine olan üstünlüğüm gibidir.*” Sonra şöyle dedi: “*Muhakkak ki Allah, melekleri, göklerin ve yerin sakinleri, hatta yuvasındaki karınca, hatta denizdeki balık bile insanlara ilim öğretenlerin iyiliği için dua ederler.*” (Tirmizi, hasen-sahih kaydıyla)⁽³⁾

Bir hadis de şudur: “*Âlimin âbiden üstünlüğü, dolunayın diğer yıldızlardan üstünlüğü gibidir. Muhakkak, âlimler peygamberlerin*

(2) Buhari (71), (3116); Müslim (1037); Darimî (232); İbn Mace (221) ve Ahmed, 4/92, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 101.

(3) Tirmizî (2686); Taberânî, *el-Kebir*, (7911, 7912). Bu hadis, şahitleriyle birlikte sahihtir.

mirasçılardır. Şüphesiz peygamberler ne altın ne de gümüş miras bırakırlar. Peygamberler miras olarak ancak ilim bırakırlar. Bu itibarla, kim peygamberlerin mirası olan ilmi elde ederse tam bir hisse almış olur.”⁽⁴⁾

Safvan İbn Assal *radiyallahu anh*'tan şöyle rivayet edilmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “Melekler ilim öğrencisinin öğrendiği şeylerden razı oldukları için (veya onun razı olması için) kanatlarını indirirler.”⁽⁵⁾

Hattabî dedi ki: Meleklerin kanatlarını koymalarının anlamı konusunda üç görüş vardır:

Birincisi: Kanatlarını yaymalarıdır.

İkincisi: İlim öğrencisine saygı ve onu yüceltmek için tevazu göstermeleri anlamındadır.

Üçüncüsü: Bununla kastedilen, onların ilim meclislerine inmeleri ve uçuşu terk etmeleridir.

Ebu Hureyre *radiyallahu anh*'tan rivayet edildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Kim bir yol tutar da o yolda ilim ararsa Allah Teâlâ ona cennete giden yolu kolaylaştırır.”⁽⁶⁾

(4) Ebu Davud (3641, 3642); Tirmizî (2683); İbn Mace (223); Darimî (349); Ahmed, 5/196; İbn Hibban, *Mevarid*, (80). Ebu'd-Derda *radiyallahu anh*'in rivayet ettiği hadisten alınmıştır. Şahitleriyle birlikte sahih bir hadistir.

(5) Tirmizî (3529); Ahmed, 4/230; İbn Hibban, *Mevarid*, (186). Bu hadis sahihtir. Hattabî *Mealimü's-Sünen*, 1/61'de dedi ki: “Melekler kanatlarını koyarlar...” sözünün üç türlü tefsiri vardır:

1. Meleklerin kanat koymasının anlamı, ilim öğrenmek için yürüdüğü zaman basması ve yardım için ilim öğrencisine kanadını yayması ve sermesidir.

2. Onun hakkını yüceltmek ve ilmine saygı göstermek için meleklerin tevazu anlamına gelir. Melekler bu tevazu göstermek için kanatlarını onun için toplar ve onları indirerek uçuştan vazgeçer. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “İkisine de acıyarak tevazu kanatlarını indir.” (İsra, 24)

3. Bununla onların ilim ve zikir meclislerine inmeleri ve uçuşu terk etmeleri kastedilmiş olabilir. Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Allah'ı zikreden hiçbir topluluk yoktur ki melekler onları kuşatmamış olsun...”

(6) Müslim (2699); Tirmizî (2648); Ahmed: 2/252, 322, 407; İbn Mace (225); İbn Hibban (78); Hâkim: 1/88-89.

Yine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den şöyle rivayet edilmiştir: “İslam'ı yaşatmak için ilim tahsil ederken ölen kimse ile peygamberler arasında sadece bir derecelik fark vardır.”⁽⁷⁾ Bu konuda daha pek çok haber vardır.

Bazı âlimler dediler ki: Cahillerin neyi kazandığını ve âlimlerin neyi kaybettiğini keşke bilseydim!

İLİM ÖĞRETMENİN FAZİLETİ

Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Sehl İbn Sa'd *radiyallahu anh*'tan tahrir ettikleri şu hadis ilim öğretmenin faziletlerini anlatır: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ali *radiyallahu anh*'a şöyle buyurmuştur: “Allah'ın senin sayende bir adamı hidayete sevk etmesi, senin kırmızı develere sahip olmandan daha hayırlıdır.”⁽⁸⁾

İbn Abbas şöyle diyor: “İnsanlara iyiliği öğreten kimseye bütün hayvanlar, hatta denizdeki balık bile istiğfar eder.” Bunun benzeri Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den merfu olarak rivayet edilmiştir.⁽⁹⁾

Soru: Balığın ilim öğretece istigfar etmesinin sebebi nedir?

Cevap: İlmin faydası her şeyi, hatta balıkları bile kapsar. Çünkü insanlar kendileri için neyin helal, neyin haram olduğunu ilimle bilirler ve her şeye, hatta kesilenlere⁽¹⁰⁾ ve balıklara bile iyilik yapılmasını, güzel

(7) Darimî, Hasen'den mürsel olarak rivayet etmiştir (360). Taberanî, İbn Abbas'tan merfu olarak bir benzerini rivayet etmiştir, *el-Evsat*, (9450). İsnadı zayıftır. Bkz: *el-Mecme*, 1/123; *Mizanü'l-İ'tidal*, 3/503; *İthafü's-Sâde*, 1/100, 101.

(8) Uzun bir hadisten alınmış bir parçadır. Buhari (2942), (3701), (4260); Müslim (2406); Ahmed 5/333; Ebu Ya'la (7527). Sehl İbn Sa'd *radiyallahü anh* hadisinden alınmıştır.

(9) Bunu Hafız Ebu Hayseme Züheyr İbn Harben-Nesâi Kitabı'l-İlm'de İbn Abbas'tan merfu olarak rivayet etmiştir, hadis no: (6). Bu hadis sahih yollarla merfu olarak da rivayet edilmiştir. Merfu olarak rivayet edenler şunlardır: Tirmizî, Ebu Ümame el-Bâhilî *radiyallahü anh*'tan rivayet etmiştir (2686); Taberanî, Cabir İbn Abdillâh *radiyallahü anhüma*'dan rivayet etmiştir, *el-Evsat*, (6219). Sahih bir hadistir. Bkz: *Mecmau'z-Zevaid*, 1/124.

(10) Müslim (1955) Şeddad İbn Evs'in rivayet ettiği bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz Allah Teâlâ her şeyde iyiliği ve güzelliği emretmiştir. O halde öldürdüğünüz vakit güzelce öldürün, kestiğiniz vakit güzelce kesin...”

davranılmasını tavsiye ederler. Allah Teâlâ onların güzel davranışlarının bir parçası olarak her şeye, onlar için istiğfar etmelerini ilham etmiştir.

Ebu Musa *radiyallahu anh*'tan şöyle rivayet edilmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Allah Teâlâ’nın benimle gönderdiği hidayet ve ilim, bereketli bir yağmur gibidir; döküldüğü toprağın bir kısmı suyu içine alır, bol miktarda ot ve mahsul bitirir. Bir kısmı da sert ve çoraktır, suyu tutar, Allah onunla insanları yararlandırır, ondan içerler, hayvanlarını sularlar, ekinlerini sularlar. Diğer bir kısmı da düzdür, suyu tutmadığı gibi ot da bitirmez. İşte Allah’ın dininde fakih olan ve Allah’ın benimle gönderdiği şeyden kendisine fayda verdiği; öğrenip öğreten kimsenin misali ile bu hususta kibrinden baş kaldırmayanın ve kendisiyle gönderildiğim Allah’ın hidayetini kabul etmeyen misali budur.”⁽¹¹⁾

Bu hadisi iyi düşün. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in sözlerinin insanlar üzerinde bıraktığı etkiye bak. Fakihler, anlayış sahibi kimselerdir. Suyu kabul eden ve ot bitiren toprak parçası gibidirler. Çünkü onlar bilirler, anlarlar, üretirler/türetirler ve öğretirler. Fıkıh ve anlayıştan nasibi olmayan nakilci hadisçiler, suyu muhafaza eden çorak araziler gibidirler, kendilerindeki ilimden yararlanılır. İşiten fakat öğrenmeyen ve muhafaza etmeyen kimseler ise cahil avamdır.

Allah rahmet eylesin Hasen el-Basrî şöyle dedi: Âlimler olmasaydı insanlar hayvanlar gibi olurlardı.

Allah razı olsun Muaz b. Cebel şöyle dedi: “İlim öğrenin, çünkü Allah için ilim öğrenmek Allah’a saygı ve ibadettir. İlim müzakere etmek tesbih, ilim araştırmak cihaddır. Bilmeyene öğretmek sadakadır. Layık olana bolca bilgi vermek Allah’a yakınlıktır. İlim, gurbette bir arkadaş-tır, yalnızlıkta -seninle- konuşandır.”⁽¹²⁾

⁽¹¹⁾ Buhari (79); Müslim (2282); Ahmed: 4/39.

⁽¹²⁾ İbnu'l-Kayyim, *Miftahu Dari's-Sâde*, 1/173'de şöyle dedi: Nakledilen bu sözlerin Muaz'a ait olduğu bilinmektedir. Bunu Ebu Nuaym, *el-Mu'cem*, 1/239'da Muaz'ın naklettiği merfu bir hadis olarak rivayet etmiştir. Fakat merfuluğu sabit değildir. Sadece Muaz'a kadar ulaşan bir rivayettir.

Allah rahmet eylesin Ka'b şöyle dedi: Allah Teâlâ, Musa *aleyhisselam*'a şöyle vahyetti: Ey Musa, iyiliği öğren ve onu insanlara da öğret. Çünkü ben iyiliği öğrenen ve öğreten kimselerin kabirlerini öyle aydınlatırım ki orada hiç yalnızlık hissetmezler.

[ÖVÜLEN VE YERİLEN İLİMLER, KISIMLARI VE HÜKÜMLERİ]

Enes İbn Malik *radıyallahu anh*'tan rivayet edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “İlim öğrenmek her müslümana farzdır.” (Ahmed, *el-I'lel*)⁽¹³⁾

Allah rahmet eylesin müellif, her müslümanın bilmesi farz olan ilmin hangisi olduğu konusunda insanların ihtilafa düştüklerini söylemiştir.

Fıkıhçılar derler ki: Bu, fıkıh ilmidir, çünkü helal ve haram ancak bu ilimle bilinir.

Tefsirciler ve hadisçiler dediler ki: Bu, Kitap ve sünnet ilmidir, çünkü bütün ilimlere bununla ulaşılabilir.

Tasavvufçular bunun ihlâs ilmi ve nefsin afetlerini bilmek olduğunu söylediler.

Kelamcılar bunun kelam ilmi olduğunu söylediler.

Kabul görmeyen daha başka görüşler de vardır. Doğrusu, kulun Rabbi ile ilişkisini düzenleyen ilimdir.

Kulun yükümlü olduğu muamele üç kısımdır:

- 1- İtikat (inanıp bağlanmak).
- 2- Fiil (emredilen şeyleri yapmak).
- 3- Terk (yasaklanan şeyleri terk etmek).

Çocuk ergenlik çağına geldiği zaman kendisine farz olan ilk şey, kelime-i şehadeti ve manasını öğrenmektir. Bu bilgiyi herhangi bir araştırma ve inceleme yapmaksızın ve delil olmaksızın -taklit yoluyla da- öğrenebilir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* medenî olmayan bedevi Arapların, delil öğrenmeksizin tasdiklerini de yeterli

(13) Bu hadis sahihtir. Hadisten elde edilecek faydanın tamam olması için bkz: *Müsnedu Ebi Ya'la* (2837) ve *İthafü's-Sâde*, 1/97-98.

görürdü. Çünkü bu, o an yerine getirilmesi gereken farzdır. Nazar ve istidlal/inceleme ve delillendirme daha sonra gerekir.

Namaz kılma vakti geldiği zaman temizliği ve namazı öğrenmesi farz olur. Ramazana kadar yaşarsa orucu da öğrenmesi farz olur. Eğer malı varsa, üzerinden de bir sene geçmişse zekâtı öğrenmesi de farz olur. Gücü yetiyorsa, hac vakti gelince hac menasikini öğrenmek de üzerine farz olur.

Terk edilecek şeylerin öğrenilmesi: Bunlar da duruma göre değişir. Çünkü gözleri görmeyen bir kimsenin, bakılması haram olan şeyleri öğrenmesi gerekmez. Kulakları duymayan bir kimsenin, dinlenmesi haram olan sözleri öğrenmesi gerekmez. İçki içmenin ve ipek giymenin âdet olduğu yerde, bunların haram olduğunu öğrenmek de farz olur.

İtikat edilecek şeylerin öğrenilmesi: İnsanın hatırına gelecek şeylerin durumuna göre bunları öğrenmek farz olur. Eğer kelime-i şahadetin delalet ettiği manalar hakkında hatırına bir şüphe gelirse bu şüpheyi izale edecek şeyleri öğrenmek onun üzerine farz olur. Eğer bidatlerin çok olduğu bir beldede bulunuyorsa, ona hakkın telkin edilmesi farz olur. Mesela tefeciliğin yaygın olduğu bir beldede bulunan bir tüccara bundan sakınmayı öğrenmek farz olur.

Öldükten sonra dirilmeye, cennete ve cehenneme iman etmeyi öğrenmek gerekir.

Bu zikrettiklerimizden, farz-ı ayn ilmi öğrenmekle kastedilen şeyin her şahsa ayrı ayrı farz olan ilim olduğu anlaşılmaktadır.

Farz-ı kifaye olan ilme gelince; bunlar dünya işlerinin tanziminde mutlaka bilinmesi gereken ilimlerin tamamıdır. Mesela tıp ilmi böyledir, çünkü bedenlerin sağlık içinde varlığını devam ettirmesi için zaruridir. Mirasların taksiminde, vasiyetlerin yerine getirilmesinde vb. konularda hesap ilminin bilinmesi zaruridir.

Bu ilimleri bir beldede bilen kimseler olmazsa o belde halkı zorluklarla karşılaşır. Bu görevi bir kişinin yerine getirebilmesi yeterli olur; o zaman bu farz, diğerlerinden düşer.

Tıp ve hesap ilminin farz-ı kifaye ilimlerden olduğunu söylememiz sizi şaşırtmasın. Gerçek şu ki bütün sanatların asılları öyledir ve öğrenilmeleri farz-ı kifayedir. Çiftçilik, dokumacılık ve hacamat gibi. Hatta bir beldede doktor bulunmazsa insanlar süratle helake doğru gider. Çünkü hastalığı indiren Allah, onun şifasını da indirmiş ve bu şifayı kullanmayı da öğretmiştir.

Hesabın inceliklerinde ve tıbbın inceliklerinde derinleşmeye gelince, bu ilave/fazlalık sayılır, çünkü bu olmadan da yaşanabilir.⁽¹⁴⁾

Bazı ilimler mubah olabilir; mesela içinde saçmalık bulunmayan şiirleri ve tarih ilmini öğrenmek bu türdendir. Bazı ilimler kötülenmiş ilimlerdir; sihirler, tılsımlar, hile ve tuzaklar bu türdendir.

Şer'î ilimlerin hepsi güzeldir/övülmüştür. Bunlar da usul, furu, mukaddimat ve mütemmimat diye dört bölüme ayrılır.

Usul (Şer'î deliller):

- a) Allah'ın Kitabı (Kur'ân-ı Kerîm)
- b) Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünneti (Hadis-i Şerif)
- c) Ümmetin icmaı
- d) Sahabelerin sözleri (Âsar)

Furu: Bu, asıllardan (şer'î delillerden) akılların idrak ettiği/anladığı manalardır. Hatta akıllar bu manaları hem telaffuz edilen lafızlardan çıkarırlar hem de lafzın ifade etmediği başka manaları çıkarırlar. Mesela Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in “*Hâkim öfkeliyken hüküm veremez.*”⁽¹⁵⁾ sözünden, açken de hüküm veremeyeceği anlamı çıkar.

⁽¹⁴⁾ Bununla beraber bu, Müslümanların çok iyi yapmaları gereken farzlardan biridir. Müslümanlar ancak İslam'la ve ilimle güçlenir, ayakta kalabilirler. Vacibin ancak kendisiyle tamamlanabildiği şey de vaciptir.

⁽¹⁵⁾ Buhari (7158); Müslim (1717); Ebu Davud (3589); Tirmizî (1334); Nesaî 8/237-238; Ahmed 5/36-38, 46, 52. Ebu Bekre *radıyallahü anh*'ın rivayet ettiği bir hadisten alınmıştır.

Mukaddimat: Bunlar nahiv ve lûgat gibi araç mesabesinde olan ilimlerdir. Bunlar Allah'ın kitabını ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetini öğrenmek için birer alettirler.

Mütemmimat: Kıraatler, harflerin mahreçleri, hadis ricali, ravi-lerin adaleti ve durumları ile ilgili ilimlerdir. Bunların hepsi şer'î ilimlerdir, hepsi de övülmüştür.

FASIL [MUAMELE İLMİ]

Muamele ilmi; korku, ümit, rıza, doğruluk ve ihlâs gibi kalbin hal-lerinin ilmidir. Süfyan-ı Sevrî, Ebu Hanîfe, Malik, Ahmed ve Şafî gibi büyük âlimler bu ilimle yükselmişler ve bu ilmi gerçekleştirdikleri için meşhur olmuşlardır.

Fakihler ve âlimler diye isimlendirilen kimseler, ilmin hakikatlerine ulaşmak ve sırlarıyla amel etmek için ruhunu almayıp sadece ilmin suretleriyle meşgul olduklarından seviyeleri bu makamlardan aşağıya düşmüştür.

Bir fakihin; zihar, lian, zina, [yarış ve atıcılık] konularında konuştuğunu ve yıllar geçse de hiçbir şekilde ihtiyaç olmayacak ayrıntılara girdiğini, fakat ihlâs konusuna girmediğini ve insanları riyadan sakındırmadığını görürsün. Hâlbuki bu, onun üzerine farz-ı ayndır. Çünkü bunun ihmali onun için bir ölümdür. Birincisi farz-ı kifayedir. Eğer ona kendisi için ihlâsı ve riyayı tartışmayı niçin terk ettiğini sorsan vereceği cevap yoktur. Lian ve zina meseleleriyle niçin meşgul olduğunu sorsan bunun farz-ı kifaye olduğunu söyler. Doğru söylemektedir. Fakat hesabın (matematiğin) de farz-ı kifaye olduğunun farkında değildir. Niçin onunla meşgul olmaz? Ancak bu, nefislere hoş gelir. Çünkü nefis, riyadan ve gösterişten hedeflediği şeye hesapla değil, tartışmayla ulaşır.

[İLİMLERİN LAFIZLARINDAN DEĞİŞTİRİLEN ŞEYLER]

Bil ki lafızlar değiştirilmiş, tahrif edilmiş ve selef-i salihînin kastetmediği manalar nakledilmiştir.

Manası değiştirilen lafızların birincisi fıkıhtır. Bu kelimeyi, özel bir anlam yükleyerek kullandılar. Bu kelimeyi, fıkıhın fûruunu ve illetlerini bilmeye tahsis ettiler. Hâlbuki İslam'ın ilk dönemlerinde ahiret yolunu bilmeye, nefsin afetlerinin inceliklerini ve amelleri bozan şeyleri tanımaya, dünyanın değersizliğini iyice kavramaya, ahiret nimetlerini kollamaya ve kalbi korkunun kaplamasına fıkıh ismi verilirdi.

Bu sebeple Hasen [el-Basrî] -Allah rahmet eylesin- şöyle diyor: “Fakih, dünyaya değer vermeyen, ahireti isteyen, dininde basiretli, Rabbinin ibadetinde devamlı, Allah'tan korkup Müslümanların ırz ve namuslarına saldırmayan, onların mallarına göz dikmeyen ve onların iyiliğini isteyen kimseden başkası değildir.”

Onlar fıkıh ismini daha çok ahiret ilmi için kullanırlardı. Çünkü fıkıh, fetvaları kapsamazdı. Fetvalar, umum ve şümul yoluyla bunu da içine alırdı. Bu ilmin yalnızca fetvaya tahsisinden doğan karışıklık yüzünden insanlar kendilerini zahirî fetvaları öğrenmeye verdiler ve ahirete ait davranışın (kalbin hallerinin) ilmini önemsemediler/ihmal ettiler.

Manası değiştirilen lafızların ikincisi ilimdir. Bu lafız, Allah'ı ve ayetlerini, yani O'nun nimetlerini ve kullarına yaptığı şeyleri bilmek için kullanılırdı. Fakat bu kelimeyi tahsis ettiler, -tefsir ve hadiste cahil de olsa- genelde fıkıh meselelerini tartışan kimseye âlim dediler.

Manası değiştirilen lafızların üçüncüsü tevhiiddir. Bu kelime, selef zamanında sebep ve vasıtalarla bakmaksızın her şeyi Allah Teâlâ'dan bilmeye işaret ederdi. Böyle bir anlayışın semeresi de tevekkül ve rıza idi. Şimdi bu kelime dinin temel esasları konusunda söz söyleme sanatı (kelam) olarak anlaşılır oldu. Hâlbuki selef zamanında bu anlayış yadırganır ve ayıplanırdı.

Manası değiştirilen lafızların dördüncüsü zikir ve tezkirdir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “**Hatırlat/öğüt ver; çünkü öğüt, müminlere mutlaka fayda verir.**” (Zariyat, 55) Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* “Cennet bahçelerine uğradığınız zaman faydalanın.” buyurmuştur: “Cennet bahçeleri nedir?” dediler. “Zikir meclisleridir.”

buyurdu.⁽¹⁶⁾ Bu lafzın manasını da kıssalara ve kıssa meclislerinin bugün ihtiva ettiği ölçüsüz sözlere ve aşırılıklara naklettiler.

Vaazlarında öncekilerin kıssalarını anlatmakla vakit geçirenler bilsinler ki anlatılan şeylerin çoğunun aslı yoktur. Nitekim Yusuf *aleyhisselam*'ın -Aziz'in karısı ile zina etmek için- uçkurunu çözdüğünü ve babası Yakub'un onun elini tuttuğunu; Davud *aleyhisselam*'ın Orya'yı öldürmek (ve onun karısıyla evlenmek) için silahlandığını naklederler. Bu gibi rivayetlere kulak vermek zararlıdır.

Şath ve tâmmata (ölçüsüz ve aşırı sözlere) gelince; bunlar halka en çok zarar veren şeylerdendir. Çünkü bunlar aşkı, vuslatı ve ayrılık acısını ihtiva eden sözlerdir. Bu meclislerde bulunanların geneli cahil bedevilerdir. İçleri şehvetle ve suret sevgisiyle doludur. Kalplerinden bunu ancak içlerinde gizledikleri şeyler harekete geçirir. Orada şehvet ateşini tutuştururlar ve sonunda bağırlar. Bunların hepsi de bozulmadır.

Ölçüsüz ve aşırı sözler bazen Allah sevgisi konusunda çok büyük iddiaları ihtiva ederler. Bunlarda büyük zararlar vardır. Birçok çiftçi, çiftçiliklerini terk ederek bu gibi iddialar ortaya koydular.

Manası değiştirilen lafızların beşincisi hikmettir. Hikmet, ilim ve o ilimle ameldir.

Allah rahmet eylesin İbn Kuteybe şöyle diyor: Bir kimse ilim ve ameli kendisinde birleştirmedikçe hikmet sahibi olmaz. Bu kelime, şimdi artık tabib ve müneccim için kullanılır hale geldi.

[MAKBUL İLİMLERDEN ÖVÜLEN MİKTARININ AÇIKLANMASI]

Bilinmelidir ki övülen ilimler iki kısma ayrılırlar:

1- Sonuna kadar övülen ilimler. Bu tür ilim, çoğaldıkça ve arttıkça daha güzeldir ve daha faziletlidir. Allah Teâlâ'yı, O'nun sıfatlarını,

⁽¹⁶⁾ Tirmizî (3505); Ahmed, 2/150; Ebu Ya'la (3432); Beyhakî, *eş-Şuab*, (529)'da Enes *radiyallahu anh*'ın rivayet ettiği bir hadisten alınmıştır, isnadı zayıftır. Taberanî, *el-Kebir*, (11158)'de İbn Abbas *radiyallahu anhuma*'dan rivayet etmiştir; Hâkim, 1/494'de Cabir *radiyallahu anh*'tan rivayet etmiştir. İsnad yolları ve şahitleriyle birlikte hasen bir hadistir. Bkz: *Mecmau'z-Zevaid*, 1/126.

fillerini ve sıralamada ahireti dünyadan öne almasındaki hikmetini bilmek böyledir. (Bu konudaki bilgilerimiz arttıkça daha makbuldür ve daha güzeldir.) Çünkü bu tür bir ilim, aslında lezzetleri istenen bir ilimdir. Ahiret mutluluğuna onunla ulaşılır. Bu ilim dibi bulunmayan bir denizdir. Bu ilmin sahillerinde ve etrafında dolaşanlar ancak imkânları ölçüsünde dolaşırlar.

2- Sadece belli bir miktarı övülen ilimlerdir. Bunu farz-ı kifayeler bölümünde zikretmiştik. Her ilmin ihtiyaç duyulan miktarı, en az miktarı ve en çok miktarı vardır.

Sen iki kişiden biri olmalısın; ya kendi kendisiyle meşgul olan kimselerden ya da kendi işini bitirdikten sonra başkası için de zamanını ayıranlardan ol.

Kendi nefsinı ıslah etmeden başkasını ıslah etmeye çalışmaktan sakın. Dışını ıslahtan önce içini ıslah et; hırs, haset, riya ve kendini beğenmişlik gibi kötü sıfatlardan onu temizlemekle meşgul ol. İnşallah bu konu, kişiyi helake götüren şeyler bölümünde gelecektir.

Eğer buna zaman ayıramıyorsan farz-ı kifayelerle meşgul olma. Halk içinde bunları yerine getiren pek çok kimse vardır. Başkasını düzeltmek için kendini helak eden kimse, ahmaktır. Onun durumu, kendi elbisesinin altına akrep girdiği halde başkasındaki sineği kovalayan kimsenin durumu gibidir.

Nefsine ve nefsin temizliğine vakit ayırdığın zaman -ki, bu ne kadar da zordur- işte o zaman farz-ı kifayelerle de ilgilen, bu konuda da aşamalı hareket et, sırayla git.

Önce Allah'ın Kitabıyla başla, sonra Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetini öğren. Sonra da tefsir, nasih, mensuh, muhkem, müteşabih gibi Kur'an ilimlerini öğren.

Hadiste de aynı usulü takip et. Daha sonra fûru ile ve fıkıh usulü ile ilgilen/meşgul ol. Bu şekilde ömrün imkân verdiği ve vaktin yardım ettiği ölçüde diğer ilimlerle de meşgul ol.

Bütün derinliklerini ve inceliklerini anlayacağım diye ömrünün tamamını tek bir ilme verme. Çünkü ilimler çok, ömür kısadır. Bu ilimler birer vasıtaadır. Maksat bunlarla başka şeylere ulaşmaktır. Kendisiyle başka bir şey kastedilen şeylerin hepsinde hedeflenen/kastedilen gayeyi unutmamak gerekir.

[TARTIŞMANIN, SAHABÎLERİN KENDİ ARALARINDAKİ İSTİŞARELERİNE BENZETİLMESİNDEKİ KARIŞIKLIĞIN BEYANI]

Bilinmelidir ki karşısındakine galip gelmek ve övünmek için yapılan tartışmalar, kötülenmiş ahlakın kaynağıdır. Kendisine yetişemeyenleri küçük gördüğü için sahibi kibirden, benzerlerinin çoğundan yüksekte olduğu için kendini beğenmişlikten kurtulamaz. Riyadan da kurtulamaz. Çünkü günümüzdeki tartışmacının genel gayesi, insanların onun galip geldiğini bilmesi, ona dilleriyle teşekkür etmeleri ve övmeleridir. Ömrünü güzel konuşmak gibi, nadir şeyleri ezberlemek gibi tartışmada yararlanacağı, fakat ahirette hiçbir yararı olmayan ilimlerle geçirir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir hadiste şöyle buyuruyor: “Kıyamet gününde insanlar içinde azabı en şiddetli olan kimseler, ilmi kendisine hiçbir yarar sağlamayan kimselerdir.”⁽¹⁷⁾

(17) Beyhakî, *eş-Şuab*, (1778); Taberanî, *es-Sağîr* (507); İbn Adiy, *el-Kâmil*, 5/1807, Ebu Hureyre *radiyallahu anh*'in rivayet ettiği bir hadisten alınmıştır. Bu, çok zayıf bir hadistir. Bkz: *Mecmau'z-Zevaid*, 1/185.

2- HOCA İLE TALEBENİN RİAYET EDECEĞİ EDEBLER

İLMİN AFETLERİ VE KÖTÜ ÂLİMLERLE AHİRET ÂLİMLERİNİN BEYANI

Öğrencinin, her şeyden önce, kendini çirkin huylardan ve kötü vasıflardan temizlemesi gerekir. Çünkü ilim öğrenmek, kalbin ibadetidir.

Öğrencinin, kendisini meşgul eden şeylerle ilişkisini kesmesi gerekir. Çünkü düşünce dağıldığı zaman hakikatleri kavramakta yetersiz kalır.

Selef, ilmi her şeye tercih ederdi. İmam Ahmed'in ancak kırk yaşından sonra evlendiği rivayet edilmiştir.

Ebu Bekir el-Enbarî'ye bir cariye hediye edilmişti. Cariye onun yanına girdiği zaman Ebu Bekir bir meseleyi çözmek için düşünüyordu. Cariye yanına girince meseleyi unuttu. Bunun üzerine cariyeyi Nehhas'a geri vermelerini söyledi. Cariye, "Bir suç mu işledim?" diye sordu. Ebu Bekir el-Enbarî dedi ki: "Hayır, fakat kalbim seninle meşgul oldu. Senin gibiler beni ilimden alıkoyamaz."

Öğrencinin, yularını, tıpkı hastanın yularını doktora teslim ettiği gibi hocasına teslim etmesi, ona karşı alçakgönüllü olması ve ona hizmette mübalağa etmesi gerekir. İbn Abbas *radiyallahu anhum*a, Zeyd b. Sabit *radiyallahu anh*'ın bineğinin üzengisinden tutar ve şöyle derdi: "Âlimlere böyle davranmamız emredildi."

Öğrenci, meşhur olmayan bir hocadan istifade etmeyi kibrine yediremediği zaman cahildir. Çünkü hikmet, müminin yitiğidir, nerede bulursa onu alır. Öğrenci, hocasının görüşü karşısında kendi görüşünü bırakmalıdır. Çünkü hocanın hatası, öğrencinin kendi doğrusundan daha yararlıdır.

Ali *radiyallahu anh* şöyle dedi: Âlimin senin üzerindeki hakkı senin herkese selam verdikten sonra ona özel olarak selam vermen, onun önünde oturman, onun yanında elinle işaret etmemen, kaş göz işareti yapmaman, çok soru sormaman, cevabında baskı yapmaman, tembellik yaptığı zaman ısrar etmemen, cevap vermek istemediği zaman tekrar üstüne gitmemen, kalktığı zaman eteğine yapışmaman, gizli söylenen şeyleri kendisine açmaman, onun yanında kimseyi gıybet etmemen, sürçmesini beklememen, hata ederse mazur görmem, yanında herhangi bir alimi anlatmaman, sohbetinin uzunluğundan usanmaman, kendini yüksek görüp ona hizmeti terk etmemendir. Bir ihtiyacı olduğu zaman halk onu gidermelidir. O, bir hurma ağacı konumundadır; üzerine ondan ne zaman bir şey düşecek diye beklersin.

İlme dalan kimsenin daha işin başında insanların ihtilafına kulak vermekten sakınması gerekir. Çünkü bu, onun aklını karıştırır, zihnini ve niyetini zayıflatır.

Bütün ilimleri öğrenmeye ömür yetmeyeceği için her şeyin en güzelini alması, sonra bütün gücünü ilimlerin en şerefli olan ahiretle ilgili ilme vermesi gerekir. Ebu Bekir es-Sıddık *radiyallahu anh*'ın elde ettiği yakîn, ancak bu ilimle elde edilir. Hatta Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* buna şahitlik etmiş ve şöyle demiştir: “Ebu Bekir sizi oruç ve namaz çokluğuyla geçmedi, göğsüne yerleştirdiği bir şeyle (imanla) geçti.”⁽¹⁸⁾

Bütün bunlar öğrencinin görevleridir.

[MÜRŞİD MUALLİMİN GÖREVLERİ]

Muallimin de görevleri vardır:

(18) Bu uydurma bir haberdir. Bunu *Allah rahmet eylesin* İbnu'l-Kayyım, *el-Menaru'l-Münif*, s. 115'de “Ehl-i sünnete mensup cahillerin Ebu Bekir *radiyallahu anh*'ın fazileti hakkında uydurdıkları şeyler” başlığı altında zikretmiş ve şöyle demiştir: Bu, Ebu Bekir İbn Ayyaş'ın sözünden alınmıştır. Bunu Molla Aliyyü'l-Kâri, *Esraru'l-Merfûa*, s. 476'da ondan nakletmiş ve onaylamıştır. Sehâvî'nin *el-Mekasîdü'l-Hasene*'sinde ve diğer mevzuat kitaplarında bunun Ebu Bekir el-Müzenî'nin sözünden alındığı bilgisi geçmektedir.

Bunlardan birisi öğrencilere şefkattir, onları evlatları mesabesinde görmektir. Muallim, ilim öğretmenin karşılığında bir ücret istemez, karşılık veya teşekkür beklemez. Bilakis sadece Allah rızası için öğretir. Öğrencilerin kendisine karşı bir minnetinin olmasını düşünmez. Bilakis ilmi onların kalplerine ekmekle kalpleri Allah'a yaklaştığı zaman bunu onlar için bir fazilet olarak görür. Çünkü onlar ekin eken kimsenin toprağında gezinen kimse gibidirler.

Muallimin, ücreti sadece Allah'tan istemesi gerekir. Selef, talebenin hediyesini asla kabul etmezdi. Öğrenciye nasihatte cimrilik etmemeli, azarlayarak değil, imkân nispetinde üstü kapalı bir şekilde onu kötü huylardan sakındırmalıdır. Çünkü azarlamak, heybet örtüsünü yırtar.

Öğrencinin anlayışını ve aklını dikkate almalıdır. Anlayamayacağı ve aklının almayacağı şeyleri ona vermemelidir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: “*Bana, insanlara, akıllarının kavrayabileceği şeylerle hitap etmem emredildi.*”⁽¹⁹⁾

Hz. Ali -göğsüne işaret ederek- şöyle dedi: “Burada ilim var; keşke onu alsan da taşısan!”

Şafî -Allah rahmet eylesin- şöyle dedi:

“Başiboş hayvanların arasına mı saçayım inciyi

Koyun çobanları için mi dizeyim dağılanları

Cahillere ilim veren, onu zayı etmiş olur,

Hak edene vermeyen ise zulmetmiş olur.”

⁽¹⁹⁾ Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den bu türden bir şey sabit olmadı. Fakat Buhari, *Sahih*'inde (1/225) ilim konusunda muallak olarak şöyle rivayet etti: Anlayamamalarından Hoşlanmadığı (ve Bu Yüzden Aktarılmasını Hoş Görmediği İçin) İlmi, Bir Topluluktan Esirgeyip Başka Bir Topluluğa Tahsis Eden Kimse Babı. Buhari, bu babta Ali *radiyallahu anh*'tan şu sözü nakletti: “İnsanlara anlayabilecekleri şeyler söyleyiniz. Siz Allah ve Rasulünün tekzip olunmasını arzu eder misiniz?” Hafız İbn Hacer diyor ki: Hz Ali'nin bu sözü, müteşabihin herkese anlatılmasının gerekmediğine delildir. Müslim'in *Sahih*'inde (1/11) Abdullah İbn Mesud'dan buna benzer şu söz rivayet edilmiştir: “Eğer bir kavme, akıllarının ermeyeceği bir hadis rivayet edersen, o hadis onların bazısı için ancak bir fitne olur.”

Muallimin görevlerinden biri de ilmiyle amel etmesi, sözüyle filini yalanlamamasıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Nasıl olur da siz insanlara iyiliği emrettiğiniz halde kendinizi unutursunuz? Hâlbuki kitabı okuyup duruyorsunuz; düşünmez misiniz?”** (Bakara, 44)

Hz. Ali *radiyallahu anh* şöyle dedi: “Benim belimi iki kişi kırdı: Birisi ahlaksız âlim, diğeri sofu cahil.”

İLMİN AFETLERİ VE KÖTÜ ÂLİMLERLE AHİRET ÂLİMLERİNİN BEYANI

Kötü âlimler; ilimden maksatları dünya nimetlerini elde etmek ve dünya halkı nazarında iyi bir mertebeye ulaşmak olan âlimlerdir.

Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *“Kendisi ile Allah’ın rızası kazanılan bir ilmi, sırf dünya menfaati elde etmek için öğrenen bir kimse, kıyamet günü cennetin kokusunu bulamayacaktır.”*⁽²⁰⁾

Bir hadiste de şöyle buyrulmuştur: *“Kim âlimlerle tartışıp boy ölçüşmek veya avam, ayaktakımı kimselerle mücadele etmek veya halkın dikkatini kendine çekmek için ilim tahsil ederse cehennemdedir.”*⁽²¹⁾ Bu konuda pek çok hadis vardır.

Seleften biri dedi ki: Kıyamet günü en çok pişmanlık duyacak olan kişi, ömrünü gaflet ve ihmalle geçiren âlimdir.

* Şunu bil ki: Âlimler, emirlere ve yasaklara uymaları yönünden hesaba çekilecekler. Şu halde âlimin, dünyaya değer vermeyen ve

⁽²⁰⁾ Ebu Davud (3664); İbn Mace (252); Ahmed (2/338); Ebu Ya’la (6373); Ebu Hureyre’nin rivayet ettiği bir hadisten alınmıştır. Hadis hasendir.

⁽²¹⁾ Tirmizî (2656), ilmiyle dünyayı talep eden babı, Ka’b İbn Malik’in rivayetidir. Hafız İbn Hacer’in *et-Takrib*’de söylediğine göre senedindeki İshak İbn Yahya İbn Talha İbn Ubeydullah *et-Teymî* zayıftır. Bu sebeptendir ki Tirmizî bu hadisin garip olduğunu ve başka bir vechinin olmadığını söylemiştir. İshak İbn Yahya onlara göre kuvvetli değildir. Hıfzı yönünden kendisi hakkında ileri geri konuşulmuştur. Ben derim ki: Fakat bu hadisin bu manada şahitleri vardır. Bu şahitler onu kuvvetlendirir. Bunların bazıları şunlardır: İbn Mace (253)’de İbn Amr’dan rivayet edilmiştir; (254)’de Cabir *radiyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir.

mubahlardan yüz çeviren bir zahid olması gerekmez. Fakat gücünün yettiğinde dünyaya az meyletmesi gerekir. Çünkü her vücut, hastalığa (riyazata) dayanamaz, çünkü insanlar farklı farklıdır.

Rivayet edildiğine göre Süfyan es-Sevrî -Allah rahmet eylesin- iyi yemek yerdi ve şöyle derdi: “Hayvana iyi yem verilmediği zaman çalışmaz.”

İmam Ahmed -Allah rahmet eylesin- büyük bir iş yaparken hayatın zorluklarına karşı sabrederdi. İnsanların yapıları farklı farklıdır.

* Ahiret âlimlerinin özelliklerinden biri de dünyanın değersiz, ahiretin değerli olduğunu bilmeleridir. Bunlar iki kuma gibidirler. Onlar ahireti tercih ederler. Fiilleri sözlerine aykırı değildir. Ahiret hakkındaki faydalı ilme meylederler. Faydası büyük olanı tercih ederek faydası az olandan uzak dururlar. Nitekim Şakik el-Belhî -Allah rahmet eylesin-, Hatem el-Esam’a şöyle demiştir: “Benimle bir müddet beraber oldun, ne öğrendin?”

Hatem el-Esam dedi ki: “Sekiz tane mesele öğrendim:

1. İnsanlara şöyle bir baktım, gördüm ki herkesin sevdiği bir şey var. Fakat kabre vardığı zaman sevdiğinden ayrılıyor. Kabirde benimle beraber olmaları için iyiliklerimi kendime dost edindim.

2. Allah Teâlâ’nın **“Kim Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve nefsinin arzularından alıkoyarsa şüphesiz onun varacağı yer cennettir.”** (Naziât, 40-41) ayetini düşündüm ve Allah’a istikrarlı bir şekilde itaat etsin diye nefsimin arzularını defetmek için elimden geleni yaptım.

3. Gördüm ki yanında kendince kıymetli bir şey bulunan herkes onu korumaya çalışıyor. Sonra Allah Teâlâ’nın, **“Sizin yanınızdakiler tükenir, Allah katında olan ise kalıcıdır.”** (Nahl, 96) ayetini düşündüm ve ne zaman elime kıymetli bir şey geçse benim için, O’nun yanında kalması amacıyla, onu Allah’a emanet ettim.

4. İnsanların mala, asalete ve şerefe meylettiklerini gördüm. Hâlbuki bunlar bir hiçtir. Sonra Allah Teâlâ’nın, **“Allah katında en değerliniz,**

O'na karşı en takvalı olanınızdır." (Hucurat, 13) ayetini düşündüm ve Allah katında değerli olmak için takvalı olmaya çalıştım.

5. İnsanların birbirlerine haset ettiklerini gördüm. Sonra Allah Teâlâ'nın, **"Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında Biz paylaştırdık."** (Zuhruf, 32) ayetini düşündüm ve hasedi terk ettim.

6. İnsanların birbirlerine düşmanlık ettiklerini gördüm. Sonra Allah Teâlâ'nın, **"Şüphesiz şeytan sizin düşmanınızdır. Siz de onu düşman edinin."** (Fatır, 6) ayetini düşündüm ve insanlara düşmanlığı bırakıp sadece şeytanı düşman olarak gördüm.

7. İnsanların rızık elde etmek için her türlü zillete katlandıklarını gördüm. Sonra Allah Teâlâ'nın, **"Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki rızıkı Allah'a ait olmasın."** (Hûd, 6) ayetini düşündüm ve O'nun için yapmam gereken şeylerle meşgul oldum, O'nun yanındaki bana ait şeyleri aramayı bıraktım.

8. Ticaretlerinde, sanatlarında ve vücut sağlıklarında Allah'a tevekkül edenleri gördüm, ben de Allah'a tevekkül ettim."

* * *

* Ahiret âlimlerinin özelliklerinden biri de onların idarecilerle ilişkilerini kesmeleri ve onlarla birlikte hareket etmekten sakınmalarıdır.

Huzeyfe *radıyallahu anh* şöyle diyor: "Fitne bulunan yerlerden sakının." "Bunlar nedir?" diye sorulunca şöyle cevap verdi: "İdarecilerin kapılarıdır. Biriniz bir idarecinin yanına girdiği zaman ona bir yalanı tasdik eder ve olmayan bir şeyi söyler."

Said İbnu'l-Müseyyeb -*Allah rahmet eylesin*- şöyle diyor: İdarecilere sarılıp kucaklayan bir âlimi gördüğünüz zaman ondan sakının, çünkü o bir hırsızdır.

Seleften biri dedi ki: Sen onların dünyasından bir şey aldığında onlar da senin dininden, mutlaka ondan daha hayırlısını çekip alırlar.

* Ahiret âlimlerinin özelliklerinden biri de fetva vermede acele etmemeleri ve doğruluğuna kesin kanaat getirmedikçe fetva vermemeleridir.

Selef kendilerine sorulan fetvaları birbirlerine havale ederlerdi, sonunda o soru, ilk sorulan kişiye tekrar gelirdi.

Abdurrahman İbn Ebi Leyla -Allah rahmet eylesin- şöyle diyor: “Ben bu mescitte yüz yirmi sahabîye yetiştim, hangisine bir mesele veya fetva sorulsa buna mutlaka kardeşinin cevap vermesini isterdi. Şimdi iş tersine döndü; kendisinde ilim iddiasında bulunanlar meselelere cevap vermek için cür’etle ileri atılıyorlar, öyle ki bu meseleler Ömer İbn el-Hattab *radıyallahu anh*’a sorulsaydı cevap vermek için Bedir Savaşı’na katılan sahabîleri toplar ve onlarla istişare ederdi.”

* Ahiret âlimlerinin özelliklerinden bir diğeri, amelleri bozan, kalbin huzurunu kaçıran ve vesveseyi kışkırtan amellerin bilgisini çokça araştırmalarıdır. Çünkü amelleri şeklen eda etmek çok kolaydır; yorucu olan, onları temiz ve saf bir şekilde eda edebilmektir.

Dinin aslı, kötülükten korunmaktır. Kötülüğü tanımadıkça ondan korunmak mümkün değildir.

* Onların özelliklerinden biri de şer’î amellerin esrarını araştırmak, onların hikmetleri üzerinde düşünmektir. Bu illet ve hikmetleri anlamaktan aciz kalırsa şeriata teslim olmak onun için yeterlidir.

* Onların bir diğer özelliği, sahabîlere ve tabiilerin iyilerine uymak ve bütün bidatlerden sakınmaktır.⁽²²⁾

⁽²²⁾ *İhyau Ulûmî'd-Din* kitabında bundan sonra “Akaid’in Kaideleri” bölümü yer alır. *Muhtasar*’da bu bölüm hazfedilmiştir. Hazf edilen bölüm, *İhya*’daki (2) numaralı kitaptır.

3- TEMİZLİK VE ESRARI, NAMAZ VE NAMAZLA İLGİLİ ŞEYLER

Temizliğin dört mertebesi vardır:

Birincisi: Bedeni manevî ve maddî pisliklerden ve fazlalıklardan temizlemektir.

İkincisi: Organları günahlardan ve masiyetlerden temizlemektir.

Üçüncüsü: Kalbi kötü huylardan ve nefret edilen ayıplardan temizlemektir.

Dördüncüsü: İçini Allah'tan başkasından temizlemektir.

En son gaye de budur. Basireti güçlü olan bu gayeye erişir. Basireti olmayan/kör olan, temizlik mertebelerinden sadece ilk mertebeyi anlar. Sen onun kıymetli zamanının çoğunu istinca ve elbise yıkamada mübalağa ile zayi ettiğini görürsün. Vesvesenin hükmü altında kalarak ve bilgisizlikle istenen temizliğin sadece bundan ibaret olduğunu zanneder. Bütün zamanlarını kalplerin temizliğine harcayan ve dış görünüşe pek o kadar önem vermeyen ilk Müslümanların hal ve davranışlarını bilmezler. Nitekim Ömer b. Hattab *radıyallahu anh*'ın bir Hristiyanın testisinden abdest aldığı, yağlı ellerini -neredeyse- yıkamadıkları, toprağın üzerinde namaz kıldıkları, yalınayak yürüdükleri ve taharette sadece taşlarla yetindikleri rivayet edilir.

İş, "ahmaklığı" temizlik diye isimlendiren bir topluluğun eline kadar düştü. Onların içleri kibrin, kendini beğenmişliğin, cehaletin, riyanın ve münafıklığın pislikleriyle dolu olduğu halde zamanlarının çoğunu dış görüntülerini süslemekle geçirdiklerini görürsün. Eğer sadece taşla istinca yapan veya yerde yalınayak yürüyen veya sergisiz toprağın üzerinde namaz kılan veya bir ihtiyarın kabından abdest alan

birini görselerdi onu şiddetle ayıplarlardı, “pis” diye lakap takarlardı ve onunla birlikte aynı sofraya oturmazlardı.

Bak, onlar imanın bir şubesi olan “bezaze”yi⁽²³⁾ (eski ve sade elbise giymeyi) nasıl kazâra (pislik); kötüyü iyi, iyiyi kötü saydılar. Fakat bu taharetle; temizliğe niyet eden, suyu israf etmeyen ve çok su kullanmanın dinin aslı olduğuna inanmayan kimsenin bu tavrı kötü bir şey değil bilakis iyi bir fiildir. Maddî ve manevî pislikleri bilmek/tanımak için fıkıh kitaplarına müracaat edilmelidir.

Vücuttaki fazlalıklar iki türlü izale edilir:

[Birincisi]: Başta toplanan kirler gibi izale edilen pislikleri yıkayarak temizlemek ve saçtaki dağınıklığı tarayarak ve yağlayarak gidermek müstehabtır. Aynı şekilde kulakta ve burunda toplanan pislği de temizlemek müstehabtır. Aynı şekilde dişlerdeki ve ağızdaki fazlalıkları temizlemek için misvak kullanmak ve ağızı çalkalamak da müstehabtır. Ellerin eklem yerlerindeki kirlerin ve bütün vücutta terleme ve yol tozundan dolayı biriken kirler de yıkanarak temizlenir.

Hamama gitmekte de bir sakınca yoktur.⁽²⁴⁾ Çünkü bu, çok iyi bir temizleme sağlar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in ashabından bir topluluk hamama girmiştir. Fakat hamama giren kimsenin avret yerlerini, bir başkasının bakmasına, görmesine ve değmesine karşı koruması gerekir. Hamama giren kimsenin hamamın sıcaklığıyla birlikte cehennem sıcaklığını hatırlaması gerekir. Çünkü mümin, dünyaya ait her şey üzerinde devamlı düşünür ve bunlarla hep ahireti hatırlar. Mümin üzerinde galip olan, ahiret işidir. Her kap kendi içindekini sız-

(23) “Bezaze,” mütevazı giyinmek ve gösterişi terk etmektir. “Bezaze imandandır.” hadisi hasendir. Ebu Davud (4161) ve İbn Mace (4118), Ebu Ümame *radiyallahu anh*’tan rivayet etmişlerdir.

(24) Tesettüre riayet etmek ve avret mahallerine bakmamak şartıyla erkeklerin hamama girmesi mubah, ihtiyaç olmadıkça kadınların girmesi mekruhtur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurdu: “Hamam denilen eve girmekten sakının. Kim oraya girerse tesettüre riayet etsin.” Bu hadis sabittir. Bunu şu hadisçiler rivayet etti: Taberanî, *el-Kebir*, (10926), (10932); el-Hâkim, 4/288; Beyhakî, *Şuabu’l-İman*, (7765). Bu hadisi Abdullah İbn Abbas *radiyallahu anhumâ*’dan tahrir etmişlerdir.

dırır. Görmez misin ki, mamur bir eve bir tane kumaş tüccarı, bir tane marangoz, bir tane yapı ustası, bir tane de dokumacı girse kumaşçının evdeki yaygılara, yastıklara ve minderlere baktığını ve ne kadar kıymetli olduklarını incelediğini, dokumacının elbiselerin dokumasına baktığını, marangozun evin tavanına, yapı ustasının evin duvarlarına baktığını görürsün. Mümin de böyledir; bir karanlık görse hemen kabin karanlığını hatırlar, korkunç bir ses duysa hemen Sûr'un üfürülmesini hatırlar, bir nimet görse hemen cennet nimetlerini hatırlar, bir azap görse hemen cehennem ateşini hatırlar!

Akşama yakın ve akşamla yatsı arasında hamamlardan geçmek mekruhtur. Çünkü bu, şeytanların yayıldığı bir vakittir.

[İkincisi]: Kesip atılan parçalar da fazlalıkların temizlenmesi kapsamındadır. Mesela; bıyıkların kesilmesi, koltuk altı kıllarının koparılması, etek tıraşı, tırnakların kesilmesi⁽²⁵⁾ bu türdendir. Beyaz kılları yollamak mekruhtur. Onları boyamak müstehabtır.

Temizliğin diğer mertebeleri -inşaallah- kişiyi helak eden ve kurtaran ameller bölümünde zikredilecektir.

⁽²⁵⁾ Müslim (261); Ebu Davud (53); Tirmizî (2758); Nesâî, 8/126. Aişe *radiyallahu anha*'nın rivayet ettiği şu hadisten alınmıştır: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Şu on şey fitratın bir gereğidir: Bıyıkları kesmek, sakalı uzatmak, misvak kullanmak, burna su vermek, tırnakları kesmek, parmak boğumlarını yıkamak, koltuk altlarını yollamak, etek tıraşı olmak ve suyu az kullanmak." Ravi Zekeriyâ dedi ki: Musab şöyle dedi: Onuncusunu unuttum, ancak ağza su vermek olması muhtemeldir. Veki dedi ki: Suyu az kullanmaktan kastedilen şey, taşla taharetlenmektir.

4- NAMAZIN ESRARI VE ÖNEMLİ MESELELERİ

Namaz dinin direğidir ve itaatlerin en güzeli. Namazın faziletleri hakkında çok sayıda meşhur haber vardır. Namaz adabının en güzel-
lerinden biri huşudur.

Osman İbn Affan'dan rivayet edildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: *"Hiçbir Müslüman yoktur ki; farz bir namazın vakti geldiğinde o namazı tertemiz abdest alarak huşuuyla, rükûuyla kılsın da büyük günah işlemedikçe o namaz ondan önceki günahlarına keffaret olmasın. Bu her zaman için böyledir."*⁽²⁶⁾

Yine Osman'dan rivayet edilen başka bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyuruyor: *"Her kim aklından bir şey geçirmeyerek iki rekât namaz kılsa, geçmiş günahları affolunur."*⁽²⁷⁾

Urve İbnu'z-Zübeyr, namaza kalktığı zaman huşudan kamış gibi dümdüz dururdu. Secde ederken sırtına serçeler konmuştu. Serçeler onun sırtını bir duvar gövdesi zannetmişlerdi. Bir gün Kâbe'nin Hatim denilen mahallinde namaz kılarken bir mancınık taşı gelmiş, elbisesinden bir parçayı alıp götürmüştü de hiç yerinden kıpırdamamıştı.

Meymun İbn Mihran şöyle dedi: "Müslim İbn Yesar'ın namazda hiç hareket ettiğini görmedim. Mescidin bir tarafı yıkılmıştı. Yıkımın gürültüsünden çarşıdakiler korkmuşlardı. Mescid yıkılırken o, mescidin içinde namaz kılıyordu, yerinden hiç ayrılmadı. Ev halkı o evine girdiği zaman susardı, namaza kalktığı zaman konuşur ve gülerlerdi."

⁽²⁶⁾ Müslim (228).

⁽²⁷⁾ Buhari (159); Müslim (226); Ebu Davud (106-110); Nesaî, 1/64; Ahmed, 1/59, 60. Osman *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

Ali İbnu'l-Huseyn *radiyallahu anhuma* abdest aldığı zaman rengi sarırdı. “Nedir abdest alırken sendeki bu hal?” diye sorulunca şöyle cevap verdi: “Kimin huzuruna çıkmak istediğimi bilir misiniz?”

[KALP AMELLERİNİN GİZLİ ŞARTLARI]

Şunu iyi bil ki namazın rükünleri, vacipleri ve sünnetleri vardır. Namazın ruhu; niyet, ihlâs, huşu ve kalp huzurudur. Namaz; zikirleri, münacatı ve fiilleri ihtiva eder. Kalp huzuru olmaksızın zikirler ve münacatla maksat hâsıl olmaz. Namazda söylenen şeyler insanın içindkileri ifade etmediği zaman bir hezeyan mertebesinde kalır. Fiillerden kastedilen gaye de hâsıl olmaz. Çünkü kıyamdan maksat hizmetse, rükû ve secdelerden maksat boyun eğme ve saygı ise, kalp de hazır değilse maksat hâsıl olmaz. Çünkü fil, maksadından çıktığı zaman itibarsız bir suret olarak kalır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Allah’a o kurbanların etleri ve kanları asla ulaşmaz, fakat sizin takvanız Allah’a ulaşır.”** (Hac, 37) Söylenmek istenen şudur: Allah’a ulaşan şey, kalbe egemen olan vasıftır. Kalp, yerine getirilmesi istenen emirlere ancak bu vasıfla uyar. Namazda mutlaka kalp huzuru içinde olmak gerekir. Fakat Allah Teâlâ, gelip geçici gafleti bağışlamıştır. Çünkü namazın başındaki kalp huzuru, namazın kalan kısmında da hükmünü devam ettirir.

[NAMAZIN CANLILIĞINI TAMAMLAYAN BATINÎ MANALAR]

Namazın canlılığını sağlayan batınî manalar çoktur:

Birincisi: Kalp huzuru. Nitekim bunu yukarıda zikrettik. Bunun manası kalbi, namazla ilgili olmayan şeylerden boşaltmaktır. Bunun yolu azim ve kararlılıktır. Çünkü bir şey senin için önemli olduğu zaman kalbin o şey için hazır olması zaruridir. Kalbi hazır etmenin çaresi, himmeti ve gayreti namaza sarf etmekten başka bir şey değildir. Himmet ve gayret ise ahirete iman ve dünyayı değersiz görmenin azlığına ve çokluğuna göre güçlenir veya zayıflar. Kalbinin namazda

hazır olmadığını gördüğün zaman bil ki bunun sebebi iman zayıflığıdır. O halde imanı güçlendirmek için çalış.

İkincisi: Namazda söylediği şeylerin manasını anlamak. Bu, kalp huzurunun hemen arkasından gelir. Çünkü kalp bazen söylenen şeyin manasını düşünmeksizin sadece lafız ile hazır olur. O halde zihni, namazdan alıkoyan düşüncelerden temizleyerek ve bu düşüncelerin malzemelerinin arkasını keserek manayı kavramaya sarf etmek gerekir. Malzemelerin arkası kesilmediği zaman düşünceler zihni terk etmez.

Bu malzemeler ya gözü ve kulağı meşgul eden şeyler gibi açıktır ya da bundan daha şiddetli olup gizlidir. Mesela zihni dünya vadilerinde dağılan kimse, düşüncesini tek bir noktaya yoğunlaştıramaz. Gözünü kapaması ona bir fayda vermez. Çünkü kalbe düşen şeyler onu yeterince meşgul eder.

Görünen malzemelerden ise bunun ilacı, gözünü ve kulağını meşgul eden şeyi izale etmektir. Alınacak tedbirler, kibleye yakın olmak, secde mahalline bakmak, namazda nakışlı yerlerden sakınmak ve yanında duygularını meşgul edecek bir şey bırakmamaktır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* desenli bir elbise içinde namaz kılınca onu sırtından çıkarıp şöyle demiştir: “*Bunun çizgileri namazda beni meşgul etti.*”⁽²⁸⁾

Zihni meşgul edici görünmez malzemelere gelince; bundan kurtulmanın yolu nefsi zorla namazda okunan şeylere döndürmek ve onunla meşgul edip başka şeylerden alıkoymaktır. Namaza girmeden önce meşgul edici şeyleri ortadan kaldırarak, kalbi boşaltmaya çalışarak, ahireti, Allah’ın huzurunda durmanın önemini ve her şeyi görüp gözetken Allah korkusunu tekrar hatırlayarak bunun için hazırlanmaktır. Eğer düşünceler bununla da sakinleşmezse bilsin ki o, sadece önem

⁽²⁸⁾ Buhari (303, 752 ve 5817); Müslim (556); Ebu Davud (914 ve 4052); Nesaî 2/72; Ahmed, 6/36, 46, 137, 177, 199 ve 208. Aişe *radiyallahu anha*’nın rivayet ettiği bir hadisten alınmıştır.

verdiği ve iştahla arzu ettiği şeyleri düşünmektedir. O halde o, bu arzu ve hevesleri terk etsin, bu ilişkileri kessin.

Şunu bil ki hastalık iyice yerleştiği zaman kuvvetli bir ilaçtan başkası ona fayda vermez. Hastalık kuvvetlendiği zaman namaz kılanla bir çekişme içine girer, namaz kılan da hastalıkla çekişir. Namaz bitinceye kadar bu çekişme devam eder. Bu, düşüncesini saflaştırmak için bir ağacın altında oturan adama benzer. Adam bu maksatla ağacın altında otururken kuş sesleri kafasını karıştırır. Adam bundan kurtulmak için elindeki dal parçasıyla kuşları uçurur. Düşüncesi istikrar bulup tam zihnini toparladığı zaman kuşlar tekrar gelirler ve sesleriyle zihnini meşgul ederler. Adama denir ki: Bunun arkası kesilmez; kurtulmak istiyorsan ağacı kes! Şehvet ağacı da böyledir; dallanıp budaklandığı zaman kuşların ağaçlara, sineklerin pisliklere geldiği gibi düşünceler de şehvet ağacına gelirler. Çıkıp gitmeyen bir şeyi defetmek için kıymetli bir ömür gider. Bu düşünceleri celbeden şehvetin sebebi dünya sevgisidir.

Allah rahmet eylesin Âmir İbn Abdi Kays'a denildi ki: "Namazdayken sana da dünya işlerinden bir şey gelip zihnini meşgul eder mi?" O da bu soruya şöyle cevap verdi: "Çeşitli yönlerden mızrakların uçlarının bana doğru çevrilmesi, bana namazda böyle bir şeyi hissetmemden daha sevimlidir."

Bil ki dünya sevgisini kalpten kesip atmak zordur. Bunun tamamen giderilmesi güçtür. O halde mümkün olan bir şey için çalışmak gerekir. Başarı ve yardım Allah'tandır.

Üçüncüsü: Tazim ve heybet. Bu, iki şeyden kaynaklanır:

- 1- Allah Teâlâ'yı ve büyüklüğünü bilmek,
- 2- Kendisinin hakir ve zelil olduğunu, Allah'ın emrine hazır bir kul olduğunu bilmek.

Bu iki bilgidен itaat ve saygı (huşu) doğar.

Namazın canlılığını tamamlayan şeylerden biri de **recadır/ümit-tir**. Bu, korkuya ilave bir duygudur. Nice melikler vardır ki güç ve

otoritelerinden korkulur, fakat kendilerinden de bir iyilik beklenmez. Hâlbuki namaz kılan bir kimse, kusurundan dolayı cezadan ve azaptan korktuğu gibi kıldığı namazla da sevabı umar.

[KALP HUZURUNU TEMİN EDECEK NAMAZ AMELLERİNİN BEYANI]

Namaz kılan kişinin namazın her aşamasında kalbini hazır hale getirmesi gerekir. Müezzinin ezanını duyduğu zaman bunu bir kıyamet çağrısı gibi düşünmeli ve cevap vermek için hemen hazırlıklara başlamalıdır. Ne cevap vereceğini ve hangi bedenle hazır olacağını düşünmelidir. Avret yerlerini örttüğü zaman bundan maksadın bedenini ayıp yerlerini insanlardan gizlemek olduğunu bilmeli ve Allah'tan başka hiç kimsenin bilemeyeceği iç dünyasındaki ayıplarını ve kusurlarını hatırlamalıdır. Onları Allah'tan gizleyecek hiçbir örtü yoktur. Onları ancak pişmanlık, hayâ ve korku örter.

Kibleye yöneldiği zaman, başka yönlerden ayrılıp Allah'ın evinin olduğu yöne doğru yönelmiş olur. Kalbini Allah'a doğru çevirmesi daha evladır. Yüzün Kâbe'ye yönelmesi için diğer yönlerden ayrılması zaruri olduğu gibi, kalbin de Allah'a yönelmesi için masivadan ayrılması şarttır.

Ey namaz kılan kişi! Tekbir aldığın zaman kalbin, dilini yalanlamasın. Çünkü senin kalbinde bir şey Allah'tan daha büyük bir yeri işgal ediyorsa yalan söylemekte. Kendi arzu ve heveslerinin daha büyük olmasından sakın. Arzu ve heveslerinin Allah'a itaatle uyumlu olmasını tercih etmen, senin bundan sakındığının delilidir.

İstiazede bulunduğun zaman bunun Allah Teâlâ'ya bir iltica/bir sığınma olduğunu bil. Allah'a kalbinle iltica etmediğin zaman senin istiazede söylediğin boş ve faydasız bir sözdür. Okuduğun şeyin manasını anla. **“Hamd, âlemlerin Rabbi Allah’adır.”** dediğin zaman bunu kalbinle anla. **“Rahman ve Rahim”** dediğin zaman O'nun lütfunu ve rahmetini tahayyül et. **“Din gününün sahibidir.”** dediğin zaman O'nun azametini hatırla. Bütün okuduğun şeylerde aynısını yap.

Bize rivayet edildiğine göre Zürrare İbn Evfa *radıyallahu anh* namazında “**Sur’a üfürüldüğü zaman**” (Müddessir, 8) ayetini okurken yere kapaklandı ve öldü. Bunun sebebi, o halin gözünde canlanmasından başka bir şey değildi. Bunun onda öldürücü bir etki yapmasıydı. Bunun etkisiyle öldü.

Rukû ederken tevazuu hisset. Secde ederken ne kadar değersiz ve zayıf olduğunu hisset. Çünkü sen, nefsi kendi yerine koymuş oldun ve yaratıldığın toprağın üzerine secde etmekle fer’i, aslına döndürdün. Zikirlerin manasını zevkle anla/hisset!

Şunu bil ki namazı bu batınî şartlarla birlikte eda etmek, kalbi kirden-pastan temizlemenin, içinde mabudun büyüklüğünün görüldüğü nurları elde etmenin ve sırlarına vakıf olmanın sebebidir. Bunları ancak ilim sahipleri kavrayabilir. Manalarını dikkate almaksızın namazı sadece şekil olarak eda eden kimse bu esrara vakıf olamaz, belki de varlığını bile inkâr eder.

CUMA NAMAZI VE CUMA GÜNÜYLE İLGİLİ EDEBLER [NORMAL SIRALAMAYA GÖRE CUMANIN ADABI]

Bunlar yaklaşık on beş tanedir:

1- Perşembe gününden itibaren ve Cuma gecesinden hazırlanmak. Temizlik yapılır, elbiseler yıkanır ve Cuma namazı için uygun olan şeyler hazırlanır.

2- Cuma günü gusletmek. Nitekim Buhari ve Müslim’in *Sahih*’lerinde⁽²⁹⁾ ve diğer hadis kitaplarında bu zikredilir. Cuma namazına gitmeden hemen önce yıkanmak daha efaldır.

⁽²⁹⁾ Bu rivayetlerden birinde Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Sizden biriniz cumaya geleceği zaman yıkansın.” Bunu Buhari (277) ve Müslim (844), Abdullah İbn Ömer *radıyallahu anhuma*’dan rivayet etmişlerdir. Yine Buhari ve Müslim’de geçen bir hadiste “Sizden kim cumaya gelecekse yıkansın.” buyrulur. Bu rivayetlerden biri de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şu hadisidir: “Cuma günü gusletmek her erişkin üzerine farzdır.” Bunu Buhari (879) ve Müslim (846), Ebu Said el-Hudrî *radıyallahu anh*’tan rivayet etmişlerdir. “Kim cuma günü abdest alırsa gerekeni yapmıştır ve güzeldir. Ama kim guslederse o daha faziletlidir.” Bunu Ahmed, 5/7, 11,

3- Bedeni temizleyerek, tırnakları keserek, dişleri misvakla fırçalayarak ve daha önce zikredilen fazlalıkları izale ederek süslenmek. Bunların yanında güzel koku sürünür ve en güzel elbiselerini de giyer.

4- Erken bir vakitte yürüyerek namaza gitmek. Camiye giden kimse-
nin sükûnet ve huşu içinde yürümesi, çıkıncaya kadar camide ibadet
etmeye niyet etmesi gerekir.

5- İnsanların omuzlarının üzerinden aşmamak, bir boşluk görmedikçe iki kişinin arasını açıp oraya oturmamak.

6- Namaz kılan kişinin önünden geçmemek.

7- Birinci safı tercih etmek. Ancak ilk saflarda bir kötülüğü göreceksa veya duyacaksa bu, onun için arkada kılmasının mazereti olur.

8- İmam hutbeye çıktığında namazı ve zikri keserek müezzine icabetle, sonra hutbeyi dinlemekle meşgul olmak.

9- Cumanın farzını kıldıktan sonra dilerse iki rekât, dilerse dört rekât sünnet kılmak.

10- İkinci namazını kılıncaya kadar mescitte oturmak. Akşamı da kılması daha faziletlidir.

11- Kalp huzuruyla ve zikre devam ederek Cuma günündeki icabet saatini gözetmek.

Bu saat hakkında ihtilaf edildi. Müslim'in *Sahih*'indeki ferd hadis-
lerden Ebu Musa *radiyallahu anh*'tan rivayet edilen hadiste bu saatin
imamın (minbere) oturması ile namazın bitmesi arasındaki vakit oldu-
ğu ifade edilmiştir.⁽³⁰⁾ Bir hadiste bu saatin imamın hutbeyi bitirmesiyle

15, 16 ve 22; Ebu Davud (354); Nesaî, 3/94; İbn Huzeyme (1757) ve Darimî (1548), Semura İbn Cündeb *radiyallahu anh*'tan rivayet etmişlerdir. Hadis sahihtir.

(30) Müslim, Cuma (853), Babün fi's-Saa elleti fi Yevmi'l-Cumua. Bu hadisi Müslim, İbn Vehb → Mahrame İbn Bükeyr → babası → Ebu Burde İbn Ebi Musa → Ebu Musa senediyle tahrir etmiştir. Sened, inkita ve ızdırabla illetlidir. Inkıta ile illetlidir, çünkü Mahreme İbn Bükeyr, babasından hadis dinlememiştir. ızdırabla illetlidir, çünkü bunu Ebu İshak, Vasılü'l-Ahdeb, Muaviye İbn Kura ve diğerleri Ebu Burde'den, onun kendisine ait bir söz olarak nakletmişlerdir. Bunlar Küfelidirler. Bunlar onun rivayet ettiği bir hadisi Medineli Bükeyr'den daha iyi bilirler. Onların sayısı fazladır. Bukeyr ise bir kişidir. Bu sebeple Dârekutnî, bu hadisin mevkuf olduğunu kesin

namazın btmesi arasındaki vakit olduğu ifade edilir. Cabir *radiyallahu anh*'tan rivayet edilen bir hadiste bunun ikindiden sonraki son saat olduğu haber verilir. Enes *radiyallahu anh*'in rivayet ettiği hadiste ise “Onu ikindi ile güneşin batması arasında arayınız.” buyrulur.

Allah rahmet eylesin Ebu Bekir el-Esrem şöyle diyor: Bu hadisler şu iki durumdan hali değildirler: Ya bunlardan bazısı bazısından daha sahihtir, ya da tıpkı Kadir gecesinin son on gece içinde intikal ettiği gibi bu saat de vakitler içinde intikal eder.

12- Bu günde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e çokça salâvat getirmek. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “*Kim bana Cuma günü seksen defa salâvat getirirse Allah Teâlâ onun seksen senelik günahını bağışlar.*”⁽³¹⁾

İsterse salâvat getirirken ona yaptığı duayı artırabilir. Mesela şöyle dua edebilir: *Allah'ım! Muhammed'e vesile'yi, fazileti ve yüksek bir*

---

bir dille söyledi. Cabir hadisi bu saatin ikindiden sonraki son saat olduğunu haber verir. Bu hadisi de Ebu Davud (1048) ve Nesâî, 3/99, 10'de ceyyid bir senedle rivayet etmişlerdir. Hâkim, 1/279'da bu hadisin sahih olduğunu söyledi. Zehebî ona muvafakat etti. Nevevî de onun sahih olduğunu söyledi. Hafız İbn Hacer ise hadisin hasen olduğunu söyledi. Müellifin bundan sonra zikrettiği hadis bu hadisin şahididir.

⁽³¹⁾ Bunu Sehâvî, *el-Kavlü'l-Bedi*, Daru'l-Beyan baskısı (s. 282)'de zikretti ve şunlara nispet etti: et-Teymî, *et-Terğîb*; Ebu's-Şeyh İbn Hayyan'ın bazı cüzleri; Deylemî *Müsned*. Bu hadisin senedi zayıftır. Fakat Evs İbn Evs'in merfu olarak zikrettiği şu hadis ona ihtiyaç bırakmaz: “*Günlerinizin en faziletliyelerinden birisi Cuma günüdür. O halde o gün bana çokça salâvat getirin. Çünkü o gün sizin salâvatlarınız bana arz olunur.*” Bunu Ebu Davud (1047) tahrir etmiş olup isnadı sahihtir. İbn Hibban (550) ve Hâkim (1/278) de sahih olduğunu söylemişler Zehebi de bu görüşe muvafakat etmiştir.

Übeyy İbn Ka'b'ın rivayet ettiği hadis şöyledir: Übeyy dedi ki: “Ey Allah'ın Rasûlü! Ben sana çok dua ediyor/salâvat getiriyorum, dualarımın ne kadarını senin için ayırayım?” Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* dedi ki: “*Dilediğin kadar getir, artırırsan senin için daha hayırlıdır.*” Dedi ki: “Üçte iki artırırsam.” “*Artırırsan senin için daha hayırlıdır.*” buyurdu. Übeyy, “O halde bütün dualarımı senin için yapacağım.” dedi. “*O zaman bütün sıkıntıların giderilecek ve günahların affedilecek.*” dedi. Bu hadisi Tirmizî (2459) tahrir etti. Hadis sahihtir. Biz bunu İbnu'l-Kayyim'in *Cilaü'l-Efham ala Hayri'l-Enam* (s.45)'de tahrir ettik. Mektebetu Daru'l-Beyan, Dimeşk.

dereceyi ver. Onu va'dettiğin övülmüş makama gönder. Allah'ım! Peygamberimizi bizden dolayı layık olduğu şeyle en güzel şekilde mükâfatlandır.

Salâvata istiğfarı da ilave et. Çünkü bu günde istiğfar etmek müstehabtır.

13- Kehf suresini okumak. Aişe radiyallahu anha'dan rivayet edilen bir hadiste Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Size büyüklüğü gökle yer arasını dolduran bir sureyi haber vereyim mi? Onu yazanın sevabı da bir o kadardır. Cuma günü onu okuyan kimsenin o Cuma ile diğer Cuma arasındaki günahları ve artı üç günlük günahı bağışlanır. Uyurken son beş ayetini okuyan kimseye Allah Teâlâ gecenin bir parçasında dilediğini verir." "Evet" dediler. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, "Bu, Kehf suresidir." buyurdu.⁽³²⁾

Başka bir hadiste de şöyle rivayet edilmiştir: "Onu Cuma günü veya gecesi okuyan kimse fitneden korunur."⁽³³⁾

Cuma günü Kur'an'ı çok okumak ve mümkünse onu Cuma günü veya gecesi hatmetmek müstehabtır.

14- Eldeki imkânlarla Cuma günü sadaka vermek. Vereceği sadakayı mescidin dışında versin. Cuma günü tesbih namazı kılmak da müstehabtır.

⁽³²⁾ Şevkânî, *el-Fevaidü'l-Mecmua*, (311)'de bunu zikrettikten sonra mevzu olduğunu söyledi.

⁽³³⁾ ez-Zıya el-Makdisî, *el-Muhtara*'da Ali b. Ebi Talib radiyallahu anh'tan şu lafızlarla tahrir etti: "Kim Kehf suresini Cuma günü okursa sekiz gün boyunca her türlü fitneden korunur. Deccal çıksa onun fitnesinden de korunur." İsnadı zayıftır.

Müslim (809), Salatü'l-Müsafirîn, Babu Fadlı Sureti'l-Kehf'de Ebu'd-Derda radiyallahu anh'tan şöyle rivayet etmiştir: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: "Kim Kehf suresinin başındaki ayetleri okursa Deccal'den korunmuş olur." Bir rivayette "Kehf suresinin sonunu..." diye geçer.

Ahmed, *Müsned*, 6/449 ve Ebu Davud (4323)'de "Deccal fitnesinden korunur." lafızıyla geçer. Ahmed, 6/446'da bunu "Kim Kehf suresinin sonundan 10 ayeti okursa Deccal fitnesinden korunur." lafızıyla rivayet eder. Tirmizî (2888) "Kim Kehf suresinin başından üç ayeti okursa Deccal fitnesinden korunur." lafızıyla rivayet eder.

15- Cuma günü ahiret amelleriyle meşgul olmak ve bütün dünya meşgalelerini terk etmek de müstehabtır.

NAFILE NAMAZLAR

Bil ki farzların dışındaki nafile namazlar üç kısımdır:

Sünnetler, müstehablar ve tatavvular.

"Sünnet" ile, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in devamlı kıldığı namazları kastediyoruz. Farzların arkasından devamlı olarak kıldığı revatib sünnetler, vitir ve kuşluk namazı gibi...

"Müstehab" ile, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından fazileti bildirilmiş fakat devamlı kıldığı nakledilmemiş namazları kastediyoruz. Eve girerken ve evden çıkarken kılınan namaz gibi...

"Tatavvu"lar ile, bunların dışında olup hakkında herhangi bir rivayet bulunmayan ve kulun gönüllü olarak kıldığı namazları kastediyoruz.

Bu üç kısımdaki namazlar "nafile namazlar" diye isimlendirilir. Çünkü "nefl," ziyade demektir. Bunlar da farzlara bir ilavedir.

Bil ki bedenın tatavvularının en faziletliı namazdır.

Nafılelerin kısımları ve faziletleri meşhurdur, fıkh kitaplarında ve diğerkitaplarda zikredilmiştir. Fakat biz bunlardan tesbih namazını zikredeceğiz. Çünkü pek çok kimse bunun nasıl kılınacağını bilmez.

İkrime'nin İbn Abbas *radıyallahu anhuma*'dan rivayet ettiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, İbn Abbas'a şöyle demiştir: "Sana vereyim mi, sana öğreteyim mi?" Ravi daha sonra hadisi şu bölüme kadar zikretti: "O'nu dört rekât olarak kılarırsın. Her rekâtında Fatiha sûresiyle başka bir sureyi okursun. (Bunları) okumayı bitirince rükûdan önce, ayaktayken on beş kere 'subhânellahi velhamdulillâhi velâ ilahe illallâhu vellâhu ekber' dersin. Sonra rükûa varırsın. Bunları on kere de rükûdayken söylersin, sonra rükûdan başını kaldırıp bunları on kere (daha) söylersin. Sonra secdeye gidersin on kere de secdede söylersin, sonra secdeden başını kaldırıp on kere, sonra (ikinci) secdeye kapanıp on kere, sonra

başını (ikinci secdeden) kaldırıp on kere (daha) bu kelimeleri söylersin. Bunlar(ın) bir rekâtta(ki toplamı) yetmiş beştir. Bu namazı günde bir kere kılmaya gücün yeterse (her gün bir kere) kıl, eğer yapamazsan her cuma (günü) bir kere (kıl, bunu da) yapamazsan her ay bir kere (kıl, bunu da) yapamazsan senede bir kere (kıl. Bunu da) yapamazsan (hiç değilse) ömründe bir kere (kıl). ”⁽³⁴⁾

[NAMAZ KILMANIN NEHYEDİLDİĞİ VAKİTLER]

Yasaklanan vakitlerde, tesbih namazı gibi bir sebebe dayanmayan tatavvu namazı kılınmaz. Çünkü bu vakitlerde namaz kılmak kuvvetle nehyedilmiştir. Bu tür namazların sebepleri olmadığı için zayıftırlar, kuvvetli bir nehye karşı koyamazlar. Fakat tahıyyetü'l-mescid namazı, husuf ve küsuf namazı ve istiska namazı gibi sebebi olan namazlar hakkında iki rivayet vardır.

Bil ki üç vakitte namaz kılmanın men edilmesinin üç sebebi vardır:

1. Güneşe tapanlara benzememek.
2. Şeytanın boynuzuna secde etmekten sakınmak. Çünkü şeytanın boynuzu güneşle birlikte doğar, güneş yükselince ayrılır, zevale gelince tekrar gelir, alçalmaya başlayınca ayrılır, batacağı sırada tekrar gelir, battığı zaman yine ayrılır.
3. Ahiret yolcuları devamlı ibadet ederler. Hâlbuki tek bir şekil üzere devam etmek usanma ve bıkkınlık getirir. Yasak vaki olduğu zaman zindelik gelir. Çünkü nefis yasaklandığı şeyi yapmaya karşı çok istekli olur. Yasaklanan vakitlerde insan namazdan men edilmiştir. İbadet eden kişi halden hale geçsin diye kıraat ve tesbih gibi başka tür bir ibadetten men edilmemiştir. Nitekim namazda da kıyam, ka'de, secde ve rüku gibi çeşitli bölümler/haller vardır. Allah en iyi bilendir.

Allah'ın salât ve bol selamı, efendimiz Arap peygamber Muhammed'e [onun ailesine ve arkadaşlarına] olsun.

⁽³⁴⁾ Ebu Davud (1297, 1298, 1299); Tirmizî (482); İbn Mace (1386); Hâkim (1/317, 318) bunun sahih olduğunu söyledi, Zehebî de ona muvafakat etti. Hadis isnad yollarıyla hasendir.

5- ZEKÂT, ESRARI VE ZEKÂTLA İLGİLİ MESELELER

Zekât: İslam'ın temel esaslarından biridir. Allah Teâlâ onu namazla birlikte zikretmiştir: “**Namazı kılın ve zekâtı verin.**” (Bakara, 43)

Zekâtın neveleri, kısımları ve farz olmasının sebepleri fıkıh kitaplarının ilgili bölümlerinde açıklanmaktadır. Biz burada onun sadece bazı şartlarını ve adabını zikredeceğiz.

Zekâtın şartlarından biri, belirlenen miktarın bedelini değil, kendisini çıkarıp vermektir. Sahih olan görüş budur. Çünkü bedelin verilmesini caiz görenler sadece fakirin ihtiyaçlarının kapatılmasını dikkate alıyorlar. Fakirin ihtiyaçlarını kapatmak zekâtın tek gayesi değildir, belki bir kısmıdır. Çünkü şeriatın vacip kıldığı şeyler üç kısımdır:

1. Hacda şeytan taşlamak gibi sadece taabbüdî olan kısım. Şeriatın bundaki maksadı kulun kulluğunu ortaya koyması için o fiille denenmesidir. Akıl, o taşların oraya atılmasına bir anlam veremez, zaten manasını anlayacağı şeyi yapmaya kendi tabiatı yardım edip onu yapmaya davet edeceği için aklıa uyan şeyleri yapmakla kulun ihlâsı ortaya çıkmaz. Zira akıl kavrayamasa da itaattir asıl kulluk!

2. Bunun aksidir. Bununla ibadet kastı güdülmez. Bilakis tamamen haz ve memnuniyettir. Mesela insanlara olan borcun ödenmesi, gasbedilen malın sahibine geri verilmesi bunun örnekleridir. Bunlarda niyet ve fiil de kastedilmez. Hak, hak sahibine nasıl ulaşırsa ulaşınsın maksat hâsıl olur ve şer'î yükümlülük düşer. Bu iki kısımda birbiriyile karışma yoktur.

3. Birinci ve ikincinin karışımı olan şer'î yükümlülükler. Yani her ikisi de kastedilmiştir: Hem mükellefin imtihan edilmesi, hem de kulun hazzı. Bu kısımda hem şeytan taşlamadaki taabbüdî yön vardır, hem de hak sahiplerine haklarının geri verilmesindeki manevî haz var-

dır. İki gayeden en ince ve gizli olanını, yani ibadet ve kulluk gayesini, diğeri sebebiyle unutmamak gerekir. Belki de gizli olan daha önemlidir. Zekât bu kabildendir. Fakirin hazzı/mutluluğu, ihtiyacın kapatılmasındaki maksattır. Taabbüdün hakkı da tafsîlî hükümlere uymada şeriatın maksadıdır. Bu bakımdan zekât, hac ve namazla birlikte zikredilmiştir. Allah en iyi bilendir.

ZEKÂTIN BATINÎ ÂDABININ İNCELİKLERİ

Bilmiş ol ki ahireti gaye edinen kimsenin, zekât vermekle yerine getirmesi gereken sekiz görevi vardır:

[Birinci] görev: Zekâtta kastedilen manayı anlamasıdır. Burada üç mana vardır: Allah'ı sevdiğini iddia eden kimsenin sevdiği bir şeyi elinden çıkarmakla imtihan edilmesi, kişiyi helâke sürükleyen cimrilik huyundan kurtulması ve mal nimetinin şükrünün eda edilmesi.

İkinci görev: Zekatı vermede acele etmesi gerekir. Bunu fakiri bir an önce sevindirmek, gecikmeden kurtulmak veya bir engel çıkıp veremeyeceğinden korkarak yapar.

Üçüncü-Dördüncü görev: Riya ve gösterişten uzak olması için onu gizlice çıkarıp vermesidir. Açıkta vermek fakiri rencide edebilir. “Zekât vermiyor” ithamına maruz kalmaktan korkarsa, bir topluluğun önünde zekât almaya aldırış etmeyen fakirlere açıktan verir, diğerlerine gizlice verir.

Beşinci görev: Başa kakmak ve eziyet etmek suretiyle zekâtı boşa çıkarmamasıdır. Çünkü kendini fakire iyilik yapan, vererek lütufta bulunan biri olarak gördüğü zaman bundan minnet ve eziyet hâsıl olabilir. Hâlbuki gerçekçi bir bakışla baksa, kişi için bir temizlik mesabesinde olan Allah'ın hakkını kabul etmekle aslında fakirin, ona bir iyilik yapmış olduğunu görecektir.

Üstelik zekâtı çıkarıp vermesinin mal nimetine karşı bir şükür olduğunu tahayyül ettiği zaman fakirle kendisi arasında bir ilişki kalmaz, fakiri fakirliği sebebiyle hakir görmez. Çünkü üstünlüğün ölçüsü mal değildir, eksikliğin ölçüsü de fakirlik değildir.

Altıncı görev: Verdiğini küçümsemektir. Çünkü filini gözünde büyütmek kendini beğenmişliğe yol açar. Şöyle denilmiştir: İyilik üç şeyle tamam olur: Onu küçük görmekle, acele etmekle ve gizlemekle.

Yedinci görev: Vermek için malının en helalini, en iyisini ve kendisi için en sevimlisini seçip vermesidir. Helalinden vermesi gerekir, çünkü Allah temizdir, temiz olanı sever. En iyisini vermesi gerekir, çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Size verilecek olsa, ancak yüzlerinizi buruşturarak ve burun kıvrarak alabileceğiniz değersiz şeyleri başkalarına sadaka olarak vermeye kalkmayın.”** (Bakara, 267) buyurmuştur.

Bu konuda iki şeyi gözönünde bulundurmak gerekir: Bunlardan biri Allah'ın hakkıdır. Bu hakkı -Allah'a saygıyla- gözetmesi gerekir. Çünkü O, tercih edileceklerin en layığıdır. Eğer bir insan misafirinin önüne kötü bir yemek koyarsa onun gönlünü kırmış olur.

İkincisi kendi hakkını gözetmesi gerekir. Çünkü bu dünyada önceden yapacağı/vereceği şeyi yarın kıyamette karşısında bulacaktır. O halde kendisi için de en iyisini tercih etmesi gerekir.

Kendisi için en sevimli olanı vermesi gerekir, çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcama-dıkça asla iyiliğe erişemezsiniz.”** (Al-i İmran, 92)

İbn Ömer bir şeyi çok sevdiği zaman onu Allah için kurban ederdi/infak ederdi. Bir defasında hasta bir halde Cuhfe'de konakladı ve canının balık çektiğini söyledi. Onun için balık aradılar, sadece bir tane balık buldular. Hanımı balığı aldı, hazırladı ve önüne koydu. Bu esnada bir yoksul geldi. İbn Ömer *radiyallahu anhum*a ona, “Haydi bunu al.” dedi. Hanımı dedi ki: “Fesühbanallah, ben bunu bizim için hazırlamıştım, ona verebileceğimiz başka yiyeceğimiz var.” İbn Ömer dedi ki: “Allah'ın kulu onu daha çok seviyor.”

Rivayet edildiğine göre er-Rabi' İbn Huseym'in kapısının önünde bir dilenci durdu. “Ona şeker yedirin.” dedi. Dediler ki: “Ekmek yedirelim, onun için daha faydalıdır.” Dedi ki: “Hayır, şeker yedirin, çünkü er-Rabi' şekeri daha çok sever.”

Sekizinci görev: Zekât vermek için onun sevabını artıracak kimseleri seçmesidir. Zekât vereceği kişinin genel olarak zekât verilebilecek sekiz sınıfın içinde olmasıyla yetinilmemelidir. Çünkü bu sekiz sınıfın geneli içinde bazı özelliği olan kimseler vardır. Bu özel nitelikli kişileri gözetmelidir. Onların nitelikleri şunlardır:

1. Takva. Kişi, zekâtını, özellikle takva sahibi kimselere vermelidir. Çünkü böyle yapmakla onların himmet ve gayretlerini Allah’a yöneltmiş olur. Âmir İbn Abdullah ez-Zübeyr, ibadet eden kimseleri tercih ederdi. Onlar secdedeyken içinde altın ve gümüş paralar bulunan bir keseye gelir, hissedecekleri fakat yerini fark edemeyecekleri şekilde ayakkabılarının içine onları koyardı. Bu parayı onlara niçin birisi vasıtasıyla göndermediği sorulunca şöyle derdi: Benim gönderdiğim kişiyi görünce veya benimle karşılaşınca onlardan birinin yüzünün renginin değişmesinden hoşlanmam.

2. İlim. Çünkü âlime vermek, ilme ve dinin yayılmasına yardım etmek demektir. Bu da şeriatı kuvvetlendirir.

3. Nimetin sadece Allah’tan geldiğine inanan kimseler. Onlar sebeplere, sadece teşekkür edecek kadar iltifat ederler. Fakat kendilerine bir şey verildiği zaman vereni övmeyi âdet edinenler vermediği zaman onu kötülerler.

4. Fakirliğini örten, ihtiyacını gizleyen ve halinden şikâyetçi olmayan kimseler. Nitekim Allah Teâlâ onlar hakkında şöyle buyurmuştur: “**Bilmeyenler onları iffetlerinden dolayı zengin sanır.**” (Bakara, 273) Böyle kimseler ancak araştırıldıktan sonra ve her mahallenin halkına bu vasıfta olan kimseler sorulduktan sonra bulunabilirler.

5. Aile sahibi olan, hastalığından ya da başka bir sebepten dolayı çalışamayan veya borçlu olan kimseler. Allah’ın şu ayetinde bu mana vardır: “**Sadakalar özellikle kendilerini Allah yoluna adadıkları için yeryüzünde** (kazanç ve ticaret amacıyla) **dolaşamayan** (ve bu yüzden yoksul düşen) **fakirlerin hakkıdır.**” (Bakara, 273) Yani bunlar fakirlik, geçim darlığı veya kalbî ıslah gibi sebeplerle ahiret yolunda hapsolup kaldılar. Bunlar kendilerini Allah yoluna verdikleri için

çalışmaktan alıkonmuşlardır. Bu alıkonmuşlukları sebebiyle kendilerine mutlak olarak zekât verilmesi gerekir.

6. Akrabalardan ve mahremlerden olmalarıdır. Çünkü bu gibilere vermek hem sadakadır, hem de sila-yı rahimdir.

Bu özelliklerden iki veya daha fazlasını taşıyan kimseye zekât veren herkesin verdiği zekât, toplanan özellik miktarı ölçüsünde faziletlidir.

ZEKÂT ALANLARIN GÖREVLERİ

Zekât alacak kişinin, zekât verilebilecek sekiz sınıftan birine mensup olması gerekir. Bunların üzerlerine düşen görevler şunlardır:

[1.] görev: Allah Teâlâ'nın zekâtın kendisine verilmesini, zihni ni meşgul eden düşünceler ve endişelerden kurtulup bu düşünceleri Allah'ın rızasını talep etmede toplayan tek bir düşünce kılması için farz kıldığını anlamasıdır.

[2.] görev: Zekâtı verene teşekkür etmek, ona dua etmek ve onu övmektir. Fakat bu, sadece sebebe yapılacak teşekkür miktarınca olmalıdır. (Verenin sadece bir sebep ve vasıta olduğunu bilmelidir.) Hadiste de ifade edildiği gibi insanlara teşekkür etmeyen, Allah'a da teşekkür etmez.⁽³⁵⁾ Verilen sadaka az da olsa onu hakir görmemek, onu kötülememek, ayıbı ve kusuru varsa onu örtmek teşekkürü tamamlayan şeylerdendir. Verenin görevi verdiğini küçümsemek olduğu gibi alanın görevi de onu büyük görmektir. Her ikisi de nimetin Allah'tan bilinmesine aykırı değildir. Çünkü vasıtayı vasıta olarak görmeyen kimse cahildir. İnkârcı, vasıtayı asıl olarak görendir.

3. görev: Kendisine verilen şeye dikkatle bakmasıdır; eğer veren kişi onu helal yoldan elde etmemişse asla almamalıdır. Çünkü başkasının malını vermek zekât değildir. Sıkıntılı durumda olması hariç, şüpheli ise ondan sakınmalıdır. Kazancının çoğu haramdan oluşan kimse zekât verdiği zaman bunun sahibinin kim olduğu bilinmezse, bu malın

⁽³⁵⁾ Ebu Davud (4813); Tirmizî (1955); Buhari, *el-Edebü'l-Müfred*, (217); Ahmed (2/258, 259, 303, 388, 461, 492); İbn Hibban, *Mevarid* (2070). Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadisten alınmıştır. Hadis sahihtir.

tasadduk edilmesine fetva verilir. Bu fakirin darda kaldığı zaman, temini bulmaktan da acizse ihtiyacı kadarını alması caizdir.⁽³⁶⁾

4. görev: Aldığı miktarda şüpheli kısımdan sakınmalı, ancak kendisine mubah olan miktarı almalı, ihtiyacından fazla almamalıdır. Eğer borçluysa borcunu ödeyecek kadar almalıdır. Allah yolunda savaşan bir gazi ise sadece ihtiyacı kadar almalıdır. Fakirlik sebebiyle alıyorsa zengin olacak kadar değil, ihtiyacını giderecek kadar almalıdır. Bütün bunlar alacak kişinin kendi ictihadına bırakılmıştır. Takva, şüpheli şeyleri terk etmektir.

Âlimler zekât almaya mani zenginliğin ölçüsünde ihtilaf etmişlerdir. Bu konuda sahih olan görüşe göre bunun ölçüsü kişiye devamlı yetecek miktardır. Bu yeterliliği kişi ticaretle, sanatla, gayrimenkul geliriyle veya başka bir şeyle sağlayabilir. Eğer kişi bu yeterliliğin bir kısmına sahipse bunu tamamlayacak kadar zekât alması caizdir. Bu da yoksa yeterli seviyeye ulaşınca kadar alabilir.

Zekâtı alacağı miktar, kendisine bir sene yetecek kadar olmalıdır, daha fazlasını almamalıdır. Seneye itibar edilir. Çünkü bir sene tamam olunca alma vakti gelir. Daha fazlasını aldığı zaman bu, fakirler için bir sıkıntı olur.

NAFİLE SADAKALAR, BUNLARIN FAZİLETLERİ VE ADABI

Sadakanın faziletlerine gelince, bunlar çoktur ve meşhurdur. Bunların bazıları şunlardır:

Buhari'nin İbn Mesud *radiyallahu anh*'tan rivayet ettiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, “Hanginize mirasçısının malı, kendi malından daha sevimlidir?” diye sordu. Sahâbîler, “Yâ Rasûlallah! Bizden her bir kişiye muhakkak ki kendi malı daha sevimlidir!” dedi-

(36) Gazali'nin *İhya*'daki ibaresi “إذا ضاق الأمر عليه” şeklindedir. Yani zekât alacak kişinin, darda kaldığı ve kendisine verilecek miktarın sahibinin kim olduğu bilinmediği zaman ihtiyacı kadarını alması caizdir. Böyle bir durumda şeriatın fetvası, aldığı miktarın tasadduk edilmesi yönündedir. Helal kazancın zekâtını almaktan aciz olduğu zaman bunu alması caiz olur. Aldığı zaman da bir zekât almış olmaz. Çünkü haram kazancın zekâtını veren kimse zekât vermiş olmaz.

ler. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, “Çünkü kişinin kendi malı, ölümünden önce hayır yoluna harcayıp önden gönderdiği malıdır. Mirasçının malı da kişinin hayra sarfetmeyip ölünceye kadar geri bıraktığı malıdır.” buyurdu.⁽³⁷⁾

Buhari ve Müslim’in Ebu Hureyre *radiyallahu anh*’tan rivayet ettiği-ne göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Kim helâl kazancından bir hurma değerinde bir sadaka verirse, -ki Allah helâl maldan verilen sadakadan başka hiçbir sadakayı kabul etmez- işte Allah bu helâl sadakayı sağ eliyle kabul eder. Sonra o tek hurma değerindeki sadakayı, dağ gibi oluncaya kadar, sizin birinizin sütten ayrılmış tayını büyüttüğü gibi, sadaka sahibi için dikkatle büyütür.”⁽³⁸⁾

Başka bir hadiste şöyle geçer: “Sadaka, Rabbin öfkesini söndürür ve kötü bir ölümden korur.”⁽³⁹⁾

Bir hadiste de şöyle geçer: “Sadaka veriniz, çünkü sadaka, sizin cehennemden kurtuluş fidyenizdir.”⁽⁴⁰⁾

Burayde *radiyallahu anh*’tan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: “Kim ki bir şeyi sadaka olarak çıkarıp verirse çene kemiğindeki yetmiş şeytandan kurtulur.”⁽⁴¹⁾

⁽³⁷⁾ Buhari (6442); Nesaî (6/237); Ahmed (1/382); Ebu Nuaym, *el-Hilye*, (4/128); Ebu Ya’la (5163).

⁽³⁸⁾ Buhari (1410, 7430); Müslim (1014); Tirmizî (661, 662); Nesaî (5/57); Ahmed (2/331, 381, 418, 419, 431, 471, 538, 541); Darimî (1682); İbn Mace (1842).

⁽³⁹⁾ Senedi zayıftır. Fakat bu konuda Taberanî, *el-Kebir*, (8014)’de Ebu Umame’den şu lafızlarla rivayet edilen sahih bir hadis vardır: “İyilik yapanlar kötü ölümlerden korunurlar. Gizlice verilen sadaka Rabbin öfkesini söndürür.” Hâkim’de Enes’ten rivayet edilen şu hadis vardır: “İyilik yapanlar kötü ölümlerden, afetlerden ve tehlikelerden korunurlar. Dünyada iyilik yapanlar ahirette iyilik görürler.” Bu hadis Taberanî, *el-Evsat*, (6082)’de Ümmü Seleme’den rivayet edilmiştir.

⁽⁴⁰⁾ İsnadı zayıftır. el-Haris İbn Umeyr bunu tek başına rivayet etti, o da zayıftır. Bunu Taberanî, *el-Evsat* (8056); Ebu Nuaym, *el-Hilye*, (10/403)’de Enes *radiyallahu anh*’tan rivayet etti.

⁽⁴¹⁾ Bunu Ahmed (5/5/330)’de Burayde *radiyallahu anh*’tan şöyle rivayet etti: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “Bir adam ki bir şeyi sadaka olarak çıkarıp verirse iki çenesindeki yetmiş şeytandan kurtulur.” Bunu Bezzar; Taberanî, *el-Evsat*

Rivayete göre bir rahip, altmış sene boyunca bir hücrede ibadet etti. Sonra yanında somun bir ekmekle şehre indi. Karşısına bir kadın çıktı ve onun için örtüsünü açtı. Rahip kadınla cinsel ilişkiye girdi ve bu haldeyken ölüm gelip kendisini buldu. Bu sırada bir dilenci geldi, elindeki ekmeği ona verdi ve öldü. Altmış yıllık ameli getirildi ve terazinin bir kefesine kondu, günahı da getirildi diğer kefesine konuldu, günahı amelinden ağır geldi. Nihayet somun ekmek getirilip amelinin üstüne konulunca iyilikleri ağır geldi.

Müslim'in müfred hadisleri içinde Ebu Hureyre'den şu hadis rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “Sadaka, hiçbir malı eksiltmez.”⁽⁴²⁾

Âişe *radiyallahu anha*'dan rivayet edildiğine göre, Peygamber hanımları bir koyun kesmişlerdi de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, “Koyundan ne kadarı kaldı.” diye sordu. Âişe dedi ki: “Sadece kürek kemiği bölgesi kaldı! Gerisini dağıttık.” deyince; Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “Küreğinden başka hepsi bize sevap olarak kaldı.”⁽⁴³⁾

Adabına gelince; daha önce zekâtın adabında zikredilenler nafîle sadakaların da adabıdır.

Fakir için hangisini almak daha hayırlıdır? Zekât almak mı, sadaka almak mı? Bu konuda âlimlerin farklı görüşleri vardır. Âlimlerden bir kısmı zekât almanın, bir kısmı da sadaka almanın daha faziletli olduğunu söylediler.

Sadakanın en faziletlisine gelince; Ebu Hureyre *radiyallahu anh*'tan rivayet edildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, hangi sadakanın daha hayırlı olduğu sorulunca şöyle dedi: “*Senin sıhhatli, son derece cimri olduğun, fakirlikten korkar ve zenginliği ümit eder*

(1038), İbn Huzeyme, Hâkim (1/417)'de rivayet ettiler. Hâkim, bu hadisin Buhari ve Müslim'in şartlarına uygun sahih bir hadis olduğunu söyledi, Zehebi de ona muvafakat etti. Onların dediği gibidir.

(42) Müslim (2588); Tirmizî (2030); Ahmed (2/335, 386, 438).

(43) Tirmizî (2472); Ahmed (6/50). Hadis sahihtir.

hâlde iken verdiği sadakadır. Can boğaza ulaşıp ‘bu malım flân içindir, şu malım flân kimse içindir’ deyinceye kadar sadakanı geriye bırakma!” (Buhari, Müslim)⁽⁴⁴⁾

Allah Teâlâ en iyi bilendir. Allah’ın salât ve selamı, efendimiz Muhammed’e, onun ailesine ve arkadaşlarına olsun.

⁽⁴⁴⁾ Buhari (1419, 2748); Müslim (1032); Ebu Davud (2865); Nesaî (6/237); Ahmed (2/231, 250, 415, 447).

6- ORUÇ, ESRARI VE ÖNEMLİ MESELELERİ

Şunu bil ki, orucun başka ibadetlerde bulunmayan bir özelliği vardır. O da onun Allah Teâlâ'ya izafe edilmesidir. Çünkü kudsî bir hadiste Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “*Muhakkak ki oruç Benim içindir ve onun mükâfatını da ancak Ben veririm.*”⁽⁴⁵⁾ Şeref olarak bu nispet yeterlidir. Nitekim Allah Teâlâ şu ayette de Kâbe'yi kendisine izafe etmiştir: “**Evimi temizle!**” (Hac, 26)

Orucun çok faziletli bir ibadet oluşunun iki sebebi vardır:

1. Gizli ve görünmeyen bir ibadettir. İnsanlar oruç tutan kimseyi bilemezler ve ona riya karışmaz.

2. Oruç tutmak Allah'ın düşmanını kahretmektir. Çünkü düşmanın aracı, şehvetlerdir. Şehvetler yemekle ve içmekle güçlenir. Şeytanlar bu merada otlanırlar. Şehvetler terk edildiği zaman alanları daralır. Orucun fazileti hakkında pek çok rivayet vardır ve meşhurdur.

ORUCUN SÜNNETLERİ

Sahura kalkmak, sahur geciktirmek, iftarda acele etmek ve iftarı hurma ile yapmak müstehabtır.

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e uyarak Ramazan'da cömert olmak, iyilik yapmak ve çok sadaka vermek müstehabtır.

Ramazan'da Kur'an dersi yapmak, özellikle son on gününde itikâfa girmek ve bu konularda çok çalışmak müstehabtır.

Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Aişe *radiyallahu anha*'dan şöyle rivayet edilmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Ramazanın son

⁽⁴⁵⁾ Buhari (1894) ve diğer bölümlerde; Müslim (1151); Tirmizî (764); Ebu Davud (2363); Nesaî (4/162); Darimî (1776-1778); Ahmed (2/232, 266, 273). Ebu Hureyre *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir. Daha fazla bilgi için bakınız: *Camî'u'l-Usûl*, (7134).

on günü girdiği zaman paçalarını sıvar, geceleri ihya eder ve aile halkını da uyandırır. ”⁽⁴⁶⁾

"Paçaları sıvardı" diye tercüme edilen شَدَّ المِثْرَ tabirine âlimler iki anlam vermişlerdir: Biri, "Kadınlardan uzak dururdu" anlamıdır, diğeri işi ciddiye almak ve iş yapmak için paçaları sıvamaktan kinayedir. Dediler ki: "Son on günde çok çalışmasının sebebi Kadir Gecesi arayışdır."

ORUCUN SIRLARI VE ADABI

Orucun üç mertebesi vardır: Avamın orucu, havassın orucu ve havassın havassının orucu.

Avamın orucu: Midenin ve tenasül uzvunun isteklerini yerine getirmemektir.

Havassın orucu: Gözünü, kulağını, elini, dilini, ayağını ve diğer azalarını günahlardan korumaktır.

Havassın havassının orucu: Kalbini kötü niyetlerden ve Allah'tan uzaklaştırıcı düşüncelerden korumak ve aklına Allah'tan başkasını hiç getirmemektir. Bu orucun açıklaması başka bir yerde yapılacaktır.

Havassın orucunun adabı:

Bunlardan biri, gözü günahattan korumak, dili haram veya mekruh cinsinden olup eziyet verici sözlerden veya faydasız sözlerden korumak ve diğer azaları günahattan korumaktır. Buhari'nin rivayet ettiği bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Her kim yalan söylemeyi ve yalanla amel etmeyi bırakmazsa, o kimsenin yemesini içmesini bırakmasına Allah'ın hiç ihtiyacı yoktur."⁽⁴⁷⁾⁽⁴⁸⁾

⁽⁴⁶⁾ Buhari (2024); Müslim (1174); Ebu Davud (1376); Tirmizî (796); Nesâî (3/218); İbn Mace (1769); Ahmed (6/41, 68, 146).

⁽⁴⁷⁾ Bunun anlamı şudur: Allah Teâlâ onun orucuna bakmaz. Çünkü o, oruç vaktinin dışında kendisi için mubah şeylerden elini eteğini çekmiş ve diğer vakitlerde kendisine haram olan şeylerden uzak durmamıştır.

⁽⁴⁸⁾ Buhari (1903, 6057); Ebu Davud (2362); Tirmizî (707); İbn Mace (1689); Ahmed (2/453 ve 505). Ebu Hureyre *radıyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

Diğeri geceleyin karnını tıka basa doldurmamak, aksine az yemektir. Âdemoğlunun doldurduğu en kötü kap, midesidir.⁽⁴⁹⁾ Gecenin başında doyduğu zaman bunun gecenin kalan kısmında kendisine bir faydası olmaz. Sahurda doyduğu zaman bunun öğle yakınına kadar bile kendisine faydası olmaz. Çünkü çok yemek, tembelliğe ve durgunluğa yol açar. Sonra çok yemekle orucun maksadı kaçırılır. Çünkü orucun maksadı açlığın tadını almak ve şehvetleri terk eden olmaktır.

Nafle oruç: Bil ki faziletli günlerde oruç tutmak daha müstehaptır. Faziletli günlerin bir kısmı senede bir kez tekrarlanır. Mesela Ramazandan sonra Şevval ayında altı gün oruç tutmak, Arefe günü oruç tutmak, Aşure günü oruç tutmak, Zilhicce'nin on gününde ve Muharrem ayında oruç tutmak gibi.

Faziletli günlerin bir kısmı da her ay tekerrür eder. Mesela her ayın başında, ortasında ve sonunda oruç tutmak müstehaptır. Kim ayın başında, ortasında ve sonunda oruç tutarsa güzel bir iş yapmış olur. Fakat daha faziletli olanı, gökteki ayın en parlak olduğu on üçüncü, on dördüncü ve on beşinci günleri oruç tutmaktır.

Bir kısmı da her haftanın içinde tekerrür eder. Bunlar Pazartesi ve Perşembe oruçlarıdır.

Nafle oruçların en faziletlisi Davud *aleyhisselam*'ın orucudur. O, bir gün oruç tutar, bir gün iftar ederdi.⁽⁵⁰⁾ Bu tür bir oruç, üç manayı ihtiva eder:

1. Oruç tutulmadığı gün nefsin nasibi, oruç günü de tam olarak kulluk yapması sağlanmış olur. Bu tür bir oruçta nefsin lehinde olan ile aleyhinde olan birleştirilir, adil olan da budur.

2. Yeme günleri şükür günleridir, oruç günleri de sabır günleridir. İman iki parçadan oluşur: Şükür ve sabır.

3. Bu tür oruç mücahedenin nefse en zor gelenidir. Çünkü nefis bir şeyi tam unutacağı zaman o halden başka bir hale geçer.

(49) Bu manadaki hadisin tahriri ileriki sayfalarda gelecektir.

(50) Bu hadisin tahriri ileride gelecektir.

Yılın tamamını oruçla geçirmeye gelince: Müslim'in Ebu Katade *radiyallahu anh*'tan müfred olarak rivayet ettiği bir hadise göre, Ömer *radiyallahu anh* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e bir soru sordu: "Bütün sene oruç tutan kimsenin hali nasıldır?" Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle cevap verdi: "(Böylesi) *ne oruç tutmuştur, ne tutmamıştır -yahut oruç da tutmamıştır, iftar da etmemiştir.*"⁽⁵¹⁾ Bu hadisin hükmü oruç tutulması yasaklanmış günlerde de oruca devam edenler için geçerlidir. Bayram günleri ve teşrik günleri oruç tutmadığı zaman yılın diğer günlerini oruçlu geçirmesinde bir sakınca yoktur.

Allah rahmet eylesin Hişam İbn Urve *radiyallahu anh*'tan rivayet edildiğine göre, o, devamlı oruç tutardı. Aişe *radiyallahu anha* da devamlı oruç tutardı. Ebu Talha ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in vefatından sonra kırk sene oruç tutmuştur.⁽⁵²⁾

Şunu bil ki akıllı kişi, orucun gayesini bilir ve faziletli olan şeylerden, acze düşmeyeceği şeyleri nefsine yükler.

Mesela İbn Mesud az oruç tutardı ve derdi ki: Oruç tuttuğum zaman namazda zayıf kalıyorum. Ben namazı oruca tercih ederim.

Bazıları oruç tuttukları zaman Kur'an okumakta zayıf kalırlar. Okuma güçlerini zaafa uğratmayacak kadar nafil oruç tutarlar.

Her insan kendi durumunu ve kendisine uygun olanı daha iyi bilir.⁽⁵³⁾

⁽⁵¹⁾ Müslim (1162); Ebu Davud (2425); Nesâî (4/207); İbn Mace (1713); Ahmed (5/297); Ebu Ya'la (144).

⁽⁵²⁾ Bununla beraber en faziletli oruç Davud *aleyhisselam*'ın orucudur. O, yukarıda da belirtildiği gibi bir gün oruç tutar, bir gün iftar ederdi.

⁽⁵³⁾ İbn Abdî'l-Ber, *et-Temhid*'de şöyle der: el-Amrî el-Âbid, İmam Malik'e bir mektup yazarak onu uzlete ve ibadete teşvik eder, ilim için insanları etrafında toplamaktan vazgeçmeye çağırır. İmam Malik ona şu cevabı yazar: "Kimi insanlara Allah namaz kapısını açar, oruç kapısını açmaz. Kimine sadaka kapısını açar, oruç kapısını açmaz. Kimine cihad kapısını açar, namaz kapısını açmaz. İlimi yaymak ve öğretmek, iyi amellerin en şerefliilerinden biridir. Allah Teâlâ'nın bana bu kapıyı açmasından memnunum. Ben bu konuda senin durumundan daha aşağıda olduğumu zannetmiyorum. Her ikimizin de hayır ve iyilik üzerinde olduğumuzu umuyorum. Her birimizin kendi kısmetine razı olması gerekir. Selam."

7- HAC, ESRARI, FAZİLETLERİ, ÂDABI VE BENZERİ ŞEYLER

Haccetmek isteyen; işe önce tövbeden başlaması, zimmetine geçen kul haklarını ödemesi, borçlarını ödemesi, nafaka yükümlülüğünü yüklediği herkesin dönünceye kadarki nafakalarını hazırlaması ve elindeki emanetleri geri vermesi gerekir. Cimrilik etmeden gidip dönünceye kadar yanına kendisine yetecek helal para almalı; yanına alacağı miktar, erzak harcamalarına ve fakirlere yapacağı yardıma bol bol yetebilecek kadar olmalıdır.

Misvak, tarak, ayna ve sürmelik gibi işine yarayacak şeyleri de beraberine almalıdır.

Yola çıkmadan önce bir miktar sadaka vermelidir. Bir binek kiralayacağı zaman az veya çok ona yükleyeceği her şeyi binek sahibine göstermelidir. İbnu'l-Mübarek'e bir adam dedi ki: "Şu mektubu benim için filan adama götürür müsün?" İbnu'l-Mübarek ona dedi ki: "Binek sahibinden izin almam lazım."

İyiliksever, kendisine yardım edecek, unuttuğunda hatırlatacak, hatırladığında yardım edecek ve içi daraldığında kendisini sabra teşvik edecek uygun bir yol arkadaşı bulması gerekir.

Yol arkadaşlarının içlerinden huyu en güzel ve arkadaşlarına en şefkatli olan birini yönetici seçmeleri gerekir. Yönetici seçmeye ihtiyaç vardır. Çünkü görüşler muhtelifdir. Eğer içlerinden birini yönetici seçmezlerse işler düzenli gitmez/kargaşa olur. Yöneticinin, yol arkadaşlarına karşı şefkatli olması, onların yararını gözetmesi, onları korumak için kendini siper etmesi gerekir.

Yolcunun güzel söz söylemesi, yemek yedirmesi, güzel huylar sergilemesi gerekir. Yolculuk, insanın içindeki şeyleri dışına çıkartır. Her

an sınırların gerilebileceği yolculuk ortamında güzel huylar sergileyebilen kimse, hazarda daha güzel huylu olur.

Denildi ki: “Eğer bir adamı hazardayken kendisiyle ilişkisi olanlar, yolculuktayken de yol arkadaşları övüyorsa o adamın iyiliğinden şüphe etmeyiniz.”

Geride kalan arkadaşlarına ve kardeşlerine veda etmesi, onların duasını istemesi ve Perşembe günü erkenden çıkması gerekir. Evinden çıkmadan iki rekât namaz kılmalı, ailesini ve malını Allah’a emanet etmeli, evinden çıkarken, binitine binerken ve konaklarken rivayet edilen dualardan yapmalıdır. Bu dualar Hac ibadetiyle ilgili kitapların çoğunda yazılıdır/meşhurdur. Aynı şekilde haccın ihram, tavaf, sa’y, Arafat’ta vakfe gibi diğer bölümlerinde de sözü edilen zikirleri ve duaları yerine getirmeli ve adabına riayet etmelidir. Bunların hepsi fıkıh kitaplarında kapsamlı olarak işlenmiştir.

GİZLİ EDEBLERİN BEYANI VE HACCIN SIRLARINA İŞARET

Her türlü düşünceden ve kaygıdan sıyrılmadan, kendisini tamamen Allah’ın hizmetine vermeden Allah’a ulaşamaz. Rahipler Allah ile ünsiyet sağlamak için dağlara çekilirlerdi. Hac da bu ümmetin -bir tür- ruhbanlığı olarak belirlendi.

Haccın sözü edilen adabından biri, kişinin; haccında kalbini meşgul edecek, duygu ve düşüncelerini parçalayacak ticarî faaliyetlerden uzak durmasıdır. Hacceden, Allah’a itaate yoğunlaşmalı, fazla süslenmemelidir.

Yük devesinde tutunamayan kimse gibi bir mazereti olmadıkça hevdeçli deveye binmekten sakınması gerekir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, altında eski bir semerin olduğu binitine binerdi.⁽⁵⁴⁾

Cabir *radiyallahu anh*’tan rivayet edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz Allah Teâlâ hacılarına meleklerle övünür ve şöyle der: ‘Benim kullarıma bakınız! Saçı

⁽⁵⁴⁾ Bkz: İbn Mace (2890) hadis sahihtir.

başı dağınık, toz toprak içinde çok uzak yerlerden bana geliyorlar. Sizi şahit tutuyorum ki Ben onları bağışladım.”⁽⁵⁵⁾

Allah Teâlâ, Beytini şerefli kıldı ve şanını yüceltti. Onu kullarına bir hedef olarak gösterdi. Şanını yüceltmek için etrafını Harem bölgesi yaptı. Arafat'ı onun avlusundaki bir meydana benzetti.

Bil ki haccın fillerinin her birinde düşünenler için bir mesaj, ibret alanlar için bir ibret vardır.

Bunlardan biri, Hac esnasındaki amelleriyle kendisi için ahiret azığı tedarik ettiğini düşünmesidir. O halde bu amellerin riya ve gösterişle fesada uğramasından sakınmalıdır. Çünkü bu tür ameller yolculuk menzillerinin başında bozulup ihtiyaç anında sahibini şaşkın bırakan yaş yiyecek gibi kendisine yar olmaz ve fayda vermez. Vatanından ayrılp çöle girdiği ve bu zorluklarla karşılaştığı zaman, ölümle birlikte dünyadan kıyamet mahalline ve bu ikisi arasındaki korkulara doğru bununla bir çıkış olduğunu hatırlamalıdır.

Haccın verdiği mesajlardan biri de kişinin ihrama girme zamanından ve elbiselerini çıkarmasından ibret almasıdır. Hacı, ihram elbisesini giydiği zaman kefenini giymiş olur. O, dünya halkının elbisesinden farklı bir elbiseyle Rabbine kavuşacaktır. Telbiye getirdiği zaman, Allah Teâlâ'nın emrine icabet ettiğini tahayyül etmelidir. Çünkü Allah, **“İnsanlar arasında haccı ilan et.”** (Hac, 27) buyurmuştu. Bu icabetin kabulünü ummalı, icabet etmemekten korkmalıdır. Hareme ulaştığı zaman da azaptan kurtulacağını umarken Allah'a yakın olan kimselerden olamamaktan korkması, ancak umudunun daha fazla olması gerekir. Çünkü Allah Teâlâ'nın keremi ve cömertliği kapsayıcıdır. Ziyaretçinin hakkı Allah tarafından gözetilir, oraya sığınanın hakkı zayı olmaz.

⁽⁵⁵⁾ Bu hadisi Ahmed, Abdullah İbn Amr İbn As *radiyallahu anhumâ*'dan şu lafızlarla merfu olarak rivayet etmiştir: *“Allah Teâlâ, Arafat akşamı Arafat halkıyla meleklerle karşı övünür ve şöyle der: ‘Bakınız! Kulların saçı başı dağınık, toz toprak içinde bana geldiler.’”* Bunu İbn Hibban (1007); Hâkim (1/465) ve Ahmed (2/305), Ebu Hureyre *radiyallahu anh*'tan rivayet etmiştir. Hadis sahihtir.

Haccın verdiği mesajlardan biri de şudur: Beyt-i Haram'ı gördüğü zaman kalbinde onun büyüklüğünü tahayyül edip kendisini oraya ulaşanlardan eylediği için Allah'a şükretmeli, onu tavaf etmenin büyüklüğünü ve önemini hissetmelidir. Çünkü o bir nevi namazdır. Haceru'l-Esved'i istilam ederken Allah'a itaat edeceğine söz verdiği inancı, verdiği bu sözü yerine getirmedeki kararlılığını da buna eklemelidir. Kâbe'nin örtüsüne yapışırken ve Mültezim'e sarılırken bir suçlunun efendisine sığınmasını ve bir sevenin sevdiğine yaklaşmasını düşünmelidir.

Onlardan birisi bu konuda şu şiiri söyledi:

*"Bir güvenlik şemsiyesidir Beytinin örtüleri
Ona yapıştım Sana sığınarak ya Rabbi
Ateşten korkarak ona yapıştığım zaman
Zannetmem ki ateşe yaklaştırırsın beni
Beyte komşuyum, emrettin onu ziyareti
Tavsiye etmiştin komşuya iyilik etmeyi."*

Safa ile Merve arasında sa'y yaparken bunu (adeta); amel terazisinin iki kefe arasında gidip geldiğine, Arasat'ta bu iki kefe arasında gidip geldiğine veya hizmetindeki ihlâsını göstermek için, rahmetini gözüyle görmek ve ihtiyacını gidermek umuduyla melikin sarayının kapısına gidip geldiğine benzetmeli.

Arafat'ta vakfe yaptığın zaman orada gördüğü kalabalıkları, seslerini yükseltmelerini, mahşer yerinde dillerinin farklılığını, ümmetlerin orada toplanmalarını ve şefaat istemelerini düşünmelisin.

Cemerata taş attığın zaman, bununla emre itaati, kulluğunu izhar etmeyi, nefsanî duygu ve düşüncelerden sıyrılarak sadece sana emredilen şeyi yerine getirmeyi kastettiğini düşünmelisin.

Medine şehri sana görüldüğü zaman bu şehri peygamberi Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e Allah'ın seçtiğini, oraya hicret etmesini emrettiğini, kabrinin orada olmasını takdir ettiğini düşün. Sonra onun orada gidip gelirken ayak bastığı yerleri içinden geçir, onun huşuunu/tevazuunu ve sakinliğini tasavvur et. Onun kabrini ziyarete

yöneldiğin zaman onun büyüklüğünü ve heybetini aklına getir. Onun mübarek suretini hayalinde canlandır. Mertebesinin büyüklüğünü hatırla. Sonra ona selam ver. Senin orada bulunduğunu ve selam verdiğini onun bildiğini bil. Nitekim bu husus hadiste geçmektedir.⁽⁵⁶⁾ Allah en iyi bilendir.

* * *

⁽⁵⁶⁾ Ebu Davud (2041); Ahmed 2/547) Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadiste Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: *"Birisi bana selâm verdiği zaman ona karşılık vermem için Allah ruhumu bana iade eder."* Veya hadisin manası şöyledir: *"Bana selâm veren bir kimse, bana ruhum cesedimde olduğu halde selâm vermiştir ve ben de onun selâmını alırım."* Bu hadis sahihtir.

8- KUR'ÂN ÂDABI VE FAZİLETİ

Kur'an'ın faziletlerinin en büyüğü, Allah kelamı olmasıdır. Pek çok ayette Allah Teâlâ onu övmüştür: **“Bu, indirdiğimiz mübarek bir kitaptır.”** (Enam, 92) **“Gerçekten bu Kur'an en doğru yola götürür.”** (İsra, 9) **“Ona önünden de, ardından da batıl gelemmez.”** (Fussilet, 42)

Buhari'nin müfred hadisleri içinde yer alan Osman İbn Affan *radıyallahu anh*'in rivayet ettiği hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: *“Sizin en hayırlınız, Kur'an'ı öğrenen ve öğreteninizdir.”*⁽⁵⁷⁾

Enes *radıyallahu anh*'tan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: *“Şüphesiz insanlardan Allah'a yakın olanlar vardır.”* Sahabîler, “Ya Rasûlallah! Allah'a yakın insanlar kimlerdir?” diye sordular. O da *“Onlar Kur'an ehli, Allah ehli”*⁽⁵⁸⁾ *ve Allah'ın has kullarıdır.”* buyurdu.⁽⁵⁹⁾

Bir hadiste de şöyle geçer: *“İçinde Kur'an bulunan kalbe Allah azap etmez.”*⁽⁶⁰⁾

İbn Ömer *radıyallahu anhuma*'dan Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: *“Kur'an okuyan kimseye denilecek ki, oku ve yüksel! Dünyada okuduğun gibi oku, çünkü senin derecen, okuduğun ayetlerin son noktasına kadardır.”*⁽⁶¹⁾

⁽⁵⁷⁾ Buhari (5027); Ebu Davud (1452); Tirmizî (2909); Darimî (3341); İbn Mace (211); Ahmed (1/412, 413, 500). Osman *radıyallahu anh* rivayet etmiştir.

⁽⁵⁸⁾ Yani Kur'an ile amel eden Kur'an hafızları. Onlar Allah dostları ve O'nun insanların içindeki has kullarıdır. Kur'an'ın lafzını ezberleyip çizdiği sınırların dışına çıkan kimseler Kur'an ehli değildir. (Kastalanî).

⁽⁵⁹⁾ Nesâî, *el-Kübra*; Ahmed (3/127, 128, 242); Darimî (3329); İbn Mace (215); Hâkim (1/556). Hadis sahihtir.

⁽⁶⁰⁾ Sahih değildir.

⁽⁶¹⁾ Tirmizî (2915); Ebu Davud (1464); Ahmed (2/192); İbn Hibban (789); Hâkim (1/552-553).

Burayde radiyallahu anh'tan rivayet edildiğine göre Rasûlullah salallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Kur'an, dostu Kıyamet günü kabrinden çıktığında bitkin ve benzi soluk bir adam şeklinde onunla karşılaşacak ve ona ‘Beni tanıyor musun?’ diyecek. O, ‘Seni tanımıyorum.’ cevabını verecek. O zaman Kur'an da şöyle diyecek: ‘Ben, seni öğle sıcaklıklarında susatan, senin geceni uykusuz bırakan dostun Kur'an'ım. Şüphesiz ticaretle uğraşan herkes ticaretin ardından kazanç bekler. Ben bugün sana bütün ticaretlerin kazandıracağından daha fazlasını kazandıracağım.’ O zaman onun sağ eline, istediği şekilde kullanacağı bir güç verilecek, sol eline ebedilik verilecek, başına da vakar tacı konulacak. Onun annesiyle babasına da kıymetine dünyada paha biçilemeyecek iki takım elbise giydirilecek. Onlar, ‘Bu elbiseler bize niye giydirildi?’ diye soracaklar. Onlara ‘Çocuğunuzun Kur'an'a tutunmasından dolayı.’ denilecek. Sonra ona (Kur'an dostuna), ‘Oku ve cennetin katlarına ve odalarına çık!’ denilecek. Artık o ister çabuk okusun, ister yavaş okusun, okuduğu sürece yukarı çıkmaktadır.”⁽⁶²⁾

İbn Mesud radiyallahu anh şöyle dedi: Kur'an hafızının insanlar uyurken gecesini, oruçsuz oldukları zaman gündüzünü, insanlar sevindikleri zaman hüznünü, insanlar güldükleri zaman ağlamasını, insanlar lafa daldıkları zaman susmasını, insanlar kibirlendikleri zaman mütevazı olmasını bilmesi gerekir.

Kaba, gafil, bağırان ve öfkeli olmamalıdır.

Allah rahmet eylesin el-Fudayl şöyle dedi: Kur'an hafızı, İslam sancağının taşıyıcısıdır. Allah'a saygının bir gereği olarak laubali kimseler gibi laubali olmaması, gaffiller gibi gafflete düşmemesi gerekir.

Hiç kimseye muhtaç olmaması, bilakis insanların ona muhtaç olması gerekir.

⁽⁶²⁾ Ahmed (5/348); Darimî (3394). Bu hadisin senedi şöyledir: Ebu Nuaym → Beşir İbn el-Muhacir → Abdullah İbn Bureyde → babası Bureyde. Beşir İbn el-Muhaciri'nin rivayet ettiği hadis leyyindir, delil olma değeri yoktur. Bu sebeple hadis zayıftır.

Ahmed İbn Hanbel şöyle dedi: Rabbimi rüyamda gördüm ve “Ya Rabbi! Sana yaklaşanlar en çok ne ile yaklaşırlar?” diye sordum. Allah Teâlâ, “Kur’an okumakla ya Ahmed!” buyurdu. Ben, “Anlayarak mı, yoksa anlamayarak mı?” diye sorunca, Allah Teâlâ, “Hem anlayarak, hem anlamayarak” buyurdu.⁽⁶³⁾

KUR’AN OKUMANIN ADABI

Kur’an okuyanın abdestli, saygılı ve başı önüne eğik olması; bağdaş kurmadan, bir yere dayanmadan ve kibirlenmeden oturması gerekir.⁽⁶⁴⁾

Kur’an okumanın en faziletlisi, namazda kıyam esnasında okunması, bunun da mescidde yapılmasıdır.

Okunacak miktar konusunda selefin âdeti farklı farklıdır. Onlardan her gün ve her gece hatmedenler vardır, bir günde ve bir gecede birden fazla hatmedenler vardır, üç günde hatmedenler vardır, her hafta hatmedenler vardır. Düşünerek okuduğu veya ilim yaymakla, öğretmekle veya kıraat dışında başka ibadetlerle ya da maişet teminiyle meşgul olduğu için her ayda bir hatim yapanlar vardır.

Bunların içinde en iyisi, insanı önemli meşguliyetlerinden alıkoymayan, bedenine eziyet vermeyen, tertil ve anlama imkânını da veren kıraat miktarıdır.

İbn Abbas *radiyallahu anhum*a şöyle diyor: Bakara ve Âl-i İmran surelerini tertil üzere, anlayarak ve düşünerek okumak, Kur’an’ın tamamını hezreme usulüyle (süratle) okumaktan benim için daha sevimlidir. Kim vakit içinde bir fırsat bulursa çok sevaba nail olmak için bu fırsatı çok okuyarak değerlendirsin. Osman *radiyallahu anh* vitir olarak kıldığı bir namazda Kur’an’ı baştan sona kadar okurdu. İmam Şafî, Ramazan ayında altmış hatim yapardı.

⁽⁶³⁾ Ahmed b. Hanbel’den sahih yolla gelen böyle bir rivayet yoktur.

⁽⁶⁴⁾ Bunun alametlerinin bazıları şunlardır: Hal ve davranışlarında kemal sahibi, kişiliği düzgün olması, Kur’an’a saygısının bir sonucu olarak Kur’an’ın yasakladığı şeylerden nefsinin korunması, kötü kazançtan korunması, zorbalara ve katı kalplilere tepeden bakması, salihlere, hayır ehline ve yoksullara karşı alçakgönüllü olması, saygılı, sakın ve vakur olması. Bkz: Nevevî, *et-Tibyan*, s. 50, Daru'l-Beyan, Dimeşk.

İnsan, imkânları ölçüsünde Kur'an'ı devamlı okumalıdır.

Bazıları gecenin başlangıcını ve gündüzün başlangıcını hatimle karşılamak için, Kur'an'ı gündüz hatmettikleri zaman bunu sabah namazının iki rekâtında veya iki rekâtı kıldıktan sonra sonlandırmayı, gece hatmettikleri zaman bunu akşam namazının iki rekâtında veya sonrasında sonlandırmayı severlerdi. ⁽⁶⁵⁾

İbn Mesud dedi ki: Kur'an'ı hatmeden kişinin duası kabul edilir.

Enes *radiyallahu anh*, Kur'an'ı hatmettiği zaman ailesini toplar ve dua ederdi.

[TİLAVETTEKİ BÂTİNÎ AMELLER]

Kıraati güzelleştirmek müstehabtır. Sesi güzel olmadığı zaman, gücü yettiği kadar güzel okur. Tegannili okumayı selef mekruh görmüştür.

Gizli okumak da müstehabtır. Hadiste şöyle geçer: “Gizli okumanın açık okumaya üstünlüğü, gizli sadakanın açık sadakaya üstünlüğü gibidir.” ⁽⁶⁶⁾ Ancak kendisinin işitmesi gerekir.

Sahih/doğru/geçerli bir maksatla bazı vakitlerde sesli okumada bir sakınca yoktur. İyi ve kolay ezberlemek, nefsinin tembellikten ve uykudan alıkoymak ve uyuklayanları uyandırmak için aşikâre okunabilir.

Namazda kıraatin hükmüne gelince; farz namazda okunacak Kur'an'ın miktarı, açık ve gizli okunacak yerler, bütün bunlar fıkıh kitaplarında yer almaktadır.

Elinde Mushaf'ı olan kimsenin Kur'an'ı terk eden durumuna düşmemesi için her gün okuyabildiği kadar ayet okuması gerekir.

⁽⁶⁵⁾ Bilakis evla olan, her yedi günde bir hatim yapmaktır, bunu daha fazla artırmaktır. Bkz: *Sahihu Müslim* (1159, 172).

⁽⁶⁶⁾ Hadis bu lafızla gelmemiştir. Fakat bu manada sahih bir hadis vardır: “Kuran'ı açıktan okuyan, sadakayı açıktan veren gibidir; Kur'an'ı gizli okuyan da sadakayı gizli veren gibidir.” Ebu Davud (1333); Tirmizî (2920); Nesaî (5/80); Ahmed (4/151, 157) Ukbe İbn Âmir *radiyallahu anh*'ın rivayet ettiği bir hadisten alınmıştır. Hadis sahihtir.

Kur'an okuyanın, Allah Teâlâ'nın, kelimini yarattıklarına ulaştırarak onlara nasıl bir lütufta bulunduğu bakması, okuduğu şeyin yaratılanların kelamı olmadığını bilmesi, kelamın sahibi Allah Teâlâ'nın büyüklüğünü tahayyül etmesi ve O'nun kelimini düşünmesi gerekir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı, yoksa kalplerinde kilitler mi var?”** (Muhammed, 24) Okumaktan maksat, onu düşündürmektir. Bu maksat ancak ayetin tekrarıyla gerçekleşiyorsa o zaman tekrar tekrar okunmalıdır. Ebu Zer *radiyallahu anh*, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in gece kıldığı bir namazda şu ayeti tekrar tekrar okuduğunu rivayet etmiştir: **“Eğer onlara azap edersen, onlar Senin kullarıdır.”** (Maide, 118)⁽⁶⁷⁾

Temim ed-Dâri'nin de **“Yoksa kötü ameller işleyenler kendilerine salih ameller işleyenlere davrandığımız gibi mi davranacağımızı zannederler?!”** (Casiye, 21) ayetini gece ibadetinde tekrar okumuştur. er-Rabî' İbn Haysem de bu ayeti gece ibadetinde tekrarlamıştır.

[KUR'AN'IN ANLAŞILMASI]

Bir okuyucunun her ayeti layık olduğu şekilde açıklığa kavuşturmaya çalışması ve onu anlaması gerekir. **“Allah gökleri ve yeri yarattı.”** (Enam, 1) ayetini okuduğu zaman O'nun büyüklüğünü bilmeli ve baktığı her şeyde O'nun kudretini görmelidir.

“Baksanıza şu döktüğünüz meniye!” (Vakıa, 58) ayetini okuduğu zaman parçacıklara benzeyen döllenenmiş hücreyi düşünmelidir; bu hücre nasıl et ve kemiğe, damarlara ve sinirlere, baş, el ve ayağın muhtelif şekillerine ayrılıyor; sonra onlarda işitme, görme ve akıl gibi çok kıymetli sıfatlar ortaya çıkıyor?! Bu hayret verici şeyleri düşünmelidir.

Yalanlayıcıların hallerini okuduğu zaman Allah'ın emrini yerine getirmese karşılaçağı, Allah'ın ezici kuvvetinin korkusunu hissetmelidir.

Okuyucu Kur'an'ı anlamaya engel olan şeylerden uzaklaşmalıdır. Mesela şeytan, ona, harfi okumanın hakkını veremediği ve onu mahrecinden çıkaramadığı vesvesesini verir. Neticede okuyucu o harfi tek-

⁽⁶⁷⁾ Nesaî, 2 /177; Ahmed, 5/156, 170; İbn Mace (1350). Hadis sahihtir.

rarlar durur ve bu yüzden himmet ve gayretini mananın anlaşılmasına yoğunlaştıramaz.

Kur'an'ı anlamayı engelleyen şeylerden biri de okuyucunun gûnahta ısrarcı olması veya kibirle muttasıf olması ve nefsanî arzularının peşinden gitmesidir. Bu, kalbin kararmasının ve paslanmasının sebebidir. Günah, aynanın üzerindeki kir gibidir, hakkın tecellisine mani olur. Kalp ayna gibidir. Şehvetler ise pas gibidir. Kur'an'ın manaları, aynada görünen suretlere benzer. Şehvetleri uzaklaştırarak kalbin eğitilmesi, aynanın parlatılmasına benzer.

Kur'an okuyanın, Kur'an'ın hitabıyla ve korkutmasıyla kastedilenin ne olduğunu ve Kur'an kıssalarının laf olsun diye değil ibret için anlatıldığını bilmesi gerekir. Buna dikkat etmelidir. O zaman efendisinin yazdığı şeyi okuyan kölenin okuduğu gibi okur. Efendisinin yazdığı mektubu düşünmeli ve onun gereğiyle amel etmelidir. Kur'an'ı tekrar tekrar okuduğu halde günah işleyen bir kimse, hükümdarın mektubunu tekrar tekrar okuduğu halde onun memleketini imar etmekten ve mektupta emrettiği şeylerden yüz çeviren kimse gibidir. O, onu öğrenmede kusurludur ve emirlerine karşı çıkmıştır. Emirleri okumadan ve öğrenmeden muhalefet etseydi belki o zaman alay konusu olmaktan kurtulur ve gazabı hak etmezdi.

Kendisinde herhangi bir güç ve kuvvet görmemesi ve kendisine rıza ve tezkiye gözüyle bakmaması gerekir. Çünkü kim kendisini kusurlu ve eksik görürse bu, onun Allah'a yaklaşmasına sebep olur.

Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e salât ve selam, Allah'a da hamdolsun.

9 - ZİKİRLER, DUALAR VE DİĞER İBADETLER

Bilinmelidir ki, Kur'an tilavetinden sonra Allah'ı zikretmekten ve samimi dualarla ihtiyaçları O'na arz etmekten daha faziletli dil ile yapılan ibadet yoktur. Allah Teâlâ'nın şu ayetleri zikrin faziletine delildir: **“Öyleyse yalnız Beni anın ki Ben de sizi anayım.”** (Bakara, 152) **“Onlar ki, ayaktayken, otururken ve yanları üzerine uzanmışken hep Allah'ı anarlar.”** (Al-i İmran, 191)⁽⁶⁸⁾ **“Allah'ı çokça anan erkekler ve çokça anan kadınlar var ya, işte onlar için Allah, bir bağışlanma ve bir büyük mükâfat hazırlamıştır.”** (Ahzab, 35)

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: *“Yüce Allah şöyle buyurur: Kulum Beni zikrettiği ve dudağı Benim adımla hareket ettiği müddetçe Ben, kulumla beraberim.”*⁽⁶⁹⁾

⁽⁶⁸⁾ İbnu'l-Cevzi, bizim tahkikimiz olan ve Dimeşk el Mektebü'l-İslamî baskısı *Zadü'l-Mesir* isimli tefsirinde (1/527) şöyle demiştir: **“Onlar ki, ayaktayken, otururken ve yanları üzerine uzanmışken hep Allah'ı anarlar.”** ayetinde **“anarlar”** diye tercüme edilen **“zikir”** kelimesinin üç anlamı vardır:

Birincisi: Ayakta eda edilen namazdaki zikir. Kişi gücü yetmezse bunu oturarak kılar, ona da gücü yetmezse yanı üzere yatmış olarak kılar. Bu, İbn Mesud, İbn Abbas ve Katade'nin görüşüdür.

İkincisi: Namazdaki ve namaz dışındaki zikir. Müfessirlerden bir grubun görüşü budur.

Üçüncüsü: Korku anlamına gelen zikir. Yani onlar ayaktaki hal ve hareketlerinde, otururkenki hareketsizliklerinde ve yanları üzere uyurken Allah'tan korkarlar.

Bundan açıkça anlaşılmıştır ki zikir halkalarında raksa cevaz veren kimseler için bu ayette herhangi bir delil yoktur.

⁽⁶⁹⁾ Bu kudsi hadisi Buhari muallâk olarak ve senedsiz rivayet etmiştir (13/499). Bu hadisi rivayet ederken de şöyle demiştir: Ebu Hureyre *radiyallahu anh* dedi ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Allah Teâlâ'nın şöyle dediğini nakletti: *“Kulum Beni zikrettiği ve dudağı Benim adımla hareket ettiği müddetçe Ben kulumla beraberim.”* Bu hadisi Ebu Hureyre'den senediyle beraber rivayet edenler ise şunlardır: Ahmed (2/540); İbn Mace (3792). Hadis sahihtir.

[ZİKİR MECLİSLERİNİN FAZİLETİ]

*Sahihayn'dan sadece Müslim'in rivayet ettiği bir hadiste Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: "Bir topluluk Allah'ı zikretmek için oturlarsa, onları melekler kuşatırlar, onları rahmet kaplar, üzerlerine sekine⁽⁷⁰⁾ iner ve onları Allah, kendi nezdindeki-
lere⁽⁷¹⁾ anar."⁽⁷²⁾ Bu konuda kitaplardaki "amellerin faziletleri" bölümlerinde çok sayıda hadis vardır.*

Ebu Hureyre *radıyallahu anh'tan* rivayet edildiğine göre Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: *"Allah'ı zikretmeden bir meclisten kalkan topluluk, eşek leşi gibi(bir pislik)den kalkmış gibi olurlar ve (bu meclis kıyamet gününde) kendileri için bir üzüntü (kaynağı) olur."⁽⁷³⁾*

Başka bir hadiste şöyle buyrulur: *"Bir topluluk ki bir yerde oturur ve orada Allah'ı zikretmezler/hatırlamazlar ve Peygamberine salâvat getirmezlerse o toplantı kıyamet günü onlar için bir pişmanlık olur."⁽⁷⁴⁾*

Duanın fazileti konusunda Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle rivayet etmiştir: *"Allah'a duadan daha değerli bir şey yoktur."⁽⁷⁵⁾*

⁽⁷⁰⁾ "Sekine," vakar demektir.

⁽⁷¹⁾ Yani mukarreb melekler; nezdinlikle kastedilen rütbedir.

⁽⁷²⁾ Müslim (2700); Tirmizî (3375); Ahmed (2/447). Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir.

⁽⁷³⁾ Ebu Davud (4855); Nesaî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (408); İbnu's-Sinnî (445); Ahmed (2/389, 394, 515, 527. Hâkim bunun sahih olduğunu söyledi (1/492), Zehebi de ona muvafakat etti. Hadis, onların dediği gibi sahihtir.

⁽⁷⁴⁾ Tirmizî (3377) bu hadisin hasen-sahih olduğunu söylemiştir. Ahmed (2/453, 484); Hâkim, *Müstedrek*, (1/492); İsmail İbn İshak el-Kâdî, *Fadlû's-Salâti alen-Nebiyi sallallahu aleyhi ve sellem*; İbnu's-Sünnî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (449) ve daha başkaları. Ebu Hureyre *radıyallahu anh'tan* rivayet etmişlerdir. Hadis sahihtir.

⁽⁷⁵⁾ Tirmizî (3367); Ahmed (2/362); İbn Mace (3829); Buharî, *el-Edebü'l-Müfred* (712). Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir. İbn Hibban (2397) ve Hâkim (1/490) bu hadisin sahih olduğunu söylemişler, Zehebi de onlara muvafakat etmiştir. Hadis onların dediği gibidir.

“İbadetlerin en şerefli, duadır.”⁽⁷⁶⁾

“Allah’tan istemeyene Allah gazap eder.”⁽⁷⁷⁾

Bir hadiste de şöyle buyrulur: “Allah’ın lütfundan isteyin, çünkü Allah, kendisinden istenmesini sever.”⁽⁷⁸⁾

Duanın adabı vardır: Yıl içinde Arife günü, aylardan Ramazan ayı, hafta içinde Cuma günü ve geceleyin seher vakti gibi şerefli vakitlerin gözetilmesi bu adaptandır.

Ezan ile kamet arası, namazların hemen sonrası, yağmur yağarken, Allah yolunda savaşırken, Kur’an hatminin sonrası, secdeler, iftar vakti ve kalbin hazır olduğu zamanlar dua için şerefli zamanlardır.

Gerçekte şerefli vakitler şerefli hallere dayanır. Mesela seher vakti, kalbin temiz ve boş olduğu bir vakittir; secde hali, itaat ve teslimiyet halidir.

Kıbleye yönelik olarak dua etmek, elleri kaldırmak, sonra onları yüzüne sürmek⁽⁷⁹⁾ ve dua halinde sesini kısmak da duanın adabındandır.

Duaya Allah’ı zikrederek başlamak, sonra Peygamber’e salâvat getirmek ve seci ve kafiye yapacağım diye zorlamamak da adaptandır.

Duanın batınî edebî -ki icabetin de aslıdır- tövbedir ve haksızlık yapılanlara hakkını geri vermektir.

⁽⁷⁶⁾ Buharî, *el-Edebü'l-Müfred* (713), Ebu Hureyre’den rivayet etmiştir. Burada el-Hasen’den gelen bir rivayet daha vardır, fakat zayıftır.

⁽⁷⁷⁾ Buharî, *el-Edebü'l-Müfred* (658); Tirmizî (3370); İbn Mace (3827); Ahmed (2/442, 477); Hâkim (1/391). Ebu Hureyre *radiyallahu anh’tan* rivayet edilmiştir. Hadis hasendir.

⁽⁷⁸⁾ Tirmizî (3566) İbn Mesud *radiyallahu anh’tan* rivayet edilmiştir, zayıf bir hadistir.

⁽⁷⁹⁾ Bu konuda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’den herhangi bir bilgi gelmemiştir. Bkz: *İthafü’s-Sade*, 1/305.

10- VİRDLER, FAZİLETLERİ VE VAKİTLERE GÖRE İBADETLERİN DAĞILIMI

Şunu iyi bil ki bir kişi; Allah'ı tanıdığı, vaadini tasdik ettiği ve ömrün kısılalığını anlayınca bu kısa ömründe kusur işlemeyi terk etmelidir. Nefis tek bir konuya yoğunlaştığı zaman yorgunluk ve bıkkınlık meydana gelebilir. Bu sebeple onu bir konudan başka bir konuya, bir alandan başka bir alana çekmek nefsi sakinleştirir ve dinlendirir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Sabah akşam Rabbinin adını an. Gecenin bir kısmında O'na secde et, geceleri uzun uzadıya O'nu tesbih et.”** (İnsan, 25-26) Bu ve benzeri ayetler, Allah'a götüren yolun, vakitleri gözetmek ve o vakitleri virdlerle/tesbihlerle ve zikirlerle değerlendirmek olduğunu gösterir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Düşünüp öğüt almak veya nimetlere karşılık şükretmek isteyenler için gece ve gündüzü birbiri ardınca getiren O'dur.”** (Furkan, 62) Yani birinde kaçırdığı şeyi diğerinde telafi etmesi için gece ve gündüzü birbiri ardınca getirir.

[GECE VE GÜNDÜZ VİRDLERİNİN SAYISI VE SIRASI]

Gündüzün virdleri yedi, gecenin virdleri altıdır. Her bir virdin faziletini ve onunla ilgili şeyleri hatırd tutmalıyız.

Gündüzün birinci virdi: İkinci şafağın sökmesiyle güneşin doğması arasındaki virdidir. Bu zaman dilimi çok kıymetlidir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: **“Ve yemin olsun nefes nefese soluklanıp ağardığında tan yerine!”** (Tekvir, 18)

Bu sebeple mürid, uykudan uyanır uyanmaz Allah'ı anmalı ve şöyle demelidir: *“Bizi ölü gibi uyuttuktan sonra uyandırıp dirilten Allah'a hamdolsun. Dönüş ancak O'nadır.”* Bu hadis Peygam-

ber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den Buhari'nin tek başına rivayet ettiği hadislerdendir.⁽⁸⁰⁾

Sahihayn'dan sadece Müslim'in İbn Mesud *radıyallahu anh*'tan rivayet ettiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, akşam olduğu zaman şöyle derdi: “Akşama eriştik, Allah'ın mülkü de Allah'a erişti. Hamd Allah'adır. Allah'tan başka hak ilah yoktur. O tek-tir, ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'nadır. O'nun her şeye gücü yeter. Rabbim! Senden bu gecenin ve bu geceden sonrasının hayrını isterim. Bu gecenin ve bu geceden sonrasının şerrinden Sana sığınırım. Rabbim! Tembellikten ve ihtiyarlıktan Sana sığınırım. Rabbim! Cehennem azabından ve kabir azabından Sana sığınırım.” Sabah olduğu zaman da bu duayı şu şekilde yapardı: “Sabaha eriştik, Allah'ın mülkü de Allah'a erişti.....” Duanın devamı akşam duasının aynısıdır.⁽⁸¹⁾

O, üç defa şöyle derdi: “İsmiyle yerde ve gökte hiçbir şeyin zarar veremeyeceği Allah'ın adıyla. O, hakkıyla işiten ve her şeyi bilendir.”⁽⁸²⁾ “Rab olarak Allah'tan, din olarak İslam'dan, nebi ve resul olarak Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'den razı oldum.”⁽⁸³⁾

Sabah namazını kıldığı zaman diz çökmüş bir halde hiçbir şey konuşmadan on defa şöyle derdi: “Allah'tan başka hak ilah yoktur.

⁽⁸⁰⁾ Buhari (6312, 6324, 7394); Ebu Davud (5059); Darimî (2686); İbn Mace (3880); Ahmed (5/385, 387, 397, 399, 407). Huzeyfe İbnu'l-Yeman *radıyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir.

⁽⁸¹⁾ Müslim (2723, 74, 75); Ebu Davud (5071); Tirmizî (3387); Nesâî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (23, 573); Ahmed (1/440). Abdullah İbn Mesud *radıyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

⁽⁸²⁾ Buhari, *el-Edebü'l-Müfred* (660); Ebu Davud (5088, 5089); Tirmizî (3385); İbn Mace (3869); Nesâî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (15, 16, 346, 347); Ebu Davud et-Tayalisi (1242); İbn Hibban (2532); *Mevarid Muhtasar*; Hâkim (1/514). Osman İbn Affan tarafından rivayet edilmiştir. Hadis hasendir.

⁽⁸³⁾ İbn Mace (3870) Hadisin tamamı şöyledir: “Bir müslüman veya bir insan ya da bir kul, sabah olduğu ve akşam olduğu zaman ‘Rab olarak Allah'tan, din olarak İslam'dan, nebi ve resul olarak Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'den razı oldum.’ derse Allah'ın da kıyamet günü ondan razı olması hak ve gerçek olur.” Hadis hasendir.

O tektir, ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'na mahsustur. Diriltir, öldürür. O'nun her şeye gücü yeter.”⁽⁸⁴⁾

Seyyidü'l-İstiğfar ile zikrederdi. O da şudur: “Allah'ım! Sen Benim Rabbimsin, Senden başka hak ilah yok. Beni Sen yarattın, ben Senin kulunum. Gücüm yettiği müddetçe Sana verdiğim söz ve vaat üzereyim. Yaptıklarımın şerrinden Sana sığınırım. Bana olan nimetini ve günahımı kabul ve itiraf ediyorum. Beni bağışla. Şüphesiz günahları ancak Sen bağışlarsın.”⁽⁸⁵⁾

O şöyle derdi: “İslam fıtratı, ihlâs kelimesi, peygamberimiz Muhammed'in dini üzere; müşriklerden olmayan, Müslüman ve hanif olan babamız İbrahim'in milleti üzere sabaha eriştik.”⁽⁸⁶⁾

O şöyle dua ederdi: “Allah'ım! Her işimin koruyucusu olan dinimle beni salaha erdir. İçinde geçimimi sürdürdüğüm dünyamı ıslah eyle. Sonunda dönüp varacağım ahiretimi de salaha erdir. Hayatta benim için her türlü hayrı ve iyiliği artır. Ölümü benim için her türlü kötülükten kurtulup rahata kavuşma vesilesi kıl.”⁽⁸⁷⁾

Ebu'd-Derda'nın duasıyla dua ederdi. “Allah'ım! Sen benim Rab bimsin, Senden başka hak ilah yok. Sadece Sana tevekkül ettim. Sen büyük arşın sahibisin. Allah'ın dilediği şey olur, dilemediği şey olmaz.

⁽⁸⁴⁾ Tirmizî (4370), Deavât (64) Ebu Zerr el-Ğıfarî tarafından rivayet edilen bir hadistir. Senesinde Şehr İbn Havşeb vardır, bu zat saduktur, mürsel rivayeti ve vehmi çoktur. Nitekim el-Hafız, *et-Takrib*'te böyle demiştir. Hadisin bütün bölümlerinde şahidleri vardır. Fakat onlarda diz çökme kaydı yoktur. Bu şahidleriyle birlikte hadis hasendir. Hafız İbn Hacer de *Tahricü'l-Ezkâr*'da hadisin tariklerini zikrettikten sonra hasen olduğunu söyler. Bu sebepledir ki Tirmizî de bu hadisin hasen, sahih, garib olduğunu söyledi. Hadisin bir benzerini İbn Hıbban (2341), namazın arkasından kaydıyla ve diz çökmüş bir halde kaydı olmaksızın Ebu Eyyub *radiyallahu anh*'tan rivayet etmiştir.

⁽⁸⁵⁾ Buhari (6306, 6323); Tirmizî (3390); Nesaî (8/279) ve *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (19, 464, 580); Ahmed (4/122,125). Şeddad İbn Evs *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

⁽⁸⁶⁾ Darimî (2691); Ahmed (3/406, 407, 5/123); Nesaî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (2691); İbn Sinnî (34). Abdullah İbn Ezzi *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. İsnadı hasendir.

⁽⁸⁷⁾ Müslim (2720) Ebu Hureyre *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

Güç ve kuvvet ancak yüce ve büyük Allah'tandır. Biliyorum ki Allah'ın her şeye gücü yeter ve O'nun ilmi her şeyi kuşatır. Allah'ım! Nefsimin şerrinden, hareket eden her canlının şerrinden Sana sığınırım. Sen onları perçemlerinden tutup yakalarsın. Benim Rabbim doğru yoldadır."⁽⁸⁸⁾

Bu duaları bir müridin ezberlemesi zaruridir.

Sabah namazına çıkmadan önce sünneti evinde kılması, sonra mescide yönelmesi ve şöyle demesi gerekir: "Allah'ım! Senden isteyenlerin Senin katındaki hakkı için gerçekten Senden istiyorum. Ve şu yürüyüşüm hakkı için Senden istiyorum. Çünkü ben ne kibirlenmek ne de böbürlenmek ne görsünler diye ne de duysunlar diye (evden) çıktım. Ben, Senin gazabından sakınmak ve rızanı talep etmek için çıktım. Bu yüzden Cehennem ateşinden beni korumanı ve günahlarımı örtmeni Senden istiyorum. Şüphesiz Senden başka hiç kimse günahları örtemez."⁽⁸⁹⁾

Mescide girdiği zaman Müslim'in *Sahih*'inde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet ettiği şeyi söylemelidir: "Sizden biriniz mescide girdiği zaman Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e selam versin, sonra şöyle desin: 'Allah'ım! Rahmetinin kapılarını bana aç!' Çıktığı zaman da şöyle desin: 'Allah'ım, Senin fazlından istiyorum.'"⁽⁹⁰⁾ Sonra yukarıda geçen zikirlerle ve duaların benzerleriyle dua ederek cemaati beklemek üzere ilk safa doğru gitmelidir.

⁽⁸⁸⁾ İbnu's-Sinnî (57); Taberanî, *ed-Dua*, (343). İsnadında el-Ağleb İbn Temim var. Buhari bunun rivayet ettiği hadisın münker olduğunu söyledi. 58 numaralı hadisın isnadında iki mechul vardır. Hadis zayıftır. Faydanın tamam olması için bkz: İbn Hacer, *Netaicü'l-Efkâr* (2/401-404).

⁽⁸⁹⁾ Ahmed (3/21); İbnu's-Sinnî (85); İbn Mace (778). Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anhu* tarafından rivayet edilmiştir. İsnadında Atıyye İbn Sa'd el-Avfî vardır. Onu birden fazla hadis imamı zayıf görmüştür.

⁽⁹⁰⁾ Müslim (713); Ebu Davud (465); Nesaî (3/53) ve *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (177); İbnu's-Sinnî (156); Darimî (1401); Ahmed (3/497, 5/425). Ebu Humeyd veya Ebu Huseyd'in rivayet ettiği hadisten alınmıştır. Müslim'in rivayetinde "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e selam versin." ibaresi yoktur. Bu ibare diğerlerinde vardır.

Sabah namazını kıldığı zaman güneş doğuncaya kadar yerinde kalması müstehabtır.

Enes *radiyallahu anh*'tan rivayet edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “*Kim sabah namazını cemaatle kılar, sonra güneş doğuncaya kadar Allah'ı zikrederek oturursa, sonra da iki rekât namaz kıalarsa onun için tam bir hac ve umre sevabı gibi sevap vardır.*” (Tam kelimesini üç defa söyledi.)⁽⁹¹⁾

Bu vaktin görevleri dört tanedir: Dua, zikir, kıraat ve tefekkür.

İmkân bulduğu ölçüde bunları yerine getirmelidir. Günlük vazifelerini yerine getirmek için bunları engelleyen şeylerden ve iyilik yapmaktan alıkoyan meşguliyetlerden nasıl kurtulacağını düşünmelidir. Şükürünü eda etmek için Allah'ın nimetleri üzerinde tefekkür etmelidir.

İkinci vird: Güneşin doğması ile kuşluk vakti arasındaki virdir. Bu, gündüz üç saat süren bir zaman dilimidir. Gündüzün on iki saat olduğu kabul edildiği zaman bu, dörtte bire tekabül eder ve çok kıymetli bir vakittir. Bu vakit dilimi içinde iki tane görev vardır:

1. Kuşluk namazı.⁽⁹²⁾

⁽⁹¹⁾ Tirmizî (586), Enes *radiyallahu anh*'in rivayet ettiği bir hadistir. Tirmizî'nin dediği gibi hadis hasendir.

⁽⁹²⁾ Ğazalî, *İhyau Ulûmi'd-Din*'de şöyle der: Kuşluk namazı, azmedilmesi gereken faziletli işlerdendir. Rekât sayısı, -rivayetlerin çoğunda- sekiz rekât olarak belirtilir. Hz. Ali'nin kız kardeşi Ümmü Hânî, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kuşluk namazını sekiz rekât kıldığını, bu namazı hem uzattığını hem de güzel kıldığını rivayet eder. Bu miktar başkaları tarafından rivayet edilmiş değildir. Aişe *radiyallahu anha*, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kuşluk namazını dört rekât kıldığını ve Allah'ın dilediği kadar da artırdığını zikreder. Ne kadar artırdığı belirtilmemiştir. Yani daima dört kılar, bundan aşağıya düşmezdi, fakat bazen artırır. Müfred bir hadiste Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kuşluk namazını altı rekât kıldığı rivayet edilmiştir. Kuşluk namazının vaktine gelince; Ali *radiyallahu anh*'tan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kuşluk namazını iki vakitte olmak üzere toplam altı rekât olarak kılar. Birincisi güneş parlayıp yükseldiği vakit kalkar ve iki rekât kılar. Bu, aşağıda da geleceği gibi gündüzün virdlerinden ikinci virdin birincisidir. Sonra güneş iyice yayılıp doğu tarafından gökyüzünün dörtte birine yükseldiği vakit dört rekât daha kılar. Birincisi güneş yarım mızrak boyu yükseldiği zaman, ikincisi de gündüzün dörtte biri geçtiği zaman ve ikindi namazı vaktinin hizasındadır. Çünkü

2. Hasta ziyareti, cenazeye katılma, ilim meclisinde oturma veya bir müslümanın ihtiyacını giderme gibi insanlarla ilgili şeyler. Bunlardan hiçbirini yapmazsa kıraat ve zikirle meşgul olur.

Üçüncü vird: Kuşluk vaktinden zeval vaktine kadar olan kısımdır. Bu vakitteki vazife dört kısım ve ziyade olarak iki iştir.

1. Kazanç temin etmek, maişetle meşgul olmak ve çarşıya-pazara gitmek. Ticaretle uğraşıyorsa doğruluk ve güvenilirlikten ayrılmamalı, zanaatkâr ise samimi ve şefkatli olmalıdır. Hiçbir meşguliyetinde Allah'ı zikretmeyi unutmamalı/O'nu hatırından çıkarmamalı ve aza kanaat etmelidir.

2. Kaylule (hafif bir öğle uykusu). Sahurun gündüz orucuna yardımcı olması gibi kaylule de gece ibadetine yardım eder. Eğer öğle vakti girmeden uyumuşsa, namaza hazırlık yapmak için zevalden önce uyanmaya çalışmalıdır.

Bil ki gece ve gündüz yirmi dört saattir. Normal olanı bunun üçte birini uykuyla geçirmektir. Bu da sekiz saat eder. Bundan daha az uyuyan kimsenin vücudu huzursuzluktan emin olmaz. Bundan daha fazla uyuyan kimsenin tembelliği artar. Geceleyin bundan daha fazla uyuduğu zaman artık gündüz uyumasına gerek yoktur. Bilakis bundan daha eksik uyuduğu zaman bu eksikliği gündüz tamamlayabilir.

Dördüncü vird: Zeval ile öğle namazını bitirmesi arasındaki virdir. Gündüz virdlerinin en kısası ve en faziletlisi budur. Bu vakitte müezzin ezan okuduğu zaman sözlerini tekrarlamalı, sonra kalkıp dört rekât namaz kılmalıdır. Bu rekâtları uzatmak müstehaptır. Çünkü gök kapıları o zaman açılır. Sonra öğle namazı ve sünneti kılınır, sonra dört rekât nafile kılınır.

Beşinci vird: Bundan sonra ikindi vaktine kadardır. Bu vakitte kişinin zikirle, namazla ve çeşitli iyiliklerle meşgul olması müstehaptır.

---

ikindi vakti de gündüzün dörtte biri kaldığı zamandır. Öğle, gündüzün ortasında, kuşluk da güneşin doğması ile öğle arasındadır. Nitekim ikindi de öğle ile akşam arasındadır. Bu vakitler en faziletli vakitlerdir. Özet olarak güneşin yükselmesinden zevalin öncesine kadar kuşluk vaktidir.

Amellerin en faziletliyelerinden biri de namazdan sonra namazı beklemektir.

Altıncı vird: İkinci vakti girdiği zaman altıncı virdin vakti de girmiş olur ve güneş sararıp soluncaya kadar devam eder. Bu vakitte ezan ile kamet arasında kılınan dört rekât ikindinin sünnetiyle ikindinin farzından başka namaz yoktur. Sonra birinci virdde sözü edilen dört kısım la-dua, zikir, kıraat ve tefekkürle meşgul olur. Bu vakitte yapılacak en faziletli iş, anlayarak ve düşünerek Kur'an okumaktır.

Yedinci vird: Güneşin sararmasından batışına kadarki zamandır ki, çok kıymetlidir. el-Hasen el-Basrî, selevin bu vakte sabah vaktinden daha fazla önem verdiklerini söyledi. Bu sebeple tesbih ve özellikle istiğfar müstehaptır.

Güneşin batmasıyla birlikte gündüzün virdleri sona erer. Kulun artık durumunu gözden geçirmesi ve nefis muhasebesi yapması gerekir. Allah yolunda o günkü yolculuğunda birinci merhale sona ermiştir. Günlerinin birer birer bitmesiyle ömrün bir gün tamamen sona ereceğini bilmelidir.

el-Hasen dedi ki: Ey Âdemoğlu! Sen günlerden ibaretsin. Senin bir günün geçtiği zaman senden bir parça gitmiş olur. Kul, o gününün dünyüyle müsavi olup olmadığını düşünmelidir. Eğer gündüzünü iyiliklerle dolu dolu geçirdiğini görürse kendini bu konuda başarılı kıldığı için Allah'a şükretmelidir. Başka türlü olursa Allah'a tövbe etmeli ve gündüzün eksikliğini geceleyin telafi etmeye azmetmelidir. Çünkü iyilikler kötülükleri siler, yok eder. Vücudunun sağlıklı olmasından ve kusurlarını telafi edecek bir miktar ömrü kalmasından dolayı Allah'a şükretmelidir. Selevten bir topluluk sadakasız gün geçirmekten hoşlanmaz ve imkân buldukça her türlü iyiliği yapmaya çalışırdı.

GECEİN EVRADİ

Birinci vird: Güneşin batmasından yatsı vaktine kadarki süredir. Güneş battığı zaman kul, akşam namazını kılar ve akşam ile yatsının arasını ihya ile meşgul olur. Enes *radıyallahu anh'tan* rivayet edildiği-

ne göre **“Onların yanları yataklardan uzaklaşır.”** (Secde, 16) ayeti Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in ashâbı hakkında nazil olmuştur. Onlar akşam ile yatsı arasında namaz kılarlardı.⁽⁹³⁾

Ebu Hureyre *radiyallahu anh*’tan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: *“Kim akşam namazından sonra altı rekât nafilâ namaz kılar ve aralarında da kötü söz söylemezse on iki yıllık ibadet sevabına denk sevap kazanmış olur.”*⁽⁹⁴⁾

İkinci vird: Güneşin battığı yerdeki kızılığın kaybolmasından, yani yatsının ilk vaktinden uyku zamanına kadar devam eder. Bu zaman diliminde ezanla ikamet arasında kılabilirdiği kadar namaz kılması müstehaptır. Bu esnada Secde ve Mülk surelerini okumalıdır. Çünkü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sureleri okumadan uyumazdı.⁽⁹⁵⁾

İbn Mesud’dan rivayet edilen başka bir hadiste Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: *“Kim her gece Vakıa suresini okursa fakirlik yüzü görmez.”*⁽⁹⁶⁾

⁽⁹³⁾ Tirmizî (3194). Tirmizî şöyle dedi: Bu hadis hasen-sahihtir, bunun başka vechini bilmiyorum. Ben dedim ki: Bu hadisin isnadı hasendir. Bu hadisi aynı şekilde Taberi (21/63, 64)’de rivayet etmiştir. Tirmizî, *ed-Dürrü'l-Mensur* (5/174)’de bunu zikretmiş ve ilave olarak Kitabu’s-Salât’ta bunu İbn Ebi Hatem’e, İbn Merduyeh’e ve Muhammed İbn Nasr’a nispet etmiştir.

⁽⁹⁴⁾ Tirmizî (435); İbn Mace (1374). İsnadında Ömer İbn Abdillâh İbn Ebi Has’am vardır ki, zayıf bir ravidir.

⁽⁹⁵⁾ Tirmizî (2894); Ahmed (3/340); Darimî (3414); Nesâî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (717); İbnu’s-Sünnî (675). Cabir *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Hâkim (2/412) bu hadisin sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Bu hadis hasendir.

⁽⁹⁶⁾ Beyhakî, *Şuab*, (2497-2499). Senedinde Ebu Şüca’ vardır. Zehebî, *el-Mizan*’da onun tanınmayan/bilinmeyen bir adam olduğunu söyledi. Sonra onun söylediği bu haberi İbn Mes’ud kanalından rivayet etti. İbnu’s-Sinnî (680). İbnu’l-Cevzî, *el-İlel*’de Ahmed’in bu hadis hakkında münker dediğini söyledi. Zeyleî şöyle dedi: Bu hadis çeşitli yönlerden illetlidir. Birincisi: Darekutnî ve diğerlerinin beyanına göre senedinde inkıta’ var. İkincisi: Ahmed’in dediği gibi metninde nekrelik var. Üçüncüsü: İbnu’l-Cevzî’nin dediği gibi ravileri zayıftır. Dördüncüsü: Muzdariptir, Ahmed, Ebu Hatim, Ebu Hatim’in oğlu, Darekutnî, Beyhakî ve daha başkaları bunun zayıf olduğunu söylemişlerdir.

Üçüncü vird: Gece namazına kalkmak gibi bir âdeti yoksa, uymadan önce vitir namazını kılmaktır. Aslında vitri geceye tehir etmek daha faziletlidir. Aişe *radiyallahu anha* şöyle diyor: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* gecenin her vaktinde; yani başında, ortasında, sonunda vitir kılmıştır. Hatta gecenin sonlarına kadar vitir kılmıştır.”⁽⁹⁷⁾ Vitirden sonra üç defa şu söylenmelidir: “Sübhane’l-Meliki’l-Kuddûs.”

Dördüncü vird: Uykudur. Bizim nazarımızda uyku da bir virdir. Çünkü adabına riayet edildiği ve güzel bir maksat güdüldüğü zaman ondan da ibadet sevabı beklenir. Muaz *radiyallahu anh* şöyle demiştir: “Ben ibadetimden sevap beklediğim gibi uykumdan da sevap beklerim/umarım.”

Taharet üzere uyumak uykunun adabındandır. Çünkü Aişe *radiyallahu anha*’dan rivayet edildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* [cünüp iken] uyumak istediği zaman namaz için aldığı abdest gibi abdest alırdı.”⁽⁹⁸⁾

Abdullah İbn Amr İbn el-Âs *radiyallahu anhuma* şöyle dedi: Ruhlar uykularında göğe yükseltirler ve arşın yanında secde etmeleri emreder. Onlardan temiz ve abdestli olanlar arşın yanında secde eder. Temiz ve abdestli olmayanlar arşın uzağında secde ederler.”⁽⁹⁹⁾

Uyumadan önce tövbe etmek de uykunun adabındandır. Çünkü dışını temizleyen kimsenin içini de temizlemesi gerekir. Çünkü kim bilir belki de uykudayken ölecektir!

Kalbinden bir müslümana karşı beslediği kötü duyguları ve niyetleri temizlemeli, uyandığı zaman günah işlememeye karar vermelidir.

Vasiyet edeceği bir şey varsa onu yazıp başucuna koymadan bir gece geçirmemelidir. Çünkü Buhari ve Müslim’in *Sahih*’lerinde İbn Ömer *radiyallahu anhuma*’dan rivayet edildiğine göre Rasûlullah *sallal-*

⁽⁹⁷⁾ Buhari (97); Müslim (745); Nesai (3/230); Tirmizi (456, 2925); Ebu Davud (1435), 1437; Darimi (1595); Ahmed (6/46, 100, 107, 129, 204, 205); İbn Mace (1185).

⁽⁹⁸⁾ Müslim (305); Ebu Davud (222); Nesai (1/138); İbn Mace (584); Ahmed (6/119); Ebu Ya’la (4522).

⁽⁹⁹⁾ Böyle bir rivayetin varlığı tartışmalıdır.

lahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Vasiyet etmek istediği bir şeyi bulunup da üzerinden iki gece geçen bir müslümanın görevi, ancak vasiyetinin yanında yazılı bulunmasıdır.”⁽¹⁰⁰⁾

Lüks ve rahat yataklarda da yatmaması gerekir. Çünkü bu, onun uykusunu artırır. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’e iki kat yatak serilmişti de o şöyle demişti: “Böyle bir yatağın üzerinde yatmak benim gece namazına kalkmamı engeller.”⁽¹⁰¹⁾

Uyku iyice bastırmadan uyumamak da uykunun adabındandır. Selef, uykuları bastırmadan uyumazdı.

Kibleye dönerek yatmak, bu konuda hadislerde geçen duaları okumak ve sağ yanı üzerinde uyumak da uykunun adabındandır. Bu konuda gelen hadislerden birini Ebu Hureyre radiyallahu anh şöyle rivayet etmiştir: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Biri-niz yatağına gireceği zaman önce elbisesinin içiyle onu tutup sil-kelesin. Çünkü kendisinden sonra döşğinde ne olduğunu bilmez. Yan tarafını döşğine koyduğu zaman şöyle desin: ‘Ey Rabbim, Senin adınla yanıma yatağıma koydum, Senin adınla kaldırıyorum. Eğer ruhumu tutacaksan⁽¹⁰²⁾ onu bağışla, serbest bırakacaksan sa-lîh kullarını koruduğun gibi onu koru.’”⁽¹⁰³⁾

Yine Buhari ve Müslim’in Sahih’lerinde Hz. Aişe’den rivayet edil-diğine göre Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem her gece yatağa gir-diği zaman avuçlarını birleştirir ve onların içine İhlâs, Felak ve Nas surelerini okuyarak üfürür, sonra bunları vücudunun ulaşabildiği yerle-

⁽¹⁰⁰⁾ Buhari (2738); Müslim (1627); Ebu Davud (2826); Tirmizî (974); Nesaî (6/238, 239); Ahmed (2/10, 50, 90, 113); İbn Mace (2699); Ebu Ya’la (5512, 5546).

⁽¹⁰¹⁾ Ahmed (1/416); Beğavî, Şerhu’s-Sünne, (930); Ebu Ya’la (5272), Hasen bir hadistir. Bkz: Mecmau’z-Zevaid, “Salatü’l-Leyl,” 2/255.

⁽¹⁰²⁾ Bu, Allah’ın şu ayetine işarettir: “Allah, ölen insanların ruhlarını öldüklerinde, ölmeyenlerinkini de uykularında alır. Ölümüne hükmettiklerinin ruhlarını tutar, diğerlerini belli bir süreye kadar serbest bırakır.” (Zümer, 42).

⁽¹⁰³⁾ Buhari (6320, 7393); Müslim (2714); Ebu Davud (5050); Tirmizî (3398); İbn Mace (3874); Darimî (2687); Ahmed (2/246, 283, 295, 422, 423); Nesaî, Amelu’l-Yevm ve’l-Leyle, (791-794); İbnu’s-Sinnî (710).

rine sürerdi. Bu işe başından, yüzünden ve vücudunun ön tarafından başlardı ve bunu üç defa yapardı.⁽¹⁰⁴⁾

Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde el-Bera İbn Azib'ten rivayet edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Yatağına yatacağın zaman namaz abdesti gibi bir abdest al. Sonra sağ yanının üzerine yat. Sonra şöyle de: ‘Allah’ım! Ben nefsimi Sana teslim ettim, yüzümle Sana yöneldim, işimi de Sana havale ettim. Sevabını isteyerek ve azabından korkarak sırtımı Sana dayadım. Senden kurtulup sığınılacak Senden başka bir sığınak yoktur. İndirdiğin kitabına ve gönderdiğin peygamberine iman ettim.” Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* devamında dedi ki: “O gece ölürsen fıtrat üzere ölürsün, sabaha çıkarsan hayır ve iyilikle sabahlarsın.”⁽¹⁰⁵⁾

Ali *radiyallahu anh*'tan rivayet edildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona ve Fatıma *radiyallahu anha*'ya şöyle dedi: “Yataklarınıza yattığınız zaman otuz üç defa ‘sübhaneallah,’ otuz üç defa ‘elhamdülillah,’ otuz dört defa ‘Allahüekber’ deyiniz. Bu, sizin için bir hizmetçiden daha hayırlıdır.”⁽¹⁰⁶⁾

Ebu Hureyre'nin Ramazan zekâtını koruma konusunda rivayet ettiği hadis meşhurdur. Bu hadiste ifade edildiğine göre şeytan, Ebu Hureyre'ye şöyle demiş: Yatağına girdiğin zaman Ayete'l-kürsi'yi oku. Çünkü bu ayet daima Allah'tan sana bahşedilen bir koruyucudur, sana hiçbir şeytanı yaklaştırmaz. Ebu Hureyre, şeytanın bu sözlerini

⁽¹⁰⁴⁾ Buhari (5017, 5748, 6319); Ebu Davud (5056); Tirmizî (3399); Ahmed (6/116, 154); Nesaî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (788, 1009); İbnu's-Sinnî (697). Müslim (2192)'de bu lafızla geçmez.

⁽¹⁰⁵⁾ Buhari (6313, 6315, 7488); Müslim (2710); Ebu Davud (5046); Tirmizî (3391, 3569); Ahmed (4/285, 290, 292, 293, 296, 299, 300, 301, 302); Darimî (2686); İbn Mace (3876); Nesaî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (773 -787); İbnu's-Sinnî (708); Ebu Ya'la (1668). Daha fazla bilgi için bkz: *Camiu'l-Usul* (2250).

⁽¹⁰⁶⁾ Buhari (313) başka bölümlerde ve bablarda da geçer; Müslim (2727); Ebu Davud (5062, 5063); Tirmizî (2405, 5026); Ahmed (1/96, 107, 136, 146); Darimî (2688); Ebu Ya'la (274).

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e haber verince o şöyle buyurmuştu: “O çok yalancı olmasına rağmen bu sözüyle doğruyu söylemiş.”⁽¹⁰⁷⁾

Müslim'in münferid olarak rivayet ettiği bir hadise göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yatağına girdiği zaman şöyle derdi: “Bizi yedirip doyuran, bizi içirip kandıran, ihtiyaçlarımızı gideren ve bizi meskenlerimizde barındıran Allah'a hamdolsun. İhtiyaçlarını karşılayacak kimsesi olmayan ve barınak yeri bulunmayan nice kimseler vardır.”⁽¹⁰⁸⁾

Teheccüde kalktığı zaman Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu duası ile dua etmelidir: “Allah'ım! Hamd Senin içindir. Göklerin, yerin ve ikisi arasındaki şeylerin idarecisi Sensin. Hamd Senin içindir; göklerin, yerin ve ikisi arasındaki şeylerin nuru Sensin. Hamd Senin içindir; Sen Hak'sın, vaadin haktır, Sana kavuşmak haktır, cennet haktır, cehennem haktır, peygamberler haktır, Muhammed haktır, kıyamet haktır. Allah'ım, Sana teslim oldum, Sana inandım, Sana tevekkül ettim, Sana yöneldim. Senin düşmanını düşman bildim ve Senin hükmüne razı oldum. İşlediğim ve işleyeceğim, gizli ve aşikâr, Senin benden daha iyi bildiğin bütün günahlarımı bağışla. Öne geçiren de Sensin, geriye bırakan da Sensin. Senden başka ilah yok.”⁽¹⁰⁹⁾

⁽¹⁰⁷⁾ Buhari bunu muallâk olarak zikretmiş ve “haddesena” tabirini açıkça zikretmemiştir (2311). Buhari bunu (3275 ve 5019)'da kesinlik ifade eden lafızlarla rivayet etmiş ve “Osman İbnu'l-Heysem şöyle dedi.” diye söze başlamıştır. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bari*, (4/389)'da bunu Nesaî'nin el-İsmailî'nin ve Ebu Nuaym'ın sözü edilen Osman İbnu'l-Heysem yoluyla mevsul olarak tahrir ettiklerini söylemiştir. Onun söylediklerinin kalan kısmına kendiniz bakınız.

⁽¹⁰⁸⁾ Müslim (2715; Ebu Davud (5053); Tirmizî (3393); Nesaî *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (799); İbnu's-Sinnî (711); Ahmed (3/153, 167, 253); Ebu Ya'la (3523) Enes *radıyallahu anh*'ın rivayet ettiği bir hadistir.

⁽¹⁰⁹⁾ Buhari (1120) başka bölümlerde ve bablarda da geçer; Müslim (769); Ebu Davud (771); Tirmizî (2418); Nesaî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (868); İbnu's-Sinnî (760); Ahmed (1/298, 302, 308, 358); Ebu Ya'la (2404) İbn Abbas *radıyallahu anhuma*'dan rivayet edilmiştir.

Uyumadan önce en son kelamın Allah'ın zikri olması ve uyandığın zaman da dilinden ilk dökülen şeylerin Allah'ın zikri olması için çalışmalısın. Bu ikisi imanın alametidir.

Gecenin beşinci virdi: Bu virde gecenin ilk yarısı geçtikten ve üçte biri kalıncaya kadar başlanır. Bu, çok kıymetli bir vakittir. Ebu Zer *radıyallahu anh* şöyle demiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Gecenin hangi namazı daha faziletlidir?" diye sordum. Şöyle buyurdu: "Gece yarısında veya gecenin ortasında kılınan namazdır. Bunu yapan azdır."⁽¹¹⁰⁾

Davud *aleyhisselam*'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ey Rabbim! Hangi vakit Senin için daha kıymetlidir?" Allah Teâlâ ona şöyle vahyetmiştir: "Ey Davud! Gecenin başında da, sonunda da kalkma. Fakat gecenin ortasında kalk. Ta ki Benimle yalnız kalasın, Ben de seninle yalnız kalayım da ihtiyaçlarını Bana arz edesin."

Kul teheccüde kalktığı zaman Al-i İmran suresinin son on ayetini okur. Nitekim Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in böyle yaptığı rivayet edilmiştir.⁽¹¹¹⁾ Gece kalktığı zaman Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yukarıda zikredilen dualarından okusun. Sonra hafif iki rekâtla namaza başlasın. Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sizden biriniz geceleyin namaz kılmak için kalktığı

⁽¹¹⁰⁾ Bunu Humeyd İbn Zenceveyh ve Muhammed İbn Nasr el-Mervezî, *Kıyamü'l-Leyl*, (s. 35)'de tahrir etmiştir. Senedinde Ebu Müslim el-Cüzemî vardır, onu da İbn Hibban'dan başkası sika olarak görmemiştir. Fakat Buhari'nin dışındaki bir topluluğun Ebu Hureyre'den rivayet ettiği hadislerle kuvvet kazanmıştır. Ebu Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Hangi namaz daha faziletlidir?" diyesorulunca "gecenin ortasındakılınannamaz" diye cevaplandırmıştır. Bunu kuvvetli kılan hadislerden biri de Tirmizî'nin (3574) ve diğerlerinin Amr İbn Abese'den rivayet ettiği hadistir. O, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediğini işitmiştir: "Rabbin kuluna en yakın olduğu vakit gecenin son yarısıdır. Eğer o saatlerde Allah'ı zikredenlerden olmaya gücün yeterse Allah'ı zikredenlerden ol." Bunun senedi hasendir. Tirmizî ve İbn Huzeyme bu hadisin sahih olduğunu söylemişlerdir.

⁽¹¹¹⁾ Buhari (117); Müslim (763). Daha fazla bilgi için bkz: *Camiu'l-Usul*, 6/80-90. Benim tahkik ettiğim nüsha.

zaman evvela hafif iki rekâtla başlasın."⁽¹¹²⁾ Sonra ikişer ikişer kılar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in geceleyin vitirle beraber en çok on üç, en az yedi rekât namaz kıldığı rivayet edilmiştir.⁽¹¹³⁾

Gecenin altıncı virdi: Gecenin son altıda birinde, yani seher vaktinde yapılan virdir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Onlar seherlerde istiğfar ederler."** (Zariyat, 18)

Hadiste şöyle geçer: "Gecenin sonunda kişi Kur'an okurken seçkin melekler hazır bulunurlar ve bu okuyuşa tanıklık ederler."⁽¹¹⁴⁾

Tavus, seher vakti bir adama geldi. Adamın uyuduğunu söylediler. Tavus dedi ki: "Seher vakti hiç kimsenin uyuduğunu görmemiştim."

Mürîd, seher vakti namazını bitirdiği zaman istiğfar etsin. İbn Ömer *radiyallahu anhumâ*'nın böyle yaptığı rivayet edilmiştir.

DURUMLARIN DEĞİŞMESİYLE EVRADIN DEĞİŞMESİ

Bilmiş ol ki ahiret yolunun yolcusu, altı halden birine dahildir: Ya âbid, ya âlim, ya talebe, ya yönetici, ya sanatkâr, ya da bunların dışındaki Allah sevgisiyle dolu ve O'nunla meşgul bir kimsedir.

1- Âbid: Her türlü meşguliyetten uzaklaşıp kendini sadece ibadete veren kimsedir. Bu durumda olan bir kimse sözünü ettiğimiz evradı kullanır. Bununla beraber bu tür kimsenin vazifeleri değişebilir. Selef-ten, kendini ibadete verenlerin durumları farklı farklı olmuştur. Onlardan kimisi kendini Kur'an okumaya vermiş ve her gün bir, iki, hatta üç hatim yapmış, kimisi çokça tesbih etmiş, kimisi çok namaz kılmış, kimisi de Kâbe'yi çokça tavaf etmiştir.

Soru: Bu ibadetlerden hangisine daha fazla vakit ayırmak daha evladır?

⁽¹¹²⁾ Müslim (767); Ebu Davud (1323); Ahmed (2/289).

⁽¹¹³⁾ Bkz: *Camîu'l-Usul* (6/80-96, h. no: 4197, 4198). Abdullah İbn Abbas *radiyallahu anhumâ* ve Aişe *radiyallahu anha*'dan rivayet edilmiştir.

⁽¹¹⁴⁾ İbn Adî *el-Kâmil*, (6/2093), Kelsum'un hal tercümesinde. Dedi ki: O, Ata'dan mürseller rivayet etti. Diğerlerinden de mütabii olmayan şeyler rivayet etti.

Cevap: Namazda düşünerek Kur'an okumak bunların hepsini içine alır. Fakat bunu devamlı yapmak bazen zor olabilir. Bu sebeple fazilet, kişinin durumuna göre değişir. Bütün virdlerin ve ibadetlerin maksadı kalbi temizlemek ve parlatmaktır. Hal böyle olunca müridin, bu konuda en etkili olan ne ise ona bakması ve devam etmesi gerekir. Yorgunluk ve bıkkınlık hissettiği zaman diğerine geçmelidir.

Allah rahmet eylesin Süleyman ed-Darânî şöyle diyor: Kalbini kıyamda bulduğun zaman rükûa varma, rükûda bulduğun zaman başını rükûdan kaldırma.

2- Âlim/Hoca: Fetva, ders verme, eser yazma veya öğüt verme konusunda ilmiyle insanlara faydalı olan kimsedir. Bunun evradındaki tertibi, âbidin tertibinden farklıdır. Onun kitap okumaya, tasnife ve ifadeye ihtiyacı vardır. Bu işler onun bütün vaktini alıyorsa, farz ibadetleri yerine getirdikten sonra bu işler onun için en faziletli işlerdir. Ancak biz bu öncelikli ilimle, ahireti teşvik eden ve ahiret yolunu tutmayı teşvik eden ilmi kastediyoruz.

Âlimin vakitlerini bölümlere ayırması daha evladır. Çünkü vaktinin tamamını ilimle doldurmaya nefsi sabredemez. Sabah namazını kıldıktan güneş doğuncaya kadarki vaktini sözünü ettiğimiz zikirlerle ve evrada, sonra güneşin doğması ile kuşluk vaktine kadar başkalarına faydalı olmaya ve ilim öğretmeye tahsis etmesi gerekir. Yanında öğreteceği bir şey yoksa bu zamanını ilimler üzerinde tefekkür etmek için kullanır. Çünkü zikri ve ibadeti tamamladıktan sonra dünya işlerine dalmadan önce henüz kalp berrak olduğu için bu durum onun problemleri kavramasına ve çözmesine yardım eder. Sonra kuşluk vaktinden ikinci vaktine kadarki zamanını tasnif ve mütalaaya ayırır. Bunu ancak yemek, taharet, namaz veya kaylule için bırakır. İkindiden güneşin iyice sararmasına kadar kendisine okunan tefsir, hadis veya faydalı ilimleri dinleyerek meşgul olur. Güneşin sararmasından batışına kadar tesbih ve istiğfarla meşgul olur. Böylece ilk virdi, dilin ameli cinsinden olur. İkinci virdi tefekkür ederek kalbi çalıştırmaktır. Üçüncü virdi okuyarak ve yazarak gözü ve eli çalıştırmaktır. Dördüncü virdi ikindiden sonra

gözü ve eli dinlendirmek için kulakla dinleme ameliyesidir. Çünkü ikindiden sonra okumak ve yazmak göze zarar verebilir.

Gecenin taksimi konusunda en güzel taksimi İmam Şafî yapmıştır. *Allah rahmet eylesin* o, geceyi üçe bölerdi. Gecenin ilk üçte birini ilim yazmaya, ikinci üçte birini namaza, üçüncüsünü de uykuya ayırırdı. Ancak yazın gündüz uykusuna daha fazla vakit ayrılmazsa buna tahammül edilemeyebilir.

3- Talebe: Bir talebe için ilim öğrenmek, zikir ve nafilelerle meşgul olmaktan daha hayırlıdır. Evradı sırasında talebe aynen hoca gibidir. Fakat hoca ifadeyle meşgul olurken talebe istifadeyle meşgul olur. Hoca tasnif ve telifle meşgul olurken talebe onun teliflerine not düşmekle ve onun söylediklerini yazmakla meşgul olur. Avamın ise zikir, ilim ve vaaz meclislerinde hazır olması, nafile ibadetlerle meşgul olmasından daha hayırlıdır.

4- Yöneticilik, kadılık ve mütevellilik gibi Müslümanların işlerine bakmakla görevli olanlar: Bu durumda olan bir kimsenin insanların ve bütün Müslümanların ihtiyaçlarını ve şeriata uygun isteklerini ihlâsla (Allah'ın rızasını gaye edinerek) yerine getirmeleri, yukarıda sözü edilen virdlerden daha hayırlıdır. Çünkü o, faydası kendisine olan bir ibadettir. Gündüzleri sadece farz olan ibadetlerle yetinmeli, kalan zamanını kamunun işlerine ayırmalı ve gecenin virdleriyle kanaat etmelidir.

5- Sanatkâr: Kendisi ve çoluk çocuğu için para kazanmaya ihtiyacı vardır. Zamanının tamamını ibadetle geçirmesi uygun değildir. Bilakis zikre devam ederken para kazanmak için çalışır. Yeterli kazanca ulaştığı zaman evradına döner.

6- Allah sevgisiyle dolu ve O'nunla meşgul kimse: Farzların edasından sonraki virdi, kalbinin daima Allah ile beraber olmasıdır. Allah onu dilediği virde sevkeder.

Evrada devam etmek gerekir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “*Allah'ın en sevdiği amel, az da olsa de-*

vamlı olan ameldir.”⁽¹¹⁵⁾ Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in ameli devamlıydı.⁽¹¹⁶⁾ Allah en iyi bilendir.

GECE NAMAZI, GECE NAMAZININ FAZİLETİ VE GECE İBADETİNE KALKMAYI KOLAYLAŞTIRAN SEBEPLER

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Onların yanları yataklardan uzaklaşır.” (Secde, 16)

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Gece ibadete devam ediniz! Çünkü o sizden önceki salih insanların âdetidir. Rabbinize yaklaşıtırdır, günahlara keffârettir, günahlardan sakındırır.”⁽¹¹⁷⁾ Gece namazının fazileti hakkında çok sayıda hadis vardır.

Allah rahmet eylesin el-Hasen el-Basri şöyle demiştir: “Gecenin ortasında kılınan namazdan daha zor bir şey görmedim.” Ona soruldu: “Niçin bu konuda çok çalışanların yüzleri daha güzeldir?” Dedi ki: “Çünkü onlar Rahman ile yalnız kalırlar da Rahman onlara kendi nurundan giydirebilir.”

GECE İBADETİNE KALKMAYI KOLAYLAŞTIRAN SEBEPLER

Şunu bil ki, gece ibadeti zordur, bunu ancak kolaylaştırıcı sebeplerle geceleyin kalkmayı başarabilenler yapabilir.

Zahirî sebepler vardır, batınî sebepler vardır.

Zahirî sebeplerin birisi çok yememektir. Birisi şöyle demiştir: “Ey müridler topluluğu! Çok yemeyiniz. Yoksa çok içersiniz ve çok uyursunuz, sonunda pek çok iyiliği kaçırsınız.”

İkincisi: Vücudu gündüzleri meşakkatli işlerle yormamaktır.

⁽¹¹⁵⁾ Buhari (6464); Müslim (782), 216, 218, Aîşe *radiyallahu anha*’dan rivayet edilmiştir.

⁽¹¹⁶⁾ Buhari (1987); Müslim (783), Aîşe *radiyallahu anha*’dan rivayet edilmiştir.

⁽¹¹⁷⁾ Tirmizî (3543, 3544), Deavât, bab no: 112, Bilal ve Ebu Ümame tarafından rivayet edilmiştir. Bunu ayrıca Ahmed ve Hâkim, Bilal’den rivayet etmişlerdir. Hâkim (1/308); Beyhakî (2/502)’de Ebu Ümame’den rivayet etmişlerdir. İbn Asakir, Ebu’l-Derda’dan; Taberanî, Selman’dan; İbnu’s-Sinnî, Cabir’den rivayet etmişlerdir. Bu hadis hasendir. Daha fazla bilgi için bkz: *İthafü’s-Sâde*, (5/176).

Üçüncüsü: Gündüzleri kayluleyi terk etmemektir. Çünkü gündüz uykusu gece ibadetine yardım eder.

Dördüncüsü: Günahlardan sakınmaktır. Sevrî dedi ki: “İşlediğim bir günahdan dolayı beş ay gece ibadetinden mahrum kaldım.”

Gece ibadetini kolaylaştıran batınî sebeplere gelince:

Birincisi: Kalbini Müslümanlara karşı kötü duygulardan, bidatlerden temizlemek ve lüzumsuz konuşmalardan yüz çevirmektir.

İkincisi: Uzun beklentiler içine girmeksizin kalbi bağlayan baskın-cehennem- korkusudur.

Üçüncüsü: Gece namazının faziletini bilmektir.

Gece ibadetini kolaylaştıracak amillerin en şereflişi Allah sevgisi ve iman kuvvetidir. Çünkü gece ibadete kalktığı zaman Rabbi ile başbaşa kalıp O'na münacat edecek, Rabbi buna şahitlik edecek, bu beraberlik de onun kıyamını uzatmasını sağlayacaktır.

Allah rahmet eylesin Ebu Süleyman şöyle dedi: “Gece ibadetiyle meşgul olanların aldıkları zevk, eğlence erbabının eğlenceden aldıkları zevkten daha büyüktür. Geceler olmasaydı dünyada yaşamayı dahi arzu etmezdim.”

Müslim'in *Sahih*'inde rivayet edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “*Gecede bir saat vardır ki Allah'tan hayır isteyen herhangi bir müslüman, duasını bu saate denk getirirse istediğini Allah Teâlâ ona verir.*”⁽¹¹⁸⁾

GECEYİ KISIMLARA AYIRMAK

Geceyi ihya etmenin mertebeleri şunlardır:

Birinci mertebe: Bütün geceyi ibadetle geçirmektir. Seleften bir topluluğun böyle yaptığı rivayet edilmiştir.

⁽¹¹⁸⁾ Müslim (757); Ahmed (3/313, 331, 348) Cabir İbn Abdillâh *radiyallahu anhumâ*'dan rivayet edilmiştir.

İkinci mertebe: Gecenin yarısını ibadetle geçirmektir. Seleften bir topluluğun böyle yaptığı rivayet edilmiştir. Bu konuda en güzel yol, gecenin ilk üçte birinde ve son altıda birinde uyumaktır.

Üçüncü mertebe: Gecenin üçte birini ibadetle geçirmektir. Gecenin ilk yarısında ve son altıda birinde uyumak gerekir. Bu, Davud *aleyhisselam*'ın ibadetidir. Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerindeki bir hadiste⁽¹¹⁹⁾ şöyle geçmektedir: “Allah'ın en sevdiği namaz Davud *aleyhisselam*'ın namazıdır. O, gecenin yarısını uyur, üçte birini ibadetle geçirir ve son altıda birinde tekrar uyurdu.” Gecenin sonunda uyumak güzel olur. Çünkü bu, ertesi gün, yüzden uyuklamanın izlerini giderir ve sarılığı azaltır.

Dördüncü mertebe: Gecenin beşte birini veya altıda birini ibadetle geçirmektir. Bunun en makbulü gecenin ikinci yarısında yapılan ibadettir. Bazıları en faziletlisinin gecenin son altıda birinde yapılan ibadet olduğunu söylerler.

Beşinci mertebe: Vakit belirlememek ve vakitlere riayet etmemektir. Çünkü buna riayet etmek zordur.

Sonra yapacağı işte izleyeceği iki yol vardır:

Birincisi: Gecenin başında kalkıp uyku bastırınca kadar ibadet etmek, sonra uyumaktır. Sonra uyandığı zaman tekrar ibadete kalkmak ve uyku bastırınca yine uyumaktır. Bu büyük bir tahammüldür. Seleften bir topluluğun izlediği yol budur.

Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Enes İbn Malik'in rivayet ettiği bir hadiste,⁽¹²⁰⁾ o şöyle demektedir: “Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i gece namazı kılarken görmek istersek mutlaka namazda görürdük, uykuda görmek istersek mutlaka uykuda görürdük.”

⁽¹¹⁹⁾ Buhari (1131) ve diğer bölümlerde ve bablarda; Müslim (1159 ve 189); Ebu Davud (2448); Nesaî (4/198); Darimî (1759); İbn Mace (1712); Ahmed (2/160, 162, 190, 200, 205, 216) Abdullah İbn Amr İbn el-As *radiyallahu anhum*a tarafından rivayet edilmiştir.

⁽¹²⁰⁾ Buharî (1141, 1972, 1973). Müslim'de bu lafızla geçmez.

Ömer *radiyallahu anh* gece Allah'ın dilediği kadar namaz kılar, nihayet gecenin sonu olur ve ailesini “haydin namaza, namaza!” diye uykudan uyandırır.

Dahhak dedi ki: Uzun gecelerde fazla uyudukları için Allah'tan utanan kimselere yetiştim.

İkinci yol: Gecenin başında uyumak, uykudan nasibini aldığı ve uyandığı zaman gecenin kalanını ibadetle geçirmektir. Süfyan dedi ki: “Uyku, ilk uykudur, uyandığım zaman artık bir daha uyumam.”

Altıncı mertebe: Dört rekât veya iki rekât kılacak kadar kalkmaktır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den şöyle rivayet edilmiştir: “Geceleyin namaz kılınız, iki rekât kılınız, dört rekât kılınız.”⁽¹²¹⁾

Ebu Davud'un *Sünen*'inde⁽¹²²⁾ rivayet edildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Bir adam geceleyin uyanır, karısını uyandırır ve birlikte iki rekât namaz kılarlarsa o gece Allah'ı çok zikreden erkeklerin ve çok zikreden kadınların listesine yazılırlar.”

Geceyi bölümlere ayırma yöntemi budur. Mürid, kendisi için kolay olanı seçmelidir. Gecenin ortasında kalkıp ibadet etmek ona zor gelirse akşam ile yatsı arasını ihya etmesi ve yatsıdan sonraki virdi ihmal etmemesi gerekir. Sonra sabah namazından önce seher vaktinde kalkar, böylece gecenin iki ucunda da ibadet için ayakta olmuş olur. Bu da yedinci mertebedir.

GECELEYİN ABDEST ALMAK

ZORUNA GİDEN KİMSELER HAKKINDA

Geceleyin abdest almak zor gelen ve namaz kılmak kendisine ağır gelen kimse kibleye yönelerek otursun, Allah'ı zikretsin ve edebildiği

⁽¹²¹⁾ İsnadı zayıftır. Beyhaki bunu *Şuabü'l-İman*'da; İbn Nasr, *Kıyamü'l-Leyle*'de; İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, (2/271)'de el-Hasen'den mürsel olarak rivayet etmiştir. Bkz: *İthafü's-Sâde*, (5/203).

⁽¹²²⁾ Ebu Davud (1309, 1451); İbn Mace (1335); Ahmed (3/75), Ebu Said ve Ebu Hureyre tarafından rivayet edilmiştir. İbn Hıbban (645) ve Hâkim (2/416) hadisin sahih olduğunu söylemişler, Zehebî de bunu onaylamıştır, onların dediği gibidir.

kadar dua etsin. Oturamazsa yattığı yerden dua etsin. Günlük virdi olup da uyku bastığı için virdini zamanında yapmayan kimse bunu kuşluk namazından sonra yerine getirsin. Bu konuda bir hadis rivayet edilmiştir.⁽¹²³⁾

Gece ibadetini kendisine âdet haline getiren kimse bunu terk etmekten sakınmalıdır. Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde rivayet edildiğine⁽¹²⁴⁾ göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Abdullah İbn Ömer'e şöyle buyurdu: "*Falan kimse gibi olma! O, gece ibadetine kalkardı, artık gece ibadetine kalkmayı terk etti.*"

FAZİLETLİ GECELER VE GÜNLER

İhya edilmeleri daha faziletli olan geceler on beş tanedir. Müridin bunları gafletle geçirmemesi gerekir. Çünkü bir tüccar, eğer kazanç mevsimini gaflette geçirirse ne zaman kazanır? Bu gecelerden yedi tanesi Ramazan ayının içindedir: Bunların biri, Ramazanın on yedinci gecesidir. Bu gecenin sabahında, "Furkan Günü"nde iki ordunun karşı karşıya geldiği Bedir savaşı olmuştur. Kalan altı gece Ramazanın son on gününün tek sayılı geceleridir. Çünkü Kadir gecesini bu gecelerin içinde aranır. Diğer sekiz gece ise şunlardır: Muharrem'in ilk gecesini, Aşure gecesini, Receb'in ilk gecesini, Receb'in on beşinci gecesini, Miraç gecesini olan Receb'in yirmi yedinci gecesini, Şaban'ın on beşinci gecesini ve bayram geceleri.⁽¹²⁵⁾ Bu gecelerin bazıları için namazlar olduğu söylenir. Fakat bu konuda sağlam bir rivayet yoktur.

Faziletli günler on dokuz tanedir: Arefe günü, Aşure günü, Receb'in yirmi yedinci günü -ki bu, Cebrail'in Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e ilk indiği gündür-,⁽¹²⁶⁾ Ramazan'ın on yedinci günü

⁽¹²³⁾ Bkz: Müslim (747); Ebu Davud (1313); Tirmizî (571); İbn Mace (1343); Darimî (1485) Ömer İbnu'l-Hattab *radıyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir.

⁽¹²⁴⁾ Buharî (1152) vd. bölüm ve bablarda; Müslim (1159) 185; Nesaî (2/253).

⁽¹²⁵⁾ İçinde Kadir gecesini bulunan Ramazan'ın son on gecesini dışında bu gecelerin ihyası konusunda sahih bir hadis yoktur.

⁽¹²⁶⁾ Receb'in yirmi yedinci gecesinin fazileti hakkında sahih bir hadis yoktur. Bkz: İbn Hacer el-Askalanî, *Tebyinü'l-Aceb fi ma Verade fi Fazl Receb*.

-ki Bedir vakasının olduğu gündür-, Şaban'ın on beşinci günü, Cuma günü, bayram günleri, Zilhicce'nin ilk on günü ve Teşrik günleri olan sayılı günler.

Hafta içindeki faziletli günler Pazartesi ve Perşembe günleridir. Ayın en parlak olduğu günlerin (on üç, on dört ve on beşinci günlerin) fazileti de “Orucun Faziletleri” bölümünde zikredilmiştir.

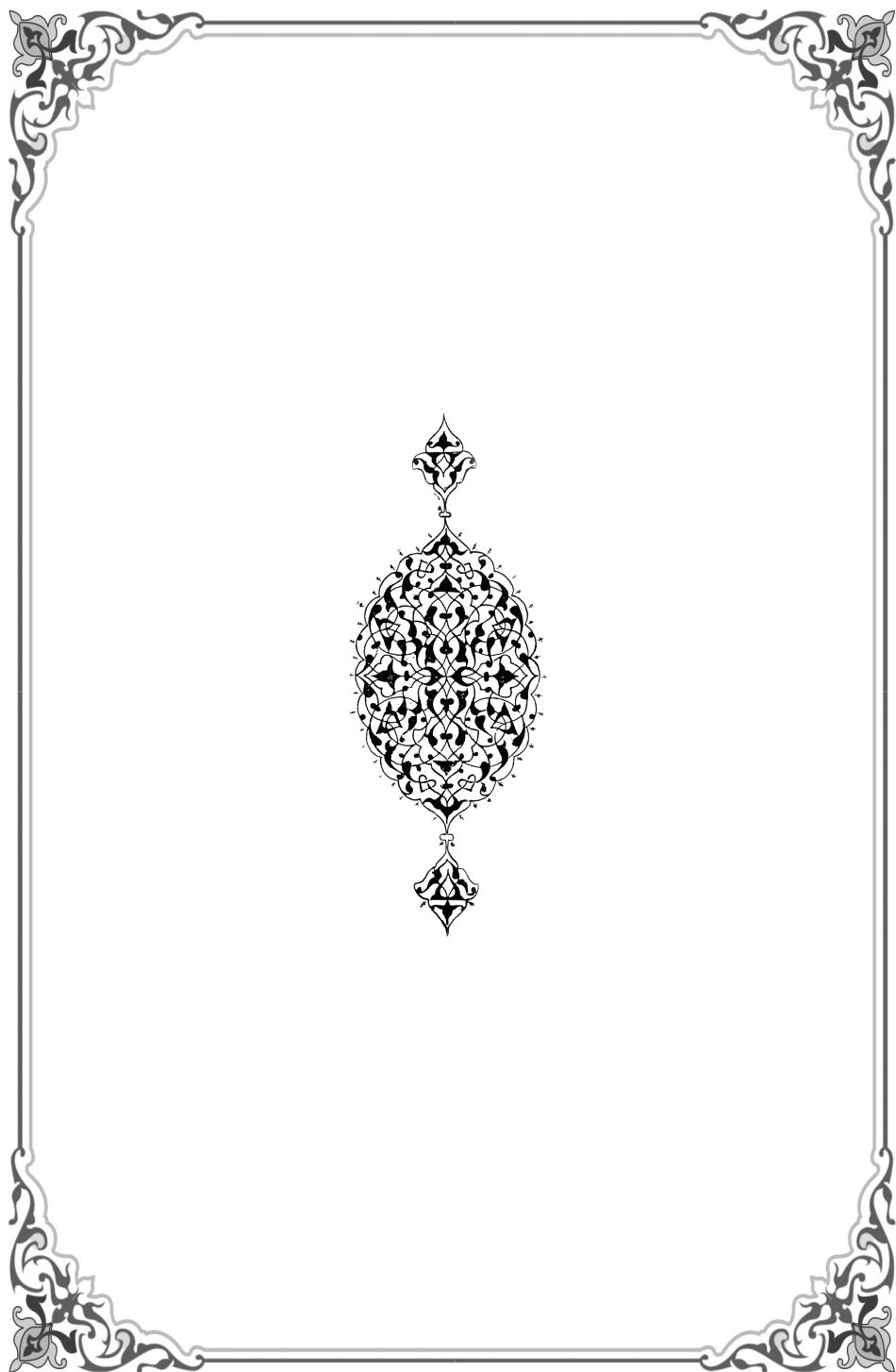
Evrâd bölümü burada sona ermiştir. Bu bölüm ibadetler bölümünün son çeyreğidir. Başarı Allah'tandır.

* * *

İkinci Bölüm

ÂDETLER

11 - YEMEK YEME, YEMEK İÇİN TOPLANMA, ZİYAFET VE BENZERİ ŞEYLERİN ÂDABI

Yemek adabı: Bu edeplerin bir kısmı yemekten önce, bir kısmı yemek esnasında, bir kısmı da yemekten sonradır.

[YEMekten ÖNCEKİ ADABIN BEYANI]

Birinci bölümde yer alan edebler: Yemekten önce elleri yıkamak bu kısımda yer alır. Bu konuda hadis vardır.⁽¹²⁷⁾ Çünkü eller kirden uzak değildir. Yemeği yer üzerindeki bir sofraya koymak da adaptandır. Çünkü bu, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in fiiline daha yakındır.

O, yemeği sofraya üzerine koyardı. Bu tevazua da daha uygundur. Sofraya oturmak, sağ ayağını dikip sol ayağın üzerine oturmak da yemeğin adabındandır. Yemeğe, sadece zevk için değil, Allah'a itaatte kendisine takviye olması için yemeye niyet etmek de adabıdır. Bu niyetin sahihliğinin alameti, doyuncaya kadar değil yeteri kadar yemektir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

“Âdemoğlu, midesinden daha kötü bir kap doldurmamıştır. Âdemoğluna kendisini ayakta tutacak kadar yemesi içmesi yeterlidir. Şayet bu miktardan fazla yiyecekse midesini üç kısma

---

⁽¹²⁷⁾ Tirmizî (1847); Ebu Davud (3761) Selman el-Farisi'nin rivayet ettiği bir hadistir, zayıftır. el-İrakî, *Tahricü'l-Ahya*'da bunu şu lafızlarla rivayet etmiştir: “Yemekten önce elleri yıkamak yoksulluğu, yemekten sonra yıkamak günahları giderir.” Bir rivayette de “Yemekten önce ve sonra elleri yıkamak yoksulluğu giderir.” şeklinde geçer. el-Kudâî, *Müsnedü's-Şihab* (310)'da bunu Musa er-Radî'den, o da babalarından birinci lafızla muttasıl olarak rivayet etmiştir. Taberanî, *el-Evsat* (7162)'de İbn Abbas'tan “Yemekten önce ve sonra elleri yıkamak yoksulluğu giderir.” lafzıyla rivayet etmiştir. Ebu Davud (3761) ve Tirmizî (1847)'de Selman'dan “Yemeğin bereketi, öncesinde ve sonrasında elleri yıkamaktadır.” lafzıyla rivayet etmişlerdir. Bunların hepsi zayıftır.

ayırınsın; bir kısmı yemek, bir kısmı içecek bir kısmı da nefes için ayrılmalıdır.”⁽¹²⁸⁾

Acıkmadıkça elini yemeğe uzatmaması ve doymadan çekilmesi niyetin sahihliliği için zaruridir. Böyle yaparsa doktora hemen hemen ihtiyacı olmaz. Mevcut rızka razı olması, az olması durumunda onu hakir görmemesi ve aile halkından ve çocuklarından da olsa o yemeğe uzanan elleri çoğaltmaya çalışması da niyetin sahihliği için zaruri olan şeylerdendir.

İkinci bölümde yer alan yemek esnasındaki edepler: Yemeğe başlarken besmele çekmek ve yemeğin sonunda “elhamdülillah” demek bunların başında gelir.

Yemeği sağ elle yemek, lokmaları küçültmek, iyice çiğnemek, lokmanın birini yutmadan diğerine el uzatmamak ve yemeği kötülemek de yemeğin adabındandır. Meyve gibi farklı çeşitlerden olmadıkça yemeği önünden yemek de adaptandır. Üç parmağıyla yemeli ve düşen lokmayı düştüğü zaman almalıdır.

Sıcak yemeğe üfürmemeli, hurmaların içinde bulunduğu kaba çekirdeğini atmamalı ve aynı zamanda çekirdekleri elinde de tutmamalıdır. Hurma çekirdeğini ağzından avucunun üstüne koyup sonra atmalıdır. Çekirdeği ve posası olan her şeyde buna dikkat etmelidir. Yemek esnasında su içmemelidir. Çünkü bu, tıbben daha faydalıdır.

Kabı sağ eline alarak içmek, içmeden önce kabın içine bakmak ve lıkır lıkır değil emerek/yudumlayarak içmek içmenin adabındandır. Ali *radiyallahu anh*’tan şöyle rivayet edilmiştir: Suyu emerek içiniz, lıkır lıkır içmeyiniz. Çünkü suyu hızlı içmek ciğer hastalığına sebep olur.

Ayakta içmemeli ve üç nefeste içmelidir. Buhari ve Müslim’in *Sahih*’lerinde rivayet edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve*

⁽¹²⁸⁾ Tirmizî (2382); Ahmed (4/132); İbn Mace (3349); Taberânî, *el-Kebir* (2/272) (644) (645); el-Kudâî, *Müsnedü’ş-Şihab* (1340, 1341). İbn Hıbban (1349) ve Hâkim (4/121)’de hadisin sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de onlara muvafakat etmiştir. Hadis onların dediği gibidir.

sellem bir kaptan suyu üç nefeste içerdi.⁽¹²⁹⁾ Yani kabın içinde nefes almazdı, her nefes alışında kabı ağzından uzaklaştırırdı.

Üçüncü bölümdeki edepler yemekten sonra müstehab olan şeylerdir: Bunlar doymadan çekilmek, parmakları yalamak, yemek kabını sıyırmak ve yemekten sonra Allah'a hamdetmektir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz ki Allah Teâlâ yemeği yiyip buna hamdeden, bir şeyi içip de buna hamdeden kuldan razı olur.”⁽¹³⁰⁾ Yemekten sonra yağlanmış elleri yıkamak da adabtır.

TOPLU VE BİRLİKTE YEMEK YEMENİN GEREKTİRDİĞİ İLAVE EDEBLER

1- Yanında, yaşlılığı veya faziletinden ötürü daha önce yemeye başlaması gereken biri varken ondan önce yemeye başlanmamalıdır. Ancak kendisine tabi olunan bir kimse ise -cemaati bekletmemek için- önce yemeğe başlayabilir.

2- Yemek yerken sükût etmemeli, fakat iyi şeyler konuşmalı ve salihlerin yemek ve başka şeyler hakkındaki hikâyelerini anlatmalıdırlar.

3- Sofrada her biri arkadaşını kendine tercih etmeli, arkadaşını “Haydi ye!” demeye mecbur etmemeli, bilakis neşeli olmalı, içine kapanarak başkalarının neşesini kaçırmamalıdır.

4- Utanmamaları için arkadaşlarına yemek yerlerken bakmamalı, başkasını tiksindirecek bir harekette bulunmamalı, bu yüzden elini yemek kabına silkmemelidir. Lokmayı ağzına alırken başını yemek kabının üzerine eğmemeli, ağzından herhangi bir şeyi çıkardığı zaman yüzünü yemekten çevirerek o şeyi sol eliyle tutmalıdır. Yağlı lokmayı sirkeye daldırmamalı, sirkeyi de yağlıya karıştırmamalıdır. Çünkü baş-

⁽¹²⁹⁾ Buhari (5631); Müslim (2028); Ebu Davud (3727); Tirmizî (1885); Dârimî (2126); İbn Mace (3416); Ahmed (3/114, 185, 211, 251). Enes'ten rivayet edilmiştir.

⁽¹³⁰⁾ Müslim (2734); Tirmizî (1817); Ahmed (3/100, 117) Enes *radıyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir. Bu konuda Ukbe İbn Âmir, Ebu Said, Aişe, Ebu Eyyub ve Ebu Hureyre'den de gelen rivayetler vardır. Allah hepsinden razı olsun.

kası bundan tiksinebilir. Dışıyle kesip parçaladığı lokmayı (müşterek) çorbanın içine sokmamalıdır.

[ZİYARETÇİ DOSTLARA YEMEK İKRAM ETME ADABI]

Dostlara yemek ikram etmek müstehaptır. Ali b. Ebi Talib'ten şöyle rivayet edilmiştir: "Dostlarımı bir sa' yemek üzerine toplamam, bana bir köleyi azat etmemden daha sevimlidir." Hayseme, güzel bir yemek ve tatlı yapar, İbrahim'i ve el-A'meş'i davet eder ve "Haydi yiye! Bunu sadece sizin için yaptım!" derdi.

Zorlanmadan hazırlanan şeyi misafirlere sunmalıdır. İkram için onlardan izin istememelidir: "Elinde avucunda ne varsa hepsini ikram etmek bir zorlamadır."

Misafirin ev sahibine hangi yemeği yemek istediğini söylememesi, ona yemek ismi vererek bir öneride bulunmaması gerekir. İki yemek arasında muhayyer bırakılırsa -"şunu mu istersin, yoksa bunu mu istersin?" diye sorulursa- en kolayını tercih etmelidir. Ancak yapacağı tek-lifin ikram sahibini sevindireceğini bilirse onu sevindirmede de kusur etmemelidir. İmam Şafî, Za'ferânî'nin misafiri olmuştu. Za'ferânî her gün pişirilen yemeklerin bir listesini yazar ve getirilmesi için cariyesine teslim ederdi. Bir ara İmam Şafî listeyi cariyesinin elinden alıp kendi el yazısıyla bir çeşit yemek daha ilâve etti. Za'ferânî daha sonra bunu öğrenince çok memnun oldu.

[YEMEĞE GİRME ADABI]

Bir kimse, eğer bir topluluğun yemek yediğini biliyorsa onların yanına girmemelidir. Kasıtsız olarak tesadüfen girmiş de onlar da onun yemeğe katılmasını istemişlerse duruma bir bakar: Eğer onların kendisinden utandıkları için bunu istediklerini bilirse yemez, onlarla beraber yemek yemesinden hoşlanacaklarını bilirse yemesi caiz olur.

Bir arkadaşının evine giren kimse onu bulamazsa ve ona güvenir ve yemeğinden yediği zaman mutlu olacağını bilirse -o evde yokken- yemesi caiz olur.

[ZİYAFET VE ZİYAFETE KATILMA ADABI]

Davet sahibinin fasık ve günahkârları değil, takva sahibi kimseleri davet etmesi gerekir. Seleften birisi şöyle dedi: “Sadece takva sahibinin yemeğini ye, senin yemeğini de ancak takva sahibi yesin.”

Maksadı zenginleri değil, fakirleri doyurmak olmalıdır.

Akrabalarını da ziyafetinde ihmal etmemelidir. Akrabaları ihmal etmek, onları yalnızlığa iter ve akrabalık bağlarını kopartır. Arkadaşları ve tanıdıklarında da sırayı gözetmelidir. Övünme ve böbürlenme maksadı taşımamalıdır. Bilakis yemek yedirmede sünnete riayet etmeyi, dostlarının kalplerini kazanmayı ve müminlerin kalplerine neşe katmayı gaye edinmelidir. Davete katılmakta zorlanacaklarını bildiği kimseleri veya davette bulunduğu zaman herhangi bir sebeple orada bulunanlardan rahatsız olacağını bildiği kimseleri davet etmemelidir.

İcabet adabına gelince; eğer bu bir düşün davetiye, onu bir müslüman daha ilk gün davet etmişse bu davete icabet etmesi vacip olur. Başka tür bir davet ise -isterse- katılabilir. Fakirlerin davetine icabet etmezken özellikle zenginlerin davetine icabet etmek de uygun değildir. Oruçlu olduğu için icabetten kaçmamalı, bilakis orada hazır olmalı, eğer tuttuğu oruç nafileyse, bozduğu zaman davet sahibini memnun edecekse orucunu bozmalıdır.

Eğer yemek haram ise o davete katılmamalıdır. Orada haram sergiler, haram yemek kapları veya çalgı ve resim gibi şer'an kötü şeyler olduğu zaman da katılmamalıdır. Davet sahibi zalim, fasık, bidatçi ya da davetiye övünecek biriye onun davetine de katılmamalıdır.

Davete icabetin gayesi, sadece yemek olmamalıdır. Bilakis bununla sünnete uymaya ve mümin kardeşine ikram etmeye niyet etmelidir. Hakkında kötü zan besleyecek kimselerden kendisini korumaya niyet etmelidir. Davete katılmadığı zaman arkasından kibirli biri olduğu söylenebilir.

Davet mahallinde bulunduğu zaman oturacağı yerde mütevazı olmalı, baş köşeye geçmemelidir. Ev sahibi bir yer göstermişse başka

bir yere oturmamalıdır. Yemeğin çıktığı yere bakmamalıdır, çünkü bu oburluk alametidir.

[YEMEK HAZIRLAMANIN ADABI]

Yemeğin hazırlanmasının beş adabı vardır:

1. Yemeği acele vermektir. Yemeği erkenden vermek, misafire ikram etmek demektir.

2. Meyveyi diğerlerinden önce vermelidir. Bu, tıbben/sağlık açısından daha yararlıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “(Cennette onlara) **beğendikleri meyveler ve canlarının çektiği kuş etleri verilir.**” (Vakıa, 20-21) Meyveden sonra sunulacak şeylerin en faziletlisi ettir, özellikle kızarmış ettir. Etten sonra en faziletli yemek, et suyundan yapılmış tiritir, sonra tatlıdır. Bu güzellikler soğuk bir su içerek tamamlanır. Ellere ılık bir suyun dökülmesiyle ikram faslı tamamlanmış olur.

3. Hazırlanan yemeklerin hepsi sofraya getirilmelidir.

4. Davetliler doyup ellerini çekmeden önce yemekler kaldırılmamalıdır.

5. Sofraya yeteri kadar yemek getirilmelidir. Çünkü yeterinden az yemek getirmek kişinin şahsiyetindeki zafiyeti gösterir.

Misafir ve davetlilere yemek getirmeden önce, evdeki aile fertlerinin paylarını ayırmak gerekir. Misafir ayrılmak istediği zaman evin kapısına kadar onunla beraber çıkılmalıdır. Bu bir sünnettir ve misafire ikramın kapsamına girer. Güler yüzlü olmak, misafiri karşılar, uğurlarken ve sofradayken güzel sözler söylemek de ikramı tamamlayan şeylerdendir.

Misafirin de kendisine karşı kusur işlese bile oradan gönüllü hoş olarak çıkması gerekir. Çünkü bu, güzel ahlakın ve tevazuun bir alametidir. Misafir, gitmek için ev sahibinin rızasını gözeterek, ancak o izin verdikten sonra gitmelidir. Ne kadar kalacağını ev sahibinin gönlünü gözeterek belirlemelidir.

12- NİKÂH, ADABI VE NİKÂHLA İLGİLİ MESELELER

Âlimler nikâhın müstehab ve mendup olduğunda ve birçok faziletinin bulunduğu ihtilaf etmemişlerdir. Nikâhın faydalarının bazıları şunlardır:

1. Çocuk sahibi olmak. Çünkü maksat, neslin devamıdır. Bu konuda gayret etmek, Allah'ın sevgisine muvafıktır ve bu, insan cinsinin devam etmesini sağlar.

2. Şehvetin zararını defederek şeytandan korunmak. Nikâhta, nefsi rahatlatmak ve eşle birlikte vakit geçirerek onu mutlu etmek vardır.

3. Evlenmekle kişinin kalbi evinin işlerini yapmaktan; yani yemek pişirmek, süpürmek, sergileri sermek, bulaşıkları yıkamak ve diğer ihtiyaçlarını yerine getirmekten de kurtulur. Zira insanın tek başına bunların çoğunu yerine getirmesi zordur. Eğer evin bütün işlerini kendisi yürütürse vaktinin çoğu zayi olur ve o kişi ilim ve amel etme imkânı bulamaz. Öyleyse, salih ve ev işlerini yürütebilecek bir hanım, bu yolda kocasına yardımcıdır. Bu sebepler karışırsa kalb meşgul olur.

4. Nefisle mücadele etmek, onun hareketlerini gözeterek terbiye etmek ve idarecilik. Aile fertlerinin haklarını yerine getirmek ve hoşuna gitmeyen ahlâklarını iyi karşılayıp tahammül göstermek ve sabırlı olmaktır. Onlar için helâl yollardan çalışıp kazanmak ve çocuklarının terbiyesiyle var kuvvetiyle uğraşmaktır. Bütün bu ameller, çok faziletli amellerdir. Çünkü onun bu işleri yapması bir gözetim ve idareciliktir. Âdil idarecilik büyük bir fazilettir. İdarecilikten kaçanlar, ancak onu hakkıyla yerine getiremeyeceğinden korkarak kaçınmışlardır. Ailesine ve çocuklarına katlanmak/sabretmek Allah yolunda cihad etmekle aynı mertebededir.

Müslim'in müfred olarak rivayet ettiği bir hadiste⁽¹³¹⁾ Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Allah yolunda infak ettiğin bir dinar, köle azadı için infak ettiğin bir dinar, fakire sadaka olarak verdiğin bir dinar, ailene sarfettiğin bir dinar vardır. Bunların içinde sevabı en büyük olanı, ailene sarfettiğindir.”

NIKÂHIN AFETLERİ

Nikâhın afetleri vardır.

1. En büyüğü helal rızık elde edilmesinde acze düşmektir. Helal rızık elde etmek zor bir iştir. Evli olan kişi bazen kendisine ait olmayan bir şeye el uzatabilir.

2. Kadınların haklarını yerine getirememek, onların huylarına ve eziyetlerine sabredebememektir. Bunda bir tehlike vardır. Çünkü erkek, idarecidir, idare ettiklerinden sorumludur.

3. Çoluk çocuğun onu meşgul edip Allah'ın zikrinden alıkoymasıdır. Gece gündüz onlarla vakit geçirmesi ve kalbini ahirete ve ahiret için çalışmaya verememesidir. İşte bütün bunlar evlenmenin afetleri ve faydalardır. Bu bakımdan bir kimse hakkında “evlenmesi mi, bekâr kalması mı daha iyidir” hükmünü, bütün bu saydıklarımızı bilmeksizin mutlak olarak vermek, kusurlu bir hüküm olur. Evlenmek isteyen bir kimsenin kendi nefsinin bu durumlara göre ölçüp değerlendirmesi gerekir.

Eğer helal mal ve güzel ahlak sahibi olduğu için kendisi hakkında yukarıda sayılan afetler söz konusu olmayacaksa, evliliğin bütün faydalarını elde edecekse, bununla beraber şehvetini yatıştırmaya ihtiyacı olan bir gençse ve sadece evin idaresine ihtiyacı varsa şüphesiz böyle bir kimsenin evlenmesi daha hayırlıdır. Eğer bu faydaları elde edemeyecek ve afetlere düşecekse evlenmemesi daha hayırlıdır. Bu, evlenmeye ihtiyacı olmayan bir kimse hakkında verilecek hükümdür. Eğer evlenmeye ihtiyacı varsa onun evlenmesi gereklidir.

(131) Müslim (995) Ahmed (2/473, 476) Ebu Hureyre tarafından rivayet edilmiştir.

[İYİ GEÇİM]

İyi bir aile hayatı kurmak için bir kadında şu özelliklerin bulunması gerekir:

1. Din. Bu, temel bir özelliktir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “*Sen dindar olanı seç, ellerin darlık görmesin.*”⁽¹³²⁾ Çünkü dindar kadın dine yardım eder. Dindar olmazsa eşinin dinini de bozar, itibarını da düşürür. Kıskançlık yolunu tutarsa beladan ve huzursuzluktan kurtulamaz.

2. Güzel ahlak. Kötü ahlaklı bir kadının zararı faydasından daha fazladır.

3. Güzellik. Bu da kadında aranan bir vasıftır. Çünkü erkek bununla kendisini haramdan korur. Bu sebeple evleneceği kadının yüzüne bakması emredilmiştir. Bazıları güzelliğe bakmazlardı ve ondan yararlanmayı ve zevk almayı gaye edinmezlerdi. İmam Ahmed İbn Hanbel’in tek gözlü bir hanımı, ondan daha güzel kardeşine tercih ettiği rivayet edilmiştir. Ancak bu nadirdir. İnsanın yapısı bunun zıddını tercih eder.

4. İstenen mehrin az olması. Said İbnu’l-Müseyyeb, kızını iki dirhem mehir karşılığı evlendirmişti.

Ömer İbnu’l-Hattab *radiyallahu anh* şöyle demiştir: Kadınların mehrinde aşırı gitmeyin. Kadın için mehirde aşırıya kaçmak mekruh olduğu gibi erkek için de kadının servetini sormak mekruhtur. Süfyan es-Sevri şöyle demiştir: Kişi evlendiği zaman “Acaba bu kadının neyi var?” diye sorarsa bil ki o hırsızdır!

5. Bakire olması. Çünkü şariat koyucu bunu teşvik etmiştir. Çünkü bakire kadın kocasını sever ve ona dul bir kadından daha çabuk ısınır. Bu da aralarında sevgiyi doğurur. İnsan tabiatı ilk elektriklenmeye karşı daha duyarlıdır. Bu da onun kadına olan sevgisini tamamlar. Çünkü insan tabiatı başkasının dokunduğu kadından hoşlanmaz.

⁽¹³²⁾ Buhari (5090); Müslim (1466); Ebu Davud (2047); Nesaî (6/68); Darimî (2176); Ahmed (2/428). Ebu Hureyre *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

6. Çocuk doğurabilecek özelliğe sahip olması.

7. Soylu olması. Evlenilecek kadının dindar ve salih bir aileden olması gerekir.

8. Yakın akrabadan olmaması.

Erkeğin evleneceği kadını incelemesi ve araştırması gerektiği gibi, kadının velisinin de erkeğin dinini, ahlakını ve ahvalini araştırıp incelemesi gerekir. Çünkü evlenmek -bir nevi- köleliktir. Kızını fasık veya bidatçı biriyle evlendirdiği zaman hem ona hem de kendisine karşı kötülük etmiş olur.

Bir adam, el-Hasen İbn Ali *radiyallahu anhum*a'ya, "Kızımı şu kimselerden hangisine vereyim?" diye sorunca o şöyle cevap verdi: "Kim Allah'tan daha fazla korkarsa ona ver. Çünkü böyle bir kimse kızını severse ona ikram eder. Eğer ondan hoşlanmazsa ona zulmetmez."

ADAB-I MUAŞERET VE KARI-KOCANIN GÖREVLERİ

Kocanın on iki konuda itidalli/dengeli yol izlemesi gerekir:

1. Düğün yemeği. Kocanın düğün yemeği vermesi müstehaptır.

2. Eşlerine karşı güzel ahlaklı olması, (onların duyguyla hareket ettiklerinden) akılları kıt olduğu için eziyetlerine katlanması. Sahih bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Kadınlar hakkında birbirinize iyiliği tavsiye ediniz. Çünkü kadın, kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburga kemiğinin en eğri noktası, üstüdür. Eğer onu düzeltmeye kalkışırsan onu kırarsın, kendi haline bırakırsan eğriliğini devam ettirir. Binaenaleyh kadınlara iyiliği tavsiye ediniz.*"⁽¹³³⁾

Bil ki, kadınla iyi geçinmek, sadece kadına eziyet etmemek değildir. Aksine kadına eziyet etmediği gibi, kadından gelen eziyete de tahammül etmektir. Kadının heyecan ve öfkesi anında hilm ve sabır göstermelidir. Böyle yapmakla Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e uymuş olur. Çünkü Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Ömer *radiyallahu*

⁽¹³³⁾ Buhari (3331, 5184); Müslim (1468); Tirmizî (1188); Ahmed (2/427, 499, 520) Ebu Hureyre *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Faydanın tamam olması için bkz: *Müsnedü Ebu Ya'la* (6218).

anh'tan rivayet edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in zevceleri onun konuşmalarına karşılık verirlerdi.⁽¹³⁴⁾ Hatta bazıları sabahdan akşama kadar Hz. Peygamber'e küserdi. Hadis meşhurdur.

3. Hanımıyla oynaması, şakalaşması. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Aişe *radiyallahu anha* ile yarış yapardı.⁽¹³⁵⁾ Kadınlarıyla şakalaşırды.⁽¹³⁶⁾ Câbir'e "Neden bir bakire kızla evlenmedin? Sen onunla, o da seninle oynayırdınız." demişti.⁽¹³⁷⁾

4. Ölçülü olması. Şakalaşmada kadının yanındaki heybetini yitirecek kadar ileri gitmemeli, bilakis orta bir yol tutmalıdır. Bize rivayet edildi ki Ömer İbnu'l-Hattab, valilerinden birini azarlamıştı. Karısı bu konuda onunla konuştu ve "Ey müminlerin emîri! Onda ne buldun da azarladın?" Ömer dedi ki: "Ey Allah'ın düşmanı! Sen necisin ki bu işe karışıyorsun? Sen ancak kendisiyle oynanan, sonra bir kenara bırakılan bir oyuncaksın!"

5. Kıskançlıkta aşırı gitmemesi. Yani ne felaketlere yol açacağından korkulan işlerin başlangıcında gaflete düşmek ne de su-i zanda mübalağa etmektir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir erkeğin, ailesinin yanına geceleyin gelmesini yasaklamıştır.⁽¹³⁸⁾

⁽¹³⁴⁾ Buhari (2468); Müslim (1479, 34) Ömer *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Faydanın tamam olması için bkz: *Camîu'l-Usul* (856) ve *Müsnedü Ebu Ya'la* (164).

⁽¹³⁵⁾ Ebu Davud (2578); İbn Mace (1979); Ahmed (6 /39, 129, 182, 261, 264, 280). Aişe *radiyallahu anha* tarafından rivayet edilmiştir. Sahih bir hadistir.

⁽¹³⁶⁾ *İhyau Ulumi'd-Din*'de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, kadınlarıyla beraber olduğu zaman insanların en şakacısı olduğu anlatılır. el-İrakî der ki: el-Hasen İbn Süfyan, *Müsned*'inde bunu Enes'ten "kadınlarıyla beraber olduğu zaman" kaydı olmaksızın rivayet etmiştir. Bunu Bezzar, Taberânî, *es-Sağir*, (870) ve *el-Evsat* (6357)'de "çocuklarla beraber olduğu zaman" kaydıyla rivayet etmiştir. İsnadında İbn Lehia vardır.

⁽¹³⁷⁾ Buhari (5079, 5080); Müslim, er-Rada' (2/1087) (715, 54, 55, 56, 57, 58) Cabir *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Faydanın tam olması için bkz: *Camîu'l-Usul*, (340).

⁽¹³⁸⁾ Buhari (1800, 1801, 5243, 5244); Müslim (1927, 180, 181, 182, 183, 184, 185) İmare; Enes'ten ve Cabir'den rivayet edilmiştir. *Allah ikisinden de razı olsun*. Faydanın tam olması için bkz: *Camîu'l-Usul* (3021).

6. Nafakada mutedil olması, israf etmeden ve cimrilik etmeden orta yolu izlemesi. Bir erkeğin, ailesine yedirmedeği güzel bir yemeği sadece kendisinin yemesi uygun değildir. Bu, kalpte kızgınlığa sebep olur.

7. Evlenen kişinin hayızlı bir kadına nasıl davranacağını bilecek kadar hayız bilgisini ve ahkâmını öğrenmesi, hanımına sahih itikadlı telkin etmesi, varsa kalbindeki bütün bidatleri gidermesi, ona namazın, hayızın ve özür kanının ahkâmını öğretmesi, kadının güneş batmadan önce bir rekât sığdıracak bir zamanı kalmışken hayız kanı kesilirse, kendisine o günün hem öğlesini, hem de ikindisini; sabah namazından önce bir rekât kılacak kadar zamanı kalmışsa o gecenin akşam ve yatsısını kaza etmesi gerektiğini öğretmesi gerekir. Kadınlar bunu neredeyse hiç dikkate almıyorlar.

8. Eğer kişinin birkaç tane hanımı varsa, onların arasında adaletle hareket etmesi gerekir. Adalet her birinin yanında aynı miktarda geclemek ve her birine verdiği ve harcadığı şeylerde eşitliği gözetmek demektir. Yoksa sevgide ve cinsel ilişkide eşitlik değildir. Çünkü buna gücü yetmeyebilir. Yolculuğa çıkar da birini yanında götürmek isterse aralarında kura çeker. Kura hangisine çıkarsa yolculuğa onunla çıkar.

9. Geçimsizlik: Eğer geçimsizlik kadından kaynaklanıyorsa kocanın onu terbiye etmesi ve -gerekirse- zorla itaate sevk etmesi gerekir. Fakat bu terbiye işinde aşamalı bir yöntem uygulamalı, önce nasihat etmeli ve korkutmalı, fayda vermezse yatağını ayırmalı, sırtını dönmeli veya ayrı yatakta yatmalı, üç güne kadar onunla konuşmamalı, bu da fayda vermezse yaralamadan, vücudundan kan akmayacak ve yüzünden sakınacak şekilde dövmelidir.

10. Cima adabı: Bu işe besmeleyle başlamak müstehaptır. Yüzünü kıbleden başka tarafa çevirmeli, gerek eşinin gerekse kendisinin üzerini bir örtüyle örtmeli, çıplak vaziyette olmamalı, işe oynaşarak, kucaklaşarak ve öpüşerek başlamalıdır. Âlimlerden bu işin Cuma günü yapılmasını müstehap görenler vardır. Sonra amacına ulaştığı zaman karısının da amacına ulaşması için acele etmemelidir. Çünkü karısının menisi gecikebilir.

Erkek kendisinden yararlanmak istediği zaman hayızlı bir kadının beliyle diz kapağı arasını bir etekle örtmesi adaptandır. Hayızlıyken onunla cinsel ilişkiye girmesi de, arkadan yaklaşması da caiz değildir. İkinci defa cima etmek isteyen kimse cinsel organını yıkamalı ve abdest almalıdır.

Cünüpkken saçlarını ve kıllarını tıraş etmemesi ve tırnaklarını kesmemesi adaptandır. Azil yapmak (meniye dışına aktırmak) ise kerahetle mubahtır.

11. Doğumun adabı altıdır:

a) Erkek oldu diye fazla sevinmemek, kız oldu diye üzülmemek. Çünkü hangisinin hayırlı olduğunu bilemez.

b) Çocuk doğduğu zaman kulağına ezan okumak.

c) Ona güzel bir isim vermek. Müslim'in müfred olarak rivayet ettiği bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Allah nezdinde isimlerin en sevimlisi, Abdullah ve Abdurrahman'dır.*”⁽¹³⁹⁾ Çirkin bir isme sahip olan kimsenin o ismini değiştirmesi müstehaptır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* birçok kimsenin ismini değiştirmiştir.⁽¹⁴⁰⁾

Eflah, Nafi, Rabah ve Bereket gibi bazı isimleri koymak mekruhtur. Çünkü mesela, “Bereket orada mı?” diye sorulunca, “hayır!” denilmesi hoş olmaz.⁽¹⁴¹⁾

d) Erkek çocuğu için iki koyun, kız çocuğu için bir koyun akika kurbanı kesmek.

e) Çocuğun damağına hurma ezmesi veya tatlı sürmek.

f) Çocuğu sünnet ettirmek.

12. Talak. Bu, Allah Teâlâ'nın en sevmediği/buğzettiği mubahtır. Bu sebeple bir erkeğin, kadını suçsuz yere hemen boşaması mekruh-

⁽¹³⁹⁾ Müslim (2132); Ebu Davud (4939); Tirmizi (2734); Darimî (2698); Ahmed (2/24, 124); İbn Mace (3828) İbn Ömer *radiyallahü anhüma* tarafından rivayet edilmiştir.

⁽¹⁴⁰⁾ Bkz: *Camiu'l-Usul* (1/371) Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in isimlerini değiştirdiği kimseler hakkında.

⁽¹⁴¹⁾ Müslim (2138); Ebu Davud (4960). Cabir b. Abdullah tarafından rivayet edilmiştir.

tur. Kadının da kocasını kendisini boşamaya zorlaması caiz değildir. Karısını boşamak isteyen erkeğin şu dört şeyi gözetmesi gerekir:

a) İddetinin süresinin uzamaması için kadını temizken/hayızlı değilken onunla cinsel ilişkiye girmeden önce boşamalıdır.

b) Pişman olduğu zaman karısına tekrar dönebilmek için sadece bir talakla boşamalıdır.

c) Bu acıyı tamir etmek için boşadığı kadına yararlanabileceği bir şeyler vererek ona nezaket gösterip gönlünü almalıdır. Rivayete göre el-Hasen İbn Ali *radiyallahu anhum*a bir kadını boşadı ve ona on bin dirhem para gönderdi. Bunun üzerine kadın dedi ki: "Ayrılan sevgiliden az bir metadır bu."

d) Boşandığı eşinin sırrını ifşa etmemelidir. Müslim'in kendi başına rivayet ettiği sahih bir hadiste şöyle buyrulur: "*Şüphesiz ki kıyamet gününde Allah katında mevkii en kötü olacak insanlardan biri, karısı ile haşır neşir olup da sonra onun sırrını yayandır.*"⁽¹⁴²⁾

Salihlerden biri, hanımını boşamak istedi. Kendisine, "Seni hanımın hakkında şüpheye sevk eden nedir ki onu boşuyorsun?" denildiği zaman şu cevabı verdi: "Akıllı bir kimse hanımının sır perdesini yırtmaz." Hanımını boşadıktan sonra kendisine, "Neden boşadın?" denildiğinde şöyle dedi: "Benim başkasının hanımıyla artık ne alâkam var ki, ondan bahsedeyim?" İşte buraya kadar zikrettiklerimiz kocaya düşen vazifelerdir.

İkincisi: Adab-ı muaşeretle kadının kocasına karşı görevleri:

Ebu Umame'den şöyle rivayet edildi: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den şöyle işittim: "*İnsanlardan birisinin bir diğerine secde etmesini emredecek olsaydım kadının, kocasına secde etmesini emrederdim.*"⁽¹⁴³⁾ Kocanın, eşi üzerindeki hakkının büyüklüğünden dolayı böyle denilmiştir.

⁽¹⁴²⁾ Müslim (1437); Ebu Davud (4870); Ahmed (3/69) Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anhu* tarafından rivayet edilmiştir.

⁽¹⁴³⁾ Tirmizî (1159); İbn Mace (1853) Bu hadis hasendir. Aynı manada şahitleri vardır. Tirmizî dedi ki: Bu konuda Muaz İbn Cebel, Suraka İbn Malik İbn Cuşum, Aişe, İbn

Bu bölümde kocanın eşi üzerindeki hakkının tekidine delalet eden pek çok hadis vardır.⁽¹⁴⁴⁾ Kocanın karısı üzerindeki hakları çoktur. Bunların en önemlisi iki tanedir:

a) Tesettür ve iffetini/namusunu koruması.

b) Kanaat. Selefin zamanında kadınlar böyleydi. Evin erkeği evinden çıktığı zaman, ailesi arkasından şöyle derdi: “Haram kazançtan sakın! Zira açlık ve fakirliğe sabredebiliriz, fakat ateşe sabredebeyiz!”

Kadının görevlerinden biri de kocasının servetine karşı gevşeklik göstermemesidir. Eğer kadın kocasının rızasını aldıktan sonra yemeğinden yedirirse, kocaya yazılan ecir kadar, kendisine de ecir yazılır. Eğer onun izni olmaksızın yedirirse, yedirilenin ecir kocaya yazılır. Güناهı ise kadına...

Kadının ana-babasının görevi, kocasının evine gitmeden önce onu, adab-ı muâşeretini öğrenmesi için eğitmeleridir. Kadın kendi evinde oturmalı, iğni/kirmanını elinden düşürmemeli, komşularıyla az konuşmalı, kocası yanında olmadığı zaman içine kapanmalı, onun namusunu/iffetini her zaman korumalı, bütün durumlarda onun iznini ve rızasını almalı, kendi nefesine ve kocasının malına hainlik etmemeli, kocasının yatağını onun nefret edeceği kimselere çiğnetmemeli, onun evine onun izni olmadıkça kimsenin girmesine izin vermemelidir. Bütün himmeti ve gayreti, şanını-şerefini düzeltmek ve evini idare etmek için olmalıdır. Evde her türlü imkânıyla hizmetini yapmalıdır. Kendi hakkından ve akrabalarının hakkından önce kocasının hakkına öncelik vermelidir.

Nikâh bölümü burada sona ermiştir. Doğruyu en iyi bilen Allah'tır.

* * *

Abbas, Abdullah İbn Ebi Evfa, Talk b. Ali, Ümmü Seleme ve İbn Ömer'den gelen rivayetler vardır. *Allah onlardan razı olsun.*

(144) Bkz: *Camiu'l-Usul*, (6/494-502); *İthafü's-Sadeti'l-Mütttekîn* (5/400-404).

13- KAZANÇ VE MAİŞET ADABI

Bilinmelidir ki Allah Teâlâ hikmetinin zarafetiyle dünyayı bazen dünya hayatının gerekleri için bazen de ahiret hayatının gerekleri için çalışma ve kazanç elde etme yurdu kılmıştır. Biz burada ticaretin ve sanatın adabını, para kazanmanın gerekliliğini ve bunun yollarını anlatacağız ve açıklayacağız.

KAZANCIN FAZİLETİ VE KAZANMAYA TEŞVİK

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Gündüzü maişetinizi temin etme vakti kıldık.”** (Nebe, 11) Allah Teâlâ bunu kullarına şükrü ve minnettarlığı hatırlatmak için zikretmiştir. Bir ayette de şöyle buyurmuştur: **“Biz size yeryüzünde geçiminizi temin edebileceğiniz imkânlar verdik. Ne kadar az şükrediyorsunuz.”** (Araf, 10) Onu bir nimet olarak sundu ve bu nimetin şükrünü istedi. Allah Teâlâ yine şöyle buyurmuştur: **“Hac mevsiminde ticaretle Rabbinizin fazlından rızınızı aramanızda sizin için bir günah yoktur.”** (Bakara, 198)

Hadislerde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyuruyor: **“Helal rızık peşinde koşmak cihaddır.”**⁽¹⁴⁵⁾ **“Muhakkak ki Allah sanatkâr kulu sever.”**⁽¹⁴⁶⁾ Buharî'nin müfred olarak rivayet ettiği bir

⁽¹⁴⁵⁾ el-Kudâî, *Müsnedü's-Şihab* (82) İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. Ebu Nuaym *el-Hilye*,de bunu İbn Ömer'den rivayet etmiştir. Senesinde Muhammed İbn Mervan es-Süddî es-Sağır vardır. *el-Mizan*'da şöyle denildi: Bunun rivayet ettiği hadis metruktür/terk edilir, yalanla itham edilmiştir. Bu hadisi onun kabul edilmeyen bir rivayeti olarak getirdim.

⁽¹⁴⁶⁾ el-Hakîm et-Tirmizî ve Taberanî, *el-Kebir* (13200) ve Beyhakî, *Şuabü'l-İman*, (1237) İbn Ömer'den rivayet etmişlerdir. Zayıf bir hadistir. Beyhakî dedi ki: “Ebu Rabi’ bunu Asım’dan müfred olarak rivayet etti, her iki rivayet de zayıftır.” İbnu'l-Cevzî dedi ki: “Bu hadis sahih değildir.” *el-Mizan*'da dedi ki: “Eş’as İbn Saîd Ebu’r-Rabi’ es-Seman el-Basri hakkında Ahmed, ‘Hadisi muzdaribtir.’ dedi. İbn Main, ‘Bir şey değildir’ dedi. Nesâî, ‘Bunun rivayet ettiği hadis yazılmaz’ dedi. Darekutnî, ‘Metruktür’ dedi.” Sonra onun münkeratından bu hadisi zikretti.

hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Bir kimsenin kendi el emeğiyle kazandığı şeyden yemesinden daha hayırlı yediği başka bir şey yoktur. Allah’ın peygamberi Davud, elinin emeğinin kazandığından yedi.”⁽¹⁴⁷⁾

Bir hadiste “Zekeriya, marangozdu.” diye haber verilir.⁽¹⁴⁸⁾

İbn Abbas *radiyallahu anhuma* şöyle dedi: Âdem *aleyhisselam* toprağı sürerdi/çiftçiydi; Nuh marangoz, İdris terzi, İbrahim ve Lut ziraatçi, Salih tüccardı. Davud zırh imal ederdi, Şuayb ve Muhammed İbn Abdullah çobandı. Allah’ın *salât ve selamı* onların üzerine olsun.

Bu konuda sahabîlerden ve sonrakilerden gelen rivayetler ise şöyledir: Lokman el-Hakîm oğluna şöyle demiştir: Evladım! Fakirlikten helal kazanç ile korun. Zira fakir düşen kimseye şu üç özellik isabet eder: Dini zayıflar, akli zayıflar, adamlığı gider. Bu felaketlerin en büyüğü insanların kendisini hafife almasıdır/değer vermemesidir.

Ahmed İbn Hanbel’e soruldu: “Evinde veya camide oturup duran kimse hakkında ne dersin?” Ahmed şöyle cevap vermiştir: “O, ilmi bilmeyen cahil biridir. Acaba bu insan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şu hadislerini duymamış mı? ‘Allah benim rızkımı mızrağımın gölgesi altında kılmıştır.’⁽¹⁴⁹⁾ ‘Kuş, sabahleyin yuvasından karnı aç olarak çıkar. Akşamleyin yuvasına karnı tok olarak döner.’⁽¹⁵⁰⁾ Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in ashâbı karada ve denizde ticaretle uğraşırlardı, hurmalıklarda çalışırlardı. Onlar örnek alınacak kimselerdir.”

Ebu Süleyman ed-Darânî şöyle diyor: “Başkaları senin nafakanı temin ederken senin camide safta yerini alman bizce ibadet değildir. Sen önce ekmeğini kazan, onu garanti et, sonra ibadetle meşgul ol.”

⁽¹⁴⁷⁾ Buhari (2072); Ahmed (3/131) el-Mikdam İbn Ma’dikerib *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

⁽¹⁴⁸⁾ Müslim (2379); Ahmed (2/296, 405, 485); İbn Mace (2150). Ebu Hureyre *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

⁽¹⁴⁹⁾ Buhari, muallâk olarak rivayet etmiştir (6/98); Ahmed (2/50); İbn Ömer *radiyallahu anhuma* tarafından rivayet edilmiştir. Uzun ve hasen bir hadisin bir bölümüdür.

⁽¹⁵⁰⁾ Tirmizî (2345); Ahmed (1/30, 52); İbn Mace (4164); Hâkim (4/318) Ömer *radiyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir. Hadis sahihtir.

Soru: Ebu'd-Derda'nın, "Ben ticaretle ve ibadetle meşgul olmaya çalıştım, fakat ikisi birlikte yürümeyince ibadeti tercih ettim." sözüne ne dersin?

Cevap: Deriz ki: Ticaretten maksat, ticaretin kendisi değildir. Bilakis ticaret yapmaktan maksat, insanlara muhtaç olmamaktır, ailesinin ihtiyaçlarını gidermektir ve dostlarına yardım etmektir. Eğer maksat malın kendisi ve servet biriktirmek olursa bu kötülünen bir şeydir.

KAZANCIN SAHİH OLMASI VE

KAZANCIN AFETLERİNİ BİLMEK

Kazanç temin etmek için yapılan ticarî sözleşmelerin dört vasfı taşınması gerekir: Sıhhat, adalet, ihsan ve dinî hassasiyet.

Birinci vasıf: Sıhhat. Eğer sözleşme bir alışveriş sözleşmesi ise bunun üç rüknü vardır:

- 1- Akdi yapan (satıcı veya alıcı).
- 2- Üzerinde akit yapılan (satılan/satın alınan mal veya hizmet)
- 3- Lafızlar (karşılıklı kullanılan sözler).

Birinci rükün: Tüccarın mecnunla alışveriş muamelesi yapmaması gerekir, çünkü o mükellef değildir, alışverişi sahih değildir. Kendisine izin verildiği bilinmedikçe köleyle de alışveriş muamelesi yapılmaz. Çocuk da böyledir, babası veya vasisi ona izin vermedikçe onunla da alışveriş muamelesi yapılmaz. Alışveriş izni verilen çocuk böylece alışveriş izni verilen köle mertebesinde olur. Şafî'ye göre çocuğun yapacağı alışveriş sözleşmesi sahih değildir. Bize göre âmânın muamelesi sahihtir. Onun alışveriş yapması sahihtir. Şafî'ye göre sahih değildir.

Zalimlerden ve servetinin çoğunu haramdan kazananlardan ancak helal yoldan elde ettiği bilinen bir şey satın alınabilir.

İkinci rükün: Üzerinde akit yapılan şeydir. Bu, akit yapanların birinden diğerine geçmesi murad edilen maldır. Köpeğin satışı caiz değildir, köpek pistir. Katır ve eşeğin satışı ise caizdir. Bunların ister temiz isterse pis olduklarını söyleyelim fark etmez. Haşeratin satışı da

caiz değildir. Ud, kanun ve zurna gibi çalgıların, topraktan ve benzeri şeylerden yapılan suretlerin/heykellerin satışı caiz değildir. Maddî ve şer'î olarak teslimine gücü yetmeyeceği şeyleri satmak da caiz değildir. Havadaki kuş, denizdeki balık ve kaçak köle gibi şeylerin maddî olarak teslimine kişinin gücü yetmeyebilir.

Rehin bırakılan şey de şer'an teslimi mümkün olmayan şeylere örnek verilebilir. Yavrusu küçük olan anneyi veya annesinden ayırarak yavruyu satmak da caiz değildir. Çünkü şeran bunların teslimi yasaklanmıştır.

Üçüncü rükün: Lafızlardır. Bunlar icap ve kabulü ifade eden lafızlardır. Kabul lafzı icaptan önce söylenirse -iki rivayetten birine göre- sahih olur, diğerine göre sahih olmaz. İster geçmiş zaman kalıbıyla olsun, isterse talep/emir kalıbıyla olsun fark etmez. Karşılıklı teati ile (para ve malın karşılıklı teslimiyle) olursa -Ahmed'in sözünün zahirinden anlaşılan manaya göre- alışveriş sahihtir.

Kadı Ebu Ya'la şöyle dedi: Bu, ancak basit şeylerde sahih olur. En uygun görüş budur. Yani âdet gereği icap ve kabulsüz bu tür teatiler kıymetli şeylerde değil basit ve değersiz şeylerde olur. İhtilaf şüphesinden kurtulmak için icap ve kabulü terk etmemek takvadandır.

Allah Teâlâ faiz konusunda çok ağır ifadeler kullanmıştır. Bu sebeple bunun içine düşmemek gerekir. Faiz iki kısımdır. Fazlalık faizi ve nesie faizi. Bunları ve üzerinde faiz cereyan eden şeyleri bilmek gerekir. Selemin, icarenin, mudarabenin ve şirketin şartlarını bilmeye de ihtiyaç vardır. Çünkü kazanç yolları, sözü edilen bu akitlerden ayrı düşünülemez.

TİCARÎ MUAMELEDE HAKSIZLIKTAN

UZAK DURMANIN VE ADALETLİ OLMANIN BEYANI

İkinci vasıf: Adaletli olmak ve zulümden kaçınmak. Zulüm ile kastettiğimiz, başkasına zarar vermektir. Bu da iki kısma ayrılır: Zararı umumi olan ve zararı hususi olan.

Birinci kısım: Zararı umumi olanların başında ihtikâr/karaborsacılık gelir. Fiyatların artmasına ve insanların ihtiyaç maddelerini bulmada sıkıntıya düşmelerine sebep olduğu için yasaklanmıştır.

Karaborsacılığın özelliği; ihtiyaç maddelerini satın almak isteyenlerin çoğalması ve fiyatların artmasının beklenmesidir. Kendi tarlasından bir mahsul deposuna girdiği ve onu elinde tuttuğu zaman bu bir ihtikâr (karaborsacılık) olmaz. Bolluk ve ucuzluk zamanlarında insanlara sıkıntı vermeyecek şekilde satın alındığı zaman da böyledir, yani ihtikâr değildir. Özet olarak yiyecek maddelerinin ticareti pek hoş karşılanmamıştır. Çünkü bunlar insanın zaruri ihtiyaçlarıdır.

İkinci kısım: Zararı hususi olan şeydir. Malı sahip olmadığı özelliklerle övmek veya malın bazı ayıplarını gizleyip bununla müşteriye zarar vermek böyledir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, “*Bizi aldatan bizden değildir.*” buyurmuştur.⁽¹⁵¹⁾

Bil ki alışverişte aldatmak haramdır. Sanatkârlıkta da öyledir. İmam Ahmed’e yamalı olup yaması gizlenen elbisenin hükmü soruldu. Satan kimsenin bunu gizlemesinin caiz olmadığını söyledi.

Ticaret erbabının ölçüyü de tam yapması gerekir. Bu konuda, verirken fazla, alırken eksik tartmadıkça haktan tam kurtulamaz. Hayvan yemi satıcısı, yeme toprağı karıştırarak tarttığı zaman tartıda hile yapmış demektir. Bir kasap, etle beraber satılması âdet edilmemiş bir kemiği satarsa, terazide hile yapanlardandır.

Neceş de yasaklanmıştır.⁽¹⁵²⁾ “Neceş,” malı satın almak istemeyen kimsenin müşteriye yanıltmak için malın fiyatını artırmasıdır. Tasriye de yasaklanmıştır.⁽¹⁵³⁾

(151) Müslim (101, 102); Ahmed (2/417), Ebu Hureyre *radiyallahü anh* tarafından rivayet edilmiştir.

(152) Buhari (2142); Müslim (1516); İbn Ömer *radiyallahu anhuma*’dan rivayet edilmiştir. Faydanın tam olması için bkz: *Camîu’l-Usul*, (334).

(153) “Tasriye,” devenin veya koyunun memelerinin bağlanarak içinde sütün bırakılmasıdır. Böylece süt memelerde toplanır, çoğalır ve müşteri onun her zaman böyle olduğunu zanneder. Bu bir aldatmadır.

TİCARETTE İHSAN

Üçüncü vasıf: Ticarette ihsandır (iyi muameledir). Allah Teâlâ adaleti ve iyiliği emretmiştir. Alışverişte müsamahalı olmak ve malın maliyetinin üzerine alışılmışın üstünde kâr koyup aldatmamak da ihsan kapsamına girer. Esasında kâr, izin verilen bir şeydir. Çünkü ticaret kâr etmek için yapılır. Fakat maliyete en yakın kâr gözetilmelidir. Müşterinin fazla kâra razı olması ya o malı almaya çok istekli olmasındandır, ya da o mala şiddetle ihtiyacının olmasındandır. Satıcının böyle bir kimseye fahiş kârla mal satmaktan sakınması gerekir. Bu da ihsan kapsamına dâhildir.

Sattığı malın bedelini veya alacağını tahsil etmek istediği zaman bazen müsamaha göstermesi, bazen bir kısmını düşmesi, bazen beklemesi, bazen kolaylık sağlaması, bazen de ödemenin iyisini istemekten vazgeçmesi ihsan kapsamındadır.

Borcunun bir kısmından vazgeçilmesini isteyen kimsenin bu isteğini kabul etmek de ihsandandır. Çünkü bunu ancak yaptığı alışverişten zarar gören kimse ister. Bir müslümanın kendisi yüzünden bir başkasının zarara uğramasına razı olmaması gerekir. Hadisler, zikredilen bu hasletlerin faziletine ve bunların sahibinin ecir ve sevabına şahitlik ederler.

[TÜCCARIN, KENDİSİNİ İLGİLENDİREN VE AHİRETİNİ DE KAPSAYAN ŞEYLERDE DİNÎ HASSASİYET GÖSTERMESİ]

Dördüncü vasıf: Tüccarın, kendisini ilgilendiren ve ahiretini de kapsayan şeylerde dinî hassasiyettir. Tüccarın maişetiyle meşgul olması onu ahiretinden alıkoymamalıdır. Bilakis o, dinini de gözetmelidir. Dinî hassasiyet ancak altı şeyle tamam olur:

1. İyi niyet sahibi olmak. Yapacağı ticaretle dilencilikten ve insanlara muhtaç olmaktan kurtulmaya ve çoluk çocuğunun ihtiyaçlarını yeterince karşılamaya niyet etmelidir ki bu sayede mücahitlerden olabilsin. Ayrıca Müslümanlara da faydalı olmaya niyet etmelidir.

2. Sanatında veya ticaretinde farz-ı kifayelerinden birini yapmayı kastetmek. Zira sanatlar ve ticaretler terk edildiği takdirde hayat dumura uğrar. Ancak sanatın bir kısmı çok önemlidir, bir kısmı ise süs ve lüks yaşantıyla ilgili olduğu için zaruri değildir. Bu sebeple önemli bir sanatla meşgul olmalıdır ki bununla Müslümanların önemli bir ihtiyacını karşılamış olsun. Boyacılık, nakışçılık, binaları kireçle inşa etmek ve süsleme türü her şeyden sakınmalıdır. Bu tür şeyler mekruhtur.

Bir terzinin erkekler için ipek elbise dikmesi günahdır. Kasaplık da mekruhtur. Çünkü kalp katılgını gerektirir. Veya hacamatçılık ve süpürme işi yapmak da mekruhtur. Çünkü bunlarda da pisliğe bulaşmak vardır. Deri tabaklamak da böyledir.

Kur'an öğretmek, ibadetler ve farz-ı kifayeler karşılığında ücret almak caiz değildir.

3. Dünya pazarının kişiyi ahiret pazarından alıkoymaması. Ahiretin pazarı mescitlerdir. Dolayısıyla bir tüccar, pazara girme vakti gelinceye kadar gündüzün ilk saatlerini ahireti için tahsis etmeli ve evradına devam etmelidir. Selef-i salihînin tüccarları günün başlangıcını ve sonunu ahirete, ortasını ticarete ayırırlardı. Öğle ve ikinci namazını işittiği zaman farzları eda etmek için çalışmayı hemen bırakmalıdır.

4. Çarşıda, pazarda Allah'ın zikrini hiç bırakmamak, tehlil ve tesbihle meşgul olmak.

5. Pazara ve ticarete fazla düşkün ve hırslı olmamak. Pazara ilk giren ve pazardan son çıkan olmamalıdır.

6. Sadece haramlardan sakınmakla yetinmemek, bununla beraber şüpheli şeylerden de sakınmak. Fetvalara bakmamalı, bununla beraber kalbine de sormalı, eğer kalbini rahatsız eden bir şey hissederse ondan sakınmalıdır.

14- HELAL VE HARAM

Bil ki helal rızık için çalışmak her müslümana farzdır. Cahillerin pek çoğu helalin ortadan kalktığını iddia etti. Onlar şöyle dediler: Tatlı su, ot ve bitkiden başka helal kalmadı. Bunun dışındakileri fasit muameleler bozdu. Onlar böyle bir anlayışa düştüklerine ve yiyeceksiz yapamayacaklarına göre şüpheli ve haram şeyleri almakta bir sakınca görmediler. Bu cehalettir/bilgisizliktir. Çünkü Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Numan İbn Beşir *radiyallahu anhum*a'nın rivayet ettiği bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: *"Helal bellidir, haram belidir. Bu ikisinin arasında şüpheli şeyler vardır."*⁽¹⁵⁴⁾

Bu cahillerin iddiaları halka ve dine zarar veren bir bidat olduğu için helal, haram ve şüpheli şeyleri birbirinden ayırtmak üzere bu bozuk iddianın üzerindeki perdeyi kaldırmak da gerekli olmuştur.

Biz bu konuyu birkaç bölümde açıklığa kavuşturacağız:

Birinci bölüm: Helal kazancın fazileti, haramın kötülüğü ve helal ile haramın dereceleri:

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Ey Peygamberler! Temiz şeyler yiyin ve salih ameller işleyin."** (Müminun, 51) "Temiz şeyler" diye tercüme edilen "tayyibat," helal olan şeylerdir. Allah Teâlâ bunu "amel"den önce zikretmiştir. Haramın kötülüğü hakkında da şöyle buyurmuştur: **"Aranızda mallarınızı haksız yollarla yemeyin."** (Bakara, 188) Buna benzer başka ayetler de vardır.

Ebu Hureyre *radiyallahu anh*'tan şöyle rivayet edilmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: *"Ey insanlar! Allah temizdir, ancak temiz şeyleri kabul eder."* Sonra şunları söyledi: *"Bir kimse*

⁽¹⁵⁴⁾ Buhari (52, 2051); Müslim (1599; Ebu Davud (3329, 3330); Tirmizî (1205); Nesai (7/241) Darimî (2524); Ahmed (3/267, 269, 271, 275); İbn Mace (3984).

(Hak yolunda) uzun sefere çıkar, saçları dağılmış, toza toprağa bulanmış bir hâlde ellerini semâya uzatarak ‘Ya Rabbi, ya Rabbi!’ diye dua eder. Hâlbuki yediği haram, içtiği haram, giydiği haram (hâsılı) kendisi haramla beslenmiş olursa böylesinin duası nasıl kabul edilir.” (Müslim)⁽¹⁵⁵⁾ Bu konuda başka hadisler de rivayet edildi.

Sa’d’ın Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’den, duasının kabul etmesi için ne yapması gerektiğini sorduğu rivayet edilmiş, o da na şöyle cevap vermiştir: “Yediğin temiz/helal olsun, duan kabul edilir.”⁽¹⁵⁶⁾

Selef, kazançlarının helal olmasına dikkat eder ve onu incelerdi. Ebu Bekir es-Sıddık *radiyallahu anh* şüpheli bir şeyi yediğini fark edince onu kustu.⁽¹⁵⁷⁾

HELAL VE HARAMIN DERECELERİ

Bil ki helal olan şeylerin hepsi temizdir. Fakat bazısı bazısından daha temizdir. Haramların hepsi pistir, fakat bazısı bazısından daha pistir. Nitekim bir tabip de bütün tatlıların hararet yaptığını söyler, fakat “şu tatlı birinci derecede, şu tatlı ikinci derecede, şu üçüncü derecede, şu da dördüncü derecede hararet yapar” der.

Bunun gibi fasit bir akitle elde edilen haramda da durum budur. Haramdır, fakat gasp yoluyla veya zorbalıkla elde edilen haram gibi değildir. Pek tabîî ki gasp yoluyla elde edilen haram daha kötüdür. Çünkü onda, başkasına eziyet ve kazançta meşru yolun terki de vardır. Fasit akitlerde sadece kulluk yolunun terki vardır. Bir fakirden, salihinden ya da yetimden haksız yere alınan haram mal da böyledir. Böyle bir mal, kuvvetli, zengin veya fasık birinden alınan haram maldan daha pistir.

⁽¹⁵⁵⁾ Müslim (1015); Tirmizî (2992); Darimi (2720); Ahmed (2/328).

⁽¹⁵⁶⁾ el-İrakî, *el-İhya*’nın tahririnde şöyle dedi: Bunu Taberanî, *el-Evsat* [(6491)]’ta İbn Abbas’tan rivayet etmiştir. Senedinde tanımadığım kimseler vardır. Bkz: *Mecmau’z-Zevaid* (10/291).

⁽¹⁵⁷⁾ Ebu Bekir *radiyallahu anh* bunu, kâhinlik ücretiyle alındığını öğrendiği için yaptı. Bu pis bir kazançtır.

[TAKVANIN DERECELERİ]

Takvanın dereceleri dörttür:

1. derece: Adalet derecesi. Bu, fetvanın haramlığını gerektirdiği her şeyden sakınmaktır.

2. derece: Sakınılması farz olmayan bütün şüpheli şeylerden sakınmak. Fakat şüpheliler kısmında da geçtiği gibi bunlardan uzak durmak müstehaptır. “Sana şüpheli geleni bırak şüpheli olmayanı al.”⁽¹⁵⁸⁾ hadisi de buna işaret etmektedir.

3. derece: Harama düşme korkusuyla bazı helallerden sakınmak.

4. derece: Allah için olmayan her şeyden sakınmak. Bu siddıkların takvasıdır. Bunun örneği şu rivayette geçmektedir: Yahya İbn Ebî Kesir bir gün ilaç içmişti. Hanımı ona, “Keşke ilacın tesir edebileceği zamana kadar evin içinde gezinseydin.” dedi. Bunun üzerine Yahya, “Böyle bir gezintinin (Hz. Peygamber’in sünnetinde yeri nedir) bilmiyorum. Oysa ben otuz seneden beri nefsimi hesaba çekmekteyim.” karşılığını verdi. Yahya böyle bir gezintiye, din ile ilgili herhangi bir niyeti bulunmadığı için cesaret edememiştir. İşte bu, takvanın inceliklerindendir.

Gerçekte takvanın bir başı vardır, bir de sonu vardır. Bu ikisi arasında da ihtiyat dereceleri vardır. Kişi nefesine karşı ne kadar titiz davranırsa sıratı o kadar süratli geçer, yükü hafifler, işlediği haram ve kötülük nispetinde cehennemdeki derekeleri değiştiği gibi takvadaki derecelerinin değişmesine göre cennetteki dereceleri de değişir. Artık dilersen fazlasıyla ihtiyatlı ol, dilersen rahat hareket et. İhtiyatlı olmak lehine, rahat ve umursamaz olmak ise aleyhinedir.

İkinci bölüm: Şüphelilerin mertebeleri ve şüphelilerin haram ve helallerden ayırdedilmesi:

Numan İbn Beşir *radiyallahu anhum*a'nın rivayet ettiği hadis⁽¹⁵⁹⁾ her üç bölümün mevcudiyetini açıkça ifade etmektedir. Bunlar helaller,

⁽¹⁵⁸⁾ Tirmizî (2520); Nesâî (8/327, 328); Ahmed (1/200); Hâkim (4/99) Hasen İbn Ali *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Hadis sahihtir.

⁽¹⁵⁹⁾ Bu hadisin tahriri yukarıda 154 no'lu dipnotta geçmektedir.

haramlar ve ikisinin arasında olan şeylerdir. Bunların içinde olan şey, insanların çoğunun bilmediği o ikisinin arasındaki şüpheli şeylerdir. İşte biz bunun üzerindeki örtüyü açacağız. Buna göre biz deriz ki:

Mutlak helal: Bizzat kendisi ve sebepleri haramlığını veya mekruhluğunu gerektirecek bir vasıftan arındırılmış şeylerdir. Bunun örneği, insanın herhangi bir kimsenin mülkiyetinde olmayan bir yere düşmeden önce, kendisine ait bir yerde veya mubah bir arazide aldığı yağmur suyudur. İnsan onu ayakta dururken havadan alır ve toplar. -İşte böyle bir su mutlak helaldir.-

Mutlak haram: Şaraptaki şiddet etkisi, idrardaki necaset gibi kendisinde haramlık vasfı bulunan şeyler veya zulüm ve faizle elde edilen bir mal gibi yasaklanmış bir sebeple/yöntemle elde edilen şeyler mutlak haramdır.

İşte bunlar -haramlığı ve helalliği- belli ve açık iki taraftır. Hükmü tahakkuk etmiş/belli, fakat değişme ihtimali olup da bu ihtimalin gerçekleştiğine delalet eden açık bir sebep bulunmayan şeyler de ikisinden birine iltihak eder. Mesela kara ve deniz avı helaldir. Ancak bir kimsenin avladığı bir geyiği veya balığı daha önce başka bir avcı avlamış da elinden kaçırmış olabilir. Bu ihtimal havadan kapılan yağmur suyunda söz konusu değildir. Avcılıkta devamlı bu ihtimali düşünmek ve bu yüzden avdan sakınmak, ancak vesvesecilerin bir hassasiyetidir. Ancak geyikte bulunan bir yara gibi başkasına ait olduğuna delalet eden bir delil varsa hüküm değişir. Bu yara, yakalandıktan sonra yapılan bir dağlamanın izi olabilir. Böyle bir geyiğin başkasına ait olma ihtimali vardır. İşte takvanın yeri burasıdır.

Şüphenin sınırı, iki ayrı kanaati gerektiren iki ayrı sebepten kaynaklanan iki kanaatin (helal ve haram kanaatinin) karşı karşıya geldiği noktadır.

Şüphenin kaynakları çoktur. Bunların önemlisi şu iki örnektir:

Birinci örnek: Helal veya haram olan şeyin sebebinde şüpheye düşmektir. Bu da dört kısma ayrılır:

1. Nevi: Önceden helal olduğu bilinmediği halde sonradan, helal olduğuna dair şüphe arız olan şeydir. Bu, sakınılması gereken bir şüphedir. Bunu yapmaya/almaya cür'et etmemek gerekir. Mesela bir kimse bir avı görüp de onu attığı okla/mermiyle yaraladıktan sonra yaralı av suya düşse ve onu ölmüş bir halde sudan çıkarsa bunun boğularak mı, yoksa aldığı yaradan dolayı mı öldüğünü bilemezse işte bu hayvanın yenmesi haramdır. Çünkü bunda aslolan, haramlıktır (ancak usulüne uygun öldürülürse helaldir).

2. Nevi: Helal olduğu bilinip haram olmasından şüphe edilendir. Bunda asıl olan helalliktir. Mesela bir kuş uçup gitse, adamın biri “bu kuş karga ise ailem boş olsun” dese; başka bir adam da “bu kuş karga değilse ailem boş olsun” dese ve kuşun ne olduğu da hiçbir zaman bilinemese bunların ailelerinin boş olduğuna hükmedilmez. Fakat bu iki adamın ailelerinden uzak durmaları ve boşanmış olmaları takvadır.

3. Nevi: Aslen haramdır, fakat galip bir zanla helal olmasını gerektiren bir sebep sonradan arız olmuş ve şüpheli hale gelmiştir. Helal olma ihtimali kuvvetlidir. Mesela bir kimse bir avı vurduktan sonra ele geçirmeden onu kaybedebilir, sonra onu ölü olarak ele geçirir, fakat üzerinde kendi attığı ok veya merminin izinden başka bir şey yoktur. Bunun helal olduğu açıktır. Çünkü başka bir sebeple ölmüş olma ihtimali herhangi bir delile dayanmadığı zaman bu şüphe, vesvese kapsamına girer. Fakat avın üzerinde bir çarpma izi veya başka bir yara görülürse o zaman birinci nevinin kapsamına girer.

4. Nevi: Önceden helal olduğu bilindiği halde sonradan şeran muteber bir galip zanla kendisine haramlık sirayet eden şeydir. Bunun örneği zannı gerektiren muayyen bir alamete dayanarak iki kaptan birinin necis olduğuna -içtihadiyla- hükmetmesidir. Bu, ondan içmenin haramlığını gerektirdiği gibi, onunla abdest almanın men'ini de gerektirir. (Artık bu kaptan ne içebilir, ne de abdest alabilir.)

İkinci örnek: Haramın helal ile karışması ve işin içinden çıkılamamasıdır. Bu da şu şekillerde olur:

a) Ölü hayvan etinin besmeleyle kesilmiş hayvanın etiyle, besmeleyle kesilmiş on hayvanın etiyle veya muayyen sayıdaki hayvanın etiyle karışmasıdır. Süt kızkardeşi ile kardeşi olmayan kızların birbirine karışması da böyledir. Bunlar uzak durulması gereken şüphelilerdir. (Yani ne o tür etler yenilebilir, ne de bu kızlardan biriyle evlenilebilir).

b) Sayılı haramların, sayısı belli olmayan helallerle karışmasıdır. Mesela süt kızkardeşi veya on tane süt kızkardeşi büyük bir şehrin bütün kadınlarıyla karışmış olsa, bu şehir kadınlarının hiçbirini almamak gerekmez, bilakis bu şehir halkının kadınlarından dilediğiyle evlenebilir. Çünkü bunu haram kılmak büyük bir güçlük ve sıkıntıya sebep olur. Aynı şekilde dünya malına haramın kesin olarak karıştığını bilen kimsenin alışverişi ve yemeyi terk etmesi gerekmez. Çünkü bunda güçlük ve sıkıntı vardır. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ashâbı insanların içinde faizli muamele yapan kimselerin olduğunu biliyorlardı, buna rağmen parayla mübadeleyi terk etmediler. Onun zamanında bir kalkan çalınmıştı,⁽¹⁶⁰⁾ ama onlar kalkan alışverişini terk etmediler. Bunu terk etmek, vesveseye dayanan bir terktir.

c) Sayısız haramların sayısız helallerle karışmasıdır. Zamanımızdaki mallar gibi. Bu karışım sebebiyle muayyen bir tanesini alıp yemek haram olmaz. Ancak bu muayyen şeyin kaynağının haram olduğuna delalet edecek bir işaret bulunursa onu almak helal olmaz. Mesela zalim bir sultanın elinden bir şey almak gibi. Haramlığına delalet eden bir işaret yoksa onu terk etmek sadece takvadır, haram değildir. Çünkü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in zamanında ve ondan sonraki Raşid halifeler döneminde şarap bedellerinin, faiz paralarının ve ganimetten çalınan malların diğer mallarla karıştığı bilinmekteydi. Sahabîler Medine'nin yağmalandığına ve zalimlerin tasarruflarına şahit oldular, fakat buna rağmen alışverişi engellemediler. Eğer alışveriş sahih olmasaydı bütün tasarruf kapıları kapanırdı. Günahkârlık

⁽¹⁶⁰⁾ Buhari (6795-6798); Müslim (1686); Ebu Davud (4385); Tirmizî (1446); Nesaî (8/76); İbn Ömer *radiyallahu anhuma* tarafından rivayet edilmiştir. Faydanın tam olması için bkz: *Müsnedü Ebi Ya'la* (2411).

galip gelebilir, insanlar dikkatsiz olabilir, fakat mallarda aslolan, helal olmasıdır. Asıl ile galip olan birbiriyle karşı karşıya gelirse ve galibin bir emaresi de olmazsa cadde ve sokakların çamurunun bulaşması ve müşriklerin kaplarının kullanılmasının hükmünde söylediğimiz gibi aslın varlığına hükmedilir. Ömer *radiyallahu anh* bir hıristiyanın testi-
sindeki suyla abdest almıştır. Hâlbuki onların içtikleri şarap, yedikleri domuz etidir ve onlar necasetten sakınmazlar. Sahabîler tabaklanmış kürkü ve boyanmış elbiseleri giyerlerdi.

Debbağları ve boyacıları inceleyen bir kimse bunların genel olarak üzerlerine necasetin bulaştığını bilir. Bu, onların açıkça görmedikçe veya üzerinde necaset olduğuna dair bir işaret bulunmadıkça bu tür şeyleri giymekten sakınmadıklarına delalet eder. Hal ve şartların akışı içinde ortaya çıkan vehim ve kuruntulara asla itibar etmezlerdi.

Onlar temizlik konusunda oldukça müsamahakâr davranırlarken haramlığı şüpheli olan şeylerden sakınırlardı; ne farkı var denilirse buna şöyle cevap veririz:

"Taharet konusunda müsamahalı idiler" derken onların necasetle birlikte namaz kıldıklarını kastediyorsan bu batıldır, doğru değildir. Onların sakınılması vacip olan her türlü necasetten sakındıklarını kastedersen bu sahihtir, doğrudur. Şüpheli şeylerden sakınmalarına gelince bu, kişinin sakıncalı şeylere düşme korkusuyla sakıncalı olmayan şeylerden nefsinin uzak tutmasıdır. İnsan nefsi mala düşkündür, meyillidir, taharete ise öyle değildir. O halde nasıl olur da bunlar birbirine kıyas edilir. Hatta onlar kalplerini Allah'tan meşgul eder diye helalden bile uzak durmuşlardır. Allah en iyi bilendir.

Üçüncü Bölüm: Araştırma, soru sorma, hücum, ihmal ve bunların olabileceği yerler:

Bil ki sana bir yiyecek verilse, bir şey hediye edilse veya bir şahıstan bir şey satın almak istesen senin, "Ben bunun helal olduğunu kati olarak bilmiyorum, bu sebeple araştırmak istiyorum." demen gerekmez. Araştırmayı ve soruşturmayı tamamen terk etmen de doğru değildir. Sorup araştırmanın vacip olduğu durumlar vardır, haram ol-

duğu durumlar vardır, mendup olduğu durumlar vardır, mekruh olduğu durumlar vardır.

Bu konuda söylenecek en uygun söz şudur: Araştırma ihtimali olan yerler, şüpheli yerlerdir. Şüphe ise ya malla ilgili bir durumdan kaynaklanır ya da mal sahibiyle ilgili bir durumdan kaynaklanır.

Mal sahibiyle ilgili şüphe: Mesela onun bilinmeyen bir kimse olmasıdır. Üzerinde paralı askerlerin giysisi gibi, fasıklık ve zulmüne delâlet eden herhangi bir karine ve delil olmazsa, alimlerin ve zahidlerin elbisesi gibi salih olduğuna delâlet eden herhangi bir delil de olmazsa, araştırma yapmak gerekmediği gibi caiz de değildir. Çünkü bu, bir müslümanı lekelemek ve ona eziyet etmektir. Durumu bilinmeyen böyle bir kimse için “şüphelidir” denilmez. Çünkü şüpheli, hakkında delilli şüphe hâsıl olan kimsedir. Mesela zulümle ve yol kesicilikle meşhur olmuş milletlerin ve bedevilerin tipinde olması gibi. Şu halde durumu bilinmeyen bir kimseyle alışveriş muamelesi yapmak caizdir. Çünkü malın elinde olması o malın sahibi olduğuna delalet eder, fakat bu, zayıf bir delalettir. Fakat alışverişi terk etmek takvadır.

Mal ile ilgili şüphe: Bu, haram ile helalin birbirine karışması gibidir. Mesela gaspedilmiş yiyecek yükleri pazarda sergilendiği zaman pazarcılar bunu satın alırlar. Bu beldede pazardan mal satın alanların satın aldıkları şeyi sorup soruşturmaları gerekmez. Ancak ellerindeki- nin çoğunun haram olduğu ortaya çıkarsa o zaman sormak gerekir. Çoğu haram değilse araştırmak takvadır, vacip değildir.

Hem sahih ticaretle hem de faizcilikle meşgul olan kimse gibi helal ile haramın birbirine karıştığı bir servete sahip kimse hakkında da aynı şeyi söyleriz. Yani onun servetinin çoğu haramdan oluşuyorsa onun vereceği ziyafete katılmak ve hediyesini kabul etmek, ancak araştırdıktan sonra caiz olur. Eğer alınan şeyin helal yoldan olduğu belli olursa almak caizdir, yoksa terk edilir. Eğer o adamın servetinin az bir kısmı haram ise ondan bir şey almak şüphelidir, terk etmek takvadır.

Bil ki soruşturmak, bir şüphe sebebiyle yapılır. Soruşturulan kişinin itham edilmesini gerektirecek bir kişi olmaması gibi ona ulaşan şüphe-

nin ortadan kalkması sebebiyle soruşturmaya son verilir. Eğer itham edilebilecek bir kişiye, sen de onun ziyafetinde bulunmandan veya hediyesini kabul etmeden bir maksadının olduğunu bilersen onun sözüne güvenmezsin ve onun durumuna bir başkasına sorman gerekir.

Dördüncü Bölüm: Tövbekâr olanların bu gibi haram mallardan nasıl kurtulacakları:

Bil ki, elinde helal ve haramın karıştığı mal bulunduğu halde tövbe eden kimsenin o haramı servetinden ayırıp çıkarması gerekir. Eğer o mal bilinen bir malsa işi kolaydır. Eğer iç içe girmiş ve karışık bir malsa ve hububat, para ve yağ gibi misli bulunan mallardan olup miktarı da belli ise haram olan miktarı onun içinden ayırır ve çıkarır. Şayet miktarında şüpheliyse bunu halletmenin iki yolu vardır:

Birincisi: Zann-ı galibine göre hüküm vermektir.

İkincisi: Yakînen kanaat getirdiği miktarı ayırmaktır. Bu, takvadır.

Haram malı servetinin içinden çıkardığı zaman onun belli bir sahibi varsa sahibine veya onun varisine vermesi gerekir. Eğer o malın fazlası ve kârı varsa hepsini birleştirir ve sahibine verir. Malın sahibini öğrenme ümidini kaybederse ve ölürken geride varis bırakıp bırakmadığını bilmezse o malı tasadduk etmelidir. Eğer bu, ganimet malından ve Müslümanların yararı için stoklanmış mallardan ise bunu köprülere, mescitlere, Mekke'nin yollarının tamirine ve o yollardan geçen her müslümanın yararına olacak şeylere sarfeder.

Mesela, elinde helal ve şüpheli mal varsa, helal olanı kendisine ayırmalıdır. Bu parayı da yiyeceğine ve giyeceğine harcamayı, hacamatçı ücretine, fırın tutuşturma, hamam, ev tamiri ve odun bedeli gibi yerlere harcamaya tercih etmelidir. Yiyecek ve giyecek arasında bir tercih yapmak istediği zaman helal parayı yiyecek alımına tahsis etmelidir. Çünkü o, kendisinin etine ve kanına karışacaktır. Haramdan biten her et cehenneme daha layıktır. Bunun delili Peygamber *sallallahu*

aleyhi ve sellem'in hacamatçının kazancı hakkında söylediği şu sözdür: “*Hacamat kazancını develerinin yemine harca.*”⁽¹⁶¹⁾

Ana-babasının elinde haram varsa onlardan yemekten de sakınmalıdır. Eğer ana-babasının elindeki mal şüpheliyse onlara gönül alıcı sözler söyleyerek yememeye çalışmalı, kabul etmezlerse az bir miktar yemelidir.

Rivayete göre Bişr el-Hafî'nin annesi ona bir hurma verdi. Bişr bu hurmayı yedi, sonra odadan dışarı çıktı ve yediği hurmayı kustu.

Beşinci Bölüm: Sultanların verdiği hediyeler, bağışlar ve zalim sultanlarla kurulan ilişkilerden helal olanların beyanı.

Bil ki sultandan mal alan kimsenin bu malın sultanın eline nereden geldiğine, o malı hangi sıfatla aldığına ve aldığı miktara, yani o miktarı hak edip etmediğine bakması gerekir.

İlim sahiplerinden bir topluluk bundan sakındı. Onların içinde sultanların verdiği şeyleri alıp da bunu tasadduk eden kimseler de vardı.

Şu zamanda bundan sakınmak daha evladır. Çünkü hangi yolla alındığı bilinmektedir. Üstelik boyun eğmekle, istemekle ve inkâra sessiz kalmakla bu bağışa ulaşılmaktadır.

Seleften bazıları da diğer hak edenlerin almadıklarını gerekçe göstererek almazlardı. Bu geçerli bir gerekçe değildir. Çünkü o hakkını alır, diğerleri mazlum konumunda kalır. Mal müşterek değildir.

[EMÎRLERLE, VALİLERLE VE ZALİMLERLE OTURUP KALKMANIN HELAL VE HARAM OLAN KISIMLARI]

Bil ki, emîrlerle, valilerle ve zalimlerle birlikte olmanın senin için üç şekli/durumu vardır:

1. durum: Senin onların yanına girmendir ki en kötüsü budur.

⁽¹⁶¹⁾ Ebu Davud (3422); Tirmizî (1277); İbn Mace (2166); Ahmed (5/436). Tirmizî bu hadisin hasen-sahih olduğunu söyledi. Bazı alimlere göre bu hadisin hükmüyle amel edilir. Tirmizî dedi ki: Bu konuda Rafî' İbn Hadîc, Ebu Cuhayfe, Cabir ve es-Saib İbn Yezid'den de hadis rivayet edilmiştir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Sultanların kapısına giden kimse fitneye düşer.”⁽¹⁶²⁾ “Kul (zalim) sultana yaklaşmakla, Allah’tan uzaklaşmaktan başka bir şey kazanmaz.”⁽¹⁶³⁾

Huzeyfe “Fitne mevkilerinden uzak durun.” dedi. “Fitne mevkileri nedir?” diye sorulunca da şöyle cevap verdi: “Emîrlerin kapılarıdır. Sizden biriniz emîrin yanına girdiği zaman onun yalanını tasdik eder ve onda olmayan vasıfları söyler.”

Emîrlerden biri, zahidlerden birine, “Bizim yanımıza gelmez misin?” dedi. Zahid dedi ki: “Bana yakın olduğun zaman beni fitneye düşürmenden, beni uzaklaştırdığın zaman beni mahrum bırakmaktan korkuyorum. Senin elinde benim istediğim yok, benim elimde seni korkutacak bir şey yok. Senin yanına seninle yetinip senden başkasına ihtiyaç duymayacak kimseler gelir. Beni sana muhtaç bırakmayacak olan -Rabbim- bana yeter.”

Bu rivayetler sultanlarla oturup kalkmanın mekruhluğunu gösterir.

Sultanın huzuruna giren bir kimse ya fiiliyle ya sükûtuyla ya da sözyle Allah’a isyan etmeye maruz ve mecbur kalır.

Sultanın huzuruna giren kimse fiiliyle isyan etmeye açıktır, çünkü sultanların huzuruna çoğu zaman gaspedilmiş yerlerde girilir. Faraza gaspedilmemiş bir yerde olsa bile genelde haram maldan elde edilen gölgeliğin, çadırın veya benzeri bir şeyin altında olur. Bundan yararlanmak ise haramdır. Faraza bu helal olsa bile yine de bazen diğer sakıncalı durumların içine düşebilir. Mesela ona secde ve rükû edecek şekilde eğilmesi, kıyamda durur gibi durması, ona hizmet etmesi ve bir zulüm aracı olan saltanatı sebebiyle ona tevazu göstermesi gibi...

Zalime tevazu göstermek bir masiyettir/günahdır. Hatta zengine tevazuu gerektiren başka bir manadan dolayı değil de zengin olduğu

⁽¹⁶²⁾ Ebu Davud (2859); Tirmizî (2257); Nesaî (7/195-196); Ahmed (1/357). İbn Abbas *radiyallahu anhumâ*’dan merfu olarak ve şu lafızlarla rivayet edilmiştir: “Çölde oturan kimse(nin huyu) sertleşir. Av peşinde gezen gafilleşir. (Fasık) sultanlar(ın kapısını) a giden, fitneye düşer.”

⁽¹⁶³⁾ Ebu Davud (2860) Ebu Hureyre *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

için tevazu gösteren kimsenin dininin üçte ikisi gider. Zengin için tevazu gösterdiği zaman böyle olunca zalim için tevazu gösterdiği zaman hali nice olur?!

Zalimin elini öpmek de bir masiyettir. Ancak korku sebebiyle öpülebilir. Veya adil bir imamın veya eli öpülmeyi hak eden bir âlimin eli öpülebilir. Bu zikrettiklerimizin dışındakilerin elini öpmek caiz değildir, onlara sadece selam verilir.

Sultanın huzuruna giren kimse filiyle de isyana açıktır. Mesela yanına girince zalim sultana dua edebilir, onu övebilir, onun söylediği batıl bir sözü açıkça, başını sallayarak ya da gülümseyerek tasdik edebilir veya ona sevgisini, dostluğunu, kavuşma iştiağını ve uzun süre hayatta ve iktidarda kalması dileklerini izhar edebilir. Genelde sadece selam ile yetinmez, bilakis onunla konuşur ve konuşmasında bu tür şeyleri de ihmal etmez.

Bir rivayette şu ifadeler geçmektedir: “Zalime bekası için dua eden kimse, Allah’a isyan edilmesini seven kimsedir.”⁽¹⁶⁴⁾

Sultanın huzuruna giren kimse, sükûtuyla da isyana açıktır. Çünkü sultanlar meclisinde ipek sergiler, gümüş kaplar, hizmetçi oğlanların üzerinde ipekten haram giyecekler ve benzeri şeyleri görebilir ve bunlara karşı sessiz kalabilir. Kim bu tür şeyleri görür de sessiz kalırsa ona ortak olmuş olur. Onların konuşmalarından çirkin, yalan, sövgü ve zararlı sözcükler işittiği zaman da böyledir. Yani bunlara sessiz kalmak haramdır. Çünkü bunları duyan kimsenin iyiliği emretme ve kötülüğü engelleme sorumluluğunu yerine getirmesi gerekir.

Şayet “o canından korkmuştur, bu sebeple sükûtunda mazurdur” dersen biz de şöyle deriz: Evet, doğru söyledin, fakat mecbur kalmadıkça mubah olmayan şeyleri işlemek için kendisini ortaya koymasına da ihtiyaç yoktur, çünkü onun huzuruna girmeseydi ve bu halleri müşahade etmeseydi böyle bir yükümlülüğü de olmayacaktı. Bir yerde bir

⁽¹⁶⁴⁾ el-İrakî dedi ki: Bunun merfu bir rivayetini bulamadım. Bunu İbn Ebî'd-Dünya, Kitabu's-Samt, no: (230) ve (600)'da Hasen'in sözünden rivayet etmiştir, isnadı zayıftır.

kötülük işleneceğini bilen ve orada bulunduğu zaman onu izaleye gücü yetmeyeceğini anlayan kimsenin orada bulunması caiz değildir.

[EMİRLERİN VE SULTANLARIN HUZURUNA GİRMENİN ŞARTLARI]

Sultanlarla ve emîrlerle oturup kalkan kimse bütün bu anlattıklarımızdan korunsa bile -ki bu mümkün değildir- kalbine gelebilecek kötü duygu ve düşüncelerden kurtulamaz. Çünkü onlardaki lüks ve ihtişamı gördüğü zaman Allah'ın kendisi için verdiği nimeti küçük görebilir, sonra sultanların huzuruna girmek için başkaları kendisini örnek alabilir ki bu da zalimlerin sayısını artırır.

Rivayet edildiğine göre Said İbnu'l-Müseyyeb, Abdülmelik'in oğulları Velid ve Süleyman'a -kendisinden sonra halife olmaları için- biat etmeye çağrıldı. Said İbnu'l-Müseyyeb dedi ki: "Gece ve gündüz arka arkaya geldiği müddetçe iki kişiye birden biat etmem." Dediler ki: "Şu kapıdan gir, diğerinden çık!" Şöyle dedi: "Hayır! Vallahi hiç kimsenin beni örnek almasını istemiyorum." Bunun üzerine kendisine yüz değnek vuruldu ve üzerine siyah bir papaz elbisesi giydirildi.

Bu açıklamalarımızdan da anlaşıldığına göre zalim emîrlerin huzuruna ancak iki mazeret sebebiyle girilebilir:

Birincisi: Onlar tarafından mecbur edilir. Emre muhalefet edildiğinde eza ve cefa edeceğinden korkulur.

İkincisi: Bir müslümana yapılan zulmü önlemek için girilir. Yalan söylememek, övmemek ve kabul etmesi muhtemel nasihati terk etmemek şartıyla bir müslümana yapılan zulmü önlemek için zalim sultanın huzuruna girmek caizdir. İşte huzura girmenin hükmü budur.

2. durum: Zalim sultanın onu ziyaret etmesidir. Bu durumda onların selamlarını almak gerekir. Gelince ayağa kalkmak ve ikramda bulunmak, onun ikramına/ziyaretine karşılık olduğu için haram değildir. Zulmünden dolayı yerilmeyi hak ettiği gibi, dine ve ilme saygısından dolayı da övülmeyi hak eder. Eğer onun yanına tek başına ve yalnız-

ken gelmişse dinin izzeti için ayağa kalkmayı uygun görmüşse ayağa kalkması daha evladır.⁽¹⁶⁵⁾

Eğer zalim sultan onu bir topluluğun içinde ziyaret ederse yöneticilerin halk arasındaki haşmetini gözetmesi daha evladır ve daha iyidir, bu niyetle ayağa kalkmasında herhangi bir sakınca yoktur.

Ayağa kalkmadığı zaman halk arasında herhangi bir fesadın doğmayacağını ve kendisine onun gazabından kaynaklanan bir eziyetin ulaşmayacağını bilirse ayağa kalkmayarak saygı göstermeyi terk etmesi daha evladır. Bundan sonra ona nasihat etmesi, haram olduğunu bilmediği şeyleri yapıyorsa bunların haram olduğunu ona bildirmesi gerekir.

Zulmün ve şarap içmenin haramlığını ona bildirmesinin hiçbir faydası yoktur (çünkü bunlar herkesin bildiği şeylerdir). Bununla beraber korkutmanın onun kalbinde bir etki bırakacağı kanaatine sahip olduğu zaman işlediği günahlardan dolayı onu korkutması ve onu yararlı şeylere yönlendirmesi gerekir. Zalimin hedefine günah işlemeden ulaşacağı şeriata uygun bir yolu bildiği zaman -o yolu ona gösterir ve- bununla o zalimi hedefine ulaşırken günah işleyerek kafasına göre hareket etmekten alıkoymaz.

⁽¹⁶⁵⁾ Mütercimim açıklaması: Bu son cümle *Muhtasaru Minhacü'l-Kasidîn* ile *İhyau Ulûumi'd-Din*'de manaca farklı ibarelerle geçmektedir. *İhya*'daki ibare benim kanaatime göre manaca daha uygun olduğu için buraya her ikisini de almayı gerekli gördüm: [*Muhtasaru Minhacü'l-Kasidîn*'deki ibare şöyledir:

فإن دخل عليه وحده، وقد رأى أن يقوم إعرازاً للدين فهو أولى وأمثل

“Eğer onun yanına tek başına ve yalnızken gelmişse, dinin izzeti için ayağa kalkmayı uygun görmüşse ayağa kalkması daha evladır.”

İhya'da ise bu kısım şu ibareyle geçmektedir:

ولكن الأولى أن لا يقوم أن كان معه في خلوة ليظهر له بذلك عز الدين وحقارة الظلم ويظهر غضبه للدين وإعراضه عمن أعرض عن الله فأعرض الله تعالى عنه

“Fakat sultan onu kimsenin olmadığı bir yerde tek başına ziyaret etmişse ona dinin izzetini, zulmün basitliğini ve değersizliğini göstermek, din adına kızgınlığını belli etmek ve Allah'tan yüz çevirenden yüz çevirmek için ayağa kalkmaması daha evladır. Çünkü Allah da ondan yüz çevirmiştir.”]

3. durum: Zalim sultanın onlardan ayrı durmasıdır. Böylece ne sultan onları ne de onlar sultanı görürler. Selamet ancak bundadır. Sonra onların zulmüne buğzedileceğine inanmalı, onlarla karşılaşmayı istememeli, onları övmemeli, hallerini sorup araştırmamalı, onlarla ilişkisi olanlara bile yaklaşmamalı ve onlardan ayrı durduğu için kaybettiği şeylere üzülmemelidir. Nitekim birisi şöyle demiştir: “Benimle melikler arasında sadece bir günün farkı vardır. Çünkü geçen günler geçmiştir, artık onlar geçen günün zevkini bir daha bulamayacaklar. Yarın hakkında ben de, onlar da korku ve endişe içindeyiz. O halde aramızda sadece bu günün farkı vardır. Bu günden de ne beklenir ki?!”

Mesela; Sultan, sana fakirlere dağıtman için mal gönderdiği zaman, eğer o malın sahibi belli biriyse, o malı kabul etmen helâl değildir. Eğer sahibi belli değilse, -daha önce de beyan ettiğimiz gibi- o malın tasadduk edilmesi ve fakirlere dağıtılması gerekir.

Âlimlerden bu malı almaktan sakınanlar da vardır. Mallarının çoğu haram olduğu zaman onlarla muamelede bulunmak haram olur. Zalimlerin yaptıkları köprüler, mescitler ve sulama tesislerine bakmak gerekir: Eğer bunların inşa edildiği malzemeler belli bir şahıstan haksız yere alınmışsa zaruret olmadıkça bu köprülerden geçmek caiz değildir. Malzemelerin sahibi bilinmezse geçmek caiz olur. Sakınmak daha evladır. Allah en iyi bilendir.

15- SOHBET, KARDEŞLİK VE HALKLA İLİŞKİLER

[DOSTLUK VE KARDEŞLİĞİN FAZİLETİ]

Bil ki dostluk, güzel ahlakın meyvesidir, ayrılık ise kötü ahlakın meyvesidir. Çünkü güzel ahlak muhabbet ve uyumu gerektirir. Kötü ahlak ise karşılıklı nefreti/buğzu ve uzaklaşmayı getirir. Güzel ahlakta-ki fazilet gizli bir şey değildir. Hadisler buna delalet eder.

Ebu'd-Derda *radıyallahu anh*'tan rivayet edilen bir hadiste Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

“Kıyamet günü müminin terazisinde güzel ahlaktan daha ağır bir şey yoktur.” (Tirmizî, sahih)⁽¹⁶⁶⁾

Bir hadiste de şöyle buyrulur: *“Sizin bana en sevimli olanınız ve kıyamet gününde meclisce bana en yakınınız, ahlak yönünden en güzel olanlarıdır. Ve sizin bana en sevimsiz olanınız ve kıyamet gününde meclisce en uzak olanınız ise ahlak yönünden en kötü olanlarıdır.”*⁽¹⁶⁷⁾

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, insanların cennete en çok neden dolayı girdikleri sorulunca şöyle dedi:

⁽¹⁶⁶⁾ Tirmizî (2003); Ebu Davud (4799); Ahmed (5/451); Humeydî (394); Beğavî, *Şerhu's-Sünne* (13/78, 79); İbn Hıbban (1920). Bu hadis sahihtir. Hadisin tamamı Tirmizî'de şöyledir: *“Şüphesiz güzel ahlak, sahibini namazın ve orucun derecesine ulaştırır.”*

⁽¹⁶⁷⁾ Tirmizî (2019); Cabir *radıyallahu anh* tarafından rivayet edilen bir hadistir. Senedinde Mübarek İbn Fudale vardır. Bu şahıs sadüktür, tedlis yapar ve tesviye yapar. Fakat bu hadisi hasen derecesine ulaştıracak başka şahitleri vardır ki, bazıları şunlardır: Ahmed (4/193, 194); İbn Hıbban, *Mevarid* (1917); Ebu Sa'lebe el-Haşenî'den rivayet etmiştir. Bu sebeple Tirmizî, Cabir'in rivayeti hakkında şöyle demiştir: Bu hadis bu yönüyle garibtir. Bu konuda Ebu Hureyre'den rivayet edilen hadis şuralarda yer almaktadır: Buhari, *el-Edebü'l-Müfred* (1308); Ahmed (2/369); Taberanî, *es-Sağir* (835), *el-Evsat* (7693). Bkz: *Mecmau'z-Zevaid* (8/21, 22).

“Allah’a karşı takvalı olmak ve güzel ahlak.”⁽¹⁶⁸⁾

ALLAH İÇİN SEVMEK, ALLAH İÇİN BUĞZETMEK

Allah için sevmek konusunda Buhari ve Müslim’in *Sahih*’lerinde Ebu Hureyre *radiyallahu anh*’tan rivayet edilen bir hadiste⁽¹⁶⁹⁾ Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Yedi sınıf insan vardır ki Allah onları (arşının) gölgesinden başka gölge bulunmadığı günde (arşının gölgesinde) gölgelendirir.” Bu yedi sınıfın içinde “Allah için birbirini seven, Allah için bir araya gelen ve Allah için ayrılan iki kişi”yi de zikretmiştir.

Başka bir (kudsî) hadiste Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Sırf Benim için birbirini seven, Benim rızam uğrunda birbirini ziyaret eden ve sadece Benim rızam için sadaka verip iyilik edenler, Benim sevgimi hak ederler.”⁽¹⁷⁰⁾

Bir hadiste de şöyle buyrulmuştur: “İman bağlarının en kuvvetlisi Allah için sevmek ve Allah için buğzettir.”⁽¹⁷¹⁾ Bu konuda daha pek çok hadis vardır.

Bil ki Allah için seven, aynı zamanda Allah için buğzedendir. Bir kişiyi Allah’a itaat ettiği için sevdiğin zaman o kişiye Allah’a isyan ettiği zaman buğzedersin. Çünkü bir sebepten dolayı seven kimse, onun zıddı bulunduğu zaman buğzedecektir. Bir kimsede güzel hasletlerle çirkin hasletler bir arada bulunduğu zaman sen onu güzel hasletleri için seversin, çirkin hasletleri için buğzedersin.

⁽¹⁶⁸⁾ Tirmizî (2005); Ahmed (2/291, 392, 442); İbn Mace (4246) Ebu Hureyre *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. İbn Hıbban (1923) ve Hâkim (4/324) bu hadisin sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de kabul etmiştir. Hadis, onların dediği gibi sahihtir.

⁽¹⁶⁹⁾ Buhari (660) ve muhtelif bablarda ve kitablarda; Müslim (1031); Tirmizî (2392); Nesaî (8/222, 223); Ahmed (2 /439). Ebu Hureyre tarafından rivayet edilmiştir.

⁽¹⁷⁰⁾ Malik, *Muvatta*, (2/953, 954), Şiir, Babu Ma Câe fi’l-Mütehâbbîne fillahi, Ebu Hureyre’nin rivayet ettiği bir hadistir. İsnadı sahihtir. Hâkim (4/169), İbn Abdi’l-Berr ve diğerleri bu hadisin sahih olduğunu söylemişlerdir.

⁽¹⁷¹⁾ Ahmed (4/286); İbn Ebi Şeybe, *İman* (110). Bu hadis el-Bera b. Azib *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Taberanî, *el-Kebir* (11537). Bu hadis de İbn Abbas *radiyallahu anhuma* tarafından rivayet edilmiştir. Hadis hasendir.

Bir müslümanı müslüman olduğu için sevmeli, günah işlediği için buğzetmelisin. Ona karşı iki hal arasında orta bir halde bulunmalısın. Sonunda pişman olduğu bilinen hata ve günahlarına gelince onları görmezden gelmek ve örtmek daha evladır. Masiyette ısrar ettiği zaman ondan yüz çevirmek, uzaklaşmak ve işlediği günahın ağırlığına ve hafifliğine göre sert söz söylemek suretiyle de hoşnutsuzluğu açıkça ortaya koymak gerekir.

[ALLAH İÇİN BUĞZEDENLERİN MERTEBELERİ VE ONLARA NASIL MUAMELE EDİLECEĞİ]

Bilmiş ol ki Allah Teâlâ'nın emirlerine muhalefet edenler üç kısımdır:

1. Kâfirler. Eğer harbî ise, yani İslam'la ve Müslümanlarla savaşıyorsa öldürülmeyi ve esir edilmeyi hak eder. Onlara bu ikisinden başka bir kötülük yapılmaz. Eğer zimmî ise onlara eziyet etmek caiz değildir, ancak onlara yüz verilmez, iltifat edilmez, yolun en dar yerinden gitmeye mecbur edilerek küçük düşürülür, onlardan önce selam verilmez, selam verdikleri zaman “ve aleyke” diye karşılık verilir.

Evla olan, onlarla düşüp kalkmamak, alışveriş yapmamak, birlikte yemeğe oturmamaktır. Dostlarla yapıldığı gibi onlarla serbest ve samimi ilişkilerde bulunmak mekruhtur.

2. Bidatçiler. Bidate çağıran kimselerden ise ve çağırdığı bidat da küfrü gerektiriyorsa onun durumu zimmîden daha kötüdür. Çünkü bu adam ne cizyeyi kabul eder, ne de zimmet akdinin gerektirdiği müsamahayı hak eder. Şayet küfrü gerektiren bidat değilse onun Allah ile kendi arasındaki durumu şüphesiz kâfirden daha ehvendir, fakat onu reddetmek kâfiri reddetmekten daha fazla gereklidir. Çünkü kâfirin kötülüğü başkasına geçmez, onun sözüne itibar edilmez. Hâlbuki bidatine çağıran bidatçi böyle değildir, çünkü o, çağırdığı şeyin hak olduğunu zanneder. İnsanların günah işlemesine sebep olur ve kötülüğü onlara da sirayet eder. Bu sebeple ona karşı hoşnutsuzluğu ortaya koymak, onun-

la ilişkiyi kesmek, onu küçük düşürmek, bidatini kötölemek ve insanları ondan nefret ettirmek çok daha önemli ve gereklidir.

Bidatine çağırmayan ve kendisinin örnek alınmasından korkulmayan bidatçinin durumu daha ehvendir. Ona nazıkçe nasihat etmek daha uygundur. Çünkü avamın kalbi çabuk döner. Eğer nasihat fayda vermez de ondan yüz çevirmek, bidatini onun gözünde kötü duruma düşürmesine sebep olacaksa o zaman ondan yüz çevirmek daha da müstehap olur. Yapısının katılığı ve itikadının kalbinde kök salması sebebiyle bunun da etkili olmayacağı bilinirse ondan yüz çevirmek daha evladır. Çünkü bidatler şiddetle kötülenmediği zaman halk arasında yayılır ve kötülüğü herkese sirayet eder.

3. İtikadıyla değil, ameliyle isyan edenler. Bunlar zulüm, gazap, yalancı şahitlik, gıybet ve laf taşıma gibi kötülüklerle başkalarına eziyet ederlerse, evla olan, bunlardan yüz çevirmek, içli dışlı olmamak ve ilişkiyi kesmektir. Kadınli erkekli toplantılar tertip edip günah işleyenler için içki içme imkânları hazırlayanlar gibi başkalarını kötülük işlemeye çağıranlar hakkındaki hüküm de böyledir. Bunları da hor görmek, ilişkiyi kesmek ve onlardan yüz çevirmek gerekir.

İçki içmek, zina etmek, hırsızlık yapmak veya farzlardan birini terk etmek gibi zararı sadece kendisine olan kötülükleri işleyenlerin durumu daha hafiftir. Ancak kötülüğe teşebbüs ettiği zaman kendisine tesadüf edilirse onu bu işten vazgeçirecek şekilde engellemek gerekir. Eğer nasihat etmek onu bu işlerden alıkoyacaksa ve daha faydalı olacaksa ona nasihat eder, yoksa daha sert bir tavır takınılır.

ARKADAŞLIK EDECEĞİN KİMSEDE

BULUNMASI ŞART OLAN ÖZELLİKLER

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştik: *“Kişi, dostunun dini üzeredir. Bu bakımdan sizden herhangi biriniz kiminle dostluk ettiğine iyice baksın.”*⁽¹⁷²⁾

⁽¹⁷²⁾ Ebu Davud (4833); Tirmizî (2379), Ahmed (2/303, 334). Ebu Hureyre *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

Şunu bil ki, herkesle arkadaşlık edilmez. Arkadaşlık yapılacak kişinin arkadaşlığına imrenilecek birtakım sıfatlara ve hasletlere sahip olması gerekir. Bu hasletler arkadaşlıktan beklenen faydaya göre şart koşulurlar. Bunlar servetinden ve makamından yararlanmak gibi ya dünyevî beklentilerdir. Ya sadece yakınlık kurmak, yüzünü görmek ve konuşmaktır. Bu bizim konumuz değildir. Ya da dinîdir. Bunda da muhtelif gayeler bir arada bulunabilir. İlminden ve amelinden istifade etmek bu yararlardan biridir. Kalbi bulandıran ve ibadetten alıkoyan eziyetten korumak için onun makamından yararlanmak, onun vereceği malla yetinip vakitlerini rızık arama yolunda harcamaktan kurtulmak ve önemli konularda ondan yardım almak da bu yararlar cümlesindedir. Böylece bu arkadaşlık musibetlerde kendisi için bir destek ve çeşitli durumlarda bir kuvvet olur. Ahirette şefaate de bu faydalardan biridir. Nitekim seleften biri şöyle demiştir: “Kardeşlerin sayısını artırın, zira her mümin için şefaate vardır.” Bu faydalardan her biri birtakım şartları gerektirirler ki, o fayda ancak o şartlarla elde edilir.

Özet olarak, arkadaşlığını tercih ettiğin kimsede şu beş hasletin bulunması gerekir:

1. Akıllı olmak.
2. Güzel ahlaklı olmak.
3. Fasık olmamak.
4. Bidatçi olmamak.
5. Dünyaya fazla düşkün olmamak.

Akıl bir sermayedir. Ahmak bir kişinin arkadaşlığında hayır yoktur. Çünkü o senden nemalanmak ve sana zarar vermek ister. Akıllıdan gayemiz, işleri olduğu gibi anlayan bir kimsedir. Bu işleri ya kendiliğinden anlar ya da kendisine anlatıldığı ve öğretildiği zaman anlar.

Güzel ahlak mutlaka bulunması gereken bir haslettir. Çünkü nice akıllı vardır ki öfkesine veya şehvetine mağlup olur da hevasına itaat eder. Artık böyle birinin arkadaşlığında hayır yoktur.

Fasık olursa o da Allah'tan korkmaz. Kim Allah'tan korkmazsa onun sebep olacağı tehlikelerden emin olunmaz.

Bidatçinin arkadaşlığından dolayı bidatinin bulaşmasından korkulur.

Ömer İbnu'l-Hattab *radıyallahu anh* şöyle demiştir: "Kendine doğru arkadaşlar seç! Böyle yaptığın takdirde onların himayesinde yaşarsın. Çünkü onlar rahat zamanlarının ziyneti, belâ zamanlarının teçhizatıdır. Sana kendisinden nefret ettirecek bir şey yapmadıkça dostunun işini en güzel yere koy/iyi manada yorumla. Düşmanından uzak dur. Emin olmadıkça arkadaşına karşı dikkatli ol. Emin kimse ancak Allah'tan korkan kimsedir. Sakın fâcir ve fâsık bir kimseyle arkadaş olma ki, ondan sadece fışk ve fücür öğrenirsin. Ona sırrını açma. Yapacağın şeyleri ancak Allah'tan korkanlarla istişare et!"

Yahya İbn Muaz şöyle dedi: "Kendisine 'duanda beni de an' demeye ve dalkavukluk ederek birlikte yaşamaya ve kendisinden özür dilemeye muhtaç olacağın arkadaş ne kötü arkadaşır."

Hasen el-Basri uyurken yanına bir topluluk girmişti. İçlerinden biri evde meyve yemeye başladı. Hasen el-Basrî ona dedi ki: "Allah sana merhamet etsin. Vallahi bunu ancak dostlar yapar."

Ebu Cafer,⁽¹⁷³⁾ arkadaşlarına şöyle dedi: "İçinizden biriniz elini kardeşinin cebine sokup istediğini alabilir mi?" "Hayır" dediler. Ebu Cafer, "O halde siz iddia ettiğiniz gibi kardeş değilsiniz?"

Rivayet edildiğine göre Fetih el-Mevsılî, İsa et-Temmar isimli arkadaşına gider. Onu evinde bulamaz. Arkadaşının hizmetçisine der ki: "Kardeşimin para kesesini çıkar. Hizmetçi keseyi getirince oradan iki dirhem alır ve gider." İsa evine geldiği zaman hizmetçi cariyeye durumu haber verir. İsa der ki: "Eğer doğru söylediyse sen hürsün. Keseye bakar, gerçekten doğru söylemektedir. Bunun üzerine cariyeyi azat eder."

⁽¹⁷³⁾ *İhya'da ve el-İthaf*, (6/205)'de bu kişi, Ali İbn el-Huseyn İbn Ali İbn Ebi Talib olarak geçer.

BİR İNSANIN, MÜSLÜMAN KARDEŞİNE KARŞI GÖREVLERİ

1. görev: İhtiyaçlarını karşılamak. Bunun da dereceleri vardır. Bu derecelerin en düşüğü, kardeşi kendisinden bir şey istediği zaman -gücü yetiyorsa- bu ihtiyacını hemen gidermesidir. Fakat bunu güler yüzle ve memnuniyetle yapmalıdır.

Ortası, o istemeden ihtiyaçlarını gidermesidir.

En yükseği ise kendi ihtiyaçlarından önce kardeşinin ihtiyaçlarını karşılamasıdır.

2. görev: Yerine göre sükût ederek, yerine göre konuşarak dil ile yerine getireceği görevdir.

Sükût etmesi onun yanında ve gıyabında onun ayıplarını söylemeye-yip susması, ona karşılık vermemesi, onunla tartışmaya girmemesi, açıklanmasından hoşlanmayacağı halleri hakkında soru sormamasıdır. “Belki söylemek istemeyebilir.” diye onunla karşılaştığı zaman, “Nereye gidiyorsun?” diye sormaması, arkadaşlık ilişkisini kestikten sonra bile onun sırrını saklaması, dostlarının ve ailesinin yanında onu tenkit etmemesi, başkasının onun hakkındaki tenkidini ona iletmemesidir.

3. görev: Hoşlanmadığı hiçbir şeyi söylememesi, susması gerekir. Ancak iyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymak için konuşmak gerektiği ve susmaya ruhsat bulamadığı zaman konuşması gerekir. Çünkü bunları onun yüzüne karşı söylemek bir anlamda ona iyilik yapmaktır.

Şunu iyi bil ki her türlü ayıptan ve kusurdan uzak bir arkadaş ararsan asla bulamazsın. İyilikleri kötülüklerine galip geliyorsa işte gaye budur.

İbnu'l-Mübarek dedi ki: “Mümin mazeretleri, münafık ise hataları arar.”

Fudayl dedi ki: “Yiğitlik, arkadaşlarının kusurlarını affetmektir.”

Kardeşine su-i zannı terk etmen ve mümkün olduğunca onun yaptıklarını iyiye ve güzele yorman gerekir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

“Kötü zandan sakının! Çünkü kötü zan, sözün en yalanıdır.”⁽¹⁷⁴⁾

Şunu bil ki su-i zan, yasaklanan tecessüse götürür. Kusurları örtmek ve görmezden gelmek dindarların huyudur.

İyi bil ki kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe kişinin imanı tam olmaz. Kardeşliğin en alt derecesi kişinin kardeşine kendisine yapılmasından hoşlandığı şekilde muamele etmesidir. Şüphesiz sen kardeşinin senin kusurlarını örtmesini ve kötülüklerini anlatmayıp susmasını istersin. Eğer ondan bunun zıddı bir durum görürsen bu sana ağır gelir. O halde nasıl olur da onun için kararlı olmadığın bir şeyi ondan beklersin?

Müsamaha göstermediğin bir şeyden dolayı başkasından insaf beklediğin zaman Allah'ın şu ayetinin kapsamına girersin: **“Vay haline o eksik ölçenlerin, yanlış tartanların! Onlar ki başkalarından alırken dolu dolu alırlar! Fakat başkalarına ölçerlerken veya tartarlarken eksiltirler/aldatırlar.”** (Mutaffifin, 1-3) Kusurları örtmede yetersizliğin kaynağı ve onları açmayı teşvik eden şey, kin ve çekeme mezliktir.

Şunu bil ki kardeşler arasındaki kin ve hasedi kıskırtan şey, tartışma ve münakaşadır. Tartışmayı ancak daha üstün ve daha akıllı olma ayrıcalığını ortaya koyma ve reddedileni küçümseme düşüncesi tahrik eder. Kardeşiyle tartışan kimse ona ya cehaleti ve ahmaklığı nispet etmektedir ya da gafletle ve meseleyi kendisinin anladığı gibi anlamamakla itham etmektedir. Bunların hepsi kardeşini küçümsemektir, kalbi kin ve nefretle doldurur ve düşmanlığı gerektirir. Bu da dostluk ve kardeşliğin zıddıdır.

4. görev: Dilin konuşarak yerine getireceği görevdir. Çünkü dostluk ve kardeşlik hoşla gitmeyen şeylerin söylenmeyip susulmasını gerektirdiği gibi sevimli şeylerin de söylenmesini gerektirir. Hatta konuşmak kardeşliğe daha çok gereklidir. Çünkü susmakla yetinenler

⁽¹⁷⁴⁾ Buhari (5143) vd. kitap ve bablarda da geçer; Müslim (2563); Ebu Davud (4882, 4917) Tirmizî (1928); Ahmed (2/277), 360). Ebu Hureyre *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

kabirdeki ölülerle arkadaşlık etmiş gibidirler. Dostluk ve kardeşlikten maksat, onlardan istifade etmektir, yoksa onların ezasından kurtulmak değil. Çünkü sükûtun anlamı eziyeti engellemektir. O halde diliyle arkadaşına sevgisini göstermeli, halini araştırmalı, başına gelen şeyi sormalı, onun başına gelen şeyin kendi kalbini meşgul ettiğini ifade etmeli, onu sevindiren şeyin kendisini de sevindirdiğini beyan etmelidir.

Tirmizî'nin rivayet ettiği sahih bir hadiste⁽¹⁷⁵⁾ Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Sizden biriniz kardeşini sevdiği zaman, sevdiğini ona bildirsin.”⁽¹⁷⁶⁾

Arkadaşını en sevdiği isimleriyle çağırmak da dilin konuşarak yerine getireceği görevler kapsamındadır. Ömer şöyle demiştir: Üç şey vardır ki bunlar kardeşinin sana olan sevgisini saf, arı duru sevgi haline getirir:

- a. Karşılaştığında ona önce selâm vermek.
- b. Oturduğun yere geldiğinde ona yer açmak.
- c. Sevdiği isimlerle onu çağırmak.

Arkadaşlık haklarından biri de kendisinin övülmesinden hoşlandığı kimselerin yanında bildiği güzel halleriyle onu övmektir. Aynı şekilde onun çocuklarını, ailesini, fiillerini, hatta ahlakını, aklını, şeklini, şemailini, yazısını, yazarlığını, aşırılığa ve yalana kaçmaksızın onun hoşlandığı her şeyini övmektir.

Ve yine onu övenlerin övgüsünü, kendisinin bundan duyduğu memnuniyeti de izhar ederek ona ulaştırması gerekir. Çünkü bunu gizlemek, çekememezlikten başka bir şey değildir.

Bu haklardan biri de sana yaptıklarına karşılık ona teşekkür etmen-
dir. Ona bir kötülük yapılmak istendiğinde onun gıyabında onu koru-
mandır. Kardeşliğin hakkı, himaye ve yardım için paçaları sıvamaktır.

⁽¹⁷⁵⁾ Tirmizî'nin bu hadisi sahih bir senetle tahrir ettiğini söylemek istiyor.

⁽¹⁷⁶⁾ Ebu Davud (5124); Tirmizî (2393); Buharî, *el-Edebü'l-Müfred* (542); Ahmed (3/130); Nesaî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (206); İbnu's-Sinnî (197); İbn Hıbban (2514); Hâkim (4/171). el-Mikdam İbn Ma'dî Kerib *radıyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Hadis sahihtir.

Sahih bir hadiste şöyle buyrulur: “Müslüman müslümanın kardeşidir; ona zulmetmez ve onu tehlikeye atmaz.”⁽¹⁷⁷⁾ Onun ırz ve namusunu korumayı ihmal ettiği zaman onu düşmanlarına teslim etmiş demektir. Bu konuda senin için iki ölçü vardır:

Birincisi: Onun hakkında söylenen şeyleri değerlendirmendir. Şöyle ki: Bunlar onun yanında senin hakkında söylenmiş olsa onun ne demesini istersin?

İkincisi: Onun duvarın arkasında gizlice seni dinlediğini düşünmendir. Şöyle ki: Onun yanında ona yardım etmek için kalbinde hangi duygular harekete geçerse onun gıyabında da aynı duyguların harekete geçmesi gerekir. Kardeşliği ve dostluğunda samimi olmayan kimse münafıktır.

Arkadaşlık haklarından biri de öğretmek ve nasihat etmektir. Kardeşinin ilme olan ihtiyacı mala olan ihtiyacından daha az değildir. İlim yönünden zengin olduğun zaman bu ilmi onunla paylaşman, dünya ve ahirette ona fayda verecek her şeye onu yönlendirmen gerekir.

Nasihatini ona gizlice yapman gerekir. Ayıplama ile nasihat arasındaki fark, birinin açıktan, diğerinin gizli yapılmasıdır. Nitekim müdara ile müdahene arasındaki fark da göz yummaya sevk eden gayeden kaynaklanır. Eğer dininin selameti için göz yumarsan ve görmezden gelmeyi kardeşinin yararına görürsen sen bir müdaracı olursun. Eğer nefsin ve şehvî arzularını tatmin etmek ve içinde bulunduğun konumunu korumak için göz yumarsan bu da bir müdahene/dalkavukluk olur. Hatalarını affetmek de bu kapsamdadır. Eğer onun hatası dinle ilgili bir konuda ise nasihat ederken mümkün olduğunca nazik ol. Engellemekten ve öğütten vazgeçme. Eğer yüz çevirirse o zaman çok açık söyle.

5. görev: O hayattayken de, öldükten sonra da kendin için yaptığın bütün dualarla onun için de dua etmektir.

Müslim'in, *Sahih*'inde Ebu'd-Derda'dan rivayet ettiği hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Müslüman kişi-

⁽¹⁷⁷⁾ Buhari (2442); Müslim (2580); Ebu Davud (4893); Tirmizî (2486); Ahmed (2/91). İbn Ömer *radiyallahu anhum*a tarafından rivayet edilmiştir.

nin din kardeşine gıyabında yapacağı dua, kabul edilen bir duadır. Onun başında görevli bir melek vardır. Din kardeşi için hayır duasında bulundukça, onunla görevli melek, 'Âmin! Sana da onun gibisi olsun!' der."⁽¹⁷⁸⁾

Ebu'd-Derda *radıyallahu anh* arkadaşlarından pek çok kimse için onların isimlerini anarak dua ederdi.

Allah rahmet eylesin Ahmed b. Hanbel seherlerde altı kişi için dua ederdi.

Arkadaşı öldükten sonra ona dua etmesine gelince bu konuda Amr İbn Haris dedi ki: Kul, ölmüş bir kardeşine dua ettiği zaman o duayı bir melek onun kabrine getirir ve şöyle der: "Ey bu kabrin garip sahibi! Bu, şefkatli arkadaşının sana bir hediyesidir."⁽¹⁷⁹⁾

6. görev: Vefa ve ihlâs. Vefa, ölünceye kadar sevgide sebat etmektir. Öldükten sonra da onun çocuklarıyla ve arkadaşlarıyla dostluğu devam eder. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir ihtiyar kadına ikramda bulundu ve şöyle dedi: "Bu kadın Hatice'nin zamanında bize gelir giderdi. Ahde vefa imandandır."⁽¹⁸⁰⁾

Şanı/şöhreti artsa, velayeti/nüfuz alanı genişlese ve makamı/mevkii yükselde bile arkadaşına karşı tevazuunun değişmemesi de vefadandır.

Şunu bil ki: Dine aykırı şeylerde arkadaşına muvafakat etmesinin vefa ile hiçbir ilgisi yoktur. İmam Şafî, Muhammed İbn Abdü'l-Hakem ile birbirlerine kardeş olmuşlardı. İmam Şafî ona çok yakınlık gösterirdi. İmam Şafî öleceği sırada kendisine soruldu: "Ey Ebu Abdullah! Sen öldükten sonra kimin meclisine gidelim?" Muhammed İbn Abdü'l-Hakem, başucunda kendisini işaret etmesi için gözlerini ona dikmiş bekliyordu. İmam Şafî, "Ebu Ya'kub el-Buveyfi'nin meclisine"

⁽¹⁷⁸⁾ Müslim (2733); Ebu Davud (1534); Ahmed (6/452).

⁽¹⁷⁹⁾ Böyle bir dua Kitap ve sünnette geçmemiştir.

⁽¹⁸⁰⁾ Hâkim (1/15, 16). Hâkim bu hadisin sahih olduğunu söyledi, Zehebi de ona muvafakat etti. Hafız İbn Hacer, *el-Feth* (10/46)'da şöyle dedi: Bu hadisi Beyhakî (9122)'de başka bir yoldan rivayet etmiştir. el-Kudâî de (971, 972) rivayet etmiştir. Bu yollarıyla hadis hasendir.

dedi. Muhammed İbn Abdü'l-Hakem buna kırıldı. Muhammed onun görüşünü taşımasına rağmen Şafî'nin arkadaşları el-Buveytî'ye yö-neldiler. Çünkü el-Buveytî zühd ve takvaya daha yakındı. İmam Şafî Müslümanlara nasihat etti/samimi davrandı ve müdahaneyi terk etti. Muhammed İbn Abdü'l-Hakem daha sonra mezhebinden döndü ve Malikî mezhebine geçti.

Vefakârlığın alametlerinden biri de arkadaşı hakkında halkın söyledikleri şeylere kulak vermemesi ve arkadaşının düşmanıya arkadaşlık etmemesidir.

7. görev: Ona yük olmamak/onu rahatlatmak, [yapmacık tavırları] ve meşakkat vermeyi terk etmek. Kardeşine meşakkat verecek bir teklifte bulunmaz, hatta önemli sıkıntılarını ve ihtiyaçlarını gizler, onu rahatsız etmez. Onun makamından ve malından yardım istemez. Onu kendi ahvalini araştırma, haklarını yerine getirme ve kendisine tevazu gösterme külfetine sokmaz. Aksine maksadı onu sadece Allah için sevmek, onun duasıyla bereketlenmek, onunla karşılaşmanın mutluluğunu yaşamak, dinini yaşamak için ondan yardım almak ve onun haklarını ödeyerek Allah'a yaklaşımdır. Gerçek manada rahatlatmak, kendi kendine utanmayacağı şeyleri kardeşinin de çekinmeden yapabilmesi için utanma sergisini aradan kaldırmakla olur!

Cafer İbn Muhammed şöyle dedi: Arkadaşlarıma bana en çok ağırlık vereni, benim için külfet ve zahmetlere giren ve bu yüzden kendisinden çekindiğim kimsedir. Kalbime en hafif geleni ise kendisiyle beraber olduğum zaman tek başıma olduğum gibi olandır.

Hikmet ehlinde biri şöyle demiştir: "Külfeti düşen kimsenin ülfeti devam eder.⁽¹⁸¹⁾ Kendini onlardan faziletli değil, dostlarını kendinden faziletli görmek de bu işi tamamlar. O halde onlarla beraber olduğun zaman kendini bir hizmetçi mesabesinde gör."

[HALKLA İLİŞKİLER ADABI]

Bu bölümün sonunda halkla ilişkiler adabından söz edeceğiz.

(181) Darb-ı meselin devamı şöyledir: "Yükü hafif olanın dostluğu daim olur."

Güzel bir sosyal ilişkide bulunması gereken özelliklerin bazıları şunlardır: Kibirilenmeden vakur bir tavır sergilemen, zillete düşmeden mütevazı olman, arkadaşı ve düşmanı, onlara boyun eğmeden ve onlardan korkmadan memnun bir yüzle karşılamana, oturduğun zaman parmaklarını birbirine kenetlemekten, parmağını burnuna sokmaktan, çokça tükürmekten ve esnemekten sakınman.

Seninle konuşana iyi kulak ver, konuştuğu şeyleri tekrarlamasını isteme. Kendinle, çocuğunla ve cariyenle övündüğünü söyleme. Kadınlar gibi süslenme, köleler gibi pejmürde olma.

Aile efradını şiddet göstermeden korkut, zayıflık göstermeden yumuşak davran. Köle ve cariyenle şakalaşma ki onların gözünde vakanın düşmesin. Arkana çok fazla bakma.

Sultanla birlikte oturma. Eğer onunla birlikte olursan günahlardan ve gıybetten sakın. Onun sırrını koru. Onun yanında şakalaşma, onun huzurunda geçirme ve dişlerini karıştırma. Seni kendisine yaklaştırırsa çok dikkatli ol. Eğer senli benli olursa hiçbir zaman aleyhine dönme-yeceğinden emin olma. Bir çocuğa nasıl yumuşak davranıyorsan ona da öyle yumuşak davran. Onun hoşuna giden şeyleri söyle. Onunla ailesi ve maiyeti arasına girme. İyi gün dostundan sakın.

Malını ırz ve namusundan daha kıymetli görme. Bir meclise girdiğin zaman tevazudan dolayı en yakın yere otur.

Yol kenarlarına oturma. Oturduğun zaman gözünü haramdan sakın. Mazluma yardım et. Yolunu şaşırana yol göster. Kibleye ve sağ tarafına doğru tükürme. Fakat sol tarafına ve sol ayağının altına tükür.

Avamla birlikte oturmaktan sakın. Eğer onlarla birlikte oturursan onların kötü huylarından kaynaklanan davranışlarını görmezden gel, onların konuşmalarına dalma.

Aşırı mizahtan sakın. Çünkü akıllı bir kişi şakadan dolayı sana kızar, ahmak ise sana karşı cüretli olur. Allah en iyi bilendir. Efendimiz Muhammed'e, onun ailesine ve arkadaşlarına selam olsun.

MÜSLÜMANLARIN, AKRABALARIN, CARIYELERİN VE KÖLELERİN HAKLARI

Müslümanların haklarının bazıları şunlardır:

* Karşılaştığın zaman ona selam vermen, seni davet ettiği zaman icabet etmen, hapsirdiği ve “elhamdülillah” dediği zaman “yerhamükallah/Allah sana merhamet etsin” demen, hastalandığı zaman ziyaret etmen, öldüğü zaman cenazesinde hazır bulunman, yemin ettiği zaman yeminini kabul etmen, senin nasihatine ihtiyacı olduğu zaman ona nasihat etmen,⁽¹⁸²⁾ gıyabında onun hakkını koruman, kendi nefsin için istediğin şeyi onun için de istemen ve kendin için hoşlanmadığın şeyi onun için de istememendir.⁽¹⁸³⁾ Bunların hepsi rivayetlerde geçmektedir.

* Müslümanlardan hiç kimseye sözle ve fiille eziyet etmemen, Müslümanlara karşı alçakgönüllü olman, onlara karşı büyüklük taslamaman, insanların birbirlerine ulaştırdıkları laflara/sözlere kulak vermemen ve birinden duyduğun şeyi diğerine ulaştırmaman da Müslümanların haklarındandır.

* Tanıdığın bir müslümana üç günden fazla küsmemen de bu haklar cümlesindendir. Çünkü bu konuda meşhur bir hadis vardır.⁽¹⁸⁴⁾

Ebu Hureyre *radiyallahu anh*’tan rivayet edilen bir hadiste Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Bir müminin bir mümi-

(182) Buhari (1240); Müslim (2126) (5) Ebu Hureyre *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Hadisin Müslim’de geçen lafzında Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Müslümanın müslüman üzerindeki hakkı altıdır.” “Bunlar nelerdir, ey Allah’ın Rasûlü?” denildiği zaman şöyle cevap vermiştir: “Onunla karşılaştığın zaman selam ver, seni davet ettiği zaman davetine icabet et, nasihate ihtiyacı olduğu zaman ona nasihat et, hapsirdiği zaman ona ‘yerhamükallah’ de, hastalandığı zaman ziyaret et, öldüğü zaman cenazesine katıl.”

(183) Buhari (13); Müslim (45). Enes *radiyallahu anh*’tan rivayet edilen bu hadiste Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Sizden biriniz kendi nefsi için istediğini ve sevdiğini kardeşi için de istemedikçe (kâmil) mümin olamaz.”

(184) Buhari (6077); Müslim (2560), Ebu Eyyub el-Ensari *radiyallahu anh*’tan rivayet edilen bu hadiste Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Bir müslümana kardeşini üç gecedan fazla terk etmesi helâl değildir. Birbirlerine karşı gelirler; o yüz çevirir; bu da yüz çevirir. Bunların hayırlısı, önce selâm verendir.”

ne üç günden fazla küsmesi helal olmaz. Eğer küsen kimse (küsen) üzerinden üç gün geçecek olursa hemen ona varıp selam versin. Eğer selamını alırsa (her ikisi de barışmanın) sevab(ın)a ortak olurlar. Eğer selamı almazsa selam veren küslük (günahın)dan kurtulmuş olur.”⁽¹⁸⁵⁾

Bil ki bu küslük, ancak dünya ile ilgili bir konudaki küslüktür. Yoksa dinle ilgili bir konuda bidatçilerle, heva ehliyle ve Allah’a isyan edenlerle, tövbe etmedikleri ve hakka dönmedikleri müddetçe küslüğün devam etmesi gerekir.

* Müslümanlara iyilik yapan herkese gücü yettiğince iyilik yapmak, izni olmadıkça onlardan birinin yanına girmemek, üç defa izin istemek ve izin vermezse bırakıp gitmek de bu haklar cümlesindendir.

* İnsanlara güzel bir ahlakla muamele etmek de bu haklardandır. Bu, onların her birine kendi konumuna göre muamele etmektir. Çünkü cahil birini ilimle, umursamazı fıkıhla, aptal ve ahmak birini fesahat ve belagatle karşılamak hem karşılayana hem karşılanana eziyet verir.

* İhtiyarlara saygılı, çocuklara merhametli, bütün insanlara karşı güler yüzlü ve nazik olmak, onlara verdiği sözü yerine getirmek, insanlara karşı insafli davranmak ve onlara ancak kendisine yapılmasından hoşlandığı şeyleri yapmak da bu haklar cümlesindendir.

Hasen el-Basri şöyle dedi: Allah Teâlâ, Âdem aleyhisselam’a dört kelime vahyetti ve şöyle buyurdu: Her şey bu dört kelimenin içindedir: Bunlardan biri Benim, diğeri senin içindir, üçüncüsü ikimiz arasında ortaktır, dördüncüsü seninle diğer insanlar arasında ortaktır. Benim için olan, hiçbir şeyi Bana ortak koşmamandır. Senin için olan, yapmış olduğun amelindir, en muhtaç olduğun günde o amelinin mükâfatını sana veririm. Aramızda müşterek olan, senin Bana dua etmen, Benim de bu duaya icabet etmemdir. Seninle diğer insanlar arasında ortak

⁽¹⁸⁵⁾ Ebu Davud (4912), Edeb, baun fimen yehcuru ehahü'l-Müslim. Senedinde Hilal İbn Ebi Hilal vardır. Bunu İbn Hıbban'dan başkası sika olarak görmemiştir. Diğer ravileri sikadır. Fakat yine Ebu Davud'un Aişe'den rivayet ettiği (4913) numaralı hadis bunun şahididir, onun isnadı sahihtir.

olan ise onların sana nasıl davranmalarını istiyorsan senin de onlara öyle davranmandır.

* Makam/mevki sahibi kimselere daha fazla saygı göstermek.

* İnsanların arasını düzeltmek ve Müslümanların ayıp ve kusurlarını örtmek.

Bil ki, Allah Teâlâ'nın dünyada günahları örttüğünü düşünen bir kimse O'nun lütfunu kendine örnek alır. Çünkü Allah Teâlâ, zina suçunun ispatında dört adaletli şahidin, olayı sürme milinin sürmedanlığa girdiği gibi gördüklerine şahitlik etmelerini şart koşturmuştur. Bu ittifakı sağlamaları ise kolay değildir. Bu, Allah Teâlâ'nın dünyadaki lütuf ve kereminin bir eseridir. Ahirette de böyle olması umulur.

* İnsanların kalplerini su-i zandan, dillerini gıybetten korumak için töhmet yerlerinde bulunmaktan sakınmak.

* Sözü'nün geçtiği kimselerin nezdinde ihtiyaç sahibi herkes için şefaati olmak ve onların ihtiyaçlarını gidermek için çalışmak.

* Her müslümana, onunla konuşmaya başlamadan önce selam vermek. Musafaha etmek de bir sünnettir. Enes *radiyallahu anh*'tan Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"İki müslüman buluşur da biri arkadaşının elini tutarsa, onların dualarında hazır bulunmak ve onları affetmedikçe ellerini ayırmamak Allah Teâlâ'nın üzerine bir haktır."*⁽¹⁸⁶⁾

Başka bir hadiste şöyle buyrulur: *"Mümin müminle musafaha ettiği zaman üzerlerine yüz rahmet iner. Bunlardan doksan dokuzu ilk başlayan ve ahlakı en güzel olan içindir."*⁽¹⁸⁷⁾

* Bir din büyüğünün elini öpmeye ve onunla kucaklaşmakta sakinca yoktur.

⁽¹⁸⁶⁾ el-Heysemî, *el-Mecme*, (8/36) şöyle dedi: Bunu Ahmed [3/142]'de, Bezzar [2004]'de ve Ebu Ya'la [2960]'da rivayet etmiştir. Meymun İbn Aclan'ın dışında Ahmed'in ravileri sahihtir. İbn Hibban onun sika olduğunu söyledi, hiç kimse ona zayıf dememiştir.

⁽¹⁸⁷⁾ Bezzar (2003); Haraitî, *Mekarimü'l-Ahlak* (909); Beyhakî, *Şuabü'l-İman* (8052) ve (8961), Ömer *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. İsnadı zayıftır.

Âlimlere saygı için onların bineklerinin üzengisini tutmaya gelince, İbn Abbas bunu Zeyd b. Sabit *radiyallahu anh* için yapmıştır. Fazilet sahiplerine saygı olarak ayağa kalkmak güzeldir,⁽¹⁸⁸⁾ fakat eğilmek yasaklanmıştır.

* Müslüman kardeşinin namusunu, canını ve malını bir başkasının zulmünden korumak, onu savunmak ve ona yardım etmek.

* Kötü birine müptela olduğu zaman ona güzel muamele etmek ve ondan kendini korumak. Aişe *radiyallahu anha*'dan rivayet edilen hadis bunun delilidir.⁽¹⁸⁹⁾

Muhammed İbnu'l-Hanefiyye şöyle diyor: Birlikte yaşamak mecburiyetinde olduğu kimselerle iyi geçinemeyen kişi hakîm olamaz. Hakîm, Allah Teâlâ kendisine bir yol açıncaya kadar çevresindekilerle iyi geçinmek mecburiyetindedir.

* Zenginlerden ziyade fakirlerle birlikte olmak ve yetimlere iyilik yapmak.

* **Hasta olanlarını ziyaret etmek.** Ziyaretçinin, elini hastanın üzerine koyması, halini-hatırını sorması, ziyareti kısa tutması, nezaket göstermesi, sağlığı için dua etmesi ve avret yerlerine bakmaması ziyaret adabındandır.

Müslim'in müfred olarak rivayet ettiği hadiste zikredilen şeyi hastanın yapması müstehaptır: Osman İbn Ebi'l-As *radiyallahu anh* Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e gelerek müslüman olduğundan beri vücudunda hissettiği bir ağrıdan şikâyet etti. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle dedi: "*Elini vücudunun ağrıyan yerine koy*

⁽¹⁸⁸⁾ Buhari, *el-Edebü'l-Müfred* (946); Tirmizî (2755); Ahmed (3/132); Ebu Ya'la (3784). Bu hadis Enes'ten rivayet edilmiş olup şöyledir: "Onlara Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i görmekten daha sevimli bir şey yoktu. Bununla beraber hoşlanmadığını bildikleri için onu gördükleri zaman ayağa kalkmazlardı." Bu hadis sahihtir.

⁽¹⁸⁹⁾ Buhari (6032); Müslim (2591); Ebu Ya'la (4823); Ebu Davud (4791); Tirmizî (197); Ahmed (6/38, 80, 173) Bu hadiste Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "*Ey Aişe! Kıyamet günü Allah katında insanların en kötüsü, şerrinden korunmak için insanların terk ettiği kimsedir.*" Hadisin bir hikâyesi vardır. Bkz: Buhari, Müslim ve bkz: *el-Feth*, (10/380).

ve üç defa ‘Bismillah’ de! Yedi defa da ‘Hissettiğim ve sakındığım ağrının şerrinden Allah’ın izzetine ve kudretine sığınırım.’ de!”⁽¹⁹⁰⁾

* Güzelce sabretmek, çok şikâyetçi ve kaygılı olmamak, duaya sığınmak ve Allah’a tevekkül etmek de hastanın uyması gereken adaptandır.

* Cenazelerini teşyi etmek ve kabirlerini ziyaret etmek. Teşyiden maksat, Müslümanların hakkını yerine getirmek ve ibret almaktır.

A’miş dedi ki: Biz cenazelere giderdik. Gelenlerin hepsi mahzun olduğu için cenaze sahiplerinin kim olduğunu anlayarak başsağlığı dilemek güçleşirdi.

Kabirleri ziyaret etmekten maksat dua, ibret almak ve kalbi yumuşatmaktır.⁽¹⁹¹⁾

Cenaze teşyi adabının bazıları şunlardır: Teşyi esnasında yürümek, devamlı huşu içinde olmak, konuşmamak, ölüyü göz önüne getirmek, ölümü düşünmek ve ölüme hazırlanmak.

Komşu haklarına gelince bil ki, komşuluk İslam kardeşliğinin ötesinde bir hakkı daha gerektirir. Çünkü komşu her müslümanın hak ettiğini ve daha fazlasını hak eder. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “Üç türlü komşu vardır: Birincisi tek bir hakkı olan komşudur [bu en az hakka sahip olan komşudur]. İkincisi: İki tane hakka sahip olan komşudur. Üçüncüsü: Üç tane hakka sahip olan komşudur. Üç tane hakka sahip olan komşu; Müslüman ve akraba olan komşudur. Onun akrabalık ve din kardeşliğinin yanında bir de komşuluk hakkı vardır. İki hakka sahip olan komşuya gelince, o müslüman komşudur. Onun din kardeşliği yanında bir de komşuluk hakkı vardır. Tek bir hakkı olan komşuya gelince o da müşrik komşudur.”⁽¹⁹²⁾

⁽¹⁹⁰⁾ Müslim (2202); Ebu Davud (3891); Tirmizî (2081); İbn Mace (3523); Ahmed (4/217) Nesaî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (999-1002); İbnu's-Sinnî (545).

⁽¹⁹¹⁾ Günümüzde müşahede ettiğimiz gibi kabirleri ziyaret esnasında Kur'an okumanın aslı yoktur.

⁽¹⁹²⁾ Bezzar, *el-Müsne'd* (1896); Hasen İbn Yusuf, *el-Müsne'd*; Ebu's-Şeyh, “Kitabu's-Sevab;” Ebu Nuaym, *el-Hilye*, (5/207); Cabir tarafından rivayet edilmiştir. İbn Adiy, Abdullah İbn Amr'dan rivayet etmiştir. Hafız el-İrakî, ikisinin de zayıf olduğunu söylemiştir.

Şunu bil ki: Komşuluk hakkı sadece eza ve cefayı engellemekten ibaret değildir. Bununla beraber eza ve cefaya katlanmak ve şefkatle muamele etmek ve iyiliği ilk yapan olmaktır, komşusuyla karşılaştığı zaman selamı ilk veren olmak, komşusunu uzun uzun lafa tutmamak, hastalandığında ziyaret etmek, başına bir musibet geldiği zaman teselli etmek, sevinçli anında tebrik etmek, hatalarını affetmek, evinin sırlarına vakıf olmaya çalışmamak, duvarına odun koyarak, oluğuna su ve avlusuna toprak dökerek onu rahatsız etmemek, evine götürdüğü şeyi gözüyle takip etmemek, ortaya dökülen ayıplarını ve kusurlarını örtmek, konuştuklarını gizlice dinlememek, karısına-kızına bakmamak ve ailesinden uzakta olduğu zaman onların ihtiyaçlarını karşılamak komşuluk adabındandır.

[AKRABA HUKUKU]

Hiz. Aîşe'den rivayet edilen sahih bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Akrabalık bağı Arş-ı âlâ'ya tutunarak şöyle demiştir: Beni koruyup gözeteni Allah koruyup gözet sin. Benimle ilgisini kesenden Allah rahmetini kessin.”⁽¹⁹³⁾

Buhari'nin müfred olarak rivayet ettiği bir hadiste de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Akrabalarının gösterdiği ilgiye aynısıyla karşılık vermek akrabalığı gözetmek değildir. Asıl akrabalığı gözetmek, onlar münasebetlerini kestikleri zaman, onlarla ilgilenip münasebeti devam ettirmektir.”⁽¹⁹⁴⁾

Müslim'in müfred olarak rivayet ettiği bir hadiste şöyle geçer: Bir adam, “Ya Rasûlallah! Benim hısımlarım var! Ben onlara sıra yapıyorum; onlar benimle alâkayı kesiyorlar! Ben onlara iyilik ediyorum; onlar bana kötülük! Ben onlara yumuşak davranıyorum; onlar bana karşı cahillik ediyorlar!” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle dedi: “Eğer dediğin gibi isen, sanki onlara sıcak

⁽¹⁹³⁾ Buhari (5989); Müslim (2555).

⁽¹⁹⁴⁾ Buhari (591); Ebu Davud (1697); Tirmizî (1909); Ahmed (2/160, 194) İbn Ömer *radiyallahu anhum*a tarafından rivayet edilmiştir.

kül yediriyor gibisin! Sen bu minval üzere devam ettikçe Allah onlara karşı senin yanında daima bir yardımcı bulunduracaktır!”⁽¹⁹⁵⁾ Yani onlara karşı sana yardım edilecektir. Tıpkı sıcak kül yutan kimse-
nin konuşmaktan kesildiği gibi onların da ona akrabalık hakkıyla karşı koymalarının önü kesilmiştir. Akrabalık bağı, ana-baba hakları ve an-
nenin hakkının vurgulanması konusunda pek çok hadis vardır.

Çocuk haklarına gelince, bil ki insan tabiatı çocuğa meyilli ol-
duğu için onu kuvvetle tavsiyeye ihtiyaç yoktur. Fakat bazen babanın
çocuğa olan sevgisi galip geldiği için onun eğitimi ve terbiyesini terk
edebilir. Hâlbuki Allah Teâlâ, **“Kendinizi ve aile fertlerinizi ateşten
koruyun!”** (Tahrim, 6) buyurmuştur. Müfessirler dediler ki: “Bu, onlara
öğretin ve onları eğitin demektir.”

Bir babanın oğluna güzel bir isim vermesi ve akika⁽¹⁹⁶⁾ kurbanını
kesmesi gerekir. Yedi yaşına girdiği zaman ona namazı emreder ve
sünnet ettirir. Buluğa erdiği zaman da onu evlendirir.

Köle ve cariyenin haklarına gelince, sahibinin onu yedirmesi,
giydirmesi, gücünün yetmeyeceği bir işi yüklememesi, küçümseme-
mesi, hatasının affedilmesi gerekir. Kölesi bir hata yaptığı zaman ken-
di hatalarını düşünmeli ve Allah Teâlâ’nın kendisini affetmesini uma-
rak onu affetmelidir.

Allah en iyi bilendir, Allah’ın salâtı, en hayırlı muallime olsun.

* * *

(195) Müslim (2558); Ahmed (2/412, 484) Ebu Hureyre *radıyallahu anha* tarafından rivayet edilmiştir.

(196) “Akika,” çocuğun yedinci gününde kesilen kurbandır. (Akika, aslında doğduğu esnada başında bulunan saçtır.) Yani erkek çocuğu için iki koyun, kız çocuğu için bir koyun kesilir. Bkz: İbnu’l-Kayyım el-Cevziyye, *Tuhfetü’l-Mevdûd bi Ahkâmi’l-Mevlûd*, Mektebetü Daru’l-Beyan, Dimeşk.

16- UZLETİN FAYDALARI, HALKA KARIŞMAK VE ÂFETLERİ

Uzlet ve halka karışmanın hangisinin daha faziletli olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir, ancak her birinin kendisine göre faydaları ve zararları vardır. Zahidlerin çoğu uzleti tercih etmişlerdir.

Süfyan es-Sevrî, İbrahim İbn Edhem, Davud et-Taî, el-Fudayl ve Bîşr el-Hafî uzletin tercih edilmesi görüşünü savunanlardır.

Said İbnu'l-Müseyyeb, Şureyh, Şa'bî, İbnu'l-Mübarek, Şafî ve Ahmed b. Hanbel halkla beraber yaşamının müstehap olduğunu savunanlardandır.

Her iki grubun da kendi görüşü için ileri sürdüğü deliller vardır. Şimdi buna işaret edeceğiz:

Birinci grubun delili: Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde⁽¹⁹⁷⁾ Ebu Said'den rivayet edilen bir hadiste, o şöyle demektedir: Denildi ki: "Ey Allah'ın Rasûlü! İnsanların hangisi daha hayırlıdır?" O şöyle buyurdu:

"Canıyla malıyla cihad eden, tenhalarda Rabbine ibadet eden ve insanları kendi kötülüklerinden uzak tutan kimsedir."

Ukbe İbn Âmir *radıyallahu anh*'tan rivayet edilen hadiste o şöyle demektedir: Ben dedim ki: "Ey Allah'ın Rasûlü! Kurtuluş nedir?" Şöyle buyurdu: *"Diline sahip ol, evin geniş olsun, günahlarından dolayı ağla."*⁽¹⁹⁸⁾

Ömer İbnu'l-Hattab *radıyallahu anh* şöyle dedi: Uzletten nasibini al.

⁽¹⁹⁷⁾ Buhari (2786); Müslim (1888); Nesaî (6/11); Ahmed (6/16, 37, 56, 88); Ebu Davud (2485); Tirmizî (1660).

⁽¹⁹⁸⁾ Tirmizî (2407); Ahmed (4/148, 158, 159) (5/259); Taberanî, *el-Kebir* (740, 741). Hadis hasendir.

Said b. Ebi Vakkas *radıyallahu anh* şöyle diyor: “Allah’a kavuşunca-ya kadar hiç kimse benimle konuşmasın, ben de hiç kimseyle konuşmayayım diye benimle insanlar arasında demirden bir kapı olmasını çok istedim.”

İbn Mesud *radıyallahu anh* şöyle diyor: “Gök ehli arasında tanınan, dünya ehline bilinmeyen ilim kaynakları, gece kandilleri, evlerine bağlı, kalplerini ibadetle yenileyen, eski elbiseli kimseler olunuz.”

Ebu’d-Derda *radıyallahu anh* şöyle diyor: “Evet, müslüman kişinin uzlet mekânı evidir. Orada dilini, fercini ve gözünü gûnahtan korur. Sokaklarda oturmaktan sakının, çünkü oralarda boşu boşuna vakit geçirilir ve faydasız şeyler konuşulur.”

Davud et-Tâî şöyle diyor: “Aslandan kaçtığın gibi insanlardan kaç.” Ebu Muhelhel şöyle diyor: “Süfyan es-Sevrî elimden tuttu ve beni bir mezarlığa götürdü. Bir kenara çekildik. Ağladı, sonra şöyle dedi: ‘Ey Ebu Muhelhel! Zamanında hiç kimseye karışmadan yaşamaya gücün yetiyorsa bunu yap. Senin en önemli meselen cihazını tamir etmek/halini düzeltmek olsun.’”

Halkla beraber yaşamayı tercih edenlerin delili: Peygamber salallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “İnsanların arasına karışıp onların eziyetlerine katlanan kimse, onlara karışmayıp eziyetlerine katlanmayan kimseden daha hayırlıdır.”⁽¹⁹⁹⁾

Onlar bu konuda delil olmaya elverişli olmayan birtakım zayıf gerekçeleri de ileri sürmüşlerdir. Bunlardan biri de Allah’ın şu ayetidir: **“Parçalanıp dağılan ve ayrılığa düşen kimseler gibi olmayın.”** (Al-i İmran, 105) Bu zayıf bir delildir, çünkü bu ayette kastedilen, şeriatın temel esaslarındaki görüş ayrılıkları ve mezhep farklılıklarıdır. Onlar şu hadisi de delil getirdiler: *“Üç günden fazla küslük yoktur.”*⁽²⁰⁰⁾ Onlar uzletin tam bir hicret/küslük olduğunu söylediler. Bu da zayıf bir delildir. Çünkü bununla kastedilen, selamı, kelamı ve mutad ilişkileri kesmektir.

(199) Tirmizî (2509); İbn Mace (4032); Ahmed (2/43); Buhari, *el-Edebü’l-Müfred* (388); Ebu Nuaym, *el-Hılye*, (7/365). İbn Ömer’den rivayet edilmiştir. Hadis sahihtir.

(200) Bunun tahriri yukarıda geçti.

UZLETİN FAYDALARI, ZARARLARI VE FAZİLETİ HAKKINDA GERÇEĞİN ORTAYA ÇIKARILMASI

Bil ki insanların bu konudaki ihtilafları da tıpkı nikâhın ve bekârlığın fazileti konusundaki ihtilafları gibidir. Ahvalin ve kişilerin durumuna göre bunun farklılık arz ettiğini söylemiştik. Bu konuda da aynı şeyi söyleriz. Önce uzletin faydalarını zikrederim. Bunlar altı tanedir.

1. fayda: İbadete zaman ayırmak ve Allah’a münacaat ederek ünsiyet sağlamaktır. Şüphesiz bunu yapabilmek için boş zamana ihtiyaç vardır. Halk ile birlikte yaşarken boş vakit bulmak mümkün değildir. Uzlet, özellikle başlangıçta buna bir vesiledir.

Hikmet ehlinde birine soruldu: “Zühd ve halvet onları neye götürdü?” Dedi ki: “Allah ile ünsiyet sağlamaya.”

Üveys el-Karânî *radıyallahu anı* şöyle dedi: “Rabbini tanıyıp da başkasıyla dost olacak bir kimseyi ben göremiyorum.”

Bil ki: Devamlı zikirle Allah’a ünsiyet imkânına sahip olan kimsenin veya devamlı tefekkürle marifetullahı gerçekleştirme imkânına sahip olan kimsenin kendini tamamen buna vermesi halkla içiçe yaşamakla ilgili her şeyden daha faziletlidir.

2. fayda: İnsanın genellikle halkla içiçe yaşamasından dolayı maruz kalacağı günahlardan uzletle kurtulmasıdır. Bunlar dört tanedir:

a) Gıybet. Irz ve namusların ağızlarda dedikodu malzemesi yapılması ve bunlarla vakit geçirilmesi insanların âdetidir. Onların arasına karışırsan ve onlara uyarsan sen de günah işlersin ve Allah’ın gazabına uğrarsın. Susarsan onlara ortak olmuş olursun. Çünkü gıybete dinleyen, gıybet edenlerden biri sayılır. Eğer gıybete karşı çıkarsan sana kızarlar ve senin gıybetini yaparlar. Böylece gıybete daha da artırırlar. İşi küfretmeye kadar götürürler.

b) İyiliği emretmek ve kötülüğü nehyetmek. İnsanlarla birlikte yaşayan kimse işlenen kötülöklere şahit olur. Susarsa Allah’a karşı gelmiş olur. Karşı çıkarsa çeşitli zararlara maruz kalır. Uzlette bundan kurtuluş vardır.

c) Riya. Sakınılması zor müzmin bir hastalıktır. İnsanlarla bir arada yaşarken evvela onlara duyulan hasret dile getirilir. Bu da yalandan hali değildir. Yalan ya bunun temelinde ya da abartı kısmında vardır. Selef, “nasılsın?” diye sorulduğunda cevap vermekten korkar ve “zayıf ve günahkâr kullarız, rızkimızı yiyor, ecelimizi bekliyoruz.” derlerdi.

Bil ki: Bir kimse kardeşine “nasılsın?” diye sorduğu zaman bu soruyu şefkat ve merhametinden dolayı değil, zoraki olarak ve riya için sorar. Bazen de kalbinde kin ve nefret olduğu halde sorar. Maksudı onun ne durumda olduğunu öğrenmektir. Uzlette bundan kurtuluş vardır. Çünkü halkın içine karışıp da onların huyuna göre davranmayan kimseden insanlar hoşlanmaz, ona tahammül edemez ve onun gıybetini yaparlar. Onun hakkında söyledikleri şeylerden dolayı dinleri gider/günaha girerler. Onlardan intikam alacağım diye onun da hem dini hem dünyası gider.

d) İnsan tabiatının çevresindeki insanların kötü huylarını kapması. Bu, gizli bir hastalıktır. Gaflet içindekiler bir yana, akli başında kimseler bile bu hastalığın kolayca farkına varamazlar. Çünkü bir insanın fasık birinin kötülüklerinden kendi iç dünyasında nefret ettiği halde onunla bir müddet oturması çok nadirdir. Ancak bir müddet oturduktan sonra onunla beraber olmadan önceki haliyle beraber olduktan sonraki halini mukayese etse kötülükten nefret konusunda farklı bir noktada olduğunu görür. Çünkü sıkı fıkı ilişkiden/samimiyetten sonra -önce-leri nefret ettiği- kötülük kendisine artık çok basit ve önemsiz hale gelmiştir. Kötülüğün etkisi ve gözündeki büyüklüğü kaybolur. İnsan başkasındaki büyük günahları göre göre kendisinin küçük günahlarını önemsemez hale gelir. Halbuki insan selefin zühd ve ibadet hayatını gördükçe kendini ve kendi ibadetini küçük görmeye başlar. Bu da onu daha çok çalışmaya sevk eder. İşte bu ince noktayla “salihler anıldığı zaman rahmet iner.” diyen kimsenin sözünün sırrı anlaşılır.

Bir şeyin tekrar tekrar yapılması ve görülmesi sebebiyle kalpteki etkisinin kaybolacağına delalet eden şeylerden biri de şudur: İnsanların çoğu Ramazan’da oruç yiyen birini gördükleri zaman bunu gözlerinde

o kadar büyütürler ki neredeyse onun küfrüne hükmedecek noktaya gelirler. Buna karşılık onlar namazları vaktinde kılmayan bir kimseyi gördükleri zaman ondan orucu vaktinde tutmayandan nefret ettikleri kadar nefret etmezler. Hâlbuki bir vakit namazı terk etmek insanı küfre götürür. Bunun sebebi namazın -her gün beş defa- tekrar etmesinden ve insanların namaz konusunda çokça toleranslı olmasından başka bir şey değildir. Aynı şekilde bir fakih ipek bir elbise giyse veya altın bir yüzük taksa insanlar onu çok yadırgarlar. Bunun yanında aynı fakihin uzunca oturduğu bir mecliste gıybet etmekten başka bir şey konuşmadığını görseler bunu önemsemezler. Hâlbuki gıybet, ipekli giymekten daha büyük bir günahdır. Fakat gıybet edenler çok dinlendiği ve çok görüldüğü için kalplerdeki etkisi kaybolur. Bu incelikleri iyi anla ve insanlarla devamlı oturmaktan sakın. Çünkü onlardan, ancak dünyadaki hırsını artıran, seni ahiretten gafil kılan, günahları işlemeyi sana kolaylaştıran, başlangıçtaki rağbetini zayıflatan manzaraları görürsün. Eğer içinde Allah'ın anıldığı bir meclis bulursan ondan da ayrılma. Çünkü o, mümin için bir ganimettir.

3. fayda: Fitnelerden ve husumetlerden kurtulmak ve dinî fitnelere dalmaktan korumak. Beldeler taassup ve husumetlerden çok az uzak kalırlar. Dolayısıyla uzlete çekilenler onlardan kurtulurlar.

İbn Amr *radiyallahu anhum*a'dan rivayet edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir gün fitnelerden söz etti, onları tarif etti ve şöyle dedi: “İnsanların sözlerinde durmadıklarını, güvenilirlikleri zayıfladığı/emanetlere riayet etmedikleri zaman şöyle olurlar.” -Bu esnada parmaklarını birbirine geçirdi- İbn Amr, “Bu durumda bana ne yapmamı emredersin?” dedim. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “*Evinden çıkma, diline hâkim ol, bildiğini al, bilmediğini bırak, kendine ait işlerle meşgul ol, başkalarının işine karışma!*”⁽²⁰¹⁾

Bu anlamda başka hadisler de vardır.

⁽²⁰¹⁾ Ebu Davud (4343); İbn Mace (3957); Ahmed (2/162, 212, 220) Abdullah İbn Amr *radiyallahu anhum*a tarafından rivayet edilmiştir. Hâkim (4/435, 525)'de bu hadisin sahih olduğunu söyledi, Zehebî de ona katıldı. Hadis onların dediği gibidir.

4. fayda: İnsanların şerrinden kurtulmaktır. Çünkü insanlar sana bazen gıybetle, bazen kovuculukla, bazen kötü zanla, bazen ithamla, bazen de -yerine getirilmesi zor- gerçek dışı taleplerle eziyet ederler. İnsanların arasına karışan kimse kendisine haset edenden, düşmanlık edenden ve insanın karşılaşabileceği diğer birçok kötülükten kurtulamaz. Uzlette ise bütün bunlardan kurtuluş vardır. Nitekim onlardan biri şöyle dedi:

*"Senin düşmanın dostlarının içinden çıkar
O halde fazla arkadaş edinme kendine
Çünkü gördüğün hastalıkların pek çoğu
Yediğin içtiğin şeylerin içinden çıkar."*

Onlardan biri⁽²⁰²⁾ de şöyle diyor: "İnsanlar daha önce kendileriyle tedavi olunan bir ilaç idiler. Şimdi ise tedavisi olmayan bir hastalık haline geldiler."

Ömer *radiyallahu anh* şöyle diyor: "Uzlette kötü arkadaşlardan kurtuluş vardır."

İbrahim İbn Edhem şöyle diyor: "Tanımadığın kimseye kendini tanıtmama, tanımadığın kimseyi reddet."

Bir adam, dostuna şöyle dedi: "Hacca giderken sana arkadaş olabilir miyim?" Dostu ona şöyle dedi: "Bırak da biz, Allah'ın örtüsü içinde yaşayalım. Çünkü eğer arkadaşlık yaparsak birbirimizden, nefret etmeyi gerektirecek hareketler görmekten korkuyorum!"

Bu, uzletin diğer faydasıdır. Yani uzletin dinin, kişiliğin/karakterin ve kusurların üzerini devamlı örtmesidir.

5. fayda: İnsanların senden, senin insanlardan beklentilerinin ke-silmesidir.

Onların beklentileri memnuniyetleridir. Onları memnun etmek ise erişilmez bir gayedir. Onlardan bir beklentisi olmayan kimse, onların

⁽²⁰²⁾ Gazalî, *el-İhya*'da şöyle dedi: İbnu's-Semmak dedi ki: Bir arkadaş bize şöyle yazdı: İnsanlar daha önce kendileriyle tedavi olunan bir ilaç idiler. Şimdi ise tedavisi olmayan bir hastalık haline geldiler. Artık aslandan kaçtığın gibi onlardan kaç.

davetlerinde ve düğünlerinde bulunma konusundaki beklentilerini ve diğer beklentilerini de bitirir.

Denildi ki: “İnsanların hepsini mahrum bırakan/hiçbirini beklentiye sokmayan kimseden herkes memnun olur.”

Senin beklentilerinin kesilmesine gelince, dünyanın şaşaasına ve süsüne bakan kimsenin hırsı kabarır, hırsının etkisiyle beklentileri canlanır. Beklentilerinin çoğunda hüsrandan başka bir şey görmez, sonunda acı çeker ve üzüdür.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “Sizden daha düşkün olanlara bakınız, üstün olanlara bakmayınız. Çünkü böyle yapmanız, Allah’ın size verdiği nimeti takdir etmenize daha uygundur.”⁽²⁰³⁾

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “**Onlara verdiğimiz dünya metana gözünü dikme!**” (Taha, 131)

6. fayda: Çekilmez insanları ve ahmakları görmekten, onların ahlaklarını ölçmekten kurtulmak. İnsan tahammül edemeyeceği kişilerden rahatsız olduğu zaman onların gıybetini yapmamak için yanlarında fazla kalmaz. Kendisini rahatsız edecek bir söz söyledikleri zaman onlara karşılık verir. Neticede iş, dinin bozulmasına kadar varır. Uzlette bundan kurtuluş vardır.

UZLETİN ZARARLARI (İNSANLARLA BİRARADA YAŞAMANIN FAYDALARI)

Şunu bil ki: Dinî ve dünyevî faydaların bir kısmına başkalarının yardımıyla ulaşılır. Bu yardım da ancak insanların arasına karışmakla elde edilir. Öğrenmek ve öğretmek, faydalı olmak ve faydalandırmak, terbiye olmak ve terbiye etmek, ünsiyet etmek ve ünsiyet edilmek, hakları yerine getirirken sevaba nail olmak, tevazuu itiyat edinmek, bütün bunları müşahede ederek ve ibret alarak tecrübe edinmek... Bunlar insanlarla bir arada yaşamanın sağlayacağı faydaların bazılarıdır. Şimdi bunları biraz açalım:

⁽²⁰³⁾ Buhari (6490); Müslim (2963) (9); Tirmizî (2515); Ahmed (2/254, 482); Ebu Ya’la (6261). Ebu Hureyre *radiyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir.

1. fayda: Öğrenmek ve öğretmek. Bunların faziletinden ilim bölümünde söz etmiştik. Kendisi için farz olan ilimleri öğrenen kişi, ilimlerde derinleşmeyi kendisi için zor görürse ve ibadetle ilgilenmeyi seçerse uzlete çekilsin. Eğer şer'î ilimlerde temayüz etme gücüne sahipse bu ilimleri öğrenmeden uzlete çekilmesi onun için büyük bir kayıptır. Bu sebeple er-Rabi' İbn Huseym şöyle demiştir: “Önce fıkıh tahsil et, sonra uzlete çekil. Dinin temeli ilimdir. Avamın uzletinde hayır yoktur.”

Âlimlerden birine soruldu: “Cahilin uzleti hakkında ne dersin?” Dedi ki: “Bir zarar ve vebaldır.” “Âlim'in uzleti hakkında ne dersin?” diye sorulunca ise şöyle cevap verdi: “*Kayıp deveden sana ne var? O hayvanın tabanı ve su tulumu beraberindedir. (Sahibi buluncaya kadar) kendisi suya gelir ve ağaç yer.*”⁽²⁰⁴⁾

Öğretmek konusundaki niyet samimi olduğu zaman sevabı çok büyüktür. Fakat maksat makam-mevki sahibi olmak ve taraftar toplamak olduğu zaman bu, dinin helâki demektir. Bu konu “İlim” bölümünde daha önce geçti. Şu zamanda öğrencilerin maksatları genellikle bozuktur. Din onlardan uzak durmayı gerektirir. Eğer Allah'tan, hayırlısını isteyen ve O'na yaklaşmak isteyen bir öğrenciye tesadüf edilirse ondan uzak durmak caiz değildir, ilmi gizlemek helal değildir. “Biz ilmi Allah'tan gayrısı için öğrendik. Fakat ilim Allah'tan başkası için olmayı kabul etmedi.” diyen kimsenin sözüne aldanmamak gerekir. O bu sözyle Kur'an ve hadis ilimlerine ve peygamberlerin hayatlarını öğrenmeye işaret etmiştir. Bu ilimler korkutma ve sakındırmayı ihtiva ederler. Bu da Allah'tan korkmanın bir vesilesidir. Şu anda etkili olmasa bile ileride etkili olur. Fakat kelim ve tartışma ilmi, dünyaya

⁽²⁰⁴⁾ Bu soruya âlim, aslında Buhari'nin *Sahih*'inde Lukata bölümünde geçen bir hadisle cevap vermiştir (Çeviren). Bu cevapta âlimin uzleti, yanında pabuçları ve içecek suyu bulunan yitik bir deveye benzetilmiştir. Yani bu deve yürüyebilir, yol kat edebilir, suya doğru gidebilir, yayılabilir ve yırtıcı hayvanlardan kaçabilir. Yitik deve yolculukta yanında ayakkabısı ve içecek suyu bulunan kimseye benzetilmiştir. Âlim'in uzleti de böyledir, çünkü o, kendini şeytanın şerrinden ve kötülüğü emreden nefsinin şerrinden koruyabilir. Başka bir nüshada “غذاؤها وسقاؤها” yani gıdası ve içecek suyu yanındadır, diye geçer.

meyilli bir kimseyi Allah'a götürmez. Böyle bir kimse, ömrünün sonuna kadar hırsında devam eder.

2. fayda: Faydalı olmak ve faydalanmak. İnsanlardan fayda temin etmek, ancak kazanç sağlamakla ve ticarî muamelelerle olur. Buna muhtaç olan kişi, uzleti terk etmek mecburiyetindedir. Fakat elinde kiyle kanaat ederse uzlet daha faziletlidir. Eğer maksadı, kazandığıyla tasadduk etmekse bu, uzletten daha faziletlidir. Uzletin onu birtakım kuruntulara ve bozuk hayallere sürüklemekten keşf ve basiretini açarak Allah'ı tanımada ve O'nunla ünsiyet kurmada faydalı olması şarttır.

İnsanlara faydalı olmak ise ya malıyla ya da bedeniyle onların ihtiyaçlarını gidermek için olur. Bir kimse dinin sınırlarına riayet ederek bunu yapabilirse -eğer uzlete çekildiğinde sadece nafle namazlar ve bedenî amellerle meşgul oluyorsa- onun insanlara karışıp yararlı olması, uzlete çekilmesinden daha faziletlidir. Eğer devamlı zikrederek ve tefekkür ederek kalbiyle amel etmenin yolu kendisine açılmışsa artık başka hiçbir şey buna denk olamaz.

3. fayda: Tedib ve teeddüb (terbiye etmek ve terbiye almak/eğitmek ve eğitilmek). Bununla, nefsi kırmak ve şehvetleri yenmek için insanların eziyetlerine katlanarak ve bu uğurda var gücüyle çalışarak nefsi terbiye etmeyi kastediyoruz. Nefis terbiye edilmezse azgınlaşır. Ahlakı temizlenmemiş bir kimse için bu yolla kendini eğitmek uzlete çekilmekten daha hayırlıdır.

Riyazet yapmaktan/nefsi eğitmekten kastedilen şeyin riyazetin kendisi olmadığının anlaşılması gerekir. Nitekim bir hayvanı eğitip terbiye etmekten maksat da o eğitimin kendisi değildir. Bilakis o hayvanı eğitmedeki gaye, üzerinde merhaleler kat edilecek/yolculuk yapılabilecek bir binit edinmektir. Beden, kalbin binitidir. Kalp, ahiret yolunda yolculuk etmek için bedeni kullanır. Beden binitinin şehvetleri vardır. Eğer bunlar kırılmazsa binicisine yolda serkeşlik yapar. Ömür boyu eğitimle meşgul olan kişi, ömür boyu hayvanı eğitmekle meşgul olduğu halde ona hiç binmeyen kişi gibidir. Onun ısırması ve tekme atmasından kurtulmanın dışında ondan bir istifadesi olmaz. Yeminler

olsun ki bu da bir faydadır, fakat büyük bir gaye değildir. Bir rahibe, “Ey Rahip!” denildiğinde “Ben rahip değilim, ben sadece saldırgan bir köpeğim, insanlara saldırmasın diye nefsimi hapsettim.” demişti. Bu durum insanlara saldıran kimse açısından güzeldir, fakat bununla yetinmek uygun değildir.

Terbiye etmek ise başkasını eğitmektir. Daha önce zikredildiği üzere ilmin neşrinde arız olan gizli afetler ve riya bunda da arız olur.

4. fayda: İnsanlarla ünsiyet /dostluk kurmak/sosyal ilişkiler içinde bulunmak. Takva sahipleriyle ünsiyet etmek gibi bazen müstehap olur. Yalnızlığın sebep olduğu üzüntü ve sıkıntılardan kurtulup kalbi rahatlatmak maksadıyla da insanlarla ünsiyet edilebilir. Bu bakımdan uzlette olan kişinin vakitlerinin bir kısmında, kalan vakitlerini ifsat etmeyecek biriyle sohbet etmesi ve onunla ünsiyet etmesi gerekir. Ancak onunla buluştuğu zaman da dinî konuları konuşmaya çalışmalıdır.

5. fayda: Sevap kazanmak ve sevap kazandırmak. Sevap kazanmak; cenaze merasimlerinde hazır bulunmakla, hastaları ziyaret etmekle ve bayramlara katılmakla elde edilir. Cuma namazlarına gitmek ve diğer namazları cemaatle kılmak gerekir. Düğün merasimlerinde ve diğer davetlerde bulunmak da bir mümini sevindirmek açısından sevaptır.

Sevap kazandırmak ise taziyede bulunmaları, tebrik etmeleri ve ziyaret etmeleri için insanlara kapısını açmaktır. Onlar bununla sevaba nail olurlar. Âlim olan bir kişi de kendisini ziyaret etmeleri için insanlara izin vermelidir. Fakat halk ile oturup kalkmayı afetleri ve zararlarıyla birlikte ölçüp tartmalı, duruma göre uzleti, duruma göre birlikteliği tercih etmelidir. Selefın çoğu uzleti tercih ederdi.

6. fayda: -Halk ile birarada olmanın bir faydası da- tevazu sahibi olmaktır. Tek başına yaşayan kimse böyle bir hasleti kazanamaz. Kibir ve gurur, bazen uzleti tercihin sebebi olabilir. Kendisine yapılacak saygıda ve tercihte kusur edileceği korkusu toplantılara katılmasını engelleyebilir. Kendisini yüksek bir konumda gördüğü için birlikte olduğu kimselere tepeden bakabilir veya buna benzer sebeplerle insanlardan uzak durabilir.

Bunun alameti, onun ziyaret edilmekten hoşlanıp ziyaret etmekten hoşlanmaması; sultanlara yaklaşımdan, halkın kendisine yaklaşmasından, kapısında toplanmalarından ve elinin öpülmesinden mutlu olmasıdır. Bu tür uzlet bir cehalettir. Çünkü tevazu, büyük bir şahsiyetin büyüklüğünden bir şey eksiltmez.

* * *

Şu halde sen uzletin fayda ve tehlikelerini bildiğin zaman, kesinlikle göreceksin ki, mutlak olarak “uzlet daha faziletlidir” veya “halka karışmak daha faziletlidir” demek yanlıştır. Şahsa ve şahsın haline, birlikte olduğu kişiye ve o kişinin haline, halka karışmaya sevk eden sebebe ve halka karışma sebebiyle elden kaçan faydalara bakmak ve elden kaçan ile ele geçeni mukayese etmek gerekir. İşte o zaman gerçek ortaya çıkar ve hangisinin faziletli olduğu belli olur.

Allah rahmet eylesin İmam Şafî şöyle dedi: “İnsanlarla tamamen ilişkiyi kesmek düşmanlık kazandırır. Onlarla çok fazla senli benli olmak da kötülüğü celbeder. Bu sebeple sen resmiyetle samimiyet arasında ol. Bundan başka ne söylense eksiktir. Bu herkesin kendi halini haber veren bir ölçüdür. Bir kimsenin kendi haline ait hükmü, bu durumda kendisine benzemeyen kimse için vermesi caiz değildir.”

[UZLETİN ÂDABI]

"Uzletin adabı nedir?" denilirse şöyle deriz: Uzlete çekilen kişi, bununla, önce kendi kötülüğünün insanlara dokunmasına mani olmaya, sonra kötülerin kötülüklerinden korunmaya, sonra Müslümanların haklarını yerine getirmede kusurlu olmaktan kurtulmaya, sonra da bütün himmet ve gayretini tamamen Allah'a ibadete vermeye niyet etmelidir. Bunlar uzletin açık ve bilinen adabıdır.

Sonra yalnız kaldığı zamanlarda ilim, amel, zikir ve tefekküre devam etmeli ki uzletin meyvelerini toplasın. Sakin/huzurlu bir vakit geçirmek için insanların yanına sıkça gelmelerine ve ziyaret etmelerine mani olmalıdır. Onların hallerinden sormamalı, beldenin dedikodularına ve insanların meşgul oldukları şeylere kulak vermemelidir. Çünkü bü-

tün bunlar kalbe -birer fidan gibi- dikilir, hatta namaz esnasında ortaya çıkarak zihni meşgul eder. Haberlerin kulağa düşmesi tohumun yere düşmesi gibidir. Az bir maişetle/gelirle yetinmelidir, aksi takdirde geniş imkânlarla sahip olma arzusu onu insanlara karışmaya mecbur eder.

İnsanlardan gördüğü eziyetlere karşı sabırlı olmalı, uzlete çekildiği için kendisine yapılan övgülere ve insanlarla bir arada olmadığı için yapılan tenkitlere kulak vermemelidir. Çünkü bu, kalpte iz bırakır ve ahiret yolunda duraksamasına sebep olur.

Devamlı uzlette olmanın zorluğunu hafifletecek ve onu bir müddet rahatlatacak salih bir arkadaşı olmalıdır. Onunla birlikte geçireceği bir saat, uzlette geçireceği diğer saatlerde ona yardımcı olacaktır. Uzlete tam olarak sabretmek ancak dünyevî arzulardan vazgeçmekle mümkündür. Tamahı ancak kısa emelle kesilir. Bunun için de sabaha eriştiği zaman akşama erişemeyeceğini, akşama eriştiği zaman da sabaha erişemeyeceğini hesaba katmalıdır. İşte o zaman bir güne kolayca sabreder.

Kalbi yalnızlıktan daraldığı zaman ölümü ve kabirdeki yalnızlığını çokça hatırlamalıdır. Kesin olarak bilmelidir ki, Allah'ın zikri ve marifetiyle kalbinde bir ünsiyeti gerçekleştiremeyen kimse, öldükten sonraki yalnızlığın vahşetine dayanamaz. Allah'ın zikri ve marifetiyle ünsiyet bulan kimsenin ünsiyetini ölüm yok edemez. Çünkü ölüm, ünsiyet ve marifet mahallini yıkamaz. Nitekim Allah Teâlâ şehitler hakkında şöyle buyurmuştur: **“Bilakis onlar diridirler, Rableri katında rızıklandırılır.”** (Al-i İmran, 169) Allah için dünyadan ve dünyevî arzulardan sıyrılıp nefsiyle cihad eden herkes şehiddir. Nitekim sahabîlerden birinin şöyle dediği nakledilmiştir: “Küçük cihaddan büyük cihada döndük.”⁽²⁰⁵⁾

⁽²⁰⁵⁾ el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa'da* şöyle der: Hafız İbn Hacer, *Tesdidü'l-Kavs'da* bu rivayetin dillerde dolaştığını ve İbrahim İbn Able'nin bir sözü olduğunu söyledi. “Merfu rivayetlerin içinde böyle bir şeyin sabit olmadığını söylerim.” dedi. Hafız el-İrakî şöyle dedi: Bunu Beyhakî zayıf bir senetle Cabir'den rivayet etti. Suyutî, *el-Camiu's-Sağir'de* bunu şu lafızlarla rivayet etti: “Siz nefsinin hevasıyla cihad eden bir kul olarak küçük cihaddan büyük cihada geldiniz.” Bunu Hatib el-Bağdadî'nin Cabir *radiyallahu anh'tan* yaptığı rivayetten nakletmiştir. Çok zayıf bir hadistir. Bkz: *Zevaidü Tarihu Bağdat*, (9/310).

17-YOLCULUK ADABI

Yolculuk kendisinden kaçılan şeyden kurtuluş ve istenen/arzu edilen şeye varış vesilesidir.

Sefer iki türlüdür:

Birisi zahirî bedenle vatandan başka yerlere doğru yapılan yolculuktur. Diğer kalbin seyriyle esfel-i safilînden göklerin melekûtuna doğru yapılan yolculuktur. Yolculuğun en şerefli, ikinci yolculuktur. Zira doğumdan sonra içinde yetiştiği ve büyüdüğü hal üzerinde durmaya devam eden ve atalarından taklit yoluyla aldığı şey üzerinde donup kalan kimse kusur derecesine yapışmış, noksanlık mertebesini kendisi için yeterli görmüş ve genişliği göklerle yer kadar olan cenneti, hapishanenin karanlığı ve darlığıyla değişmiş sayılır.

“Ben insanların ayıpları içinde görmedim bir şey

Tamamlama gücüne sahip kişinin noksanı kadar.”⁽²⁰⁶⁾

Ancak bu seferin hazırlıksız yolcusu, büyük tehlikelerle karşı karşıya olduğu için bu yolun izini bulamaz, kaybolup gider.

Bedenin yolculuğu da kısım kısımdır. Bu yolculuğun birçok faydası olduğu gibi büyük zararları da vardır. Bu yönüyle ona bakış, uzlet ve beraberlik konusundaki bakışa benzer. Bunun yöntemini yukarıda zikretmiştik.

Yolculuğa teşvik eden faydalar ya bir şeyden kaçmakla ilgilidir ya da bir şeyi talep etmekle/beklentiyle ilgilidir. Ya dünyevî yönden kendisine zarar verecek bir şeyden kaçır. Bir beldede ortaya çıkan taun hastalığı, fitne ve husumet korkusu veya pahalılık gibi sebepler bunun örneğidir.

⁽²⁰⁶⁾ Ebu Talib el-Mütenebbi'nin kasidesinden bir beyttir.

Ya da dinî yönden kendisine zarar verecek bir şeyden kaçar. Mesela kendi memleketinde makam, mevki, servet ve geniş imkânlarla sahip olan kimseyi, bunlar Allah'a tam olarak yönelmekten alıkoyarsa gurbete çıkmayı ve şanını/şöhretini kaybetmeyi tercih eder, geniş imkânlardan, makam ve mevkiden uzaklaşır. Bir bidate çağrılan ya da yapılması helal olmayan bir işte görevlendirilmek istenen kimse bunlardan kaçmak ister.

Yolculuktan istenen ve beklenen şey ise mal ve mevki gibi ya dünyevî bir beklentidir ya da ilim gibi dinî bir talep ve beklentidir. İlim de ya dinî konularla ilgilidir ya kendi ahlâkıyla ilgilidir ya da Allah'ın yeryüzündeki ayetleriyle ilgilidir. İlimle anılan ve sahabîler zamanından bizim zamanımıza kadar ilim tahsil eden çok az kişi bu ilmi ancak yolculuk yaparak tahsil etmişler ve ilim için yolculuk yapmışlardır.

Kişinin nefsi ve ahlâkıyla ilgili ilme gelince bu da çok önemlidir. Çünkü ahiret yolunda yolculuk yapmak, ancak ahlakın güzelleştirilmesiyle ve düzeltilmesiyle mümkündür. Sefer -açmak ve açığa çıkarmak anlamına geldiği için de- "sefer" diye isimlendirilmiştir. Çünkü bu ilim ahlakı ortaya çıkarır.

Kısacası vatanında ikamet eden bir nefis, yapısına uygun, alışık olduğu ve bildiği şeylerle beraber bulunduğu için ahlakındaki pislikleri ortaya dökmez. Yolculuğun sıkıntılarına katlandığı, alışık olduğu mutad şeylerden ayrıldığı ve gurbetin zorluklarıyla imtihan edildiği zaman nefsin bütün kötülükleri ortaya çıkar, ayıp ve kusurlarına vakıf olur.

Allah'ın yeryüzündeki ayetlerine gelince bunların görülmesinde basiret sahipleri için birçok fayda vardır. Yeryüzünde birbirine komşu kara parçaları, dağlar, çöller, türlü türlü hayvanlar ve bitkiler vardır. Yeryüzünde ne varsa hepsi Allah'ın birliğine şahitlik eder ve fasih bir dille Allah'ı tesbih eder. Onların bu tesbihini, ancak kalben hazır olup da kendini vererek dinleyebilen kimse anlayabilir.

Burada dinlemeden maksadımız -zahirî dinlemek değil- batinî dinlemedir ki bununla hal lisanının konuşması idrak edilir. Göklerde ve yerde bulunan her zerrenin Allah'ın birliğine türlü türlü şahitliği vardır.

Yolculuğun faydalarından birinin dünyevî bir görevden, makamdan ve insanlarla aşırı ilişkiden kaçmak olduğunu söylemiştik. Çünkü din, ancak kalbin Allah'tan başka her şeyden alakasını kesmesiyle tamam olur. Dünyadan, dünyadaki önemli şeylerden ve zaruri ihtiyaçlardan alakayı -tamamen- kesmek düşünülemez. Fakat bunun azaltılması ve hafifletilmesi düşünülebilir. Kalbinde ve gönlünde dünyanın ağırlığı az/hafif olanlar kurtulmuş, ağır olanlar helak olmuştur. Kalbinde dünyanın ağırlığı az olanların en büyük gayesi dünya değildir!

[YOLCULUĞUN FAYDALARI, FAZİLETİ VE NİYETİ]

Yolculuğun kısımlarından birisi mubah yolculuktur. Rahatlamak, hoşça vakit geçirmek ve gezmek maksadıyla yolculuk yapmak gibi... Yeryüzünde hiçbir maksat gütmenden ve belli bir mekânı hedeflemeden yapılacak seyahatler yasaklanmıştır.

Tavus'tan rivayet ettiğimiz bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: *"İslam'da ruhbanlık, bekârlık ve seyahat yoktur."*⁽²⁰⁷⁾

⁽²⁰⁷⁾ Bunu Darimî (2175)'de Sa'd b. Ebi Vakkas'ın hadisinden tahrir etti. Sa'd b. Ebi Vakkas şöyle dedi: Kadınları terk eden, onlardan uzak yaşayan Osman İbn Maz'un'un durumu ortaya çıkınca Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* haber gönderip çağırttı ve ona şöyle dedi: *"Ey Osman! Şüphe yok ki bana ruhbanca bir hayatı yaşamak emredilmedi..."* Bu hadisin senedi kuvvetlidir. Ahmed (6/226) bu hadisi Urve kanalından rivayet etti. Urve şöyle dedi: Osman İbn Maz'un'un karısı üstü başı pejmürde bir vaziyette Aişe'nin yanına girdi. Aişe, "Bu ne hal?" diye sordu. Kadın dedi ki: "Kocam geceleri ibadetle, gündüzleri oruçla geçiriyor." Bu esnada Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* girdi. Aişe durumu ona anlattı. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Osman ile karşılaştınca ona dedi ki: *"Ey Osman! Ruhbanlık bize farz kılınmadı. Bende senin için bir örneklik yok mu?"* Bu rivayetin ravileri de sikadır/güvenilir kimselerdir.

Bu hadisi Buhari (9/101), Müslim (1402)'de Sa'd b. Ebi Vakkas'tan şu lafızlarla rivayet etti: *"Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Osman b. Maz'un'un kadınlardan uzak yaşamasını kabul etmedi. Şayet ona izin verseydi biz de hâyâlarımızı çıkarırdık."* Allah Teâlâ ehl-i kitabı, ruhbanlık bidatini çıkardıkları için kötülemiş, ruhbanlığı meşru kılmadığı, bunu onların Zâtının rızasını kazanmak için kendi kendilerine mecbur ettiklerini, fakat bunun hakkını da vermediklerini bildirmiştir: *"Kendilerinin icat ettikleri ruhbanlığa gelince Biz onu onlara farz kılmamıştık,*

İmam Ahmed b. Hanbel şöyle diyor: Seyahat, İslam'da gerekli bir şey de değildir, peygamberlerin ve salihlerin de yaptığı bir şey değildir. Çünkü yolculuk kalbi parçalar. Bu sebeple müridin ilim öğrenmek veya davranışlarında kendisine örnek alacağı şeyhi görmek maksadının dışında yolculuk etmesi gerekmez.

Yolculuğun bilinen adabı vardır. Bunlar haccın menasikinde ve diğer yerlerde zikredilmiştir. Bunların bazıları şunlardır:

* Önce üzerindeki kul haklarını ve borçlarını ödemeli, geçimlerini sağlamakla yükümlü olduğu kimselerin nafakalarını hazırlamalı ve emanetleri sahiplerine geri vermelidir.

* Salih bir yol arkadaşı seçmeli, ailesi ve arkadaşlarıyla vedalaşmalıdır.

* İstihare namazı kılmalı⁽²⁰⁸⁾ ve Perşembe günü erkenden yola çıkmalıdır.

* Tek başına yürümemeli, çoğunu geceleyin yürümeli, bir yere ulaştığı, bir dağa çıktığı ya da bir vadiye indiği zaman zikirleri ve duaları ihmal etmemelidir.

Allah'ın rızasını kazanmak için onu kendileri icat etmişlerdi. Fakat ona da gereği gibi uymadılar. (Hadid, 27) İbn Kesir dedi ki: Bu, iki yönden onları kötülemedir. Birincisi; Allah'ın dininde Allah'ın emretmediği bir şeyi bidat olarak çıkarmaları; ikincisi, onların, Allah'a yaklaşacaklarını iddia ederek kendilerini mecbur ettikleri şeyin hakkını vermemeleridir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in evine gelen ve onun ibadetini soran üç kişiden biri, "Vallahi ben kadınlarla evlenmeyeceğim!" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* öfkelenmiş ve şöyle demiştir: "*Allah'a yemin ederim ki, sizin Allah'tan en çok korkmanız ve en takvalı olmanız benim. Bununla beraber ben oruç da tutarım, oruçsuz da bulunurum; nafile namaz da kılarım, uyurum da; kadınlarla da evlenirim. Her kim benim bu sünnetimden yüz çevirirse, o benden değildir.*" Bunu Buhari, *Sahih*'inde (5063) "Nikâh" bölümünde ve "et-Terğîb fi'n-Nikâh" babında tahrir etmiştir.

⁽²⁰⁸⁾ Bununla ilgili hadis Enes *radıyallahu anh* tarafından şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "*Kulun yolculuk elbisesini üzerine giydiği zaman evinde kılacağı dört rekâttan (Allah'a) daha sevimli geride bırakacağı bir şey yoktur...*" el-İrakî, *İthafu's-Sâde* (6/403)'de şöyle dedi: Bunu el-Harâitî, *Mekârimu'l-Ahlâk* [(858)]'da rivayet etti. Senedinde tanınmayan kişiler vardır. Hadis zayıftır.

* Misvak, tarak, ayna ve sürmelik gibi yolda işine yarayacak şeyleri yanına almalıdır.⁽²⁰⁹⁾

YOLCUNUN BİLMESİ GEREKEN ŞEYLER

[YOLCULUĞUN RUHSATLARI, KIBLE VE VAKİTLERİN BELİRLENMESİNİN YÖNTEMLERİ]

Yolculuğa çıkarken dünya ve ahiret için yanına azık alması gerekir. Yiyecek, içecek ve ihtiyaç duyacağı şeyler de dünya azığıdır.

"Tevekkül ederek çıkarım, hiçbir azık da taşımam." denmemelidir. Bu bir cehalettir. Çünkü azık taşımak tevekküle aykırı değildir.

Ahiret azığı ise taharetinde, namazında ve ibadetinde ihtiyaç duyacağı şeylerdir. Namazı kısaltmak, birleştirmek, orucu bozmak, yolculuktaki mesh ve teyemmüm müddeti ve yürürken nafle namazı kılmak gibi yolculuktaki ruhsatları bilmek de bu cümledendir. Bunların hepsi şartlarıyla birlikte fıkıh kitaplarında zikredilmiştir.

Yolcunun yolculuk sebebiyle yenilenen/ve değişen şeyleri bilmesi gerekir. Bu, kibleyi ve vakitleri bilmektir. Çünkü bunları yolculuk esnasında bilmek hazarda bilmekten daha önemlidir.

Kible; yıldızlara, güneşe, aya, rüzgârlara, sulara, dağlara ve Samanyolu galaksisine bakarak tespit edilir. Dağların hepsinin varlığının kibleye yönelik olmasına itibar edilir.

Samanyolu ise gecenin başlangıcında namaz kılanın sol omzunun üzerinde olur. Sonra baş kısmı kıvrılarak gecenin sonunda namaz kılanın sol omzunun üzerine kadar gelir. Samanyolu gökyüzünün lambaları diye isimlendirilir.

Beş vakit namazın vakitlerini bilmek de gereklidir. Öğle namazının vakti güneşin zevaliyle girer. Yolcu -güneş tam tepe noktasında iken- düz bir değneği diker ve bu değneğin gölgesinin baş tarafını işaretler. Sonra bakar, eğer gölgede bir eksilme görürse öğle vakti henüz gir-

⁽²⁰⁹⁾ Bu konuda Aîşe *radiyallahu anha*'dan rivayet edilen bir hadis vardır. Bu hadisi el-Harâitî, *Mekârimu'l-Ahlâk*, (890)'da tahrir etmiştir, fakat zayıftır.

memiştir. Gölge artmaya başladığı zaman güneş -batıya- yönelmiştir ve öğle vakti girmiştir. Bu, öğlenin ilk vaktidir. Öğlenin son vakti, her şeyin gölgesi kendisinin bir misli olduğu zamandır. Sonra ikindinin ilk vakti girer. İkindinin son vakti her şeyin gölgesi kendisinin iki misli oluncaya kadardır.

İmam Ahmed'den gelen rivayete göre ikindinin son vakti, güneşin sararmadığı müddettir. Güneş sarardığı zaman ikindinin tercih vakti gider ve güneşin batışına kadar ikindinin cevaz vakti kalır. Diğer vakitler bellidir. Allah en iyi bilendir.

* * *

18- İYİLİĞİ EMRETMEK VE KÖTÜLÜĞÜ NEHYETMEK

[İYİLİĞİ EMRETMEK VE KÖTÜLÜĞÜ NEHYETMEK FARZDIR]

İyiliği emretmek ve kötülükten nehyetmek dinin en büyük temeli ve dayanağıdır. Eğer bu iş terk edilirse din ve diyanet yavaş yavaş yok olmaya doğru gider. Kötülükler çıkar ve ülkeler harap olur.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa eren onlardır.”** (Âl-i İmran, 104) Bu ayet, bunun farz-ı ayn değil, farz-ı kifaye olduğunu beyan etmektedir. Çünkü **“içinizden....bulunsun”** denmiş, “hepiniz iyiliği emretsin” denmemiştir. Yeterli miktarda kişi bu görevi yerine getirirse diğerlerinin üzerinden düşer. Allah, kurtuluşu doğrudan bu işi yapanlara tahsis etti. Kur’an’da iyiliği emretmek ve kötülüğü men etmek konusunda çok sayıda ayet vardır.

Numan b. Beşir *radiyallahu anhum*a’dan şöyle rivayet edildi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’i şöyle derken duydum: *“Allah’ın koyduğu sınırlara riayet eden kimse ile o sınırların içine düşen, yağcılık ve riyakârlık yaparak müslüman geçinen kimselerin benzeri, bir gemi halkının benzeri gibidir: Onların bir kısmı geminin en altına ve en kötü yerine, bir kısmı da en üstüne yerleştiler. Alttakiler su almak istedikleri zaman üsttekilerin yanından geçerler ve onları rahatsız ederlerdi. Bunlar dediler ki: ‘Bulunduğumuz yerden bir delik açsak da suyumuzu oradan alsak, böylece üstümüzdekileri de rahatsız etmesek.’ Eğer üsttekiler alttakilerin bu teşebbüsüne engel olmazlarsa hepsi birden helâk olurlar. Eğer onların ellerini tutar da engel olurlarsa hepsi birden kurtulurlar.”*⁽²¹⁰⁾

⁽²¹⁰⁾ Buhari (2493, 2686); Tirmizî (2174); Ahmed (4/268, 269, 270, 273).

KÖTÜLÜĞE KARŞI KOYMANIN MERTEBELERİ

Müslim'in rivayet ettiği meşhur bir hadise göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “Sizden kim bir kötülük görürse onu eliyle değiştirsin, buna gücü yetmezse diliyle karşı çıksın, buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin. Bu, imanın en zayıf olanıdır.”⁽²¹¹⁾

Bir hadiste de şöyle geçmektedir: “Cihadın en faziletlisi, zalim sultana karşı hakkı söylemektir.”⁽²¹²⁾

Başka bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “Ümmetimin bir zalime sen zalimsin demekten korktuğunu gördüğün zaman artık onların düzelmesinden ümit kesilir.”⁽²¹³⁾

Ebu Bekir *radiyallahu anh* ayağa kalktı, Allah'a hamdetti, O'nu övdü ve şöyle dedi: Ey insanlar! **“Sizler sadece kendinizden sorumlusunuz. Eğer siz doğru yolda iseniz sapıklığa düşenler size hiçbir zarar veremezler.”** (Maide, 105) ayetini okuyorsunuz, hâlbuki ben Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu işittim: “İnsanlar bir kötülüğü görüp de onu değiştirmezlerse Allah'ın onların hepsinin başına bir ceza indirmesi çok yakındır.”⁽²¹⁴⁾

⁽²¹¹⁾ Müslim (49); Ebu Davud (1140, 4340); Tirmizî (2173); Nesâî (8/111); İbn Mace (4013); Ahmed (3/10, 20, 49, 53, 54, 91) Ebu Said el-Hudrî'den rivayet edilmiştir.

⁽²¹²⁾ Tirmizî (2175), Fiten, Babü Ma Cae Efdalü'l-cihadi. Tirmizi bu hadisin hasen olduğunu söyledi. Ebu Davud (4344), Melahim, Babü'l-Emri ve'n-Nehyi. Ahmed *Müsne'd*, (3/19). İbn Mace (4011), Fiten, Babu'l-Emri bi'l-Ma'ruf ve'n-Nehyi ani'l-Münker, Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Senedinde rivayeti delil olarak kabul edilmeyen Atıyye el-Avfi vardır. Fakat Nesâî'nin (7/161) Tarık İbn Şihab'tan rivayet ettiği şu hadis bunu takviye eder: Bir adam ayağını üzeninin içine koyarken Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e ‘Hangi cihad daha faziletlidir?’ diye sordu. O da “Zalim sultana karşı hakkı söylemektir.” buyurdu. Münziri, *et-Terğib ve't-Terhib* (3/168)'de dedi ki: İsnadı sahihtir.

⁽²¹³⁾ Ahmed (2/163, 190); Taberanî, *el-Evsat* (7821); Hâkim (4/96); Beyhakî, *Şüabü'l-İman* (7546), Abdullah b. Amr b. el-Âs *radiyallahu anhuma* tarafından rivayet edilmiştir. Taberanî, *el-Evsat*'ta Cabir *radiyallahu anh*'tan rivayet etmiştir. Hadis zayıftır.

⁽²¹⁴⁾ Tirmizi (3059), (2169); Ebu Davud (40338); İbn Mace (4055); Ahmed (2); Ebu Ya'la (127-132). İsnadı kuvvetlidir. Hafız, *Tehzibü't-Tehzib* (1/267, 268)'de bu hadis üzerinde uzun uzun söz etti ve onu İbn Huzeyme'nin *Sahih*'ine nispet ederek şöyle dedi: Bu hadisin isnadı ceyyiddir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Ya iyiliği emreder ve kötülükten men edersiniz ya da Allah Teâlâ sizin kötülerinizi size musallat eder. Sonra iyileriniz dua etmeye kalkışır, fakat duaları kabul olmaz.”⁽²¹⁵⁾

İYİLİĞİ EMRETME VE KÖTÜLÜĞÜ MEN ETMENİN RÜKÜNLERİ, ŞARTLARI VE ADABI

İyiliği emretme ve kötülüğü nehyetmenin rükünleri dörttür:

Birinci rükün: Kötülüğü nehyedecek kişinin mükellef, müslüman ve bu işi yapacak güçte olması. Kötülüğü nehyetmenin vacip olması için bu şarttır. Mümeyyiz çocuk da kötülüğü nehyedip sevap kazanabilir, fakat bu onun için vacip değildir.

Kötülüğü nehyeden kişinin adaletli olmasını bazıları şart olarak kabul ettiler ve “fasık/günahkârın başkasını hesaba çekmeye hakkı yoktur” dediler. Onlar bazen şu ayeti de delil getirdiler: “**Nasıl olur da siz insanlara iyiliği emrettiğiniz halde kendinizi unutursunuz?**” (Bakara, 44) Onların bu konuda dayanacakları bir delilleri yoktur.

Bazıları kötülüğü nehyedecek kişinin, devlet başkanı veya idarî makamlar tarafından bu işi yapmaya yetkili kılınmış olmasını da şart koştular ve halkın kendiliklerinden zabıta görevine soyunmasına cevaz vermediler. Bu, fasid/geçersiz bir şarttır. Çünkü ayetler geneldir, kötülüğü görüp de sesini çıkartmayan herkesin asi olduğuna delalet eder. Bunu devlet başkanının iznine tahsis etmek keyfî bir hükümdür.

Rafizilerin daha da ileri giderek masum imam çıkmadıkça iyiliği emretmenin caiz olmayacağını söylemeleri hayret verici bir durumdur. Bunlar kendileriyle konuşmaya değmeyen basit kimselerdir. Fakat onlar haklarını aramak için hâkimin yanına geldikleri zaman onlara şöyle denir: Size yardım etmek iyiliği emretmektir ve size haksızlık edenlerin

⁽²¹⁵⁾ Tirmizî (2170); Senedinde Abdullah b. Abdurrahman el-Ensârî el-Eşhelî vardır. Bu şahsı İbn Hibban'dan başkası güvenilir görmemiştir. Bu hadisin Taberanî, *el-Evsat* (1389)'da, birisi İbn Ömer *radiyallahu anhuma*'dan, diğeri (1401)'de Ebu Hureyre'den nakledilen şahidi vardır. Hadis hasendir. Bkz: *Mecmau'z-Zevaid* (7/267).

elinden sizin hakkınızı çıkartıp almak da kötülüğü nehyetmektir. Bunun da zamanı gelmemiştir, çünkü masum imam henüz çıkmamıştır.

İtiraz: İyiliği emredip uyardı uyarıcının, uyarılan üzerindeki egemenliğinin ve yöneticiliğinin ispatı vardır. Bu yüzden -iyiliği emretmek hak olmasına rağmen- bir kâfirin bir müslümana bunu yapması kabul edilmemiştir. Hal böyle olunca devlet başkanı veya yetkili merci böyle bir görevlendirme yapmadıkça halkın bireyler olarak kendiliklerinden böyle bir şey yapması gerekmez.

Cevap: Bir kâfirin, bir Müslümanı uyarması yasaktır. Çünkü uyardı, uyarıcının egemenliği ve izzeti vardır. Müslümanlar ise dinleri ve bilgileri sebebiyle bu izzete ayrı ayrı bireyler olarak sahiptirler.

Bil ki insanları uyarmanın beş mertebesi vardır:

1. Tarif etmek/Bilgi vermek/bilgilendirmek.

2. Nazik sözlerle öğüt vermek.

3. Ağır sözler söylemek, azarlamak. Ağır sözlerle sövmeyi kastetmiyoruz, “Ey cahil! Ey Ahmak! Sen hiç Allah’tan korkmaz mısın?!” gibi sözler söylemeyi kastediyoruz.

4. Zor kullanarak engellemek. Eğlence aletlerini kırmak ve içkiyi dökmek gibi.

5. Korkutmak, dövmekle tehdit etmek veya onu işlediği kötülükten men etmek için doğrudan dövmek. Daha öncekiler değil de bu, yetkili makamların iznine bağlıdır. Çünkü bazen fitneye sürükleyebilir.

Selefin, yöneticileri devamlı uyarmayı kendilerine âdet haline getirmiş olmaları, bu konuda görevlendirme ve izne ihtiyaç olmadığında icma ettiklerinin kesin delilidir.

Soru: Çocuk babasını, köle efendisini, kadın kocasını ve halk yöneticisini uyaraabilir mi?

Cevap: Uyarıcılık görevi temelde herkes için sabittir. Biz uyarıcılığın beş mertebesi olduğunu söylemiştik:

Çocuğun bunlarda bilgi verme, sonra öğüt ve nazikçe nasihat etme görevi vardır.

Beşinci mertebeden çocuğun çalgı aletini kırması ve içkiyi dökmesi gibi müdahaleleri yapmaya hakkı vardır. Bu sıralamaya kölenin ve zevcenin de uyması gerekir.

Halkın yönetici karşısındaki uyarma görevinde durum çocuktan daha şiddetlidir. Bilgi verme ve nasihatten başka ona karşı yapacağı bir şey yoktur.

Kötülüğü engelleyecek kişinin buna gücünün yetmesi gerekir. Buna gücü yetmeyen kişinin kalbiyle buğzetmekten başka yapacağı bir şey yoktur.

Bil ki, uyarıcılık farziyeti, sadece hissî ve maddî acizliklerden ötürü kalkmaz. Hissî acizliğe uyardığından dolayı bir zarara uğrayacağı korkusu da eklenirse, bu da acizlik anlamındadır.

[UYARI YAPILMASINI GEREKTİREN ŞARTLAR]

Bunun gibi, bir kimse kötülüğü men etmesinin/uyarıda bulunmasının herhangi bir faydasının olmayacağını bildiği zaman dört durumdan biriyle karşı karşıyadır:

1. Kötülüğü men etmek için çalışan kimsenin, kendisine hiçbir zarar gelmeksizin sözü veya fiili sebebiyle o kötülüğün zail olacağını bilmesidir. Bu durumda o kötülüğü men etmek onun üzerine farz olur.

2. Konuşmasının fayda vermeyeceğini ve konuşursa dövüleceğini bilmesidir ki bu durumda kendisinden bu farz kalkar.

3. Uyarının bir fayda vermeyeceğini bilmesi, bununla beraber uyardığı zaman bundan dolayı kendisine herhangi bir zararın dokunmasından da korkmamasıdır. Bu durumda faydası olmayan bu iş onun üzerine farz olmaz, fakat İslam'ın sembollerini ortaya koyması ve dini hatırlatması müstehaptır.

4. Kendisine bir zararın dokunacağını bilmesine rağmen fiiliyle bir kötülüğü ortadan kaldırmasıdır. Mesela udu kırması, şarabı dökmesi ve bunun akabinde dayak yiyeceğini bilmesidir. Bu durumda bu iş ona farz olmaktan çıkar ve müstehap olarak kalır. Çünkü Peygamber *sallal-*

lahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Cihadın en faziletlisi, zalim bir sultana karşı hakkı söylemektir.”⁽²¹⁶⁾

Bir müslümanın öldürüleceğini bilse bile tek başına kâfirlerin saflarına saldırması ve onlarla çarpışmasının caiz olduğunda ihtilaf yoktur. Fakat kâfir saflarına kendini atan kör gibi bunun kâfirlere bir zarar vermeyeceğini bilirse bunu yapması ona haram olur.

Yine bunun gibi bir fasığı tek başına bir elinde şarap kadehi, diğer elinde kılıçla görürse ve ona müdahale ettiği zaman boynunun vurulacağını bilirse böyle bir işe atılması caiz olmaz. Çünkü bunun dine fayda verecek hiçbir yönü yoktur. Ancak bir kötülüğü ortadan kaldırmaya gücü yettiği ve fiilin faydalı olacağı belli olduğu zaman o fiili işlemesi müstehaptır. Tıpkı kâfirlerin saflarına saldırması gibi...

Kötülüğü men etmek isteyen kimse kendisiyle beraber arkadaşlarından veya yakınlarından bir başkasının da dövüleceğini bilirse uyarı yapması caiz olmaz. Çünkü bu, başka bir kötülüğe yol açmadan kötülüğü defetme gücüne sahip olmamak demektir. Bu, bir işte onu yapacak kudreti ifade etmez.

Bu tür durumlarda “bilmek” derken sadece galip zannı kastediyoruz. Uyarıda bulunduğu zaman kendisine -veya yakınlarına- bir kötülüğün bulaşacağına dair kuvvetli bir zanna sahip olana, uyarıda bulunmak farz olmaz. Kendisine -veya yakınlarına- bundan dolayı bir kötülüğün bulaşmayacağına dair kuvvetli bir zanna sahipse o zaman uyarı yapmak ona farz olur. Korkakların, düşüncesiz ve tedbirsiz cesurların durumuna itibar edilmez. Mutedil bir yapıya ve sağlam bir mizaca sahip olanlara itibar edilir. “Kötülük” ve “zarar” ile dövmeyi ve öldürmeyi kastediyoruz. Malının yağmalanması ve yüzünün siyaha boyanarak beldelerde teşhir edilmesi de kötülük ve zarar kapsamına girer. Sövmek ve çirkin sözlerin muhatabı olmaya gelince bunlar sessiz kalmanın mazereti olmaz. Çünkü iyiliği emretmenin sonunda genelde bu tür şeylerle karşılaşılır.

⁽²¹⁶⁾ Bunun tahriri (211) no’lu dipnotta geçti.

İkinci rûkûn: Uyarı yapılacak şeyin o anda mevcut ve açık bir kötülük olması. Münker/kötülük; yapılması şer'an sakıncalı olan şey demektir. Münker, masiyetten daha genel bir kavramdır. Çünkü bir çocuğun veya mecnunun içki içtiğini gören kimsenin o içkiyi dökmesi ve onları bundan men etmesi gerekir. (Hâlbuki bu fiil onlar için bir masiyet değildir.) Yine bunun gibi bir mecnunun bir mecnunla veya bir hayvanla zina ettiğini gören kimsenin de onu bundan men etmesi gerekir.

“O anda mevcut bir kötülük olması” dememiz, içki içen veya içmeyi bitiren kimseyi uyarmaktan kaçınmak içindir. Zira bu, tek tek fertlerin yapacağı bir iş değildir. Buna göre ileride meydana gelecek bir kötülüğü şimdiden önlemeye çalışmak da gerekmez. Mesela onun haline bakarak geceleyin içki içmeye kararlı olduğunu bilirse ona ancak nasihat ederek uyarıda bulunması gerekir.

“Açık bir kötülük olması” dememiz, evinde gizlice günah işleyen ve kapısını kapalı olan kimseyi uyarmaktan sakınmak içindir. Çünkü kişilerin günahlarını araştırmak caiz değildir. Ancak evin dışındaki kimseler, çalgı ve ud gibi çalgıların seslerini dışarıdan duyarlarsa, içeri girebilir ve eğlence aletlerini kırabilirler. Eğer içki kokuları dışarıya kadar yayılırsa bunu menetmenin caiz olduğu açıktır.

Uyarılmayı gerekli kılan şartlardan biri de o kötülüğün, ictihada gerek kalmaksızın kötülük olduğunun bilinmesidir. İctihadla bilinebilecek kötülüklerin hiçbirinde uyarı yapılmaz. Bu durumda Hanefî mezhebine mensup bir kimsenin bir Şafîî besmelesiz kesilen bir şeyi yediği için uyarmaya hakkı yoktur. Aynı şekilde bir Şafîînin de sarhoş edici olmayan az bir nebizi içti diye bir Hanefîyi uyarması gerekmez.

Üçüncü rûkûn: Uyarılan kimsede o şeyin bulunması. Onun özellikleri arasında insan olma niteliğinin bulunması yeterlidir, mükellef olması şart değildir. Nitekim daha önce de beyan ettiğimiz gibi çocuk ve mecnun da bir kötülük işledikleri zaman uyarılırlar.

Dördüncü rûkûn: Bu rûkûn doğrudan uyarının kendisiyle ilgilidir. Bunun da dereceleri ve adabı vardır.

Birinci derece: Yapılan münkerin/kötülüğün bilinmesi. İçerideki çalgı seslerini dinlemek için başkasının evine kulak vermek, içkinin kokusunu almak için havayı koklamak, çalgı aletinin şeklini öğrenmek için elbisenin örttüğü şeyi elle yoklamak ve içeride cereyan eden şeylerden haberdar olmak için komşularından haber toplamak gerekmez. Bilakis başlangıçta iki adaletli kişi “filan şahıs şarap içiyor” diye haber verirse o zaman içeri girebilir ve onu bu işten men edebilir.

İkinci derece: Tarif/Bilgilendirmek. Çünkü cahil kimse onun kötü olduğunu bilmeden bir işe atılabilir. Bildiği zaman onu yapmaktan vazgeçer. Ona bunun bir kötülük olduğunu nazikçe anlatmak gerekir. Ona denir ki: “İnsan anasından âlim olarak doğmaz. Âlimler bize öğretinceye kadar biz de şer’î konuları bilmiyorduk. Belki de senin köyünde/kasabanda bilen kimse yoktu.” Ona eziyet etmeden öğretmek için böyle nazik ifadeler kullanılır. Bir kötülük karşısında susmanın sebep olacağı sakıncalı durumdan kaçıp bunun yerine hiç gerek olmadığı halde bir müslümana eziyet verecek bir tavrın içine düşen kimse, kanı idrarla yıkamış olur.

Üçüncü derece: İşlenecek kötülüğü öğüt vererek/nasihah ederek ve Allah ile korkutarak engellemek. Ona bu konuda tehdit içeren haberleri nakleder ve sefehin hayatını anlatır. Bunu şefkatle, nazikçe, şiddet ve öfkeye kapılmadan yapmalıdır. Burada sakınılması gereken büyük bir afet vardır. O da âlimin, kötülüğü tarif ederken kendisini ilmi sebebiyle üstün, karşısındakini de cehaleti sebebiyle hor ve hakir görmesidir.

Böyle bir kimse, başkasını ateşten kurtarmak için kendini ateşe atan kimseye benzer. Bu ise büyük bir cehalet ve alçakmadır; o, şeytan tarafından aldatılan bir kimsedir. Bunun bir ölçüsü vardır ki, uyarıcının, kendini bu ölçüye göre değerlendirmesi gerekir. Bu ölçü şudur: Bu kişinin bir kötülüğten kendi kendine uzak durması veya başkasının onu uyarması sonucu uzak durmasının onun uyarması sonucu uzak durmasından ona daha sevimli gelmesidir. Eğer kötülük işleyen kişiyi uyarmak kendisine zor ve nefsine ağır geliyor da başkasının onu uyar-

masının yeterli olmasını istiyorsa kendisi uyarсын. Çünkü bu durumda onu uyarmaya sevk eden etmen dinî duygudur. Eğer bunun aksi bir duyguya kapılır da o günahkârın -kendi kendine veya başkasının ikazıyla değil de- kendi ikazıyla ıslah olmasından hoşlanırsa o zaman o, nefsinin hevasına tabi olmuş demektir, bununla kendi namını ve şerefini yükseltmek istemektedir. Bu durumda olan kimse Allah'tan korksun ve önce kendi nefesine nasihat etsin.

Davud et-Tâî'ye soruldu: “Şu, emîrlere ve yöneticilere gidip de onlara iyiliği emreden ve kötülüğü nehyeden kimse hakkında ne dersin?” “Kamçı ile dövülmesinden korkarım.” dedi. “Buna dayanabilir.” denildi. “Öldürülmesinden korkarım.” dedi. “Buna da dayanabilir.” denilince o şöyle dedi: “Gizli bir hastalığa, kendini beğenmişlik hastalığına yakalanmasından korkarım.”

Dördüncü derece: Ağır, kaba ve sert sözlerle azarlamak. Kötülüğe nezaket ve yumuşaklıkla engel olmaktan aciz kaldığı, günahta ısrar ettiğinin ilk emarelerini gördüğü ve öğüde/nasihate önem vermeyip alay ettiği zaman uyarıcı bu yola başvurur. Ağır söz derken çirkin ve yalan söz söylemeyi kastetmiyoruz. Belki ona, “Ey fasık, ey akılsız, ey cahil, Allah'tan korkmaz mısın?” deriz. Allah Teâlâ İbrahim aleyhisselam'dan hikâye ederek şöyle dedi: **“Size de yazıklar olsun, Allah'ı bırakıp taptıklarınıza da! Hiç mi düşünmüyorsunuz?”** (Enbiya, 67)

Beşinci derece: Elle değiştirmek. Çalgı aletlerini kırmak, içkiyi dökmek, gasp edilen bir evden gaspçıyı çıkarmak bunun örnekleridir. Bunu yaparken uyulması gereken iki edeb vardır:

a) Uyarı, telkin ve nasihatle kötülüğü önlemekten aciz kalmadığı müddetçe doğrudan elle müdahaleye geçilmemelidir. Onu, gaspettiği yerden çıkartabilirse elinden tutup oradan atmasına gerek yoktur.

b) Eğlence aletlerini, kötülüğü işlemeye elverişli halden çıkaracak kadar kırmalı, daha fazla ileri gitmemelidir. İçkiyi dökerken kapları kırmadan dökabiliyorsa o kapları kırmamalıdır. O içkiyi kaplarına taş ve benzeri bir şeyle vurmadan dökemezse bunu da yapabilir ve o kapların

değerine itibar edilmez. Eğer içkiyi döktürmemek için bedenini siper ederse, içkiyi dönebilmek için -gerekirse- onu dövebiliriz. İçkiler ağzı dar şişelerde bulunduğu için boşaltılması uzun zaman alacaksa ve bu esnada ayyaşlar gelip engel çıkartacaklarsa şişeleri kırarak boşaltabilir. Bu bir mazerettir. Eğer dökerken zaman kaybına sebep olacak ve onu işinden alıkoyacaksa durum yine aynıdır; ayyaşların gelip engellemesi söz konusu olmasa bile içki şişelerini kırarak dökebilir.

Soru: Kötülüğü engellemek için içki kaplarını kırmak caiz olur mu? Gasp edilen bir evden çıkarmak için adamın ayağından çekmek caiz olur mu?

Cevap: Bu gibi şeyleri yapmak, ancak yetkili yöneticiler için caizdir. Toplum bireyleri için caiz değildir. Çünkü bireyler bu konuda nasıl ictihad edeceklerini bilemezler.

Altıncı derece: Tehdit ve korkutma. Mesela, “Vazgeç bu işten, yoksa sana şöyle şöyle yaparım!” demek gibi. Bunları vurmadan önce söyleme imkânı varsa vurma işini gerçekleştirmeden önce söylemesi gerekir.

Yapılması caiz olmayan bir şeyle tehdit etmek uyarı adabına aykırıdır. Mesela “evini yağmalayacağım,” “eşini esir alacağım” gibi tehditler savurmak caiz değildir. Çünkü eğer bu tür sözleri kararlılıkla söylerse haram işlemiş, kararı olmaksızın söylerse yalan söylemiş olur.

Yedinci derece: Silah çekmeden doğrudan elle ve ayakla dövmek. Bu, zaruret halinde yeteri kadar olmak şartıyla bireyler için caizdir. Kötülük ortadan kalktığı zaman vurmaktan hemen vazgeçmek gerekir.

Sekizinci derece: Kötülüğü engellemeye kendisinin gücünün yetmemesi ve silahlı yardımcılara ihtiyacın olması. Fakat kötülüğü işleyen fasık da bazen kendisine yardımcıları temin edebilir, bu da silahlı çatışmaya yol açabilir. Bu durumda doğru olan, devlet başkanının iznine gerek duyulmasıdır. Çünkü bu, fitnelere ve fesada yol açabilir.

Bir görüşe göre bu durumda devlet başkanının izni şart değildir.

[UYARICININ UYMASI GEREKEN EDEBLER]

Uyarıcının uyması gereken edepleri ayrıntılı olarak zikrettik. Özetle, uyarıcıda bulunması gereken, şu üç sıfattır: İlim, takva ve güzel ahlak.

1. İlim. Uyarıcının nereelerde uyarı yapacağını, sınırlarını ve manilerini bilmesidir ki şeriatin koyduğu sınırlarda durabilsin.

2. Takva. Çünkü uyarıcı bazen bunları bilmesine rağmen herhangi bir maksatla bunlarla amel etmeyebilir.

3. Güzel ahlak. Kötülüğü engellemede temel esastır. Çünkü öfke kabardığı ve kişinin tabiatında güzel ahlak olmadığı zaman kötülüğü engellemede sadece ilim ve takva yeterli olmaz.

Seleften biri şöyle dedi: İyiliği emretmeyi ve kötülüğü yasaklamayı; ancak emrettiği ve yasakladığı hususta şefkatli olan, emrettiği ve yasakladığı hususta hâlim olan, emrettiği ve yasakladığı hususta fakîh/bilgili olan kimse yapabilir.

Uyarıcının uyması gereken edeplerden biri de insanlarla ilişkileri azaltmak ve onlara yağcılık yapmamak için ellerindekine göz dikmemektir. Anlatıldığına göre seleften birinin bir kedisi vardı. Komşusu olan kasaptan etlerin sinir kısımlarından kedisi için bir şeyler alıp getiriyordu. Bir ara kasabın yanlış bir şey yaptığını görmüştü. Bunun üzerine hemen eve gelerek kediyi dışarı çıkarıp salıverdi. Sonra kasaba geldi ve onu yaptığı yanlıştan dolayı uyardı. Kasap dedi ki: "Bundan sonra ben de senin kedin için hiçbir şey vermeyeceğim." O da kasaba şöyle dedi: "Ben ancak kediyi evden kovduktan ve senden hiçbir beklentim kalmadıktan sonra sana bu uyarıyı yaptım."

Bu, doğru bir harekettir. Çünkü iki konuda insanlardan beklentisi olan kimse asla onları uyaramaz: Biri kendisine gösterecekleri saygıdır, diğeri kendisinden razı olmaları ve övmeleridir.

İyiliği emreder ve kötülüğü engellerken yumuşak davranmak herkes için gereklidir. Allah Teâlâ, -Musa ve kardeşi Harun'a, Firavun'a gittikleri zaman- yumuşak söz söylemelerini emretmiştir.⁽²¹⁷⁾

⁽²¹⁷⁾ Taha, 44.

Rivayet edildiğine göre Ebu'd-Derda *radıyallahu anh* günah işleyen bir adamın yanından geçti. İnsanlar o adama sövüp duruyorlardı. Onlara dedi ki: "Bu sövüp durduğunuz kişiyi bir kuyunun içinde bulmuş olsaydınız onu oradan çıkartmaz mıydınız?" "Evet, çıkarırdık." dediler. Bunun üzerine Ebu'd-Derda şöyle dedi: "O halde kardeşinize sövmeyin, sizi afiyette kılan Allah'a hamdedin." Dediler ki: "Şimdi sen bu adama kızmıyor musun?" Ebu'd-Derda şöyle dedi: "Ben onun yaptığı şeye kızıyorum. Yaptığı işi terk ettiği zaman o benim kardeşimdir."

Sıla İbn Eşyem'e -kibrinden- etekleri yerde sürüklenen bir adam uğradı. Sıla'nın adamları onu dilleriyle şiddetle ayıplamak istediler. Sıla dedi ki: "Onu bana bırakın, ben sizin yerinize gerekeni yaparım." Sonra dedi ki: "Yeğenim! Benim senden bir ricam var." Genç: "Nedir?" dedi. Sıla, "Eteğini biraz kaldırmamı istiyorum." Genç, "Başüstüne" diyerek eteğini kaldırdı. Sıla, arkadaşlarına dedi ki: "Bu, sizin yapmak istediğinizden daha güzel oldu. Siz ona kötü söz söyleseydiniz, o da size kötü sözler söylerdi."

Hasen el-Basrî bir düğüne davet edildi. Kendisine gümüş bir tabağın içinde helva getirildi. Onu aldı ve elindeki ekmeğin üzerine ters çevirdi, sonra ondan yedi. Bir adam dedi ki: "İşte bu, bir günahı sessizce engellemektir." Allah en iyi bilendir.

ÂDETLERİN İÇİNDEKİ ALIŞKANLIK HALİNE GETİRİLMİŞ KÖTÜLÜKLER, EMİRLERİ/SULTANLARI UYARMAK VE ONLARA İYİLİĞİ EMRETMEK

Bu konuda iki faslı zikrederim:

Birinci fasıl:

Bil ki âdetlerin içinde yer alan alışılmış kötülükler saymakla bitmez. Fakat biz benzerlerine de delalet edecek kötülüklere topluca işaret edeceğiz.

Bunların bazıları şunlardır:

Mescidlerde işlenen kötülükler:

* Mescitlerde sıklıkla müşahade edilen kötülüklerden biri, rükû ve secdelerde tuma'nine'nin terk edilerek namazın kötü bir şekilde eda edilmesidir. Namaz kılan kişinin elbisesinin üzerindeki görmediği pislik veya körlük ve karanlık sebebiyle kıbleden yönün çevrilmesi gibi namazın sıhhatine zarar veren şeyler de böyledir.

* Kur'an'ı teganni ile okumak. Mescidde itikâfa giren kimsenin bu tür yanlışlıkları düzeltmeye uğraşması ve bunların kötülüğünü anlatması, yoğunlaştığı nafil ibadetten daha hayırlıdır.

* Müezzinlerin ezanları uzatmaları ve kelimelerin medlerini çok çekmeleri.

* Hatibin üzerinde ipekli elbise veya elinde altın bir kılıç olması.

* Mescidlerde anlatılan kıssalara yalanların ve fitneye sebep olacak yasak şeylerin karışması.

* Kadınlarla erkeklerin karışık oturmaları. Bunu engellemek gerekir.

* Cuma günleri ilaç, yiyecek ve muska satmak, dilencilik yapmak ve şiirler söylemek için halkalar oluşturmak. Bunların bir kısmı haramdır, bir kısmı mekruhtur.

Çarşılarda/pazarlarda işlenen kötülükler:

* Bunlardan birisi, alışverişlerde yalan konuşmak ve malın kusurunu gizlemektir. Mesela bir esnaf "bu malı on liraya aldım ve bir lira kârla veriyorum" diye yalan söylerse günahkâr olur.

Bunu bilen kişinin satıcının yalanını müşteriye bildirmesi gerekir. Satıcıyı kollamak için sükût ederse hıyanette ona ortak olmuş olur. Malın kusurunu bildiği zaman da böyledir. Müşteriye bunu açıklaması gerekir. Ölçü ve tartıdaki düzensizliği bilen herkesin ya kendisinin bunu düzeltmesi ya da düzeltmesi için yetkili mercilere bildirmesi gerekir.

* Fasid şartlar ileri sürmek, faizli alışverişler yapmak, çalgı aletleri, heykel ve resimler satmak.

Sokak ve caddelerde işlenen kötülükler:

* Caddeler ve sokaklarda işlenen kötülüklerden biri, özel mülk olan binalara bitişik dükkânlar yapmak ve yolun daralmasına, gelip geçenin zarar görmesine sebep olacak pencere ve kanatlar çıkarmak ve ağaçlar dikmektir. Eve taşıyacağı miktarda odun ve yiyeceği yola koymak ise caizdir. Çünkü buna herkesin ortaklaşa ihtiyacı vardır.

* Yolu daraltacak ve insanlara sıkıntı verecek şekilde hayvanları yola bağlamak da bir kötülüktür. Bunun engellenmesi gerekir. Ancak inmek ve binmek için ihtiyaç miktarınca hayvanı yolda tutmak caizdir.

* Hayvanlara güçlerinin üstünde yükler yüklemek.

* Çöpleri yollara atmak, karpuz kabuklarını dağıtmak veya insanların ayaklarının kaymasına sebep olacak şekilde yollara su serpmek de bir kötülüktür. Bir oluktan yola dökülüp toplanan suyu o oluğun sahibinin boşaltıp dağıtması gerekir. Eğer yolda yağmur suyu toplanmışsa bunu temizlemek kamu görevlilerinin işidir. Yöneticiler insanları bu işleri yapmakla yükümlü tutabilirler. İnsanların bireyler olarak bu konuda nasihat etmekten başka yapacakları bir şey yoktur.

Hamamlarda işlenen kötülükler:

* Bu kötülüklerden biri, hamamların kapılarındaki veya içlerindeki hayvan resimleridir. Bunları yok etmek için resimleri iptal edecek şekilde yüzlerini bozmak yeterlidir. Buna gücü yetmezse zaruret ve başka bir hamama geçmek için olmadıkça hamama girmesi caiz değildir.

* Avret yerlerinin açılması ve avret yerlerine bakılması, kesecilerin kirleri temizlemek için göbekte dizkapaklarının arasını açmaları ve avret yerlerine dokunmaları da hamamlarda işlenen kötülüklerdendir.

* Burada işlenen münkerattan biri de pis olan eli ve kapları az bir suyun içine daldırmaktır. Bunu bir Malikî yaparsa men edilmez, fakat nazikçe uyarılır ve “Mümkünse önce benim yıkanmama izin ver.” denir.

Ziyafetlerde işlenen kötülükler:

Ziyafetlerde işlenen kötülüklerden bazıları şunlardır:

* Erkekler için ipekli sergilerin serilmesi, gümüş veya altın buhurdanlıklarda tütsü verilmesi, bunlardan su veya şerbet içilmesi, gülsuyu için bu kapların kullanılması, içinde canlı resimler bulunan perdeler asılması, şarkıcı kadınların ve telli çalgıların dinlenmesi, kadınların, fitnelerinden korkulan gençlere bakmaları. Bütün bunlar değiştirilmesi gereken kötülüklerdir. Bunu değiştirmeye gücü yetmeyen kimsenin oradan çıkması gerekir.

* Yastıklar ve yere serilen sergiler üzerindeki resimlere gelince bunlar bir kötülük değildir. Kadınlar için serilen ipekli sofra bezleri ve altından yapılmış malzemeler de böyledir, kadınlar için bunlar caizdir. Altın küpe takmak için kız çocuklarının kulaklarının delinmesine ruhsat yoktur. Çünkü bu, acı veren bir yaralamadır, caiz değildir. Gerdanlıklar ve bilezikler küçük çocuklar için yeterlidir. Bunu ücretle yaptırmak doğru değildir, bu iş için alınan ücret de haramdır.

* Ziyafetlerde işlenen kötülüklerden biri de bidatinin propagandasını yapan bir bidatçinin bulunmasıdır. Ona cevap vermeye gücü yetmeyen bir kimsenin o mecliste onunla beraber bulunması caiz değildir. Bidatçi konuşmazsa, hoşnutsuzluğu belli ederek ve yüz çevirerek o mecliste bulunmak caizdir.

* Ziyafet meclisinde müstehcen ve yalan şeyler anlatarak insanları güldüren biri varsa da orada bulunmak caiz değildir. Orada bulunulursa onu men etmek gerekir. İçinde yalan ve müstehcenlik olmamak şartıyla espri yaparsa bunun da az miktarda olanı mubahtır. Bunu sanat ve âdet haline getirmişse bundan engellenir.

Genel kötülükler:

Çarşılarda ve pazarlarda kötülüğün devamlı veya belli vakitlerde icra edildiğini kesin olarak bilen bir kimsenin eğer bunları değiştirmeye ve engellemeye gücü yetiyorsa evinde oturmakla bu görevin kendisinden düşmesi caiz değildir. Bilakis evinden dışarı çıkması gerekir. Çünkü bunların bir kısmını değiştirmeye dahi gücü yetse bunu yapması gerekir.

Her müslümanın önce kendi nefsinden başlaması gerekir. Yani kişi farzlara devam ederek ve haramları terk ederek nefsini ıslah etmelidir. Sonra bunları ailesine ve akrabalarına öğretmeli, sonra komşularına ve mahalle halkına, sonra beldesinin halkına, kalabalıklara ve böylece dünyanın en uzak yerlerine kadar gitmelidir. Yakında olan kimse bu sorumluluğu yerine getirirse uzaktakilerden düşer. Eğer yakındakiler bir şey yapmazsa buna gücü yeten herkes sorumludur.

İkinci Fasıl: Emîr ve sultanlara iyiliği emretmek ve onları kötülükten men etmek:

Daha önce iyiliği emretmenin derecelerini zikretmiştik. Bu derecelerden sultanlara karşı uygulanacak olanı ilk iki derecedir, yani tarif/bilgilendirme ve öğüttür. “Ey zalim! Ey Allah’tan korkmaz!” gibi sert sözler eğer onların başkalarına kötülük yapmalarına sebep olacak bir fitneyi tahrik edecekse caiz değildir. Kendisinden başkasına bir kötülük yapmayacağından emin olursa -âlimlerin cumhuruna göre- bu caizdir. Benim görüşüm, bunun yapılmaması yönündedir. Çünkü maksat kötülüğü ortadan kaldırmaktır. Kötülüğüne mani olmak için sultana saldırmak, ortadan kaldırmaya niyetlendiği kötülükten daha büyük bir kötülüğe yol açar. Çünkü sultanların azığı, kendilerine gösterilen saygıdır. İdaresi altındaki bireylerden, “Ey zalim! Ey fasık!” gibi sözler işittikleri zaman bunu büyük bir zillet olarak görür ve sabredemezler.

Allah rahmet eylesin İmam Ahmed şöyle demiştir: Sultana karşı mukavemet edilmez; onun kılıcı kınından sıyrılmış bir haldedir. Selef, yöneticilerine itiraz ederlerdi. Çünkü yöneticiler onlara saygı gösterirlerdi. Yöneticiler kendilerine saldırdığı zaman da genelde buna katlanır ve sabrederlerdi.

Selefin halifelere ve yöneticilere verdikleri öğütleri *el-Misbahu'l-Mudî* isimli bir kitapta topladım. Burada o kitaptan seçtiğim bazı olayları nakledeceğim:

Said b. Âmir, Ömer İbnu'l-Hattab *radiyallahu anh'a* şöyle dedi: Sana İslam'ın özü ve alametlerinden olan sözleri tavsiye edeceğim: Halkın işlerini yaparken Allah'tan kork, fakat Allah'ın emirlerini yerine getirir-

ken insanlardan korkma. Söylediklerinle yaptıkların birbirinden farklı olmasın. Çünkü sözün en hayırlısı yaptıklarıyla tasdik ettiği sözdür. Kendin ve ailen için neyi istiyorsan onu uzak yakın bütün müslümanlar için de iste. Hak bildiğin yolda, hak için mücadele et. Allah'ın emirlerini yerine getirirken hiçbir kınayıcının kınamasından korkma. Hz Ömer, "Bu söylediklerine kimin gücü yeter, ey Ebu Said?!" deyince Said şöyle dedi: Boynunda senin taşıdığın gibi bir sorumluluğu taşıyan kişi.

* * *

Katade dedi ki: Ömer İbnu'l-Hattab *radiyallahu anh*, yanında Cârud olduğu halde dışarı çıktı. Bu esnada yoldan geçen bir kadınla karşılaştı. Ona selam verdi. Kadın selamı aldı veya kadın ona selam verdi, Ömer onun verdiği selamı aldı. Kadın dedi ki: "Ey Ömer! Ben senin çocuklarla güreşe tutuştuğun Ukaz panayırında 'Ömercik' diye isimlendirildiğin günleri de bilirim. Çok zaman geçmeden 'Ömer' diye isimlendirildin. Sonra çok zaman geçmeden 'müminlerin emîri' diye isimlendirildin. Halkını yönetirken Allah'tan kork. Bil ki ölümden korkan kimse fırsatları kaçırmaktan da korkar." Ömer -ihtiyar- kadının bu sözlerini duyunca ağladı. Carud dedi ki: "Behey kadın! Müminlerin Emîrine karşı bu ne cüret! Onu ağlattın." Ömer dedi ki: "Onu bırak, onu tanımıyor musun? O, Allah Teâlâ'nın göklerinin üstünden sesini dinlediği Havle bt. Hakîm'dir. Allah'a yemin olsun ki Ömer'in onun sesine kulak vermesi daha doğrudur."

* * *

Ezd kabilesinden bir şeyh, Muaviye'nin yanına girdi ve ona dedi ki: "Allah'tan kork ey Muaviye! Bil ki senden çıkan her gün ve sana gelen her gece seni sadece dünyadan daha çok uzaklaştırır ve ahirete daha çok yaklaştırır. Seni öyle biri takip ediyor ki, ondan kaçıp kurtulman mümkün değildir. O, senin için öyle bir nişan dikmiştir ki o nişanı geçmen imkânsızdır. O nişana varman ne hızlı olur?! Senin peşinde olanın sana ulaşması çok yakındır. Biz ve içinde bulunduğumuz nimetler muhakkak ki yok olacağız. Yanına varılacak hedefimiz ise bakidir.

Eğer yaptıklarımız hayır ise varacağımız yer de hayırdır. Eğer yaptıklarımız şer ise, şerrin karşılığı da şerdir."

* * *

Emevî halifesi Süleyman İbn Abdülmelik, bir defasında Medine'ye girdi ve orada üç gün kaldı. Oradaki ikameti esnasında dedi ki: "Burada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabına yetişip de onlardan bize hadis nakledecek kimse var mıdır?"

"Ebu Hazım adında birisi vardır." denildi. Süleyman ona haber gönderdi ve Ebu Hazım geldi (Süleyman ile aralarında şu konuşma geçti):

- Ey Ebu Hazım! Bu ilgisizlik niye?
- Benden ne gibi bir ilgisizlik gördün?
- Medine'nin ileri gelenlerinin hepsi yanıma geldi, sen gelmedin.
- Aramızda birbirimizi tanıyacak bir olay cereyan etmedi ki sana geleyim.

Süleyman, "Yaşlı adam doğru söyledi." dedi ve şöyle devam etti:

- Ey Ebu Hazım! Biz niye ölümden hoşlanmıyoruz?
- Çünkü sizler ahiretinizi harap, dünyanızı mamur ettiniz. Bu sebeple mamur bir yerden harabe bir yere geçmekten hoşlanmıyorsunuz.

- Doğru söyledin Ebu Hazım. Peki, yarın yüce Allah'ın huzuruna nasıl gidilecek?

- Bir kimse ailesinden bir müddet ayrı kaldıktan sonra dönüşte nasıl sevinç ve mutluluk içinde dönerse o şekilde gelecek. Kötülük yapan kimse ise, efendisine geri gelen kaçkın köle gibi korkarak ve üzülerək gelecek.

Bunun üzerine Süleyman ağladı ve şöyle dedi:

- Ah keşke bilseydim Allah katında nelerle karşılaşacağımı ey Ebu Hazım!

- Kendini Allah'ın Kitabına göre değerlendir. İşte o zaman bilirsin Allah'ın katında seni nelerin beklediğini!

Ebu Hazım bunu dedikten sonra şu ayeti okudu: **“İyiler hiç şüphesiz nimetler içindedirler, kötüler ise hiç şüphesiz cehennemdedirler.”** (İnfitar, 13-14) Süleyman dedi ki:

- Ey Ebu Hazım! Allah'ın rahmeti nerededir?
- **“Allah'ın rahmeti iyilere yakındır.”** (Araf, 56)
- İnsanların en akıllısı kimdir?
- Hikmeti öğrenen ve insanlara onu öğretendir.
- İnsanların en ahmağı kimdir?
- Kardeşi zalim olduğu halde onun istek ve arzularını yerine getirmek için kendini alçaltan, böylece başkasının dünyası için kendi ahiretini satandır.
- Hangi dua Allah tarafından daha çok işitilir?
- Alçak gönüllü ve boynu bükük kimselerin duası.
- Hangi sadaka daha faziletlidir?
- Az malı olmasına rağmen gücü yettiğince veren kimsenin sadakası.
- Ey Ebu Hazım! Bizim içinde bulunduğumuz durum hakkında ne dersin?
- Beni bu sorudan bağışla.
- Bir nasihat olarak söyle.
- İnsanlar (yani senin ataların) yöneticilik görevini (hilafeti) Müslümanlarla istişare etmeksizin, onların görüşlerinde bir icmayı sağlamaksızın zorla aldılar. Dünyayı ele geçirmek için bu uğurda kan döktüler. Sonra bu dünyadan göçüp gittiler. Keşke onların neler söylediklerini ve onlara nelerin söylendiğini bilseydim.

Süleyman'la birlikte oturanlardan birisi “Ne kötü şeyler söylüyor-sun ey ihtiyar!” deyince Ebu Hazım da şöyle dedi:

- Sen yalan söyledin, çünkü Allah Teâlâ, alimlerden, insanlara hakkı mutlaka söyleyeceklerine ve onu hiçbir şekilde gizlemeyeceklerine dair söz aldı.

Bunun üzerine Süleyman, Ebu Hazım'a şöyle sordu:

- Ey Ebu Hazım! Bize arkadaş olur musun? Sen bizden istifade eder, biz senden istifade ederiz.

- Bundan Allah'a sığınırım!

- Niçin böyle söylüyorsun?

- Az da olsa size meyletmekten korkarım. O zaman Allah bana hayatın da, ölümün de kat kat azabını tattırır.

- Bana tavsiyede bulun!

- Allah'ın, seni, menettiği yerde görmesinden ve sana emrettiği yerde görmemesinden kork.

- Benim için hayırla dua et.

- Allah'ım! Eğer Süleyman Senin dostun ise Sen ona hayrı ve iyiliği kolaylaştır. Eğer Senin dostun değilse onun perçeminden tut ve hayırlı yola getir.

Bunun üzerine Süleyman, hizmetçisine, "Evladım yüz dinar getir." der. Sonra da Ebu Hazım'a "Ey Ebu Hazım, bunu al. der. Ebu Hazım şöyle der:

- Benim buna ihtiyacım yok. Bu malı alma konusunda benimle başkaları arasında benzerlik vardır. Aramızda eşit paylaşıtırsan ne âlâ, yoksa benim buna ihtiyacım yok. Bunu benim sözlerimi dinlemiş olduğun için vermiş olmandan korkarım.

Süleyman, Ebu Hazım'a adeta hayran oldu. Zühri dedi ki: "O benim otuz yıldan beri komşumdur. Kendisiyle hiç konuşmadım." Ebu Hazım şöyle dedi: "Sen Allah'ı da unuttun, beni de unuttun." Zühri dedi ki: "Sen bana hakaret mi ettin?" Süleyman dedi ki: "Hayır sen kendine hakaret ettin, komşunun komşu üzerinde hakkı olduğunu bilmez misin?"

Ebu Hazım dedi ki: “İsrailoğullarının yöneticileri doğru bir yol üzerinde olduklarında âlimlere muhtaç idiler. Âlimler dinlerini onlardan korurlardı. İnsanların en alçaklarından bir topluluk bunu gördüğü zaman bu ilmi öğrendiler ve onunla yöneticilere geldiler. İnsanlar masiyette birleştiler, düştüler ve bozuldular. Eğer âlimler dinlerini ve ilimlerini korumuş olsalardı yöneticiler daima onlardan korkarlardı.” Zühri dedi ki: “Beni mi kastediyorsun, beni mi ima ediyorsun?” “Duyduğun şey budur!” dedi.

* * *

Rivayet edildiğine göre bir bedevi, Süleyman İbn Abdülmelik’in yanına girdi ve şöyle dedi: Ey müminlerin emîri! Ben sana bir şey söyleyeceğim. Söyleyeceğim şeyler hoşuna gitmese de tahammül et. Çünkü eğer bunları kabul edersen sonunda hoşuna gidecek şeyler vardır. Süleyman:

- Söyle dedi. Bedevi şöyle dedi:

- Ey müminlerin emîri! Senin etrafını öyle adamlar sarmış ki bunlar senin dinini verip karşılığında dünyanı satın aldılar, Allah’ı kızdırmak pahasına seni memnun etmeye çalıştılar, senden korktular fakat Allah’tan korkmadılar. Ahireti harap, dünyayı mamur ettiler. Onlar ahiretten kaçıp dünyaya teslim oldular. Allah’ın sana bir emanet olarak verdiği hilafet görevini yerine getirirken onlara güvenme. Çünkü onlar emanetin zayi olmasına ve ümmetin zillete düşmesine aldırış etmezler. Onların yaptıkları kötülüklerden sen sorumlusun, fakat senin yaptıklarından onlar sorumlu değildir. Kendi ahiretini perişan edip onların dünyalarını düzeltmeye çalışma. İnsanların en ahmağı, başkalarının dünyası için ahiretini satandır.

Bunun üzerine Süleyman “Sen dilini çok salmış olmadın mı? Dilin kılıcından daha keskinmiş!” dedi. Bedevi de “Evet, ey müminlerin emîri! Ancak bu senin aleyhine değil, lehinedir.” dedi.

Süleyman, “Senin benden bir isteğin var mı?” deyince bedevi, “Özel bir isteğim yok!” dedi, kalktı ve çıkıp gitti.

Süleyman dedi ki: Maşaallah, çok asaletli, kalbi çok geniş, dili çok keskin, niyetinde çok samimi ve çok takvalı. Şeref ve akıl böyle olmalı!

* * *

Ömer İbn Abdülaziz, Ebu Hazım'a, "Bana öğüt ver" dedi. Ebu Hazım ona şunları söyledi: "Yan tarafın üzerine yat ve ölümün yanı başında beklediğini farz et. Sonra bu esnada sende hangi vasfın olmasını istiyorsan onu düşün ve hemen o vasma sahip ol. Hangi vasma sende bulunmasından hoşlanmıyorsan o vasma da hemen terk et."

* * *

Muhammed İbn Ka'b, Ömer İbn Abdülaziz'e şöyle dedi: "Ey müminlerin emîri! Dünya, çarşılardan bir çarşıdır. Oradan insanlar ya zarar ederek ya da kâr ederek çıkarlar. Nice insan vardır ki -bizim içine düştüğümüz durum gibi- ölüm onlara gelinceye kadar dünya onları aldatır. Ölüm onları kollarının arasına alır da ahiret için istedikleri hazırlığı yapamadan ve hoşlanmadıkları şeyden kendilerini koruyacak kalkanı almadan kötülenmiş olarak bu dünyadan çıkarlar. Topladığı şeyleri -malını mülkünü- hoşlanmadığı kimseler paylaşırlar. Bunlar kendilerinden özür -bile- dilemeyen kimselerin eline geçer. Ey müminlerin emîri, bizim onların imrendiğimiz bu amellerine bakmamız, bu amellerde onların izinden gitmemiz ve korktuğumuz amellerine de bakıp onları terk etmemiz gerekir. Allah'tan kork, kapıları aç, perdeyi kaldır, mazluma yardım et, zalime karşı koy. Şu üç şey kimde bulunursa Allah'a imanı kemale erer: Rızı olduğu zaman rızası onu batılın içine sokmaz, öfkeli olduğu zaman öfkesi onu hakkın dışına çıkarmaz, gücü yetse bile kendisine ait olmayan şeyi almaz."

* * *

Ata İbn Ebi Rebah, Emevi halifesi Hişam İbn Abdülmelik'in huzuruna girdi. Hişam ona, "Hoş geldin" dedi ve "İhtiyacın nedir ey Muhammed?" diye sordu. Bu esnada yanında halkın ileri gelenleri konuşuyorlardı. Ata girince onlar sustular. Ata, halifeye Mekke ve Medine halkına verilecek yiyecekleri ve hediyeleri hatırlattı. Halife, "Evet" dedi ve hizmetçisine seslenerek "Evladım, Mekke ve Medine halkına erzak

verilmesini yaz.” diye emretti. Sonra Ata’ya dönerek “Başka istediğin bir şey var mı?” diye sordu. Ata, “Evet” dedi ve ona Hicaz halkının, Necid halkının ve Körfez halkının erzakını hatırlattı. Hatta zimmîlere güçlerinin üstünde yükümlülük yüklemesini hatırlattı. Halife buna da cevap verdi ve sonra “Başka istediğin bir şey var mı?” diye sordu. Ata dedi ki: “Evet, kendin hakkında Allah’tan kork, çünkü sen tek başına yaratıldın, tek başına öleceksin ve tek başına hesaba çekileceksin. Hayır, vallahi beraberinde hiç kimseyi göremeyeceksin.”

Ravi dedi ki: Hişam ağlayarak yere kapandı, Ata ayağa kalktı, kapıdan çıkarken içinde dinarlar mı, dirhemler mi olduğunu bilemediğim bir keseyle bir adam onun peşinden geldi ve dedi ki: “Müminlerin emîri bunu sana vermemi emretti. Bunun üzerine Ata şu ayeti okudu: **“Ben bunun için herhangi bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak âlemlerin Rabbi Allah tarafından verilecektir.”** Sonra çıkıp gitti. Allah’a yemin olsun ki onların yanında bir yudum su bile içmedi.

* * *

Muhammed İbn Ali’den şöyle rivayet edildi: Ben Ebu Cafer Mansur’un meclisinde bulunmuştum. Orada İbn Ebi Zi’b de vardı. el-Hasen İbn Zeyd, Medine valisiydi. Bu esnada Ğıfarîler geldiler ve Medine Valisi el-Hasen İbn Zeyd’in yönetiminden şikâyetle bulundular. el-Hasen dedi ki:

- Ey müminlerin emîri! Onların nasıl insanlar olduklarını İbn Ebi Zi’b’e sor. İbn Ebi Zi’b dedi ki:

- Bu adamların insanların şeref ve onurlarına saldıran kimseler olduklarına şahitlik ederim. Ebu Cafer dedi ki:

- Duydunuz değil mi? Ğıfarîler dediler ki:

- Ey müminlerin emîri! Ona el-Hasen İbn Zeyd’in durumunu sor. Ebu Cafer sordu, İbn Ebi Zi’b şöyle cevap verdi:

- Onun da haksız hüküm verdiği şahitlik ederim. Ebu Cafer:

- Duydun mu ey Hasen? dedi. el-Hasen dedi ki:

- Ona bir de kendini sor. Ebu Cafer:

- Benim hakkımda ne dersin? diye sordu. İbn Ebi Zî'b:
- Müminlerin emîri beni bu konuda bağışlamaz mı? dedi. Ebu Cafer:
- Vallahi bana bunu da söyleyeceksin, dedi. İbn Ebi Zî'b dedi ki:
- Senin bu malı haksız yere aldığına ve ehli olmayana verdiği şahitlik ederim. Ebu Cafer elini İbn Ebi Zî'b'in ensesine koydu ve ona şöyle dedi:
- Vallahi eğer ben olmasaydım Farşlılar, Romalılar ve Türkler bu yerleri senden alırlardı. İbn Ebi Zî'b dedi ki:
- Ebu Bekir ve Ömer de yönetici oldular, fakat onlar hakkı aldılar ve eşitçe taksim ettiler, Farisilerin ve Rumların da enselerinden yapıştı. Ebu Cafer, İbn Ebi Zî'b'i serbest bıraktı ve şöyle dedi:
- Allah'a yemin olsun ki eğer doğru söylediğini bilmeseydim seni öldürürdüm. İbn Ebi Zî'b dedi ki:
- Ey müminlerin emîri, vallahi ben, oğlun el-Mehdi'den daha çok senin iyiliğini isteyen bir kimseyim.

* * *

Allah rahmet eylesin el-Evzaî'den şöyle rivayet edilmiştir: Ben sahildeyken Mansur bana haber gönderdi, ben de bunun üzerine onun yanına gittim. Ona ulaştığım ve selam verdiğim zaman oturmamı istedi. Sonra, "Niçin bizden uzak kaldın ey Evzâî?" diye sordu. Dedim ki:

- Benden ne istiyorsun? Mansur:
- Sizden ilim öğrenmek ve sizi örnek almak istiyorum, dedi. Ben:
- Ey müminlerin emîri! Bir şeyler dinleyip de onu yapmamaktan sakın, dedim. Bunun üzerine -hizmetçisi- er-Rabî' bana bağırdı ve elini kılıcına uzattı. Mansur onu azarladı ve dedi ki:
- Burası ceza meclisi değil, sevap meclisidir. Benim de gönlüm ferahladı ve rahatça konuşmaya başladım:

- Ey müminlerin emîri! Bana Mekhul, Atiye İbn Bîşr'den şöyle rivayet etti: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “*Hangi vali halkını aldatarak ölürse Allah Teâlâ cenneti ona haram kılar.*”⁽²¹⁸⁾

Ey müminlerin emîri! Sen idaren altındaki kızıl ve siyah, müslüman ve kâfir bütün insanları bıraktın, sadece kendi şahsî işlerinle meşgul oldun. Hâlbuki bunların hepsinin senin üzerinde hakkı vardır, onların hepsine adaletten pay vermen gerekir. Kafle kafle gelip de sadece senin onlara getirdiğin belalardan ve yaptığın zulümlerden -Allah'ın huzurunda- şikâyetçi oldukları zaman halin nice olur?!

Ey müminlerin emîri! Bana Mekhûl eş-Şâmî, Ziyad b. Cariye'den, o da Habib b. Mesleme'den şunu rivayet etti: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisini kasıtsız olarak tırnaklayan bir bedeviye kısas yapmak istedi. Bunun üzerine Cebrail gelerek şöyle dedi: “Ey Muhammed, - ne yapıyorsun?- Allah Teâlâ seni zorba ve mütekebbir bir hükümdar olarak göndermedi.” Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bedeviyi çağırarak kendisinden kısas yoluyla hakkını almasını istedi. Bedevi dedi ki:

- Anam-babam sana feda olsun ya Rasûlallah! Sana olan hakkımı helal ettim. Benim canıma kastetsen bile böyle bir şeyi asla yapmam. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona hayır dua etti.⁽²¹⁹⁾

Ey müminlerin emîri! Nefsin için nefsinden razı ol ve Rabbinden nefsin için güvenlik dile.

Ey müminlerin emîri! Bu iktidar senden öncekilerin elinde kalsaydı, senin eline geçmezdi. Başkalarının elinde kalmadığı gibi senin elinde de kalmayacak.

Ey müminlerin emîri! Allah Teâlâ'nın “**Bu nasıl bir deftermiş ki büyük küçük demeden her şeyi yazmış!**” (Kehf, 49) ayetinin tefsirini

⁽²¹⁸⁾ Hafız el-İrakî, *İhya'nın tahririnde* şöyle dedi: Bunu İbn Ebi'd-Dünya, *Mevâzu'l-Hulefa*'da tahriç etmiştir. Bu manada bir hadisi Buhari (7151), Müslim (142), Darimî (2799) ve Ahmed (5/25), Ma'kûl İbn Yesar *radıyallahu anhu*'tan rivayet etmiştir.

⁽²¹⁹⁾ Bunu İbn Ebi'd-Dünya, *Mevâzu'l-Hulefa*'da rivayet etti. Ben derim ki: Ebu Davud (4537), Nesaî (8/34) ve Ahmed'in (1/41) Ömer İbnu'l-Hattab'tan rivayet ettiklerine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine kısas yaptırdı. Bu hadisin isnadında zayıflık vardır.

yaparken senin deden “bu ayetteki küçük, tebessümdür; büyük ise kahkaha ile gülmektir” dedi. Ya ellerinle işlediğin ve dilinle ekip biçtiğin günahların hali nice olur?!

Ey müminlerin emîri! Bana ulaşan bilgilere göre Ömer İbnu'l-Hattab *radıyallahu anh* şöyle demiş: Fırat kenarında bir kuzu kaybolup ölse hesabının benden sorulacağından korkarım. Ya senin minderinde oturup da adaletinden mahrum olan kimsenin yüzünden halin nice olur?!

Ey müminlerin emîri! Allah Teâlâ'nın **“Ey Davud! Seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında hakkı uygula ve hevaya-hevese uyma!”** (Sad, 26) ayetinin tefsirini yaparken senin deden şöyle dedi: Ey Davud! Önüne iki davalı gelip oturduğu ve bunlardan birine gönlün meylettiği zaman sakın kendi içinden onun haklı olmasını ve davayı kazanmasını temenni etme. Yoksa sana verdiğim peygamberliği geri alırım, sonra halifem de olamazsın. Ey Davud! Ben peygamberlerimi kullarıma develeri güden çobanlar gibi birer idareci olarak gönderdim. Çünkü onlar hakka riayeti bilirler ve insanları şefkatle idare etmeyi bilirler. Kırılanı tamir ederler, cılız ve zayıfların su ve otlağa varmasına rehberlik ederler.

Ey müminlerin emîri! Sen öyle bir belayı satın aldın ki bu bela göklere, yere ve dağlara arz edilmiş olsaydı onlar bundan sakınırlar ve korkarlardı.

Ey müminlerin emîri! Bana Yezid İbn Cabir, Abdurrahman İbn Ebu Amre el-Câbirî'den şöyle nakletti: Ömer İbnu'l-Hattab *radıyallahu anh* Ensar'dan bir adamı⁽²²⁰⁾ zekât memuru olarak görevlendirdi. Birkaç gün sonra adamın hâlâ bulunduğu yerde oturduğunu görünce ona dedi ki: “Seni işini yapmak için yola çıkmaktan alıkoyan şey nedir? Bu işi yapmakla Allah yolunda cihad eden kimsenin alacağı kadar mükâfat alacağını bilmiyor musun?”

Adam şöyle dedi:

⁽²²⁰⁾ Bişr İbn Âsım'ı.

- Hayır, bilmiyorum, hem bu nasıl olur? Çünkü ben Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediğini duydum: “İnsanların yönetimini üstlenen bir kimse kıyamet günü elleri boynuna bağlı olarak Allah'ın huzuruna getirilir. Elleri bağlı olmaktan onu ancak adaletli bir yönetici olması kurtarır. O, cehennem köprüsünün üzerinde durdurulur. Köprü öyle bir silkinir ki adamın bütün organları yerlerinden kopar, sonra geri iade edilir ve adam hesaba çekilir. Şayet iyi bir kimse ise iyiliği sayesinde kurtulur. Kötü bir kimse ise kötülüğü sebebiyle bu köprü delinir ve onu cehennemin yetmiş yıllık derinine düşürür.”⁽²²¹⁾

Ömer ona dedi ki: “Bunu kimden duydun?” Adam, “Ebu Zer'den ve Selman *radıyallahu anhum*a'dan duydum.” Ömer onlara haber gönderdi. Onlar da “Evet, biz bunu Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den duyduk.” dediler. Ömer de dedi ki: “Yöneticilik görevi üstlenenlerin vay haline, onu kim üstlenir?” Ebu Zer, “Allah'ın burnunu sürttüğü ve yanağını yere yapıştırdığı kimse!” diye cevap verir.

Mansur eline bir mendil alıp yüzüne koyar, sonra ağlar ve bizi ağlatıncaya kadar da hıçkırır hıçkırır ağlar.

(Adam şöyle dedi:) Sonra ben dedim ki: Ey müminlerin emîri! Senin deden Abbas, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den Mekke'nin veya Taif'in ya da Yemen'in emîrliğini istemişti de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle demişti: “*Amcacığım! Senin kurtaracağın bir can sayısız emîrlikten daha hayırlıdır.*”⁽²²²⁾ Amcasına olan şefkâtinden dolayı bunu ona bir nasihat olarak söylemiş ve Allah'ın hesaba çekmesinden onu hiçbir şekilde kurtaramayacağını haber vermişti. Çünkü Allah Teâlâ ona şöyle vahyetti: “**Sen yakın akrabanı uyar.**”

⁽²²¹⁾ Buna benzer bir rivayeti Heysemî, *Mecmau'z-Zevaid* (2/205 ve 206)'da nakletti ve sonunda şöyle dedi: Bunu Taberanî [*el-Kebir* (1219)] rivayet etmiş olup senedinde Suveyd İbn Abdülaziz vardır ve bu şahıs metruktür; aynı hadisi İbn Hıbban, *Mevarid*'de rivayet etmiş olup isnadı zayıftır. Bkz: *el-Mecme*, (5/205-207); *et-Terğîb ve't-Terhib*, (3/133, 137, 139).

⁽²²²⁾ Isnadı zayıftır. Bkz: *Kitabu't-Tevvabîn* (s.167), benim tahkik ettiğim nüshadır. Daru'l-Beyan, Dimeşk.

(Şuara, 214) Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “Ey Abbas, ey Safiye, ey Fatıma! Ben sizi Allah’ın hesaba çekmesinden asla kurtaramam. Sizin yaptığınız size, benim yaptığım bana aittir.”⁽²²³⁾

Ömer İbnu’l-Hattab dedi ki: İnsanları yönetme görevini ancak aklı selim kimseler alırlar ve onlar Allah yolunda hiç kimsenin kötülemesinden korkmazlar.

Evzâî, halife Mansur’a söylemek istediği şeylerin tamamını söyledi. Sonra da “Bu bir nasihattir, sana selam olsun!” diyerek ayağa kalktı. Halife, “Nereye?” diye sordu. Evzâî, “Müminlerin emîri izin verirse vatanıma gidiyorum.” dedi. Bunun üzerine Mansur şöyle dedi:

- Sana izin verdim, nasihatın için teşekkür ederim. Söylediğin şeyleri kabul ettim. Hayırda muvaffak kılacak ve yardım edecek olan Allah’tır. Ben O’ndan yardım diler ve sadece O’na tevekkül ederim. O bana yeter ve O ne güzel vekildir. Beni bu gibi açıklamalardan mahrum etme. Muhakkak ki sen sözü makbul bir kimsesin ve nasihatinde itham edilmeyensin.

Evzâî, “İnşallah yaparım.” dedi.

Muhammed İbn Mus’ab dedi ki: Halife kendisine yol harçlığı verilmesini emrettiyse de o bunu kabul etmedi ve dedi ki: “Benim buna ihtiyacım yok. Dünyanın bütün malı mülkü verilse bile nasihatimi satacak biri değilim.” Böylece halife Mansur onun karakterini öğrenmiş oldu ve verecek bir cevap bulamadı.⁽²²⁴⁾

* * *

Halife Harun Reşid hacca gittiği zaman ona denildi ki:

⁽²²³⁾ Buharî (2753, 3527, 4771); Müslim (204); Tirmizî (3184); Nesaî (6/248); Ahmed (2/333, 350, 360, 398, 399, 519) Ebu Hureyre *radıyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Bu hadisten daha fazla yararlanmak için bkz: *Camîu’l-Usul* (740).

⁽²²⁴⁾ Evzâî’nin halife Mansur’la olan hikâyesini ve onun öğütlerini toplu olarak İbn Ebî’l-Dünya, *Mevazu’l-Hulefa* isimli eserinde rivayet etti. İsnadında Ahmed İbn Ubeyd İbn Nasih var. İbn Adî dedi ki: Münker hadisleri nakleder. Hafız Zehebî, *Mizanü’l-İtidal*’de dedi ki: “Ahmed İbn Ubeyd İbn Nasih, münkerleri nakleder.”

- Ey müminlerin emîri! Şeyban da hacca geldi.

- Onu bana çağırın, dedi. Şeyban'ı ona getirdiler. Dedi ki:

- Ey Şeyban! Bana öğüt ver. Şeyban:

- Ey müminlerin emîri! Ben düzgün konuşamayan bir adamım, Arapçayı fasih konuşamam. Benim konuşmamı anlayıp tamamlayacak bir adam getir.

Harun er-Reşid onun konuşmasını anlayacak bir adam getirdi. Şeyban ona Nebat diliyle konuştu ve dedi ki:

- Ona şöyle söyle: Ey müminlerin emîri! Güvenli yere ulaşmadan önce seni korkutan kimse senin iyiliğini, korkuya ulaşmadan önce sana güven veren kimseden daha çok ister. Harun er-Reşid dedi ki:

- Bu ne demektir?

Şeyban ona şöyle dedi:

- Ey müminlerin emîri! Bir kimse vardır ki sana şöyle der: "Allah'tan kork! Muhakkak ki sen bu ümmetten sorumlu bir kişisin. Allah senin bu ümmet için yapıp ettiklerini görüp gözetmektedir. Onları idare etme sorumluluğunu senin boynuna yüklemiştir. Sen onlardan sorumlusun. Halkına adaletle muamele et. Serveti eşit paylaşır. Gizlilikte bile nüfuzunu göster. Kendin hakkında Allah'tan kork." Bu, seni korkutan bir kimsedir. Güvenli yere ulaştığın zaman -onun bu nasihatlerini dinlediğin için- artık sen güvende olursun. Böyle diyen bir kimse senin iyiliğini şu sözleri söyleyen kimseden daha çok isteyendir: "Siz ehli-beyttensiniz, sizin günahlarınız bağışlanmıştır. Siz Peygamberinizin yakınlarısınız ve onun şefaatine daha yakınsınız." Yani o sana devamlı güven telkin eder, fakat korkulacak yere ulaştığın zaman artık yapacak bir şey yoktur, zarar görecektir olan sen olursun. Ravi dedi ki: Harun er-Reşid ağladı, hatta etrafındakiler ona acıdılar. Sonra dedi ki:

- Bana biraz daha öğüt ver. Şeyban:

- Yeter, dedi.

Alkame İbn Mirsed'den⁽²²⁵⁾ şöyle rivayet edilmiştir: Ömer İbn Hübeyra,⁽²²⁶⁾ Irak'a geldiği zaman Şa'bî ve Hasen el-Basrî'ye haber gönderdi. Onlar için içinde bir ay kadar kalabilecekleri bir ev hazırlanmasını emretti. Sonra onların yanına girdi ve kendilerine saygı göstererek yanlarına oturdu. Onlara dedi ki:

- Müminlerin emîri Yezid İbn Abdülmelik bana öyle bir mektup yazdı ki eğer o mektuptaki emri yerine getirirsem helak olurum. Çünkü eğer onun emrine itaat edersem Allah'a isyan etmiş olurum, eğer onun emrine karşı gelirim Allah'a itaat etmiş olurum. Siz benim ona uymamda bir kurtuluş görüyor musunuz? Bunun üzerine Hasen el-Basrî, Şa'bî'ye dedi ki:

- Ey Ebu Amr! Emîre (Ömer İbn Hübeyra'ya) cevap ver. Şa'bî ko-nuştu, fakat İbn Hübeyra'nın karşılaştığı durumu basite aldı ve âdeta onu mazur görmeye çalıştı. İbn Hübeyra, Hasen el-Basrî'ye dönerek:

- Sen ne diyorsun ey Ebu Said, diye sordu. Hasen el-Basrî;
- Ey emîr! Şa'bî'nin söylediği şeyleri duydun, dedi. İbn Hübeyra;
- Sen ne diyorsun, dedi. Bunun üzerine Hasen el-Basrî şunları söyledi:

- Ben derim ki, ey Ömer İbn Hübeyra, pek yakında sana Allah'ın meleklerinden sert, acımasız ve Allah'ın emrine karşı gelmeyen bir melek inecek ve seni o geniş sarayından çıkarıp daracık kabrine sokacak.

Ey Ömer İbn Hübeyra! Allah'tan korkarsan o, seni Yezid İbn Abdülmelik'ten koruyacaktır, fakat Yezid İbn Abdülmelik seni Allah'tan asla koruyamayacaktır.

Ey Ömer İbn Hübeyra! Yezid İbn Abdülmelik'e itaat ederken işle-yeceğin kötülükten dolayı Allah'ın sana iyi nazarla bakacağına güven-me. Allah bundan dolayı af kapısını senin önüne kapayabilir.

Ey Ömer İbn Hübeyra! Sen bu ümmetin ilk neslinden insanlara yetiştin. Dünya, yönünü onlara dönmüş geliyorken onlar dünyaya sırt

⁽²²⁵⁾ Asıl nüshada Alkame İbn Ebi Mirsed diye geçer. Bkz: *el-Hılye*, (2/149-150).

⁽²²⁶⁾ Emevi halifesi Yezid İbn Abdülmelik'in Irak valisidir. -Çeviren-

çevirdiler, hem de sizin dünyaya yönelmenizden çok daha şiddetli bir şekilde sırt çevirdiler. Hâlbuki dünya sizden yüz çevirmişti.

Ey Ömer İbn Hübeyra! Ben seni Allah'ın korkuttuğu makamdan korkutuyorum. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“İşte bu, makamıma çıkma ve cezama uğrama korkusunu taşıyanların mükâfatıdır.”**

(İbrahim, 14)

Ey Ömer İbn Hübeyra! Allah'a itaat içinde olursan Yezid İbn Abdülmelik'e karşı Allah sana yeter. Fakat Yezid İbn Abdülmelik'le beraber Allah'a isyan edersen Allah seni onun eline terk eder.

Ömer İbn Hübeyra ağladı ve ibret aldı.

Ertesi gün olunca Ömer İbn Hubeyra, Hasen el-Basrî'ye ve Şa'bî'ye izinlerini ve hediyelerini gönderdi. Hasen el-Basrî'nin hediyesi daha çoktu ve Şa'bî'nin hediyesinde biraz eksiklik vardı. Şa'bî mescide çıktı ve dedi ki:

- Ey insanlar! Kim Allah'ı, yarattıklarına tercih edebiliyorsa bunu yapsın. Canım elinde olan Allah'a yemin olsun ki Hasen el-Basrî ne biliyorsa ben onun cahiliyim. Fakat ben İbn Hübeyra'yı memnun etmek istedim, Allah beni ondan uzaklaştırdı.

* * *

Allah rahmet eylesin Muhammed İbn Vâsi' sıcak bir günde Bilal İbn Ebi Bürde'nin yanına girdi. Bilal, Habeşlilerin içindeydi ve yanında da kar vardı. Ona dedi ki:

- Evimizi nasıl buluyorsun? Muhammed İbn Vâsi' dedi ki:
- Senin evin güzeldir, ama cennet ondan da güzeldir. Ona unutmaya çalıştığı cehennemi hatırlattı. Bilal ona:
- Kader hakkında ne dersin, diye sordu. Muhammed İbn Vâsi':
- Senin arkadaşların, kabirlerde yatanlardır. Sen onları düşün. Onların kaderi düşünmekten alıkoyan meşguliyetleri var, dedi. Bilal:
- Benim için dua et, dedi. Muhammed İbn Vâsi':

- Senin kapıda bulunan kimseler senin onlara zulmettiğini söylüyorlar; benim duamdan önce onların duaları Allah'a yükselir. Sen zulmetme, benim duama ihtiyacın kalmaz.

* * *

Bu, emîrlere ve yöneticilere yapılan öğütlerin bir özetidir. Bunların daha fazlasını görmek isteyen kimse *el-Mısbahu'l-Muzî'*ye baksın.

Bunlar âlimlerin davranışları ve iyiliği emredip kötülüğü men etmedeki âdetleridir. Onlar [sultanlardan korkmalarına rağmen] Allah'ın hakkını eda etmek için sultanların kamçılarına aldırış etmiyorlardı. Ancak sultanlar da ilmin hakkını ve faziletini biliyorlar ve öğütlerin bazılarına sabrediyorlardı.

Ben şu anda sultanlardan uzak durulması gerektiği kanaatindeyim. Bu daha evlâdır. Onlarla karşılaşılsa bile sadece nazıkçe öğüt vermekle yetinilmelidir.

Bunun iki sebebi vardır:

Birincisi: Öğüt verenle ilgilidir. Öğüt verenin niyeti bozuk olabilir ve bununla dünyalığa ve riyaya meyledebilir ki bu durumda öğütünde samimiyet kalmaz.

İkincisi: Öğüt verilen kişiyle ilgilidir. Çünkü dünya sevgisi pek çoklarını ahireti hatırlamaktan alıkoyar. Dünyayı gözlerinde büyütmelemleri onlara âlimlere tazimi unutturur. Bir müminin kendisini küçük düşürmeye hakkı yoktur.

İyiliği emretme ve kötülükten men etme bölümü burada sona ermiştir. Müellif bundan önce sema ve vecd bölümünü zikretti. Biz burada bundan özet olarak söz edeceğiz.

* * *

19- SEMA VE VECD

Bilmiş ol ki; bizim “musiki” manasını verdiğimiz “sema,” İblisin kalpleri bozmak ve insanları aldatmak için kullandığı en büyük araçlardan biridir. Bunu değil halk, âlimler ve zahidlerden bile kimse hesap edemez. Hatta onlar coşkulu müzik dinlerken kalplerin Allah ile beraber olduğunu bile iddia ettiler, musiki dinlemenin sonucu kalplerin coşması ve tedirgin olmasının ahiretle ilgili bir vecd hali olduğunu zannettiler.

Gerçeği öğrenmek istersen birinci nesle bak! Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ve ashabı böyle bir şey yapmışlar mıdır? Sonra tâbiîlerin, tebe-i tâbiînin, Malik, Ebu Hanife, Şafî ve Ahmed b. Hanbel gibi bu ümmetin fakihlerinin sözlerine bak: Onların hepsi şarkı ve türküyü kötülemişlerdir. Hatta Malik şöyle demiştir: “Bir kimse bir cariyeye satın alır da onun şarkı söylediğini öğrenirse bunu geri verme hakkı vardır.” Ona musiki hakkında soru sorulunca şöyle dedi: “Bunu bizim nazarı-mızda ancak fasıklar yapar.”

İmam Ahmed’e şöyle bir soru soruldu: “Adam, arkasında bir çocuk ile şarkıcı bir cariyeye bırakarak öldü; çocuğun ihtiyacı var, bu sebeple cariyenin satılması gerekiyor. Satılabilir mi, satılamaz mı?” Şöyle cevap verdi: “Şarkıcı cariyeye olarak değil, ancak sıradan/sade bir cariyeye olarak satılabilir.” Ona denildi ki: “Şarkıcı cariyeye olarak satılsa otuz bin lira edecek, sade bir cariyeye olarak satılsa belki de yirmi lira edecek.” Dedi ki: “Ancak sade bir cariyeye olarak satılabilir.”

Fıkıhçılar musikinin engellenmesi gerektiğinde mutabıktırlar.

Sonraki dönemlerin âlimlerinden Ebu’t-Tayyib et-Taberî, Şafî mezhebinin ileri gelenlerinden olup bir kitap yazmış ve musikinin men edilmesinde çok ileri gitmiştir. Musikinin mubah olduğu görüşüne ya-

pısanlar ancak fitneye kapılmış kimselerdir. Onlar seleften bir topluluğun bunu caiz gördüğünü söylemişlerdir.

İmam Ahmed dayanaksız sözler söyleyen kimselerin söyledikleri şeyleri duymuş ve şöyle demiştir: Bunda bir sakınca yoktur. Ancak cevazına fetva verilen şeyin mahiyetini iyi incelemek gerekir. Cevazına fetva verilen şeyler zühdle ilgili şiirler ve benzerleridir. Bunlarda ne birbirine vurulan çubuklar, ne coşturucu bir müzik aleti, ne el çırpma ne de dans vardır.

Bundan dolayı Aişe'nin şarkı söyleyen iki cariyeye hakkında rivayet ettiği hadis şöyle tevیل edilir: Onlar Ensar'ın Buas günü söyledikleri şarkıyı söylediler ve bu coşturucu cinsten bir şarkı değildir.⁽²²⁷⁾

Bilinmektedir ki öncekiler, sonrakilerin icat ettikleri def, zil, kaval ve ince telli müzik aletlerine sahip değildiler. Bunlar nefislerdeki gizli arzuları harekete geçirirler ve tedirgin ederler. Cahil bir kimse de bu tedirginliğin ahiretle ilgili olduğunu zanneder. Ne kadar yanlış bir düşünce!

Keşke onlar şöyle deselerdi: “Bu mubah bir eğlencedir ve biz bununla kendimizi rahatlatıyoruz.” Onlar bunun kendilerini Allah'a yaklaştıran bir ibadet olduğunu zannediyorlar. Aklın sınırından çıkaran coşkuyu “vecd” diye isimlendiriyorlar. Bu coşku bazen elbiseleri yırtmak ve kendini yerlere atmak gibi helal olmayan şeylere kadar götürür. Bunların hepsi selefin yolundan ayırır. Doğru yoldan saptırdığı açıktır. İnsanın kendini aldatmasına gerek yoktur. Ancak sahih olan vecd, yüce Kur'an'ı ve vaazı dinlerken yaşanan vecddir. O esnada dinleyici, azap tehdidinin korkusunu, mükâfat vaaadinin özlemini ve ihmalkârlığın pişmanlığını hisseder. İç dünyasındaki bütün bu gelişmeler dışını da sükûna erdirir; hoplayıp zıplamaz, el çırpamaz. Kur'an, vaaz ve zühd şiirleri bize sıkıntı vermez. Hatta kalpleri Allah'ın kapısına götürmek için akli başında ve mutlu kişileri hatırlamaya ihtiyacımız vardır. Bu şiirlerin bazılarında aynı zamanda vecde uygun işaretlerin

⁽²²⁷⁾ Buhari (949) ve başka bölümlerde de geçmektedir. Müslim (892) Aişe *radıyallahu anha* tarafından rivayet edilmiştir. Daha fazla faydalanmak için bkz: *Camiu'l-Usûl* (6223).

bulunabileceğini inkâr etmeyiz, ancak bunların çoğu kalpleri dünyevî heveslere meylettirir.

Bu şiiirlerden ahiret için yararlanmak isteyenlerin durumu, “Ben sakalı bıyığı henüz çıkmamış genç ve güzel bir erkeğe Yaratıcının sanatını hayranlıkla seyretmek için bakıyorum.” diyen kimsenin durumu gibidir. Şüphesiz böyle diyen bir kimse yoldan çıkmış olur. Çünkü bakarken şehvetin ve insan mizacının gaspettiği şeyler düşünceyi bulanır ve Allah’ın sanatını düşünmekten onu alıkoyar. Bu sebeple biz onu bundan menederiz ve deriz ki: “Allah’ın sanatını görmek istiyorsan daha güvenli şeylere bak.” Mesela, Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Üstlerindeki göğhe bakmazlar mı? Onu nasıl bina ettik, nasıl donattık! Onda hiçbir düzensizlik ve eksiklik yoktur.”** (Kaf, 6) Kim “başkasının başına gelen benim başıma gelmez, benim mizacım beni nefsanî arzu ve heveslere sürüklemmez” derse fitrata aykırı bir iddiada bulunmuş olur. O halde heva ve hevesine uymasın.

Ben bütün bunları *Telbisü İblis* isimli kitabımda çok geniş bir şekilde açıkladım. Bu sebeple burada sözü uzatmayı uygun görmedim. Allah en iyi bilendir.

Allah’ın salât ve selamı, öncekilerin ve sonrakilerin efendisi ve âlemlerin Rabbinin sevgilisi olan Muhammed’in üzerine olsun. Güç ve kuvvet Allah’tandır.⁽²²⁸⁾

* * *

⁽²²⁸⁾ Bu kitapta geçen sözler *Minhacü'l-Kâsîdîn*’in müellifi İbnu'l-Cevzî’ye aittir. Allah ona rahmet eylesin.

20- GEÇİM ADABI VE PEYGAMBERLİK AHLAKI

Bilmiş ol ki: Zahirî edebler batınî edeblerin nişaneleridir; organların hareketleri düşünce ve tasavvurların meyveleridir; ameller ahlakın neticeleridir. Edebler marifetlerin sızıntısıdır. Kalplerin sırları fiillerin dikim yerleri ve kaynaklarıdır.

İnsanın iç dünyasındaki nurlar onun dışını ve görünen kısımlarını parlatır ve onları süsler. Kalbi korkmayan kimsenin azaları da korkmaz. Göğsü ilahî nurların kandili olmayan kimsenin zahirine nübüvvet adabının güzelliği ulaşamaz.

Biz daha önce bu adabı burada tekrara ihtiyaç bırakmayacak şekilde topluca zikretmiştik. Bu bölümde sadece Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sahip olduğu edeblerden ve ahlaktan bir şeyler zikretmeyi yeterli gördük ki bu sayede bütün edeblerle birlikte iman da pekiştirilmiş ve yerleştirilmiş olsun. Onun yüce ahlakını müşahade etmek bunu temin edecektir. Onun ahlakî meziyetlerinin her biri, onun yüce bir ahlaka, mertebece insanların en üstünü ve en kıymetlisi olduğuna şahitlik eder. Hal böyle olunca onun bütün huylarının toplamının buna delalet etmemesi hiç mümkün mü?

Aişe *radiyallahu anha*, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in nasıl bir ahlaka sahip olduğu sorulunca şöyle dedi: “Onun ahlakı Kuran idi.”⁽²²⁹⁾ Kur'an'ın kızdığı şeye kızar ve onun razı olduğu şeye razı olurdu. Allah Teâlâ onu, mükemmel bir ahlaka sahip olduğu için onu övmüş ve **“Şüphesiz ki sen büyük bir ahlak üzeresin.”** (Kalem, 4) demiştir. Veren ve öven Allah, yüceler yücesidir.

⁽²²⁹⁾ Müslim (746); Ebu Davud (1342); Nesâî (3/199); Darimî (1483); Ahmed (6/54, 91, 163); İbn Mace (2333); Hâkim (2/399).

Onun ahlakî güzellik ve özelliklerinin bazıları şunlardır:⁽²³⁰⁾

* Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* insanların en yumuşak huylusu, en şefkatlisi ve en cömerdiydi.

* Ayakkabısını tamir eder, elbisesini yamar ve ailesinin işlerine yardım ederdi. Haremdeki bakire bir kızıdan bile daha hayâliydi. Bir kölenin bile davetine gider, hastaları ziyaret eder, tek başına yürür, terkisine başkasını alır, hediye kabul eder, onu yer ve karşılığını verirdi. Sadaka yemez, bazen karnını doyuracak değersiz bir hurma bile bulamazdı. Üç gün üst üste buğday ekmeği dahi bulamadığı, karnını doyuramadığı zamanlar olmuştur.

* Açlıktan karnına taş bağlardı. Hazırda ne varsa onu yer, asla herhangi bir yemeğe kusur bulmazdı.

* En sevdiği yiyecek et idi. Koyunun ön budunu, sebzelerden kabağı, katıklardan sirkeyi ve hurmalardan acve hurmasını çok severdi.

* Bulduğunu giyerdi. Bazen Yemen kumaşından yapılmış bir elbise, bazen yün cübbe giyerdi.

* Güzel kokuyu sever, çirkin kokudan hoşlanmazdı.

* Kimseye kabalık yapmaz, özür dileyenin özrünü kabul ederdi.

* Şakalaşır fakat şakasında da sadece hakkı söylerdi. Kahkahasız gülerdi. Allah rızasına uygun olmayan veya kendisi için gerekli olmayan bir amelle geçirdiği hiçbir vakti yoktu.

* Bir kadına da, bir hizmetçiye de asla lanet etmedi.

* Allah yolunda cihad etmesi hariç, hiç kimseye eliyle vurmadı.

* Allah'ın haramları çiğnenmedikçe hiç kimseden kendi nefsi için intikam almamıştır.

* İki şey arasında serbest bırakıldığı zaman daima en kolay olanı tercih etmiştir. Ancak günah olması veya yakınlarla ilişkiyi zedelemesi halinde ondan da insanların en uzak duranı olurdu.

⁽²³⁰⁾ Bu konuda şemail kitaplarına bakınız.

Enes *radiyallahu anh* şöyle diyor: Kendisine on sene hizmet ettim, bana hiçbir zaman “öf” demedi, yaptığım bir şeyden dolayı “Niye böyle yaptın?” demediği gibi, yapmadığım bir şey sebebiyle “Şöyle yap-san olmaz mıydı?” da demedi.

* Onun Tevrat’ta zikredilen sıfatlarının bazıları şöyledir: Muhammed, Allah’ın resulüdür, Benim seçkin kulumdur. Katı ve kaba değildir. Sokaklarda yaygara ve gürültü yapmaz. Kötülüğe kötülükle karşılık vermez, bilakis affeder.

* Onun ahlakî özelliklerinden biri de bir kimseyle karşılaştığı zaman ilk selam verenin kendisi olmasıdır. Herhangi bir ihtiyaçtan dolayı kendisiyle konuşan kişiyi sabırla dinler ve o konuşmasını bitirinceye kadar ondan ayrılmazdı. Elini tutan kimse elini bırakmadıkça elini çekmezdi.

* Bir mecliste boş bulduğu yere, arkadaşlarının arasına, sanki onlardan biri gibi otururdu. Yabancı biri geldiği zaman Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in hangisi olduğunu, ona bir soru sorulmadıkça bilemezdi.

* Uzun uzun konuşmazdı. Konuştuğu zaman çok hızlı konuşmaz, yavaş, yavaş ve dikkatli bir şekilde konuşur, anlaşılması için tekrarlar yapardı.

* Cezalandırmaya gücü yettiği halde affederdi. Hiç kimseyle hoşlanmadığı bir şekilde karşı karşıya gelmezdi.

* İnsanların en doğru sözlüsü, üzerine aldığı yükümlülüğü en iyi ve en güzel şekilde yerine getireni, mizaç ve karakterce en yumuşak olanı ve insan ilişkileri yönünden en iyisiydi. Onu aniden gören ondan çekinir, sohbetiyle onu tanıma fırsatını bulanlar onu severdi. Arkadaşları dünyevî bir konuyu konuştukları zaman onlarla birlikte konuşur, cahiliye dönemine ait bir meseleyi müzakere ettikleri zaman onlar gülerler, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de tebessüm ederdi.

* İnsanların en cesuruydu. Ashabından biri şöyle dedi: Savaş kı-
zıştığı zaman biz -korkumuzdan- Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e
sığınırđık.

[HZ PEYGAMBER'İN FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ]

* O ne çok uzun ne de kısa idi; orta boyluydu.

* Rengi parlaktı, esmer değildi.

* Saçı erkek saçı idi; ne çok düzdü, ne de çok kıvrıkcıktı. Saçları
kulak yumuşaklarına kadar inerdi.

* Alnı geniş, kalem kaşlı, iri ve siyah gözlü, uzun kirpikli, burnu
düz, yanakları yumuşak ve sakalları sıktı. Boynu eşsiz güzellikte, sanki
saf gümüşten bir sütun gibiydi. Göğsü genişti, göğsüyle karnı aynı
hizadaydı. Avuçları geniş, kolları uzundu. Avuçları ipekten daha yu-
muşaktı.

PEYGAMBER SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM'İN MUCİZELERİ:

Onun çeşitli hallerine şahitlik eden, ahlakını, fiillerini, insanlığın
yararına yaptığı eşsiz hizmetleri, akıllıların ve fıkıhçıların ömürleri bo-
yunca uğraşmalarına rağmen inceliklerini kavramaktan aciz kaldıkları
şeriatın zahirini açıklamadaki güzel işaretlerini ihtiva eden haberlerini
dinleyen bir kimse, bunun hile ile elde edilmeyecek bir başarı olduğun-
dan asla şüphe etmez. Ve ancak semavî bir destekten, ilahî bir kuvvet-
ten yardım almakla bu başarının elde edilebileceğini anlar. Bir hileci ve
yalancı olsaydı bu başarıyı gerçekleştiremezdi. Bilakis onun şemali/
biyografisi, hal ve davranışları doğruluğunun en kesin delilidir.

* Onun en büyük mucizelerinden ve delillerinden biri, insanların
benzerini getirmekten aciz kaldıkları aziz Kur'an'dır. Her peygambe-
rin mucizesi kendisinin ölümüyle birlikte kaybolup gitmiştir. Hâlbuki
Kur'an mucizesi sonsuza dek kalacaktır.

* Ayın yarılması, parmaklarının arasından su akması, az bir ye-
mekle çok sayıda insanı doyurması, az miktardaki çakıl tanesini atın-
ca bunun çok sayıdaki insanın gözüne ulaşması, hurma kütüğünün

ve hamile bir devenin inlemesi gibi inlemesi, gaybe dair haberler vermesi ve bu haberlerin onun dediği gibi gerçekleşmesi onun mucizelerindendir.

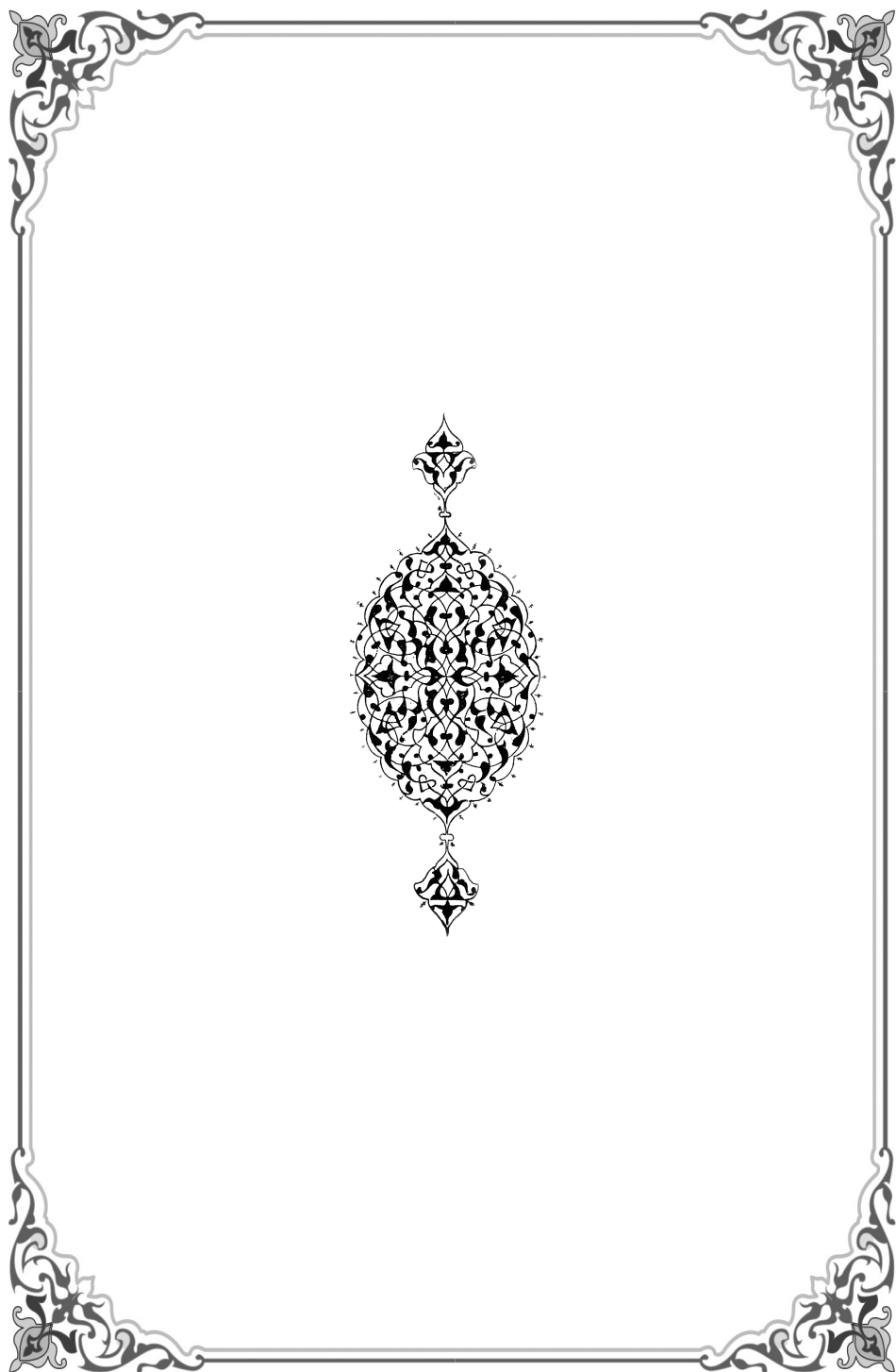
Katade'nin yuvasından çıkan gözünü yerine yerleştirmiş ve bu, onun iki gözünün en güzeli olmuştu. Ali *radıyallahu anh*'ın iltihaplı gözüne tükürünce, gözü anında iyileşmişti.

Onun, herkes tarafından bilinen ve gizlenmesi mümkün olmayan daha pek çok mucizesi vardır.

Onun ahlakını ve özelliklerini örnek almada Allah'tan bize başarı vermesi dileriz.

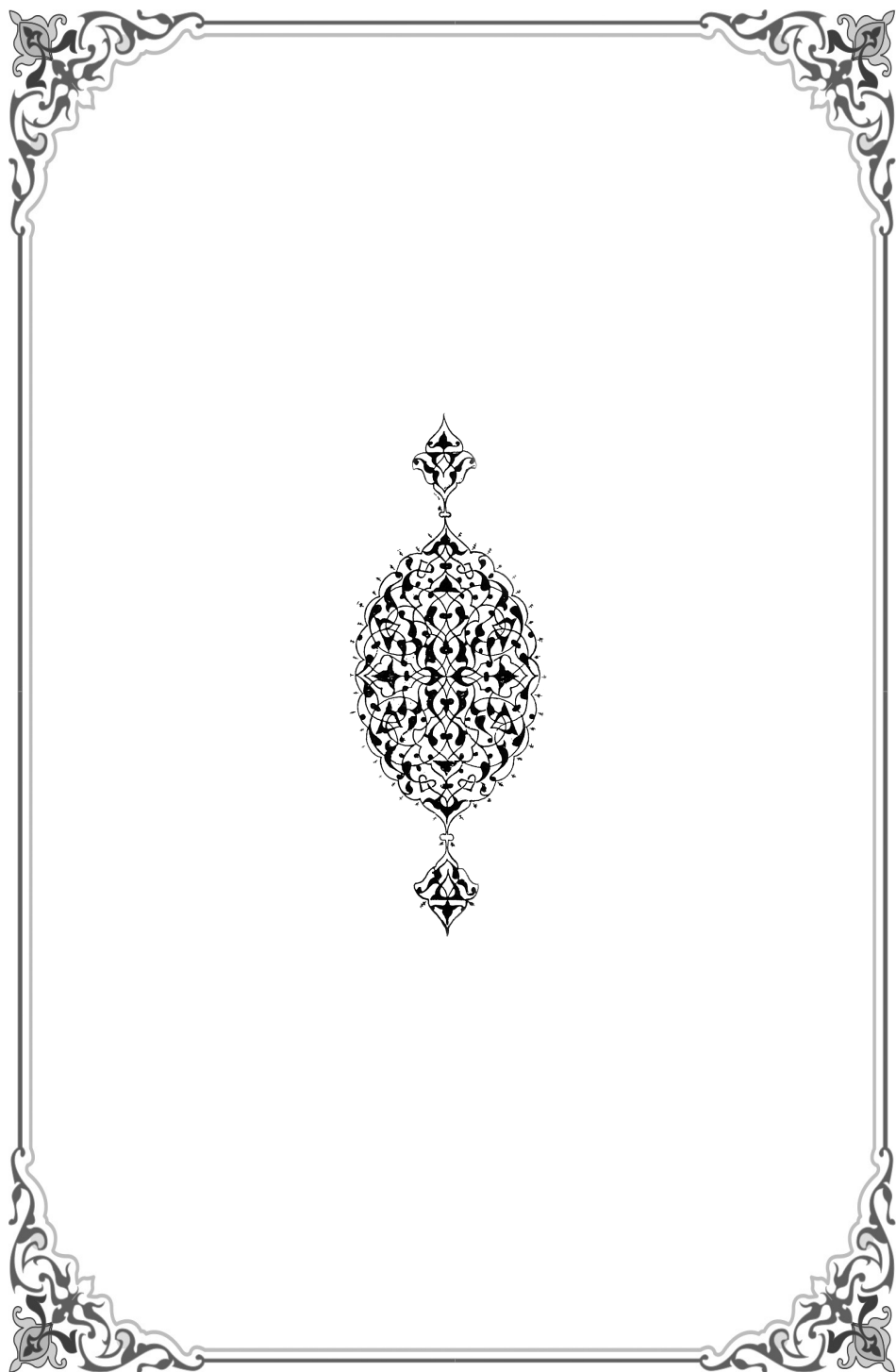
O, kerimdir, duaya cevap verendir. Allah en iyi bilendir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır. Allah'ın salât ve selâmı, Abdullah'ın oğlu Muhammed'e ve onun temiz ailesine olsun.

* * *

Üçüncü Bölüm:

**KİŞİYİ HELÂKE
SÜRÜKLEYEN ŞEYLER**

21 - KALPLERİN ACAYİP HALLERİ

Bil ki: İnsanda bulunan şeylerin en değerlisi, onun kalbidir. Çünkü Allah'ı bilen, O'nun için çalışan, O'na yönelen ve Allah katındakileri keşfeden, kalptir. Diğer organlar ona tabidir ve onun hizmetçisidir. Efendilerin köleyi kullandığı gibi kalp de diğer organları kullanır.

Kim kalbi tanırsa Rabbini de tanır. İnsanların çoğu kalplerini ve nefislerini tanımazlar. Allah, kişi ile kalbi arasına girer. Allah'ın kişi ile kalbi arasına girmesi demek, Allah'ın onun kendini tanımasına ve murakabe etmesine engel olması demektir. Kalbi ve onun özelliklerini tanımak dinin temelidir ve salıkların yolunun esasıdır.

[ŞEYTANIN KALBE VESVESE İLE TASALLUT ETMESİ]

Şunu bil ki: Kalp, yaratılıştaki bozulmamış asıl haliyle hidayeti kabule elverişlidir. Sonradan onun içine sokulan şehvetler ve hevesler sebebiyle hidayetden sapar ve uzaklaşır. Kalbi ele geçirmek için melekler ordusuyla şeytanlar ordusu arasındaki karşılıklı saldırılar, bunlardan birine kalbin kapıları açılınca kadar devam eder. Sonunda galip gelen taraf kalbi ele geçirir, oraya yerleşir. İkincisi sinsi yollarla kalbe girer. Nitekim Allah Teâlâ, **“Sinsi vesvesecinin şerrinden insanların Rabbine sığınırım.”** (Nas, 4) buyurmuştur. Allah anıldığı zaman o siner. Gaflet bastığı zaman ortaya çıkar. Şeytanların askerleri ancak Allah anıldığı zaman kalpten uzaklaşırlar. Çünkü onların zikirle birlikte orada kalmaları mümkün değildir.

[ŞEYTANIN KALBE GİREBİLECEĞİ YERLERİN BEYANI]

Şunu bil ki: Kalbin durumu bir kalenin durumu gibidir. Şeytan o kaleye girip onu ele geçirmek ve oraya hâkim olmak isteyen bir düşmandır. Kaleyi korumak, onun kapılarını gözetmekle ve kollamakla

mümkündür. Onun kapılarını, kalbi tanımayanlardan başkası koruyup kollayamaz. Şeytanın giriş noktaları bilinmedikçe onu defetmek mümkün olmaz. Şeytanın giriş noktaları, kulun sıfatlarıdır ki, pek çoktur. Fakat biz, şeytanın askerlerinin çokluğuna rağmen daralmayan geniş yollar mesabesindeki büyük kapılara işaret edeceğiz:

* Şeytanın ve askerlerinin girebileceği büyük kapılardan biri, **haset ve hırs**tır. Kul bir şeye karşı çok hırslı olduğu zaman hırsı onu kör ve sağır eder, şeytanın giriş yollarını tanımamasına yardım eden basiretinin nurunu örter. Hasetçi olduğu zaman da böyle olur. Şeytan o zaman da fırsat bulur. Şehvetinin erişebildiği her şey bir kötülük ve hayâsızlık olsa bile hırslının nazarında güzeldir.

* **Öfke, şehvet ve hiddet**. Çünkü öfke akı öldürür. Akıl askeri zayıf düşünce şeytanın askeri saldırıya geçer ve insanla oynar. Rivayete göre İblis şöyle der: "Kul hiddetlendiği zaman biz onu, çocukların topaç çevirdiği gibi evirir çeviririz."

* **Evi, elbiseleri ve eşyayı süsleme arzusu**. Bu arzuyu taşıyan kimseyi şeytan daima evini mamur hale getirmeye, tavanını ve duvarlarını süslemeye, süslü püslü elbiseler giymeye ve süslü eşyalar kullanmaya teşvik eder. Böylece insanoğlu uzun bir ömrü bunun için ziyan eder.

* **Doyuncaya kadar yemek**. Çünkü doymak şehveti takviye eder, ibadet etmek artık ona ağır gelir.

* **İnsanların elindekilere göz dikmek ve tamahkârlık**. Çünkü bir şahsın elindekine göz diken kimse onu kendisinde olmayan şeylerle övmede aşırı gider, ona dalkavukluk eder, ona bir iyiliği emretmez ve onda gördüğü bir kötülükten onu alıkoymaz.

* **Acelecilik, araştırmadan ve düşünmeden karar vermek**. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Acelecilik şeytandan, *teenni Allah'tandır*."⁽²³¹⁾

(231) Tirmizi (2013), K. Birr ve Sıla, B. Ma Cae fi't-Teenni, Sehl İbn Sa'd es-Saidî tarafından rivayet edilmiş olup lafzı "Düşünerek ölçülü hareket etmek, Allah'tan; acelecilik ise, şeytandandır." şeklindedir. Senedinde Abdül-Müheymîn İbn Abbas vardır, o da

* **Mal sevgisi.** Bu sevgi kalbe hâkim olduğu zaman onu bozar. Onu meşru olmayan yollardan para kazanmaya yöneltir, cimriliğe mecbur eder ve fakirlikle korkutur. Lüzumlu hakların edasına engel olur.

* **Mezheplerin gereğince amel etmeye değil, mezhep taassubuna sevk etmesi.**

* **İnsanları dinin aslında şüpheyi düşürmek için Allah'ın zatı, sıfatları ve akılların almayacağı şeylerde düşünmeye zorlaması.**

* **Müslümanlara su-i zan beslenmesi.** Kim bir müslüman hakkında kötü zan beslerse, onu küçük görür, onun hakkında diline geleni söyler. Kötü zan, ancak zan sahibinin pisliklerinden süzülür ve dökülür. Çünkü mümin, mümin için mazeretler arar, münafık ise müminin ayıplarını araştırır.

İnsanın başkalarının su-i zannına sebep olmamak için ithama maruz kalabileceği yerlerden uzak durması gerekir.

Bunlar şeytanın kalbe girdiği kapıların bir kısmıdır. Bu afetlerin ilacı, kalbi kötü sıfatlardan temizleyerek bu kapıları kapatmaktır. Bu sıfatlar hakkındaki ayrıntılı bilgi inşaallah ileride gelecek.

Bu sıfatların kökleri kalpten sökülüp atılsa da şeytanın kalbe vereceği vesveseler ve istikrarsız geçişler vardır. Fakat Allah'ı zikretmek bu vesveselere ve geçişlere mani olacaktır. Kalbin imarı takva ile dir.

Şeytanın durumu, sana yaklaşan aç bir köpeğin durumu gibidir. Eğer senin önünde ekmek ve et yoksa ona "hoşt" dersin köpek geri çekilir, sadece "hoşt" demek onu ürkütür. Eğer önünde et varsa, o da acıkmışsa, sadece "hoşt" demekle senden uzaklaşmaz. Bu yüzden şeytanın azığı bulunmayan bir kalpten şeytan, sadece zikirle uzaklaşır.

Şehvanî arzuların galip geldiği kalbe gelince; zikrin etkisi o kalbin sınırlarına kadar gelir, fakat derinliklerine ulaşamaz. Bu sebeple şeytan, kalbin merkezine yerleşir.

---

zayıftır. Fakat bu hadisin Enes *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilen bir şahidi vardır. Beyhaki, *Şuabü'l-İman* (4367), lafzı "Teenni (ölçülü ve dikkatli davranmak) Allah'tan, acelecilik şeytandandır."

Bunun doğruluğunu öğrenmek istediğin zaman namazdaki durumunu iyi düşün ve bak, şeytan bu gibi bir yerde senin kalbine, çarşısı, pazarı ve dünya işlerini hatırlatarak nasıl vesvese veriyor?!

[KALBE GELEN DÜŞÜNCELERİN AFFEDİLMESİ]

Bilmiş ol ki: İnsanın aklına gelen vesveseler affedilmiştir. Yapmayı tasarladığın şeyler de buna dâhildir. Bir kimse Allah'tan korktuğu için bunu terk ederse ve yapmayı tasarladığı şeyden dolayı pişmanlık duyarsa kendisine bir hasene/sevap yazılır. Bir engel sebebiyle terk ederse azim ve kararlılığı olmadıkça biz onun da bağışlanacağını umarız. Çünkü hatada kararlılık da bir hatadır. Bunun delili Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu sözüdür: *“İki müslüman kılıçlarını çekip karşı karşıya geldikleri zaman ölen de, öldüren de cehennemliktir.”* “Öldürülen niçin cehennemliktir?” diye sorulunca şöyle cevap vermiştir: *“Çünkü o da hasmını öldürmeyi çok istiyordu.”*⁽²³²⁾

Ameller niyetlere göre olduğu halde azim ve kararlılık sebebiyle nasıl olur da cezalandırma yapılmaz? Kibir, kendini beğenmişlik ve riya gizli şeyler değil midir? Eğer bir kimse yatağında yabancı bir kadın görür de onun kendi karısı olduğunu zannederek cinsel ilişkide bulunursa bundan dolayı günahkâr olmaz. Yatağında kendi karısını görür de bunun yabancı bir kadın olduğunu zannederek cinsel ilişkide bulunursa bundan dolayı günahkâr olur. Bunların hepsi kalbin bağlanmasıyla ilgilidir.

[KALBİN SÜRATLE EVRİLMESİ]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bir hadisinde ifade edildiğine göre, o, dua ederken çoğu defa şöyle derdi: *“Ey kalpleri evirip çeviren! Benim kalbimi Senin dininde sabit kıl.”*⁽²³³⁾

⁽²³²⁾ Buhari (31), (7875), (7083); Müslim (2883); Ebu Davud (4268); Nesaî (7/125); Ahmed (5/43, 47, 51) Ebu Bekir Nüfeyyî' İbnu'l-Haris es-Sekafî *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

⁽²³³⁾ Tirmizî (3517); Ahmed (6/294, 302, 315) Şehr İbn Havşeb tarafından rivayet edilen bir hadistir. Tirmizî bu hadisin hasen olduğunu söylemiştir. Bu konuda Aişe'den,

“Ey kalpler üzerinde tasarruf eden! Bizim kalplerimizi Sana itaate çevir.”⁽²³⁴⁾

“Kalbin durumu bomboş bir arazide rüzgârın evirip çevirdiği bir tüyün durumu gibidir.”⁽²³⁵⁾

Bil ki kalpler hayır ve şerdeki sebatları ve ikisi arasındaki gidiş gelişleri bakımından üç halde bulunurlar:

1. Takva ile mamur edilen, riyazetle arındırılan ve kötü huylardan temizlenen kalptir. Gayb hazinelerinden süzülüp gelen hayırlı düşünceler (hatıra gelen şeyler) böyle bir kalpte kendine yer bulur. Bu esnada Allah görünmeyen askerlerle ona yardım eder ve onu başka hayırlara doğru da yönlendirir.

2. Terk edilmiş, heva ve hevesle doldurulmuş, pisliklere bulanmış kötü huylarla kirlenmiş bir kalptir. Böylece mekânın genişliği sebebiyle şeytanın oradaki hâkimiyeti güçlenir, imanın hâkimiyeti zayıflar. Kalp heva ve hevesin dumanıyla dolar ve nur yok olur. Dumanla dolan göz gibi olur. Bakması mümkün değildir. Hiçbir azar ve öğüt artık ona etki etmez.

3. Hevaya ait düşünce ve duyguların (havatırın) ilk girmeye başladığı yer kalptir ki bu düşünceler onu kötülüğe çağırır, arkasından ona yetişen imana ait düşünceler de onu iyiliğe çağırır.

Bunun bir örneği, şeytanın akla saldırması ve nefsanî arzuların davetçisinin kuvvet ve cesaret bularak şöyle demesidir: “Fılan ve falan kişileri görmüyor musun, nefislerini hevalarının peşinde bak nasıl koş-

---

Nevvas İbn Sem'an'dan, Enes'ten, Cabir'den, Abdullah İbn Amr'dan ve Nuaym İbn Hemmar'dan da gelen rivayetler vardır. Hadis bu şahitleri sebebiyle sahihtir. Bkz: *Tefsiru İbn Kesir*, (2/298).

(234) Müslim (2654); Ahmed (2/168, 173) Abdullah İbn Amr *radıyallahu anhumâ*'dan rivayet edilen bir hadistir.

(235) İbn Mace (88), Ebu Musa el-Eş'ari'nin rivayet ettiği bir hadistir. Senedinde zayıf bir ravi olan Yezid er-Rukkaşî var. Bağavî, *Şerhu's-Sünne* (87) isnadı sahihtir. Ahmed (4/408), sahih iki senetle rivayet etmiştir. Birincisinin lafzı “Kalbin durumu, bir ağacın kökünde asılı tüyün durumu gibidir, rüzgâr onun altını üstüne getirir.” İkincisinin lafzı “Bu kalp bomboş bir arazide rüzgârın altını üstüne getirdiği bir tüy gibidir.” şeklindedir. Bkz: *İthafü's-Sâde* (7/303).

turuyorlar.” Hatta bu davetçi, nefsanî arzularına uyan âlimlerden de örnekler verir. Bu telkinler sonucu nefis de şeytana doğru meyleder.

Bu esnada melek, şeytana bir hamle yapar ve şöyle der: “Helâk olanlar sadece -dünya zevkleri peşinde koşup- akıbeti unutan kimse-lerdir. İnsanların kendi nefisleri hakkında gaflete düşmeleri seni aldat-masın. Ne dersin, insanlar yazın güneşte dursalar, senin de serin bir evin olsa, onlarla birlikte güneşte mi durursun, yoksa kendi yararına olan şeyi mi yaparsın? Güneşin sıcaklığında onlara muhalefet ederken cehenneme sebep olacak şeylerde onlara nasıl muhalefet etmezsin?”

Bu telkinler karşısında nefis, meleğe doğru meyleder ve iki asker arasında tereddüt eder. Bu tereddütler, en uygun olan şey kalbe hâkim oluncaya kadar devam eder. Hayır ve iyilik için yaratılan kimselere hayır ve iyilik kolaylaştırılır, şer ve kötülük için yaratılan kimselere de şer ve kötülük kolaylaştırılır: **“Allah kimin hidayetini isterse onun göğsünü İslam’a açar, kimin sapıklıkta kalmasını isterse onun da göğsünü sanki göğe yükseliyormuş gibi sıkıştırır/daraltır.”** (En’am, 125)

Allah’ım! Sevdığın ve razı olduğun şeylerde bizleri başarılı kıl!

Allah en iyi bilendir. Allah’ın salât ve selamı, nebilerin ve rasûllerin en hayırlısı Muhammed’e olsun. Allah’a hamdolsun.

22 - NEFİS TERBİYESİ VE AHLAKIN GÜZELLEŞTİRİLMESİ

Bilmiş ol ki: Güzel ahlak, peygamberlerin ve sıddıkların bir özelliğidir. Kötü huylar ise sahibini şeytanın yandaşlığına bağlayan öldürücü birer zehirdir, ebedî hayatı kaybetmesine yol açan hastalıklardır. O halde hastalıkları tanımak ve tedavi etmek için paçaları sıvamak gerekir. Bu hastalıklara ve nasıl tedavi edileceğine, ayrıntıya girmeden özet olarak işaret edeceğiz. İnşaaallah bunlar aşağıda açıklanacak.

GÜZEL AHLAKIN FAZİLETİ VE KÖTÜ AHLAKIN ZEMMEDİLMESİ

Sohbet adabı bölümünde bu konudan bir miktar söz edilmişti.

Şunu bil ki, insanlar güzel ahlakın hakikatine değil de onun semerelerine temas etmek için konuşmuşlar ve bu semerelerin de tamamını ortaya koyamamışlar, bilakis bunların her birinden Allah'ın imkân verdiği kadarını dile getirebilmişlerdir. Genellikle güzel ahlakın güzel yaratılışla birlikte kullanıldığını söylemek bu konudaki bir gerçeğin ifadesidir. “Fılan kişinin hilkatı de, ahlakı da güzeldir.” denir. Yani içi-dışı güzeldir, demektir. Hilkat ile dış görünüş, ahlak ile iç görünüş kastedilir. Çünkü insan, ceset ve ruhtan oluşur.

Ceset gözle görülür ve kavranır, ruh ise basiretle idrak edilir. Her birinin güzel veya çirkin sureti/şekli vardır. Basiretle bilinen ruh, gözle görülen cesetten daha önemli ve daha değerlidir. Bu sebeple Allah Teâlâ onu daha önemli gösterdi ve onu kendine izafe etti: **“Hani Rabbin ‘Çamurdan bir beşer yaratacağım. Ona şekil verip düzelttiğim ve ruhumdan kendisine üflediğim an ona secde edin.’ demişti.”** (Sad, 71-72) Bu ayet-i kerimde cesedi toprağa, ruhu kendine nispet buyurmuştur. Ahlak nefiste/ruhta yerleşmiş bir tarz ve tavırdan

ibarettir ki fiiller düşünmeye ihtiyaç olmaksızın bundan kolaylıkla çıkar. Eğer bunlar güzel fiiller ise “güzel ahlak” diye isimlendirilir, çirkin fiiler ise “kötü ahlak” diye isimlendirilir.

AHLAKIN DEĞİŞİMİ KABUL EDİP ETMEMESİ

Tembelliğe mağlup olup riyazet kendisine ağır gelen kimseler tıpkı dış görünüşün değişmesinin düşünülelemeyeceği gibi ahlakın değişmesinin de düşünülelemeyeceğini iddia etmişlerdir.

Bunlara verilecek cevap şudur: Eğer ahlak, değişimi kabul etmeseydi öğütlerin ve tavsiyelerin hiçbir anlamı olmazdı. Biz vahşi bir av hayvanının evcilleştiğini, köpeğin yakaladığı avı yemeyeceğini öğrendiğini, atın güzel yürümeyi ve sahibine itaati öğrendiğini görürken ahlakın değişebileceğini nasıl inkâr ederiz? Ancak bazı karakterler düzelmeyi çabuk kabul ederler, bazılarına ise bu zor gelir.

Yaratılıştaki bir değişikliğin olamayacağına inanan kimselerin hayaline gelince; şunu bil ki bu sıfatların tamamen sökülüp atılması kastedilmemiştir. Riyazetle/egitimle istenen şey şehvetin ifratla tefrit arasında mutedil bir seviyeye getirilmesidir. Şehvetin nefisten tamamen sökülüp atılması mümkün değildir. Nasıl atılsın ki bu duygu fıtrata bir fayda için yerleştirilmiştir. Mesela yemek şehveti tamamen kesilse insan ölür, cinsel şehvet tamamen kesilse nesil kesilir. Gazap tamamen kesilse insan kendisini helak edecek şeyleri defedemez. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Onlar kâfirlere karşı şiddetlidirler.”** (Fetih, 29) Şiddet, ancak gazaptan doğar. Eğer gazap olmasaydı kâfirlerle cihad da olmazdı. Allah Teâlâ, **“Onlar öfkelerini yenenlerdir.”** (Al-i İmran, 134) buyurmuştur, öfkelerini kaybedenler dememiştir.

Yemek şehvetinde de istenen, oburlukla az yemek arasındaki itidal noktasıdır. Allah Teâlâ, **“Yiyiniz, içiniz, israf etmeyiniz.”** (Araf, 31) buyurmuştur. Fakat mürid şeyh, müridinde gazap ve şehvete meyil gördüğü zaman onu orta yola döndürmek için bunları mutlak olarak kötülemede mübalağa ederse bu güzel olur. Riyazetle kastedilenin orta yolu bulmak olduğunun delillerinden biri de cömertliğin şer'an istenen

bir huy olmasıdır. Cömertlik, cimrilikle savurganlık arasındaki orta yoldur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Onlar infak ettikleri zaman ne israf ederler, ne de cimrilik ederler; bu ikisinin arasında orta bir yol tutarlar.”** (Furkan, 67)

BİRİNCİ FASIL: GÜZEL AHLAKA ULAŞTIRAN SEBEPLER

Güzel ahlakın; akıl kuvvetinin itidaline, gazap ve şehvet kuvvetinin itidaline bağlı olduğunu öğrenmiş oldun.

Şunu bil ki bu itidal bazen yaratılıştan bir hediye olarak fitratın kemaliyle elde edilir. Bu sebeple nice çocuk vardır ki doğru, cömert ve yumuşak başlı olarak yaratılmıştır. Bazen de çalışarak kazanılır. Bunun yolu da riyazettir/eğitimdir. Yani nefsi, istenen ahlakı celbedici amelere sevkettir. Kim cömertlik huyunu elde etmek isterse bunun kendisinde bir karakter haline gelmesi için cömertlerin verdiği gibi vermeye kendini zorlamalıdır.

Tevazu sahibi olmak isteyen kimse de mütevizilerin fiillerini yapmaya kendini zorlamalıdır. Bütün güzel huylarda durum böyledir, yani âdet haline getirmenin bu huyların kazanılmasında etkisi vardır. Nitekim kâtip olmak isteyen, yazma fiiliyle meşgul olur. Fıkıhçı olmak isteyen, kalbi fıkıh sıfatına meyledinceye kadar fıkıhçıların yaptığını tekrar eder. Ancak bunun bir iki günde etkili olmasını beklememek gerekir. Bu, ancak devamlılıkla birlikte etkili olur. Nitekim iki veya üç günde boyun uzaması beklenmez. Devamlılığın büyük etkisi vardır.

Aynı şekilde itaatlerin ve ibadetlerin azlığını da küçümsememek gerekir. Bunların devamlı olması etkilidir. Günahların azlığı da küçümsemmez.

Nitekim faziletlerin sebeplerine sarılmak ruhu etkiler ve mizacı değiştirir. Aynı şekilde tembellerle oturup kalkmak da âdet haline getirilirse bu, her türlü hayır ve iyilikten mahrumiyete sebep olur.

Güzel ahlak iyi insanlarla beraber olmakla kazanılır. Çünkü insan tabiatı hayrı ve şerri çalan bir hırsızdır.

Ben derim ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu hadisi de bu gerçeği desteklemektedir: “Kişi, dostunun dini üzeredir. Bu bakımdan sizden her hangi biriniz kiminle dostluk ettiğine iyice baksın.”⁽²³⁶⁾

İKİNCİ FASIL: AHLAKİ GÜZELLEŞTİRMENİN YOLU

Ahlakta itidalin kalbin ve ruhun sağlıklı olması, itidalden sapmanın da bir hastalık olduğunu öğrenmiş oldun. Şunu bil ki ruhun tedavisi, tıpkı bedenın tedavisi gibidir. Öte yandan beden kâmil olarak yaratılmamıştır, ancak terbiye ve gıda ile kemale erer. Ruh da eksik yaratılmıştır fakat kemale elverişlidir. Ruhun kemale ermesi de ancak tezkiyeyle, ahlakın güzelleştirilmesiyle ve ilimle beslenmesiyle olur.

Beden sağlıklı olduğu zaman doktor/tabib bu sağlığı korumak için çalışır. Beden hasta olduğu zaman tabib onu sağlığına kavuşturmak için çalışır. Ruh da böyledir; saf, temiz ve güzel ahlaklı olduğu zaman onu korumak ve daha fazla güçlendirmek için çalışmak gerekir. Kemale ermemişse bunu celbetmek için çalışmak gerekir.

Bedenin hastalanmasına sebep olan şey, ancak zıddıyla tedavi edilir. Mesela bedenın hastalanmasının sebebi hararet ise bu ancak serinlikle ve soğuk şeylerde tedavi edilir/hastanın ateşi düşürülür. Kalbin hastalığı demek olan kötü ahlak da ancak zıddıyla tedavi edilir. Mesela cehalet hastalığı ilimle, cimrilik hastalığı cömertlikle, kibir hastalığı tevazu ile, oburluk hastalığı iştah açıcı şeylerden el çekmekle tedavi edilir.

Hasta bedenlerin iyileşmesi için ilacın acısına tahammül etmek ve nefsin arzu ettiği şeylere şiddetle sabretmek gerektiği gibi mücahede-nin acısına tahammül etmek ve kalp hastalığının tedavisine sabretmek gerekir, hatta bu daha çok gereklidir. Çünkü beden ölümle birlikte hastalığından kurtulur. Fakat kalp hastalığı ölümden sonra da -ebedi-yen- devam eden bir azaptır.

⁽²³⁶⁾ Ebu Davud (4833); Tirmizî (2379), Ahmed (2/303, 334). Ebu Hureyre *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

Müridlerin kalplerini tedavi edecek mürşidin, onların ahlaklarını ve hastalıklarını tanımadıkça onlara özel bir riyazetle ve yükümlülükler yükleyerek üzerlerine gitmemelidir. Çünkü her hastanın tedavisi aynı değildir. Dini bilmeyen birini gördüğü zaman ona önce tahareti, namazı ve ibadeti öğretmelidir. Onu kibirli biri olarak gördüğü zaman tevazu gerektirecek şeylere sevk etmelidir, aşırı öfkeli gördüğü zaman onu yumuşak başlı olmaya zorlamalıdır.

Nefsini terbiye eden kimsenin en muhtaç olduğu şey kuvvetli bir azimdir. Tereddütlü olduğu zaman kurtuluşu uzaktır. Azminde bir zayıflık hissettiği zaman sabreder. Azim ve kararlılığı eksildiği zaman bir daha bu duruma düşmemesi için nefsinin cezalandırılır. Mesela şöyle der: “Eğer malayani konuşursan seni yıl orucuyla cezalandıracağım.”

ÜÇÜNCÜ FASIL: KALP HASTALIKLARININ ALAMETLERİ, KALBİN SAĞLIĞINA KAVUŞMASI, İNSANIN KENDİ KUSURLARINI TANIMASININ YOLU

Şunu bil ki her organ, ona has bir fiil için yaratılmıştır. Onun hastalığının alameti, ona özgü bu fiili yapmaktan aciz kalması veya bu fiilin ondan bir tür ızdırapla birlikte sadır olmasıdır. Mesela elin hastalığı bir şeyi tutamamasıdır. Gözün hastalığı görememesidir. Kalbin hastalığı da yapması için yaratıldığı fiili yapamamasıdır. Kalbin kendisine mahsus fiilleri, ilim, hikmet ve marifet; Allah’ı sevmek, O’na ibadet etmektir ve bunu her türlü şehvete tercih etmektir.

Eğer insan her şeyi bilir de Allah’ı tanımazsa sanki hiçbir şeyi bilmemiş gibi olur. Allah’ı tanımış olmanın alameti sevgidir. Allah’ı bilen kimse O’nu sever. Sevginin alameti, sevilen şeylerin hiçbirini ona tercih etmemektir. Kimin Allah’tan daha çok sevdiği bir şey varsa onun kalbi hastadır. Nitekim ekmek yerine toprak yemeyi tercih eden mide-ekmek yeme iştahı kesildiği için- hasta bir midedir.

Kalbin hastalığı gizli bir hastalıktır, sahibi onu bilemeyebilir. Bu sebeple ondan gafil olur. Onu bilse bile tedavisinin acılığına sabretmek ona zor gelebilir. Çünkü onu tedavi etmek, nefsin arzularına muha-

lefet etmeyi gerektirir. Bu ruha zor gelir. Sabredebilse bile onu tedavi edecek ehil bir doktor bulamayabilir. Çünkü doktorları âlimlerdir. Hâlbuki hastalık onları da istila etmiştir. Hasta tabibin reçetesine pek iltifat edilmez. Bu sebeple hastalık çaresiz ve müzmin bir hal alır. Bu ilim ortadan kaybolmuş, kalplerin hastalığı ve tedavisi tamamen inkâr edilmiştir. İnsanlar artık görünürde ibadet, gerçekte âdet olan amellere yönelmişlerdir. İşte bunlar hastalığın asıl alametidir.

Kalplerin tedaviden sonra sağlıklarına kavuşmalarının alameti ise kişinin, tedavi ettiği illete bakmasıdır. Eğer cimrilik hastalığını tedavi ediyorsa onun ilacı olan malını bol bol vermesidir. Fakat saçıp savurma noktasına kadar israf etmez. Eğer israf ederse o zaman başka bir hastalığa yakalanmış olur. Nitekim soğukluğu aşırı hararetle tedavi ederse o zaman da hararet galip gelir, başka bir hastalık oluşur. Hayır, istenen şey itidalli olmaktır.

Eğer orta yolu tanımak ve bulmak istersen kendi nefesine bak: Eğer malı elinde tutmak ve toplamak sana onu hak edenlere vermekten daha hoş ve daha kolay geliyorsa bil ki sende cimrilik hastalığı galip gelmiştir. O halde bol bol vermek suretiyle nefsini tedavi et. Eğer hakedene bol bol vermek sana daha hoş ve tutmaktan daha kolay geliyorsa o zaman sende saçıp savurma hastalığı galiptir. Bu takdirde tekrar tutmaya devam etmelisin. Daima nefsini gözetmeli ve fiillerin senin mizacına kolay ve zor gelmesine göre hareket etmelisin. Böylece kalbinin mal ve servetten ilişkisi kesilmiş olacak veya saçıp savurmaya da, cimrilik etmeye de meyletmeyecektir. Bilakis o mal senin nazarında su gibi olacak, yani onu bir muhtacın ihtiyacı için saklayacaksın veya bir muhtacın ihtiyacı için harcayacaksın. Bu durumda olan her kalp Allah'a bu makamda selim bir kalple gelmiş olacaktır.

Kalbin diğer kötü huylardan da temizlenmesi gerekir. Ta ki dünya ile hiçbir şekilde alakası kalmasın. Nefis de dünya ile alakalarını kesmiş olarak, ona iltifat etmeden ve sebeplerine iştiaak duymadan ahirete göçsün. İşte o zaman mutmain bir nefis olarak Rabbine döner.

İki aşırı uç arasındaki gerçek orta nokta, son derece kapalı olduğu, hatta kıldan ince ve kılıçtan keskin olduğu için dünyada bu dosdoğru yolun üzerinde dimdik duranlar ahirette bunun gibi bir yoldan kolayca geçebileceklerdir. İstikamet üzere olmanın güçlüğü sebebiyle kulun her gün defalarca “(Ey Rabbimiz!) **Bizi doğru yola ilet.**” (Fatiha, 6) demesi emredilmiştir. İstikamet üzere olmaya gücü yetmeyen kimse, istikamete yakın olmaya çalışmalıdır. Çünkü kurtuluş, salih ameldedir.

Salih ameller ancak güzel ahlaktan sadır olur. O halde her kul kendi sıfatlarını ve ahlakını gözden geçirmeli ve onları birer birer tedavi etmeye çalışmalıdır. Azimli kişi, bu işin eziyetine ve acısına katlanmalıdır. Çünkü bir çocuğun önceleri sütten kesilmekten hoşlanmazken sonra hoşlanması gibi o da bu işten hoşlanacaktır. Sütten tamamen kesilen bir çocuğa tekrar meme verilse artık bu onun hoşuna gitmeyecektir. Ahiret hayatının süresine nispetle ömrünün kısalığını bilen bir kimse, ebedî nimetlere ulaşmak için günlerce yolculuğun meşakkatine katlanır. Gece yolculuğu yapanlar sabah olduğu zaman hallerinden memnun olurlar.

İNSANIN KENDİ KUSURLARINI ÖĞRENMESİNİN YOLU

Şunu bil ki, Allah Teâlâ, bir kulunun iyiliğini istediği zaman ona kendi kusurlarını gösterir. Basireti olan kimse kusurlarından korkmaz. Kusurlarını bildiği zaman onları tedavi edebilir. Fakat insanların çoğu kendi kusurlarını bilmezler. Onlar kardeşinin gözündeki çapağı görürken kendi gözündeki merteği görmezler. Kendi kusurlarını öğrenmek isteyen kimse için dört yol vardır:

1. yol: Nefsin kusurlarını bilen, gizli afetlere muttali olan bir şeyhin önüne oturmak ve onu kendisine hakem yapıp mücahedesinde onun işaretine tabi olmaktır. Müridin şeyhiyle münasebeti, talebenin hocasıyla münasebeti gibidir. Ona nefsinin kusurlarını ve tedavi yollarını gösterir. Böyle bir mürşidi bu zamanda bulmak zordur. Böyle bir mürşidin eline düşen kimse, uzman bir doktorun eline düşmüş demektir. Artık ondan ayrılması gerekir.

2. yol: Doğru, samimi ve dindar bir dost arayıp bulması, çirkin huylarına ve fiilleri konusunda kendisini uyarması için onu kendine gözetleyici dikmesidir.

Müminlerin emîri Ömer İbnu'l-Hattab *radiyallahu anh* şöyle derdi: Bana kusurlarımı gösteren kişiye Allah rahmetiyle muamele etsin.

Selman *radiyallahu anh* huzuruna geldiğinde ona kendi kusurlarını sordu. Selman:

- Sofrada iki çeşit yemek bulundurduğunu ve iki çeşit elbisenin olduğunu, birini gündüz diğerini gece giydiğini duydum, dedi. Ömer:

- Başka bir şey duydun mu? Selman:

- Hayır. Ömer:

- Ben bunların ikisinden de kurtuldum, dedi.

Ömer *radiyallahu anh*, Huzeyfe'ye, "Bende münafıkların alametlerinden bir şey var mı?" diye sorardı.

Çünkü uyanıklıkta mertebesi yüksek olan herkes kendi nefsinin daha fazla itham eder. Ancak şu zamanda bu özelliğe sahip bir arkadaş bulmak güçtür. Çünkü arkadaşlar içinde yağcılığı terk edip kusur söyleyen veya hasedi terk edip gereğinden fazla ileri gitmeyen arkadaş çok azaldı.

Selef, kendilerine kusurlarını söyleyenleri severdi. Biz ise şu anda (genelde) kusurlarımızı bize bildirenlere kızarız.

Bu, imanın zayıflığının delilidir. Kötü huylar akrepler gibidir. Eğer birisi bizi elbisemizin altında akrep olduğunu söyleyerek uyarsa ona minnet duyarız ve akrebi öldürmeye çalışırız. Kötü ahlak ise kalbe ve ruha akrebin bedene zararından daha zararlıdır.

3. yol: Kendi kusurlarını düşmanlarının dilinden öğrenmektir. Öfke ve düşmanlık gözü, bütün kötülükleri ortaya çıkarır. Belki de insan kusurlarını diline dolayan düşmanından, kusurlarını gizleyen dalkavuk dostundan daha çok yararlanır. Ancak insan tabiatı, düşmanı yalanlamak, söylediklerini hasede yormak üzere yaratılmıştır. Fakat

basiret sahibi bir insan düşmanlarının kendisi hakkında söyledikleri şeylerden faydalanmayı ihmal etmez.

4. yol: İnsanlarla oturup kalkması, ama onların arasında kötülenmiş olarak gördüğü her şeyden uzak durmasıdır. Çünkü mümin, müminin aynasıdır. Bu sebeple başkasının kusurundan kendi kusurunu görür.

KALP HASTALIKLARINI TEDAVİ ETMENİN YOLU:

ŞEHVETLERİ TERKETMEK

Nefsanî arzuların insanın benliğine mutlaka bir yarar için yerleştirildiğini daha önce zikretmiştik. Çünkü yemek yeme arzusu olmasaydı beslenme gerçekleşmezdi; cinsel istek olmasaydı neslin devamı mümkün olmazdı. Kötülenen şey, bu şehvetlerin fazlalığı veya azlığıdır. Bu ölçüyü anlamayan insanlar nefsin bütün isteklerini terk etmeye başlarlar. Bu, nefsin haklarını iptal ederek ona yapılan bir haksızlıktır. Çünkü nefsin de hakkı vardır. Bunun delili Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu sözüdür: “*Nefsinin senin üzerinde hakkı vardır.*”⁽²³⁷⁾

Öyle ki bir kişi şöyle diyor: “Şu kadar seneden beri benim şöyle bir şeyi canım çekiyor ama ben onu alıp yemiyorum.” Bu, helalden sapmadır ve Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetine muhalefettir. Çünkü o, canının çektiği tatlı ve bal gibi şeyleri alır ve yerd. O halde bilgisi kıt zahidin sözüne iltifat edilmez. O, nefsinin arzu ettiği şeylerden nasibini almasına mutlak olarak mani olur. Bu, adalete değil, zulme daha yakındır. Nefsin arzuladığı şeyler ancak ulaşılması zor olduğu zaman terk edilir. Mesela nefsinin arzuladığı şeyi hoş olmayan, kötü bir yolla elde etmenin dışında başka çaresinin olmaması, onu aldığı takdirde azminin zayıflamasından ve nefsin onu devamlı almak istemesinden korkması veya fazlaca doyup ibadetin kendisine ağır gelmesinden çekinmesi gibi sebeplerle nefsinin arzuladığı şeyleri terk edebilir. Nefsi takviye etmek için canının çektiği şeyleri zaman zaman almasına gelince bu, bir hastanın tedavi edilmesine benzer; övülür,

⁽²³⁷⁾ Buhari (1968), (6139); Tirmizî (2415) Ebu Cuhayfe Vehb İbn Abdillâh es-Sevâî *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

ayıplanmaz. Nefse, seyr-i sülûkunda destek olmak için yumuşak davranmakta bir sakınca yoktur.

GÜZEL AHLAKIN ALAMETLERİ

Mürîd, bazen kötülükleri ve masiyetleri terk edinceye kadar nefsiyle mücahede eder, sonra da nefsini terbiye ettiğini, ahlakını güzelleştirdiğini ve mücahedeye artık ihtiyacının kalmadığını zanneder. Hâlbuki böyle değildir. Çünkü güzel ahlak, müminlerin sıfatlarının toplamıdır. Allah Teâlâ onların sıfatlarını saymıştır: **“Müminler ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir, kendilerine Allah’ın ayetleri okunduğu zaman bu onların imanlarını artırır ve onlar sadece Rablerine dayanıp güvenirlere. Onlar ki, namazlarını dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden başkalarına harcarlar. İşte onlar gerçek müminlerdir.”** (Enfal, 2-4) **“Günahlarından uzaklaşan tövbekârlar, ibadetlerine devam eden âbidler, Allah’a övgülerde bulunan hâmidler, lezzetlerden uzaklaşarak oruç tutan zahidler, rükû ve secdeleriyle Allah’a boyun eğenler, iyiliği emredip kötülüğü engelleyenler ve Allah’ın belirlediği sınırları aşmayanlar var ya (ne mutlu onlara)! O halde müjdele o müminleri!”** (Tevbe, 112) **“Müminler gerçekten kurtuluşu ermişlerdir. Onlar ki, namazlarında huşu içindedirler. Onlar ki faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirirler. Onlar ki... İşte bunlar Firdevs cennetine varis olanlardır.”** (Müminun, 1-11) **“Rahman’ın kulları yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir....”** (Furkan, 63 ve devamı)

Ne durumda olduğunu anlamakta güçlük çeken kimse, nefsini bu ayetlere arzetsin. Nefsinde bu sıfatların tamamının var olması onun güzel ahlaklı bir kimse olduğunun alametidir. Bunların tamamının yokluğu, kötü ahlaklı olduğunun alametidir. Bazılarının olup bazılarının olmaması biraz güzel ahlak biraz da kötü ahlaklı olduğunun delilidir. Bu durumda mevcutları korumak, mevcut olmayanları da elde etmek için çalışmalıdır.

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* mümini pek çok sıfatla vasıflandırarak ahlakî güzelliğe işaret etti. Buhari ve Müslim'in Sahih'lerinde Enes *radiyallahu anh*'tan rivayet edilen hadise göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyuruyor: “Canım elinde olan Allah’a yemin olsun ki bir kul kendisi için sevdiği ve arzu ettiği şeyi kardeşi için de sevip arzu etmedikçe iman etmiş olmaz.”⁽²³⁸⁾

Yine Buhari ve Müslim’de Ebu Hureyre *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilen bir hadise göre, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Kim Allah’a ve ahiret gününe iman ediyorsa misafirine ikram etsin. Kim Allah’a ve ahiret gününe iman ediyorsa komşusuna eziyet etmesin. Kim Allah’a ve ahiret gününe iman ediyorsa ya hayır söylesin ya da sussun.”⁽²³⁹⁾

Bir hadiste de şöyle buyrulmuştur: “Müminlerin iman yönünden en mükemmeli, ahlakı en güzel olanıdır.”⁽²⁴⁰⁾

Eziyetlere katlanmak da güzel bir ahlaktır. Buhari ve Müslim’in Sahih’lerinde rivayet edildiğine göre, bir bedevi, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in elbisesinden asılınca elbisenin kenarı mübarek omuzlarında iz bırakmıştı. Sonra bedevi, “Ya Muhammed! Allah’ın sende bulunan malından bana bir şeyler verilmesini emret.” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona bakarak güldü, sonra kendisine ihsan edilmesini emir buyurdu.⁽²⁴¹⁾

Kavmi kendisine eziyet ettiği zaman şöyle demişti: “Allah’ım! Sen *kavmimi bağışla, çünkü onlar bilmiyorlar.*”⁽²⁴²⁾

⁽²³⁸⁾ Buhari (13); Müslim (45); Tirmizî (2517); Nesai (7/115); İbn Mace (66); Darimî (2743); Ahmed (3/176, 177, 206, 207, 251, 272, 275, 278, 279). Bkz: *el-Feth*, (1/58).

⁽²³⁹⁾ Buhari (5185), (6018); Müslim (47); Ebu Davud (5154); İbn Mace (3971); Ahmed (2/267, 433).

⁽²⁴⁰⁾ Ebu Davud (4682); Tirmizî (1162); Ahmed (2/250, 472) Ebu Hureyre’den rivayet edilmiştir. Isnadı hasendir. Bu konuda Aişe ve İbn Abbas’tan da rivayet vardır.

⁽²⁴¹⁾ Buhari (3149), (5709), (6088); Müslim (1057); Ahmed (3/153, 210, 224), Enes *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

⁽²⁴²⁾ Abdullah İbn Mesud *radiyallahu anh*’ın kıssasında geçmektedir. Bkz: Buhari (3477), (6929); Müslim (1792); Ebu Ya’la (4992); İbn Mace (4025); Ahmed (1/380, 427, 432, 441, 452, 453, 456, 457).

Veysel Karânî, çocuklar kendisine taş attığı zaman şöyle derdi: “Ey kardeşler! Eğer mutlaka atmanız gerekiyorsa bacaklarımın kanamaması için küçük taşlar atın ki namaz kılmama engel olmasın.”

İbrahim b. Edhem bir gün ıssız bir çöle çıktı. Bu esnada bir askerle karşılaştı. Asker ona meskûn yerlerin nerede olduğunu sordu. İbrahim mezarlığa işaret etti. Bunun üzerine asker kızgınlıkla onun başına vurdu ve başını yarı. Vurduğu kişinin İbrahim b. Edhem olduğu söylenince onun elini ayağını öpmeye başladı. İbrahim b. Edhem dedi ki: “Benim başıma vurunca ben Allah’tan onun için cenneti vermesini istedim. Çünkü onun bana vurmasından dolayı bana bir mükâfat verileceğini biliyordum. Ben onun yüzünden hayra nail olurken onun benim yüzümden şerre nail olmasını istemedim.”

Ebû Osman sokaktan geçerken bir yerden üzerine kül atıldı. Arkadaşları ileri geri konuşmaya başladı. O dedi ki: “Ateşe müstahak olan kimsenin külle karşılaşınca kızmaması gerekir.”

İşte bunlar eğitilerek uysallaştırılan nefislerdir. Bunların ahlakları mutedil olmuş ve iç dünyaları sahtekârlıktan temizlenmiştir. Bunun semeresi kadere rızadır. Onlarda bulduğu alametlerden bir kısmını kendisinde bulamayan kimsenin onların ulaştıklarının bir kısmına da olsa ulaşmak için riyazete devam etmesi gerekir.

KÜÇÜK YAŞTAN İTİBAREN

ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ

Şunu bil ki çocuk ana-babasının yanında bir emanettir. Onun kalbi saf bir cevherdir. Her türlü nakışa ve resme elverişlidir, her şeye elverişlidir. Eğer iyiliğe alıştırılırsa iyilik üzere yetişir ve ebeveyniyle öğretmeni de onun sevabına ortak olur. Kötülüğe alıştırılırsa kötülük üzere yetişir. Bunun vebali/günahı da velisinin boynuna olur. Şu halde onun korunması, terbiye edilmesi, ahlakının güzelleştirilmesi, ona güzel huyların öğretilmesi, kötü arkadaşlarından korunması, lüks ve israfa alıştırılmaması, süs ve refah vasıtalarının ona sevdirmemesi gerekir. Çünkü ziynet ve refaha alışırса büyüdüğü zaman ömrünü bunların peşinde tüketir.

Bununla birlikte onu, ömrünün ilk yıllarından itibaren gözetimi altında tutması gerekir. Onu emzirmesi ve yetiştirmesi için ancak salih, dindar ve helal lokma yiyen bir kadını görevlendirmelidir. Çünkü haramdan oluşan sütün bereketi olmaz. İyiyi kötüden ayırtetme, yani temyiz emareleri belirmeye başladığı zaman -ki bunun ilk emaresi hayâdır ve bu, asaletin alametidir, erişkinliğinde aklın kemalinin müjdecisidir- onu terbiye ederken hayâsından yararlanılır.

* Çocuğa ilk arız olan sıfatlardan biri **oburluktur**. Bu sebeple ona yemek adabını öğretmeli ve katık tiryakisi olmaması için bazı vakitlerde sadece ekmek yemeye alıştırmalıdır. Yoksa onu vazgeçilmez bir şey olarak görür. Çok yemenin hayvanlara benzemek olduğu belirtilerek oburluğun kötü bir şey olduğu anlatılmalıdır. İpekli değil beyaz elbise sevdirmeli, ipekli elbiseyi kadınların ve kadınlara özenenlerin giydiği onlara anlatılmalıdır. Lüks ve israfa alıştırılmış çocuklarla arkadaşlık etmesi engellenmeli, sonra mektepte Kur'an, hadis ve tarih öğrenimiyle meşgul edilmelidir. Böylece kalbine salihlerin sevgisi yerleştirilmiş olacaktır. İçinde aşkın anlatıldığı şiirler ezberletilmemelidir.

* Çocukta güzel ahlak ve iyi davranış görüldüğü zaman bundan dolayı takdir ve taltif edilmeli, onu sevindirecek şeylerle ödüllendirilmeli ve insanların içinde ondan övgüyle söz edilmelidir. Bazen buna aykırı davrandığı zaman görmezden gelinmeli ve kusuru açığa çıkarılmamalıdır. Bu aykırılığın tekrar etmesi durumunda gizlice azarlanmalı, başkaları görecektir diye korkutmalı, fakat azarlamada ileri gitmemelidir. Çünkü bu, onun ayıplayıcı bir söz duyduğu zaman onu basite almasına sebep olur. Sözüň heybetini korumak gerekir.

* Annenin, çocuğunu babasıyla korkutması gerekir. Gündüz uyması da engellenmelidir. Çünkü gündüz uykusu tembelliğe yol açar. Gece uyuması engellenmemeli, fakat azalarının sertleşmesi için yumuşak yataklarda yatması engellenmelidir.

* Yatakta, elbisede ve yemekte sert ve katı şeylere alıştırılmalıdır.

* Tembel olmaması için yürümeye, harekete ve spora alıştırılmalıdır.

* Ebeveyninin sahip olduğu bir şeyle veya yiyeceğiyle ve giyeceğiyle akranlarına karşı övünmesine engel olunmalıdır.

* İlişki içinde olduğu kimselere karşı alçak gönüllü olmaya ve ikramda bulunmaya alıştırılmalıdır.

* Kendisi gibi bir çocuktan bir şey almasına engel olunmalı, almanın düşüklük, vermenin yücelik olduğu öğretilmeli, altın ve gümüş sevgisi onun yanında kötülenmelidir.

* Oturduğu mecliste tükürmemeli, sümükürmemeli, başkalarının bulunduğu yerde esnememeli, ayak ayak üstüne atmamalı ve çok konuşması engellenmelidir.

* Kendisine bir soru sorulmadıkça konuşmamalı, kendisinden büyükler konuştuğu zaman onları en güzel şekilde dinlemeli, kendinden büyük biri geldiği zaman ayağa kalkmalı ve onların karşısına oturmalıdır.

* Çirkin sözler söylemekten ve bu sözleri söyleyenlerle beraber olmaktan men edilmelidir. Çünkü küçük çocukları korumanın temelinde onu kötü arkadaşlardan korumak vardır.

* Okuldan çıktıktan sonra eğitimin yorgunluğunu üzerinden atması için güzel bir oyun oynamasına müsamaha edilmelidir. Nitekim “zikrin yorgunluğundan kalpleri dinlendir” denilmiştir.

* Ona, ebeveynine ve hocasına itaat etmesi ve saygı göstermesi gerektiği öğretilmelidir.

* Yedi yaşına geldiği zaman kendisine namaz emredilir, alışması için temizliği terk etmesine izin verilmez, yalan ve hıyanetten sakındırılır, erişkin çağına yaklaştıkça emirler kendisine ulaştırılır.

* Şunu bil ki yemekler ilaç mesabesindedir. Yemekten maksat, Allah’a itaatte bedenın takviyesidir. Dünya fanidir. Ölümle birlikte dünya nimetlerinin sonu gelir. Ölümün her an gelmesi beklenmelidir. Akıllı kişi, ahireti için azık hazırlayandır. Çocuk salih bir kişi olarak yetişirse iyilik onun kalbine, tıpkı taşın üzerindeki nakış gibi iyice yerleşir.

Sehl İbn Abdullah et-Tüsteri şöyle dedi: Ben daha üç yaşındayken geceleri kalkar ve dayım Muhammed İbn Süvar'ın kıldığı namazı seyrederdim. Dayım bir gün bana dedi ki: "Seni yaratan Allah'ı zikreder misin?" Ben de "Nasıl zikredebilirim?" dedim.

- Yatağa girerken dilini hareket ettirmeden kalbinle üç defa, "Allah benimle beraberdir, Allah beni görmektedir, Allah bana şahittir." de dedi. Ben de birkaç gece buna devam ettim ve kendisine de bildirdim. Bu defa bunları on bir defa söylememi bana tavsiye etti. Ben de onun tavsiye ettiği gibi yaptım ve bu sözleri söylemenin tadını kalbimde hissettim. Bir yıl sonra dayım bana dedi ki:

- Sana öğrettiğim şeyleri hiç bırakma ve kabre girinceye kadar devam et. Ben senelerce buna devam ettim ve bu sözlerin tadını hep içimde hissettim. Sonra dayım bana dedi ki:

- Ey Sehl! Allah'ın beraber olduğu, Allah'ın gördüğü ve şahit olduğu kimse Allah'a isyan eder mi? Bu yüzden Allah'a isyandan sakın!

Sonra okula başladım ve altı yedi yaşlarındayken Kur'an'ı ezberledim. Arpa ekmeğiyle yıl boyu oruç tuttum. Sonra her gece namaza kalkıyordum.

Kuşeyri'nin anlattığına göre Sehl'in birçok üstün vasfı vardı. Annesi öldüğünde ona yirmi dirhem bırakmıştı. Her sene bir dirhemini harcamak üzere bununla yirmi sene idare etti. *Allah rahmet eylesin* pek çok menkıbesi vardır.

İRADENİN ŞARTLARI, MÜCAHEDENİN MUKADDİMELERİ VE RİYAZET YOLUNDA YAVAŞ YAVAŞ İLERLEMEK

Şunu bil ki kalbiyle yakîn derecesinde ahireti müşahade eden bir kimsenin ahireti gaye edinmesi ve dünyadan elini çekmesi kaçınılmazdır. Elinde inci boncuk bulunan bir kimse kıymetli mücevherleri gördüğü zaman elindeki boncuklara önem vermez. Ona "elindekileri bu mücevher karşılığında satar mısın?" denildiği zaman bunu hemen kabul eder.

Şunu bil ki bu konuda Allah'ın kendisine dikkat ve uyanıklık nasip ettiği kimsenin riyazet yoluna girmesi için önceden yerine getirmesi gereken birtakım şartlar, uyup ardından gideceği bir rehber ve korunması gerekli kaleler vardır:

Önceden yerine getirmesi gereken şart: Günahları terk ederek kendisi ile Hak arasındaki perdeleri kaldırmasıdır.

Riyazet yolunda şeytana yem olmaması için kendisine yol gösterecek bir şeyhe bağlanması gerekir.

Kalesi halvettir. Hevaya muhalefet, çok zikir ve evradında orta yolu tutmak vazifelerindendir.

Riyazetin son sınırı kalbin daima Allah ile beraber olduğunu hissetmesidir. Bu, ancak kalbi Allah'tan başkasından boşaltmakla mümkündür. Kalp ancak uzun bir mücahede ile boşaltılır. Bu, müridin riyazet yöntemidir ve tedricteki tertibidir. Her sıfattaki riyazetin tafsiline gelince inşaallah daha sonraki bölümlerde buna da sıra gelecektir. Allah en iyi bilendir. Allah'ın salât ve selamı, efendimiz Muhammed'e, onun ailesine ve arkadaşlarına olsun.

* * *

23- İKİ ŞEHVETİ (MİDE ŞEHVETİ VE CİNSEL ŞEHVETİ) KIRMAK

Mide şehveti en büyük tehlikelerden biridir. Âdem *aleyhisselam* bu sebeple cennetten çıkmıştır. Cinsel şehvet ve mal düşkünlüğü de mide şehvetinden kaynaklanır. Bunun peşinden de pek çok afet gelir. Bunların hepsi doymak bilmez bir oburluğun neticesidir.

Bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: *“Müminin yediği şeyler bir bağırsağı dolduracak kadardır. Kâfir ise yedi bağırsağını da doldurur.”*⁽²⁴³⁾

Bir hadiste de şöyle buyrulmuştur: *“Âdemoğlu, midesinden daha kötü bir kap doldurmamıştır. Âdemoğluna kendisini ayakta tutacak kadar yemesi-içmesi yeterlidir. Şayet bu miktardan fazla yiyecekse midesini üç kısma ayırsın; üçte biri yemek, üçte biri meşrubat, üçte biri de nefes için olsun.”*⁽²⁴⁴⁾

Ukbe er-Rasibî şöyle demiştir: Hasen el-Basrî'nin yanına girmişt看. Bu sırada kahvaltı yapıyordu. Bana, “Haydi gel!” dedi. Ben, “Artık başka yiyemeyecek kadar yedim.” dedim. Hasen dedi ki: “Sübhanallah, bir müslüman doyuncaya kadar hiç yer mi?”

Zahidlerden bir cemaat az yemede ve açlığa sabretmede aşırı gitti. Onların izledikleri yolun ayıbını biz başka bir kitapta beyan ettik. Yemekte adaletli tavır, daha iştahı devam ederken elini yemekten çekmektir. Yemekte en güzel tavır ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve*

⁽²⁴³⁾ Buhari (5392); Müslim (2058); Tirmizî (1821); Ahmed (2/257, 318, 375, 415).

⁽²⁴⁴⁾ Tirmizî (2382); Ahmed (4/132); İbn Mace (3349); Taberânî, *el-Kebir* (2/272) (644) (645); el-Kudâî, *Müsnedü's-Şihab* (1340, 1341). İbn Hibban (1349) ve Hâkim (4/121)'de bu hadisin sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de onlara muvafakat etmiştir. Hadis onların dediği gibidir.

sellem'in şu sözünde tavsiye ettiği tavidir: “Midenin üçte biri yemek, üçte biri içecekler, üçte biri de nefesi içindir.”

Yemekte adaletli olmak bedeni sağlıklı kılar ve hastalıkları kovar. Bunun yolu da canı iyice çekmedikçe yememek ve iştahı varken yemekten elini çekmektir. Her daim az yemek ise kuvveti zayıflatır. Bazı kimseler farzları tam olarak yerine getirmekten aciz kalacak kadar az yediler ve cehaletleri sebebiyle bunun da bir fazilet olduğunu zannettiler. Hâlbuki hiç de öyle değildir. Açlığı öven kimse sadece bizim sözünü ettiğimiz itidal durumuna işaret etmiştir.

Mide şehvetini kırmak için yapılacak riyazetin yönteminde, doyuncaya kadar yemeyi âdet haline getiren kimsenin -bizim işaret ettiğimiz- itidal sınırına gelinceye kadar yediği şeyi zamanla, yavaş yavaş azaltması gerekir. İşlerin en hayırlısı ortasıdır. Evla olan, ibadete mani olmayacak kadar yemektir. Bu, güçlü kalmanın da sebebidir. Böylece yemek alan kişi açlığı da, tokluğu da hissetmez. İşte o zaman vücut daha sağlıklı olur, gayretini daha çok toplar ve düşüncesi saflaşır. Çok yediği zaman bu, ona çok uyku ve zihin ahmaklığı getirir. Bu, dimağda buharın çoğalmasıyla meydana gelen bir durumdur. Çoğalan bu durum, sonunda dimağdaki tefekkür mekânını ve zikir mahallini örter ve başka hastalıklara sebep olur.

Şehvetleri terk eden kimsenin, kendini, riyanın bulaşmasından sakınması gerekir. Bazıları şehveti satın alır ve şehvet düşkünü olmadığı halde onu evine asar, onunla zühdünü gizler. Bu, zıddını izhar ederek zühdde zühddür. Bu, sıddıkların amelidir. Bu, sabır kâsesinden iki defa içmektir. İkincisi emredilmiştir.

CİNSEL ŞEHVETİ KIRMAK

Bil ki cinsel şehvet, insana iki faydayı sağlamak için verilmiştir.

Birincisi, neslin devamını sağlamak; ikincisi, ahiret lezzetini kıyas edebileceği bir lezzeti tatmak içindir. Cinsinin zevkine varılmayan bir şeye fazla heves edilmez. Ancak bu şehvet de itidal sınırına çekilmezse

pek çok afeti ve musibeti beraberinde getirir. Bu olmasaydı kadınlar şeytanların tuzakları olmazdı.

Bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

“Ben kendimden sonrası için erkeklere kadınlardan daha zararlı bir fitne bırakmadım.”⁽²⁴⁵⁾

Salihlerden biri dedi ki: “Bana birisi devletin hazinesini emanet etse bu emanete riayet edebileceğimi zannederim, fakat bir saat baş başa kalabileceğim bir zenci kadın bana emanet edilse bu konuda nefsimi güvenemem.”

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’den şöyle rivayet edilmiştir:

“Bir erkekle bir kadın baş başa kalmasın. Çünkü onların üçüncüsü şeytan olur.”⁽²⁴⁶⁾

Bu şehvette aşırılık bazen son noktaya ulaşabilir. Hatta erkeğin kadınlara düşkünlüğü onu ahireti anmaktan alıkoyabilir. Bazen onu fuhşa bile sürükleyebilir. Bazen bu şehvet, sahibini aşka düşürebilir. Şehvetlerin en çirkini budur. En çok bu şehvetten utanmak ve sakınmak gerekir.

İnsanların pek çoğunda mal, makam, tavla ve satranç oynama ve tambur aşkı gibi aşklar da bulunabilir. Bu gibi şeyler kalpleri istila ederse bunlara sabredemezler.

Bu yüzden işin başında bunlardan sakınmak daha kolaydır. Daha sonraki safhalarında şiddetli bir tedaviye ihtiyaç vardır. Bu tedavide başarılı olunamayabilir.

Bu durum, bir kapıdan girmek için yönelen serkeş hayvanı dizginlerinden tutup çeken kimsenin durumu gibidir. Bu hayvanı dizgininden çekerek girdiği yerden çıkarmak kolay değildir. İyice yerleşip

⁽²⁴⁵⁾ Buhari (5096); Müslim (2740); Ahmed (5/200, 210); İbn Mace (3998); Ebu Ya’la (972) Üsâme İbn Zeyd tarafından rivayet edilmiştir.

⁽²⁴⁶⁾ Buharî (1862), (3061), (3233); Müslim (1341); Ahmed (1/222, 346); Ebu Ya’la (2391) İbn Abbas *radiyallahu anhum*a’dan rivayet edilmiştir.

kökleştikten sonra aşkı tedavi eden kimsenin misali de hayvanın başını kapıyı geçinceye kadar bırakan, girdikten sonra hayvanın kuyruğuna yapışıp gerisin geriye çıkarmak isteyen kimsenin misali gibidir.

Bu iki işin arasında zorluk ve kolaylık bakımından ne büyük fark vardır!! Allah en iyi bilendir.

* * *

24- DİLİN AFETLERİ VE SÜKÛTUN FAZİLETİ

Dilin afetleri hem çoktur hem de çeşit çeşittir. Bunlar gönlün hoşuna giden şeylerdir ve insan tabiatı tarafından teşvik edilmektedirler. Bunların tehlikesinden kurtulmanın tek çaresi susmaktır. Bu sebeple önce susmanın faziletini zikrederim, sonra inşaallah dilin afetlerini ayrıntılı olarak anlatalım.

İyi bil ki: Susmak, himmeti toplar ve düşünceyi bir kalıba döker.

Bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: *“Kim iki çenesi arasındaki ile iki bacağı arasındakini kötü yolda kullanmamayı tekeffül ederse ben de ona Cenneti tekeffül ederim.”*⁽²⁴⁷⁾

Bir hadiste de şöyle denildi: *“Kulun kalbi istikamet üzere olmadıkça dini de istikamet üzere olmaz. Dili istikamet üzere olmadıkça da kalbi istikamet üzere olmaz.”*⁽²⁴⁸⁾

Muaz'ın rivayet ettiği hadisin sonunda şöyle geçer: “Ey Allah'ın Rasûlü! Bizler konuşmalarımız yüzünden sorguya çekilecek miyiz?” dedim. Şöyle dedi: *“Anan hasretine yansın ey Muâz! İnsanları yüzükoyun ve burunları yerde süründürerek Cehenneme dolduran, dillerin kazandığından başkası değildir.”*⁽²⁴⁹⁾

⁽²⁴⁷⁾ Buhari (6474), (6807); Tirmizî (2410); Ahmed (5/333) Sehl İbn Sa'd *radiyallahu anhum*a'dan rivayet edilmiştir.

⁽²⁴⁸⁾ İbn Ebî'd-Dünya, *es-Sumt* (9); *Mekarimü'l-Ahlak* (442) Enes *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Rivayetinde Ali İbn Mis'ade vardır. Buhari bu şahsın tartışmalı olduğunu söylemiştir. İbn Adiy bu şahsın rivayet ettiği hadislerin ezberlenmediğini söylemiştir. Bu sebeple hadis zayıftır.

⁽²⁴⁹⁾ Tirmizî (2619); (3973); Ahmed (5/231, 234, 235, 237, 245, 246); Taberanî, *el-Kebir* (20/30) Muaz *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Hadis sahihtir.

Bir hadis de şöyledir: “*Kim dilini günah ve kötülükten alıkoyarsa Allah da onun ayıp ve kusurlarını örter.*”⁽²⁵⁰⁾

İbn Mes’ud demiştir ki: “Uzun süre hapsedilmeye dilden daha gerekli başka bir şey yoktur.”

Ebu’d-Derda dedi ki: “Ağzın karşısında kulaklarına adaletli ol. Çünkü konuştuğun şeylerden daha çok dinlemen için sana iki kulak, bir ağız verilmiştir.”

Mahled İbn el-Hüseyn şöyle dedi: “Elli seneden beri sonunda özür dileyeceğim hiçbir kelamı konuşmadım.”

Konuşmanın afetleri:

Birinci afet: Boş konuşmak.

Şunu bil ki zamanın kıymetini ve kendisinin bir sermayesi olduğunu bilen kimse onu faydasız şeyler için harcamaz. Bu bilgi, dilini boş sözler konuşmaktan alıkoymayı gerektirir. Çünkü Allah’ı zikretmeyi terk edip malayani ile meşgul olan kimse, bir mücevheri almaya gücü yettiği halde basit bir boncuğu alan kimse gibidir. Bu, ömrün zıyanıdır.

Sahih bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Bir kimsenin lüzumsuz ve boş şeyleri terk etmesi, iyi Müslüman oluşundandır.*”⁽²⁵¹⁾

Lokman el-Hakim’e denildi ki: “Senin hikmetin hangi seviyededir?” Dedi ki: “İhtiyacım olmayan şeyi istemem, beni ilgilendirmeyen şeyi konuşmam.”

Rivayet edildiğine göre Lokman-ı Hakîm, Davud aleyhisselam’ın yanına girmişti. Davud bu esnada zırh örüyordu. Lokman gördüğü şeyi şaşkınlıkla izledi. Ne yaptığını sormak istedi, sahip olduğu hikmet-

⁽²⁵⁰⁾ İbn Ebi’d-Dünya, *es-Sumt* (21) İbn Ömer’den tahrir etmiştir. Senesinde Hişam İbn ebi İbrahim vardır. Zehebi, *el-Mizan*’da onun mechul olduğunu söylemiştir. Diğer ravileri sikadır. Bununla beraber Hafız el-İrakî, bu hadisin isnadının hasen olduğunu söylemiştir.

⁽²⁵¹⁾ Tirmizî (2318); İbn Mace (3976); İbn Ebi’d-Dünya, *es-Sumt* (108), Ebu Hureyre’den rivayet edilmiştir. Malik, *Muvatta*, (2/903); Tirmizî (2319); Taberanî, *es-Sağîr* (1080); İbn Ebi’d-Dünya, *es-Sumt* (107) Ali İbnu’l-Hasen’den mürsel olarak rivayet edilmiştir. Bu, hasen bir hadistir. Edebin dayanağı olan şer’î delillerin en büyüklerinden biridir.

li hal buna engel oldu ve kendini tuttu. Davud *aleyhisselam* işini bitirince kalktı, yaptığı zırhı giydi, sonra şöyle dedi: “Savaş için ne güzel bir zırh oldu!” Bunun üzerine Lokman kendi kendine şöyle dedi: “Susmak bir hikmettir, fakat yapabilenler çok azdır.”

İkinci afet: Batıla dalmak. Bu, günah ve masiyet olan şeyler hakkında konuşmaktır. Mesela içki meclislerinden ve fasıkların içinde bulundukları durumlardan söz etmek gibi.

Batılın da birçok çeşidi vardır: Ebu Hureyre’den rivayet edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “*Kul öyle bir kelime konuşur ki onun yüzünden cehennemde doğu ile batı arasındaki mesafeden daha derin bir yere düşer.*”⁽²⁵²⁾

Buna yakın bir afet de **tartışma ve itiraz**dır. Bu, karşısındakinin yanlışını beyan etmek ve susturmak için çokça münakaşa etmektir.⁽²⁵³⁾ Bunun sebebi, kişideki yükselme ve büyüklenme sevdasıdır.

İnsanın kötü söze karşı çıkması, doğru olan şeyi de açıklaması gerekir. Kabul ederse ne ala, kabul etmezse tartışmayı terk eder. Dinle ilgili bir konuda yapacağı budur. Dünya ile ilgili konular olduğu zaman tartışmanın ve mücadelenin zaten hiçbir gereği yoktur. Bu afetin ilacı ve tedavisi, üstünlük gösterisi yapmayı teşvik eden kibri kırmakla mümkündür.

Bil ki tartışmanın en büyüğü, **husumettir/düşmanlıktır**. Çünkü husumet, tartışmaya ilave bir durumdur.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’den şöyle rivayet edilmiştir: “*Muhakkak ki Allah’ın en sevmediği kişi, düşmanlıkta ileri gidendir.*”⁽²⁵⁴⁾ Bu husumetle biz haksız veya bilgisizce yapılan husumeti kastediyoruz. Haklı olduğu zaman tartışmaktan da mümkün olduğun-

⁽²⁵²⁾ Buhari (6477-6478); Müslim (298); Tirmizî (2315); Ahmed (2/379); İbn Mace (3970); Ebu Ya’la (6235).

⁽²⁵³⁾ Bir kimse birisiyle karşılıklı tartıştığı zaman “لاحيته” der. Mastarı: “ملاحاة و لحياء / Kim seninle tartışır sana düşmanlık eder.” denilmiştir. Allah lanet etsin anlamında Araplar لحياء الله derler.

⁽²⁵⁴⁾ Buhari (2457), (3523), (7188); (Müslim (2668); Tirmizî (2980); Nesaî (8/247-248); Ahmed (6/55, 62, 205) Aişe *radiyallahu anha*’dan rivayet edilmiştir.

ca kaçınmak daha evladır. Çünkü bu, insanın içini kinle doldurmaya sebep olur, öfkeyi kabartır, ırz ve namusa dil uzatmaya kadar götürür.

Üçüncü afet: Konuşurken ağzını yüzünü eğip bükerek konuşmak ve edebiyat yapmak için kendini zorlamaktır.

Ebu Sa'lebe'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Benim için en sevimsiz ve kıyamet günü bana en uzak olanınız, ahlakı en kötü olanınız, gevezelik yapan ve edebiyat yapıp lafı uzatandır.”⁽²⁵⁵⁾

Hatiplerin konuşmaları, aşırıya kaçmayan ve tuhafıkları içermeyen öğütleri, kerih görülen edebiyat yapmanın ve yapmacılığın kapsamına girmez, garip bir şey de değildir. Çünkü bunun maksadı, kalpleri harekete geçirmek, teşvik etmek, korkutmak ve müjdelemektir.

Dördüncü afet: Müstehcen konuşmalar ve küfürlü sözlerdir. Bu tür konuşmalar dince kötülenmiş ve yasaklanmıştır. Kaynağı da kirlenme ve alçalmadır.

Bir hadiste şöyle buyrulur: “Aman ha çirkin sözlerden sakının. Çünkü Allah çirkin sözü ve çirkin söz söylemeyi sevmez.”⁽²⁵⁶⁾

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Çirkin ve müstehcen sözler söyleyen herkese cennet haramdır. [cennete girmesi].”⁽²⁵⁷⁾

Başka bir hadiste şöyle buyrulur: “Mümin yaralayıcı konuşmaz, lanet etmez, müstehcen konuşmaz ve çirkin şeyler söylemez.”⁽²⁵⁸⁾

⁽²⁵⁵⁾ Ahmed (3/193, 194); İbn Hibban, *Mevarid* (1917, 1918) ve İbn Ebi Şeybe (5372); Ebu Nuaym, *el-Hilye*, (3/97 ve 5/188); el-Begâvî, *Şerhu's-Sünne*, 12/366-367 (3395). Tirmizî'nin Cabir *radiyallahu anh*'tan rivayet ettiği hadis (2019), Buharî'nin *el-Edebü'l-Müfred*'de Ebu Hureyre'den rivayet ettiği hadis (1307) ve Ahmed'in rivayet ettiği hadis (2/369) bunun şahitleridir. Hadis hasendir.

⁽²⁵⁶⁾ Ahmed, *Müsned*, (2/159, 191, 195). Hâkim (1/11, 415), Abdullah İbn Amr İbnü'l-As'tan rivayet edilmiştir. (2/241) ve Hâkim (1/12), Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir. Bu hadisin aslı Müslim'in *Sahih*'inde Aişe *radiyallahu anha* tarafından şu lafızlarla rivayet edilmiştir: “Allah çirkin sözü ve çirkin söz söylemeyi sevmez.”

⁽²⁵⁷⁾ İbn Ebi'd-Dünya, *es-Sumt* (2165); Ebu Nuaym *el-Hilye*, (1/288), Abdullah İbn Amr *radiyallahu anhuma*'dan rivayet edilmiştir. Hadis zayıftır.

⁽²⁵⁸⁾ Ahmed, *Müsned* (1/404, 405, 416); Tirmizî (1978); Buharî, *el-Edebü'l-Müfred* (212);

Bil ki, müstehcen konuşmalar çirkin şeylerin açık sözlerle ifade edilmesidir. Bu konuşmalarda genellikle cinsellikle ilgili lafızlar kullanılır. Edebli ve hayâlı insanlar bu tür lafızlardan uzak durur ve bunları kinayeli/üstü kapalı sözlerle ifade ederler. Bunlara rumuzlarla işaret ederler, yakın ve ilgili kelimelerle ifade ederler.

Dilin afetlerinden biri de **şarkı ve türkü söylemektir**. Bu konuya başka bir yerde temas edilmiştir.

Beşinci afet: Mizahtır. Bunun azı, -doğru olmak şartıyla- caizdir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* mizah yapardı, fakat mizah yaparken bile mutlaka gerçeği söylerdi. Bir adama, “*Ey iki kulaklı!*” demişti.⁽²⁵⁹⁾ Bir başkasına, “*Biz seni bir devenin yavrusuna bindireceğiz.*” demişti.⁽²⁶⁰⁾ Bir ihtiyar kadına, “*Kocakarılar cennete giremezler.*” demiş, sonra şu ayeti okumuştı: “**Biz o hatunları yeni bir yaratılışla yarattık ve onları bakireler haline getirdik.**” (Vakıa, 35-36)⁽²⁶¹⁾ Bir başka kadına şöyle dedi: “*Senin kocanın gözünde beyazlık var.*”⁽²⁶²⁾

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in mizahında üç şey vardır:

1. Gerçeği ifade etmesi.
2. Kadınlarla, çocuklarla ve kendisinin terbiyesine muhtaç durumda bulunan zayıf erkeklerle şakalaşması.
3. Nadir olması. Devamlı mizah yapmak isteyen kimsenin bunu kendine delil getirmesi uygun değildir. Çünkü nadir olan şeyin hükmü devamlı olan şeyin hükmü gibi değildir. Eğer bir kimse Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in Aişe’ye siper olmak için durup onun Habeşli-

---

İbn Hıbban (48) ve Hâkim (1/12, 13), bu hadisin sahih olduğunu söylemişlerdir. Abdullah İbn Mes’ud tarafından rivayet edilmiştir. Hadis sahihtir. Faydanın tamamlanması için *Müsnedü Ebi Ya’la*’ya bakınız (5088).

⁽²⁵⁹⁾ Ebu Davud (5002); Tirmizî (193); Ahmed (3/117, 127, 242, 260). Hadis sahihtir.

⁽²⁶⁰⁾ Ebu Davud (498); Tirmizî (1992); Ahmed (3/267), Enes *radiyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir. Bu hadis sahihtir.

⁽²⁶¹⁾ Tirmizî, *Şemail*, (240), mürsel bir rivayettir. İbnu’l-Cevzî bunu, *el-Vefa*’da Enes’ten zayıf bir senetle müsned olarak nakletmiştir.

⁽²⁶²⁾ el-İrakî, bunu Zübeyr İbn Bekâr’a nispet etti, senedini zikretmedi ve hakkında herhangi bir şey söylemedi. Bkz: *Kitabu’l-Fukâhe ve’l-Mizah*.

lerin oyunlarını izlemesine izin verdiğini⁽²⁶³⁾ delil getirerek gece gündüz Habeşlilerle birlikte dolaşıp onların oyunlarına bakarsa bu bir hata olur. Çünkü bu, -Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hayatında- çok nadir görülen bir şeydir. Mizahta aşırılık ve devamlılık yasaklanmıştır. Çünkü bu, vakara manidir. Kin ve nefrete sebep olur. Küçük günahlardan, ısrar edildiği zaman büyük günaha dönüşecek olanlar vardır. Mubahlardan da ısrar edildiği zaman küçük günaha dönüşecek olanlar vardır. Yukarıda da geçtiği gibi az yapılan basit şakalar, -Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şakaları gibi-, gönlü ferahlatır, insanı rahatlatır.

Altıncı afet: Alay ve istihzadır. Alay etmek, karşısındakini küçük görmek ve hakaret etmektir, onun kusurlarına ve noksanlarına gülünecek bir şekilde dikkat çekmektir. Bu bazen sözlü ve fiilî taklitle yapılır, bazen de işaret ve ima ile yapılır. Hepsi şer'an yasaklanmıştır, Kitap ve sünnette nehyedilmiştir.

Yedinci afet: Sırrın ifşası, sözünde durmamak, yalan söylemek ve yalan yemindir. Bunların hepsi yasaklanmıştır. Ancak kişinin eşi için söylemesine ve harpte söylenmesine izin verilen yalanlar mubahtır.

Bunun kuralı ve ölçüsü şudur: Ancak bir yalanla ulaşılabilecek güzel gaye uğruna söylenecek yalanlar -eğer gaye mubah ise- mubahtır. Eğer gaye vacip ise yalan da vacip olur. Demek ki mümkün olduğunca yalandan sakınmak gerekir.

[YALANDAN SAKINDIRMAK VE ÜSTÜ KAPALI SÖZLERİN MUBAHLIĞI]

Tarizli (üstü kapalı) sözler mubahtır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, “*Tarizler yalanın alternatifidir.*” buyurmuştur.⁽²⁶⁴⁾

⁽²⁶³⁾ Buhari (949) ve Buhari'nin diğer bölümlerinde; Müslim (892); Nesai (3/195-197) Aişe *radiyallahu anha*'dan rivayet edilen bir hadistir.

⁽²⁶⁴⁾ Bunu Beyhakî ve İbn Adiy, İmran b. Husayn'dan merfu olarak tahrir etmişlerdir. Senedinde Davud İbn Zeberkan vardır, o da metruktur ve el-Ezdî onun yalancı olduğunu söylemiştir. Fakat Buhari bunu *el-Edebü'l-Müfred* (885)'de İmran b. Husayn'ın mevkufu olarak ve “*Tarizli sözler yalanın alternatifidir.*” lafzıyla rivayet etmiştir. Hadisin mevkuf yolla gelen rivayeti sahihtir. Yine Buharî, *el-Edebü'l-Müfred*

Tariz ve üstü kapalı sözlerin ihtiyaç duyulduğu zaman söylenmeleri uygun olur. İhtiyaç olmadığı zaman söylenmesi mekruhtur. Çünkü yalana benzer tarafı vardır. Abdullah b. Revaha'dan rivayet ettiğimiz şey de tariz cinsindendir. O, cariyesiyle cinsel ilişkiye girmişti. Karısı bunu öğrenince eline bir bıçak almış, sonra kocasını cariyeden ayrılmışken bulmuş ve "Ona bir şey yaptın mı?" diye sormuştu. Abdullah b. Revaha, "Ona hiçbir şey yapmadım." deyince karısı, "Ya bana Kur'an okursun ya da seni bu bıçakla parçalarım!" demişti. *Allah kendisinden razı olsun* Abdullah İbn Revaha bunun üzerine şöyle demişti:

"Allah'ın Rasûlü vardır aramızda,

Allah'ın kitabını bize okuyan.

Şafak yarılıp aydınlık yükseldiğinde

Geceyi geçirir yanı yatağından uzakta

Kâfirlere ağırlık verdiğinde yataklar.

O bize körlükten sonra gösterdi hidayeti

Kalplerimiz kesin olarak inanmıştır

Onun söylediği şeylerin gerçekliğine."

Abdullah b. Revaha'nın karısı bunları işitince şöyle dedi: "Ben Allah'a iman ettim. Gözlerim yalan söylemiş."

Nehaî arandığı zaman cariyesine şöyle derdi: "Git, onlara 'Onu mescitte arayın.' de."

Sekizinci afet: Gıybettir. Yüce Kitabımız gıybet etmeyi yasaklamış ve sahibini ölü eti yiyen kimseye benzetmiştir.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "Sizin kanlarınız, mallarınız ırz ve namuslarınız size haramdır."⁽²⁶⁵⁾

---

(884)'de Osman el-Hindî'nin Ömer'den yaptığı rivayette "Tarizler, müslümanı yalandan kurtarmaya kâfi değil midir?" buyrulmuştur. "Tariz," Cevheri'nin dediğine göre, açık sözün zıddıdır. Bir şey ile başka bir şeyi ima etmek demektir.

⁽²⁶⁵⁾ Buhari (67) ve diğer bölümlerde; Müslim (1679); Ebu Davud (1947); Darimi (1922); Ahmed (5/37, 39, 40, 49) Ebu Bekre tarafından rivayet edilmiştir.

Ebu Berze el-Eslemî'den⁽²⁶⁶⁾ rivayet edildiğine göre Rasûlullah *salallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Ey diliyle Müslüman olduğunu söyleyen ve kalbine iman işlememiş kimseler! Müslümanları üzmeyin, onları ayıplamayın onların kusurlarını araştırmayın. Her kim Müslüman kardeşinin ayıbını araştırırsa, Allah onun ayıbını ortaya çıkarır. Allah her kimin ayıbını ortaya çıkarırsa evinde bile olsa onu rezil rüsva eder.”⁽²⁶⁷⁾

Bir hadiste de şöyle buyrulmuştur: “Gıybetten sakının. Gıybet, zinadan daha kötüdür. Çünkü bir adam zina edebilir, içki içebilir, sonra tövbe eder, Allah da tövbesini kabul eder ve onu bağışlar. Hâlbuki gıybet eden kimseyi gıybetini yaptığı kişi bağışlamadıkça Allah da bağışlamaz.”⁽²⁶⁸⁾

Ali İbnu'l-Hüseyin *radiyallahu anhuma* şöyle demiştir: “Gıybetten sakın! Çünkü gıybet, insanların konuşmalarının katığıdır.”

Bu konudaki hadisler ve rivayetler çoktur ve meşhurdur.

GIYBETİN ANLAMİ

"Gıybet;" Kişinin, mümin kardeşini, duyduğu zaman hoşuna gitmeyecek bir şeyle gıyabında anmasıdır. Bu, ister kör, şaşı, kel, uzun ve kısa gibi bedenî bir noksanlık olsun, ister huysuz, cimri ve mütekebbir gibi ahlakî bir noksanlık olsun, isterse uzun etekli, geniş kollu ve pis elbiseli gibi giyimiyle ilgili bir noksanlık olsun fark etmez.

Bunun delili, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, gıybetin ne demek olduğu sorulunca söylediği şu sözlerdir: “Kardeşini, hoşlanmayacağı şeylerle anmandır.” Soran kişi, “Ey Allah'ın Rasûlü benim

⁽²⁶⁶⁾ Asıl nüshada bu, Ebu Hureyre; *İhya*'da ise el-Bera olarak geçer, yanlıştır. Doğrusu tahrir kaynaklarında Ebu Berze el-Eslemî olarak geçmektedir.

⁽²⁶⁷⁾ Ahmed (4/421, 424); Ebu Davud (4880); İbn Ebi'd-Dünya, *es-Sumt* (168), Ebu Berze el-Eslemî tarafından rivayet edilmiştir. Bu hadisi Tirmizî (2033), Abdullah İbn Ömer'den; Ebu Ya'la (1675)'de ve İbn Ebi'd-Dünya *es-Sumt* (167)'de el-Bera *radiyallahu anh*'tan rivayet etmiştir. Bu hadis şahitlerinden dolayı sahihtir.

⁽²⁶⁸⁾ İbn Ebi'd-Dünya, *es-Sumt* (164), Cabir ve Ebu Said'den rivayet etmiştir. Senedinde Abad İbn Kesir es-Sekafî vardır ki metruktür.

söylediğim şey kardeşimde varsa ne dersin, yine gıybet olur mu?” deyince de şöyle buyurmuştur: “Söylediğin şeyler kardeşinde varsa gıybet etmiş olursun, yoksa iftira etmiş olursun.”⁽²⁶⁹⁾

Şunu bil ki kötüleme maksadıyla yapıldığı anlaşılan her şey gıybet kapsamına girer. Bu ister sözlü olsun ister kaş göz işaretiyle isterse kalemle yazılsın fark etmez. Çünkü kalem, iki lisandan biridir.

Gıybet çeşitlerinin en çirkini, zahidlik taslayan gösterişçi âlimlerin yaptığı gıybettir. Mesela onların yanında -devlete intisap eden- birinden söz edildiği zaman şöyle derler: “Allah’a hamdolsun, bizi sultanların kapısında sürünmekle ve dünyalık için alçalmakla imtihan etmedi.” Veya şöyle derler: “Hayâsızlıktan Allah’a sığınırız.” veya “Allah’tan afiyet isteriz.” Onların bu sözlerle maksatları hem onları kötölemek, hem de kendilerini övmektir.

Bazen de birisi anıldığı zaman şöyle derler: “Bu zavallı, büyük bir afetle imtihan edildi, Allah bizim de, onun da tövbesini kabul etsin.” Adam böylece açıktan dua ederken esas maksadını gizlemiş olur.

Şunu bil ki gıybeti dinleyen, gıybete ortak olmuş olur. Diliyle karşı çıkmadıkça gıybeti dinlemiş olmanın günahından kurtulamaz. Eğer korkarsa kalbiyle karşı çıkar. Eğer kalkıp gitmeye veya başka sözlerle gıybeti kesmeye gücü yeterse bunu yapması gerekir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’den şöyle dediği rivayet edilmiştir: “*Kimin yanında bir müminin aleyhinde konuşularak küçük düşürülür de ona yardıma gücü yettiği halde yardım etmez ve buna engel olmazsa Allah Teâlâ da kıyamet günü insanlar arasında onu zelil eder.*”⁽²⁷⁰⁾

⁽²⁶⁹⁾ Müslim (2589); Ebu Davud (4874); Tirmizî (1935); Darimi (27717); Ahmed (2/230, 284, 286, 458) Ebu Hureyre *radıyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir. Tirmizî dedi ki: Bu konuda Ebu Berze, İbn Ömer ve İbn Amr’dan da rivayet vardır.

⁽²⁷⁰⁾ Ahmed (3/487); Taberânî, *el-Kebir* (5554), Sehl İbn Hanif *radıyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir. İsnadında İbn Lehiya vardır ve zayıftır.

Bir hadiste de şöyle buyrulmuştur: “Kim bir mümini bir münafığın ayıplamasına karşı korursa Allah da ona, etini kıyamet gününde cehennem ateşinden koruyacak bir melek gönderir.”⁽²⁷¹⁾

Amr İbn Utbe, azatlısını bir adamla birlikte başka birinin gıybetini yaparken gördü ve ona dedi ki: “Yazıklar olsun sana! Kendi nefsinin bu sözleri söylemekten uzak tuttuğun gibi kulağını da bu çirkin sözlerden uzak tut. Çünkü dinleyen, söyleyene ortaktır. O kendi kabındaki şeylerin kötüsüne baktı ve onu senin kabına boşalttı. Eğer beyinsiz birinin söylediği söz ağzına geri gönderilmiş olsaydı, o sözü söyleyen kimse -ahirette- bedbaht olurken, o sözü onun ağzına tıkayan kimse de mutlu olurdu.”

Müslümanın müslüman üzerindeki hakları konusunda pek çok hadis rivayet edilmiştir. Bunlar sohbet bölümünde daha önce geçti.

GIYBETE SEVK EDEN SEBEPLER

Gıybate götüren sebepler pek çoktur.

1. sebep: Öfkesini dindirme arzusu. Bir kimse başka birine bir sebepten dolayı kızdığı zaman kızgınlığı arttıkça ona karşı öfkesini, gıybet ederek dindirmeye çalışır.

2. sebep: Akranlarına uymak, arkadaşlarına hoş görünmek ve yardım etmek. Çünkü onlar şeref ve haysiyetleri eğlence konusu yaptıkları zaman o buna karşı çıkarsa veya sözlerini keserse kendisini dışlayacaklarını ve kendisinden uzaklaşacaklarını zanneder. Bu yüzden onlara yardım eder ve bunu geçimli olmak olarak görür.

3. sebep: Başkasını kusurlu göstererek kendini yüceltme isteği. “Fılan kişi cahildir, anlayışı kıttır.” derken maksadı aslında kendi faziletini ve ondan daha iyi bildiğini göstermektir.

⁽²⁷¹⁾ Ebu Davud (4883); Ahmed (3/441); Taberânî, *el-Kebir* (20/194) Muaz b. Esed el-Cühenî *radiyallahu anhu* tarafından rivayet edilmiştir. İsnadında mechul ve zayıf raviler vardır.

İnsanların bir şahsı övmelerini, onu sevmelerini ve ona saygı göstermelerini çekememesi de bu sebeplerden biridir. İnsanların bu olumlu ilgisini ortadan kaldırmak için o şahsı kötüler.

4. sebep: Oyun ve eğlence. Gıybet eden, bir başkasının insanları güldürecek özelliklerini hikâye yoluyla anlatır, hatta bazı kimseler bu yolla para kazanır.

GIYBETİN TEDAVİSİ

Gıybetin ilacına gelince, gıybet eden bilmeli ki gıybet etmekle kendisini Allah'ın gazabına/öfkesine maruz bırakmış olur. Yaptığı iyiliklerin sevabı gıybet ettiği kişiye yazılır. Eğer iyiliği yoksa gıybet ettiği kişinin işlediği kötülüklerin günahı, gıybet eden kişinin üzerine yazılır. Bu durumu düşünen kimse dilini gıybette kullanmaz.

Gıybet hastalığına tutulan kimsenin önce kendi kusurlarını düşünmesi, onları düzeltmekle meşgul olması ve kendisi ayıplıyken başkasını ayıplamaktan vazgeçmesi gerekir. Nitekim birisi şöyle demiştir:

*"Benzeri sende bulunan bir kusurla insanları ayıplarsan
Kendisi tek gözlü olan kimse nasıl ayıplar insanları
Kendilerinde olmayan bir kusurla ayıplarsan onları
Allah ve insanlar katında işte budur en büyük günah"*

Kendisinde herhangi bir eksiklik bulunmadığını zanneden kişi, Allah'ın kendisine verdiği nimetlerden dolayı O'na şükürle meşgul olmalı ve nefsinin, ayıpların en çirkinlerinden olan gıybetle kirlletmemelidir. Başkasının kendisini gıybet etmesine nasıl razı değilse kendisi de bir başkası hakkında gıybet etmeye razı olmamalıdır.

Nefsinin gıybet etmeye sevkeden sebebi araştırmalı ve ondan kurtulmaya çalışmalıdır. Çünkü bir hastalığın ilacı sebeplerinin önünün kesilmesiyle mümkündür. Gıybet hastalığının bazı sebeplerini zikretmiştik. Mesela gazabı, gazap bölümünde zikredeceğimiz şeylerle tedavi etmelidir. Sebep arkadaşlarına uymaksa bunun ilacı, Allah'ın gazabına rağmen insanları razı etmek isteyen kimseye Allah'ın gazap edeceğini

bilmektir. O halde -kendisinin yanında başkasını gıybet eden- arkadaşlarına kızmalıdır. Diğer tedavi yolları da bunlar gibidir.

KALP İLE GIYBET ETMENİN HARAMLIĞI

Gıybet, bazen kalp ile de yapılmış olabilir. Bu, Müslümanlara karşı beslenen kötü bir zandır.

Zan, nefsin dayandığı ve kalbin meylettığı şeydir. Senin bir müslüman hakkında, onun durumu teville imkân ve ihtimal vermeyecek kadar açıklığa kavuşmadıkça, kötü zan beslemeye hakkın yoktur. Adalet ve insaf sahibi birisi sana onun kötülüğüne dair bir şeyi haber verir de kalbin de onu tasdike meylederse o zaman mazur sayılırsın. Çünkü böyle bir kişinin verdiği haberi yalanlarsan bu defa da onun hakkında kötü zanna kapılmış olursun. Birine iyi zan, diğerine kötü zan beslemen gerekmez. Bilakis bu ikisi arasında bir düşmanlık ve çekememezlik olup olmadığını araştırırsın. Eğer böyle bir şey varsa o zaman bu sebeple bir suçlama var demektir. Bir müslüman hakkında aklına kötü bir şey geldiği zaman onu daha fazla gözetmeli ve onun iyiliği için dua etmelisin. Böyle yapmak şeytanı kızdırır ve onu senden uzaklaştırır. Senin dua ile ve o müslümanın hakkını gözeteceğini bildiği için artık senin kalbine kötü bir düşünce atamaz.

Bir müslümanın yanlış yaptığı kesin bir delille sabit olduğu zaman, ona gizlice nasihat etmelisin.

Şunu bil ki kötü zannın acı meyvelerinden biri de tecessüstür. Çünkü kalp sadece zan ile kani olmaz, bilakis araştırmak ister, bu yüzden tecessüsle meşgul olur. Tecessüs de yasaklanmıştır. Çünkü tecessüs, bir müslümanın gizli şeylerinin ortaya çıkmasına yol açar. Eğer bunlar senin için açığa çıkmamış olsaydı senin kalbin o müslümana karşı daha temiz duyguları taşımış olurdu.

GIYBETE RUHSAT VEREN MAZERETLER

Bil ki başkasının kötülüklerini anmaya ruhsat veren şey, dince sahih görülen bir maksattır. O maksada ancak onun kötülüklerini an-

makla ulaşılabilir. İşte böyle bir maksat gıybet günahını ortadan kaldırır. Şu durumlarda gıybete ruhsat verilmiştir:

1. Kendisine yapılan zulmü ve haksızlığı dile getirmek için. Haksızlığa uğrayan kişinin hakkını alıp kendisine verecek birini bulduğu zaman, ona, kendisine zulmeden kişiyi anlatması caizdir.

2. Kötülüğü değiştirmeye yardım etmek ve günah işleyen kişiyi iyi yola döndürmek için.

3. Fetva sormak için. Mesela bir kimsenin müftüye, “Falan kişi bana haksızlık etti (veya benim hakkımı yedi) ben ondan nasıl kurtulabilirim?” demesi ve isim belirtmesi mubahtır. Üstü kapalı söylemesi daha evladır. Mesela, “Bir adama babası (veya kardeşi ya da benzeri bir yakını) haksızlık ettiği zaman ne yapmalı?” diye sorabilir.

İsim vermenin mubah olduğunun delili Hind bt. Utbe’nin, kocası Ebu Süfyan hakkında “Ebu Süfyan çok cimri bir adamdır.” dediği zaman⁽²⁷²⁾ Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in ona itiraz etmemesidir.

4. Müslümanları sakındırmak için. Mesela bir bidatçi veya fasık birinin yanına sık sık gidip gelen bir fakihi gördüğün zaman bidat veya fasıklığının ona da bulaşmasından korkarsan fakihe o kişinin iç yüzünü anlatabilirsin.

Aynı şekilde satışa çıkardığın kölenin hırsızlığını veya fasıklığını bilersen müşteriye bunu söylemen gerekir.

⁽²⁷²⁾ Buhari (2211) ve Buhari’nin diğer bölümlerinde ve bablarında; Müslim (1714); Ebu Davud (3532); Nesai (7/246); Darimi (2264); İbn Mace (2293); Ahmed (6/39, 50, 206); Ebu Ya’la (3636), Aişe *radiyallahu anha* tarafından rivayet edilen bir hadistir. Nevevi, *Müslim Şerhi* (4/304)’de dedi ki: Bu hadisten çıkarılacak pek çok hüküm vardır. Bunların bazıları şunlardır:

Karısının nafakasını temin etmek kocanın görevidir. Çocukların nafakasını temin etmek de kocanın görevidir. Fetva ve hüküm vermek maksadıyla yabancı bir kadının sözlerini dinlemek caizdir. Fetva sormak, şikâyetçi olmak vb. maksatlarla bir insanı hoşlanmadığı şeylerle anmak caizdir. Başkasından alacağı olan kimse, bu hakkını ondan almaktan aciz kaldığı zaman onun iznini almaksızın onun malından kendi hakkı kadarını alabilir. Diğer söylenenler için ilgili yere bakabilirsiniz.

Evlilik ve birisine emanet verilmesi konusunda kendisiyle istişare edilen kimse de gıybet etmek ve birilerini çekiştirmek maksadıyla değil fakat istişare eden kimseye iyilik yapmak ve nasihat etmek maksadıyla bildiği şeyleri söyleyebilir. Açıkça isim belirlemeden onu engelleyemeyeceğini bildiği zaman ilgili kişinin adını da verebilir.

5. Sözkonusu kişinin kör, topal gibi bir lakapla biliniyor olması. Onun bu lakapla anılmasında günah yoktur. Bu lakapla anılmasına gerek kalmayacak başka bir hitap varsa onu kullanmak daha evladır.

6. Kötülüğünü açıktan yapan, halkın malını müsadere eden ve bunu açıktan yapan kimselerin bu hallerinin zikredilmesinde herhangi bir günah yoktur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den şöyle rivayet edilmiştir: “*Hayâ örtüsünü üzerinden atanların gıybetinde günah yoktur.*”⁽²⁷³⁾

Hasen el-Basrî'ye denildi ki: “Günahını açıktan işleyen kimsenin kötülüklerini söylersem gıybet olur mu?” O şöyle dedi: “Hayır, çünkü onun saygınlığı yoktur.”

GIYBETİN KEFFARETİ

Şunu bil ki gıybet eden kimse, iki tane suç işlemiş olmaktadır:

Birincisi: Allah'ın hakkına tecavüz etmiştir. Çünkü Allah'ın yasakladığı bir fiili işlemiştir. Bunun keffareti, tövbe ve pişmanlıktır.

İkincisi: Yaratılanın şeref ve namusuna karşı suç işlemiştir. Eğer gıybet adamın kulağına gitmişse ondan helallik istemesi ve yaptığından pişmanlık duyduğunu açıklaması gerekir.

Ebu Hureyre *radiyallahu anh* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “*Kim müslüman kardeşinin malına, şeref ve haysiyetine karşı bir haksızlık yapmışsa, o kimse,*

⁽²⁷³⁾ İbn Adiy ve Ebuş-Şeyh, *Sevabü'l-A'mal*; İbn Hıbban, *ez-Zuafa*; el-Haraitî, *Mesaviü'l-Ahlak*; Beyhakî, *es-Sünen* ve *eş-Şuab*; ed-Deylemî; el-Hatîb ve İbn Asakir. Bunların senedinde Ruvvad İbnu'l-Cerrah olup hadisin sonunu karıştırdığı için metruktür. İbn Adiy der ki: Onun rivayet ettiği şeylerin çoğunda insanlar uzlaşamadılar. Hadisçi Beyhakî ve el-Râkî, onun rivayet ettiği hadisin zayıf olduğunu söylediler.

kendisinde dinar ve dirhem (para) bulunmayan bir gün gelmeden önce gidip o kardeşinden helâllik istemelidir. Çünkü o günde sadece onun hasenât ve sevabından alınır, giybeti yapılamaz. Eğer sevabı yoksa arkadaşının günahları alınır, kendisinin günahlarına eklenir.”⁽²⁷⁴⁾

Eğer yaptığı giybet adamın kulağına gitmemişse bilmediği bir şeyi haber vermemek için helalleşmek yerine onun için istiğfar eder. Çünkü haberi olursa içinde kendisine karşı kin besleyebilir.

Bir hadiste şöyle rivayet edilmiştir: “Giybet ettiğin kimseye ödeyeceğin kefareti onun için yapacağın istiğfardır.”⁽²⁷⁵⁾

Mücahid şöyle dedi: Kardeşinin etini yemenin kefareti, onu övmen ve onun için dua etmendir. Ölmüş de olsa böyledir.

Dokuzuncu afet: Dilin afetlerinin dokuzuncusu nemimedir/insanlar arasında laf taşımaktır. Bir hadiste Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Dedikoducu cennete giremez.”⁽²⁷⁶⁾

KOĞUCULUĞUN TANIMI VE REDDEDİLMESİ GEREKEN KISMI

Bil ki nemime tabiri genellikle bir kimsenin sözünü başka biri kimseye nakletmek anlamında kullanılır. Mesela, “Fılan kişi senin hakkında şöyle şöyle dedi.” demek bir nemimedir/koğuculuktur. Koğuculuk/dedikodu sadece bundan ibaret değildir. Açıklanması hoşla gitmeyen şeylerin açıklanması da dedikodu kapsamı içindedir. Bu, ister söz, isterse fiil cinsinden olsun fark etmez. Hatta adamın kendisi için sakladığı bir malı görür de onu zikrederse bu da nemimedir. Kendisine laf getirilen herkesin -mesela “filan kimse senin hakkında şöyle şöyle dedi (veya şöyle şöyle yaptı)” denilen herkesin- şu altı şeyi yapması gerekir:

⁽²⁷⁴⁾ Buhari (2449); Tirmizî (2421); Ahmed (2/337, 372, 435, 506) Ebu Hureyre radiyallahu anh tarafından rivayet edilmiştir.

⁽²⁷⁵⁾ İbn Ebî'd-Dünya, *es-Sumt*, (291); Beyhakî, *Şuabü'l-İman*, (2786). Enes İbn Malik radiyallahu anh tarafından rivayet edilmiştir.

⁽²⁷⁶⁾ Buhari (6056); Müslim (105); Ebu Davud (4771); Tirmizî (2037); Ahmed (5/389, 391, 396, 399, 406).

a) Sözü getireni tasdik etmemesi gerekir. Çünkü laf taşıyan kişi fasıktır, şahitliği kabul edilmez.

b) Bunu yapmasını engellemesi ve ona nasihat etmesi gerekir.

c) Ona Allah için buğzetmesi gerekir. Çünkü laf taşıyan kimse, Allah tarafından buğzedilen kimsedir.

d) Orada bulunmayan müslüman kardeşi hakkında kötü zan beslememesi gerekir.

e) Kovucunun söylediği şeyler, dinleyen kişiyi tecessüse/araştırmaya sevk etmemelidir. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Tecessüs etmeyin ve birbirinizin gıybetini yapmayın.”** (Hucurat, 12)

f) Kovucuya yasakladığı şeye kendisi için de razı olmamalı ve onun getirdiği lafı başkasına nakletmemelidir.

Rivayet olunur ki Süleyman İbn Abdülmelik, bir adama şöyle dedi: “Kulağıma geldiğine göre sen benim aleyhimde şöyle demişsin.” dedi. Adam, “Ben ne aleyhinde konuştum, ne de bir şey söyledim.” dedi. Süleyman “Ama bana bu haberi söyleyen kimse sadık ve doğru bir kimsedir.” dedi. Adam, “Kovucu, doğru ve sadık olamaz!” dedi. Süleyman “Doğru söyledin!” dedi ve adama “Haydi selâmetle git.” dedi.

Yahya İbn Kesir dedi ki: “Büyücünün bir ayda yapamadığı bozgunculuğu kovucu bir saatte yapar.”

Anlatıldığına göre bir kimse bir köle satın almak için pazarlığa tutuştu. Kölenin efendisi dedi ki: “Ben sana kovuculuk yapmaktan ve yalan söylemekten uzağım.” Adam, “Evet sen, kovuculuktan ve yalandan uzaksın.” dedi ve köleyi satın aldı. Köle -yeni- efendisine şöyle demeye başladı: “Senin karın başkasıyla zina ediyor ve seni öldürmek istiyor.” Karısına dedi ki: “Senin kocan, üzerine evlenmek ve cariyeye getirmek istiyor, istersen sana yardım edeyim de kocan üzerine evlenemesin ve cariyeye getiremesin. Eline bir ustura al ve uyuduğu zaman saçından bir kıl kes -onu bana getir onunla bir büyü yapayım da bu işi yapamasın-.” Kocaya da şöyle dedi: “Uyuduğun zaman karın seni öldürmek istiyor.” Bu olayı anlatan kişi dedi ki: “Adam gitti ve karısına

uyur göründü. Kadın elinde bir usturayla adamın saçından kıl almak için gelince karısının elini tuttu ve onu öldürdü. Kadının yakınları da gelip ona saldırdılar ve öldürdüler.

Onuncu afet: Birbirinin hasmı iki kişi arasında gidip gelen iki yüzlünün konuşması. İkiyüzlü davranan kişi, birinin sözünü diğerine nakleder, her birinin hoşuna gidecek sözler söyler veya ona yardım edeceğini va'deder veya yüzüne karşı onu över, fakat diğerinin yanında onu kötüler. Bir hadiste şöyle buyrulur: *"İnsanların en kötüsü, bir yüzle onlara bir yüzle bunlara gelendir."*⁽²⁷⁷⁾

Şunu bil ki, bu hüküm mecbur kalmadığı halde böyle davranan kimse hakkında geçerlidir. Mecbur kaldığı zaman emîrlere/yöneticilere karşı müdarada bulunmak caizdir. Onlarla aynı fikirde olmadığını beyan etmeye gücü yettiği zaman bu caiz değildir.

Ebu'd-Derda *radiyallahu anh* şöyle dedi: "Biz birtakım insanların yüzlerine karşı tebessüm ederiz, fakat içimizden onlara lanet ederiz."⁽²⁷⁸⁾

On birinci afet: Methetmektir; öven ve övülenle ilgili afetlerdir. Bunların afetleri şunlardır:

Methedenin afetlerine gelince; birisini öven kişi bazen olmayacak ve bilenemeyecek şeyleri söyleyebilir. Mesela "filan kişi takvalı ve zahiddir" der. Bazen övgüde aşırı gider ve bu aşırılık yalana kadar varır. Bazen de kötülenmesi gereken birini över. Bir hadiste şöyle rivayet edilmiştir: *"Allah Teâlâ, fasık methedildiği zaman gazap eder."*⁽²⁷⁹⁾

Hasen el-Basri şöyle demiştir: "Zalimin kalması için dua eden kimse, Allah'a isyan edilmesini istemiş demektir."

⁽²⁷⁷⁾ Buhari (3353) ve diğer bölümlerde ve bablarda; Müslim (2526) Ebu Hureyre *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Faydanın tamam olması için bkz: *Müsnedü Ebu Ya'la* (2070).

⁽²⁷⁸⁾ Bu haberi Buhari, *Sahih*'inde (10/527), K. Edeb, babü'l-Müdaratü mea'n-Nas'da muallâk olarak nakletti. Bkz: *Fethu'l-Bari Şerhu Sahihu'l-Buhari* (10/527).

⁽²⁷⁹⁾ İbn Ebi'd-Dünya, *es-Sumt* (228, 229); Beyhakî, *eş-Şüab* (4885) Enes tarafından rivayet edilen bir hadistir. Senedinde Ebu'l-Halef el-A'ma vardır, Yahya İbn Maîn onu yalancılıkla itham etmiştir. Ebu Hatim ise onun rivayet ettiği hadisin münker olduğunu söylemiştir.

Methedilen kişide de kibir ve kendini beğenmişlik hali meydana gelebilir. Her ikisi de insanı helake sürükleyen şeylerdir. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir adamı metheden kimseyi işittiği zaman şöyle buyurmuştur: “Yazıklar olsun sana! Arkadaşının boynunu kestin.”⁽²⁸⁰⁾ Hadis meşhurdur.

Hasen el-Basri'den şöyle rivayet edilmiştir: Ömer *radiyallahu anh* elinde kamçısı ve etrafında insanlar olduğu halde oturuyordu. Bu esnada Cârud çıkageldi. Bir adam dedi ki: “Bu, Rabia kabilesinin efendisidir.” Ömer ve etrafındakiler bunu duydular, Cârud da duydu. Cârud, Ömer'e yaklaştığı vakit, Ömer ona vurmaya başladı. Cârud bu durum karşısında dedi ki: “Benimle ne alıp veremediğin var ey müminlerin emîri!” dedi. Ömer, “Benimle senin aranda geçen bir şey yok. Fakat söylenen şeyi duymadın mı?” dedi. Cârud, “Evet, işittim.” dedi. Ömer, “İşte bu sözlerden dolayı kalbine gurur ve kibir gelmesinden korktum. Bu sebeple senin havanı indirmek istedim. Çünkü insan bir meziyetle övüldüğü zaman nefsi bundan hoşlanır, maksada ulaştığını zanneder ve amel etmeyi bırakır. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ‘Arkadaşının boynunu kestin...’ demiştir.”

Övgüde bu afetler bulunmadığı zaman bir kimseyi övmeye bir sakınca olmaz. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de Ebu Bekir'i, Ömer'i ve diğer sahabîleri övmüştür. *Allah hepsinden razı olsun.*

Övülen kimsenin de kibirden, kendini beğenmişlikten ve tembelliğe düşmekten şiddetle sakınması gerekir. Bu afetlerden ancak kendini tanımakla ve ancak kendisinin kendi hakkında bildiği şeyleri öven kimse de bildiği zaman kendisini övmeyeceğini düşünmekle kurtulabilir.

Salihlerden bir adam, methedildiği zaman şöyle derdi: “Allah'ım! Bunlar beni tanımazlar, beni tanıyan Sensin.”

On ikinci afet: Dinî konularla ilgili, özellikle Allah ile ilgili konuşurken sözün muhteva ve manasında yanılmak/maksadını aşmaktır.

⁽²⁸⁰⁾ Buhari (2662, 6061 ve 6162); Müslim (3000); Ebu Davud (3805); Ahmed (5/41, 46, 51); İbn Mace (3744); Nesai, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (239), Ebu Bekre *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

Bu konularda ancak âlimler ve fesahat sahipleri düzgün ve yerli yerince konuşabilir. İlim ve fesahatte kusurlu olanın konuşması, yanılma ve yanlıştan kurtulamaz. Fakat cehaleti sebebiyle onu Allah affeder.

Bunun örneği Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu sözüdür: “Sizden biriniz ‘Allah’ın dilediği ve senin dilediğin’ demesin, fakat ‘Allah’ın dilediği, sonra senin dilediğin’ desin.”⁽²⁸¹⁾ Çünkü hiçbir kayıt koymadan mutlak atıf, ortaklık ve eşitlik manası taşır. Bir hatibin “Kim onlara isyan ederse sapmıştır.” demesi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ona itiraz etmesi ve “‘Kim Allah’a ve Peygamberine isyan ederse’ de!”⁽²⁸²⁾ demesi de buna yakın bir maksada mebnidir.

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Sizden biriniz ‘kölem’ ve ‘emeti (kadın için 'kölem')’ demesin. Hepiniz Allah’ın kullarısınız ve kadınlarınızın hepsi Allah’ın cariyeleridir. Siz -köle ve cariyelerinize ‘oğlum’ ve ‘kızım’ deyiniz.”⁽²⁸³⁾

en-Nehaî dedi ki: “Bir kimse başka bir kişiye ‘Ey eşek, ey domuz!’ dediği zaman, kıyamet gününde böyle diyene ‘Benim onu bir eşek veya bir domuz olarak yarattığımı gördün mü?’ denilir.

Bu ve benzerleri konuşma esnasında yapılan hatalar kapsamındadır. Bunları tek tek saymak mümkün değildir.

Dilin afetleri konusunda sıraladığımız şeyleri dikkatle inceleyen kimse, dilini serbest bırakan kimsenin bu hatalardan kurtulamayacağını bilir. Bu esnada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in “*Kim susarsa kurtulur.*” sözünün⁽²⁸⁴⁾ sırrını da anlamış olur. Çünkü bu afetler

(281) Ebu Davud (4980); Ahmed (5/384, 394, 398); Nesai, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (991); Ondan İbnu's-Sinnî (671); İbn Ebi'd-Dünya, *es-Sumt* (341), Huzeyfe İbnu'l-Yeman *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiş olup sahih bir hadistir.

(282) Müslim (870); Ebu Davud (1099); Ahmed (4/256, 379); Hâkim (1/289), Adiy b. Hatem *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

(283) Buhari (2552); Müslim (2249); Ebu Davud (4975, 4976); Ahmed (2/316, 423, 444, 463, 474, 491, 508). Ebu Hureyre *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

(284) Tirmizî (2503); Darimî (2716); Ahmed (2/177); el-Kudâî, *Müsnedü's-Şihab* (334); İbn Ebi'd-Dünya, *es-Sumt* (10). Abdullah İbn Amr *radiyallahu anhuma* tarafından rivayet edilmiştir. Hadis sahihtir.

tehlikelerdir ve konuşan kişinin yolunun üzerindedir. Bu sebeple eğer sükût ederse kurtulur.

On üçüncü afet: Avam tabakasının Allah'ın sıfatları hakkında soru sorması ve konuşmasıdır.

Şunu iyi bil ki şeytan, avama şu telkinde bulunur: "Sen ancak ilmi konulara dalmakla âlimlerden ve fazilet ehlinde olabilirsin." Ona, bilmeden küfür sözleri söyletinceye kadar bunu devamlı cazip gösterir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "İnsanlar birbirlerine öyle sorular soracaklar ki neredeyse şöyle diyecek hale gelecekler: 'Mahlûkatı Allah yarattı, peki Allah'ı kim yarattı?'"⁽²⁸⁵⁾ Avamın ilmin gizemli konularında soru sorması afetlerin en büyüğüdür. Çünkü onların Allah'ın sıfatlarının manalarını araştırmaları onları ıslah etmez, ifsad eder. Çünkü onların görevi teslim olmaktır. Avam için evla olan şey, Kur'an'ın getirdiği şeylere iman etmek, sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in getirdiği şeylere araştırmadan teslim olmak ve ibadetlerle meşgul olmaktır. Çünkü onların ilmin sırlarını araştırmakla meşgul olmaları, meralarda yayılan hayvanların mülkün sırlarını araştırması gibidir. Allah en iyi bilendir.

* * *

⁽²⁸⁵⁾ Buhari (3276); Müslim (134); Ebu Davud (4721, 4722); Ahmed (2/292, 317, 331, 387, 539). Ebu Hureyre *radıyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Buhari (7296); Müslim (136); Ahmed (3/102). Enes *radıyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

25- GAZAB, KİN VE HASEDİN AFETLERİ

Şunu iyi bil ki gazap/öfke ateşten bir alevdir. Öfke esnasında insandan çıkıp lanetli şeytana ulaşan bir damar vardır. Allah Teâlâ, şeytandan naklen şöyle der: **“Beni ateşten, onu topraktan yarattın.”** (Araf, 12) Toprağın özelliği sükûnettir, ateşin özelliği ise parlamak, tutuşmak, hareket ve düzensizliktir.

[ÖFKENİN KÖTÜLENMESİ]

Kin ve haset, öfkenin sonuçlarındandır.

Öfkenin kötülüğüne delalet eden işaretlerden biri, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in bir adama **“Öfkelenme!”** demesidir. Adam, **“Bana tavsiyede bulun.”** dediği zaman Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona defalarca **“Öfkelenme!”** demiştir.⁽²⁸⁶⁾

Bir hadiste de İbn Ömer *radıyallahu anhuma* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e, kendisini Allah’ın gazabından uzak tutacak şeyi sormuş, o da cevap olarak **“Öfkelenme!”** demiştir.⁽²⁸⁷⁾

Buhari ve Müslim’de Abdullah İbn Mesud *radıyallahu anh* tarafından şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, **“Siz içinizde kimi pehlivan sayarsınız?”** diye sormuştu. Ben, **“İnsanla-**

⁽²⁸⁶⁾ Buhari (6116); Tirmizî (2021); Ahmed (2/362, 466) Ebu Hureyre *radıyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

⁽²⁸⁷⁾ Ahmed (2/175), Abdullah b. Ömer *radıyallahu anhuma*’dan rivayet edildiğine göre, o, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’e, **“Beni Allah’ın gazabından uzak tutacak şey nedir?”** diye sorunca o, **“Öfkelenme!”** diye cevap vermiştir. İbn Hıbban bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Bkz: *Mevarid* (1971) Hadis hasendir. Bunu Buhari (6116), Ebu Hureyre’den rivayet etmiştir. Bu rivayete göre bir adam, **“Bana tavsiyede bulun.”** dediği zaman Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona defalarca **“Öfkelenme!”** demiştir. Bu hadisten elde edilecek faydanın tamamı için bkz: *el-Mecme*, (7/69, 70) ve *el-Feth*, (10/519, 520); *Camiu’l-Usûl* (8/442). Bu rivayetlerin pek çok şahidi vardır.

rın yenemediği kimsedir.” diye cevap verdim. Bunun üzerine dedi ki: “*Güçlü/kuvvetli, pehlivan değildir. Asıl güçlü/kuvvetli, öfkelenildiği zaman nefsine hâkim olabilen kimsedir.*”⁽²⁸⁸⁾

Allah Teâlâ’nın, “**Efendi ve nefsine hâkim bir peygamber olarak...**” (Al-i İmran, 39) ayetini İkrime, “Öfke esnasında nefsine hâkim olan ve öfkesine mağlup olmayan” şeklinde tefsir etmiştir.

Rivayet edildiğine göre Zülkarneyn, bir melekle karşılaşmış ve ona şöyle demiştir: “Bana öyle bir ilim öğret ki onunla benim imanım ve yakînım artsın.” Melek ona şunu söylemiş:

“Öfkelenme! Çünkü şeytanın insanoğluna en fazla gücünün yettiği zaman, öfkelenildiği zamandır. Bu bakımdan öfkeyi, yutmakla reddet! Sevgiyle sükûnete kavuş! Acelecilikten sakın; zira acele ettiğin zaman nasibini kaybetmiş olursun. Uzak yakın herkese karşı yumuşak huylu ol! Zorba ve inatçı olma.”

Rivayete göre Allah tarafından lanetlenen İblis, bir defasında Musa aleyhisselam’a göründü ve ona dedi ki:

“Hiddet ve kızgınlıktan sakın! Çünkü ben hiddetli bir adamla çocukların topla oynadığı gibi oynarım. Kadınlardan sakın. Çünkü bende bir kadınla kuracağım tuzaktan daha sağlam başka bir tuzak yoktur. Cimrilikten de sakın. Çünkü ben cimrinin dünyasını da, ahiretini de ifsat eder, berbat ederim.”

Şöyle denilirdi: Öfkeden sakının. Çünkü sabur denilen maddenin balı bozması gibi öfke de imanı bozar. Öfke, aklın düşmanıdır/öfke gelir akıl gider.

⁽²⁸⁸⁾ Bu hadis, iki hadisin birbirine eklenmesinden meydana gelmiştir. Birincisini Ebu Davud (4779)’da şu lafızlarla tahrir etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, “Siz içinizde kimi pehlivan sayarsınız?” diye sorduğunda, “İnsanların yenemediği kimseyi” diye cevap verdiler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunun üzerine şöyle dedi: “Hayır, fakat o, öfkelenildiği zaman nefsine hâkim olabilendir.” buyurdu. Bu, Ahmed ve Müslim’in Abdullah İbn Mesud’dan rivayet ettiği uzunca bir hadisin bir bölümüdür. Ahmed (1/382); Müslim (2608). İkinci hadis Buhari (6114) ve Müslim (2609) tarafından Ebu Hureyre’den rivayet edilmiştir.

ÖFKENİN HAKİKATİ

Öfke, intikam arzusuyla kalpteki kanın kaynamasıdır. İnsan öfkelenildiği zaman öfke ateşi öyle kabır ki bu ateşle birlikte kalpteki kan da kaynar, damarlara kadar yayılır, tıpkı tencerede kaynayan suyun yükselmesi gibi bedenın üst taraflarına kadar yükselir. Bu sebeple yüz, göz ve deri kıpkırmızı olur. Tıpkı cam bir şişenin içindekinin rengini yansıttığı gibi, bunlar da arkasındaki kanın rengini yansıtır.

Kişi kendisinden güçsüz birine öfkelenildiği zaman kan yayılır ve ondan güçlü olduğunu hisseder. Kendisinden üstün ve güçlü birine öfkelenildiği ve intikamdan ümidini kestiği zaman bunun sonucunda kan, derinin dışından kalbin içine doğru toplanır ve öfke, hüzne dönüşür. Bu sebeple rengi sararır. Şüphelendiği bir dengine öfkelenildiği zaman ise kan toplanmakla dağılmak arasında tereddüt eder, sararır solar ve ızdırap çeker. Demek ki intikam, öfkenin kuvvetine ait bir kuvvettir.

İnsanlar öfkenin kuvveti açısından üç derecede bulunurlar: İfrat, tefrit ve itidal.

Öfkede ifrat/aşırılık övülmez. Çünkü öfke, kişiyi; akıl ve din kontrolünü elinden geçirir. Artık öfkeli insanın ne sağlıklı bir bakışı, ne düşüncesi ne de seçme iradesi kalır.

Bu kuvvetteki tefrit/zayıflık da kötülenmiştir. Gerektiğinde yeterli öfkeyi gösteremeyen de hamiyetsiz ve gayretsiz olarak kalır. Öfkeyi tamamen kaybeden kimse nefsini terbiye etmekten acizdir. Çünkü terbiye, ancak öfkenin şehvete galip gelmesiyle tamam olur. Basit ve aşağılık heveslere meylettğinde nefsinde gazap eder. Öfkenin yokluğu da kötüdür. O halde iki uç arasında orta yolu bulmak gerekir.

Şunu bil ki: Öfke ateşi güçlendiğinde ve tutuştuğunda sahibini kör eder ve her türlü öğüde karşı onu sağlar eder. Çünkü öfke ateşi dimağa kadar yükselir ve düşünce madenlerinin üzerini örter. Bazen duygu madenlerine kadar sirayet eder. Artık gözü kararır, göremez olur. Dünya ona kapkaranlık kesilir. Dimağı, içinde ateş yakılan bir mağara benzer. Havası karanlıktır, merkezi kızgındır ve dumanla doludur.

Orada zayıf bir kandil vardır, o da sönmüştür. Artık orada ayak sabit kalmaz, orada hiçbir söz dinlenmez ve hiçbir suret görünmez. Ateşin söndürülmesine de artık güç yetmez. İşte öfke, kalp ve dimağa böyle yapar. Bazen öfke daha da artar ve sahibini öldürür.

Rengin sararması, ellerin ayakların şiddetle titremesi, fiillerin düzen dışına çıkması, vücut kimyasının bozulması ve akıl sağlığını kaybetmiş kişilerin davranışlarını sergilemesi de öfkenin görünen etkileridir. Eğer öfkelenen kişi öfke halinde kendi suretini ve çirkinliğini görmüş olsaydı hemen sakinleşir ve öfkeli hali geçerdi. Malumdur ki iç âlemin çirkinliği çok daha büyüktür.

ÖFKEYİ TAHRİK EDEN SEBEPLER VE ÖFKENİN TEDAVİSİ

Her hastalığın tedavisinin onun kaynaklarının kurutulmasına ve sebeplerinin ortadan kaldırılmasına bağlı olduğunu bilirsin.

Öfkenin sebeplerinin bazıları şunlardır: Kendini beğenmişlik, mi-zah, tartışmak, zıtlaşmak, vefasızlık/ihanet, mal ve makam düşkünlü-ğü. Bunlar çirkin ve şer'an kötülenmiş huylardır. Bunların her birine kendi zıddıyla karşı koymak gerekir. Dolayısıyla öfkenin kaynaklarını kurutmak ve sebeplerini ortadan kaldırmak için çalışılmalıdır.

Öfke kabardığı zaman onu söndürmek için yapılması gerekenler şunlardır:

1. Öfkesine hâkim olmanın, affetmenin, yumuşak başlı ve taham-müllü olmanın fazileti hakkında rivayet edilen haberleri düşünmek. Bu cümleden olmak üzere Buhari'nin İbn Abbas *radiyallahu anhumâ*'dan rivayet ettiğine göre adamın biri, Hz. Ömer'in yanına girmek için izin istedi. Ömer izin verince adam şöyle dedi: "Ey Ömer, Allah'a yemin olsun ki sen bize çok vermiyorsun ve aramızda adaletle hükmetmiyorsun." Bunun üzerine Ömer öfkeleni, hatta neredeyse adamın üzerine atılacaktı. el-Hurr İbn Kays dedi ki: "Ey müminlerin emîri! Allah Teâlâ, Peygamberine şöyle buyurdu: **"Affedici ol, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir."** (Araf, 199). Bu adam cahillerdendir." Allah'a yemin

olsun ki Hurr İbn Kays bu ayeti okuduğu zaman Ömer bu emri asla çiğnemedi. Gerçekten de Ömer Kur'an konusunda çok dikkatliydi.⁽²⁸⁹⁾

2. Nefsini Allah'ın azabıyla korkutmak. Öfkeli kişi şöyle demelidir: Allah'ın bana karşı gücü, benim bu adama karşı olan gücümünden çok daha büyüktür. Eğer ben bu adama karşı öfkemin gereğini yaparsam, affedilmeye en muhtaç olduğum zaman kıyamet gününde Allah'ın bana öfkelenmesinden nasıl emin olabilirim? Allah Teâlâ kitaplarından birinde şöyle buyurmuştur: "Ey Âdemoğlu! Öfkelendiğin zaman Beni hatırla ki Ben de öfkelendiğim zaman seni hatırlayayım ve yok edilecekler arasında seni yok etmeyeyim."

3. Nefsini düşmanlık ve intikamın doğuracağı sonuçlara, düşmanın saldırmasına, başa gelen musibetlere sevinmesine karşı uyarmak. Çünkü insanın başı dertten ve musibetlerden kurtulmaz. Şu halde ahiretten korkmasa bile nefsin dünyada bundan korkutmalıdır. Bu, şehveti öfkeye musallat etmek demektir ve sevabı yoktur. Çünkü bu, bazı hazların bazı hazlara tercih edilmesidir. Ancak sakındığı şey, ahiretine yardımcı olacak bir değişikliği içerdiği için sevaba da nail olur.

4. Daha önce de ifade edildiği gibi öfke esnasında kendi şeklinde, semailinde ve yüz hatlarında meydana gelen çirkinliği ve saldırgan bir köpeğe ve yırtıcı bir hayvana benzediğini düşünmek ve nefsin peygamberleri ve âlimleri örnek almaya meyletmesi için onların ahlaklarına paralel bir davranış içinde olmak.

5. İntikama çağıran sebebi düşünmek. Mesela şeytan, kendisine şöyle demiş olabilir: "Bu adam senin öfkelenmemeni senin acizliğine, zilletine, basitliğine ve nefsinin küçüklüğüne yorumlayabilir. Öfkelenmezsen halkın gözünde küçük düşmüş olursun." Şeytanın bu vesvesesine karşı kişinin, nefesine şöyle demesi gerekir: Bu gün katlanmaya tenezzül etmiyorsun fakat kıyamet gününde mahçup duruma düşmekten ve bu adam senden intikam aldığında seni rezil etmesinden korkmuyorsun! İnsanların gözünde küçük düşmekten sakınıyorsun fakat

⁽²⁸⁹⁾ Buhari (4642, 7286).

Allah'ın, meleklerin ve peygamberlerin yanında küçük düşmekten sakınmıyorsun!

O halde kişinin öfkesini yenmesi gerekir. Bu, onun Allah katındaki saygınlığını artırır. Bu durumda insanlar nezdindeki öneminin ne kıymeti var? Allah katında "Ecri ve mükâfatı olanlar ayağa kalksın!" diye nida edildiği vakit ayağa kalkanın kendisi olmasını istemez mi? O gün ancak -dünyada- affedenler ayağa kalkar. Bu ve benzeri düşünceleri kalbine yerleştirmesi gerekir.

6. Öfkelenirse kendi iradesine uygun cereyan eden bir şeye değil, Allah'ın iradesine uygun cereyan eden bir şeye öfkelenmiş olacağını bilmesi. Kendi iradesini Allah'ın iradesine nasıl tercih eder? Öfkeden kurtulmak için, öfkeye düşmeden önce bunların bilinmesi gerekir. Bu, kalp ile ilgilidir.

Öfkenin amelle tedavisine gelince kişinin sakin olması, istiaze etmesi -yani Allah'a sığınması-, halini değiştirmesi, yani ayaktaysa oturması, oturuyorsa yatması gerekir. Öfkelendiğimiz zaman abdest almamız da emredilmiştir. Bunlar hadislerde geçen tedavi yollarıdır.

Öfkelendiğimizde abdest almanın hikmeti Ebu Vail'in rivayet ettiği şu hadiste açıklanmıştır. Ebu Vail şöyle dedi: Biz, Urve İbn Muhammed'in yanındaydık. Adamın biri bir laf söyledi, Urve çok öfkeleni, kalktı ve abdest aldı. Sonra geldi ve şöyle dedi: Bana babam nakletti, o da dedem Atıyye'den duymuş -ki dedem sahabedendi- Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuş: "Öfke şeytandandır. Şeytan ateşten yaratılmıştır. Ateş suyla söndürülür. O halde biriniz, öfkeleniği zaman abdest alsın."⁽²⁹⁰⁾

Oturma ve yatmanın hikmetine gelince, bununla yaratılışın ham maddesi olan arza/toprağa yaklaşmak emredilmiş olabilir. Böylece insan aslını hatırlar ve boyun eğer. Bu, onun mütevazı olmasını mümkün kılar. Çünkü öfke, kibrin bir sonucudur. Bunun delili Ebu Said'in

⁽²⁹⁰⁾ Ebu Davud (4784); Ahmed (4/226); Buhari, *et-Tarih* (4/1/8), Urve İbn Muhammed'den; o, babası İbn Atıyye es-Sa'di'den; o da Urve'nin dedesi Atıyye es-Sa'di'den rivayet etmiştir. İsnadı zayıftır.

Rasûlullah *salallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet ettiği şu hadistir: “Öfkelenildiğini hissedenden kimse, yanağını yere yapıştırırsın.”⁽²⁹¹⁾

Rivayete göre halife Mehdi bir adama öfkeleni ve bir kamçı istedi. Orada bulunan Şebib, onun öfkesinin şiddetini ve insanların başlarını önlerine eğip hiç konuşmadan beklediklerini görünce şöyle dedi: “Allah için Allah’tan fazla öfkelenme!” Bunun üzerine Mehdî, “Adamı serbest bırakın.” dedi.

ÖFKEYİ YENMENİN FAZİLETİ

Allah Teâlâ şöyle buyuyor: “**Onlar öfkelerini yenenlerdir.**” (Al-i İmran, 134) Allah Teâlâ bunu övgü bağlamında söylemiştir.

Rasûlullah *salallahu aleyhi ve sellem*'den şöyle rivayet edilmiştir: “Her kim (öfkesinin gereğini) yerine getirmeye gücü yettiği halde öfkesini yenerse Allah, kıyamet gününde onu bütün yarattıklarının huzurunda çağırarak, hatta onu cennet hurilerinden dilediğini (almakta) muhayyer bırakacaktır.”⁽²⁹²⁾

Ömer *radiyallahu anh*'tan şöyle rivayet edilmiştir: “Allah’tan korkan kimse öfkesine hâkim olur. Allah’tan korkan kimse her istediğini yapamaz. Eğer kıyamet günü olmasaydı daha farklı şeyler görürdünüz.”

HİLMİN FAZİLETİ

Ebu Hureyre *radiyallahu anh*'tan rivayet edildiğine göre Rasûlullah *salallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

“İlim, öğrenmeye çabalamakla; hilm de yumuşak başlı olmaya çabalamakla elde edilir.”⁽²⁹³⁾

⁽²⁹¹⁾ Tirmizî (2192); Ahmed (3/61), Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir. Hadis hasendir.

⁽²⁹²⁾ Ebu Davud (4777); Tirmizî (2022, 3490); İbn Mace (4186); Ahmed (3/438 ve 440); Taberanî, *el-Kebir* (20/18, 189); Ebu Nuaym, *el-Hilye*, (8/47, 55) Muaz İbn Enes *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir. Hadis, şahitleriyle birlikte hasendir.

⁽²⁹³⁾ el-Hatib el-Bağdadî, *et-Tarih* (9/127) Hasen denilmeye uygun bir senetle rivayet edilmiştir. Muaviye tarafından rivayet edilen benzeri bir şahidi vardır. Onu da Taberanî, *el-Kebir*, 19/395 (929)'da tahrir etmiştir. Bkz: *el-Mecme*, (1/127). Hadis hasendir.

“İlim tahsil edin. İlimle beraber ağırbaşlı ve yumuşak huylu olmayı da öğrenin. Öğrencilerinize ve hocalarınıza karşı yumuşak davranın. Sakın zorba âlimlerden olmayın ki cehaletiniz hilminize baskın gelmesin!”⁽²⁹⁴⁾

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Eşec Abdi Kays’e⁽²⁹⁵⁾ şöyle dedi: “Sende Allah ve Rasûlünün sevdiği iki huy var: Hilim ve teenni (yumuşaklık ve sabır).”⁽²⁹⁶⁾

Bir adam, İbn Abbas’a ağır hakaretler etti. Adam söyleyeceğini söyledikten sonra İbn Abbas -orada bulunan- İkrime’ye dedi ki: “Ey İkrime! Bak bakalım şu adamın bir ihtiyacı mı var? Varsa biz onu gide-relim.” Adam başını önüne eğdi ve utandı.

Bir adam, Muaviye’ye, duyacağı şekilde ağır sözler söyledi. Muaviye’ye, “Bu adamı keşke cezalandırsaydınız?” denildi. Bunun üzerine Muaviye dedi ki: “Vatandaşlarımdan birinin işlediği bir günah-tan dolayı hilmimi zorlayamam.”

Muaviye İbn Ebi Süfyan deriden bir sergiyi paylaştırırken bunun bir parçasını da Dimeşk’teki bir şeyhe göndermişti. Şeyh kendisine gönderilen parçayı beğenmedi ve bunu Muaviye’nin başına çalacağına dair yemin etti. Muaviye’nin yanına geldi ve ettiği yemini ona haber verdi. Muaviye ona dedi ki: “Adağını yerine getir ya Şeyh, fakat ne olur bana yumuşak vur!”

Bir köle, bacağı kırık bir koyunu Ebu Zer’e getirmişti. Ebu Zer, “Bu koyunun bacağını kim kırdı?” diye sordu. Köle şöyle dedi: “Seni kızdırmak için kasten ben kırdım; öfkelenirsin de beni döversin ve gü-

⁽²⁹⁴⁾ el-Hafız el-İrakî dedi ki: Bunu İbnu’s-Sinnî, *Riyazatü’l-Müteallimîn*’de zayıf bir senetle rivayet etmiştir.

⁽²⁹⁵⁾ Bu onun lakabıdır. İsmi, el-Münzir İbn Âiz İbnu’l-Münzir İbnu’l-Haris el-Asrî’dir. Basra’ya yerleşmiş ve orada vefat etmiştir.

⁽²⁹⁶⁾ Müslim (17, 25, 18, İman, Babü’l-Emr bi’l-İmani billahi Teâlâ); Tirmizî (2012); Ebu Davud (5225); Ahmed (3/23); İbn Mace (4188); İbn Hibban, *Mevarid*, (2267); Taberânî, *el-Kebir* (12969); İbn Abbas *radıyallahu anhuma*’dan rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerde “*Rasûlünün*” lafzı yoktur. Bunu Buhari, *el-Edebü’l-Müfred*, (586)’da rivayet etti ve bu rivayette “*Rasûlünün*” lafzı vardır.

naha girersin.” diye. Ebu Zer, “Demek senin beni öfkeye kıskırtmanla öfkeleneyeceğim öyle mi? Şunu azat edin!” dedi.

Bir adam, Adiy b. Hatem’e hakaret etti. Sözünü bitirince Adiy b. Hatem ona dedi ki: “Söyleyeceğin başka şeyler varsa mahallenin gençleri gelmeden onları da söyle! Çünkü onlar senin liderlerine söylediğin şeyleri duyarlarsa buna razı olmazlar.”

Ömer İbn Abdülaziz bir gece karanlıkta mescide girdi. Orada uymakta olan bir adama rastladı. Adama çarpınca adam başını kaldırdı ve “Sen deli misin?” dedi. Ömer İbn Abdülaziz, “Hayır” dedi. Yanındaki koruması durumu fark edince Ömer ona dedi ki: “Yavaş ol! O bana, ‘Sen deli misin?’ dedi. Ben de ona, ‘Hayır’ dedim.”

Bir adam, Ali İbnu’l-Huseyin ile karşılaştı ve ona sövdü. Köleler adama hiddetlendiler/kızdılar. Bunun üzerine Ali İbnu’l-Huseyn dedi ki: “Yavaş olun, acele etmeyin!” Sonra kendisine söven adama döndü ve şöyle dedi: “Senin bizim hakkımızda bilmediğin şeyler daha çoktur. Sana yardım edeceğimiz bir ihtiyacın var mı?” Adam utandı. Ali İbnu’l-Huseyn daha sonra üzerindeki elbiseyi ona verdi ve ayrıca bin dirhem verilmesini emretti. Adam bundan sonra şöyle diyordu:

“Senin Peygamber evladından olduğuna şahitlik ederim.”

Bir adam, Vehb İbnu’l-Münebbih’e şöyle dedi: “Fılan kişi sana sövdü.” Bunun üzerine Vehb İbn Münebbih dedi ki: “Şeytan senden başka postacı bulamadı mı?”

AFFIN VE YUMUŞAK HUYLU OLMANIN FAZİLETİ

Şunu bil ki affın anlamı, hak ettiğin şeyden vazgeçmendir, hak ettiğin kısas veya tazminattan bir şeyi almamandır. Bu, hilm ve öfkeye hâkim olmaktan başka bir şeydir.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Onlar insanları affederler.”** (Al-i İmran, 134) **“Kim affeder ve arayı düzeltirse onun mükâfatı Allah’a aittir.”** (Şura, 40) Hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle bu-

yurmuştur: “Sadaka hiçbir malı eksiltmez. Allah, affeden kulun ancak şerefini artırır. Mütevazı olan kimseyi Allah ancak yüceltir.”⁽²⁹⁷⁾

Ukbe b. Amir’den şöyle rivayet edilmiştir: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur:

“Ey Ukbe b. Âmir! Sana dünya ve ahiret halklarının en faziletli ahlakını haber vereyim mi? Senden ilişkiyi kesenle ilişkiyi kesmezsin, seni mahrum bırakana verirsin ve sana zulmeden affedersin.”⁽²⁹⁸⁾

Rivayet edildiğine göre bir nida edici, kıyamet gününde şöyle nida edecek: “Allah katında ecir ve mükâfatı olanlar ayağa kalsın!” O gün ancak -dünyada- affedenler ayağa kalkar.

Enes radiyallahu anh’tan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur:

“Allah Teâlâ mülayimdir, yumuşaklığı sever. Sertlikle vermediği şeyi yumuşaklıkla verir.”⁽²⁹⁹⁾

Buhari ve Müslim’in Sahih’lerinde Aişe radiyallahu anha’dan şöyle rivayet etmişlerdir: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: “Allah Teâlâ her işte yumuşaklığı sever.”⁽³⁰⁰⁾

Başka bir hadiste de “Yumuşaklıktan mahrum olan hayır ve iyilikten mahrum olur.” buyrulmuştur.⁽³⁰¹⁾

⁽²⁹⁷⁾ Müslim (2588); Tirmizî (2030); Ahmed (2/335, 386, 438).

⁽²⁹⁸⁾ Ahmed, *Müsned* (148, 158); Taberânî, *el-Kebir*, 17/269, 270 (739, 740); Hâkim (4/161, 162) Bunun Ali b. Ebu Talib, Muaz b. Enes, Ebu Hureyre ve Ubade b. es-Sâmit tarafından rivayet edilen şahitleri vardır. Allah hepsinden razı olsun. Bkz: *et-Terğîb ve't-Terhib*, (3/227); *Mecmau'z-Zevaid* (7/154, 188, 189). Bu, şahitleriyle birlikte hasen bir hadistir.

⁽²⁹⁹⁾ Bezzar (1961, 1962); Taberânî, *el-Evsat* (3694); *es-Sağîr* (221) Enes radiyallahu anh tarafından rivayet edilmiştir. Bkz: el-Heysemî, *el-Mecme*, (8/18). Bunu ayrıca Müslim (2593), Aişe radiyallahu anha’dan; Ebu Davud (4807), Abdulah İbn Muğaffel radiyallahu anh’tan rivayet etmiştir.

⁽³⁰⁰⁾ Buhari (2935) ve diğer bölüm ve bablarda; Müslim (2165); Tirmizî (2702); Ahmed (6/37, 85, 199); Dârimî (2797).

⁽³⁰¹⁾ Müslim (2592); Ebu Davud (4809); İbn Mace (3687); Ahmed (4/362, 366). Cerir İbn Abdullah radiyallahu anh tarafından rivayet edilmiştir.

HASED VE KİN

Şunu bil ki: O anda intikam almaktan aciz olduğu için öfkesini yutkunduğu zaman içine döner, öfkesi ve kızgınlığı içinde toplanır ve bu bir kine dönüşür.

Kinin alameti, o kişiye olan kızgınlığının devam etmesi, ona tahammül edememesi ve ondan nefret etmesidir. Kin, öfkenin bir sonucudur. Haset de kinin sonuçlarından biridir.

Zübeyr İbnu'l-Avvam *radiyallahu anh'tan* şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

“Sizden önceki ümmetlerin hastalığı size de sirayet etti. Bunlar haset ve düşmanlıktır.”⁽³⁰²⁾

Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde geçen bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:⁽³⁰³⁾

“Birbirinize düşmanlık etmeyin, birbirinize haset etmeyin, birbirinizle alakayı kesmeyin, birbirinize arka çevirmeyin. Kardeş olun ey Allah'ın kulları!”

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, başka bir hadiste de şöyle buyurmuştur: *“Ateşin odunu yakıp yok ettiği gibi haset de iyilikleri ve sevapları yer ve yok eder.”*⁽³⁰⁴⁾

Bir hadiste de şöyle buyrulmuştur: *“İki dağın arasındaki şu geniş yoldan karşınıza cennetlik bir adam çıkagelecek.”* Gerçekten oradan bir adam çıkageldi. Adama -Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bu övgüsüne mazhar olmak için- hangi ameli işlediği soruldu. Adam dedi ki: *“Ben kalbimde Müslümanlardan hiç kimseye karşı kin ve kötü*

⁽³⁰²⁾ Ebu Ya'la (669); Tirmizî (2512); Ahmed (1/165, 167); Bezzar (2002); Beyhakî, *eş-Şuab* (8747) diğer tarikleri ve şahitleriyle birlikte hasen bir hadistir.

⁽³⁰³⁾ Buharî (6065, 6076); Müslim (2559); Ebu Davud (4910); Tirmizî (1936); Ahmed (3/199, 209, 225, 277 ve 283); Ebu Ya'la (3261), Enes'den rivayet edilmiştir.

⁽³⁰⁴⁾ Ebu Davud (4903) Ebu Hureyre *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir. Senedinde mechul bir şahıs vardır. İbn Mace (4210) ve Ebu Ya'la (3606)'da Enes tarafından rivayet edilen bir şahidi vardır, ancak onun senedinde İsa b. Ebu İsa el-Hannad isimli zayıf bir ravi vardır.

düşünce beslemem ve Allah'ın sadece ona verdiği herhangi bir iyilikten dolayı da ona haset etmem.”⁽³⁰⁵⁾

Bize rivayet edildiğine göre Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “*Hasetçi, Benim nimetimin düşmanıdır, kaza ve kaderime kızgındır, kullarımın arasında yaptığım taksimata da razı değildir.*”

İbn Sirin şöyle dedi: “Ben dünyalık konusunda hiç kimseye haset etmedim. Çünkü dünyalık kendisine verilen o kimse, eğer cennet ehlinden ise o cennete giderken ben dünya menfaati için ona nasıl haset ederim? Eğer cehennem ehlinden ise o cehenneme giderken ben dünyadan onun nesine haset ederim?”

Allah lanet etsin İblis, Nuh aleyhisselam’a şöyle dedi: “Aman ha hasetten sakın. Çünkü beni bu hale haset getirdi.”

HASEDİN MAHİYETİ, HÜKMÜ VE TEDAVİSİ

Şunu bil ki Allah Teâlâ müslüman kardeşine bir nimet verdiği zaman senin için bu konuda iki durum vardır:

* Ya bundan hoşlanmaz ve bu nimetin zevalini istersin. Bu hasettir. “Hased;” Nimetten hoşlanmamak ve nimet verilenden bunun zevalini istemektir.

* Ya da nimetin varlığına hoşnutsuzluk göstermez ve onun zevalini istemezsin, fakat onun benzerinin sende de olmasını arzu edersin. Bu da “gıpta” diye isimlendirilir.

Allah rahmet eylesin müellif dedi ki: Ben derim ki: Hiç kimsenin bu konu da gerekeni hakkıyla söylemediği için bu konuyu açıklığa kavuşturmam gerektiğini düşündüm. Bu sebeple ben diyorum ki: Nefsin, fıtratındaki yükselme arzusuyla birlikte yaratılmış olduğunu bil. Bu sebeple o, hemcinsinin kendisinden üstün olmasını istemez. Hemcinsi kendisinden üstün olduğu zaman bu ona zor gelir ve hoşnutsuzluk gösterir. Eşitliğin olması için bunun zevalini ister. Bu, insanın yapısına

⁽³⁰⁵⁾ Bu hadisi mana olarak Ahmed, *el-Müsned* (3/166) ve Bezzar (1981)’de Enes b. Malik radiyallahu anh’tan rivayet etti. Bkz: *et-Terğib ve’t-Terhib* (4/13) ve *Mecmau’z-Zevaid* (8/78, 79) Hadis hasendir.

yerleştirilen bir durumdur. Ebu Hureyre *radiyallahu anh* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Üç şey vardır ki bundan hiç kimse kurtulamaz: Bunlar kötü zan, haset ve uğursuzluk inancıdır. Şimdi bunlardan kurtuluş çaresini size haber vereyim: Kötü zanna kapıldığın zaman üzerinde durup da araştırma. Uğursuz saydığın bir şeyle karşılaştığın zaman aldırış etme, işine devam et. Haset ettiğin kimseye karşı da haddi aşma.”⁽³⁰⁶⁾

Hasedin ilacı bazen kaza ve kadere rıza, bazen dünyaya değer vermemek, yani zühd, bazen de bu nimetlerin sebep olduğu dünya kederlerine ve ahiret hesabına bakıp ibret almaktır. Kişi bununla teselli bulur ve nefsinde bulunan yükselme, üstün olma arzusunun gereğiyle amel etmez. Böyle yaparsa yaratılıştaki bu duygunun kendisine hiç bir zararı olmaz.

Bir peygamberin peygamberliğini haset eden/kıskanan veya bir âlimin ilmini haset eden kimse ya böyle bir nimetin ona verilmemesini ya da bu nimetin ondan gitmesini ister. Bunun mazereti yoktur. Ancak kâfir veya kötü nefisler böyle bir duyguyu taşıyabilirler. Kendi akranlarını geçmek ve onların kavrayamadıkları şeyleri öğrenmek istemesinde ise bir günah yoktur. Çünkü akranlarının sahip olduğu bir şeyin onlardan zevalini ister durumda değildir. Belki Rabbinin katından daha fazla bir nasibe sahip olmak için onlardan daha yüksek seviyede olmayı istemektedir. Tıpkı efendisine hizmette yarışan iki köle gibi. Bunlardan biri öne geçmek isteyebilir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “**Bu konuda yarış edenler birbirleriyle yarış etsinler.**” (Mutaffin, 26)

Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde İbn Ömer *radiyallahu anhuma*'nın rivayet ettiği bir hadise göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “*Sadece iki kişiye haset edilebilir: (Birincisi:) Allah'ın kendisine Kur'ân'ı ihsan ettiği ve gece gündüz onunla yaşayan*

⁽³⁰⁶⁾ Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bari* (10/482)'de şöyle dedi: Bunu Abdürezzak, Ma'mer'den; o da İsmail İbn Ümeyye'den merfu olarak rivayet etti. Bu hadis mu'daldır. Çünkü İsmail İbn Ümeyye tabiinden rivayet etmiştir.

adama; (İkincisi:) Allah'ın kendisine mal ihsan edip de onu gece gündüz infâk eyleyen kimseye.”⁽³⁰⁷⁾

HASEDİN SEBEPLERİ

* **Düşmanlık, kibir, kendini beğenmişlik, liderlik sevdası, ruh kirliliği ve cimriliktir.** Bunların en önemlisi düşmanlık ve buğzdur. Herhangi bir sebeple bir kimse bir kimseye eziyet eder ve onun mak-sadına ulaşmasını engellerse o kişi, kalbinden ona buğzeder ve içinde-ki kin kökleşmeye başlar.

Kin ise intikam ile yatışır, şifa bulur. Düşmanına ne zaman bir bela isabet ederse bundan mutluluk duyar ve bunun Allah'ın kendisine bir mükâfatı olduğunu zanneder. Düşmanına ne zaman bir nimet isabet ederse bundan dolayı da üzünlür. Uzun sözün kısası haset, buğz ve düşmanlığın arkadaşıdır, onlardan ayrılmaz. Bundan şifa bulmanın son çaresi böyle bir durumda olmayı istememek ve kendisindeki bu halden hoşlanmamaktır. Yoksa bir insana kızıp da onun sevinç ve üzüntüsünü eşit duygularla karşılaşması mümkün değildir.

Kibre gelince bu, kendisine denk veya benzer birisine mal veya bir makamın isabet etmesinden, bununla kendisine büyüklük tasla-masından ve onun tekebbürüne güç yetiremeyeceğinden korkmasıdır. Mal veya makama kavuşan kimsenin kendisinden alt seviyeden biri olması durumunda onun yükselmesine veya kendisiyle eşit seviyeye gelmesine tahammül edemez. Kâfirlerin Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e hasetleri buna yakın bir hasettir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuş-tur: “**Bu Kur'an, şu iki kentten büyük bir adama indirilmeli de-ğil miydi?' dediler.**” (Zuhruf, 31) Onlar müminler hakkında da şöyle dediler: “**Bunlar mıymış, içimizden Allah'ın iyiliğe layık gördüğü kimseler?**” (Enam, 53) Başka bir ayette onların şöyle dedikleri nakledi-lir: “**Siz de ancak bizim gibi bir beşersiniz?**” (Yasin, 15) Yine kâfirler şöyle demişlerdir: “**Eğer siz kendiniz gibi bir beşere itaat ederseniz**

⁽³⁰⁷⁾ Buhari (5025, 7529); Müslim (815); Tirmizî (1937); Ahmed (2/9, 36, 88); el-Humeydî (617); Ebu Ya'la (5417).

kesin zarar edersiniz.” (Müminun, 34) Demek ki şaşırdılar, kendileri gibi bir beşerin peygamberlik makamına yükselmesini içlerine sindiremediler ve haset ettiler.

* Hasedin sebeplerinden biri de **liderlik sevdası ve makam-mevki peşinde koşmaktır**. Mesela bir adam herhangi bir ilim veya sanat dalında eşsiz ve benzersiz olmak ister. Övülme arzusu kendisine galip geldiği ve insanların “işte bu adam ilminde kendi zamanında tektir” diye övmelerinden aşırı mutluluk duyduğu zaman, dünyanın en uzak köşesinde kendisine denk birinin varlığını duyması onu üzer, onun ölmesini veya ilimde, kahramanlıkta, ibadette, sanatta, servette veya başka bir dalda kendisiyle ortak olduğu bu nimetin ondan zevalini ister. Bu tek olma iddiasıyla birlikte liderlik sevdasından başka bir şey değildir.

Yahudi âlimleri Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’i tanıdıkları halde inkâr ediyorlar, kendi liderliklerinin geçersiz hale geleceğinden korktukları için ona iman etmiyorlardı.

* **Ruh kirliliği** ve Allah’ın kullarına karşı **cimriliğe** gelince, bakarsın insanlardan öyle kimseler vardır ki adamın liderlikle ve tekebbürle bir ilgisi yoktur, fakat onun yanında Allah’ın kullarından bir kulun kendisine nimet olarak verilen iyi bir halinden söz edildiği zaman bu, onun zoruna gider. Buna karşılık kendisine insanların işlerinin bozulmasından, ızdırabından ve yaşam standartlarının gerilemesinden söz edildiği zaman da bundan mutluluk duyar. O daima başkalarının gerilemesini ister. Allah’ın kullarına vereceği nimetlerde sanki bunu onun mülkünden ve hazinesinden alacaklarmış gibi cimrilik eder.

Âlimlerden biri şöyle dedi: İki türlü cimri vardır: Kendi malında cimrilik edene “bahil,” başkasının malında cimrilik edene ise “şahih” denir. Allah’ın nimetlerini kendileriyle hiçbir düşmanlığı ve alakası bulunmayan Allah’ın kullarından kıskanan kimse ikinci kısma girer. Bu tür cimriliğin ruh kirliliği ve karakter bozukluğundan başka bir sebebi yoktur. Bunun tedavisi de zordur. Çünkü arızî bir sebebi yoktur ki ızalesi için çalışılsın. Bilakis bu yapısal bir bozukluktur, ızalesi zordur.

İşte bunlar hasedin sebepleridir.

EMSAL VE AKRANLAR ARASINDAKİ HASEDİN ÇOKLUĞUNUN SEBEBİ

Şunu bil ki: Şu zikrettiğimiz sebeplerin çok bulunduğu kimseler arasında haset de çok olur. Haset genellikle akranlar, benzerler, kardeşler ve amca çocukları arasında olur. Çünkü çekememezliğin sebebi, içinde çelişkilerin bulunduğu maksatlarda gayelerin çakışmasıdır. Bu da karşılıklı nefret ve düşmanlığı doğurur.

Bu sebeple bir âlimin âbid'e değil, yine bir âlime haset ettiğini, bir âbidin de bir âlime değil bir âbid'e haset ettiğini görürsün. Tacir taciri, ayakkabıcı ayakkabıcıyı çekemez, başka bir sebep olmadıkça bir kuşaşçıya haset etmez. Çünkü bunlardan her birinin maksadı diğerinin maksadından farklıdır.

Düşmanlığın temelinde menfaat çatışması vardır. Birbirinden uzakta olanlar aynı menfaat ve maksatta birleşmezler. İki ayrı beldede yaşayan iki ayrı şahıs arasında bir bağ yoktur. Bir makamı ele geçirmek için aşırı hırslı veya dünyanın her tarafında meşhur olmaya istekli biri olmadıkça birbirine uzak kimseler arasında çekememezlik olmaz. Aşırı hırslı ve istekli kişi, -dünyanın neresinde olursa olsun- övündüğü bir haslette kendisine ortak olan herkese haset eder.

Bunların hepsinin kaynağı **dünya sevgisidir**. Menfaatleri çatışanlara dünya dar gelir. Ahirete gelince orası dar değildir. Allah'ı, meleklerini, peygamberlerini, göklerinin ve yerinin egemenliğini tanımak isteyenler bunları tanıdıkları zaman başkasına haset etmezler. Çünkü marifet, ariflere dar gelmez. Bilakis bir bilgi binlerce kişi tarafından paylaşılabılır. Ve bunlar bu bilgiyi başkalarıyla paylaşmaktan mutluluk duyarlar. Bu sebeple din âlimleri arasında birbirini çekememezlik olmaz. Çünkü hepsinin maksadı Allah'ı tanımaktır. Marifetullah geniş bir denizdir, orada darlık olmaz. Onların gayeleri Allah katında bir mevki edinmektir. Allah'ın katında darlık olmaz. Çünkü Allah katındaki nimetlerin en değerlisi O'nunla buluşmaktır. Orada engellenme ve sıkışıklık yoktur. O'nun cemalini seyredenler birbirlerinin bakışlarını daraltmazlar. Bilakis onların çokluğuyla ünsiyet ve yakınlık daha da

artar. Ancak âlimlerin ilimle ulaşmak istedikleri maksatları mal ve makam olduğu zaman birbirlerini çekemezler.

İlimle mal arasında fark vardır. Mal, birinin elinden çıkmadıkça diğerinin eline geçmez. İlim ise bir âlimin kalbine yerleşir ve onun öğretmesiyle birlikte onun kalbinden çıkmadan başkasının kalbine de yerleşir. İlimin sonu yoktur. Kim kendini Allah Teâlâ'nın yüceliğini, büyüklüğünü ve egemenliğini düşünmeye alıştırsa bu, ona bütün nimetlerden daha lezzetli gelir. Çünkü buna engel olunmaz ve bu konuda rekabet olmaz. Bu sebeple kalbinde, yaratılanlardan hiç kimseye karşı haset bulunmaz. Çünkü kendi bildiğini başkaları da bilse sahip olduğu bilginin lezzetinden hiçbir şey eksilmez.

Bütün bunlardan sonra hasedin, ancak herkese yetmeyecek bir hedefe doğru koşturmaktan kaynaklandığını anlamış oldun.

Bu sebeptendir ki insanların gökyüzünün ziynetleri olan yıldızlara bakarken birbirlerine haset etmediklerini görürsün. Çünkü gökyüzü çok geniştir ve bütün bakışlar için yeterlidir. Eğer sen nefsine karşı şefkatli ve merhametliysen zahmetli olmayan bir nimetin ve bozulmayan bir lezzetin peşinde olmalısın. Bu, dünyada sadece marifetullahta, O'nun sıfatlarını ve melekûtunun hayret verici özelliklerini tanımada vardır. Bu nimet ve lezzete yine ancak bu bilgiyle ulaşılır. Eğer Allah'ı tanımak istemezsen, marifetullahın lezzetini tatmazsan, bu konudaki rağbetin zayıf olursa sen adam olamazsın. Bu, sadece adam olanlara has bir özelliktir. Çünkü şevk, zevkten sonradır, tatmayan bilmez. Bilmeyen iştihak duymaz/arzu etmez. İştihak duymayan istemez ve aramaz. Aramayan ulaşamaz. Ulaşamayan mahrum kalır.

HASET HASTALIĞINI KALPTEN ATMANIN YOLU

Şunu bil ki haset, kalbin en büyük hastalıklarından biridir. Kalplerin hastalıkları, ancak ilimle ve amelle tedavi edilir. Haset hastalığı için yararlı gelen ilim, hasedin senin dinine ve dünyana zararlı olduğu gerçeğini bilmendir. Yoksa hasetin, haset edilenin dinine ve dünyasına hiçbir zararı yoktur, belki o bundan yararlanabilir. Nimet senin hase-

dinle ondan zail olmaz. Ahirete inanmamış olsan bile -eğer akıllıysan-hasetten sakınman, aklın gereği olurdu. Çünkü hiçbir faydası olmadığı halde, üstelik kalbe de elem ve acı verdiği halde, ahiretteki cezasını da bildiğin halde nasıl haset edersin?!

Hasedin haset edilene din ve dünyasında bir zararının olmadığını, aksine onun senin hasedinden din ve dünyada yararlanacağını söyledik. Bu gayet açıktır. Çünkü Allah Teâlâ ona bir nimeti takdir ettiği zaman bu nimet takdir edilen sürenin sonuna kadar mutlaka devam eder. Bu hasedin haset edilen kişinin ahiretine de zararı olmaz. Çünkü o, başkasının hasedinden dolayı günahkâr olmaz. Bilakis ona bunun faydası olur. Çünkü senin tarafından zulme uğramıştır. Özellikle de hasedi sözlü ve fiilî saldırıya kadar götürdüğü zaman...

Hasedin haset edilene dünyadaki faydasına gelince: İnsanların en büyük arzuları düşmanlarını üzmehtir. Senin haset yüzünden çektiğin azaptan daha büyük bir azap ve işkence yoktur. -Bu da senin düşmanını sevindirir-.

Şu zikrettiklerimizi iyi düşündüğün takdirde kendi kendinin düşmanı ve düşmanının dostu olduğunu anlarsın! Senin durumun, tıpkı düşmanını öldürmek için taş atıp da ona isabet ettiremeyen ve attığı taş geri dönüp kendi gözünü çıkaran kimsenin durumu gibidir. Böyle olunca da öfkesi iyice artar, eline tekrar taşı alır ve birincisinden daha kuvvetli bir şekilde atar, o taş da geri döner ve diğer gözünü de çıkarır ve onu kör eder. Bunun üzerine öfkesi daha da şiddetlenir. Bu öfkeyle üçüncü taşı atar, o da geri döner ve başını yaralar. Düşmanına hiçbir şey olmamıştır ve ona gülmektedir. Bunlar ilmin söylediği ilaçlardır. İnsan bunları düşündüğü zaman kalbindeki haset ateşi söner.

Faydalı amel ile hasedin tedavisine gelince bu, hasedin emrettiği şeyin zıddını yapmaya nefsinı zorlamaktır. Mesela hasedi onu rakibinden nefrete ve onu kötülemeye götürüyorsa o, nefsinı rakibini övmeye zorlamalıdır. Hasedi onu kibre sevk ediyorsa o, nefsinı rakibine karşı tevazuya zorlamalı, ondan nimeti kesmeye zorluyorsa ona daha fazla vermeye zorlamalıdır.

Seleften bir topluluk, kendilerine bir şahsın gıybet ettiği haberi ulaştığı zaman ona hediye gönderirlerdi.

Bu ilaçlar haset için gerçekten çok yararlıdır, fakat acı ilaçlardır. İstedğin şeyler olmadığı zaman olabilecekleri iste. Bunun bilinmesi, ilacın içilmesini kolaylaştırabilir. Kesin tedavi budur.

Allah en iyi bilendir. Allah'ın salât ve selamı, Ahmed'e ve onun ashabına olsun.

* * *

26- DÜNYANIN KÖTÜLENMESİ

Kur'an'da dünyayı ayıplayan, onu değersiz gösteren ve bunun için örnekler veren pek çok ayet vardır. Mesela Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Kadınların, oğulların, yığınlarla altın ve gümüşün, süslü ve çekici atların, davarların, ekinlerin sevgisi/tutkusu insanlara hoş ve çekici gösterildi; ama bunlar dünya hayatının geçici metaıdır. Asıl güzel sonuç Allah'ın yanındadır. De ki: Bunlardan daha hayırlısını size haber vereyim mi?...” (Al-i İmran, 14-15) **“Dünya hayatı, aldatan bir metadan başka nedir ki?”** (Al-i İmran, 185) **“Dünya hayatının durumu, tıpkı gökten indirdiğimiz suyun durumu gibidir...”** (Yunus, 24) **“Bilesiniz ki dünya hayatı bir oyun, bir eğlence, süs, karşılıklı övünme, mal ve evlat çoğaltma yarışıdır.”** (Hadid, 20) **“Bunların hepsi dünya hayatının geçici metaından başka bir şey değildir. Âhiret ise Rabbinin katında, Allah'ın emirlerine titizlikle uyanlara (muttakilere) aittir.”** (Zuhruf, 35) **“Artık sen, kitabımızdan/öğüt ve uyarımızdan yüz çevirip yalnız dünya hayatını isteyenlerden uzak dur. İşte onların bilgidен ulaşabildikleri budur.”** (Necm, 29-30)

Dünyanın kötülenmesi/zemmedilmesi konusundaki hadislerle gelince; Buhari ve Müslim'in el-Müstevrid b. Şeddad'dan rivayet ettikleri bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: *“Vallahi âhiretin yanında dünya, ancak birinizin şu parmağını denize koyduğu kadarıdır. Parmağın ne ile döneceğine bir baksın!”*⁽³⁰⁸⁾

“Dünya, müminin zindanı, kâfirin cennetidir.”⁽³⁰⁹⁾ (Müslim)

⁽³⁰⁸⁾ Müslim (2858); Tirmizi (2324); İbn Mace (4108); Ahmed (4/229, 230) Bu hadis müellifin zikrettiği bu haliyle Buhari'de geçmemektedir.

⁽³⁰⁹⁾ Müslim (2956); Tirmizi (2325); İbn Mace (4113); Ahmed (4/323, 389, 485); Ebu Ya'la (6465); İbn Hıbban (676, 677); Hâkim (4/315).

“Allah katında dünya bir sivrisineğin kanadına denk olsaydı (yani tüm dünya ve içindekilerin değeri bu kadar olsaydı) kâfire dünyada bir yudum su içirmezdi.”⁽³¹⁰⁾

“Dünya mel’undur. Allah için olanlar hariç içindekiler de melundur.”⁽³¹¹⁾

Ebu Musa, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Dünyasını seven, ahiretine zarar verir; ahiretini seven, dünyasına zarar verir. O halde siz ebedi olanı fani olana tercih edin.”⁽³¹²⁾

el-Hasen, dünyanın kötülenmesi konusunda Ömer b. Abdülaziz’e uzun bir mektup yazdı: Şüphesiz dünya bir ikamet yeri değil bir göç yeridir. Âdem *aleyhisselam* oraya bir ceza olarak indirilmiştir. O halde ey müminlerin emîri, dünyadan sakın! Zira dünyadan alınan azık, onu terk etmektir. Oradaki zenginlik, onun fakirliğidir. Dünyayı aziz edeni dünya zelil eder. Dünyayı toplayanı dünya fakir eder. O bir zehire benzer. Bilmeyen o zehri yutar ve bu, onun ölümü demektir. O halde şu aldatıcı, hayalet ve hilekâr dünyadan sakın. Dünyada olan şeylere sevin, fakat dünyaya ait şeylerden sakın. Çünkü dünyanın sevinçleri üzüntüyle karışık. Saflığı bulanıklıkla karışık. Eğer Yaratıcı onun bu kötülüklerini haber vermeseydi ve onun hakkında örnekler vermeseydi o yine de uykudakileri uyarır, gafilleri ikaz ederdi. Allah’tan dünyaya meyli engelleyici ayetler geldiği ve onda öğüt verici unsurlar bulunduğu halde ona nasıl meyledilir?! Allah katında dünyanın hiçbir değeri yoktur, yarattığından beri de ona hiç nazar etmemiştir.

⁽³¹⁰⁾ Tirmizî (2321); İbn Mace (4110) Sehl b. Sa’d *radıyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Hadis hasendir. Bunu Tirmizî rivayet etmiş ve sahih olduğunu söylemiştir.

⁽³¹¹⁾ Ebu Nuaym, *el-Hilye*, (7/90). Zayıf bir senetle Cabir rivayet etmiştir. Fakat bu hadis İbn Mace (4112); Tirmizî (2323); Beyhaki, *eş-Şuab*, (1708)’te Ebu Hureyre tarafından “Dünya melundur, içindekiler de melundur, ancak Allah’ı anmak ve buna yardım eden şeylerle ilim öğrenen ve öğretenler melun değildir.” sözleriyle hasen bir senetle rivayet edilmiştir. Bu hadisin Taberanî’nin *el-Evsat*’ında (4083) İbn Mesud tarafından rivayet edilen bir şahidi vardır.

⁽³¹²⁾ Ravileri sikadır, fakat senedi munkatıdır. Ahmed (4/412); İbn Hıbban, *Mevarid* (2473); Hâkim (4/308); el-Kudâi, *Müsnedü’ş-Şihab* (418). Hadis zayıftır.

Dünya, bütün anahtarlarını ve hazinelerini Peygamberimiz Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'e arzetti. Oysa dünya onun olsaydı, Allah nezdindeki mertebesinden bir sivrisinek kanadı kadar eksilmezdi. Buna rağmen Peygamber onu kabul etmekten çekindi. Zira Allah'ın emrine muhalefet etmeyi kerih gördü, Yaradanının nefret ettiğini sevmeyi istemedi veya padişahı tarafından kıymetsiz sayılanı yüceltmeyi arzu etmedi. O öyle bir dünya ki Allah Teâlâ imtihan için onu sâlih kullarından esirgemiş, aldatmak için düşmanlarına alabildiğine vermiştir. Dünya ile mağrur olan ve dünyayı eline geçiren kimse, kendisine dünya ile ikram edildiğini mi zanneder? Bu kişi, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* açıklıkta karnına taş bağladığı zaman Allah Teâlâ'nın ona ne yaptığını unuttur.⁽³¹³⁾ Allah'a yemin olsun ki insanlardan dünyada kendisine bol bol verilip de bunun kendisi için bir tuzak olmasından korkmayan bir kimsenin mutlaka aklında bir eksiklik ve görüşünde bir acizlik vardır. Bir kula dünyalık verilmediğinde bunun ona bir tuzak olduğuna inanmayan kimsenin de mutlaka aklında bir eksiklik ve görüşünde bir acizlik vardır. Bir kula dünyalık verilmediğinde bunun onun için hayırlı olduğuna inanmayan kimsenin de aklında eksiklik, görüşünde acizlik vardır.

Malik b. Dinar şöyle dedi: "Sihirbaz dünyadan sakının. Çünkü o, âlimlerin kalplerini bile büyüler."

Dünya için yapılan benzetmelerden biri de Yunus İbn Ubeyd'in şu sözüdür: "Ben dünyayı uyuyan bir adama benzettim. Adam rüyasında hoşuna giden şeyler de görür, hoşuna gitmeyen şeyler de görür. Bu haldeyken uyanır."

Buna benzer sözlerden biri de şudur: "İnsanlar uykudadırlar. Öldükleri zaman uyanmış olacaklardır. Yani ölümle birlikte uyanacaklar ve ellerinde dayandıkları ve sevindikleri hiçbir şey olmayacak."

⁽³¹³⁾ ez-Zübeydî, *İthafü's-Sâde*, (8/101)'de şöyle dedi: Buhari, bu hadisi Câbir *radiyallahu anh'tan* "Kalktı ve karnında taş bağlıydı." lafzıyla; Tirmizî, Enes *radiyallahu anh'tan*, "Karınlarımıza bağladığımız taşları gösterdik. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* karnına bağladığı iki taşı gösterdi." lafzıyla rivayet etti. "Hadis gariptir." dedi.

Rivayet edildiğine göre İsa *aleyhisselam* dünyayı, dişleri olmayan ihtiyar bir kadın suretinde gördü. Üzerinde her türlü zinet vardı. Ona dedi ki:

- Kaç defa evlendin? O da,
- Sayısını bilmiyorum, dedi.

Hız İsa, "Hepsi senden önce mi öldü, yoksa hepsi seni mi boşadı?" diye sordu.

- Hepsini de ben öldürdüm, dedi. İsa *aleyhisselam*,
- Kalan kocalarına yazıklar olsun! Geçmiş kocalarından nasıl ibret almazlar. Sen onları birbiri ardından helâk ettiğin halde onlar senden nasıl uzak durmuyorlar?!

İbn Abbas *radiyallahu anhuma*'dan şöyle rivayet edilmiştir: Dünya kıyamet günü ak saçlı, mavi gözlü, ön dişleri dışına çıkmış ve çirkin görünümlü ihtiyar bir kadın olarak getirilir ve insanlara gösterilerek "Bunu tanıyor musunuz?" diye sorulur. Onlar, "Biz bunu tanımaktan Allah'a sığınırız." derler. Onlara denilir ki: "Görmüyor musunuz bu, uğruna birbirinizle kavga ettiğiniz, ilişkileriniz kopardığınız, birbirinize haset ettiğiniz, düşmanlık ettiğiniz ve gururlanıp kibirlendiğiniz dünyadır." Sonra dünya, cehenneme atılırken şöyle bağırır: "Ey Rabbim! Benim taraftarlarım ve dostlarım nerede?" Bunun üzerine şöyle denilir: "Ey dünyanın taraftarları ve dostları! Haydi, siz de katılın dünyaya!"

el-Ala İbn Ziyad'dan şöyle rivayet edilmiştir: Rüyamda dünyayı üzerinde her türlü süsüyle yaşlı bir kadın olarak gördüm. İnsanlar etrafında toplanmışlar, hayran hayran onu seyrediyorlardı. Ona dedim ki:

- Geberesice sen kimsin?
- Beni tanımıyor musun, dedi.
- Hayır, dedim.
- Ben dünyayım, dedi.
- Senin şerrinden Allah'a sığınırım, dedim.
- Eğer benim şerrimden sığınmak istersen paraya buğzet, dedi.

Allah dostlarından biri dedi ki: “Ben rüyamda dünyayı, çirkin görünümü, kambur ve ihtiyar bir kadın olarak gördüm.”

Bir başka örnek: Şunu bil ki sen üç hal üzeresin:

Bunlardan biri senin hiçbir şey olmadığın haldir. Bu, senin varlık âleminde bulunmandan önceki haldir.

Diğeri senin ölüm anından ebediyete kadarki olan haldir. Bedeninden çıktıktan sonra senin nefsin ya cennette ya da cehennemde devamlı kalacaktır.

Bu iki halin arasında orta bir hal daha vardır ki bu da dünyadaki hayatındır. Bunun miktarına bir bak ve bu miktarı diğer iki hale nispet et, onlarla mukayese et. İşte o zaman bunun (dünya hayatının) göz açıp kapayıncaya kadarlık bir süre olduğunu anlarsın.

Dünyaya bu gözle bakan kimse, ona dayanmaz/güvenmez. Dünyadaki günlerinin zararda mı, darlıkta mı, bollukta mı, refahta mı geçtiğine aldırmaz. Bu sebeple Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kerpiç üzerine kerpiç, kamış üzerine kamış koymamıştır. O şöyle buyurmuştur: “*Benim dünya ile ne işim var? Benim durumumla dünyanın durumu, bir ağacın altında gölgelenip de onu terk edip yoluna devam eden bir yolcunun durumu gibidir.*”⁽³¹⁴⁾

İsa *aleyhisselam* şöyle demiştir: “Dünya bir köprüdür, onun üzerinden geçiniz fakat onu tamir etmeyiniz.” Bu çok açık bir örnektir. Çünkü dünya, ahiretin bir köprüsüdür. Bu köprünün ilk ayağı beşik, son ayağı kabirdir. İnsanların bir kısmı köprünün yarısına, bir kısmı üçte birine, bir kısmı üçte ikisine, bir kısmı da sonuna geldiği halde hâlâ gâfildir. Durum ne olursa olsun mutlaka geçmek mecburiyetindedir. Hızla geçerken köprünün üzerinde ev inşa etmek, çeşitli süs ve ziynetler takmak büyük bir cehalet ve ahmaklıktır.

⁽³¹⁴⁾ Tirmizî (2378); Ahmed (1/391, 441); İbn Mace (4109); Tayalisi (2430); Ebu Ya'la (998); İbn Mesud tarafından rivayet edilmiş olup Hâkim (1/310) tarafından sahih olduğu söylenmiş, Zehebî tarafından da itiraz edilmemiştir. Bu hadisi ayrıca Ahmed (1/301)'de; İbn Hibban (2526)'da ve Hâkim (4/309)'da İbn Abbas *radiyallahu anhumâ*'dan rivayet etmişlerdir, hadis sahihtir.

Denildi ki: "Dünyanın peşinden giden kimsenin durumu, denizin suyunu içen kimsenin durumu gibidir. İçtikçe susuzluğu artar, -susuzluğu arttıkça iç- ve nihayet içtiği su onu öldürür."

Seleften biri, arkadaşlarına şöyle dedi: "Haydi gelin size dünyayı göstereyim." Onları bir mezbeleliğe götürür ve şöyle der: "Bakınız meyvelerine, tavuklarına, ballarına ve yağlarına!"

Hasen el-Basri'den şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediği bana haber verildi:

"Benim durumumla sizin durmunuz ve dünyanın durumu tozlu topraklı bir çöle doğru giden insanların durumu gibidir. Onlar ne kadar yol gittiklerini ve geride ne kadar yol kaldığını bilmez bir haldeyken azıklarını bitirdiler ve binitlerini kaybettiler. Çölün ortasında -çaresiz- kaldılar. Ne azıkları var ne de hayvanları. Öleceklerine kesin nazarıyla bakıyorlar. Onlar bu durumdayken süslü bir elbiseye bürünmüş ve başından sular damlayan bir adam çıkagelir. Kendi kendilerine, 'Bu adam yakın mesafeden gelen bir adama benziyor' derler. Adam onların yanına geldiği zaman:

- Ey cemaat bu haliniz nedir, diye sorar. Onlar:
- Gördüğün gibiyiz, derler. Adam:
- Ne dersiniz, sizi kana kana içeceğiniz bir suya ve bilmediğiniz yeşil bahçelere götürüyüm mi, der.
- O zaman sana hiçbir şekilde karşı gelmeyiz, derler.
- Allah'a yemin ederek söz veriyor musunuz, der. Onlar da Allah'a yemin ederek ona söz verirler ve ona hiçbir şekilde karşı gelmezler. Adam da onları suya ve yeşil bahçelere götürür. Adam onların içinde Allah'ın dilediği zamana kadar kalır, sonra şöyle der:
- Ey cemaat, haydi kalkın yolculuk başlıyor!
- Nereye, derler.
- Sizin suyunuza benzemeyen bir suya ve sizin bahçelerinize benzemeyen bir bahçeye, der. Onların çoğu şöyle der:

- Vallahi biz bunu ancak hiç bulamayacağımızı zannettiğimiz anda bulduk, bundan daha hayırlısını biz ne yapalım?

Az bir kısmı da şöyle der:

- Siz bu adama hiç karşı gelmeyeceğinize dair Allah'ın adıyla söz vermediniz mi? Bu adam ilk sözlerinde size doğruyu söyledi, vallahi son söylediğinde de size doğruyu söyleyecek.

Onun peşinden gidenler sevinip mutlu oldular. Diğerleri geride kaldı ve düşmanla karşı karşıya geldiler. Kimisi esir edildi, kimisi öldürüldü.”⁽³¹⁵⁾

Buhari ve Müslim'in Sahih'lerinde⁽³¹⁶⁾ Ebu Musa radiyallahu anh'tan şöyle rivayet edilmiştir: “Şüphesiz benim ve Allah'ın benimle gönderdiği şeyin durumu bir adamın durumu gibidir ki adam şöyle der: 'Ey kavimim! Ben düşman ordusunu gözlerimle gördüm. Ben apaçık bir uyarıcıyım. Kurtulmak için çareler arayın.' Bu sözleri duyan insanların bir kısmı ona itaat ederler ve gecenin başında yollara düşerek yavaş yavaş giderler. Bir kısmı da onu yalanlar ve sabaha kadar yerlerinde kalırlar. Düşman ordusu da sabahleyin onlara kendi yurtlarında saldırır, onları helak eder ve siler süpürür. İşte bana itaat edip getirdiğime tabi olanların durumu ile bana isyan edip getirdiğim hakkı yalanlayanların durumu budur.”

DÜNYANIN HAKİKATİ, YERİLEN VE ÖVÜLEN YÖNLERİ

İnsanların çoğu dünyanın mutlak kötülenmesiyle ilgili haberleri işitmiş, bu haberlerin insanların yararlanması için yaratılmış varlıklara da işaret ettiğini zannetmişler ve neticede kendileri için yararlı/gerekli olan yiyecek ve içecekleri de terk etmişlerdir.

Allah Teâlâ insan tabiatına nefsin yararına olan şeylerin özlem ve arzusunu yerleştirmiştir. Nefis bunları arzu ettikçe onlar bunun bir za-

⁽³¹⁵⁾ Mürsel bir rivayettir. el-İrakî bu rivayeti İbn Ebî'd-Dünya'ya [Zemmü'd-Dünya (88)] nispet etti.

⁽³¹⁶⁾ Buhari (79); Müslim (2282); Ahmed (4/39) Bkz: el-Hafız, *el-Feth*, (1/177).

hidlik olduğunu zannederek ve nefsin de hakları olduğunu bilmeyerek bu arzuya engel olmuşlardır. Zahidlik taslayanların çoğu bu durumdadır. Bunu sadece bilgisizliklerinden dolayı yapmışlardır. Biz hiçbir tarafı tutmadan gerçeği bütün açıklığıyla ortaya koyacağız. Biz diyoruz ki:

[DÜNYANIN HAKİKATİ]

Şunu bil ki dünya, mevcut olan birtakım maddî şeylerden ibarettir, insanoğlunun da bunlarda nasibi vardır. Mevcutlar yeryüzü ve üstündekilerdir. Yeryüzü insanın meskenidir. Üzerindekiler de onun giyeceği, yiyeceği, içeceği ve nikâhlanacağı şeylerdir. Bunların hepsi Allah'a doğru yol alan beden binitinin yemidir. Nasıl ki hac yolundaki binit devesi ancak ihtiyaçlarının karşılanmasıyla ayakta kalabilirse tıpkı onun gibi bedenimiz de ancak ihtiyaçlarının karşılanmasıyla ayakta kalabilir. Bu ihtiyaçlarını kendisine emredilen şekilde giderenler övülürler. Bunlardan ihtiyacının üstünde ve açgözlülükle avuç avuç alanlar ise kötülenirler. Açgözlünün dünyadan bir şeyler almasının anlamı yoktur, çünkü onun alacağı şey faydalı olmaktan çıkar, eziyete ve zulme dönüşür. Ahiret için çalışmaktan onu alıkoyar ve maksadın dışına çıkarır. Böylece o, binit hayvanına yem vermeye yönelip de onun suyunu engelleyen ve üzerini türlü türlü elbiselerle değiştirip arkadaşlarının gittiğini unutan kimse mesabesinde olur. Artık o ve biniti çölde yırtıcı hayvanların avı olarak kalmıştır.

İhtiyaçlarını almamanın (bu konuda ihmalkar davranmanın) haklı bir yönü/geçerli bir sebebi yoktur. Çünkü binit/deve, ancak ihtiyacı olan yiyeceği aldığı ve yediği zaman yolculuğa güç kazanabilir. Sağlıklı yol, orta yoldur. Bu da iştahlı da olsa yolculuk için dünyadan ihtiyacı kadar azık almaktır. Çünkü arzu ettiği şeyleri nefse vermek ona bir yardım etmek ve onun hakkını ödemektir.

Sufyan es-Sevrî, bazı vakitler en güzel yemekleri yerdi, yolculukta ise yanında bal helvası taşırdı.

İbrahim Edhem bazı vakitler güzel şeyler yer ve şöyle derdi: “Bulduğumuz zaman adam gibi yeriz, bulamadığımız zaman da adam gibi sabrederiz.”

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in ve arkadaşlarının hal ve hareketlerine iyi bakınız. Onlar dünyadan yararlanırken aşırı gitmediler, nefislerinin hakkını da ihmal etmediler.

Arzu edilen şeylerde nefsin payına iyi bakmak lazımdır. Eğer bu, nefsin korunmasını, ayakta kalmasını, ihtiyaçlarını ve hayır yolunda çalışmasını sağlayacaksa engellenmemeli, eğer onun sadece şehvetini tatmin edecekse ve sözü edilen ihtiyaçlarla hiçbir ilgisi yoksa kötü bir paydır, işte zahidlik bunda yapılmalıdır.

* * *

27- CİMRİLİK, HIRS VE TAMAHAİN KÖTÜLENMESİ, MALIN KÖTÜLENMESİ VE ÖVÜLMESİ, KANAAT VE CÖMERTLİĞİN ÖVÜLMESİ

Şunu bil ki malın bizatihi kendisi kötülenmez. Bilakis insanoğlunun yükleyeceği anlam sebebiyle bir kötüleme olabilir. Bu anlam ya onun aşırı hırsından ya helal olmayan yoldan elde etmesinden ya hakkının verilmemesinden ya malın yerinde harcanmamasından ya da onunla böbürlenmesinden kaynaklanır. Bu sebeple Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Bilesiniz ki mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihandır.”** (Enfal, 28)

Tirmizi'nin Sünen'inde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *“Bir koyun sürüsünün içine salınan iki aç kurt, onları, kişinin mal ve mevki hırsının dinini bozmasından daha fazla bozmaz!”*⁽³¹⁷⁾

Selef, mal fitnesinden korkardı. Ömer *radiyallahu anh* fetihleri gördüğü zaman ağlardı ve şöyle derdi: Bunu Allah Teâlâ, Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*'e ve Ebu Bekir'e bir kötülüğü murad ettiği için vermemiş değildir, Ömer'e de bir iyiliği murad ettiği için vermiş değildir.

Yahya b. Muaz şöyle demiştir: “Para bir akreptir. Eğer ona iyi efsunlanmadıysan sakın eline alma! Çünkü eğer seni sokarsa zehiri seni öldürür.” “Onun efsunu nedir?” denilince şöyle dedi: “Helalinden almak ve hak ettiği yerde harcamaktır.”

⁽³¹⁷⁾ Tirmizî (2377); Ahmed (3/456, 460); Dârimî (2733); İbn Ebi Şeybe (13/241); Taberanî, *el-Kebir* (19/190); İbn Hıbban, *Mevarid* (2472), Ka'b İbn Malik *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Hadis sahihtir.

Yine o dedi ki: “İki musibet vardır ki öncekiler ve sonrakiler onların benzerini işitmemişlerdir. Onlar, ölüm çağında kula isabet ederler.” “O iki musibet nedir?” diye sorulunca şöyle dedi: “Bütün malı kendisinden alınır ve bütün malından ötürü de hesaba çekilir!”

MALIN ÖVÜLMESİ

Malın bizatihi kendisinin kötülenmediğini, aksine övülmesi gerektiğini yukarıda beyan ettik. Çünkü mal, dünya ve ahiretin yararlarına ulaşmanın bir aracıdır. Allah Teâlâ onu -şerrin zıddı olan- “hayır” ile isimlendirmiştir. O, insanı ayakta tutan bir unsurdur. Allah Teâlâ onun hakkında şöyle buyurmuştur:

“Allah’ın sizin için geçiminizin esası kıldığı mallarınızı aklı ermezle vermeyin.” (Nisa, 5)

Said İbnu'l-Müseyyeb -Allah rahmet eylesin- şöyle dedi: “Helalinden mal toplamak istemeyen kimsede hayır yoktur. O malla insanlardan istemekten kurtulur, yakınlarıyla bağını kuvvetlendirir ve o malın hakkını verir.”

Ebu İshak es-Sebî şöyle derdi: “Onlar zenginliği dine bir yardım olarak görürlerdi.”

Süfyan şöyle diyor: “Mal, zamanımızda müminler için bir silahtır.”

MALIN ÂFETLERİ VE FAYDALARI

İşin özüne gelirsek; mal, kendisinde zehir ve panzehir bulunan yılan gibidir. Panzehiri faydalarıdır, zararları ise zehirdir. Kim onun faydalarını ve zararlarını bilirse şerrinden sakınır ve hayrından yararlanmak için çalışır.

Faydaları da iki kısma ayrılır: Dünyevî faydaları, dinî faydaları.

Dünyevî faydaları: İnsanlar onun lezzetini bilirler. Eğer bu olmasaydı onu elde etmek için canla başla çalışmazlardı.

Dinî faydalarına gelince bunlar üç nevide toplanır:

1. nevi: Onu kendisi için harcaması. Bu harcama ya hac ve cihat gibi ibadet yolunda olur veya yiyecek, giyecek, mesken ve diğer maişet zorunlulukları gibi ibadete yardım edecek şeylerde olur. Eğer bu ihtiyaçlar kolayca karşılanamazsa kalp, din ve ibadete kendisini veremez. İbadet etme imkânına ancak kendisiyle ulaşılan şeyler de bir ibadettir. Dine yardım etmek için dünyadan yeteri kadar almak dini faydalardandır. Lüks ve ihtiyaçtan fazlası buna dâhil değildir. Çünkü fazlası dünyevi hazlardır.

2. nevi: İnsanlar için sarfetmesi. Bu da dört kısımdır:

a) Sadaka. Bunun faziletleri çoktur, meşhurdur.

b) Cömertlik. Bununla malın ziyafetlerde, zenginlere ve eşrafa da harcanmasını, hediye edilmesini ve yardımı kastediyoruz. Bu da dinî faydalardandır. Çünkü kul bununla dostlar ve arkadaşlar kazanır.

c) Irzı koruma. Şairlerin taşlamalarından, sefihlerin/akılsızların kötülerinden korunmak ve onların seslerini kesmek ve şerlerini engellemek için harcama yapmak gibi. Bu da dinî faydalardandır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Kişinin ırzını korumak için verdiği şey sadakadır.”⁽³¹⁸⁾ Çünkü bu, gıybetçiyi gıybet günahından korur, düşmanlığı körükleyen konuşmadan sakındırır. Bu düşmanlık onları şer’î sınırların dışında intikama sevk eder.

d) İstihdam ücreti olarak verdiği. İnsanın, sebeplerini hazırlamak için muhtaç olduğu birçok iş vardır. Bu işleri kendisi yapacak olsa vakti zayi olur veya ahireti seçen yolcuların en yüksek makamları olan zikir ve fikirle ahiret yolunda yürümeleri imkânsız olur. Malı olmayanın kendi işini kendisinin yürütmesi gerekir. Senden başkası tarafından yapılabileceği ve bununla senin maksadının gerçekleşebileceği düşünülen her şeyle senin meşgul olman bir zarardır ve aldanıştır. Çünkü

⁽³¹⁸⁾ Hâkim, *el-Müstedrek*, Cabir tarafından rivayet edilmiştir. Hâkim, bu hadisin sahih olduğunu belirtmiş fakat ez-Zehebî bunu reddetmiş ve Abdu'l-Humeyd'in hadisçiler tarafından zayıf görüldüğünü söylemiştir. *el-Mizan*'da bu hadisin garip olduğunu söylemiştir. Heysemî, *el-Mecma* (3/136)'da bunu Cabir'den rivayet etmiş, Ebu Ya'la [(2040)]'ya nisbet etmiş ve şöyle demiştir: İsnadında Misver İbn es-Salt vardır ki zayıf bir ravidir.

başkalarının senin namına yapamayacağı ilim, amel, zikir ve fikir gibi şeylerle senin meşgul olmaya daha çok ihtiyacın vardır.

3. nevi: Belli bir insana sarf edilmeyen, fakat camilerin ve köprülerin yaptırılması ve ebedî vakıflar kurulması gibi genel hayırlara sarfedilen mal.

İşte bunlar malın dindeki faydaları cümlesindendir. Bunlar dilenciliğin zilletinden, fakirliğin rezilliğinden kurtulmak, insanlar arasında itibarlı olmak, gönüllerde saygın bir yer edinmek ve vakarlı olmak gibi dünyevî faydaların dışındaki faydalardır.

Malın zararlarına/afetlerine gelince bunlar da dinî ve dünyevî diye iki kısma ayrılır:

Dinî afetler üç grupta toplanabilir:

1. İnsanı genellikle günaha ve masiyetlere doğru çekmesi. Çünkü günaha muktedir olduğunu hissettiği zaman günahın davetçisi (olan nefsi) günaha doğru kışkırtılır.

Mal, günah davetçisini günaha doğru tahrik eden bir tür güçtür. İnsan günah işlemekten ümidini kestiği zaman nefsi kolay kolay harekete geçmez.

Bulamamak bir masumiyettir. Kudret sahibi, canının çektiği şeye atılırsa helâk olur. Sabrederse, yapma gücü varken sabra katlanmak sıkıntı doğurur. Bolluk ve ferahın fitnesi, darlık ve sıkıntı fitnesinden daha büyüktür.

2. Mübahlarda israfa sevk etmesi. Bu, sonunda onun için bir âdet ve alışkanlık haline gelir, sabrederse. Bazen bunu ancak şüpheli bir kazançla devam ettirebileceği için şüpheli işler yapmaya yönelir, dal-kavukluğun ve ikiyüzlülüğün afetlerine yakalanır. Çünkü malı mülkü çok olan insanlara karışır, onlarla içli dışlı olur. İnsanlara karışan kimse ise iki yüzlülüğün, düşmanlıktan, hasetten ve gıybetten kurtulamaz. Bunların hepsi malın islahı ihtiyacından kaynaklanır.

3. Bu, hiç kimsenin kurtulamadığı bir durumdur ki malının onu Allah'ı zikretmekten alıkoymasındır. Bu, çaresi olmayan bir hastalıktır.

Çünkü ibadetlerin aslı Allah'ı zikretmektir, O'nun yüceliğini ve büyüklüğünü düşünmektir. Bu da boş bir kalbi gerektirir.

Arazi ve toprak sahibi, sabah akşam çiftçilerle mücadele edeceğini, hesaplaşacağını ve ihanetlerini düşünür, ortaklarla sınır ve su -paylaşımı- devlet memurlarıyla haraç, işçilerle inşaattaki eksiklikler konusunda tartışacağını düşünür.

Ticaret erbabı sabah akşam ortağının ihanetini, işteki kusurunu ve malı zayi ettiğini düşünür.

Diğer servet sahipleri de böyledirler. Hatta malını biriktirip depolayan kimse de bunu nasıl koruyacağını düşünür ve malıyla ilgili korkuları onu meşgul eder.

Bir günlük yiyeceği olan kimse bunların hepsinden kurtulur. Mal sahiplerinin dünyada çektiği korku, üzüntü, kaygı, keder ve yorgunluğun dışındaki malın dünyevî afetleri bunlardır.

O halde malın panzehiri, yiyeceği ve ihtiyacı kadarını almak ve kalanını hayır ve hasenatına sarf etmektir. Bunun dışındakiler zehir ve afettir.

HIRS VE TAMAHKÂRLIĞIN KÖTÜLENMESİ, KANAATKÂRLIĞIN VE İNSANLARIN ELİNDEKİLERE GÖZ DİKMENİN ÖVÜLMESİ

Şunu bil ki fakirlik övülmüştür fakat fakirin de kanaatkâr olması, halktan ümidini kesmesi, onların elindekilere göz dikmemesi, nasıl olursa olsun/nereden gelirse gelsin anlayışıyla mal kazanma hırsından kurtulması gerekir. Bu ise ancak zaruret miktarı yiyecek ve giyeceğe kanaat etmekle mümkündür.

Müslim'in *Sahih*'inde Abdullah b. Amr b. el-Âs *radiyallahu anhuma*'dan rivayet edildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Müslüman olup da kendisine ancak yetecek

kadar rızık verilen ve Allah'ın kendisine verdiği şeye kanaat eden kimse, muhakkak felah bulmuştur.”⁽³¹⁹⁾

Süleyman İbn Davud *aleyhisselam* şöyle dedi: “Hayatın bütün kolaylıklarını ve zorluklarını tecrübe ettik. En azının yettiğini gördük.”

Cabir *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilen bir hadiste Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Kanaat, tükenmez bir servettir.”⁽³²⁰⁾

Ebu Hazim dedi ki: “Kimde şu üç şey bulunursa akli kemale erer: Kendisini tanıyan, dilini koruyan ve Allah'ın kendisine verdiği rızka kanaat eden.”

Hikmet ehlinde biri şöyle dedi: “Kanaat elbisesine büründüğün müddetçe onurlu olursun.”

Hırsa gelince; Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hırsı menetmiş ve şöyle buyurmuştur: “İsterken güzel isteyin/aşırı gitmeyin; çünkü kul için -kaderinde- ne yazılmışsa o vardır.”⁽³²¹⁾

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tamahkârlığı da menetmiş ve şöyle buyurmuştur: “İnsanların elindeki şeylerden tamamen ümidini kes.”⁽³²²⁾

⁽³¹⁹⁾ Müslim (1054); Tirmizî (2349); Ahmed (2/168, 173).

⁽³²⁰⁾ Taberanî, *el-Evsat* (6918). Cabir *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilen bu hadisin isnadında Halid b. İsmail el-Mahzûmî vardır ve metruktür. Bkz: Heysemî, *el-Mecme*, (10/256). Bu hadisi el-Kudâî, *Müsnedü's-Şihab* (63)'de Enes *radiyallahu anh*'tan rivayet etmiştir. Bu rivayetin isnadı da zayıftır.

⁽³²¹⁾ Bu hadisin birçok rivayeti vardır. Bunlardan biri, Cabir *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir ve Hâkim (2/4); Beyhakî, *es-Sünen*, (5/264); Ebu Nuaym (3/156); Kudâî *Müsnedü's-Şihab* (1152) tarafından tahrir edilmiştir. Hadis mealen şöyledir: “Rızkın size yavaş geldiğini zannetmeyin. Kul, kendisine yazılan en son rızık gelmeden ölecek değildir. Allah'tan korkun ve isterken güzel isteyin; helali alın, haramı terk edin.” Bu hadis sahihtir.

Bu hadisi İbn Mace (2142); Hâkim (2/3); Beyhakî (5/264), Ebu Hamid es-Sâidî'den rivayet etmişlerdir ve şöyledir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: “Dünyayı isterken güzel isteyin. Çünkü herkes kendisine ne yazıldıysa ona kavuşacaktır.” Bu hadis de hasendir. Bkz: *et-Terğîb ve't-Terhib* (3/7). Biraz sonra gelecek İbn Mesud hadisinin bir parçasıdır.

⁽³²²⁾ Bunu, İbn Mace (4171); Ahmed (5/412); Ebu Nuaym, *el-Hilye*, (1/462), Ebu Eyyub

Seleften biri dedi ki: “Eğer tamahkârlığa, ‘Baban kimdir?’ diye sorulsa, ‘Takdir edilende şüpheye düşmektir.’ diye cevap verir. ‘Mesleğin nedir?’ diye sorulsa, ‘Zillet kazanmaktır.’ diye cevap verir. ‘Gayen nedir?’ diye sorulsa, ‘mahrumiyettir.’ diye cevap verir.

Denildi ki: “Tamahkârlık, emîri zelil eder; insanların elindekilerden ümit kesmek ise fakiri yüceltir.”

HIRS VE TAMAHKÂRLIĞIN TEDAVİSİ VE KANAATKÂRLIĞIN İLACI

Şunu bil ki bu ilacın üç unsuru vardır: Sabır, ilim ve amel. Bunların toplamından elde edilen beş tane de ilaç vardır:

1. Geçimde iktisatlı ve harcamalarda itidalli olmaktır. Kanaat etmek isteyen kimsenin mümkün olduğunca nefsine kapıları kapatması ve yönünü zaruri olan şeylere çevirmesi gerekir. Böylece herhangi bir yemeğe, az bir katiğa ve tek bir elbiseye kanaat edecek ve nefsini buna alıştırmış olacaktır. Ailesi olsa bile onları da buna alıştırmalıdır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “İktisat eden/tutumlu olan kimse fakir düşmez.”⁽³²³⁾

Bir hadiste de şöyle buyrulmuştur: “Tedbir, geçimin yarısıdır.”⁽³²⁴⁾

Başka bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “Üç şey vardır ki bunlar insanı kurtaracak şeylerdir: Gizlide ve açıkta Allah’tan korkmak, zenginlikte ve fakirlikte iktisatlı/tutumlu olmak, öfkeliyken de, memnun iken de adaletli olmak.”⁽³²⁵⁾

---

radiyallahu anh’tan rivayet etmiştir, senedi zayıftır. Fakat Hâkim’in *Müstedrek*’inde (4/326) İbn Ömer ve Sa’d *radiyallahu anhuma* tarafından rivayet edilmiş şahitleri vardır. Bu şahitlerle birlikte hadis hasendir.

(323) Ahmed (1/447); Taberanî, *el-Kebir* (10118); Kudâî, *Müsnedü’ş-Şihab* (769) İbn Mesud tarafından rivayet edilmiştir, isnadı zayıftır.

(324) Kudâî, *Müsnedü’ş-Şihab* (32); Deylemî, *Firdevsü’l-Ahbar* (2240) Ali *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. İsnadı zayıftır.

(325) Bezzar (80); Ebu Nuaym, *el-Hilye*, (2/343); Kudâî, *Müsnedü’ş-Şihab* (325-327) Enes *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Bu konuda Abdullah b. Abbas, Ebu Hureyre, Abdullah b. Ebi Evfa ve Abdullah b. Amr *radiyallahu anh* tarafından da hadis rivayet edilmiştir. Hadis hasendir.

2. Elinde o gün kendisine yetecek kadar şey bulunan kimsenin gelecek için şiddetli endişe etmesine gerek yoktur. Bu konuda kendisinin yardımcısı, beklentilerini kısa tutmasıdır ve rızkının mutlaka kendisine geleceğine kesin olarak inanmasıdır. Şeytanın kendisini fakirlikle korkuttuğunu bilmelidir.

İbn Mesud *radıyallahu anh*'tan rivayet edildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “*Mukaddes Ruh Cebrail benim kalbime, rızkını ve ecelini tamamlamadıkça ölecek hiçbir nefis olmadığını ilham etti. Şu halde Allah'tan korkun ve isterken güzel bir şekilde isteyin. Rızkın size yavaş geldiği düşüncesi sizi Allah'a isyan ederek rızık aramaya sevketmesin. Çünkü Allah'ın huzuruna ancak O'na itaatle erişilir.*”⁽³²⁶⁾

Rızık beklediği bir kapı kapandığı zaman kalbinin endişe duymasına gerek yoktur. Çünkü bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Allah Teâlâ, mümin kulunun rızkını ummadığı bir yerden mutlaka verir.*”⁽³²⁷⁾

3. Kanaattaki zenginliğin şerefini, hırs ve tamahtaki zilleti bilmesidir. Kanaat, sadece şüpheli ve fazla olan şeylere sabretmektir, bununla beraber onun için ahiret sevabı da hâsıl olur. Nefsinin onurunu şehvetine tercih etmeyen kimsenin aklı zayıftır, imanı noksandır.

4. Yahudilerin, hristiyanların, ahlâkça düşük insanların ve ahmakların nimetler içinde yüzdüklerini çokça düşünmeli, sonra peygamberlerin, velilerin ve salihlerin durumlarına bakmalı, onların sözlerine kulak vermeli, durumlarını incelemeli ve aklını âlemin rezillerine benzemekle Allah katında insan topluluklarının en şerefliilerine uymak arasında serbest bırakmalıdır. Ta ki darlıkta sabretmek ve aza kanaat etmek kendisine kolay gelmiş olsun. Eğer yemekten hoşlanıyorsa hayvanlar ondan daha çok yerler. Eğer cinsel ilişkiden hoşlanıyorsa serçe kuşu ondan daha çok çiftleşir.

⁽³²⁶⁾ Kudâî, *Müsnedü's-Şihab* (1151) Bu hadisin tahriri yukarıda Cabir'in rivayeti olarak verildi. Hadis hasendir.

⁽³²⁷⁾ Kudâî, *Müsnedü's-Şihab* (585) Ali tarafından rivayet edilmiştir. Deylemî (1714) Ebu Hureyre tarafından rivayet edilmiştir. Hadis zayıftır.

5. Malın afetleri kısmında da belirttiğimiz gibi mal toplamadaki tehlikeleri düşünmeli ve fakirliğin sevabına bakmalıdır. Bu, daima dünyada kendinden aşağısına, dince de kendisinden yukarıda olana bakmakla sağlanabilir. Nitekim Müslim'in rivayet ettiği bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Sizden daha düşkün olanlara bakınız, üstün olanlara bakmayınız. Çünkü böyle yapmanız Allah'ın size verdiği nimeti takdir etmenize daha uygundur.”⁽³²⁸⁾

İşin temeli ve nirengi noktası, sabretmektir, kısa emel sahibi olmaktır ve dünyadaki darlık günlerinde sabretmenin gayesinin daimî lezzetlere ulaşmak olduğunu bilmektir. Böyle yapan bir kimse, şifa umudunu taşıdığı için ilacın acılığına sabreden bir hasta gibidir. Allah en iyi bilendir.

CÖMERTLİĞİN FAZİLETİ VE CÖMERTLERİN HİKÂYELERİ

Malını kaybeden kimsenin -yukarıda da belirttiğimiz gibi- kanaatle amel etmesi, mal ve servet sahibinin de cömert ve diğerkâm olması ve iyilik yapması gerekir. Çünkü cömertlik, peygamberlerin ahlakıdır. Bu, kurtuluşun temel esaslarından biridir.

Cabir *radiyallahu anh'tan* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem'in* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “*Cebraîl aleyhisselam dedi ki: Allah Teâlâ şöyle buyurdu: İslam, kendim için razı olduğum dindir. O dini ancak cömertlik ve güzel ahlak düzeltir. O halde siz gücünüz yettiği kadar bu iki hasletle ona ikramda bulunun.*” Bir rivayette de “*Onunla beraber olduğunuz müddetçe*” ibaresi geçer.⁽³²⁹⁾

⁽³²⁸⁾ Buhari (6490); Müslim (2963) (9); Tirmizî (2515); Ahmed (2/254, 482); Ebu Ya'la (6261). Ebu Hureyre *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

⁽³²⁹⁾ el-İrâkî dedi ki: Dârekutnî, *el-Müstecad'da* “*güzel ahlak*” ibaresi olmaksızın ve zayıf bir senetle rivayet etmiştir. Onun yolundan İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzûât'ta* rivayet etmiştir. Bunu İbn Adiy, bu ziyadeyle birlikte diğer rivayette Yusuf İbn es-Sifr → el-Evzâî → ez-Zührî → Urve → Aişe senediyle nakletmiştir. Bu senetteki Yusuf, zayıf bir rivaidir.

Başka bir hadiste İbn Abbas *radiyallahu anhumâ*'dan Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu nakledilmiştir: “Cömerdin günahından vazgeçin, çünkü Allah Teâlâ, onun ayağı kaydıkaç elinden tutar.”⁽³³⁰⁾

Başka bir hadiste şöyle buyrulur: “Cennet, cömertlerin yurdu-
dur. Allah Teâlâ, veliyi ancak cömertlik üzere yaratmıştır.”⁽³³¹⁾

Enes *radiyallahu anh*'tan rivayet edildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Muhakkak ki ümetimin salih kulları cennete ibadet ve oruçla girmediler. Ancak nefislerinin cömertliğiyle, kalplerinin temizliğiyle ve Müslümanlara karşı samimiyetleriyle girdiler.”⁽³³²⁾

Bir hadiste de şöyle denilmiştir: “İyilik yapınız. Çünkü iyilik, kötülüğün saldırılarına engel olur.”⁽³³³⁾

İbnu's-Semmak dedi ki: “Para verip köleleri satın alanlara, nasıl olur da yapacağı iyilikle hürleri satın almaz diye şaşarım?!”

CÖMERTLERDEN BAZI HİKÂYELER

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in iyilik yapmada esen rüzgârdan daha cömert olduğu sahih bir rivayette ifade edilmiştir.⁽³³⁴⁾

⁽³³⁰⁾ Taberânî, *el-Evsat* (1221); el-Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlak* (626). O dedi ki: “Cömerdin hatasını bağışlayın!” Senesinde Zeyd İbn Eslem vardır, zayıftır. Taberânî buna ilave yaptı. Ebu Nuaym (4/10), İbn Mes'ud'dan bunun benzerini zayıf bir isnatla rivayet etti. İbnu'l-Cevzî bunu *el-Mevzuat*'ın içinde Dârekutnî'nin senediyle zikretti.

⁽³³¹⁾ el-İrâkî dedi ki: Bunu İbn Adiy (1/190); Dârekutnî *el-Müstecad*; el-Harâitî (651) ve Kudâî (117)'de rivayet etmiştir. Darekutnî bu hadisin sahih olmadığını söylemiştir. İbnu'l-Cevzî bunu aynı yoldan *el-Mevzûât*'ta rivayet etmiştir. ez-Zehebi dedi ki: “Hadis münkerdir, onun Cahder'den başka afeti yoktur.”

⁽³³²⁾ el-İrâkî dedi ki: Bunu Dârekutnî, *el-Müstecad*'da, Ebu Bekir b. Lâl, *Mekârimü'l-Ahlak*'ta Enes'ten rivayet etti. Senesinde Muhammed İbnu Abdülaziz el-Mübarek ed-Dîneverî vardır. İbn Adiy ona ait münkerleri sıraladı. *el-Mizan*'da şöyle denildi: “Bu şahıs zayıftır, hadisi münkerdir.” el-Harâitî, *Mekârimü'l-Ahlak*'ta Ebu Said'den bir benzerini rivayet etti. Senesinde Salih el-Merî vardır, hakkında konuşulmuştur.

⁽³³³⁾ İbn Ebî'd-Dünya, *Kadaü'l-Havâic* (3). Abdullah İbn Abbas *radiyallahu anhumâ*'dan rivayet edilmiştir. Hadis sahihtir. Bu hadis önceki rivayetlere ihtiyaç bırakmaz.

⁽³³⁴⁾ Buhari (6), (1902); Müslim (2308); Nesâî (4/25); Ahmed (1/23, 288, 326, 363, 366,

O, kendisinden bir şey istendiği zaman asla “hayır” demezdi.⁽³³⁵⁾

Bir adam ondan bir şeyler istemişti. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* o adama iki dağın arasını dolduracak kadar koyun verdi. Adam kendi kavminin yanına gitti ve dedi ki: “Ey kavmim! Müslüman olun! Çünkü Muhammed fakirlikten korkmayan kimsenin verdiği gibi veriyor.”⁽³³⁶⁾

Denildi ki: Osman İbn Affan’ın Talha *radiyallahu anh*’tan elli bin dirhem alacağı vardı. Osman mescide çıkmıştı. Talha ona dedi ki: “Paran hazır, onu alabilirsin.” Osman dedi ki: “Bu senin cömertliğine karşılık benim sana bir yardımımıdır, senin olsun ey Ebu Muhammed!”

Bir bedevi, Talha’ya geldi ve akraba olduğunu söyleyerek ondan bir şeyler istedi. Talha ona dedi ki: “Senden önce hiç kimse benden bu akrabalıkla bir şey istemedi. Ona üç yüz bin dirhem para verdi.”

Urve dedi ki: “Aişe *radiyallahu anha*’nın zırhını yamarken yetmiş bin dirhemi dağıttığını gördüm.”

Rivayete göre Hz. Aişe bir günde yüz seksen bin dirhemi insanlar arasında taksim etti. Akşam olunca da cariyesine, “Benim iftar yemeğimi getir.” dedi. Cariye iftar yemeği olarak ekmekle zeytinyağı getirdi. Cariye Ümmü Dürre, Aişe’ye dedi ki: “Bugün taksim ettiğin şeylerin içinden bize iftarlık yapacağımız bir dirhemlik et satın alamaz mıydın?!” Aişe ona dedi ki: “Bana hatırlatsaydın onu da yapardım.”

Abdullah b. Amir, Halid b. Ukbe’den çarşıdaki evini doksan bin dirheme satın aldı. Gece olunca Halid’in ailesinin ağladığını işitti. Kendi ailesine sordu: “Ne oluyor bunlara?” “Evlerini kaybettikleri için ağlıyorlar.” dediler. Bunun üzerine Abdullah b. Âmir dedi ki: “Evlat! Git onlara söyle, ev de, verdiğim para da onların olsun.”

Abdullah’a bir adam, “Benim inek sütü içmem tavsiye edildi, bana sütünden içeceğim bir inek gönder.” diye haber gönderdi. Abdullah

---

367, 373) İbn Abbas *radiyallahu anhum*a’dan rivayet edilmiştir.

(335) Buhari (5687); Müslim (2311) Cabir b. Abdullah tarafından rivayet edilmiştir.

(336) Müslim (2313), Enes *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

ona çobanlarıyla birlikte yediyüz sığır gönderdi ve “Bunların yayıldığı köy de senin olsun.” dedi.

Ali İbnu'l-Hasen, Muhammed b. Üsame b. Zeyd'i hastalığında ziyaretine gitti. Üsame ağlamaya başladı. Ali, “Niye ağlıyorsun, derdin nedir?” diye sordu. Muhammed, “Borçluyum” dedi. Ali, “Ne kadar?” diye sordu. Muhammed, “On beş bin dinar veya on küsur bin dinar.” dedi. Ali, “Borcun borcumdur.” dedi.

Maan b. Zaide'nin yanına bir adam geldi. Maan onu tanıımıyordu. Ondandır yardım istedi. Maan kölesine dedi ki: “Evladım, filan devemi ve bin dinar ver.” Tanımadığı halde bunu ona verdi.

Maan'dan bize nakledildiğine göre onun kapısına bir şair geldi. Bir müddet beklediği halde onunla karşılaşması mümkün olmadı. Bunun üzerine onun hizmetçilerinden birine dedi ki: “Emîr bahçeye girdiği zaman onu bana tanıtın.” Bahçeye girince hizmetçi onu tanıttı. Şair bir tahta parçasının üzerine bir beyit yazarak bahçeye giren suya onu bıraktı. Maan tahtayı görünce aldı. Üzerinde şöyle yazıyordu:

"Ey Maan'ın cömertliği! İhtiyacımı gizlice söyle Maan'a

Senden başka benim şefaatchim yoktur Maan'ın yanında."

Maan, “Bu şiirin sahibi kimdir?” dedi. Adamı çağırdı ve “Bunu nasıl söyledin?” dedi. Adam beyti okudu. Bunun üzerine Maan kendisine on kese para verilmesini emretti. Adam para keselerini aldı. Emîr de o tahta parçasını sergisinin altına koydu. İkinci gün olunca Maan tahtayı serginin altından çıkardı, üzerindeki şiiri görünce adamı tekrar çağırdı. Ona yüz bin dirhem daha verdi. Adam bu parayı alınca emîrin onu geri alacağından korktu ve çıktı gitti. Üçüncü gün olduğunda emîr tah-tadaki şiiri tekrar okudu, adamı çağırdı, fakat bulamadı. Bunun üzerine Maan dedi ki: “Hazinemde bir dirhem veya bir dinar kalmayınca ya kadar ona vermek boynumun borcudur.”

Kays b. Sa'd b. Ubade hastalanmıştı. Dostları onu ziyarette gecikince, onların kendisine borçlu oldukları için utandıkları söylendi. Bunun üzerine şöyle dedi: “Dostların ziyaretine engel olan malı Al-

lah kahretsin.” Sonra bir tellal çağırarak şöyle bağırmasını emretti: “Kays’ın kimde alacağı varsa bağışlanmıştır.”

Ravi dedi ki: “O akşam Kays’ı ziyaret edenlerin çokluğundan dolayı merdiveni kırıldı.”

Bir adam, Said İbnu’l-Âs’ın huzuruna geldi ve ondan yardım istedi. Said ona yüz bin dirhem verilmesini emretti. Adam ağladı. Said adama niçin ağladığını sordu. Adam, “Toprağın senin gibi birini yiyeceği için ağlıyorum.” dedi. Said adama yüzbin dirhem daha verilmesini emretti.

CİMRİLİĞİN KÖTÜLENMESİ VE CİMRİLERLE İLGİLİ HİKÂYELER

Ebu Saîd’den şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: “İki haslet müminde birleşmez: Cimrilik ve kötü ahlak.”⁽³³⁷⁾

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “Cimrilik ve iman bir kulun kalbinde asla birleşmez.”⁽³³⁸⁾

Müslim’in tek başına rivayet ettiği bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle diyordu: “Allah’ım! Korkaklıktan ve cimrilikten Sana sığınırım.”⁽³³⁹⁾

Cabir İbn Abdullah *radiyallahu anhum*a rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Seleme oğullarına dedi ki: “Sizin efendiniz/ reisiniz kimdir?” Dediler ki: “Cüdd İbn Kays’tır, fakat biz onu cimrilikle itham ederiz.” Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* dedi ki: “Cimrilikten daha kötü başka hangi hastalık vardır? Hayır, sizin reisiniz Bişr İbnu’l-Bera İbn Ma’rur’dur.” Bu rivayet Amr

⁽³³⁷⁾ Buharî, *el-Edebü’l-Müfred*; el-Kudâî, *Müsnedü’ş-Şihab* (319); Tirmizî (1963). İsnadında Sadak İbn Musa ed-Dakikî vardır. Bu şahıs zayıftır.

⁽³³⁸⁾ Nesâî (6/13); Hâkim (2/72), Ahmed (2/256, 342); Ebu Hureyre *radiyallahu anhu*’tan rivayet edilmiştir. Hadis sahihtir.

⁽³³⁹⁾ Müslim (2706)’de Enes *radiyallahu anhu* tarafından rivayet edilmiştir. Buhari bunu (2822)’de ve diğer bölümlerde; Tirmizî (3562)’de; Nesâî (8/266)’da ve *Amelu’l-Yevm ve’l-Leyle* (131, 132)’de; Ahmed (1/183, 186)’de Sa’d b. Ebi Vakkas’tan tahrir etmişlerdir.

İbnu'l-Cemuh'un adının geçtiği rivayetten daha sahihtir. Ravilerden biri bu iki ismi birbirine karıştırmış ve el-Bera b. Ma'rur demiştir. el-Bera hicretten önce vefat etmiştir.⁽³⁴⁰⁾

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Üç haslet vardır ki, helâk edicidirler: İtaat edilen cimrilik, arkasından gidilen hevâ-i nefis ve kişinin kendini beğenmesi.”⁽³⁴¹⁾

Selman el-Farîsî şöyle dedi: “Cömert öldüğü zaman yeryüzü ve hafaza melekleri şöyle derler: ‘Ey Rabbimiz! Dünyadaki cömertliği sebebiyle kulunun günahlarını bağışla.’ Bir cimri öldüğü zaman da şöyle derler: ‘Allah’ım, dünyada Senin onun eline verdiğin şeylerden başkalarını mahrum bıraktığı gibi Sen de bu kulunu cennetten mahrum bırak!’”

Hikmet ehlinde biri şöyle dedi: “Cimrinin malı, düşmanına miras kalır.”

Bir bedevi, bir adamı şöyle tarif etti: “Bu adam dünyayı gözünde büyüüttüğü için benim gözümde küçüldü.”

⁽³⁴⁰⁾ Buhari, *el-Edebü'l-Müfred* (296) (bab: 139) Haccac İbn Savvaf'tan, o da Ebu'z-Zübeyr'den rivayet etmiştir. O şöyle demiştir: Bize Cabir haber verdi ve şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dedi: “Sizin efendiniz/reisiniz kimdir ey Seleme oğulları?!” “Cüdd İbn Kays'tır, fakat biz onun cimri olduğunu söyleriz.” dedik. Bunun üzerine o şöyle dedi: “Cimrilikten daha kötü başka hangi hastalık vardır? Hayır, sizin reisiniz Amr İbn Cemûh'tur.” Bu şekilde “Hayır, sizin reisiniz Amr İbn Cemûh'tur.” diye rivayet etti. Bunu Hâkim, Muhammed b. Amr b. Ebi Selleme → Ebu Hureyre yolundan rivayet etti. İbn Âişe, *en-Nevadir*'de eş-Şa'bî'den mürsel olarak rivayet etti. Bu yolla ve şahitleriyle hadis hasendir. Bkz: *el-İsabe*, (1/150), Bişr b. el-Bera b. Ma'rur *radiyallahu anhu*'nın hal tercümesi.

Hafız İbn Hacer, *el-Feth* (5/129)'da dedi ki: Bunu İbn Mende rivayet etti, Ebu'ş-Şeyh, *el-Emsal*'de, el-Velid İbn Eban, *el-Cûd* isimli kitabında rivayet etti. Bunlar Ka'b b. Malik'ten şöyle naklettiler: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: “Sizin efendiniz/reisiniz kimdir ey Seleme oğulları?!” “Cüdd İbn Kays'tır.” dediler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, “Sizin reisiniz Bişr İbnu'l-Bera İbn Ma'rur'dur.” dedi. Hafız İbn Hacer dedi ki: “Bunun isnadı sikadır. Fakat mevsul müdür, yoksa Zühri'nin mürseli midir, bu konuda ihtilaf edilmiştir.” Hafız İbn Hacer dedi ki: “Bişr kıssasını Amr İbnu'l-Cemuh'un öldürülmesinden sonrasına hamletmek suretiyle iki hadisin arasını bağdaştırmak mümkündür.”

⁽³⁴¹⁾ Bu hadisin tahriri (325) no'lu dipnotta verilmiştir.

Bir bedevi, bir topluluğu kötülerken şöyle dedi: “Bunlar iyiliklerin orucunu tutuyorlar, kötülüklerin iftarını açıyorlar.”

CİMRİLERDEN HİKÂYELER:

İbn Abbas’tan rivayet edildi: O şöyle anlattı: el-Habaib, Arapların ileri gelenlerindendi. Cimriydi. Biri görececek de ışığından yararlanacak diye geceleri ateş yakmazdı. Ateş yakma ihtiyacı duyduğu zaman ateş yakar, ama onun ışığından yararlanan birini gördüğü zaman hemen söndürürdü.

Rivayete göre Mervan İbn Ebi Hafsâ insanların en cimrisiydi. Bir gün Halife Mehdi’nin huzuruna gitmek üzere çıktı. Karısı ona dedi ki: “Bir hediyeyle dönersen bana ne alacaksın?”

Dedi ki: “Eğer bana yüz bin dirhem verilirse sana bir dirhem veririm.” Altmış bin dirhem verildi. O da karısına dört danık (bir dirhemden küçük) verdi.

Denildi ki: Cimrilerden biri zengindi ve çok malı vardı. Alacağı şeylerin en incelerini ve hafiflerini araştırırdı. Yine bir seferinde ihtiyacı olan şeyleri satın aldı ve bir hamal çağırarak bunları kaç paraya götüreceğini sordu. Hamal, “Bir habbeye taşırım.” dedi. Cimri -bunu pahalı buldu ve-, “İndir” dedi. Hamal dedi ki: “Bir habbeden daha az ne var? Senin ne demek istediğini anlayamadım.” dedi. Cimri bunun üzerine dedi ki: “Bir habbe ile bir tane havuç satın alacağız ve onu birlikte yiyeceğiz.”

BAŞKALARINI KENDİNE/NEFSİNE TERCİH ETMENİN FAZİLETİ

Bil ki cömertlik ve cimrilik derece derecedir.

Cömertliğin en yüksek derecesi **isardır**, yani kendisinin ihtiyacı olduğu halde malını başkasına cömertçe vermektir.

Cimriliğin en şiddetli derecesi ise **insanın kendine karşı cimri olmasıdır**. Öteki yani cömert, ihtiyacı olduğu halde başkasını nefesine tercih eder. Nice cimri vardır ki, malını elinde tutar; hastalanır, tedavi olmaz; canı bir şey ister, cimriliği onu almasına engel olur.

İhtiyacı olduğu halde kendi nefesine karşı cimrilik edenlerin arasında da, ihtiyacı olduğu halde başkasını kendilerine tercih edenlerin arasında da nice kimseler vardır. Çünkü ahlak, Allah'ın bir hediyesidir, onu dilediğine verir.

Cömertlikte başkalarını kendisine tercih etmenin üstünde bir derece yoktur. Allah Teâlâ, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in ashabını başkalarını kendilerine tercih ettikleri için övmüştür: **“Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler.”** (Haşr, 9) Bu ayetin iniş sebebi Ebu Talha kıssasıdır. Güç durumdaki bu adam, kendi yiyeceğini ve çocuklarının yiyeceğini başkalarına verdi. Bu hikâye meşhurdur.

Ebu Cehil'in oğlu İkrime, Süheyl b. Amr, el-Haris b. Hişam ve Muğire oğullarından bir topluluk Yermuk savaşında şehid oldular. Onlar yaralı bir halde yerde yatarlarken kendilerine su getirildi. Hepsi suyu birbirlerine verdiler ve sonunda suyu tadamadan öldüler.

Su, İkrime'ye getirildi. O, kendisine bakan Süheyl b. Amr'a baktı ve ona, “Sen başla” dedi. Süheyl kendisine bakan el-Haris'e baktı ve ona “Sen başla” dedi. Hepsi kendisi değil de önce diğerinin içmesini tercih ediyordu. Sonunda hepsi de içmeden öldüler. Halid b. Velid onların yanına uğrayınca “Canım size feda olsun.” dedi.

Sahabeden bir zata bir koyun kellesi hediye edilmişti. O zat, “Kardeşimin buna benden daha çok ihtiyacı var.” dedi ve onu bir başkasına gönderdi. O da bir başkasına gönderdi. Böylece yedi evi dolaştı, sonunda ilk şahsa geri geldi.

Abdullah b. Cafer, tarlasına gitmek üzere yola çıktı. Bu esnada bir kavmin hurmalığında konakladı. Orada çalışan siyah bir köle vardı. Köle, azığının yanına geldiği zaman bahçeye bir köpek girdi ve kölenin yanına yaklaştı. Köle ona bir parça ekmek attı. Köpek onu yedi. Sonra bir ekmek daha attı. Köpek onu da yedi. Sonra üçüncü defa attı. Köpek onu da yedi. Abdullah da ona bakıyordu. Dedi ki: “Evlat, senin günlük yiyeceğin ne kadar?” Köle, “İşte gördüğün kadar.” dedi. Abdullah, “O halde niçin bu köpeği tercih ettin?” diye sordu. Köle dedi ki: “Burası bir

köpeğin bulunabileceği bir yer değil. Bu köpek uzak bir mesafeden aç olarak gelmiştir. Onu boş çevirmek hoşuma gitmedi.” Abdullah, O halde şimdi ne yapacaksın?” diye sordu. Köle, “Bu günümü aç geçireceğim.” dedi. Abdullah dedi ki: “Ben cömertliğimden dolayı kınanıyorum, hâlbuki şu köle benden daha cömert!” Abdullah böyle dedikten sonra o bahçeyi, içindeki âletlerle birlikte satın aldı. Köleyi de satın aldı, onu azat etti, bahçeyi ve içindekileri de ona bağışladı.

Fakirlerden oluşan bir topluluk kendilerine ait bir yerde toplandılar. Elllerinde hepsine yetmeyecek sayılı çörek vardı. Bu sebeple mevcut çörekleri parçaladılar, lambayı söndürdüler ve yemek için oturdular. Sofrayı kaldırdıklarında çöreklerin olduğu gibi kaldığını gördüler. Çünkü hepsi de arkadaşlarını tercih ettiği için hiçbirini yememişti.

CÖMERTLİĞİN VE CİMRİLİĞİN TANIMLARI VE HAKİKATLERİ

İnsanlar cimriliğin ve cömertliğin tarifini yaparken birçok şey söylediler. Bir kısmı cimriliği, “vacibi engellemektir” diye tarif etti. Bu tarife göre üzerine vacip olanı eda eden kimse cimri değildir. Fakat bu tarif yeterli değildir. Mesela çoluk-çocuğuna sadece hâkim tarafından belirlenen nafakayı teslim eden, sonra onları yedikleri fazladan bir lokma veya hurmadan dolayı sıkıştıran kimse cimri sayılmıştır.

Şu halde cimrilikten kurtulmanın, şeriatte vacip olanı ve insanlıkta gerekli olanı gönül hoşluğuyla vererek mümkün olacağını söylemek en doğrusudur. Şeriatte verilmesi vacip olan, zekâttır ve aile fertlerinin nafakasıdır. İnsanlıkta, yani vicdanen gerekli olan ise sıkıntıyı gidermek ve basit şeylere önem vermemektir. Çünkü basit şeyleri hesap etmek çirkindir, şahıslara ve durumlara göre değişir. Mesela fakir yaptığı zaman çirkin görülmeyen bir şey, zengin yaptığı zaman çirkin görülebilir. Bir kimse yabancıları para konusunda sıkıştırması çirkin görülmezken, ailesini, yakınlarını ve komşularını sıkıştırması çirkin görülebilir.

Cimri, şeriatın hükmüne göre ve insanlık gereği engellenmemesi gereken şeyi engelleyen kimsedir. Şeriatın vacibini ve insanlığın gere-

ğini yerine getiren kimse cimrilikten kurtulmuş demektir. Fakat bundan daha fazlasını vermediği müddetçe cömertlikle vasıflandırılmaz.

Birisi dedi ki: “Cömert, başa kakmadan verendir.”

Denildi ki: “Cömert, verdiği için sevinen kimsedir.”

CİMRİLİĞİN İLACI

Şunu bil ki cimriliğin sebebi mal sevgisidir. Mal sevgisinin de iki sebebi vardır:

1. Uzun emelle birlikte ancak malî imkânlarla erişilebilen şehvî arzuların sevgisidir. Eğer kısa emel ve evlat sahibi ise, onları uzun emelin yerine koyarlar. Çünkü kendisi gibi onların da kalıcı olduğunu düşünür ve onlar için malını tutar, harcamaz.

2. Malın kendisini sevmektir. İnsanlardan öyleleri vardır ki eğer normal bir şekilde harcasa ömrünün kalan kısmında kendisine yetecek kadar malı vardır. Çocuksuz bir ihtiyar olduğu halde fazladan binlerce lirası vardır, fakat ne kendisi için gerekli olan harcamayı yapar, ne de kendisine fayda verecek bir sadaka verir. Öldüğü zaman malını düşmanlarının alacağını veya gizleyip gömerse kaybolacağını da bilir. İşte bu, tedavi umudu bulunmayan bir hastalıktır.

Bu adamın hali, bir şahsı seven kimsenin haline benzer. Sevdiği şahsın elçisi geldiği zaman elçiye sever, asıl sevdiğini unuttur ve elçiyle oyalanır. Dinarlar ve dirhemler de ihtiyaçlara ulaştıran elçilerdir. O kişi de dinarların kendisini sever de ihtiyaçlarını unuttur. Bu, sapıklığın zirvesidir.

Şunu da bil ki her hastalığın tedavisi, sebebinin zıddı ile yapılır.

Şehvet sevgisi, kanaat ve sabırla tedavi edilir. Uzun emeller/büyük beklentiler ölümü çok hatırlayarak tedavi edilir. Kalbin çocuğa düşkünlüğü, çocuğu yaratanın rızkını da yarattığını, kendisine miras kalmayan nice çocuğun durumunun kendisine miras kalan nice çocuktan daha iyi olduğunu bilmekle tedavi edilir.

Çocuğuna mal bırakıp da o çocuğun Allah'ın huzuruna kötülükle gitmesinden sakınmalıdır. Çünkü eğer çocuk salih ise Allah onun velisidir. Eğer fasık ise ona günahları işlerken kullanacağı bir mal bırakmamalıdır. Cimriliğin kötülenmesi ve cömertliğin övülmesiyle ilgili zikrettiğimiz hadisleri kulağına devamlı tekrarlamalıdır.

Şunu bil ki dünyada sevilen şeyler çok olduğu zaman onların kaybedilmesi de pek çok musibete ve üzüntüye sebep olur. Malın afetini bilen kimse kalbinde ona yer vermez. Ondandır sadece ihtiyacı kadarını alan ve bunu ihtiyacı için tutan kimse cimri değildir. Allah en iyi bilendir.

* * *

28- ŞÖHRET VE MAKAM DÜŞKÜNLÜĞÜ İLE RİYANIN KÖTÜLENMESİ

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: “*Ümmetim hakkında en çok korktuğum şey, riya ve gizli şehvettir.*”⁽³⁴²⁾

Gizli şehvetin tehlikelerine değil kulların geneli, büyük âlimler bile karşı koyamamışlardır. Buna âlimler ve ahiret için kolları sıvayan abid-ler müptela olurlar.

Çünkü onlar nefislerini mağlup edip onunla mücadele ettikleri, şehvetlerinden kesildikleri ve kendilerini çeşitli ibadetleri yapmaya zorladıkları zaman; nefisleri, azalarıyla işleyecekleri zahirî günahlara tamah etmekten aciz kalır, ilim ve amel işliyor görünme mutluluğunu arar. Bu şekilde, mücahedenin şiddetinden kurtuluşun yolunu, halkın nazarında kabul görmenin ve halkın onlara vakar ve saygıyla bakmasının lezzetinde bulurlar. Nefisler bundan büyük bir zevk alır. Artık masiyetleri ve şehvetleri terk etmek onlara çok basit gelir.

Gizli zevklere ve gizli şehvetlere ulaştığı için artık ibadetlere devamın çetinliği ve zorluğu ona çok yumuşak ve kolay gelir. O artık Allah'ın ihlâslı bir kulu olduğunu zanneder. Hâlbuki münafıklar defterine yazılmıştır. Bu ancak Allah'a yakınlık kazanmış kulların kurtulabilecekleri büyük bir tuzaktır.

Bu yüzden denilmiştir ki, siddıkların kalbinden en son çıkacak şey, liderlik sevdasıdır. Bu, şeytanın en büyük ağı olan bir gizli hastalık olduğu için bu hastalığın sebebini, hakikatini ve kısımlarını etraflıca açıklamak gerekmektedir.

⁽³⁴²⁾ İbn Mace (4205); Taberanî, *el-Kebir* (7144, 7145); Ebu Nuaym, *el-Hilye*, (1/268). Şeddad b. Evs *radiyallahu anhu* tarafından rivayet edilmiştir. İsnadı zayıftır.

MAKAM VE ŞÖHRET DÜŞKÜNLÜĞÜNÜN KÖTÜLENMESİ, SADE VE SIRADAN OLMANIN FAZİLETİ

Şunu bil ki mevki-makam düşkünlüğü, aslında şan ve şöhretinin yayılmasından hoşlanmak demektir. Bu büyük bir tehlikedir. Kurtuluş, sadelik ve sıradanlıktır.⁽³⁴³⁾ Hayırlı insanların maksadı şöhret olamaz. Onlar şöhretin ve şöhret sebeplerinin peşine düşmezler. Eğer şöhret Allah tarafından gelirse (kabul eder, ama) ondan da kaçmaya, sade ve sıradan olmaya çalışır.

Abdullah b. Mesud *radiyallahu anh*'tan rivayet edildiğine göre, o bir gün evinden çıkınca bir topluluk tarafından takip edildi. Onlara döndü ve dedi ki: "Beni niçin takip ediyorsunuz? Vallahi eğer yüzüme bir kapı kapatılmış olsa sizden iki kişi bile beni takip etmez." Başka bir lafızda ise şöyle dediği rivayet edilir:

"Haydi geri dönün! Çünkü izleyen için bir zillet, izlenen için de bir fitnedir."

Ebu'l-Âliye *-Allah rahmet eylesin-* yanına dört kişiden fazla kimse oturduğu zaman kalkar giderdi.

Halit b. Ma'dan *-Allah rahmet eylesin-* etrafındaki insan halkası büyüdüğü zaman şöhretten hoşlanmadığı için kalkıp giderdi.

-Allah rahmet eylesin- Zührî şöyle dedi: Herhangi bir şeydeki zühd-den daha azını liderlikte görmedik. Bir adamın yiyeceğe, içeceğe ve servete değer vermediğini görüyoruz, fakat liderlik elinden alındığı zaman kızıyor ve düşman kesiliyor.

Bişr el-Hafî'ye bir adam dedi ki: "Bana bir tavsiyede bulun." O da şöyle dedi: "Sade ve sıradan ol/ortaya çıkma ve yiyeceğin temiz olsun/helalinden olsun." Sonra şöyle dedi:

"Dünyada insanlar tarafından tanınmayı seven kimse ahiretin tadını alamaz."

(343) "Sadelik ve sıradanlık," kitabın aslında الخمول kelimesiyle ifade edilmiştir. الخمول/"Kapalı, insanlar arasında bilinmeyen meclislerde anılmayan." demektir, "tembel" anlamına gelmez.

Müslim'in *Sahih*'inde şöyle rivayet edilmiştir:⁽³⁴⁴⁾ Ömer b. Sa'd, babası Sa'd b. Ebi Vakkas'ın yanına gitmek üzere yola çıktı. Babası bu esnada Medine'nin dışına çıkan koyunlarının yanında bulunuyordu. Onu görünce dedi ki: "Şu binitlinin şerrinden Allah'a sığınırım." Oğlu, Sa'd'ın yanına gelince ona dedi ki: "Babacığım! Sen geldin devele-
rinin ve koyunlarının arasına yerleştin, insanları da kendi aralarında iktidar kavgası içinde bıraktın, öyle mi?" Sa'd, oğlu Ömer'in göğsüne vurdu ve dedi ki: "Sus! Ben Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediğini duydum: '*Allah takva sahibi, zengin ve gizli/ortalıkta görünmeyen kulunu sever.*'"

Ebu Uname *radiyallahu anh*'tan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "*En beğendiğim dostum, malı ve insanlara yükü az olan, namazında devamlı ve duyarlı, Rabbine kulluğunu en güzel şekilde yerine getiren, gizli-açık her durumda Allah'a itaat eden, insanlar arasında bilinmediği için parmakla gösterilmeyen, kendisine yetecek kadar rızık olup buna sabreden mümindir.*" Sonra eliyle -dikkat çekmek için- vurdu ve şöyle dedi: "*Ölümü çabuk, ağlayanı ve mirası az olandır.*"⁽³⁴⁵⁾ Hadis hasendir.

İbn Mesud *radiyallahu anh* arkadaşlarına tavsiyelerde bulundu ve şunları söyledi: "İlim pınarları, hidayet kandilleri olunuz. Evlerinize bağlı kalın, gecelerin ışığı olunuz. Kalpleri yenileyin. İki eski elbiseniz olsun yeter. Böyle olursanız gökyüzünde tanınır, yeryüzü halkı arasında gizlenirsiniz."

Soru: Bunlar sadelik ve sıradanlığın faziletidir ve şöhretin yerilmesidir. Peygamberlerin ve büyük âlimlerin şöhretinden daha büyük hangi şöhret vardır?

Cevap: Kötülenen şey, insanın şöhret peşinde koşmasıdır. Fakat insanın bir talebi olmaksızın Allah tarafından gelen şöhret kötülenmiş değildir. Aslında şöhretin varlığı zayıflar için bir fitnedir. Zayıfın durumu,

⁽³⁴⁴⁾ Müslim (2965); Ahmed (168, 177).

⁽³⁴⁵⁾ Tirmizî (2348); İbn Mace (4117); Ahmed (5/252, 255); Taberânî, *el-Kebir* (7829), (7860); Hâkim (3/123). İsnadı zayıftır.

yüzme bilmeyip de denize düşen kimsenin durumu gibidir. Ona birisi yapıştığı zaman kendisi de batar, onu da batırır. Fakat usta bir yüzücü olursa denize düşenlerin ona yapışması kurtulmaları için bir sebeptir.

MAKAM DÜŞKÜNLÜĞÜNÜN HAKİKATİ VE BUNUN FITRATEN SEVİMLİ OLMASI

Şunu bil ki makam ve mal, dünyanın iki direğidir. Malın manası kendilerinden istifade edilen maddelere sahip olmaktır. Makamın manası ise kalplere sahip olmak, yani onların saygısını ve itaatini sağlayıp onlar üzerinde tasarrufta bulunmaktır.

Makam, insanların kalplerinde yer edinmektir. Kalplerin bu şahsın, kemal sıfatlardan bir sıfata sahip olduğuna inanmasıdır. Bu sıfat ya onun ilmini ifade eden bir sıfattır ya ibadetini ya nesebini ya kuvvetini ya güzel görünümünü ya da insanların kemal olduğuna inandıkları başka bir yönünü ifade eden bir sıfattır. İnsanlar bu şahsın bu sıfatlardan ne kadarına sahip olduğuna inanıyorlarsa kalpleri de o ölçüde ona itaat eder, onu över, ona hizmet eder ve saygı gösterir.

Bu, makam ve rütbe sevgisinin insanın yaratılışında mevcut olduğunu ve bu sevginin mal sevgisinden derin olduğunu gösterir. Çünkü malın kendisi bir gaye değildir. Belki o, sevilen ve istenen şeylere ulaşmanın bir aracıdır. Makam ve malın sebepte ortaklığı, sevgide ortaklığını gerektirir. Makam ve rütbe bu konuda maldan ağır basar.

MAKAM SEVGİSİNİN ÖVÜLENİ VE YERİLENİ

Makam ve rütbenin övüleni vardır, yerileni vardır. Çünkü yiyecek, giyecek ve benzeri şeyler için insanın mala ihtiyacının olduğu malumdur. Aynı şekilde insanlarla birlikte yaşayabilmek için de birtakım makamlara ve rütbelere ihtiyaç vardır. İnsan kendisini koruyacak sultan, kendisine yardım edecek arkadaş ve hizmet edecek hizmetçi olmadan yapamaz. O halde bunu sevmek kötü değildir. Çünkü makamlar, tıpkı mal gibi, gayelere ulaşmanın birer aracıdır.

Bu konudaki gerçek şu ki aslında sevilen şeyler mal ve makamın kendileri değildir. Bir kimsenin kendisinde bulunan bir özellik sebebiyle ve sahih bir gaye için makam talebinde bulunması mübahtır. Mesela Yusuf *aleyhisselam*, **“Beni hazinelerin başına görevlendir. Çünkü ben iyi bir koruyucuyum ve bu işi iyi bilirim dedi.”** (Yusuf, 55) Veya konumunu kaybetmemek için kendi kusurlarından birini gizlemek de mübahtır. Ancak kendisinde olmayan ilim, takva ve asalet gibi bir sifata başkalarını inandırarak bir mevki elde etmeye çalışmak yasaklanmıştır.

Aynı şekilde başkalarını kendisinin huşu içinde namaz kıldığını inandırmak için özene bezene namaz kılmak da böyledir. Çünkü bu riyakârlıktır. Yalanla dolanla kalplere hâkim olmak da, hile ve aldatma ile mal sahibi olmak da caiz değildir.

MAKAM SEVGİSİNİN TEDAVİSİ

Şunu bil ki kalbinde makam sevdası galip gelen kimse, bütün gayretini insanların gönlünü kazanmaya hasreder. Onlara kendisini sevdirmek ve göstermek için delicesine çalışır. Bütün sözleri ve davranışları daima onların gözünde kendi konumunu/derecesini yükseltmeye yöneliktir. Bu, münafıklığın tohumudur ve fesadın/bozulmanın başlangıcıdır. Çünkü insanların gönüllerinde yer edinmek isteyen herkes -aslında- kendisinde olmayan şeyi göstermek suretiyle münafıklık yapmak mecburiyetinde kalır. Bu, onu ibadetlerde gösterişe, yasakları çiğnemeye ve kalpleri avlama teşebbüsüne sürükler.

Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* mal ve makam sevgisini ve bunların dine olan zararını, bir koyun sürüsünün içine bırakılan zararlı iki kurda benzetmiştir.⁽³⁴⁶⁾

O halde makam ve rütbe düşkünlüğü helak edici şeylerdendir. Tedavi edilmesi gerekir. Tedavisi ilim ve amelden oluşur. İlim, makama düşkünlüğün sebebini bilmektir ki bu sebep, insanların şahısları ve kalpleri üzerinde tam bir güç sahibi olmaktır. O, samimi ve temiz düşüncelere sahip olsa bile sonu ölümdür. Dünyada makam sahiplerinin başına gelen

⁽³⁴⁶⁾ Bu hadisin tahriri (317) no'lu dipnotta geçmiştir.

tehlikelerin ve afetlerin kendi başına gelebileceğini, haset edilebileceğini ve hakkında insanların incitici şeyler konuşabileceklerini düşünmelidir. Onların daima makamlarını kaybetmenin korkusuyla yaşadıklarını ve kalplerdeki konumlarının değişmesinden çekindiklerini görürsün.

Kalpler kaynamakta olan bir tencereden daha hızlı şekilde değişir. Bunları gözetmenin meşguliyeti dünya hayatında üzüntü ve sıkıntıları beraberinde getirir, makamın vereceği hazzı ve zevki bulandırır. Bu yüzden ahirette kaybedilenler bir yana, dünyada bile umutlar, korkularını karşılamaz.

Bu, makam ve rütbe düşkünliğünün ilim yönünden tedavisidir.

Amel yönünden tedavisine gelince bu, insanların gözünde değerini düşürecek hal ve davranışlarda bulunmaktır. Nitekim padişahlardan biri, bir zahidi ziyarete gider. Zahide yaklaştığı zaman zahid yemek için sebze ve süt ister, obur bir şekilde yemeye başlar, lokmaları ağızda büyütür. Padişah onu bu halde görünce gözünden düşer ve zahidin yanından ayrılır.

İbrahim en-Nehaî, hüküm vereceği zaman kırmızı bir elbise giyer ve çarşının içinde otururdu.

Şunu da bil ki zahidin insanlarla ilişkiyi kesmesi insanlar nazarındaki mevkinin yükseltebilir. Zahid böyle bir fitneden korktuğu zaman bundan kurtulmak için onların arasına karışmalı, çarşılarında pazarlarda yürümelidir. İhtiyaçlarını satın alıp taşımaları ve onların dünyalarından ümidini kesmelidir. Böyle yaparsa makam sevdasından kurtulma hedefine ulaşır.

Bişr el-Hâfi, bir attarın yanında otururdu. Bugün zahidlik taslayan kurnazlar buna dikkat etmiyorlar.

ÖVGÜDEN HOŞLANMANIN VE YERGİDEN NEFRET ETMENİN TEDAVİ ŞEKLİ

Şunu bil ki, insanların çoğu, insanların tenkidinden korktukları ve övgülerinden hoşlandıkları için helak olmuşlardır. Bu yüzden onların bütün hareketleri övülme umudu ve yerilme korkusuyla insanların rı-

zasına uygun olmaya yönelik hale gelmiştir. Bu, insanı helake sürükleyen şeylerdendir, mutlaka tedavi edilmesi gerekir.

Bunun tedavi yolu hangi vasıftan dolayı övüldüğüne bakmaktır. Eğer bu vasıf sende varsa bu, ya ilim ve takva gibi sevinilecek ve övülecek bir sıfattır ya da makam ve mal gibi sevinilmesi uygun olmayan şeylerden biridir.

Birincisinden ise kötü sondan sakınması gerekir. Kötü son korkusu övülme sevincinden/ve şımarıklığından alıkor. Sonra, eğer sen iyi bir son umuduyla sevinirsen bu sevincin, insanların övgüsünden dolayı değil, Allah'ın sana ilim ve takvayı lutfetmesinden dolayı olmalıdır.

İkinci kısma gelince bu, makam ve mal sebebiyle övülmektir. Bununla sevinmek yakında çerçöp haline gelecek yeryüzü bitkisiyle sevinmek gibidir. Bununla ancak akılsızlar sevinir. Eğer övüldüğün sıfat sende yoksa, olmayan bir sıfattan dolayı övülmenin sevinci tam bir deliliktir.

Dilin afetleri bölümünde övülmenin afetlerini de zikretmiştik. Övüyorlar diye sevinmemek gerekir, bilakis bundan dolayı hoşnutsuzluk hissetmelidir. Nitekim selef, övülmekten hoşlanmaz ve kendilerini övenlere de kızarlardı.

YERİLMekten HOŞLANMAMANIN TEDAVİSİ

Yerilmekten hoşlanmamanın tedavisi, övülme sevincinin tedavisinden öğrenilir. Çünkü bu onun zıddıdır. Bu konuda söylenecek şeylerin özeti şudur: Eğer seni kötüleyen kimse doğru söylüyorsa ve maksadı da sana nasihat etmekse ona minnet etmen gerekir, kızman değil. Çünkü o sana kusurlarını göstermektedir. Eğer bununla maksadı sana nasihat etmek değilse o zaman da o kendi dinine zarar vermiş olmaktadır. Sen onun sözünden yararlanabilirsin. Çünkü sana bilmediğin şeyleri öğretmekte ve unuttuğun hatalarını hatırlatmaktadır. Senin temiz olduğun bir konuda sana iftira ederse şu üç şeyi düşünmen gerekir:

1. Sende bu ayıp yoksa bile benzerleri olabilir. Senin, Allah'ın gizlediği ayıp ve kusurların ayan olanlardan daha çoktur. O halde Allah'a

şükretmelisin. Çünkü sendeki ayıplardan onu haberdar etmedi ve sende olmayanı zikretmekle onu senden defetti.

2. Bunun senin günahlarına kefaret olduğunu düşünmendir.

3. O kendi dinine karşı cinayet işlerken ve Allah'ın gazabına maruz kalırken senin Allah'tan onun affını dilemen gerekir. Nitekim rivayet edildiğine göre bir adam, İbrahim b. Edhem'in başını yardı. İbrahim onun affı için dua etti: "Ben onun yüzünden sevaba nail oldum. Hal böyleyken onun benim yüzümden cezalandırılmasını istemem." Bu hikâye hilm bölümünde daha önce zikredilmişti.

RIYA, KISIMLARI VE YERİLMESİ

Kur'an ve sünnette riya kötülenmiştir. Bunlardan birisi Allah'ın şu ayetidir: **"Vay o namaz kılanların haline! Onlar namazlarının bilincinde değildirler! Onlar gösteriş yaparlar."** (Maun, 4-6) **"Artık kim Rabbine kavuşacağını umuyorsa salih amel işlesin ve Rabbine kullukta kimseyi O'na ortak koşmasın."** (Kehf, 110)

Hadislere gelince Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, Rabbin-den rivayet ettiği kudsî bir hadiste şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Kim Benden başkasını Bana ortak koştuğu bir ameli işlerse o amel, ortak koştuğuna aittir. Ben o amelden beriyim."*⁽³⁴⁷⁾

Bir hadiste de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: *"Sizin için en çok korktuğum, küçük şirk'tir."* Dediler ki: *"Ey Allah'ın Rasûlü! Küçük şirk nedir?"* Şöyle dedi: *"Riyadır. Allah Teâlâ herkesi ameline göre mükâfatlandıracağı kıyamet günü şöyle buyuracak: 'Dünyada kime gösteriş yaptıysanız gidin bakın, onların yanında sizin için bir mükâfat var mı?'"*⁽³⁴⁸⁾

⁽³⁴⁷⁾ İbn Mace (4202), Ebu Hureyre *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Bunu Müslim (2975) şu lafızla tahrir etmiştir: *"Benim, Bana ortak koşulanların ortaklığına ihtiyacım yoktur. Kim Benden başkasını Benimle beraber Bana ortak koşarsa onu da, şirkini de terk etim."*

⁽³⁴⁸⁾ Ahmed (5/428, 429); Beğavî, *Şerhu's-Sünne* (14/324); Taberânî, *el-Kebir*; Beyhakî, *eş-Şuab*, (6821) Mahmud İbn Lebid *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir. Hadis sahihtir.

Bîşr el-Hâfî dedi ki: “Kaval çalarak dünyalık istemem, din ile dünyalık istememden bana daha sevimlidir.”

RİYANIN HAKİKATİ VE RİYA YAPILAN ŞEYLER

Bil ki “riya” kelimesi “ru’yet”ten, “süm’a” kelimesi “sema”dan türemiştir. “Mürâî,” insanlara, onların nazarında itibar kazanacağı bir şeyi gösteren kimsedir. Bunun kısımları vardır.

Birincisi: Beden ile yapılan riya. Çok çalıştığını ve ahiret korkusu içinde olduğunu onlara göstermek için bitkin ve solgun görünmektir. Saçını başını düzeltmeye bile vakit bulamayacak şekilde din ve ahiret işlerine daldığını göstermek için saç baş dağınık halde görünmek de böyledir.

Devamlı oruç tuttuğunu göstermek için sesini alçaltmak, gözlerini kısmak ve dudaklarını solgun göstermek de buna yakındır. Bu sebeple İsa *aleyhisselam* dedi ki: Sizden biriniz oruç tuttuğu zaman başını yağlasın ve saçlarını tarasın. Çünkü oruçlunun riya afetine maruz kalmasından korkulur. Bu, dindarların beden yönünden içine düştükleri bir riya’dır. Dünya ehli ise semiz, parlak renkli, orta boylu, güzel yüzlü ve temiz bedenli görünmekle riya yaparlar.

İkincisi: Kılık-kıyafetle yapılan riya. Yürürken boynunu bükmek, yüzünde secde tozları bırakmak, kalın ve yün elbiseler giymek, paçaları sıvamak, kolları kısaltmak, elbiseyi yırtık ve pis bırakmak gibi.

Gerçekte sûfilerin niteliklerinden uzak olduğu halde onlara benzetmek için yamalı ve mavi elbise giymek de riya’dır.

Dikkatleri çekmek için sarığının üzerine örtü örtmek de riya’dır.

Bunlar da sınıf sınıftır. Bunlardan kimisi salih insanların yanında bir yer edinmek için yırtık, kirli ve kaba elbiseler giyerek zahidlik görüntüsü verir. Bununla maksadı gösteriş yapmaktır. Bu, selevin giydiği gibi orta ve temiz bir elbise giymeye zorlansa insanların onun hakkında “önce zahiddi sonra bu yoldan döndü” demelerinden korktuğu için kendini kurbanlık gibi görür.

Bir kısmı da vardır ki bunlar da hem salihlerin nazarında kabul görmek isterler, hem de dünya ehli meliklerin, emîrlerin ve tüccarların yanında kabul görmek isterler. Eğer lüks elbiseler giymiş olsalar onları âlimler ve salihler kabul etmezler. Yırtık ve kalitesiz elbiseler giymiş olsalar meliklerin ve zenginlerin gözlerinden düşerler. Onlar hem din ehli hem de dünya ehli tarafından kabul edilmek isterler. Bu sebeple ince yünler, yumuşak elbiseler ve süslü kaftanlar giyerler. Onlardan birinin elbisesinin değeri en az bir zengin elbisesinin değerindedir. Rengi ve modeli de salihlerin elbiselerinin rengindedir. Böylece her iki tarafın da kabulünü kazanmak isterler.

Bunlar kaba ve kirli bir kumaş giymeye zorlansalar, meliklerin ve zenginlerin gözünden düşmekten korktukları için, kendilerini kurbanlık gibi görürler. Eğer ince, kaliteli beyaz bir keten giymeye zorlansalar, salihler nazarındaki konumlarını kaybetmekten korktukları için, bu onlara ağır gelir. Kendine has giyim-kuşam tarzı belirleyen her bir riyakâra, kötülenmekten korktuğu için, bu tarzın altına düşmek veya üstüne çıkmak ona ağır gelir.

Dünya ehline gelince onların riyaları da kıymetli elbiseler ve güzel binitlerle, giyimde, kuşamda, yemede, içmede, meskende ve ev eşyasında en güzelleri iledir. Evlerinde kaba saba elbiseler giyerken halkın içine giyimde mübalağa etmedikleri bu halleriyle çıkacak olsalar bu onlara çok ağır gelir.

Üçüncüsü: Sözle yapılan riya. Dindarların riyası vaaz ve nasihatle, haberleri ve rivayetleri ezberlemekle olur. Bunu tartışma yapmak, çok bilgili olduklarını ve sefin hal ve hareketlerine çok önem verdiklerini göstermek için yaparlar. Dindar görünmek için insanların yanında zikirle dudaklarını hareket ettirirler, kötülüklere insanların arasında öfkelenirler. Korku ve hüznün duyguları içinde okuduklarına işaret olsun diye Kur'an okurken seslerini kısarlar ve inceltirler.

Dünya ehli ise şiirler ve darb-ı meseller ezberleyerek ve edebiyat parçalayarak riyakârlık yaparlar.

Dördüncüsü: Amelle yapılan riya. Mesela namaz kılan kişinin, kıyâmı uzatarak, rükû ve secdeleri uzatarak, huşu görüntüsü vererek ve benzeri davranışlar sergileyerek riyakârlık yapması bu kısma girer.

Oruç, hac, zekât ve cihad gibi ibadetlerde de aynı rikârlığı yapar.

Dünya ehli de haşmetli görünmek için çalımla, büyülenerek, elini kolunu sallayarak, kısa adımlarla, eteklerinin uçlarını tutarak ve sağa sola dönerek yürürler.

Beşincisi: Arkadaşları ve ziyaretçilerle riyakârlık yapmak. “Fılan kişi filan kişiyi ziyaret ediyor, dindarlar ona gelip gidiyorlar, ondan bereket umuyorlar” denilsin diye bir âlimi veya âbidi kendisini ziyarete zorlayan kimse gibi. “Pek çok hocayla karşılaştı ve onlardan istifade etti” denilmesi için hocaların çokluğuyla gösteriş yapan ve bununla övünen kimse de böyledir. Bunların hepsi riyakârların riya vasıtalarındır. Bunlarla kulların kalplerinde ve gönüllerinde makam ve mevki edinmek isterler.

Kimisi sadece makam peşindedirler. Dağda inzivaya çekilen nice derviş, manastırlarda inzivaya çekilen nice rahip vardır ki insanların mallarına tamah etmedikleri halde sadece onların gönlünde yer edinmekten/makam sahibi olmaktan hoşlanırlar.

Kimisinin maksadı mal edinmektir, kimisinin de övülmek ve şan şöhrat sahibi olmaktır.

Soru: Riya haram mıdır, mekruh mudur, yoksa mübah mıdır?

Cevap: Bunun cevabı ayrıntılıdır. Riya ya ibadetler yoluyla yapılır ya da başka yollarla. Eğer ibadetlerle riyakârlık yapılırsa bu haramdır. Çünkü namazı, sadakası, haccı ve diğer ibadetlerine riyaı karıştıran kimse isyankârdır, günahkârdır. Çünkü o, bununla ibadete sadece kendisi layık olan Allah’tan başkasına yönelmiş oluyor. Riyakâr bu davranışıyla Allah’ın gazabını hak ediyor.

Şayet ibadetle değil de başka bir yolla, mesela malî imkânlar elde etmek için riyakârlık yapıyorsa, kulların kalbinde yer edinmek yönünden bu haram değildir. Fakat hileli ve yasaklı başka yollarla mal kazan-

mak mümkün olduğu gibi -bu yolla da mal kazanmak mümkündür-. Makam elde etmek için yapılan riya da aynı hükümdedir. İnsanın kendisine ihtiyaç olduğu halde az miktarda bir malı kazanması övüldüğü gibi makam elde etmek de aynı hükümdedir.

Yusuf *aleyhisselam*, **“Ben iyi bir koruyucuyum ve bu işi iyi bilirim.”** (Yusuf, 55) derken yaptığı şey makam talebidir. Çok da olsa makam talebinin haram olduğunu söyleyemeyiz. Ancak mal talebinde de zikrettiğimiz gibi sahibini caiz olmayan yollara sevk ettiği zaman haramdır.

Elde etmek için hırslanmadığı ve kaybolmasına üzülmeyeceği müddetçe büyük bir makama sahip olmanın bir zararı yoktur. Çünkü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in ve sonraki din âlimlerinin makamından daha büyük bir makam yoktur. Fakat bütün gayretini makam elde etmek için harcamak dinde noksanlıktır. Bununla beraber haramlıkla nitelendirilemez.

İnsanların arasına çıkarken güzel bir elbise giymek muhakkak ki bir riya’dır, onlar için yapılan bütün süslenmeler de böyledir, fakat bunların yasaklandığı söylenemez.

Riyadaki maksatlar farklı farklıdır. İnsanların çoğu kendilerinin hiçbir zaman eksik görülmesini istemezler.

Müslim’in müfred hadisleri içinde İbn Mesud *radiyallahu anh*’tan rivayet ettiği bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: *“Kalbinde zerre ağırlığınca kibir bulunan kimse cennete giremez.”* Bir adam şöyle dedi: *“Kişi elbisesinin güzel olmasını, ayakkabısının güzel olmasını ister. -Bu da kibir sayılır mı?-”*

Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dedi:

“Muhakkak ki Allah güzeldir, güzeli sever. Kibir, hakkı inkâr ve insanları tahkirdir.”⁽³⁴⁹⁾

İnsanlardan bazıları Allah’ın nimetini göstermeyi tercih ederler. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de bunu emretmiştir.

⁽³⁴⁹⁾ Müslim (91); Ebu Davud (4091); Tirmizî (1999); Ahmed (1/385, 427); Hâkim (1/26).

RIYANIN DERECELERİ

Bil ki riyanın bazıları bazılarından daha şiddetlidir.

* Riyanın en kötüsü ve kabası, ibadetle asla bir sevabın kastedilmediği riya'dır. Mesela insanlar arasındayken namaz kıldığı halde kendi başınayken namaz kılmayan kimse böyle bir riyakârdır.

* İkinci derecede riya: Riya ile birlikte zayıf da olsa sevap kastının da olmasıdır. Öyle ki eğer yalnız olsa o ameli yapmazdı. Bu, Allah'ın gazabını hak etmesi yönünden birincisine yakındır.

* Üçüncü derecesi: Riya ve sevap kastının eşit olmasıdır. Şayet riya niyetinin yanında sevap niyeti olmasaydı veya sevap niyetinin yanında riya niyeti olmasaydı bu amel için harekete geçmezdi. Bunun ıslah ettiği şey kadar ifsat ettiği şey de vardır. Günahtan kurtulamaz.

* Dördüncü derece: İnsanların kendisini görmesi, onun zindeliğini ve hevesini artırır. Hiç kimse görmese o ibadetini yine yapacaktı. Böyle bir kimse sahih niyetine göre sevap, fasit niyetine göre günah kazanır. İbadetin aslıyla değil de vasıflarıyla riyaya yakındır. Mesela bir kimse rükû ve secdelerini kısa tutmak ve kıraati uzatmamak niyetiyle namaza durur, fakat insanlar kendisini namaz kılariken gördüklerini hissedince bunları en güzel şekilde yapmaya çalışır. İşte bu yasaklanmış bir riya'dır. Çünkü insanların saygısını kazanmayı da hedefleyen bir ibadet vasfını kazanmıştır. Fakat ibadetin aslında riya yoktur.

KARINCANIN AYAK İZİNDEN DAHA GİZLİ RİYA

Bil ki riyanın açık olanı vardır, gizli olanı vardır.

Açık olan riya insanı harekete geçiren ve onu ibadete sevk eden riya'dır. Bundan az **gizli olan riya** yalnız riya için yapılmayan ameldeki riya'dır. Fakat bu riya, kendisiyle Allah'ın rızasının kastedildiği ameli kolaylaştırır. Mesela, her gece teheccüde kalkmayı âdet haline getirdiği halde yine de bu iş kendisine ağır gelen kimseye bir misafir geldiği zaman teheccüde canla başla ve kolayca kalkar. Bundan daha gizli olanı ise, amelde ve onun kolaylaştırılmasında etkisi olmamakla beraber

yine de kalpte gizlenmiş bulunan riya'dır. Amele çağrıya etki etmediği zaman onu ancak alametlerle tanımak mümkün olur. En açık alameti ise insanların onun ibadetini bilmesinden mutluluk duymasıdır. Nice ihlâslı kul vardır ki hiçbir riya kastı yoktur, hatta riya'dan hoşlanmaz ve ibadetini de bu şekilde yapar, fakat daha sonra insanlar onun ibadetini duydukları zaman buna sevinir ve memnun olur. Bu memnuniyet ve sevinç, kalbinden ibadetin yorgunluğunu giderir. Bu sevinç, gizli riya'ya işaretler, sevinç ondan sızar. Kalbin insanlara iltifatı olmasaydı insanlar kendisinden haberdar olduğu zaman sevincini izhar etmezdi. Ateşin taştan gizli olması gibi riya da kalpte gizlidir. Halkın haberdar olması ondan sevinç ve mutluluk izini izhar eder. Sonra halkın haberdar oluşunun kendisinde meydana getirdiği hazza karşı herhangi bir hoşnutsuzluk da göstermez. Hatta gizlice harekete geçer ve açıkça olmasa da üstü kapalı olarak kendisinden haberdar olunmasını sağlamaya çalışır.

Bazen daha da gizli olabilir; üstü kapalı veya açıkça sözünü etmez, fakat zayıflık, sararma, solgunluk, dudakların kuruluğu ve uzun tehecüde delalet eden ağır uykusuzluk gibi emarelerle insanların onun ibadetinden haberdar olmalarından gizli bir memnuniyet duyar.

Bundan daha gizlisi de vardır. Öyle bir gizlenir ki, ne başkalarının kendisinden haberdar olmasını ister, ne de onların haberdar olmasından dolayı sevinir. Fakat o, bununla beraber insanlar kendisini gördükleri zaman selama onların başlamasından, onu güler yüzle ve saygıyla karşılamasından, onun ihtiyaçlarını karşılamak için koşuşturmalarından, muamelede kendisine müsamaha göstermelerinden ve kendisine yer vermelerinden hoşlanır. Birisi bu konuda ona karşı kusur işlese bu kalbine ağır gelir. Gizlediği ibadetinden dolayı saygı beklediği için bu adamın kendisine uzak olduğunu hisseder.

Halk ile ilgili şeylerin hepsinde ibadetin; varlığı da yokluğu gibi olmadığı müddetçe gizli riya şaibesinden uzak değildir. Bunların hepsi sevabı eksiltebilir. Bundan ancak siddıklar kurtulabilirler.

Vehb b. Münebbih'ten şöyle rivayet ettik: Dervişlerden biri, arkadaşlarına şöyle dedi: Bizim mallarımızdan ve çocuklarımızdan ayrılmamızın sebebi -onların arasında- isyana dalma korkusudur. Oysaki bu davranışımızda mal ve çocuk sahiplerinin içine düştükleri günahtan daha çok günaha girmekten korkuyoruz. Birimiz birisiyle karşılaştığında dinî konumu sebebiyle daha fazla saygı görmek ister. Eğer bir ihtiyacı varsa bu ihtiyacının giderilmesini ister. Eğer bir şey satın alırsa dinî konumu sayesinde onu daha ucuza almak ister. Dervişin bu hali o insanların padişahının kulağına gider. Padişah büyük bir kabileyle o dervişin ziyaretine gelir. Öyle ki dağlar ovalar insanla dolar. Derviş, "Bu nedir?" der: "Padişaktır" derler. Derviş, arkadaşına, "Bana bir yiyecek getirin." der. Hemen ona sebze, yağ ve ağaç özlerinden yapılmış bir yemek getirilir. Ağzının iki tarafını doldurarak çirkin bir şekilde yemeye başlar. Padişah der ki: "Arkadaşınız nerede?" "İşte budur." derler. Padişah, dervişe şöyle der "Sen nasıl birisisin?" Derviş, "İnsanlar gibiyim." der. Bunun üzerine padişah, "Bu adamda hayır yoktur" der ve oradan ayrılır. Derviş arkasından der ki: "Onu benden, beni kötüleyerek ayıran Allah'a hamdolsun!"

İhlâs sahipleri daima gizli riyaadan korkarlar ve birtakım aldatmacalarla salih amellerini insanlara göstermemeye, kötülüklerini gizlemekten çok salih amellerini gizlemeye çalışırlar. Bütün bunları kıyamet günü Allah'ın kendilerini ihlâslarından dolayı mükâfatlandırması için amellerini riyaadan kurtarmak umuduyla yaparlar.

Gizli riya şaibeleri sayılamayacak kadar çoktur. Ne zaman ibadetinin bilinmesiyle bilinmemesi arasında bir fark görürse onda mutlaka riyaadan bir parça vardır demektir. Fakat her riya şaibesi/lekesi, sevabı yok edici, ameli ifsad edici değildir. Bu konunun daha ayrıntılı olarak anlatılması gerekmektedir.

Soru: İbadet ve taatinin bilinmesinden memnun olmayan kimseyi hemen hemen göremezsin. O halde bütün memnuniyet ve sevinçler kötü müdür? Yoksa bazıları iyi, bazıları kötü müdür?

Cevap: Memnuniyet ve sevinçler iki kısma ayrılır:

Övülen memnuniyet ve sevinçler: Adamın maksadı ibadet ve taatini gizlemek ve sadece Allah rızası için yapmaktır, fakat insanların bunu öğrendiklerini bildiği zaman bunu onlara Allah Teâlâ'nın bidirdiğini, kendi ahvalindeki güzellikleri onlara Allah'ın haber verdiğini bilir ve Allah'ın bu güzel muamelesinden, nazarından ve lütfundan dolayı memnuniyet ve sevinç duyar. Çünkü O, itaati ve masiyeti gizler. Allah Teâlâ daha sonra itaati açığa çıkartır ve masiyeti gizler. O'nun çirkini gizlemesi ve güzeli açığa çıkarmasından daha büyük lütuf yoktur. Kulun sevinci de bundan dolayıdır. Yoksa insanların övgüsünden ve onların gönüllerinde bir yer edinmekten dolayı değildir.

Kul, Allah'ın dünyada güzeli gösterip çirkini gizlemesini O'nun ahirette de böyle yapacağına delil getirir. Çünkü bu mana hadiste de geçmektedir.⁽³⁵⁰⁾

Eğer insanların haberdar olmasından dolayı duyduğu sevinci ve memnuniyeti, onların nazarındaki konumunun yükselmesinden, onu övmelerinden, ona saygı göstermelerinden ve ihtiyaçlarını gidermelerinden kaynaklanıyorsa bu hoş bir şey değildir ve kötülenmiştir.

Soru: Hal böyle olunca Ebu Hureyre *radiyallahu anh*'ın rivayet ettiği şu hadis nasıl yorumlanmalıdır? Bir adam dedi ki: “Ey Allah'ın Rasûlü! Bir adam bir amel işliyor ve onu gizliyor, fakat insanlar bunu öğrendiği zaman da bu hoşuna gidiyor, ne dersin?” Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* dedi ki: “Onun iki mükâfatı vardır: Gizlemenin mükâfatı ve açığa çıkmanın mükâfatı.”⁽³⁵¹⁾

Cevap: Bu hadis zayıftır. Bunu Tirmizî rivayet etmiştir. Bazı alimler bu hadisi şu manada yorumlamışlardır: İnsanların onu hayırla sena etmelerinden hoşlanmasının sebebi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu hadisidir: “Siz Allah'ın yeryüzündeki şahitlerisiniz.”⁽³⁵²⁾

⁽³⁵⁰⁾ Müslim (2590), Ebu Hureyre *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

⁽³⁵¹⁾ Tirmizî (2375); İbn Mace (4226); Tayalisi (1999); İbn Hibban (655) *Mevarid*'de bunun sahih olduğunu söyledi. Ebu Hureyre *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir.

⁽³⁵²⁾ Buhari (1327), (2642); Müslim (949); Tirmizî (1058); Nesâî (4/49, 50); Ahmed (3/186, 211, 245); İbn Mace (1491); Ebu Ya'la (3352). Enes *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

Müslim'in müfred olarak Ebu Zer *radıyallahu anh*'tan rivayet ettiği bir hadiste Ebu Zer şöyle diyor: Resûlullallah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e soruldu: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bir adam bir iyilik yapsa, insanlar da bundan dolayı onu övse, ne dersin?" Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap verdi: "Bu, mümine verilen peşin bir müjdedir."⁽³⁵³⁾

Kendisinin iyilik yaptığını bildiği ve kendisine bundan dolayı ikram ettikleri için memnuniyet duyarsa bu bir riya olur.

RİYADAN DOLAYI BOŞA GİDEN VE BOŞA GİTMEYEN AMELLER

Kul bir ibadeti ihlâsla/samimiyetle yapmış olsa, daha sonra da bu amelinden dolayı riyaya kapılsa, şu iki durumdan hali değildir:

Riya duygusuna ya o ameli bitirdikten sonra ya da bitirmeden önce kapılmıştır. Eğer bitirdikten sonra ve kendisi açıklamadan açığa çıktığı için sevinmişse bu, onun amelini zayi etmez. Çünkü o amel ihlâs vasfı üzere tamamlanmıştır. Sonradan başına gelen bir şey -özellikle açıklamak için özel bir gayret sarfetmediyse ve sözünü etmediyse- onu etkilemez. Fakat ameli tamamladıktan sonra ondan söz ettiyse ve açıkladıysa bundan korkulur. Böyle bir durumda genellikle amele teşebbüs zamanında da kalpte bir tür riya bulunur. Riyadan kurtulsa bile sevabı eksik olur. Çünkü gizli amel ile açık amel arasında yetmiş derece fark vardır.

İbadeti bitirmeden önce riyaya kapıldığı zaman, mesela tam bir ihlâsla namazı kılarken amele tesir etmeyen mücerred bir sevinç hisse derse bunun elde edilecek sevaba zararı olmaz. Fakat mesela yerinin görülmesi için namazı uzatmak gibi amele teşvik eden bir riya olursa bu onun sevabını düşürür.

İbadetle beraber olan riyaya gelince, mesela riya maksadıyla namaza başlaması bunun örneğidir. Eğer bu riya ile o namazı tamamlarsa kıldığı namazın hiçbir sevabı yoktur. Eğer namaz esnasında pişmanlık duyarsa o namaza yeniden başlaması gerekir. Allah en iyi bilendir.

⁽³⁵³⁾ Müslim (2641); İbn Mace (1491); Ahmed (5/156, 157, 168).

Allah'ın salâtı ve selamı, efendimiz Muhammed'e, ailesine ve arkadaşlarına olsun.

RİYANIN ÇARESİ VE KALBİ RİYADAN TEMİZLEMENİN YOLU

Riyanın amelleri zayi ettiğini, Allah'ın gazabına sebep olduğunu ve helak edici şeylerden olduğunu öğrenmiş oldun. O halde onu izale etmek için ciddiyle işe başlaman gerekir.

Riyanın iki aşamalı bir tedavisi vardır:

1. aşama: Riyanın damarlarının ve dal budak saldıği köklerinin sökülüp atılması.

2. aşama: O anda akla gelen riya düşüncelerinin hemen uzaklaştırılması.

Birinci aşamada, riyanın temelinin makam ve rütbe düşkünlüğü olduğunu bilmelisin. Bunda ayrıntıya girildiği zaman temelde üç şeyin olduğu anlaşılır: Övülmekten zevk almak, kötülenmenin eleminden kaçmak ve insanların ellerindeki şeylere göz dikmek.

Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Ebu Musa *radiyallahu anh'tan* rivayet edilen şu hadis bunun delilidir.⁽³⁵⁴⁾ Bir adam, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e geldi ve dedi ki: “Ey Allah'ın Rasulü! Kahramanlık için savaşıyor, hamiyet için savaşıyor ve riya için savaşıyor adam hakkında ne dersin?” Şöyle cevap verdi: “Her kim Allah'ın kelimesi yücelsin diye savaşırsa işte o, Allah yolunda savaşmış demektir.”

“Kahramanlık için savaşırsa” ibaresinin anlamı anılmak ve övülmek için savaşırsa demektir. “Hamiyet için savaşıyor” ibaresinin anlamı hasmını yenerek ve kötüleyerek büyüklenmek için savaşıyor demektir. “Riya için savaşıyor” ibaresinin anlamı ise yerini ve konumunu göstermek için savaşıyor demektir. Bu, kalplerde makam ve mevki edinmenin lezzetidir.

⁽³⁵⁴⁾ Buhari (123) ve diğer bölümlerde ve bablarda; Müslim (1904); Ebu Davud (2517); Tirmizî (1636); Nesai (6/23); İbn Mace (2783); Ahmed (4/392, 397, 402, 405, 417)

Bazen insan övülmeyi istemeyebilir, fakat -kahramanlar arasındaki korkaklar gibi- kötülenmekten korkar. Bu korkudan dolayı sabit kalır ve kötülenmemek için savaş meydanından kaçmaz. İnsan cehaletle kötülenmekten korktuğu için bilgisizce fetva da verebilir. Bu üç şey kişiyi riyaya tahrik eder.

Bunun çaresi şudur: İnsan bir şeye, ancak şimdi veya gelecekte kendisi için yararlı ve hayırlı olduğunu zannettiği zaman yönelir ve arzu eder. Eğer o anda zevkli fakat gelecekte zararlı olduğunu bilirse ondan sakınması ve arzusunu kesmesi onun için kolay olur. Mesela balın lezzetli olduğunu bilen kimse o balın içinde zehirin de bulunduğunu öğrenirse ondan yüz çevirir.

Riyaya rağbetin yolunu da ancak riyanın zararlarını bildiğin zaman kesebilirsin. İnsan riyanın zararını, kalbine yararlı şeyleri ve ahiretteki yerini riya sebebiyle kaybedeceğini, orada azaba, gazaba ve utanca maruz kalacağını, bununla beraber insanların kalplerini gözetmek sebebiyle dünyada uğrayacağı güç kaybını ve parçalanmasını bildiği zaman -riyadan sakınır-. İnsanları memnun etmek, erişilemez bir hedef-tir. Her şeyde bir grup insan memnun olurken bir grup kızar. Allah'ı kızdırma pahasına insanları memnun etmeye çalışan kimseye Allah da kızar, insanlar da kızar.

Hem, insanların kendisini övmelerinde ve onların övmeleri sebebiyle Allah tarafından kötülenmeyi tercih etmesinde kulun hangi maksadı olabilir? İnsanların övgüsü onun ne rızkını artırır, ne ecelini erteler, ne de fakirlik ve ihtiyaç gününde ona fayda sağlar. İnsanların kötülenmesine gelince ondan da sakınmaya değmez. Çünkü onların kötülenmeleri ona ne bir zarar verir, ne ecelini erken getirir, ne de rızkını geciktirir. Kulların hepsi acizdirler; kendileri için ne bir fayda verebilirler ne de zarar verebilirler, ne ölmek, ne yaşamak ne de mahşerde toplanmak onların elindedir. Gönlüne bu düşünceleri yerleştirdiği zaman riyaya rağbeti gevşer ve kalbiyle Allah'a yönelir. Çünkü akıllı kişi, zararlı ve faydası az olan şeylere rağbet etmez.

İnsanların ellerindeki şeylere göz dikme hastalığına gelince; bu hastalığı yenmenin yolu, kalpleri emrine verenin ve alanın Allah olduğunu, O'ndan başka rızık verenin olmadığını bilmektir. Halkın elindekine tamah eden kimse günahtan, zilletten ve kayıptan kurtulamaz. Muradına erse bile minnetten ve zilletten kurtulamaz. O halde yalancı bir ümitte ve bozuk bir kuruntuyla nasıl olur da Allah katındaki sevabı terk eder.

Faydalı çarelerden biri de nefsinin, ibâdetlerin gizlenmesine ve üzerine kapıların kapanmasına alıştırmaktır. Kötülükleri gizleyen kapıların kapanması gibi ibadetleri gizleyecek kapılar da kapanmalıdır ki kalbi, sadece Allah'ın bilmesine ve ibadetine muttali olmasına kanaat etsin ve nefsi onu Allah'tan başkasının bilmesine zorlamasın. Çünkü riya, amellerin gizlenmesinden başka bir çare yoktur. Bu da mücahedenin başlangıcında zordur. Bir müddet bu zorluğa sabrettiği zaman ondan kaynaklanan ağırlık üzerinden düşer. Allah ona yardım eder. O halde kulun görevi mücahede etmektir, başarı Allah'tandır.

İkinci aşama, ibadet esnasında arız olan riya düşüncesini defetmektir. Bunun da öğrenilmesi gerekir. Çünkü nefsiyle mücahede eden, kanaat ederek kalbinden riyaı kökten söküp nefsinin halkın gözünden düşüren ve halkın övgüsüne ve yergisine önem vermeyen kimseyi şeytan, ibadet esnasında bırakmaz. Riyanın vesveseleriyle onun karşısına çıkar. Halkın ibadetini bileceği ve halinden haberdar olacağı düşüncesi aklına geldiği zaman bunu kendi kendine söyleyeceği şu sözlerle defetmelidir: "Halkın bilmesinden veya bilmemesinden sana ne. Allah senin durumunu bilirken başkalarının bilmesinin ne önemi var?"

Eğer nefsi övülmenin zevkini tatmak isterse ona hemen riyanın afetlerini, kıyamet günü Allah katında maruz kalacağı gazabı ve amelilerine en muhtaç olduğu esnadaki hüsrânını hatırlatmalıdır. Bu arzusunun karşısına ilahî gazaba karşı duyacağı hoşnutsuzluğu koymalıdır. İnsanların haberdar olacağını bilmek şehveti tahrik eder, riyanın afetlerini bilmek de hoşnutsuzluğu tahrik eder.

**İBADETLERİ AÇIKLAMAYA VERİLEN RUHSATIN BEYANI,
GÜNAHLARI GİZLEMeye VERİLEN RUHSATIN BEYANI VE
İNSANLARIN GÜNAHINI BİLMESİNDEN VE ONU
KÖTÜLEMELERİNDEN HOŞLANMAMAK**

Önce şunu bil ki amelleri gizlemede riyadan kurtuluş ve ihlâs faydası, açıklamada da örnek alınma ve insanları hayra teşvik faydası vardır. Hac ve cihad gibi gizlenmesi mümkün olmayan ameller vardır.

Amelini gösteren kimsenin kalbini kontrol etmesi gerekir. Ta ki içinde gizli bir riya isteği olmasın. Bununla beraber kendisinin başkaları tarafından örnek alınmasına niyet etmelidir. Fakat zayıf bir kimsenin kendisini bununla aldatmaması gerekir. Zayıfın durumu biraz yüzme bilen ve boğulan kimsenin durumu gibidir. O, boğulmakta olan bir topluluğa bakar, onlara acır ve onları kurtarmak için suya atlar. Onlar kendisine yapışınca kendisi de helâk olur, onlar da helâk olur.

Seleften bir topluluk kendilerinin örnek alınması için güzel hallerinden bir kısmını açıklarlardı. Nitekim onlardan biri, öleceği esnada ailesine şöyle dedi: “Bana ağlamayın. Çünkü ben müslüman olduğum günden beri yanlış bir söz söylemedim.”

Ebu Bekir İbn Ayyaş, oğluna şöyle dedi: “Bu odada Allah’a isyan etmekten sakın. Çünkü ben burada on iki bin hatim yaptım.”

Onların buna benzer pek çok sözü vardır. Allah en iyi bilendir.

Günahların gizlenmesine gelince bazen bir kimse hataların gizlenmesinin riya olduğunu zanneder, hâlbuki öyle değildir. Çünkü riyakârlık yapmayan samimi bir kimsenin günah işlediği zaman o günahını gizlemeye hakkı vardır. Çünkü Allah Teâlâ, günahların açıklanmasından hoşlanmaz, gizlenmesini ister.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “*Şu pisliklerden herhangi bir şeyin içine düşen kimse, Allah’ın örtüsüyle örtünsün.*”⁽³⁵⁵⁾

⁽³⁵⁵⁾ Hâkim (4/244); Beyhakî (8/330), İbn Ömer’den merfu olarak şu lafızla rivayet edilmiştir: “*Allah’ın yasakladığı şu pisliklerden sakının. Kim bunlardan birini işlerse*

Bu hüküm, Allah'ın sevdiği şeylerin sevgisiyle dolu olduğu halde günah işlerse geçerlidir. Bu imanın kuvvetinden kaynaklanan bir durumdur.

Günahın başkası tarafından açıklanmasından da hoşlanmaması gerekir. Çünkü bu, samimiyetin bir alametidir.

Kalbini ve aklını meşgul ederek Allah'a itaatten alıkoyacağı için insanların kendisini kötölemesinden hoşlanmaması gerekir. Çünkü kötülendiği zaman insan tabiatı bundan incinir. Bundan dolayı zihnini tamamen meşgul ettiği ve Allah'ı anmaktan alıkoyduğu zaman methedilmekten de hoşlanmaması gerekir. Bu da iman kuvvetinden kaynaklanan bir durumdur.

RİYAYA VE AFETLERE DÜŞME KORKUSUYLA

İBADETLERİ TERK ETMEK

Bil ki kişiyi amele sevkeden şey din değilse, riya korkusuyla o ameli terk etmesi gerekir. Çünkü o bir masiyettir, içinde ibadet yoktur.

Bu amele onu eğer din teşvik ediyorsa ve sadece Allah rızası için başlamış fakat daha sonra riyaya kapılmışsa o ameli terk etmemesi gerekir. Çünkü dinî bir teşvik vardır. Amele başlamalı ve nefsinin riyadan hoşnutsuzluğa ve riyayı kabul etmemeye mecbur etmek gibi zikrettiğimiz çarelerle riyayı defetmeye çalışmalıdır.

Kendisine riyakâr denilmesinden korktuğu için ameli terk ettiği zaman da böyledir. Yani ameli terk etmemesi gerekir. Çünkü bu, şeytanın bir tuzağıdır.

İbrahim İbnu'l-Eşter en-Nehaî dedi ki: "Sen namazdayken şeytan sana gelip de riyakâr olduğunu söylediği zaman o namazı uzat."

Seleften bazılarının riya korkusuyla ibadeti terk ettiğini haber veren rivayete gelince; -mesela İbrahim en-Nehaî- Mushaftan Kur'an okurken yanına birisi girince mushafı kapatıp kıraati bırakmış ve şöyle

---

Allah'ın örtüsüyle örtünsün, Allah'a tövbe etsin. Kim bize sayfasını (işlediği suçu) açıklarsa biz de ona Allah'ın Kitabını uyguluyoruz."

demıştır: “Bu adam bizim her saat Kur’an okuduğumuzu sanmasın.” Bu rivayet onların nefislerinde bir tür süsleme hissedip bu yüzden ibadeti kestiklerine yorumlanır.

HALK GÖRÜYOR DİYE İBADETİ DAHA CANLI EDA ETMENİN DOĞRU OLAN VE DOĞRU OLMAYAN YÖNLERİ

Kişi bazen çoğu teheccüd namazına kalkan insanlarla birlikte geceler. Onun böyle bir âdeti olmadığı halde onlarla birlikte namaza kalkar ve oruç tutar. Onlar olmasaydı böyle bir hevsese kapılmayacaktı.

Dışarıdan gören bir kimse bunun bir riya olduğunu zannedebilir. Hâlbuki bu, mutlak manada bir riya değildir. Bilakis konunun açıklanmaya ihtiyacı vardır. Şöyle ki her mümin, Allah’a ibadet etmeyi arzu eder. Fakat birtakım engeller ona mani olur, gaflet onu yoldan çıkarır. Başkasının onu görmesi, gafletin zevaline ve engellerin aşılmasına sebep olabilir. Çünkü insan, evinde olduğu zaman yumuşak bir yatakta uyuyabilir ve eşiyle hoşça vakit geçirebilir. Yabancı bir yerde gecelediği zaman bu meşguliyetler kendisinden uzaklaşır ve ibadet eden yabancı kimseleri görmesi gibi kendisini hayra sevk eden sebeplerle karşılaşabilir.

Yiyeceklerin çokluğu sebebiyle evinde oruç tutmak ona zor gelebilir. Başka yerde böyle olmayabilir. Bu gibi durumlarda şeytan da itaatten alıkoymayı kendisine görev bilir ve ona “âdetin olmadığı halde ibadet edersen riyakâr olursun” der. Hâlbuki içinde gizlediği niyetine bakmalı ve şeytanın vesvesesine iltifat etmemelidir.

Durumunu şöyle kontrol etmelidir: Mesela kendisinin insanları gördüğü fakat onların kendisini görmediği bir yerde kendisinin cömertçe ibadet yapabileceğini düşünüyor ve inanıyorsa bu, Allah için yapılmış bir ibadettir. Eğer böyle bir durumda cömertlik yapamıyorsa onların yanındaki cömertliği riyadır. Sen buna kıyas yap.

Bunlar rıyanın âfetleri cümlesindendir. Bunları iyi araştır ve niyetini kontrol et. Çünkü riya, karıncanın izinden daha gizlidir.

MÜRİDİN AMELDEN ÖNCE, AMELDEN SONRA VE AMEL ESNASINDA NEFSİNİ ZORLAMASI GEREKEN ŞEYLER

Müridin, itaat cinsinden bütün amellerini Allah'ın bildiğini kalbiyle yeterli görmesi gerekir. Bunu ancak Allah'tan korkan ve umudunu sadece O'na bağlayan kimse yeterli görür. "Ancak ihlâs sahipleri güçlü olur, ben ise -ibadetine riya- karıştıranlardanım." diyerek ihlâstan ümidini kesmesi ve ihlâs elde etmek için çalışmayı terk etmesi gerekmez. Çünkü karıştıranın ihlâsa ihtiyacı daha çoktur.

İbrahim İbn Edhem şöyle dedi: Marifet ilmini Sem'an denilen bir rahipten öğrendim. Onun hücreğine girdim ve kendisine sordum:

- Ne zamandan beri bu hücrede bulunuyorsun?
- Yetmiş seneden beri.
- Yiyeceğin nedir?
- Her gece bir nohut.
- Bir nohutla yetinecek kadar kalbini heyecanlandıran şey nedir?
- Karşıdaki manastırı görüyor musun?
- Evet.

- Oradakiler her sene bir gün bana gelirler, benim hücremi süslerler, etrafında tavaf ederler ve bununla bana tazim ederler. Bu sebeple nefsimi ibadet ağır ve zor geldiği zaman ben ona o anın değerini hatırlatırım. Bir senenin zorluğuna o anın hatırına katlanırm. O halde ey Hanefi! Sen de ebedî azizlik için bir saatin zorluğuna katlan.

İbrahim Edhem dedi ki: Rahibin bu sözleri kalbime marifet bilgisini yerleştirdi. Rahip daha sonra dedi ki:

- Daha fazlasını söyleyeyim mi?
- Evet.
- Benim hücremden aşağıya iniver!

Bunun üzerine rahibin hücrelerinden aşağıya indim. Rahip bana yukarıdan içinde yirmi nohut bulunan bir cezve sarkıttı, sonra dedi ki:

- Manastıra gir, onlar sana bir şey sarkıttığımı gördüler.

Manastıra girdim. Hıristiyanlar etrafımda toplandılar ve dediler ki:

- Ey Haneî! Rahibin sana sarkıttığı şey nedir?

- Yiyeceğinden bir kısmını bana verdi.

- Onu ne yapacaksın? Biz ona daha layıgız. Sen ona bir fiyat biç, satın alalım.

- Yirmi dinar.

Bana yirmi dinarı hemen verdiler. Rahibin yanına geri döndüm. Bana dedi ki:

- Hata ettin. Eğer yirmi bin dinar deseydin sana onu da verirlerdi. İşte bu, senin kendilerine ibadet etmediğın kimselerin azizliğidir. Öyleyse ey Haneî, kendisine ibadet ettiğın kimse nasıl bir azizdir, bir de onu düşün! Sen Rabbine ibadete yönel!

Demek ki nefislerin, diğér insanların kalplerinde büyük bir yer edindiğini hissetmesi onları halvete teşvik eder. Bu büyük bir afettir. Bundan kurtulmanın alameti, halkın ve hayvanların onun nazarında aynı mesabede olması ve amelinin, hiç kimsenin bulunmadığı bir yerde amel eden kimsenin ameli gibi olmasıdır! Eğer kalbine zayıf düşünceler gelirse bunları hemen reddetmelidir.

Allah Teâlâ en iyi bilendir. Efendimiz Muhammed'e salât olsun.

* * *

29 - KİBRİN VE KENDİNİ BEĞENMİŞLİĞİN KÖTÜLENMESİ

[Bu konu iki bölümde ele alınacaktır:]

[BİRİNCİ BÖLÜM: KİBİR VE TEDAVİSİ]

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “**Yeryüzünde hakkın dışına çıkarak büyüklük taslayanları ayetlerimden uzak tutarım.**” (Araf, 146) “**Şüphesiz O, büyüklenenleri sevmez.**” (Nahl, 23)

Müslim’in müfred olarak rivayet ettiği sahih bir hadiste Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “*Kalbinde zerre ağırlığınca kibir bulunan kimse cennete giremez.*”⁽³⁵⁶⁾

Buhari ve Müslim’in *Sahih*’lerinde geçen bir hadiste Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

“*Cehennem dedi ki: Kibirlenenlerin bana gelmesi tercih edildi.*”⁽³⁵⁷⁾

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’den şöyle rivayet edilmiştir:

“*Zorbalar ve büyüklük taslayanlar kıyamet gününde küçücük zerreler şeklinde mahşerde toplanacaklar ve Allah katındaki değersizliklerinden dolayı onları insanlar ayaklarıyla çiğneyecekler.*”⁽³⁵⁸⁾

Allah rahmet eylesin Süfyan İbn Uyeyne şöyle dedi: “Şehvetinden dolayı günah işleyen kimse için tövbe umidini yitirme. Fakat kibrinden dolayı günah işleyen kimsenin lanetlik olacağından kork. Çünkü İblis kibirlenerek isyan etti, bu yüzden de lanetlendi.”

⁽³⁵⁶⁾ Bu hadisin tahriri (349) nolu dipnotta geçti.

⁽³⁵⁷⁾ Buhari (4849), (4850), (7449); Müslim (2846); Tirmizî (2564) Ebu Hureyre *radiyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir.

⁽³⁵⁸⁾ Tirmizî (2494); Ahmed (2/179), Abdullah İbn Amr’dan rivayet edilmiştir.

Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde⁽³⁵⁹⁾ rivayet edildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “*Büyüklenerak elbisesini sürüyen kimsenin yüzüne Allah kıyamet gününde bakmaz.*” “Ebu Bekir dedi ki: Benim eteğimin bir yanı da (yere) sarkıyor. Oysa ben (elinden geldiğince) onu bundan korumaya dikkat ediyorum.” Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “*Sen bunu büyüklenerak yapanlardan değilsin.*”

KİBRİN HAKİKATİ VE ÂFETLERİ

Kibir, amellere kaynaklık eden gizli bir ahlâktır. Ameller bu gizli ahlâkın meyveleridir ve organların üzerinden ortaya çıkarlar. Bu ahlak, nefsin, kendisini büyüklendiği kimseden üstün görmesidir. Yani nefsin, kemal sıfatlarda kendini başkalarının üstünde görmesidir ki bu durumda kişi “mütekebbir” olur.

Kibir, bu yönüyle kendini beğenmişlikten ayrılır. Çünkü kendini beğenmişlik bir başkasının varlığını gerektirmez. Hatta insan tek başına yaratılmış olsa bile böyle bir duyguya kapılabilir, kendini beğenebilir. Fakat tek başına yaratılan insanın mütekebbir olması düşünülemez. Ancak başkasıyla beraber olduğu zaman kendini ondan üstün görebilir. Çünkü insan kendisini büyük gördüğü zaman başkasını hor ve hakir görür. Mütekebbirin bu sıfatı herkesi cahil ve hakir görerek onlara bir eşeğe bakar gibi bakmasıdır.

Kibrin afeti çok büyüktür. Havas bile kibir yüzünden helâk olmuştur. Âbidler, zahidler ve âlimlerin çok azı kibirden kendilerini kurtarabilmişlerdir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, “*Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse cennete giremez.*”⁽³⁶⁰⁾ diye haber verirken kibrin afeti nasıl büyük olmaz?

Kibrin, cennetin önünde bir perde olmasının sebebi, kul ile müminlerin ahlakının/huylarının arasına girip onu perdelemesidir. Kibir

⁽³⁵⁹⁾ Buhari (3665) vd. bölüm ve bablarda; Müslim (2085); Ebu Davud (4085); Nesaî (8/208); Ahmed (2/5, 19, 32, 42, 44, 46); İbn Mace (3569) Abdullah İbn Ömer *radiyallahu anhuma*'dan rivayet edilmiştir.

⁽³⁶⁰⁾ Bu hadisin tahriri (349) no'lu dipnotta yapılmıştır.

sahibi, kendisi için sevdiği ve istediği şeyleri müminler için sevip isteyemez. Mütevazı olamaz. Kini, hasedi ve gazabı terk edemez. Öfkeyi yenemez, nasihati kabul etmez. İnsanları küçük görmekten, gıybet etmekten kurtulamaz. Kibir, sahibini her türlü kötü huya mecbur eder.

Kibrin kötülüklerinden biri de ilimden yararlanmaya, hakkı kabule ve hakka boyun eğmeye engel olmasıdır.

Kibirli bir kimse ilim tahsil edebilir fakat nefsin hakka boyun eğdiremez. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Ve kendi içlerinde onların gerçekliğini kesin bildikleri halde, zulüm ve kibirlerinden dolayı mucizelerimizi inkâr ettiler.”** (Neml, 14) **“Dediler ki: Bizim gibi (yiyip içen, üstelik kendi ulusları bize kölelik eden) iki adama mı inanacağız.”** (Müminun, 47) **“Siz de bizim gibi birer beşersiniz.”** (İbrahim, 10) Buna benzer daha pek çok ayet vardır. Bu, Allah’a ve Rasûlüne karşı bir tekebbürdür.

Kullara karşı tekebbürün, onları hor/hakir görmek ve kendini onlardan üstün görmek olduğu ifade edilmişti. Bu, aynı zamanda Allah’ın emirlerine karşı tekebbüre de davet eder. Nitekim İblisin Âdem’e karşı tekebbürü, onu Rabbinin secde emrine karşı gelmeye sevk etmiştir.

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu yorumlamış ve şöyle demiştir: **“Kibir hakkı inkâr, insanları tahkirdir.”**⁽³⁶¹⁾ İnsanları tahkir demek, onları küçük görmek demektir.

NE İLE KİBİRLENİLİR?

Âlimler ve abidler kibrin âfeti yönünden üç derecede bulunurlar:

1. Kibrin onlardan birinin kalbine yerleşmesi ve o alimin, kendisini başkasından hayırlı görmesidir. Ancak o -buna rağmen- çalışır, tevazu gösterir ve başkasını kendisinden daha hayırlı gören kimsenin yaptığını yapar. Böyle birinin kalbinde kök salmış bir kibir ağacı vardır ama o bu ağacın bütün dallarını kesmiştir.

⁽³⁶¹⁾ Bu bir önceki hadisin devamıdır.

2. Kibrini meclislerde büyüklük taslayarak, akranlarının önüne geçerek ve kendisini kusurlu bulanları redderek ortaya koyar. Kibirli âlimin insanlara, sanki onlardan yüz çevirir gibi tepeden baktığını,⁽³⁶²⁾ kibirli abidin de sanki onlardan tiksindir gibi yüzünü eksittiğini görürsün. Her ikisi de Allah Teâlâ'nın şu ayetinde Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem*'e öğrettiği edebini cahilidirler:

“İman edip sana uyanlara şefkat kanadını aç.” (Şuara, 215)

3. Kibrini diliyle izhar eder. Birtakım iddialarda bulunmak, övünmek, nefisini tezkiye etmek, başkasına övünme tavrı içinde başından geçen halleri anlatmak gibi. Neseple büyüklenmek de buna girer. Şerefli bir nesebi olan kimse, kendisinden amelce yüksek olsa bile bu nesebe sahip olmayı küçük görür.

İbn Abbas dedi ki: Bir adam, bir adama, “Ben senden üstünüm.” der, hâlbuki bir kişi ancak takvayla üstün olabilir. Allah Teâlâ, **“Allah katında sizin en üstününüz en takvalı olanınızdır.”** (Hucurat, 13)

Mal ile, güzellik ile, kuvvet ile, taraftarlarının çokluğu ile ve benzeri şeylerle büyüklük taslamak da bu kısma girer. Mal ile büyüklük taslamak daha çok meliklerde, tüccarlarda ve benzerlerinde görülür.

Taraftar ve yardımcıları büyüklük taslamaya gelince melikler arasında askerlerinin çokluğuyla övünmek, âlimler arasında ise kendisinden yararlananların çokluğuyla övünmek şeklinde cereyan eder.

Özet olarak kemal sanılması mümkün olan her şeyle -aslında kemal olmasa bile- kibirlenmek mümkündür. Hatta fasık bir kimse çok

⁽³⁶²⁾ صعرخده و صاعره / Kibirinden dolayı ondan yüz çevirdi demektir. **“Kibirlenip insanlara tepeden bakma!”** (Lokman, 18) ayetinde kelime bu anlamda kullanılmıştır. Mütelemmis şöyle dedi:

وكنّا إذا الجبار صعر خده أقمنا له من خده فتقوموا

“Zorba, kibrinden yanağını şişirdiğinde / Biz onun havasını aldık, indirdi şişini”

Beşşar da şöyle dedi:

إذا الملك الجبار صعر خده مشينا إليه بالسيوف نعاتبه

“Zorba melik, kibrinde yanağını şişirdiğinde

Yürüdük üzerine kılıçlarla onu tepelemeye.”

içki içmekle ve çok günah işlemekle övünebilir. Çünkü bunun bir kemal/ve meziyet olduğunu zanneder.

MÜTEVAZI KİMSELERİN AHLÂKI, TEVAZU VE TEKEBBÜRÜN ORTAYA ÇIKTIĞI YERLER

Tekebbür, insanın; yüzünü ekşitmesi, yan gözle bakması, başını önüne eğmesi, bağdaş kurarak ve dayanarak oturması gibi huy ve davranışlarında, sözlerinde, hatta sesinde ve nağmesinde, söz söylerken kullandığı kalıplarda ortaya çıkar. Yine çalımlı yürüyüşünde, oturup kalkmasında, hareketlerinde, sükûnetlerinde ve değişik şekillerinde görülür.

* Kibirlinin hasletlerinden biri, insanların kendisi için ayağa kalkmalarından hoşlanmasıdır. Ayağa kalkmak iki kısımdır:

Birincisi, kendisi otururken insanların onun başında elpençe divan durmalarıdır. Bu yasaklanmıştır. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Her kim insanların kendisi için kalkıp ayağa dikilmelerinden hoşlanırsa ateşteki yerine hazırlansın.”⁽³⁶³⁾ Bu Acemlerin ve mütekebbirlerin âdetidir.

İkincisi, birisi geldiği zaman ayağa kalkmaktır. Selef bunu hemen hemen hiç yapmazdı. Enes şöyle dedi: “Bizim nazarımızda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’den daha sevimli bir şahıs yoktu. Sahabîler onun bundan hoşlanmadığını bildikleri için -geldiği zaman- ayağa kalkmazlardı.”⁽³⁶⁴⁾

Âlimler ise ebeveyn için, adaletli bir yönetici için ve faziletli kimseler için ayağa kalkılmasının müstehap olduğunu söylemişlerdir.⁽³⁶⁵⁾

Âlimler ve faziletli kimseler arasında bu, şiar gibi bir şeydi. Bu sebeple ayağa kalkılması uygun bir kimse için insan bunu yapmayı terk ettiği zaman ona saygısızlık ve haksızlık yapmış olacağından korkulur. Bu, kin ve nefreti gerektirir.

⁽³⁶³⁾ Ebu Davud (5229); Tirmizî (2756); Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred* (977); Ahmed (4/91, 93, 100), Muaviye tarafından rivayet edilmiştir, hadis sahihtir

⁽³⁶⁴⁾ Tirmizî (2755); Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred* (946); Ahmed (3/132). İsnadı sahihtir.

⁽³⁶⁵⁾ Bir önceki delilden böyle bir mana anlaşılmıyor.

Ayağa kalkan kimseye bunun müstehap olması, ayağa kalkılan kimsenin bundan hoşlanmamasına ve kendisini buna layık görmemesine engel değildir.

* Kibirlinin özelliklerinden biri de arkasında kendini takip eden biri olmadıkça yürümemesidir.

* Kibrinden dolayı hiç kimsenin ziyaretine gitmemesidir.

* Kibrinden dolayı yanında herhangi bir kimsenin oturmasından veya onunla beraber yürümesinden hoşlanmamasıdır.

Enes *radiyallahu anh*'tan rivayet edildiğine göre, o şöyle buyurmuştur: “Medineli cariyelerden biri Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in elinden tutar ve onu ihtiyacını gidermek için yanında götürürdü.”⁽³⁶⁶⁾

İbn Vehb şöyle anlatıyor: Ben Abdülâziz b. Ebî Ruvad’ın yanına oturdum. Baldırım onun baldırına değiyordu. Kendimi biraz ondan uzaklaştırdım. O benim elbisemden tuttu. Beni kendisine doğru çekti ve şöyle dedi: “Neden zorbalara yaptıklarınızı bana yapıyorsunuz? Oysa ben sizin içinizde benden daha şerir bir kimse görmüyorum?!”

* Kibirlinin özelliklerinden biri de evinde kendi eliyle hiçbir iş yapmamasıdır. Bu, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in sünnetine aykırı bir durumdur (O, evinin işlerini kendisi yapardı).

* Kibirlinin bir özelliği de çarşıdan aldığı eşyayı evine taşımamasıdır. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir şey satın aldığı zaman onu kendisi taşırdı. Ebu Bekir *radiyallahu anh* elbiseleri pazara götürür ve onlarla ticaret yapardı. Ömer *radiyallahu anh* et satın alır, eline takar ve evine taşırdı. Ali *radiyallahu anh* satın aldığı hurmaları bir örtü içinde ta-

⁽³⁶⁶⁾ Buhari (6072) bu hadisi Edeb bölümünde Enes *radiyallahu anh*’tan rivayet etmiştir. Enes şöyle demiştir: “Medine’nin cariyelerinden bir cariye Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in elinden tutar ve onu dilediği yere kadar götürürdü.” Ahmed, *el-Müsned* (3/98)’de bu hadisi mevsul olarak rivayet etmiş ve şöyle demiştir: Bize Huşeym rivayet etti. Ona Humeyd haber verdi. Humeyd, Enes İbn Malik’ten rivayet etti. Enes şöyle dedi: “Medineli cariyelerden biri Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in elinden tuttuğu zaman onu ihtiyacını gidermek için yanında götürürdü.” Bunu Ahmed (3/215,216)’da; İbn Mace (4177) *Zühd*’de ve “kibirden uzak durma ve tevazu” babında rivayet etmiştir. Hadis senediyle sahihtir

şırdı. Birisi ona, “Bunu senin için ben götürüyüm.” dediği zaman şöyle derdi: “Çocukların babası taşımaya daha müstehaktır.”

Ebu Hureyre *radiyallahu anh* bir gün pazardan aldığı bir demet odunu taşıyordu. Bu esnada Mervan İbn Hakem’in vekiliydi. Bir adama dedi ki: “Emîr’e yol ver!”

Kibirden kurtulmak ve mütevazı olmak isteyen kimse Rasûlullah *sal-lallahu aleyhi ve sellem*’in sünnetine uysun. Daha önce bu konuya işaret edilmiştir. Allah en iyi bilendir. Allah’ın salât ve selamı, Muhammed’e ve onun ailesine olsun.

KİBRİ TEDAVİ ETMENİN VE TEVAZU SAHİBİ OLMANIN YOLU

Kibir, helak edici şeylerdendir. Onu tedavi etmek farz-ı ayndır. Bu hastalığın tedavisinde iki makam vardır.

Birinci makam: Kibri kökünden sökmek, ağacını kesmektir. Bu da insanın kendisini ve Rabbini tanımasıyla olur. Kişi kendini hakkıyla tanıdığı zaman her zelilden daha zelil olduğunu bilir. Varlığının aslına bakması ona yeter. O daha önce yokken, önce topraktan yaratıldı. Sonra idrar mahallinden çıkan bir meniden, sonra rahim duvarına asılı döllenmiş yumurtadan, sonra bir et parçasından yaratıldı. Artık varlık âleminde sözü edilen bir şey haline geldi. Daha önce işitmeyen, görmeyen, hissetmeyen ve hareket etmeyen cansız bir varlıktı. Haya-tından önce ölümüyle, kuvvetinden önce zayıflığıyla, zenginliğinden önce fakirliğiyle başladı.

Allah Teâlâ buna şu ayetinde işaret etmektedir: **“Oysa Allah onu neden yarattı? Bir damlacık bel suyundan yaratıp onu bir ölçüye bağladı. Sonra ona (yolu) kolaylaştırdı.”** (Abese, 18-20) **“Biz insa-nı sınavıp imtihan etmek üzere, karışımı bir nutfeden yaratıp duyan ve gören bir varlık yaptık.”** (Dehr/İnsan, 2) Allah Teâlâ onu yarattı, en güzel şekli verdi, dünyaya çıkardı, doyurdu, suya kandırdı, giydirdi, yol gösterdi ve kuvvetlendirdi.

İnsan varlık aleminde boy göstermeye bununla başladı. O halde hangi sebeple kibirlenir ve övünür?

Evet, varlık onun istediği şekilde devam etseydi, taşkınlık yapabilir ve başlangıcı unutulabilirdi. Fakat Allah Teâlâ, yapısını tamamlarken ona zıt bir tabiatı ve korkunç hastalıkları musallat etti. Zayıflarken ve çökerken kendisi için hiçbir fayda ve zarara gücü yetmez. Bir şeyi hatırlarken unuttur. Bir şeyden zevk alırken onu yere düşürür. Bir şeyi arzu ederken ona ulaşamaz. Sonra hayatının ansızın sona erip ermeyeceğinden emin değildir.

Onun halinin en ortası budur. Başlangıcı da yukarıda zikredildi. Sonuna gelince ölüm onu -daha öncesinde olduğu gibi- tekrar cansız hale getirecektir. Sonra toprağa atılacak ve kokuşmuş bir ceset haline gelecek, organları çürüyecek, kemikleri çürüyecek, parçalarını kurtlar yiyecek! Çanak çömlek imal edilen ve binalar yapılan toprak haline dönecek. Uzun bir çürümüşlükten sonra dağılmış parçaları toplanacak ve kıyamet arsasında hazır hale getirilecek.

Orada değiştirilmiş bir yeryüzü, yürütölmüş dağlar, parçalanmış gök, saçılmış yıldızlar, dürölmüş güneş, karanlık haller, soluyan cehennem ve açılmış sayfeler görecek ve ona şöyle denilecek: **“Oku kitabını! Bugün sen kendi hesabını kendin görmeye yetersin.”** (İsra, 14) “Kitabım nedir?” diyecek. “Senin için sevinip nimetleriyle böbürlendiğin dünya hayatında az veya çok konuştuğun ve yazdığın, oturup kalktığın ve yiyip içtiğin her şeyi yazan iki melek görevlendirildi. Sen bunları unutmuştun. Allah Teâlâ bunların hepsinin hesabını yaptı. Şimdi gel bunun hesabını ve cevabını hazırla. Cevabını veremezsen cehenneme atılacaksın.”

Bu durumda olanın kibirlenmek neyine? Akıbeti cehennem olursa hayvanlar bile ondan daha iyi durumdadır. Çünkü onlar toprağa dönüşecekler. Bu durumda olan kimse, hele hatalarının affı konusunda da şüphedeysen, nasıl kibirlenebilir?! Cezalandırılacağı bir suçtan/günah-tan kim kurtulabilir? Onun durumu, bir melike karşı günah işleyip de bu sebeple bin değnek cezasına çarptırılan kimsenin durumu gibidir.

Böyle bir kimse önce hapse atılır. Sırası gelince dışarı çıkartılıp cezasının infaz edilmesi için orada bekletilir. Onun hapisteki diğer insanlara karşı kibirlendiğini görebilir misin? Dünya sadece bir hapishane değil mi? Günah ve masiyetler cezayı gerektirici şeyler değil mi?

Kibrin tedavisi bağlamında Rabbini tanımasına gelince bunun için Rabbinin kudretinin eserlerine ve sanatının harikuladeliklerine bakması yeter. Baktığı zaman büyüklüğü görür ve marifet hâsıl olur. İşte bu, kibri kökünden söken bir ilaçtır.

Kibrin amelî ilacına gelince, Allah için ve insanlar için bilfiil tevazu göstermektir. Bu da devamlı olarak mütevazıların ahlakı üzere olmakla mümkündür. Ben daha önce Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yoluna ve gösterdiği tevazua ve güzel ahlaka işaret ettim.

İkinci makam: Soy sople tekebbüre kapılmak konusundadır. Kim soy sople tekebbüre kapılırsa bilsin ki bu, başkasının kemaliyle övünmektir. Sonra babasının ve dedesinin kim olduğunu biliyor! En yakın babası pis bir nutfedir, en uzak babası ise çürümüş bir cesettir! Kim güzelliğiyle tekebbüre kapılırsa hayvanlar gibi dışına değil, akıllılar gibi içine baksın! Kuvvet yönünden kibre kapılırsa bilsin ki eğer ona bir damar acı verirse her acizden daha aciz duruma düşer. Bir günlük sıtmaya yakalansa bir müddet kendine gelemeyecek şekilde kuvveti sarsılır. Ayağına bir diken batsa onu aciz ve çaresiz bırakır. Kulağına bir sivrisinek girse onu öldürür.

Zenginlik sebebiyle kibirlenen kimse, Yahudi halkını düşündüğü zaman onların kendisinden daha zengin olduğunu görür. Bir yahudinin kendisini geçtiği bir şerefle övünen insana yazıklar olsun. Bir hırsız o serveti çaldığı anda sahibi zelil hale gelir.

İlim sebebiyle kibirlenen kimse bilmelidir ki Allah'ın, âlime karşı, onun işlediği günahdan dolayı cezalandırmak için ileri süreceği delili, cahile karşı ileri süreceği delilden daha güçlüdür. Konumu itibarıyla büyük bir riskin içinde bulunduğunu düşünmelidir. Kadri kıymeti başkalarının kadri kıymetinden daha büyük olduğu gibi karşı karşıya bulunduğu riskler de başkalarinkinden daha büyüktür.

Yine bilmelidir ki kibirlenmek, ancak Allah'a yakışır. Kul kibirlendiği zaman Allah katında seilmeyen ve nefret edilen biri olur. Allah Teâlâ onun mütevazı olmasını ister. Böylece kibrin bütün sebepleri kendi zıtlarıyla tedavi edilirler. Kibrin ilacı tevazudur.

TEVAZU AHLAKINI KAZANMAK İÇİN YAPILACAK EĞİTİMİN ÖLÇÜSÜ

Bil ki diğer huylar gibi bu huyun da iki ucu, bir ortası vardır. Aşırı derecesine meyleden tarafında tekebbür vardır, eksik derecesine meyleden tarafında küçülme ve zillet vardır.

Ortası da tevazudur. Övülen de budur. Bu, zillete düşmeksizin mütevazı olmaktır. Her şeyin hayırlısı ortasıdır. Akranlarının önüne geçen mütekebbir olur, onların gerisinde kalan mütevazı olur. Çünkü zillette kendi değerini düşürmüş olur.

Bir âlimin yanına bir ayakkabı tamircisi veya benzeri biri girdiği zaman ona yerini verirse veya yerine onu oturtursa, sonra ayakkabılarını düzelterip kapıya kadar geçirirse alçalmış ve zillete düşmüş olur. Bu övülecek bir davranış değildir. Makbul olan, adalet ve itidaldır. Bu da her hak sahibine hakkını vermektir. Fakat adalet, avama karşı da mütevazı olmayı gerektirir. Bu, onlardan bir şey isterken nazıkçe istemekle, konuşurken yumuşak konuşmakla, davetlerine icabet etmekle, ihtiyaçları için koşmakla ve onları hor ve hakir görmemekle olur. Allah en iyi bilendir.

İKİNCİ BÖLÜM: KENDİNİ BEĞENMİŞLİK VE İLACI

Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: *“Bir adam kendini beğenmiş, iki elbisesinin içinde kırıtarak yürürken Allah onu yere batırmıştır. O tâ kıyamet gününe kadar paldır küldür yere batmaya devam edecektir.”*⁽³⁶⁷⁾

⁽³⁶⁷⁾ Buhari (50789); Müslim (2088); Ahmed (2/267, 315, 390, 413, 456, 456, 467, 492, 497, 531); Darimî (443).

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Üç haslet vardır ki helâk edicidirler: İtaat edilen cimrilik, arkasından gidilen hevâ-i nefis ve kişinin kendini beğenmesi.”⁽³⁶⁸⁾

İbn Mesud *radıyallahu anh*’tan şöyle rivayet edilmiştir: İki şeyde helâk vardır: Kendini beğenmişlik ve ümitsizlik. İkisini birlikte zikretmiştir, çünkü saadete, ancak aramakla ve ciddiyetle çalışmakla ulaşılır. Ümitsiz kişi aramaz, kendini beğenen kişi de muradına kavuştuğunu zanneder, bu yüzden çalışmayı bırakır.

Allah *rahmet eylesin* Mutarrıf şöyle dedi: “Geceyi uykuyla geçirip sabaha pişman olmuş olarak kalkmam, bana geceyi ibadetle geçirip sabaha kendimi beğenmiş olarak kalkmamdan daha sevimlidir.”

Bil ki kendini beğenmişlik kibre götürür. Çünkü kendini beğenmişlik kibrin sebeplerinden biridir. Kendini beğenmişlikten kibir doğar. Afetlerin çoğu kibirden kaynaklanır. Bu, kendini beğenmişliğin insanlar arasındaki kötülüğüdür. Yaratıcıya karşı kötülüğüne gelince, ibadetleri ve itaatleri sebebiyle kendini beğenmek, bunları gözünde büyütmenin bir sonucudur. Adeta yaptıklarıyla Allah’ı minnet altında bırakmak ister. Allah’ın verdiği başarıyla O’nun nimetine nail olduğunu unuttur. Amellerini ifsad eden âfetlere kör kesilir. Amellerin âfetlerini, ancak o amellerin reddinden korkan kimseler araştırır; onları beğenen ve hoşlanan kimseler değil.

Kendini beğenmişlik, ancak ilim ve ameldeki kemal vasfı sebebiyle meydana gelir. Buna ilaveten kendisinin Allah katında bir hak sahibi olduğunu da zannederse bu bir şımarıklık olur. Kendini beğenmişlik, beğendiği şeyi gözünde büyütmeyle olur. Şımarıklık, mükâfat beklentisine yol açar. Mesela duasının kabul edileceğini bekler, reddedilmiş olmak hoşuna gitmez.

KENDİNİ BEĞENMİŞLİĞİN TEDAVİSİ

Bil ki seni var etmekle, senin amellerini var etmekle ve senin amellerinin sebeplerini var etmekle seni nimetlendiren Allah’tır. O

⁽³⁶⁸⁾ Bu hadisin tahriri (325) no’lu dipnotta verilmiştir.

halde amel edenin ameliyle, âlimin ilmiyle, güzelin güzelliğiyle ve zengin zenginliğiyle gurura kapılması anlamsızdır. Çünkü bunların hepsi Allah'ın bir lütfudur. İnsan, Allah'ın nimetlerinin dolup taşıdığı bir mahaldir. Nimetin mahalli olmak da başka bir nimettir.

Eğer sen, bu amelin senin kudretinle meydana geldiğini, senin varlığın, iraden ve kudretin olmasaydı amelin de olmayacağını iddia edersen sana bu kudret nereden gelmektedir? Bunların hepsi Allah'tandır, senden değildir. Eğer amel kudretle olduysa, kudret o amelin anahtarıdır. Bu anahtar Allah'ın elindedir. Anahtar sana verilmedikçe senin amel etme imkânın olmaz. Mesela korunaklı, kapıları kapalı ve anahtarları hazinedarın elinde olan bir hazinenin kapısında otursan, anahtarları senin eline verilmedikçe o hazineden hiçbir şeyi görme imkânın olamaz.

Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Sizden hiçbiriniz cennete ameli sayesinde giremeyecek.” “Sen de mi ey Allah'ın Rasûlü?” dedikleri zaman şöyle demiştir: “Evet, ben de. Allah'ın rahmeti ve lütfu beni bürümedikçe ben de giremem.”⁽³⁶⁹⁾

KENDİNİ BEĞENMİŞLİĞE SEBEP OLAN ŞEYLERİN KISIMLARI VE AYRINTILI TEDAVİ YOLLARI

Şunu bil ki kibre sebep olan şeyler, gurura ve kendini beğenmişliğe de sebep olur. Bunları ve tedavi yollarını daha önce zikretmiştik.

Bunlardan biri, soy-sopla gururlanmaktır. Mesela asil bir soydan gelen kimsenin, atalarının asaleti sebebiyle kurtulacağını zannetmesidir. Bunu tedavi etmenin yolu şu gerçeği bilmektir: Atalarına muhalefet eder de yine de onlardan olduğunu zannederse bu bir cehalettir. Eğer onların yoluna uyduysa kendini beğenmişlik onlara ait bir ahlak değildir. Bilakis onların ahlakı, korku ve nefsinin küçük görmektir.

⁽³⁶⁹⁾ Buhari (39); Müslim (2816) (76); İbn Mace (4201); Ahmed (2/235, 256, 264); Ebu Ya'la (6594).

Onlar sadece ibadetlerle ve güzel hasletlerle şeref kazandılar. Allah Teâlâ, **“Sizin en şerefliiniz, en takvalı olanınızdır.”** (Hucurat, 13) buyurmuştur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de kızı Fatıma’ya şöyle demiştir: *“Ey Fatıma! Ben, seni Allah’ın hesaba çekmesinden asla kurtaramam.”*⁽³⁷⁰⁾

"Asil bir soydan gelen kimse, yakınlarının, kendisi hakkında şefa-atçı olacaklarını umabilir." denirse, şöyle cevap verilir:

Bütün müslümanlar kendilerine şefa-at edileceği umudunu taşırlar. Bir şahsa, ateşle yakıldıktan sonra şefa-at edilebilir. Bazen de günah kuvvetli olabilir ve onu şefa-at de kurtarmaz.

Buhari ve Müslim’in *Sahih*’lerinde Ebu Hureyre’den rivayet edilen bir hadiste Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: *“Sakın sizden birinizi kıyamet günü, boynunda böğürmesi olan bir deve olduğu halde gelerek, !Yâ Resûlallah! Beni kurtar!’ derken, kendimi de ‘Senin için bir şeye mâlik değilim; ben sana tebliğ ettim.’ diye cevap verirken bulmayayım!”*⁽³⁷¹⁾

Şefa-at edilir umuduyla kendisini günahlara kaptıranların durumu, şefkatli uzman doktoruna güvenerek kendini şehvetlere kaptıran kim-senin durumu gibidir. Bu bir cehalettir. Çünkü doktorun gayretleri ancak bazı hastalıklara fayda verir, hepsine değil.

Allah hepsinden razı olsun, ileri gelen sahabîlerin ahiretten korkmuş olmaları da bu gerçeği açıklar. Onlarla aynı mertebede olmayanlar şefaate nasıl güvenirler?!

Hatalı görüşleri sebebiyle böbürlenmek de bu kapsamdadır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Kötü ameli kendisine süslü gösterilip de onu güzel gören kimse böyle midir?”** (Fâtır, 8) Kendini beğenmişliğin bu çeşidinin tedavisi diğerlerinden daha zordur. Çünkü böyle bir kimse kendi görüşünü beğendiği zaman başkasının nasihatine kulak vermez. Kurtuluş olduğuna inandığı şeyi nasıl terk eder? Özet olarak bunun ilacı, daima kendi görüşünü töhmet altında tutmaktır,

⁽³⁷⁰⁾ Bunun tahriri (222) no’lu dipnotta verilmiştir.

⁽³⁷¹⁾ Buhari (1402); Müslim (1831); Ahmed (2/426).

onunla gururlanmak değil. Ancak Kitap'tan veya sünnetten kesin bir delilin veya sıhhatli delillerin bütün şartlarını içeren aklî bir delilin onun fikrinin doğruluğuna şahitlik etmesi hariç! Bu ancak alimlerle birlikte olmakla, Kitap ve Sünneti öğrenmekle bilinebilir.

Bütün ömrünü ilim yolunda harcama imkânına sahip olmayan kimse için evla olan, mezheplere dalmamak, fakat özet olarak Allah'ın bir ve ortaksız olduğuna inanmaktır. **“O'nun benzeri hiçbir şey yoktur; O her şeyi işitendir, görendir.”** (Şura, 11)

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in getirdiği şeylerde doğruluğunu tasdik etmektir, Kur'an'ın getirdiği şeylere araştırmadan ve didiklemeden iman etmektir ve zamanını takva yolunda ve ibadetlerin edasında harcamaktır.

Mezheplere daldığı ve bilgisine ulaşamayacağı şeylerin peşinde koştuğu zaman helâk olur.

Allah'ın salât ve selamı, efendimiz Muhammed'in, ailesinin ve arkadaşlarının üzerine olsun.

30- GURUR (ALDANMA), KISIMLARI VE DERECELERİ

Bil ki, dünyanın aldattığı kimselerden bazıları “Peşin, veresiyeden hayırlıdır; dünya peşin, ahiret veresiyedir.” derler. Bu bir aldanma mahallidir. Çünkü peşin, ancak veresiye kadar olduğu zaman veresiyeden daha hayırlıdır. Malumdur ki ahiret müddetine nispetle nefesi kesilinceye kadar insan ömrü milyonda bir parçanın bir parçası bile değildir. “Peşin, veresiyeden daha hayırlıdır.” diyen kimse peşinin miktarı veresiye kadar olduğu zaman “peşin, veresiyeden daha hayırlıdır” demek istemiştir.

Bu kâfirlerin aldandıkları noktadır.

İtikatları düzgün olduğu halde masiyetlere bulaşanlar da bu aldanmışlıkta kâfirlerle ortaklırlar. Çünkü onlar da dünyayı ahirete tercih etmişlerdir. Ancak onların durumu, imanın aslı kendilerini ebedî azaptan kurtaracağı için, kâfirlerin durumundan farklıdır.

Günahkâr olup aldanarak “Allah kerem sahibidir, ben O’nun afına güvenirim.” diyenler vardır. Onlar bazen de babalarının iyiliğiyle kendilerini aldatabilirler. Âlimler dediler ki: “Bir şeyi uman, onu ister ve arar. Bir şeyden korkan da ondan kaçır. Gûnahta ısrar ederken bağışlanmayı uman kimse aldanmıştır.”

Bilinmelidir ki Allah’ın nimeti geniş, rahmeti kapsamlıdır. Kâfirlerin cehennemde ebedî kalacaklarına hükmctmiştir. Bununla beraber onların küfürlerinin Allah’a hiçbir zararı olamaz. Allah Teâlâ dünyada kullarının başına hastalıklar ve sıkıntılar getirir. Allah bunları yok etmeye de kadirdir. Sonra bizi cezasıyla korkutmuştur. O halde nasıl korkmayız!?

Korku ve ümit, çalışmaya sevk eden iki komutandır. Çalışmaya sevketmeyen şey gururdur/aldanmışlıktır. İnsanların çoğunu umudun tembelliğe ve günahları tercihe sevketmesi bunun bir açıklamasıdır.

İslam'ın ilk neslinin hem çalışması hem korkması ilginçtir. Sonra şu zamanın insanları kusur ve eksiklerine rağmen güven ve huzur içindirler. Allah'ın kereminden peygamberlerin ve salihlerin bilmedikleri şeyleri onların bildiklerini mi sanıyorsun?!

Eğer Allah'ın affına ve keremine temennilerle erişilseydi onlar niçin yoruldu ve çokça ağladılar?! Benzer bir durumdan dolayı Allah Teâlâ, ehl-i kitabı şöyle kötölemiştir: **“Onlar hem (Allah'ın ayetleri karşılığında) şu alçak dünyanın geçici metainı alıyorlardı, hem de ‘Allah bizi bağışlar’ diyorlardı.”** (Araf, 169)

Atalarının salih insanlar olmalarıyla gururlanıp aldananlara gelince, onlar Nuh *aleyhisselam* ile oğlunun, İbrahim *aleyhisselam* ile babasının ve Muhammed *aleyhisselam* ile amcasının kıssasını hiç hatırlamazlar mı?

Buna yakın bir aldanmışlık da hem itaatleri hem masiyetleri olan, fakat masiyetleri daha çok olan kimselerin aldanmışlıklarıdır. Onlar iyiliklerinin ağır basacağını zannederler. Onlardan birini görürsün, bir dirhem tasaddukta bulunur fakat bunun kat kat fazlası gasp yapar, haksız kazanç elde eder. Belki de tasadduk ettiği şey, gasbettiğinin bir parçasıdır. Verdiği bu sadakaya güvenir. Bu, bir avucuna bir dirhem diğerine bin dirhem koyup da bir dirhem bin dirhemden ağır geleceğini uman kimse gibidir.

Bunların bazıları ibadet ve iyiliklerinin günah ve masiyetlerinden fazla olduğunu zannederler. Bunun sebebi iyiliklerinin sayısını ezberlemesi, nefsinin işlediği kötülüklerinden dolayı hesaba çekmemesi ve günahlarını kontrol etmemesidir. Tıpkı günde yüz defa istiğfar edip Allah'ı tesbih ettiği halde gün boyu Müslümanları gıybet eden ve onların ırzları ve namusları hakkında ileri geri konuşan kimse gibidir. O, istiğfarın ve tesbihin faziletlerini görür, fakat gıybetin ve yasaklanmış konuşmaların cezasını görmez.

GURURA KAPILAN SINIFLAR VE GRUPLAR

Gurur ve aldanmışlık genellikle dört sınıfta görülür: İlim ehli/alimler, ibadet/amel ehli/abidler, mutasavvıflar ve servet sahipleri/zenginler.

Birincisi: İlim ehli/Âlimler:

İlim ehlerinden gurura kapılanların da çeşitleri vardır.

Bir grup vardır ki şer'î ve aklî ilimleri çok iyi öğrenmişler fakat organlarını kontrol altında tutmayı ve günahlardan korumayı ihmal etmişler, ibadetlere devam etmemişler, ilimleriyle gurura kapılıp aldanmışlar ve Allah katında iyi bir konumda olduklarını zannetmişlerdir. Eğer onlar basiret gözüyle bakmış olsalardı muamele ilmiyle amelden başka bir şeyin kastedilmediğini bilirlerdi. Amel olmasaydı muamele ilminin hiçbir kıymeti olmazdı. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Kim benliğini temizleyip arındıran kurtulur/murada erer.”** (Şems, 9) “Benliğini nasıl temizleyeceğini öğrenen kimse kurtulur” dememiştir. Şeytan ona ilim ehlinin faziletlerinden söz ederse o da facir /günahkâr âlim hakkında varid olan ayet ve hadisleri hatırlasın/hatırlatsın. Mesela bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“O tıpkı, üzerine varsan da, kendi haline bıraksan da dilini çıkarıp soluyan bir köpeğe benzer.”** (Araf, 176) **“Tevratla yükümlü kılındıkları halde, bu yükümlülüğü yerine getirmeyenler, sırtına kitap yüklenmiş eşek gibidir.”** (Cuma, 5)

Onlardan bir grup da vardır ki, ilimleri ve zahirî amelleri çok iyidir fakat kibir, haset, riya, yükselme ve şöhret arzusu gibi kötü sıfatları silmek ve izale etmek için kalplerini kontrol etmezler. Onlar dış görünüşlerini süslerler, fakat içlerini ihmal ederler. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu sözünü unuturlar: *“Allah sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz, ancak kalplerinize ve amellerinize bakar.”*⁽³⁷²⁾

Onlar amellerini gözetip kontrol ederler, fakat kalplerini kontrol etmezler. Hâlbuki aslanan kalptir. Çünkü ancak selim bir kalple Allah'ın

⁽³⁷²⁾ Müslim (2562); İbn Mace (4143); Ahmed (2/285, 593), Ebu Hureyre *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

huzuruna gelen kimse kurtulur. Bunların durumu, ekin eken kimsenin durumu gibidir. Adamın ektiği ekinle birlikte o ekini mahveden yabancı otlar da biter. Adama bu otları kökünden sökmesi emredilir, fakat adam o otların sadece başını ve dallarını koparır, kökünü olduğu gibi bırakır. O da daha çok kuvvetlenir.

Onlardan bir grup daha vardır ki bu batınî huyların kötü olduğunu bilirler, fakat kendilerini beğendikleri için bu kötü huylardan kurtulduklarını, Allah katında bu tür huylara mübtela olmayacak kadar yüksek bir konumda olduklarını ve bu huylara ancak ilimden kendi seviyelerine ulaşamayan avamın mübtela olacağını zannederler. Üzerlerinde kibrin belirtileri görüldüğü zaman onlardan biri şöyle der: “Bu, kibir değil, dinin onurunu korumaktır, ilmin şerefini göstermektir, Allah’ın dinini desteklemektir, muhalif bidatçilerin burnunu sürtmektir. Eğer ben değersiz elbiseler giyseydim ve değersiz kimselerle oturup kalksaydım din düşmanları benimle alay ederler ve benim düşkünlüğümden dolayı sevinirlerdi. Benim zillete düşmem, İslam’ın zillete düşmesi demektir.” Adam aldandığını ve İblisin kendisini bununla aldattığını unuttur. Bunun delili Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in ve ashabının tevazu içinde olmaları, fakirliği ve sadeliği tercih etmeleridir.

Ömer İbnu'l-Hattab *radiyallahu anh*’tan şöyle rivayet ettik: O, Şam’a geldiği zaman kendisine bir su birikintisi gösterildi. Devesinden indi, mestlerini çıkardı, onları elinde tuttu ve devesiyle birlikte suya daldı. Bunun üzerine Ebu Ubeyde dedi ki: “Bu gün insanlar nazarında çok önemli bir iş yaptın.” Ömer onun göğsüne vurdu ve dedi ki: “Ah Ebu Ubeyde, keşke bunu senden başkası söyleseydi. Şüphesiz siz insanların en zelili ve en hakiri idiniz. Allah Teâlâ sizi Rasûlü ile izzetli ve şerefli kıldı. Siz başkasıyla izzet ve şeref ararsanız Allah sizi zillete düşürür.”⁽³⁷³⁾

Yine ondan gelen bir rivayette şöyle anlatılır: O, Şam’a geldiği zaman devesinin üzerindeyken insanlar kendisini karşıladılar. Ona denildi ki: “Bir deveye değil de ata binmiş olsaydın da seni insanların büyükleri ve ileri gelenleri karşılasalardı daha iyi olmaz mıydı?” Bunun

⁽³⁷³⁾ Hâkim (3/72). Hadis sahihtir.

üzerine Ömer *radıyallahu anh* dedi ki: “Görüyorum ki siz hâla buralar-dasınız; -göğe işaret ederek- mesele sadece oradan gelecek hoşnutlu-ğu beklemektir. Devemin yolunu açın.”

Sonra bir de pahalı elbiseler, görkemli atlar ve benzeri şeylerle dünyada izzet ve şeref peşinde koşan mağrurun gururlanması vardır. Aklına bir riya düşüncesi geldiği zaman şöyle der: “Benim bunun-la gayem, insanların beni örnek alarak dine yönelmeleri için ilim ve ameli göstermektir.” Eğer maksadı bu olsaydı, insanların kendisine uymalarından dolayı mutluluk duyduğu gibi başkasına uymalarından da mutlu olurdu. Çünkü insanların düzelmesini gaye edinen kimse, onların başkasının eliyle düzelmelerinden de mutluluk duyar.

Onlardan sultanın huzuruna girip de onun dostluğunu kazanmaya çalışan, onu öven ve ona tevazu gösteren kimse de böyledir. O da “Benim maksadım bir müslümana şefaathçi olmaktır veya ondan bir zararı defetmektir.” der. Allah bilir ya akranlarından birinin sultan ta-rafından kabul edildiği ortaya çıkarsa bu ona ağır gelir.

Bazılarının gururu kendilerini halkın malını haram yoldan almaya kadar götürür ve der ki: “Bu, sahibi olmayan bir maldır. Bu mal Müs-lümanların maslahatı içindir. Sen de onların önderlerinden bir önder âlimsin.” Böylece kendi kendini kandırarak gurura kapılır. Bazen de “Bu malın sahibi yoktur.” diyerek yalancı bir deccal olur. Olsa olsa halkın malıyla sultanın malı birbirine karışmıştır. Bu onun haram ol-masına mani değildir. Çünkü kimin malından aldığını bilebilir.

Onlardan bir grup da ilim yönünden çok iyidir, organlarını gü-nahlardan temizlemiş, ibadetlerle süslemiş, kalplerini riyadan, haset-ten ve kibir gibi şeylerden temizlemişlerdir fakat kalblerinin kıyısında köşesinde şeytanın gizli tuzakları ve nefsin anlayamadıkları ve ihmal ettikleri hileleri vardır. Onu ilimleri toplamak, tertip ve tasnif etmek ve lafızlarını güzelleştirmek için geceleri uykusuz kaldığını, gündüz-leri yorgun ve bitkin düştüğünü görürsün. O kendini bu çalışmaya sevk edenin Allah’ın dinini yaymak olduğunu zanneder. Fakat onu bu çalışmaya sevkeden şey, isminin anılmasını ve şöhretinin yayılmasını

istememesi olabilir. Belki ilmî çalışmalarında kendini övmekten de kurtulamaz. Bunu ya uzun ve derin iddialarla açıktan yapar ya da kendisinin ondan daha üstün olduğunu ve ilimce ondan daha büyük olduğunu beyan etmek için başkasını kötüleyerek zımnen/üstü kapalı yapar. Bu ve benzeri tutum ve davranışlar ancak akıllı kimselerin farkına varabildikleri ve güçlü bir iradeye sahip olanların uzak kalabildikleri gizli kalp hastalıklarıdır. Bizim gibi zayıfların bu konuda bir istek ve çabası yoktur. Ancak en azından insan kendi ayıp ve kusurlarını bilmeli, bunu kötü görmeli ve düzeltmek için çalışmalıdır.

Kim bir iyilik yaptığı zaman sevinir, bir kötülük yaptığı zaman da üzülürse onun durumu ümit vericidir. Kendi nefsini temize çıkaran ve kendini insanların iyilerinden zanneden kimse böyle değildir. Bu, önemli ilimleri tahsil eden kimsenin gururudur/aldanmışlığıdır. Kendilerini ilgilendirmeyen ilimlerle yetinen ve önemli ilimleri terk eden kimselerin halinin nice olacağını da sen düşün.

Onlardan bir grup da vardır ki onlar sadece mahkemeler ve davalarla ilgili fetvaları, geçim seviyelerinin düzeltilmesi için halkın arasında cereyan eden dünyevî işlemlerin ayrıntılarını öğrenirler de çoğu zaman zahîrî amelleri terk ederler, gıybet, harama bakmak ve caiz olmayan şeylerin peşinden gitmek gibi günahları işlerler. Kalplerini kibir, haset, riya ve helak edici diğer şeylerden korumazlar. Bunlar iki yönden aldanmışlardır: Biri amel yönünden, diğeri ilim yönünden.

Bunların durumu ilacının reçetesini öğrenen ve onu tekrar tekrar okumaya çalışan hastanın durumu gibidir. Hayır, belki de onun durumu ölümcül zatülcenp hastalığına yakalanıp da kadınlarla ilgili istihaza hastalığının ilacıyla meşgul olan ve onu tekrarlayan kimsenin durumu gibidir. Hâlbuki o ne hayız ne de istihaza görmeyecek olan bir erkektir. Fakat şöyle der: “Belki bir kadın istihaza hastalığına yakalanır da bana sorabilir.” Bu, gururun zirvesidir.

Gururunun sebebi fıkıhın yüceltilmesine dair duyduğu rivayetlerdir. Fıkıh; Allah’ı, O’nun korkutan ve ümit veren sıfatlarını konu edinen fıktır. Bu fıkıh kalbin korkuyu hissetmesi ve takvaya sarılması için-

dir. **“Bununla beraber (ilim ve cihad gibi şeyler için) müminler toptan çıkıp gitmemelidirler. Fakat dinde derinleşmek (fıkıh sahibi olmak) ve geri döndüklerinde toplumlarını sakındırmak için her kesimden (seçilmiş) bir topluluk gitmelidir. Böylelikle/bu yolla onlar sakınır, düzelirler.”** (Tevbe, 122) Kendisiyle uyarı ve sakınmanın hâsıl olacağı ilim bu ilim değildir. Çünkü bu ilimden gaye, muamelatın şartlarına uygun olarak malların korunmasını sağlamaktır, mallarla bedenleri korumaktır, cinayet ve yaralamaları önlemektir.

Mal, Allah yolunda bir araçtır, beden ise bir binittir.

Önemli olan ilim, Allah yoluna girmeyi bilmek ve kalbin kötülenmiş sıfatlarından sayılan engellerini ortadan kaldırmaktır. Bunlar kul ile Allah arasında perde oluşturur. Sadece fıkıh ilmiyle yetinen kimsenin durumu, hacca gitmek için sadece su tulumunun ve ayağına geçireceği mestin tamirini öğrenmeyi yeterli gören kimsenin durumu gibidir. Şüphesiz bu da gereklidir, fakat bunun hacla hiçbir ilgisi yoktur.

Onlardan kimisi de sadece (mezhepler arasındaki ihtilafları konu alan) hilaf ilmiyle meşgul olur, mücadele ve hasmını susturma yöntemiyle ilgilenir, hasmına galip gelmek için uğraşır. Bunların durumu daha önce zikredilenlerinkinden çok daha kötüdür. Cedel ilminin incelikleri, selefın bilmediği/tanımadığı bir bidattir. Zaten hükümlerin delilleri mezhep ilmi kapsamındadır. Bu deliller de Allah'ın Kitabı ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetidir.

Kesr, kalb, fesadü'l-vad' ve't-terkiib ve ta'diye gibi cedel hilelerine gelince bunlar hasma galip gelmek ve onu susturmak için sonradan uydurulmuş şeylerdir.

Başka bir grup da kalam ilmiyle meşgul olmuşlar, heva ve heveslerle mücadele etmişler ve muhaliflere cevaplar vermişlerdir.

Bunlar iki gruptur: Sapıtanlar, hak üzere olanlar. Sapıtanlar sünnetten başkasına davet ederken hak üzere olanlar ise sünnete davet ederler. Gurur her iki grubu da kapsar.

Sapıtanların gurura kapıldıkları açıktır. Hak üzere olanlara gelince onlar da cedel ve tartışmayı işlerin en önemlisi ve Allah'ın dininde insanı Allah'a yaklaştıran amellerin en faziletlisi zannettikleri için gurura kapılmışlardır. Onlar araştırma yapmadan hiç kimsenin dininin tamam olmayacağını, delili araştırmadan Allah'ı ve Rasûlünü tasdik eden kimsenin kâmil iman sahibi olamayacağını iddia etmektedirler.

İşte bu fasid zandan dolayı ömürlerini cedeli öğrenmekle ve söylenen sözleri araştırmakla geçirmişler ve basiretleri körelmiştir. Bu yüzden ilk nesle önem vermemişlerdir. Hâlbuki Allah Rasûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* o ilk neslin, insanların en hayırlısı olduklarına şahitlik etmiştir.⁽³⁷⁴⁾ O ilk nesil ki onlar da pek çok bidatçiye ve hevasına uyan kimseye yetişmişler, fakat onlarla tartışmak/cedelleşmek için ömürlerini heder etmemişlerdir. Kalplerini ve azalarını kontrol etmekten dolayı cedelle ilgilenmeye fırsat bulamamışlardır. Ancak sapıklığı reddetme zarureti duydukları zaman cedel konusunda konuştular. Muhataplarının bidatlerinde ısrarcı olduklarını görürlerse, onlarla tartışmaya girmeden terk etmişlerdir.

Bir hadiste şöyle rivayet edilmiştir: *“Hiçbir topluluk hidayete erdikten sonra cedeletartışmalara dalmadıkça helâk olmamıştır.”*⁽³⁷⁵⁾

Gurura kapılan ilim ehlinde bir kısmı da vaazla meşgul olanlardır. Bunların rütbece en yükseği; nefsin huyları ve korku, ümit, sabır, şükür, tevekkül, zühd ve yakîn gibi kalb sıfatları hakkında konuşanlardır. Bunlar bu konularda konuştukları zaman kendileri bu sıfatları taşımadıkları halde bu sıfatlara sahip olduklarını zannederler. Kendileri kaçtıkları halde başkalarını Allah'a davet ederler. İnsanların en mağruru bunlardır.

⁽³⁷⁴⁾ Buhari (2652); Müslim (2533). Abdullah İbn Mesud *radıyallahu anh'tan* rivayet edildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: *“İnsanların en hayırlısı benim neslimdir. Sonra onların peşinden gelenler, sonra onların peşinden gelenlerdir. Sonra öyle bir topluluk gelecektir ki onlardan birinin şehadeti yeminini, yeminini de şehadetini geçecektir.”* Bu konuda İmran b. Husayn, Ebu Hureyre ve Aişe'nin de rivayeti vardır.

⁽³⁷⁵⁾ Tirmizî (3250); İbn Mace (48); Ahmed (5/252, 256); Hâkim (447-447); Taberânî, *el-Kebir* (8067) Ebu Ümame'den rivayet edilmiştir. Hadis hasendir.

Bunların bir kısmı, vaazda gerekli yöntemi terk ederek taşkınlığa yönelirler, irap peşinde koşarak dine ve akla aykırı düzmece sözler söylerler.

Bir kısmı da vuslat ve ayrılık şiirlerini delil olarak okurlar. Gayeleri -bozuk maksatlar üzere de olsalar- meclislerinde bağırانların ve cezbeye gelenlerin sayısını çoğaltmaktır. Bunlar insan şeytanlardır.

Başka bir kısmı da vakitlerini hadis dinlemekle, rivayetleri toplamakla, garip ve âlî isnadlarla geçirirler. Bunların her birinin gayreti ve hedefi memleket memleket gezmek, hadis âlimlerini görmek ve onlara: Ben filandan rivayet ettim, filan ile karşılaştım, başkasında olmayan isnad bende var demektir.

Bir kısmı da nahiv ve lügat ilmiyle ve şiirle meşgul olurlar. Kendilerini ümmetin âlimleri sanırlar. Ömürlerini nahvin ve lüğatin inceliklerinde tüketirler. Eğer akıllarını çalıştırmış olsalar Arap dilini öğrenmek için ömrünü tüketen kimsenin Türk dilini öğrenmek için ömrünü tüketen kimseden farkının olmadığını bilirlerdi. Arap dilinin ondan farkı, şeriatın Arapça olarak gelmiş olmasıdır. Kur'an ve hadisin garip (bilinmeyen veya az bilinen) kelimelerini bilecek kadar Arapça öğrenmek yeterlidir. Nahivden de lisanı ayakta tutacak kadar bilmek yeterlidir.

Bu konuda sonsuz derecelere ulaşmak için derinleşmek ise daha iyi ve daha gerekli şeylerden alıkoyacak -gereksiz- bir meşguliyettir. Bu konuda derinleşmek, Kur'an okumada harflerin mahreçlerini düzeltmek için ömrünü tüketen ve sadece bununla yetinen kimsenin durumuna benzer. Bu bir gururdur/aldanmışlıktır. Çünkü harflerden maksat manalardır. Harfler sadece bir zarftır ve araçtır. Safrayı vücuttan atmak için sirkeli bal şerbeti içmesi gereken biri, bu şerbeti içeceği güzel bir bardağı hazırlamak için ömrünü tüketirse tam bir aldanmaya düşmüş demektir. Her şeyin daha fazlasını değil de sadece önemli ihtiyacı kadarını alan, ardından çalışmaya geçen ve onu şaibelerden temizlemeye çalışan kimse bahtiyardır. Maksat budur.

Başka bir grubun gururu daha büyüktür. Bunlar hak ve hukuku çiğnemek için çeşitli hileler uydururlar ve bunun onlara fayda verece-

ğini zannederler. Hayır, bu bir gururdur. Mesela bir insan karısını mehir hakkından vazgeçmeye zorlarsa Allah ile kendisi arasında bunun hesabını vermekten kurtulamaz. Zekâtı düşürmek için kişinin zekât senesinin sonunda malını zevcesine hibe etmesi, zevcesinin de malı kendisine hibe etmesini istemesi de bu kabilden hilelerdendir.

İkincisi: İbadet/amel ehli/abidler. Bunlar da çeşit çeşittir.

Bir grup vardır ki farzları ihmal eder, nafilelerle ve faziletlerle meşgul olurlar. Bazen suyu kullanmada o kadar aşırı giderler ki abdest alırken vesveseye kapılırlar. Mesela onlardan birinin şeran temizliğine hükmedilen suya razı olmadığını, hatta necaset konusunda çok uzak ihtimalleri bile hesaba kattığını, aynı hassasiyeti yiyeceği şeylerde göstermediğini görürsün. Eğer suda gösterdiği bu ihtiyatı yiyecekte de göstermiş olsaydı bu, selefın yoluna daha çok benzerdi. Çünkü Ömer *radiyallahu anh* hıristiyan bir kadının testisinde bulunan suyla abdest aldı. Oysa o su için necaset ihtimali de vardı. Üstelik Hz. Ömer, harama düşmekten korktuğu için helâlin birçok çeşidini terkederdi.

Sahih bir rivayette geçtiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* müşrik bir kadının kırbasından abdest almıştır.⁽³⁷⁶⁾

Suyu dökerken işi israfa kadar götüren, hatta namaz vakti çıkınca ya kadar abdest alma işini uzatanlar bile vardır.

Bazıları da namazdaki iftitah tekbirinde vesveseye kapılır, hatta bazen imamla birlikte kılması gereken rekâtı bile bu yüzden kaçıır.

Bazıları da Fatiha'nın harflerini ve diğer zikirleri mahreçlerinden çıkarmada vesveseye kapılır. Şeddelerde, dat harfi ile za harfini birbirinden ayırdetmede gereğinden fazla ihtiyat gösterir. Bunlara öyle önem verir ki başka hiçbir şeyi düşünmez, Kur'an'ın manasını ve ondan öğüt almayı ihmal eder. Bu, gurur türlerinin en çirkinidir. Çünkü halk, Kur'an tilavetinde harfleri mahreçlerinden yerli yerince çıkarma

⁽³⁷⁶⁾ Bu haber Buhârî (344)'de uzun bir rivayetin içinde geçer, İmran tarafından rivayet edilmiştir. Sahabeden birisi cünüp olmuştu. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona müşrik bir kadının su kırbasından alıp doldurduğu su kabını verdi ve dedi ki: "Git bunu üzerine dökün."

konusunda sadece normal konuşmalarda cereyan eden telaffuzlarla yükümlüdürler. Bu kimselerin durumu, bir hükümdara mektup getiren ve bu mektubu harflerin mahreçlerinde mübalağa ederek ve tekrarlayarak okumaya başlayan kimsenin durumu gibidir. Mektubun maksadından ve meclisin saygınlığından gafilidir. Bu kişinin sultanın huzurundan hemen çıkarılması ve cezalandırılması gerekir.

Başka bir grup da Kur'an okumakla gururlanır. Bunlar Kur'an'ı çok süratli okurlar, hatta bazen günde iki defa hatim yaparlar. Bunlardan birinin dili Kur'an okurken kalbi boş emellerin peşinde dolaşır. Kur'an'ın manalarını düşünmez, öğütlerinden yararlanmaz, emirlerinin ve yasaklarının üzerinde durmaz. Bu kişi, Kur'an'dan maksadın sadece tilavet olduğunu zanneden bir mağrurdur. Onun durumu, efendisinden mektup alan kimsenin durumuna benzer. Efendisi mektubunda ona emirlerini ve yasaklarını tebliğ eder. Buna rağmen köle, bu mektubu anlamaya ve gereğini yerine getirmeye çalışmaz, sadece ezberlemeye ve tekrar etmeye çalışır. Çünkü maksadın sadece bu olduğunu zanneder. Üstelik efendisinin emirlerine ve yasaklarına da muhalefet eder.

Bir kısmı da Kur'an'ın manalarından yüz çevirerek sesiyle Kur'an okumaktan zevk alır. Bu kişinin kalbini kontrol etmesi ve nazımdan mı, sestenden mi, manalardan mı zevk aldığını öğrenmesi gerekir.

Başka bir grup da oruçla gurura kapılır ve çokça oruç tutar. Dillerini gıybetten ve gereksiz konuşmalardan, iftar esnasında midelerini haramdan ve kalplerini riyadan korumadıkları halde bazen yıl boyunca ve önemli günlerde oruç tutarlar.

Bir grup da hacla gurura kapılır. Zulüm ve haksızlıkları terk etmeden, borçlarını ödemedi, ana-baba rızasını almadan ve helal azık temin etmeden hac yolculuğuna çıkarlar. Bunu farz olan hac farızasını üzerlerinden düşükten/onu eda ettikten sonra da yaparlar. Yollarda ibadetleri ve farzları terk ederler. Elbise ve vücut temizliğini ihmal ederler. Çirkin sözler söylemekten ve tartışmaya girmekten sakınmazlar. Bununla be-

raber onlar yine de hayır üzere olduklarını zannederler. Bunlar gurura kapılıp aldanan kimselerdir.

Başka bir grup da iyiliği emreder, kötülükten meneder, fakat kendilerini unuturlar.

Bir grup daha vardır ki mescitte imam olarak öne geçer. Kendisinden daha takvalı ve daha bilgili birisi öne geçse bu ona ağır gelir.

Kimisi de ezan okur ve Allah için okuduğunu zanneder. Yokluğunda bir başkası ezanı okusa onun kendi mertebesine ulaşmak için rekabet ettiğini söyler.

Kimisi de Mekke'ye veya Medine'ye yerleşir, fakat gönlü kendi memleketinde takılı kalır. İnsanların, kendisi hakkında, "Fılan kişi Mekke'de (veya Medine'de) ikamet ediyor." demelerinden hoşlanır. Sonra Mekke veya Medine'ye komşu olur, fakat insanların mallarının kentine gözünü diker. Bazen bunları toplar ve cimrilik eder. Helak edici niteliklerin hepsi kendisinde toplanır.

İçinde âfet bulunmayan hiçbir amel ve ibadet yoktur. Bilmeyenler bu afetlerin içine düşerler. Bunları öğrenmek isteyen kimse bu kitabıma baksın. Oruç, namaz ve diğer bütün ibadetlerde ortaya çıkan riya afeti hakkında bu kitabın içindeki sıralanan bölümlere baksın. Şimdi maksat o bölümlerde zikredilen şeylere işaret etmektir.

Bir grup da mala değer vermez, değersiz giyecek ve yiyeceğe kanaat eder, mescitleri mesken edinir ve bunun kendisini zahidler mertebesine eristireceğini zanneder. Bununla beraber onların lider olmaya ve makama aşırı istekleri vardır. Bunlar işin kolayını terk eder, helak edici şeylerin en büyüğüne yönelirler.

Bir başka grup da nafilere düşkündür, fakat farzlara önem vermezler. Kuşluk namazı kılmak, gece namazı kılmak onlara mutluluk verir, fakat farz namazlardan zevk almazlar. Onları ilk vaktinde kılmak için acele etmezler. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in, Rabbinden rivayet ettiği şu sözü unuturlar: "*Bana yaklaşanlar kendilerine farz*

kıldığım şeyleri eda etmekle yaklaştıkları gibi başka bir şeyle daha Bana yaklaşamazlar.”⁽³⁷⁷⁾

Üçüncüsü: Mutasavvıflar:

Mutasavvıflardan gurura kapılanlar da farklı gruplardan oluşur:

Bir kısmı, elbise, konuşma ve şekille mağrur olurlar. Dış görünüşleriyle gerçek sufilere benzerler, mücahede ve riyazetle kendilerini yormazlar. Sonra haramlara, şüpheli şeylere ve sultanların mallarına üşüşürler. Hedefte muhalefet ettikleri zaman birbirlerinin ırz ve namuslarına zarar verirler. Bunların gururu açıktır.

Bunların durumu ihtiyar bir kadının durumuna benzer: Bu kadın-çağız, kahramanların ve yiğit savaşçıların isimlerinin divan defterine yazıldığını ve onların her birine memleket topraklarından bir parça verildiğini işitir. Onun nefsi de böyle bir şeye nail olmayı arzu eder. Bir zırh giyinir, başına bir miğfer koyar, kahramanlık şiirlerini öğrenir, onların giyim tarzlarını ve diğer özelliklerini öğrenir. Sonra ordu birliklerine doğru yönelir. İsmi kahramanlar defterine yazılır. Arz divanında (teftiş heyetinin huzurunda) hazır olunca, altındakinin görünmesi ve

⁽³⁷⁷⁾ Buhari'nin (6502), Ebu Hureyre'den rivayet ettiği uzun bir hadisin bir bölümüdür. Bu hadiste Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: *“Kim Benim veli kuluma düşmanlık ederse Ben ona savaş ilan ederim. Kulum Bana, kendisine farz kıldığım şeylerden daha hoş başka bir şeyle yaklaşamaz. Kulum Bana nafil ibadetlerle yaklaşmaya devam ettikçe Ben onu severim. Ben kulumu sevince de artık onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Benden bir şey isterse bunu ona mutlaka veririm. Bana sığırsa sığındığı şeyden onu mutlaka korurum.”* Bu hadis ulemanın *Sahihu'l-Buhari*'de tenkit ettiği az sayıdaki hadisten biridir. Fakat hadisin başka sahih yoldan gelen rivayetleri de vardır. Velilerin sıfatları hakkındaki en kıymetli hadis budur. Bu hadis için bakınız: Hafız İbn Receb, *Camiu'l-Ulûm ve'l-Hikem*. Veli ile kastedilen, Allah'a ve Rasulüne devamlı itaat eden ve ibadetinde ihlâslı olan âlimdir. Sözüne güvenilen âlimler bunun Allah'ın kuluna yardımı ve desteğinden kinaye olduğunda ittifak etmişlerdir. Ebu Süleyman el-Hattabî şöyle demiştir: Bunlar örneklerdir. Bu, organlarla yapmaya başlayacağı amellerde Allah'ın kulunu başarılı kılmasıdır, organlarının bu amellerini devamlı işlemesiyle sevmesini kolaylaştırması ve Allah'ın hoşlanmadığı boş ve faydasız şeylere kulak vermekten, Allah'ın yasakladığı şeylere gözüyle bakmaktan, helal olmayan şeylere eliyle yapışmaktan ve ayaklarıyla batıla koşmaktan onu korumasıdır.

mübarezede imtihan edilmesi için başından miğferin ve sırtından zırhın çıkarılması emredilir. Kadın bunları üzerinden çıkarınca bir de ne görsünler? Zayıf ve hasta ihtiyar bir kadın! Ona denilir ki: “Sen sultan ile ve huzurundakilerle alay mı ediyorsun?” Onu yakalayın ve fillerin önüne atın! Böylece ihtiyar kadın fillerin önüne atılır.

İşte sufilik iddiasında bulunanların maskeleri düştüğü ve süslere ve elbiselere değil, kalplere bakan en büyük hâkimin huzuruna çıktıkları zamanki halleri bu olacaktır.

Başka bir grup da marifet bilgisine sahip olduğunu, hakkı müşahade ettiğini, makamlar ve hallerden geçtiğini ve Allah’a yakınlık derecesine ulaştığını iddia eder. Hâlbuki bunların sadece isimlerini tanır. Onlardan birinin bu isimleri tekrar ettiğini ve bunun öncekilerin ve sonrakilerin ilminden daha yüce olduğunu zannettiğini görürsün. O, halk tabakası bir tarafa, fıkıhçılara, hadisçilere ve ulemanın diğer sınıflarına bile küçümseyici bir gözle bakar. Hatta halktan bazıları çoğu zaman onların peşine takılır ve onlardan bu sahte sözleri alır. Sanki vahiyden söz ediyormuş gibi bu sözleri tekrar edip durur. Bu konuda bütün âlimleri ve abidleri küçük görür ve onlarla Allah arasında perde olduğunu, kendisinin hakka ulaştığını ve Allah’a yakın olan kimselerden olduğunu söyler. Oysaki Allah katında günahkârlardan ve münafıklardandır, gönül ehlinin nazarında ahmaklardan ve cahillerdendir. Hiçbir ilme tam olarak sahip değildir ve hiçbir kötü huyunu da düzeltmemiştir, kalp murakabesinden yoksundur, sadece nefsin arzularına tabi olur ve birtakım hezeyanları ezberler.

Onlardan bir grup da şeriat sergisini dürüp kaldırır, hükümleri reddeder, helal ve haram arasında bir fark görmez. Bazıları şöyle der: “Allah’ın benim amelime ihtiyacı yoktur, o halde nefsimi niçin yorayım?”

Bazıları da şöyle der: “Organlarla yapılan amellerin hiçbir kıymeti yoktur. Ancak kalplere bakılır. Bizim kalplerimiz Allah sevgisiyle mest olmuştur ve O’nun marifetine vasıl olmuştur. Biz dünyaya sadece bedenlerimizle dalıyoruz.” Onlar halkın derecesinin üzerine çıktıklarını, bedenî amellerle nefsi terbiye etmeye ihtiyaçlarının olmadığını, güçlü

oldukları için şehvetlerin onları Allah yolundan alıkoyamayacağını iddia ederler ve kendilerini peygamberlerin derecesinin üstüne çıkarırlar. Çünkü peygamberler tek bir hatadan dolayı senelerce ağlardı.

Kendilerini sufilere benzeten ibaha ehlinin (her şeyi helal görenlerin) gurur çeşitleri sayılamayacak kadar çoktur. Bunların hepsi muğalata ve vesveseye dayanır. Şeytan onları bu muğalata ve vesveselerle aldattır. Çünkü onlar ilim öğrenmeden, iktidaya selahiyetli, âlim ve dindar bir şeyhe tabi olmadan mücahedeğe girişmişlerdir

Başka bir grup bu yolu da aşmış, mücahedeyle meşgul olmuş, tarikat yoluna girmeye başlamış, tarikat yoluna girmekle marifet kapıları kendilerine açılmıştır. Başlarda marifetin ilk esintilerini hissettikleri zaman hayretler içinde kalmışlar ve buna sevinmişlerdir. Marifetin garipliği onları şaşırtmış, kalpleri ona yönelmiş, onu düşünmüşlerdir. Marifet kapılarının kendilerine açılıp başkalarına kapanmasını düşünmüşlerdir. Bunların hepsi gururdur. Çünkü Allah yolunun hayranlık verici özelliklerinin sonu yoktur. Hayranlık verici her özelliğin yanında dursa ve takılıp kalsa adımları kısılır ve maksada ulaşamaz. Bunun durumu bir melikin huzuruna varmak için yola çıkan kimsenin durumu gibidir. Bu kişi melikin bahçesinin kapısında daha önce benzerini görmediği çiçekleri ve ışıkları görür de bunları seyretmek için duraklarsa melikle buluşma saatini geçirebilir.

Dördüncüsü: Servet sahipleri/zenginler:

Bunlar da farklı gruplardan oluşur:

Bir grup; mescidler, medreseler, kervansaraylar, köprüler ve insanların görecekleri şeyler inşa etmeye çok düşkündürler, isimlerini ebedileştirmek ve öldükten sonra da eserlerinin kalması için bunların üzerine adlarını yazarlar. Eğer bunlardan biri bir dinar vermesi için zorlansa ve şayet infak ettiği yere ismi yazılmayacak olsa bu, kendisine çok ağır gelir. Eğer bu kişi insanların rızasını ve beğenisini kazanmayı değil de Allah'ın rızasını kazanmayı düşünmüş olsaydı bu ona ağır gelmezdi. Çünkü onun ismi ister yazılsın, ister yazılmasın Allah bunu bilir.

Bazıları da cami ve mescitlerin süslenmesi ve nakışlarla bezenmesi için harcama yaparlar. Bunlar namaz kılanları meşgul ettiği için yasaklanmıştır. Çünkü namazdan maksat, huşu ve kalp huzurudur. Bu süs ve nakışlar müslümanların kalplerini bozar.

Eğer bu uğurda harcadığı serveti haram yoldan temin etmişse gururu ve aldanmışlığı daha şiddetlidir.

Allah rahmet eylesin Malik b. Dinar şöyle dedi: Bir adam mescide geldi ve mescidin kapısında durduktan sonra şöyle dedi: “Benim gibi bir adam mı Allah’ın evine giriyor? O anda sıddıklardan yazıldı.”

Mescidlere bu şekilde saygı göstermek gerekir. Yani mescidi haramla veya Allah’a karşı dünya süsüyle kirlettiğini değil, mescide karşı suç işleyerek girdiği için kirlettiğini düşünmelidir. Onun gururu ve aldanmışlığı, kötülüğü iyilik olarak görmesindedir.

Servet sahiplerinden bir grup da mallarını iyi muhafaza ederler ve cimri oldukları için ellerinde tutarlar, sonra mal harcamaya gerek olmayan oruç, namaz ve Kur’an hatmi gibi bedenî ibadetlerle meşgul olurlar. Bunlar da gurura kapılmışlardır/aldanmışlardır. Çünkü cimrilik, helâk edici bir hastalıktır. Onların mal harcamak suretiyle bu hastalığa engel olmaları gerekir. Fakat ne yazık ki kendilerine gerekli olmayan faziletli amellerle oyalanıp bu hastalığı ihmal etmektedirler.

Bunların durumu, elbisesine yılan giren kimsenin durumu gibidir. Bu adam yilandan kurtulmak için çare üretmek yerine safrasını teskin etmek için müshil ilacı kaynatmakla meşguldür. Yılan kendisini zehirleyip öldürdüğü zaman müshil ilacına ne ihtiyacı olacak ki?!

Onlardan bir gruba da nefisleri sadece zekât verme izni verir. Onlar da mallarının en kötülerini zekât olarak verirler veya kendilerine hizmet edecek fakirlere verirler ve onların ihtiyaçlarında tereddüt ederler veya gelecekte kendilerine muhtaç olacakları kimselere ya da kendisiyle bir gayesini gerçekleştirebileceği kimselere verirler.

Bazıları da verecekleri zekâtı dağıtmaları için ileri gelen büyüklere teslim ederler. Maksatları bununla onların gözüne girmek ve kendi ihti-

yaçlarını gidermektir. Bunların hepsi niyeti bozan, sahibini mağrur eden şeylerdir. Çünkü başka bir şeye karşılık Allah’a ibadet etmektedir.

Servet sahiplerinden ve diğerlerinden bir kısmı da zikir meclislerinde bulunmakla gurura kapılırlar ve zikir meclislerinde bulunmanın, amele ve öğüt almaya olan ihtiyaçlarını ortadan kaldıracığını zannederler. Hâlbuki hiç de öyle değildir. Çünkü zikir meclisinde bulunmak, ancak hayrı teşvik edici olduğu için faziletli bir ameldir. Başka bir maksatla yapılan her şey o başka maksada ulaştırmadığı zaman hiçbir kıymeti yoktur. Onlardan biri, bir korkutucu nasihat dinlediği zaman “Ya Selam! (Ya Rabbi!) Sen koru!” demekten başka bir şey yapmaz veya sadece “Euzü billah/Allah’a sığınırım!” der ve bununla maksadın hâsıl olduğunu zanneder.

Bunun durumu doktorların yanına gidip başına gelecek şeyler hakkında onlardan bilgi alan bir hastanın durumu veya nefis yemeklerden söz eden kimselerin yanında bulunan açın durumu gibidir. Sonra bunlar oradan ayrılırlar ve bunun hastaya da aç da hiçbir faydası olmaz. Kendisi amel etmeyip de sadece itaatlerin anlatılmasını dinlemek de böyledir. Senden fiillerini değiştireceğin bir vasfı değiştirmeyecek bütün vaazlar senin aleyhine birer hüccettir/delildir.

Soru: Gururun giriş noktaları olarak zikrettiğin şeylerden hemen hemen hiç kimse kendini kurtaramaz, bunlardan sakınmak mümkün olmaz.

Cevap: Ahiret işinin ekseni tek bir mana üzere deveran eder ki, o da kalbin sağlamaştırılmasıdır. Niyetinde samimi olandan başkasının buna gücü yetmez. İnsan dünya işine gösterdiği ihtimamı/özeni ahiret işine de gösterirse buna nail olur. Salih selef ve onlara en güzel şekilde uyanlar bunu yapmışlardır.

Gururdan kurtulmak için üç şeyden yararlanılır:

Akıl: İnsanın, kendisiyle eşyanın hakikatini idrak ettiği aslî nurdur.

Marifet: Kişi bununla nefsini, Rabbini, dünyasını ve ahiretini tanır.

Muhabbet, kalbin acayip hallerinin açıklanması, tefekkür ve şükür bölümlerinde nefsin vafına ve Allah'ın sıfatlarına işaretler vardır. Bunlarla kısa da olsa bir bilgilendirme hâsıl olmuştur.

Dünya ve ahireti tanımak için “Dünyanın Kötülenmesi” ve “Ölümün Anlatılması” bölümlerinde verilen bilgilerden yararlanılabilir. Bu bilgiler öğrenildiği zaman kalpte Allah bilgisiyle Allah sevgisi, ahiret bilgisiyle ahiret için şiddetli bir iştiaak, dünya bilgisiyle dünyaya karşı şiddetli bir isteksizlik meydana gelir. İşlerinin en önemlisi, kendisini Allah'a götüreceak ve ahirette kendisine fayda verecek işler olur. Bu irade kalbine hâkim olursa bütün işlerindeki niyeti sahih olur ve kendisinden her türlü gururu defetmiş olur.

Allah'ı tanıdığı ve nefsini tanıdığı için kalbinde Allah sevgisi galip geldiği zaman üçüncü bir şeye ihtiyacı olur ki o da **ilimdir**. Bununla kastımız, Allah'a giden yolun keyfiyetini ve âfetlerini bilmesi, kendisini O'na yaklaştıracak ve hidayet edecek şeyleri bilmesi, yolun âfetlerini, engellerini ve tehlikelerini bilmesidir. Bunların hepsini bu kitabımızda anlattık.

“Rub'ul-İbâdât ve'l-Âdât”tan muhtaç olduğu ve muhtaç olmadığı şeyleri öğrenir ve şeriatın âdabıyla edeblenir.

“Rub'ul-Mühlikât”tan Allah'ın yolundan engelleyen bütün engelleri öğrenir ki bunlar kötü huylardır.

“Rub'u'l-Münciyat”tan kötü vasıfları yok ettikten sonra onların yerine konulması gerekli güzel vasıfları öğrenir. Bunların tamamını öğrendikten sonra işaret ettiğimiz gururdan sakınabilme imkânına kavuşur. Allah en iyi bilendir.

Bunların hepsini yaptığı zaman şeytanın tuzağına düşmekten ve kendisini liderliğe çağırmasından korkması gerekir ve Allah'ın tuzağından emin olmaktan da korkması gerekir.

Bunun içindir ki şöyle denilmiştir: “Âlimler hariç insanların hepsi helâk olmakla karşı karşıyadır. İlmiyle amel edenler hariç âlimlerin de hepsi helâk olmakla karşı karşıyadır. İhlâslılar hariç

amel edenlerin de hepsi helâk olmakla karşı karşıyadır. İhlâslılar da büyük bir tehlikeyle karşı karşıyadır.”⁽³⁷⁸⁾

Allah rahmet eylesin İmam Ahmed ölürken şeytan kendisine, “Benden kurtuldun.” deyince şeytana şöyle dedi: “Hayır, daha benim bir nefeslik ömrüm var.”

Demek ki Allah dostlarının kalpleri daima korku içinde olmalıdır.

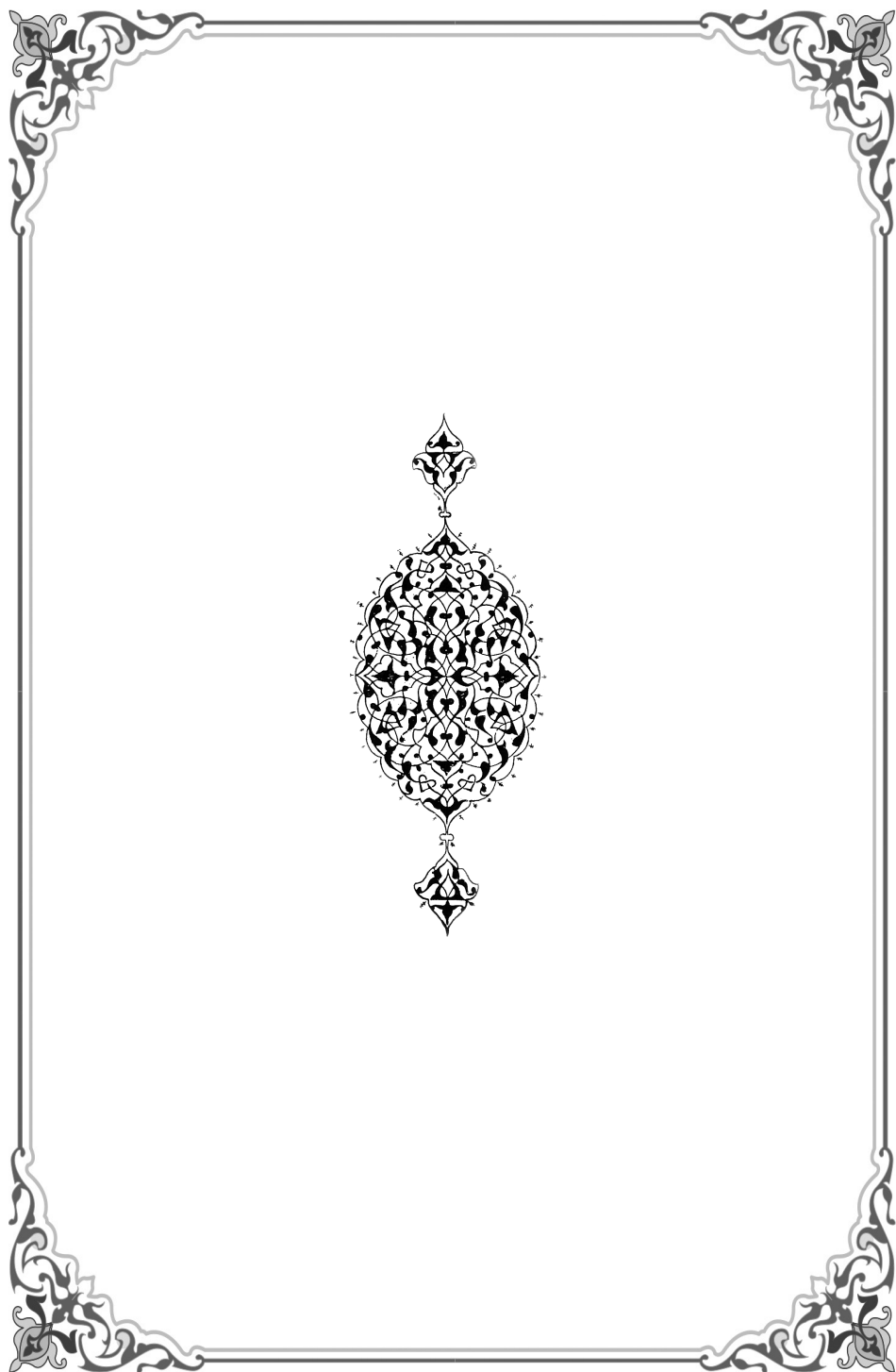
Allah’tan, gururdan kurtulmayı ve son nefesimizi güzel bir şekilde vermeyi dileriz. Şüphesiz ki O, çok yakındır, dualara icabet edendir.

Gurur konusu burada sona ermiştir. Böylece “Rub’u’l-Mühlikât” tamamlanmıştır. Şimdi “Rub’u’l-Münciyat” a başlayacağız.

Allah en iyi bilendir. Allah’ın salâtı Peygamber Ahmed’e olsun.

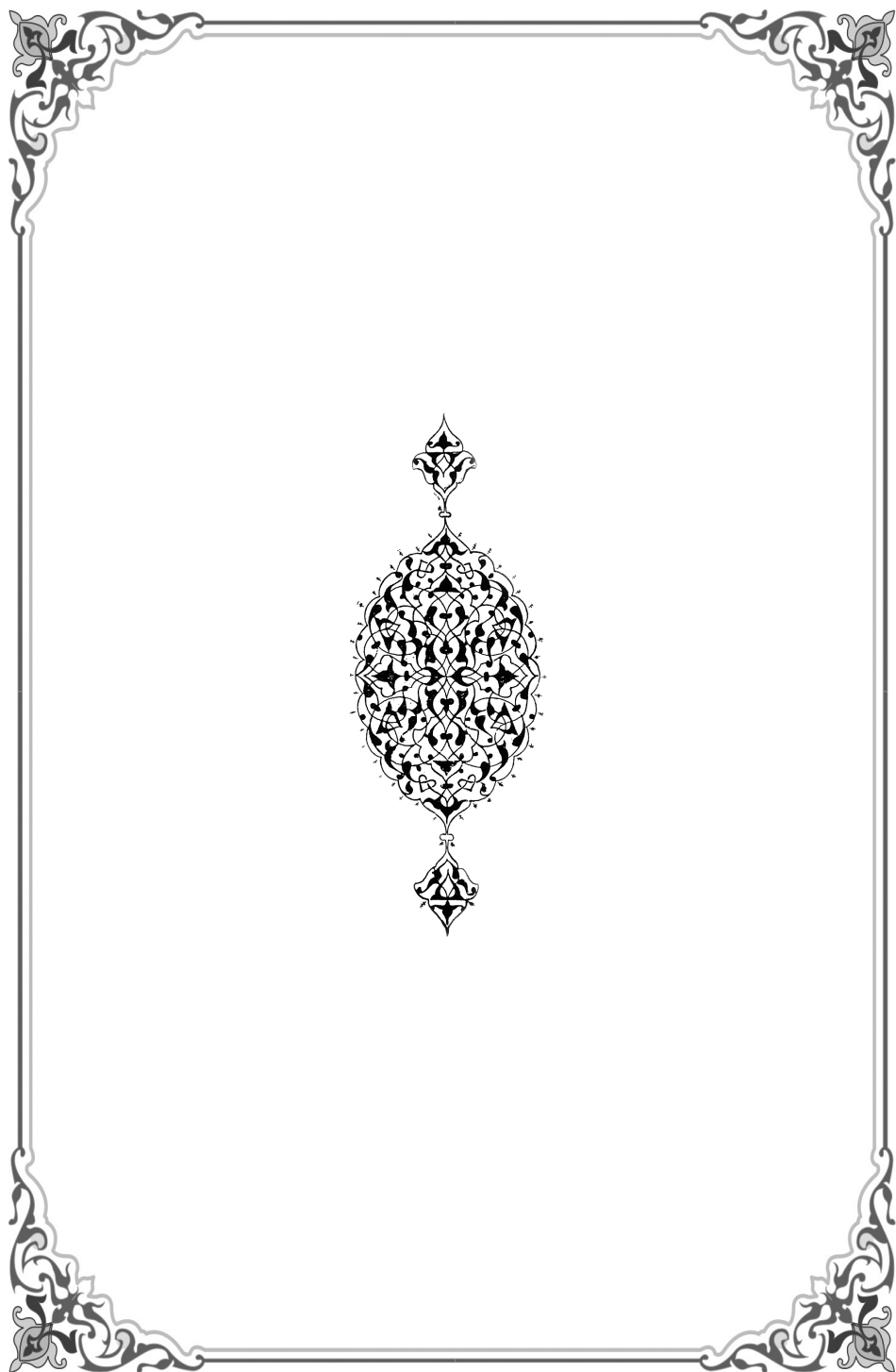
* * *

⁽³⁷⁸⁾ Bu mana sahih değildir. Bazıları bunu Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’den merfu bir hadis olarak nakletmişlerdir. Aslında bu, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’e yalan isnat etmekten bir türlü vaz geçmeyen kıssacıların dillerinden hiç düşürmedikleri uydurma bir haberdir. Bazıları bunu “her şeyde helâk olanlar vardır” şeklinde rivayet etmişlerdir. es-Sağâni’den, bunun uydurulmuş, yanlış bir söz olduğunu söylediği nakledilmiştir.

Dördüncü Bölüm

RUB'U'L-MÜNCİYAT
(KURTARICI AMELLER)

31- TEVBE; ŞARTLARI, RÜKÜNLERİ VE İLGİLİ ŞEYLER

Bil ki günahlar, kişi ile sevdiği şeyler arasında perdedir. Sevdiklerinden uzaklaştıran şeylerden de vazgeçmek vaciptir.

Bu, ancak ilim, pişmanlık ve kararlılıkla olur. Çünkü kişi, günahların sevgiliden uzak kalmasının sebebi olduğunu bilmediği zaman günahlardan pişmanlık duymaz, ondan uzaklaşmaya başlamak ona acı vermez. Acı duymadığı zaman da dönüş yapmaz.

Allah Teâlâ tövbeyi emretmiş ve şöyle buyurmuştur: **“Hepiniz birden günahlardan tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz ey müminler!”** (Nur, 31) **“Ey iman edenler, samimi bir tövbeyle Allah’a tövbe edin.”** (Tahrim, 8) **“Şüphesiz ki Allah çok tövbe edenleri ve çok temizlenenleri sever.”** (Bakara, 222)

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: *“Ey insanlar! Rabbinize tövbe edin. Çünkü ben, Allah’a günde yüz defa tövbe ederim.”*⁽³⁷⁹⁾

Buhari ve Müslim’in *Sahih*’lerinde⁽³⁸⁰⁾ İbn Mesud *radiyallahu anh*’tan rivayet edildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: *“Allah mümin kulunun tövbesine, çorak ve helak korkusu olan bir yerde devesinin yanında, yiyeceği ve içeceği onun üzerinde olduğu halde uyuyan, uyandığında deveyi gitmiş bulan ve onu arayıp bulamayan, nihayet kendisine susuzluk arız olan, sonra (kendi kendine) ‘bulduğum yerime döneyim de ölünceye kadar uyuya-*

⁽³⁷⁹⁾ Müslim (2702); Ebu Davud (1515); Ahmed (4/211, 261, 410); Nesaî, *Amelu’l-Yevm ve’l-Leyle* (442) el-Eğar İbn Yesar el-Müzenî *radiyallahü anh* tarafından rivayet edilmiştir. el-Eğar’ın *Kütübü Sitte*’de bu hadisten başka rivayet ettiği hadis yoktur.

⁽³⁸⁰⁾ Buhari (6308); Müslim (2744); Tirmizî (2499, 2500); Ahmed (1/383); Ebu Ya’la (5100).

yım' diyen ve ölmek için başını dirseğinin üzerine koyan, sonra uyanarak devesini, üzerindeki azığı, yiyeceği ve içeceğiyle yanında bulunan bir adamdan, evet Allah, mümin kulunun tövbesine, bu adamın devesiyle azığını bulmasına sevinmesinden daha çok sevinir."

Bu konuda pek çok hadis vardır. Tövbe'nin vacipliği üzerinde icma oluşmuştur. Çünkü günahlar kişiyi helâke sürükleyen ve Allah'tan uzaklaştıran şeylerdir. Bunlardan hemen kaçmak gerekir.

[TÖVBENİN VACİPLİĞİ VE FAZİLETİ]

Tövbe etmek her zaman vaciptir. Çünkü insan organlarla günah işlemekten uzak değildir. Bazı durumlarda organlarla günah işlemekten uzak dursa da kalbiyle günah işlemeyi düşünmekten kurtulamaz. Bundan kurtulmuş olsa bile insanın zihnine değişik düşünceler sokarak onu Allah'ın zikrinden gaflete düşüren şeytanın vesvesesinden kurtulamaz. Bundan kurtulsa bile Allah'ı, O'nun sıfatlarını ve fiillerini bilme konusunda gafletten ve kusurdan kurtulamaz. Bunların hepsi birer eksikliktir. Hiç kimse kusur ve noksanlıktan kurtulamaz. İnsanlar tövbe konusunda farklı derece ve mertebelerde olmakla beraber tövbenin aslı hepsi için gereklidir.

Bu sebeptendir ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "Gerçek şu ki, bazen kalbime gaflet çöküyor ama ben Allah'a günde yetmiş defa istiğfar ediyorum."⁽³⁸¹⁾ Bu sebeple Allah Teâlâ "Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlayacak." (Fetih, 2) diyerek ona ikramda bulunmuştur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hali bu olunca diğerlerin hali nice olur?! Tövbenin şartları bulunduğu zaman tövbe sahih ve makbul olur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "O, kullarından tövbeyi kabul edendir." (Şura, 25)

⁽³⁸¹⁾ Müslim (2702) (41); Ebu Davud (1515); Ahmed (4/211) el-Eğar el-Müzenî *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Onlarda geçen lafız şöyledir: "Gerçek şu ki, bazen kalbime gaflet çöküyor ama ben Allah'a gece gündüz yüz defa istiğfar ediyorum." "Yetmiş defa istiğfar ediyorum." lafzıyla rivayet edilen hadise gelince onu Ebu Hureyre rivayet etmiş olup şu kaynaklarda yer almaktadır: Buhari (6307); Tirmizî (3255); Ahmed (2/282, 341); Nesâî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (435-439).

Hadiste Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “*Allah, kulunun tevbesini can boğaza gelmediği sürece kabul eder.*”⁽³⁸²⁾ Bu konuda çok sayıda hadis vardır.

GÜNAHLARIN KISIMLARI

Malumdur ki insanın birçok huyu ve özelliği vardır. Fakat günahlara sevkeden amiller kulun şu dört sıfatıyla sınırlıdır:

1. Rububiyet/Rablik sıfatları. Kibir, gurur, övülme arzusu, izzet, yükselme arzusu vb. şeyler bu sıfatlardan kaynaklanır. Bu helâk edici günahları insanların bazıları gûnahtan saymazlar, bunlardan gafilirdirler.

2. Şeytanî sıfatlar. Haset, azgınlık, hile, aldatma, tuzak, nifak ve bozgunculuğu emretmek gibi günahlar bu sıfatlardan kaynaklanır.

3. Behîmî/hayvanî sıfatlar. Oburluk, mide ve tenasül organlarının şehvetlerini tatmine düşkünlük bu sıfatlardan kaynaklanır. Zina, livata, hırsızlık ve şehvî arzuları için mal toplamak bu sıfatların bir ürünüdür.

4. Yırtıcılık/vahşilik sıfatları. Öfke, kin, insanlara kıtal ve darp yoluyla saldırmak ve mallarını almak bu sıfatlardan kaynaklanır.

Bu sıfatlar fıtratta tedricen gelişir. Önce hayvanî sıfat galip gelir, yırtıcı sıfat onu takip eder. Bu iki sıfat birleşince akli şeytanî sıfatlarda, yani tuzak, hile ve aldatmada kullanırlar. Sonra rububiyet/rablik sıfatları hâkim olur.

İşte bunlar belli başlı günahlar ve kaynaklarıdır. Sonra günahlar organlara bu kaynaklardan fışkırıp akar. Küfür, nifak, bidat ve kötülüğün gizlenmesi gibi bazı günahlar kalptedir. Bazıları gözde, bazıları kulakta, bazıları lisanda, bazıları karında ve tenasül organındadır. Ba-

⁽³⁸²⁾ Tirmizî (3531); Ahmed (2/132, 153); Ebu Ya'la (5609); Hâkim (4/257); Ebu Nuaym, *el-Hilye*, (5/19); İbn Mace (4253) Bunların hepsi bu hadisi şu senedle rivayet etmişlerdir: Abdurrahman b. Sabit b. Sevban → Babası → Mekhul → Cübeyr İbn Nufeyr → İbn Ömer. İsnadı hasendir. Tirmizî bunun hasen olduğunu, Hâkim sahih olduğunu söyledi. İbn Hibban (2449), Ahmed (5/174)'de mana olarak şahidi vardır. İbn Hibban (2450) ve Hâkim (4/257)'de onun sahih olduğunu söylediler. Zehebi şu senetle ona muvafakat etti: İbn Sevban → Babası → Mekhul → Ömer İbn Nuaym → Üsâme İbn Süleyman → Ebu Zer. Bunu Taberi (8857), Bişr İbn Ka'b'dan rivayet etmiştir.

zıları ellerde, bazıları ayaklarda, bazıları da bütün bedendedir. Bunları tafsilatıyla anlatmaya gerek yok, çünkü hepsi açıktır.

Sonra günahlar insanların haklarına taalluk etmeleri yönünden ve kul ile Rabbi arasındaki durum yönünden de kısımlara ayrılır.

Kul haklarıyla ilgili günahlarda durum daha vahimdir. Kul ile Rabbi arasındaki durumla ilgili günahlara gelince bunların affedilmeleri daha çok umulur ve affedilmeye daha yakındır. Ancak -Allah korusun- Allah'a ortak/şirk koşturmak bunun dışındadır. Bu, affedilmeyen bir günahdır.

Aişe radiyallahu anha'dan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah salallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Günah kayıtları üç tür-lüdür. Kaydedilen günahlardan bir kısmına Allah önem vermez/bağışlar. Bir kısmını Allah terk etmez, peşini bırakmaz, bir kısmını da Allah hiç affetmez. Allah'ın hiç affetmeyeceği günah şirktir. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Kim Allah'a şirk koşturursa Allah ona cenneti haram kılar."** (Maide, 72) Allah'ın önemsemeyip bağışladığı günahlar kulun kendisi ile Allah arasındaki şeylerde kendisine zulmetmesidir; Allah bunu inşaallah affeder ve cezalandırmaktan vazgeçer. Allah'ın hiç peşini bırakmadığı ve affetmediği günaha gelince kulların birbirlerine zulmetmeleridir. Bunlarda kısas kaçınılmazdır."⁽³⁸³⁾

Başka bir taksim:

Bil ki günahlar büyük ve küçük diye de kısımlara ayrılır. Bu konudaki ihtilaflar çoktur. Büyük günahların sayısı konusunda da muhtelif hadisler vardır. Büyük günahların zikredildiği sahih hadisler beş tanedir:

1. Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadis: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: "Helâk edici yedi şeyden sakının!" "Bunlar nelerdir? Ey Allah'ın Rasûlü!" diye sordular. Dedi ki: "Allah'a ortak koşturmak, sihir yapmak, Allah'ın haram kıldığı haksız yere cana

⁽³⁸³⁾ Ahmed (6/240); Hâkim (4/575, 576); Beyhakî, eş-Şuab, (743). İsnadı zayıftır. Enes'in rivayet ettiği bir hadisten şahidi vardır. Lafzı şöyledir: "Zulüm üçtür..." Bu hadis hasendir. Heysemî'nin el-Mecme, (10/348)'de zikrettiği başka şahitleri de vardır. Bunlarla birlikte inşaallah hasen olur.

kıymak, faiz yemek, yetim malı yemek, savaş meydanından kaçmak, evli/namuslu ve hiçbir şeyden habersiz mümin kadınlara iftira etmektir.”⁽³⁸⁴⁾

2. İbn Mesud *radiyallahu anı* tarafından rivayet edilen hadis: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e, “Hangi günah daha büyüktür?” diye soruldu. Dedi ki: “*Seni Allah yarattığı halde O’na ortak koşmandır.*” “Sonra hangisidir?” diye soruldu. “*Seninle beraber yemek yiyecek korkusuyla çocuğunu öldürmendir.*” dedi. “Sonra hangisidir?” diye sorulunca da “*Komşunun karısıyla zina etmendir.*” dedi.⁽³⁸⁵⁾

3. Abdullah İbn Amr *radiyallahu anhuma*’dan rivayet edilen hadis: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “*Büyük günahlar Allah’a ortak koşmak ve anaya-babaya itaatsizliktir.*”⁽³⁸⁶⁾

4. Şu hadis: “*Size büyük günahların en büyüğünü haber veriyim mi: Yalan söylemektir. -Veya şöyle dedi:- yalancı şahitliktir.*”⁽³⁸⁷⁾

5. Ebu Bekre’den rivayet edilen hadis: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in yanında büyük günahlardan söz edilmmişti. O şöyle dedi: “*Allah’a ortak koşmak ve anaya-babaya itaat etmemektir.*” Bir yere yaslanmıştı, sonra doğrulup oturdu ve şöyle dedi: “*Aman ha dikkat edin! Yalan söylemek ve yalancı şahitlik yapmak da büyük günahdır.*” Bunu o kadar tekrarlardı ki keşke sussa dedik.⁽³⁸⁸⁾

Âlimler bu konuda birçok farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Büyük günahlardan söz eden hadisler bu günahların herhangi bir sayıyla sınırlanmasına delalet etmezler. Belki de şeriat koyucu, insanların günahlardan korkmaları için kasten sayıyı kapalı bırakmıştır. Fakat hadislerden yola çıkarak büyük günahların cinsleri de anlaşılabilir, büyük günahların en büyüğü de anlaşılabilir.

⁽³⁸⁴⁾ Buharî (2766); Müslim (89); Ebu Davud (2874); Nesâî (6/257).

⁽³⁸⁵⁾ Buhari (4477); Müslim (86); Ebu Davud (2310); Tirmizî (3161); Ahmed (1/380, 431, 434, 462, 464).

⁽³⁸⁶⁾ Buhari (6675, 6870, 6920); Tirmizî (3024); Nesaî (7/19); Ahmed (2/201); Darimî (2365).

⁽³⁸⁷⁾ Buhari (2653); Müslim (88). Enes *radiyallahu anı*’tan rivayet edilen bir hadistir.

⁽³⁸⁸⁾ Buhari (2654) vd. bölüm ve bablarda; Müslim (87); Tirmizî (2302); Ahmed (5/36, 38).

Küçük günahların en küçüğüne gelince onu bilmenin imkânı yoktur. Âlimler büyük günahların sayısı konusunda konuşmuşlardır.

İbn Mesud *radıyallahu anh*'tan bunların dört adet olduğu, İbn Ömer *radıyallahu anhuma*'dan da yedi adet olduğu rivayet edilmiştir. İbn Abbas'a İbn Ömer'in büyük günahların yedi adet olduğunu söylediği ulaştığı zaman şöyle demiştir:

"Büyük günahların sayısının yetmişe ulaşması yediye ulaşmasından daha yakın bir ihtimaldir."

Ebu Salih, İbn Abbas'tan naklen şöyle demiştir:

"Bunlar dünyada ceza uygulanması vacip olan günahlardır."

İbn Mesud'a büyük günahlar sorulduğu zaman şöyle demiştir:

"Nisa suresinin başından Allah'ın **"Eğer size yasaklanan büyük günahlardan sakınırsanız.."** (Nisa, 31) ayetine kadar zikredilen günahlardır."

Said İbn Cübeyr ve diğerleri "Allah'ın cehennem ateşiyle tehdit ettiği bütün günahlar büyük günahdır." demişlerdir.

Ebu Talib el-Mekki şöyle demiştir:

"Benim, haberlerin içinden derleyip topladığım büyük günahlar on yedi tanedir. Dört tanesi kalptedir: Allah'a ortak koşmak, masiyetlerde ısrar etmek, Allah'ın rahmetinden ümit kesmek, Allah'ın azabından emin olmak. Dört tanesi dildedir: Yalancı şahitlik, namuslu evli kadınlara iftira etmek, yalan yere yemin etmek ve sihir. Üç tanesi karındadır: İçki içmek, haksız yere yetim malı yemek ve faiz yemek. İki tanesi ellerdedir: Cinayet ve hırsızlık. Bir tanesi ayaklardadır: Savaş meydanından kaçmak. Bir tanesi bütün bedendedir: Anaya-babaya itaatsizlik."

Bunların sayısını artırmak veya eksiltmek mümkündür. Mesela yetimi dövmek ve ona işkence etmek, onun malını yemekten daha büyük bir günahdır. Allah en iyi bilendir.

AHİRETTEKİ DERECELERİN DÜNYADAKİ İYİKLERE VE KÖTÜLÜKLERE GÖRE DAĞITILMASININ KEYFİYETİ

İnsanlar dünyadayken nasıl farklı farklı durumlarda bulunuyorlarsa ahirette de farklı farklı durumlarda olacaklardır ve dört kısma ayrılacaklardır: **Helâk olanlar, azap görenler, kurtulanlar, başarılılar.**

Bunun örneği, bir ülkeyi istila eden meliktir. Bu melik o ülke halkının bazılarını öldürür, bazılarını işkence eder, öldürmez, bazılarını serbest bırakır -ki onlar kurtulanlardır-, bazılarını da hediyeler verir -ki onlar da başarıya ulaşanlardır-.

Melik adil olduğu zaman onlara bu taksimatı ancak hak ettikleri şekilde yapar. Hükümranlığa temelden karşı çıkarak ancak melikliğe layık olduğunu inkâr edenleri öldürür. Onun hükümranlığını kabul eden ama hizmetinde kusur edenleri cezalandırır. Ancak hükümranlığını kabul edenlerin ve kusur işlemeyenlerin yakasını bırakır. Kendisine hizmette ve yardımda ömür tüketmeyenlerden başkasına hediye vermez. Bu kısımların her biri durumlarına göre nimette ve külfette farklı farklıdır. Bir hadiste verilen bilgiler de bunun delilidir:⁽³⁸⁹⁾ İnsanlardan kimisi sırat köprüsünden şimşek gibi geçer, kimisi cehennemde yedi bin sene kalır. Bir lahza ile yedi bin sene arasında çok büyük fark vardır.

Şiddetli azabın farklılığına gelince, bunun sonu yoktur. Azabın en hafifi sorguya çekilmektir. Nitekim padişah, kusur edenleri bazen sorguya çekerek azarlar, sonra affeder. Bazen kamçıyla döver. Bazen azabın başka bir çeşidini tatbik eder.

Saadete erenlerin nimetteki mertebeleri de bu şekilde farklılıklar gösterir. Bu küllî gerçekler nakille ve marifet nuruyla bilinen şeylerdir.

Meselenin ayrıntısına gelince biz deriz ki: İmanın temeli sağlam olan, büyük günahların tamamından uzak duran, farzların hepsini en

⁽³⁸⁹⁾ Buharî (22), (7439) vd. bölümlerde ve bablarda; Müslim (183); Nesâî (8/112, 113); Ahmed (3/16, 17, 25, 26); Ebu Ya'la (1253). Ebu Said el-Hudrî *radiyallahu anhu* tarafından rivayet edilmiştir.

güzel şekilde eda eden ve kendisinden sadece değişik günahlar sadır olan, bunlarda da ısrar etmeyen herkes affedilecek gibi görünüyor. Kur'an, büyük günahlardan uzak durmanın küçük günahlara kefarete olacağına hükmediyor.

Böyle bir kimse ya Allah'a yakın olan mukarrebîn sınıfına dâhil olacaktır ya da amel defteri sağ tarafından verilen ashab-ı yemin sınıfına dâhil olacaktır. Bu onun imanının ve yakînin derecesine bağlıdır. Az veya zayıf olduğu zaman derecesi düşer. Çoğaldığı ve kuvvetlendiği zaman derecesi yükselir.

Allah'a yakın olan mukarrebler de Allah'ı tanıma derecelerine göre farklı derecededirler. Âriflerin marifetteki dereceleri sınırlandırılmaz. Çünkü marifet denizinin sahili yoktur. O denizin içine dalarlar ancak kuvvetleri miktarınca dalarlar. Ashab-ı yeminin derecelerinin en yükseği mukarreblerin derecelerinin en aşağısıdır. Bu, büyük günahlardan sakınıp farzları eda eden kimselerin durumudur.

Büyük günah işleyen veya İslam'ın rükünlerini ihmal eden kimseye gelince, eğer o eceli yaklaşımdan önce samimi bir şekilde tövbe ederse günah işlemeyenlerin içine iltihak eder. Çünkü günahından tövbe eden kimse, günahı olmayan kimse gibidir. Yıkanan elbise hiç kirlenmemiş elbise gibidir.

Eğer tövbe etmeden ölürse durumu kritiktir. Çünkü ölümü, imanının sarsılmasına sebep olacak bir ısrarın üzerine vukubulabilir ve bu yüzden kötü bir sonla son nefesini verebilir. Özellikle de imanı taklide dayanan bir iman ise... Böyle bir iman en ufak bir şüphe ve hayalle çözülmeye elverişlidir. Yakîn sahibi bir ârifin kötü bir sona maruz kalmasından korkulması çok uzak bir ihtimaldir. Sonra tövbe etmediği için bir ölünün çekeceği azap da büyük günahlarının kötülüğüne ve ısrar süresine göre değişir. Sonra taklitçi sıradan insanlar cennete inerler ve orada konaklarlar, basiret sahibi ârifler ise İlliyyîn'in en yükseğine yerleşirler.

Kulların ahiretteki mertebeleri konusunda söylediğimiz şeylerin hepsi de zahîr sebeplere dayanarak verilen hükümlerdir. Bunlar bir

doktorun, karşısına gelen hastalara verdiği hükümlere benzer. Doktor bir hastanın kesin öleceğine ve tedavinin ona fayda vermeyeceğine hükmederken başka bir hastanın hastalığının hafif, tedavisinin kolay olduğuna hükmedebilir. Şüphesiz bu bir zandır ve genellikle isabet eder. Fakat ölüm döşeğinde olan bir kimse bazen doktorun bilemeyeceği bir sebepten dolayı iyileşebilir, hastalığı hafif olan kimse de yine doktorun bilmediği bir sebeple ölebilir. Bunlar Allah'ın sırlarıdır. Dirilerin ruhlarında, bütün sebeplerin yaratıcısı olan Allah'ın tertip ettiği sebeplere bağlı gizli sırlar vardır. Bu sırların künhüne vakıf olmak beşer kuvvetinin elinde değildir. Ahiretteki kurtuluş ve helâk de böyledir, bunların da gizli sebepleri vardır. Bu sebepleri bilmek beşer gücünün sınırları dışındadır. Aynı şekilde kulun günahları ne kadar çok olursa olsun affedilebilir, zahîrî itaatleri ne kadar çok olursa olsun gazaba uğrayabilir. Takvaya güvenilir, takva da kalptedir. Kalbin durumlarını bazen o kalbin sahibi bile bilemez. Hal böyle olunca başkası nasıl bilsin?

Kurtulanlara gelince; -biz “kurtuluş”la saadet bulup başarılı olmayı değil sadece selameti kastediyoruz- bunlar hizmet etmemişlerdir ki kendilerine hediyeler verilsin, kusur işlememişlerdir ki kendilerine azap edilsin. Bu hal, mecnunların, kâfir çocuklarının ve kendilerine davet ulaşmayanların haline benzer. Onlarda bilgi yoktur, inkâr yoktur, itaat yoktur, masiyet yoktur. Onların Araf'ta olmaları uygundur.

Başarıya ulaşanlar ise taklitçiler değil, âriflerdir, mukarreblerdir ve önde gidenlerdir. Onlar öyle kimselerdir ki hiç kimse onlar için hazırlanan mutlulukları bilemez. Onların bütün çaba ve gayretleri, cennet için değil, Allah'a kavuşmak ve O'na nazar etmek içindir.

Onların durumu bir aşğın durumuna benzer. O, aşk halindeyken kendinden gafildir. Bedenine isabet eden bir şeyi hissetmez. Sevgili-den başka hiçbir şeyi düşünmez. Bunlar hiçkimsenin aklına hayaline gelmeyecek bir mutluluğa ulaşanlardır.

İyiliklere göre derecelerin dağıtımının beyanı konusunda bu kadar bilgi yeterlidir.

KÜÇÜK GÜNAHLARI BÜYÜTEN ŞEYLER

* Şunu bil ki küçük bir günah bazı sebeplerden dolayı büyük günah haline gelir. Israr ve devamlılık bu sebeplerin bazılarıdır.

İbn Abbas *radiyallahu anhumâ*'dan rivayet edilen bir hadiste Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “*Israrla birlikte küçük günah, istiğfarla birlikte büyük günah olmaz.*”⁽³⁹⁰⁾

* Yine bil ki terk edilmiş ve benzeri bir daha işlenmemiş büyük bir günahın affı, kulun işlemeye devam ettiği küçük bir günahın affından daha çok umulur.

Bunun örneği bir taşın üzerine devamlı damlayan su damlalarıdır. Bu damlalar o taşı çok etkiler. Eğer bu damlalar bir defada toplansa da taşın üzerine boşaltılmış olsa etkili olmaz. Bu sebeptendir ki Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “*Allah'ın en sevdiği amel, az da olsa devamlı olan ameldir.*”⁽³⁹¹⁾

* Küçük günahları büyüten sebeplerden biri de günahı gözünde küçük görmektir. Kul günahı gözünde büyük gördükçe Allah katında o günah küçülür. Kul onu gözünde küçük gördükçe de Allah katında büyür. Günahın büyük görülmesi, kalbin o günden nefret etmesinden ve onu çirkin görmesinden kaynaklanır.

İbn Mesud *radiyallahu anh* şöyle demiştir: “Mümin, günahını sanki tepesine düşeceğinden korktuğu bir dağ gibi görür. Facir ise günahını sanki burnuna konmuş ve elini sallayınca gidecek bir sinek gibi görür.” [Böyle söyledi “Burnunu ondan korur.”]. (Buhari, Müslim)⁽³⁹²⁾

⁽³⁹⁰⁾ es-Sehavî, *el-Mekasidü'l-Hasene*'de şöyle dedi: Bu hadisi Ebuş-Şeyh rivayet etti. Deylemî de onun yoluyla *Müsnedü'l-Firdevs*'te rivayet etti. Hadisin senedi şöyledir: Said İbn Süleyman Sa'deveyh → Ebu Şeybe el-Horasanî → Ebu Müleyke → İbn Abbas. Hadis merfudur. Bu yönden el-Askerî de *el-Emsal*'de tahrir etmiştir. Senedi zayıftır. Ben derim ki: Buharî hadisin senedindeki Ebu Şeybe el-Horasanî'nin rivayetine itibar edilmediğini söyledi. Zehebî, *el-Mizan*'da dedi ki: Bu şahıs münker hadis getirmiş, Sa'deveyh de bunu ondan rivayet edip zikretmiştir. İbnu'l-Münzir, *Tefsir*'inde bunu İbn Abbas'ın bir sözü olarak zikretmiştir.

⁽³⁹¹⁾ Tahrici 115 numaralı dipnotta geçmektedir.

⁽³⁹²⁾ Bu hadis 380 numaralı dipnotta tahrir edilmiştir.

* Müminin, Allah'ın yüceliğini bildiği için günah kalbinde büyür. Kendisine isyan ettiği Zâtın büyüklüğüne baktığı zaman günahı kocaman görür. Buhari,⁽³⁹³⁾ Enes *radiyallahu anh*'tan şu hadisi rivayet etmiştir: “Siz kıl kadar bile önemsemediğiniz birtakım işler yapıyorsunuz ki, biz onları, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında helâk edici büyük hatalardan sayardık.”

Bilal İbn Sa'd dedi ki: “Hatanın küçüklüğüne bakma, isyan ettiğin Zâtın büyüklüğüne bak.”

* Günahı büyüten sebeplerden biri de işlediği küçük bir günahla sevinmesi ve onunla övünmesidir. Mesela şöyle der: “Görmedin mi filanın ırz ve namusunu nasıl parçaladım? Onun kötülüklerini öyle anlattım ki onu utandırdım.” Veya bir tacir şöyle der: “Görmedin mi sahte parayı ona nasıl da yutturdum, onu nasıl kandırdım/aldattım?” Bu ve benzeri sözlerle küçük günahları kocaman yapar.

* Sebeplerden biri de Allah'ın, günahlarını örtmesini, hilmini ve ona mühlet vermesini anlayamaması ve önemsememesidir. Bunun kendisine verilen mühletle günahının artması için Allah'ın bir gazabı olabileceğini kavrayamamasıdır.

* Bir sebep de günahı işledikten sonra bunu başkalarının yanında anmasıdır. Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde⁽³⁹⁴⁾ Ebu Hureyre *radiyallahu anh*'tan rivayet edilen bir hadise göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Ümmetimin hepsi affedilmiştir. Yalnız açıktan açığa günah işleyenler müstesna! Açık günahlardan biri de kulun geceleyin bir amel işlemesi, sonra Allah onu örtbas ettiği halde sabahlamasıdır. Fakat kul, ‘Ey flân! Ben dün şöyle şöyle yaptım.’ der. Hâlbuki kendisi Allah onu örtbas ettiği halde gecelemişti. İşte Rabbi gizlediği/örttüğü halde geceler, sabahladığı vakit Allah'ın örttüğünü meydana çıkarır.”

⁽³⁹³⁾ Buhari (6492); Ahmed (3/157, 285) Enes *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir. Ahmed (3/3), Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir. Dârimî (2271); Ahmed (3/470), Ubade İbn Kard el-Leysî *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir.

⁽³⁹⁴⁾ Buhari (6069); Müslim (2990).

* Sebeplerden biri de günah işleyen kimsenin kendisine uyulan bir âlim olmasıdır. Günah işlemek ondan öğrenilirse onun günahı daha büyük olur. Mesela ipekli elbise giymesi, zalimlerin zulümlerine karşı çıkmayıp onlarla birlikte oturup kalkması, dilini insanların şeref ve namuslarını zedeleyecek şekilde kullanması, cedel ilmi gibi sadece makam ve mevki elde etme kastiyla ilimlerle meşgul olması, bütün bunlar âlimin başkalarına kötü örnek olduğu günahlardır. Bunlar o öldükten sonra onun geride bıraktığı ve dünyaya yayılan kötülüklerdir. Öldüğü zaman günahıyla beraber ölen kimselere ne mutlu!

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Kim İslam’da kötü bir çığır açarsa bunun günahı ve kendisinden sonra bu ameli işleyenlerin günahı onların günahı eksiltilmeden o çığırı açan kimsenin üzerine olur.”*⁽³⁹⁵⁾

Âlimin iki görevi vardır: Birincisi günahı terk etmek, ikincisi günah işlediği zaman onu gizlemektir. İşlediği günahlarda kendisini örnek alanlar olduğu zaman âlimlerin günahları katlandığı gibi, iyilikleri örnek alındığı zaman da haseneleri katlanır. Âlimin giyim, kuşam ve harcamalarında orta yol izlemesi gerekir. Azla yetinmeye daha meyilli olmalıdır. Çünkü insanlar kendisine bakmaktadır.

Kendisinin örnek alındığı şeylere karşı çok dikkatli olması gerekir. Sultanların huzuruna girmedeki ve dünyalık mal toplamadaki ruhsattan yararlandığı zaman bunun vebali onun üzerine olur. O, sultanların huzuruna girerken kendini koruyabilir, fakat insanlar onun kendisini nasıl koruduğunu bilemezler.

Bir padişah, insanları domuz eti yemeye zorlamıştı. Âlim bir zat geldi ve padişahın veziri ona dedi ki: “Senin için bir oğlak kestim, sen ondan ye.” Âlim huzura girip ete yaklaştı, ama o etten yemedi. Padişah da onun öldürülmesini emretti. Vezir, o âlime dedi ki: “Ben sana bunun bir oğlak eti olduğunu söylemedim mi?” Âlim dedi ki: “İyi ama bana uyan kimseler benim bu halimi nereden bilecekler?!”

⁽³⁹⁵⁾ Hadisin bir bölümüdür. Müslim (1017); Nesâî (5/75, 76); Ahmed (4/358, 360, 361, 362) İbn Mace (203), Cerir b. Abdullah tarafından rivayet edilen bir hadistir.

TEVBENİN TAMAMLANMASI, ŞARTLARI VE ÖMRÜN SONUNA KADAR DEVAM ETMESİ

Şüphesiz ki tövbe, azmi ve kastı gerektiren bir pişmanlıktan ibarettir. Bu pişmanlık, masiyetlerin kişiyle sevgilisi arasında bir engel olduğunu bilmeyi gerektirir.

Pişmanlık sevgiliden ayrı kalmanın hissedilmesi durumunda kalbin duyduğu acıdır. Alameti uzun uzun hüznülenmek ve ağlamaktır. Çocuğunun veya kendisi için çok değerli olan birinin başına gelen bir felaketi duyan kimsenin ağlaması uzundur, musibeti şiddetlidir. Hangi şey kendisine kendi nefsinden daha kıymetlidir? Ateşten daha şiddetli hangi felaket vardır? Azabın gelişine günahlardan daha açık delalet eden hangi sebep vardır? Allah'ın elçisinden daha doğru haberci kimdir? Eğer bir doktor ona çocuğunun hastalığından iyileşmeyeceğini haber verse o anda üzüntüsü şiddetlenir. Çocuğu kendi nefsinden daha kıymetli değildir, doktor da Allah ve Rasûlünden daha iyi bilecek değildir. Ölüm, ateşten daha şiddetli değildir. Hastalığın ölüme delaleti, masiyetlerin Allah'ın gazabına ve bu yüzden cehennem ateşine maruz kalacağına delaletinden daha güçlü değildir.

Tövbe eden kimsenin geçirdiği veya şartlarına uygun olarak eda edemediği namazlarını hesap etmesi ve bunları kaza etmesi gerekir. Mesela pis bir elbise içinde kıldığı veya bilmediği için sahih olmayan bir niyetle kıldığı namazlar olabilir.

Oruç, zekât, hac ya da diğer farzlardan üzerinde bir borç varsa bunların hepsini kaza etmesi, araştırması ve telafi etmesi gerekir.

İşlediği günahlara gelince; ergenlik çağına girdiği zamandan beri işlediği günahları araştırması ve incelemesi gerekir. Bunların içinde Allah'a karşı işlediği günahlar varsa bunların tövbesi pişmanlık ve istiğfardır/Allah'tan af dilemektir.

Sonra işlediği günahların miktarlarına bakar. Ve her bir günaha uygun/onu telafi edecek bir sevap işler. Kötülükleri miktarınca iyilikler yapar. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Şüphesiz iyilikler kötülükleri**

götürür.” (Hud, 114) Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “*Kötülüğün peşinden, onu imha edecek bir iyilik yap.*”⁽³⁹⁶⁾

Örnek: Boş ve faydasız şeyleri dinlemenin kefareti Kur'an dinlemek ve zikir meclislerinde oturmaktır. Mushafa abdestsiz dokunmanın kefareti ona saygı ve onu çok okumaktır. İmkânı varsa bir Mushaf yazmalı ve onu vakfetmelidir. İçki içmenin kefareti helal içkileri tasadduk etmektir. Bu şekilde sen de zıtlık yolunu takip et. Çünkü hastalıklar ancak zıddıyla tedavi edilir. Allah ile kul arasında da buna hükmedilir.

Kullara yapılan zulüm ve haksızlıklarda da Allah'a karşı isyan vardır. Çünkü Allah Teâlâ, kullarına zulmedilmesini yasaklamıştır. Zalim, Allah'ın yasakladığı bir şeyi kullara karşı işlemiştir. Bunu pişmanlıkla, gelecekte bu gibi şeyleri terk etme kararlılığıyla ve birinci kısımda da belirttiğimiz gibi bu zulümlere zıt iyilikleri yapmakla telafi edebilir. İnsanlara eza-cefa etmişse bunun karşılığında onlara iyilik etmelidir. Mal gasbının kefareti helal malından tasadduk etmesidir. Şeref ve namuslara saldırının kefareti dindar ve iyi insanları övmektir. Adam öldürmenin kefareti köle azat etmektir.

Allah'ın hakkıyla ilgili hususlarda yapacağı şey budur. Ancak bunu yaptığı zaman kullara zulmetmekten vazgeçmezse bu yeterli olmaz.

Onların kullara yaptıkları zulümler ya canlara ya mallara ya şeref ve namuslara yöneliktir ya da kalplere eziyet etmektir.

Hatayla adam öldürdüğü zaman hak sahibine diyet öder. Bu diyet, ya kendi malından ya da yakınlarının malından ödenir. Eğer kasten adam öldürürse -şartlar olduğu takdirde- kısas yapılır. Kan sahiplerine (ölenin yakınlarına) teslim olması gerekir. Ölenin yakını onu dilerse öldürür, dilerse affeder. Suçunu gizlemesi caiz değildir. Zina ederse, hırsızlık yaparsa, içki içerse veya şer'î cezayı gerektirecek bir suç işlerse böyle değildir. Çünkü tövbe ederken kendisini rezil etmesi ge-

⁽³⁹⁶⁾ Uzun bir hadisin bir bölümüdür. Ahmed, *el-Müsned*, (5/228)'de, Muaz b. Cebel *radiyallahu anh'tan*, (5/153)'de Ebu Zer *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir. Tirmizî (1988)'de, Ebu Zer ve Muaz *radiyallahu anhuma'dan* şu lafızlarla rivayet etmiştir: “*Nerede olursan ol Allah'tan kork. Günahın peşinden onu silecek bir sevap işle. İnsanlara karşı güzel ahlaklı ol.*” Bu hadis hasendir.

rekmez. Aksine kendini gizlemesi gerekir. Eğer cezasını vermesi için suçunu veliyyülemr'e itiraf ederse iş yerini bulur ve tövbesi sahih ve Allah katında makbul olur. Bunun delili Maiz İbn Malik ve Ğamidiyeli kadının kıssasıdır.⁽³⁹⁷⁾

Zina iftirasının cezası da böyledir. Bu konuda hak sahibiyle helalleşmek gerekir.

Gasp, hiyanet ve muamelelere hile karıştırmak gibi mallara yönelik zulme gelince bunların da sahiplerine geri verilmesi ve bu zulümlerin terk edilmesi gerekir.

Haksızlık yaptığı kimselere mektup yazmalı, onlara haklarını geri vermeli ve helallik istemelidir. Yaptığı haksızlık telafi edemeyeceği kadar büyük olsa bile gücünün yettiği kadarını telafi etmeli, kıyamet günü kısısta kendi mizanından alınıp haksızlık yaptığı kimselerin mizanına konulması için kendisine iyilikleri çoğaltmaktan başka bir yol bırakmamalıdır. Eğer dünyada yaptığı iyiliklerle yaptığı haksızlıklar ödenmezse haksızlık yaptığı kişilerin günahlarından alınıp kendi günahlarının üstüne konacaktır.

Kişinin zimmetindeki zulümlerin ve elde kalan mevcut malların hükmü budur. Eğer elinde, zulüm yoluyla ele geçirdiği mallardan bir şeyler varsa ve bunların sahibini ve varislerini bilmiyorsa onların namına bunları tasadduk eder. Eğer haram-helal birbirine karışmışsa, haramın miktarı ictihadla bilinirse o miktar tasadduk edilmelidir.

Şeref ve namuslara karşı işlenen cinayetler ve kalp kırmalara gelince bunların her biri aranıp bulunmalı ve kendilerinden helallik istemelidir. Onlara, cinayetin miktarı ve mahiyeti bildirilmelidir. Çünkü kapalı bir helalleşme yeterli değildir. Bazen kendisine yapılan zulmü bilirse mazlumun nefsi helalliğe razı olmayabilir. Bu onun hakkıdır. Bu durumda ona iyilik ve lütufta bulunmaya çalışmalı, sonra kapalı bir şekilde helallik istemelidir. Bu gibi durumlarda geride kıyamet günü iyiliklerle tamir edeceği bir zulmün kalması kaçınılmazdır. Aynı şekil-

⁽³⁹⁷⁾ Buhari ve Müslim çok sayıda sahabiden rivayet etmişlerdir. Bkz: *Camiu'l-Usûl* (1833-1835).

de bunlardan ölenlerle helalleşme fırsatı kaçmış olacaktır. Kıyamette ödeşmek için dünyada çok iyilik yapmaktan başka çare yoktur. Kıyamette iyiliklerin ağır basmasından başka kurtuluş yolu yoktur.

Sahih ve geçerli bir tövbenin şartlarından biri gelecekte bu günahlara ve benzerlerine bir daha dönmeme kararlılığıdır. Buna kuvvetli bir şekilde azmedilmelidir.

Bunun örneği, bir meyvenin hastalığına zarar verdiğini bilen kişidir. Bu hasta hastalığı süresince o meyveden asla yememeye karar verir. Her ne kadar ileriki bir durumda şehvetinin kendisine galip gelebileceğini tasavvur etse bile o andaki azim ve kararlılığı çok kuvvetli olmalıdır. Çünkü o andaki azim ve kararlılığı kuvvetli olmadığı zaman tövbe etmiş olmaz. Tövbe edenin işin başında bunu ancak uzletle, susmakla, az yemek ve az uyumakla, helal yiyecek elde etmekle, şüpheli şeyleri, yiyecek ve giyecek şehvetlerini terk etmekle tamamlayabileceği düşünülür.

Bu işleri bilen bir zat şöyle demiştir: “Kim samimiyetle bir şehveti terk eder ve bu konuda yedi defa nefsiyle cihad ederse Allah onu o şehvete bir daha müptela etmez.” Yine o şöyle demiştir: “Bir günah-tan dolayı tövbe eden ve yedi yıl boyunca istikamet üzere olan kimse, bir daha o günaha dönmez.”

TEVBENİN DEVAMINDA KULLARIN KISIMLARI

Tevbede insanlar dört kısma/tabakaya ayrılırlar:

Birinci tabaka: Ömrünün sonuna kadar tövbede istikamet üzere olan tövbekâr. Bu kişi ihmal edip terk ettiği işlerini telafi eder, günahlarına bir daha dönmeyi aklının ucundan geçirmez, sadece insanların normalde işlemekten kurtulamayacakları ufak tefek hataları işler. Bu, tövbede istikamettir, sahibi hayırlarda öncüdür.

İkinci tabaka: Ana ibadetlerin edasında ve büyük günahların terkinde istikamet üzere olan tövbekâr. Fakat bu kişi bazı günahlardan da kurtulamaz. Bu günahları kasten işlemez fakat olayların akışı içinde bu günahlara azimle atılmaksızın tesadüfen müptela olur. Bu günahlardan bir şey başına geldiği zaman hemen nefsini ayıplar, pişmanlık duyar ve

sebeplerinden sakınmaya karar verir. İşte bu, “nefs-i levvame”dir. Çünkü bu nefis, kendisine kötü halleri hedef seçtiği için sahibini kötüleyen bir nefistir. Her ne kadar birinci tabakadan düşük olsa da yüksek bir mertebedir. Tövbe edenler genellikle bu durumdadır. Çünkü kötülük, Âdem’in çamuruyla yoğrulmuştur, paçasını çok az kişi kurtarabilir. Fakat gayretinin gayesi, mizanının ağır gelip iyiliklerinin baskın çıkması, iyiliklerinin kötülüklerine galip gelmesidir. Terazinin kötülük kefesinin boş olması uzak bir ihtimaldir.

Bunlar için Allah’ın güzel bir vaadi vardır. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Onlar ufak tefek kusurları dışında büyük günahlardan ve çirkin işlerden uzak duran kimselerdir. Şüphesiz ki senin Rabbin, bağışlaması çok geniş olandır.”** (Necm, 32) Peygamber *salallahu aleyhi ve sellem*’in şu sözü buna benzer bir rütbeye işaret etmektedir: *“Allah Teâlâ, fitneye düşerek günah işleyip de çok tövbe eden mümini sever.”*⁽³⁹⁸⁾

Üçüncü tabaka: Tövbe edip bir müddet istikamet üzere devam eden, sonra bazı günahlarda şehveti galip gelen, şehvetini bastırmaktan acze düştüğü için o günahlara tekrar atılan kimselerdir. Ancak onlar buna rağmen ibadetlere devam ederler, kudret ve şehvetleri olmasına rağmen genel olarak günahları terk ederler, sadece bir veya iki şehvetin mağlubu olurlar. “Keşke Allah bu şehveti kontrol etme ve şerrinden korunma gücü verseydi.” derler. Bu, şehvetin tatmini halindeki bir temennidir. İş bittikten sonra pişmanlık duyar. Fakat nefisine ilerde bu günahdan tövbe etmeyi va’deder. Bu nefse, “ayartıcı nefis” anlamında “nefs-i müsevvile” adı verilir. Bu nefsin sahibi, Allah Teâlâ’nın, haklarında şöyle buyurduğu kimselerdir: *“Diğer bir kısmı ise günahlarını itiraf ettiler. Bunlar salih amelle kötü ameli birbirine karıştırdılar.”* Bu kişinin durumu ibadetlere, Allah’a itaate devam ettiği ve işlediği kötülüklerden de hoşnutsuz olduğu için ümit vericidir. Çünkü Allah, **“Umulur ki Allah tövbelerini kabul eder.”** (Tevbe, 102) buyurmuştur.

⁽³⁹⁸⁾ Heysemî, *el-Mecme*, (10/200) Bunu Abdullah rivayet etti [1/80, 103] Ebu Ya’la [(483)], içinde tanımadığım kimseler vardır.

Tövbeyi ertelemesi ve geleceğe bırakması sebebiyle akıbeti tehlikelidir. Tövbe etmeden önce ölüm meleği canını her an alabilir. Ameller son nefeslerindeki duruma göre değerlendirilir. Tövbe etmeden önce bu haldeyken son nefesini vermesinden korkulur. Her nefesin ölüme bitişik nefes olması mümkündür. Ve her nefes son nefes olabilir. O halde nefeslerini gözetmeli ve sakıncalı şeylerden sakınmalıdır.

Dördüncü tabaka: Tövbe edip bir müddet istikamet üzere devam eden, sonra içinden tövbe etmeyi geçirmeksizin ve yaptığına üzülme-keksizin günahlara kendini kaptırarak geri dönen kimselerdir. Bunlar günahlarda ısrar edenlerdir. Bu nefis, kötülüğü emreden “nefs-i emmare”dir. Böyle kişilerin sonlarının kötü olmalarından korkulur.

Bu kişinin, -tevhid üzere ölürse- bir süre sonra da olsa cehennemden kurtulması umulur. Bilinmeyen gizli bir sebeple genel affın kapsamına girmesi de imkân dışı değildir. Ancak bu affa güvenmek uygun değildir. “Allah kerimdir, hazineleri genişir, benim günahımın O’na bir zararı yoktur.” diyen kimsenin dünyalık elde etmek için denizlere açıldığını görürsün. Ona, “Allah kerim olunca sen evinde otur, belki rızık ayağına gelir.” denilirse bu sözü söyleyenin cahilliğine hükmeder ve der ki: “Rızıklar çalışmakla elde edilir.” O zaman ona denir ki: “Kurtuluş da takva iledir.”

[TEVBE EDEN KİŞİNİN HEMEN YAPMASI GEREKEN]

Tevbe eden kimsenin işlediği kötülüklerin silinmesi ve onlara kefaret olması için onların zıddı iyilikler yapması gerektiğini zikretmiştik. Kefaret olacak iyilikler; işlediği kötülüklerin durumuna göre kalp ile, dil ile ve organlarla yapılan iyiliklerdir. Kalp ile yapılan iyilikler, tazaru, niyaz ve kendini küçük görme gibi şeylerdir. Dil ile yapılanlar zulmü itiraf ve istiğfardır. Mesela, “Ey Rabbim! Ben kendime zulmettim, beni bağışla!” demesidir.

Bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Bir günah işleyip de güzelce abdest alan, sonra

iki rekât namaz kılıp Allah'a istiğfar eden hiç kimse yoktur ki affedilmiş olmasın.”⁽³⁹⁹⁾

Organlarla yapılan iyilikler ise itaatler, sadakalar ve her türlü ibadetlerdir.

TEVBE İLACI VE GÜNAHTA ISRAR DÜĞÜMÜNÜN ÇÖZÜLMESİ İÇİN UYGULANACAK TEDAVİ

Tövbenin şifası, ancak ilacı ile hâsıl olur. Hastalığı teşhis edemeyen kimse ilacı tayin edemez. Çünkü hastalığın sebeplerine zıt olmadıkça ilacın bir anlamı olmaz. Bir şey ancak zıddıyla iptal edilir. Günahlarda ısrarın sebebi gaflet ve şehvettir. Gafletin zıddı ancak bilgidir/bilinçtir, şehvetin zıddı ancak şehveti tahrik eden sebeplerin kesilmesine sabretmektir.

Gaflet, hataların başıdır. O halde tövbenin ilacının ilmin tatlılığı ve sabrın acılığıyla yoğrulmuş bir macun olması gerekir. Tıpkı sekencebinde şekerin tatlılığıyla sirkenin ekşiliğinin birleşmesi gibi. Bu ikisinin birleşimiyle safra kontrol altına alınır.

Bu hastalığın doktorları âlimlerdir. Çünkü bu, kalplerin hastalığıdır. Kalplerin hastalığı bedenlerin hastalığından daha çoktur. Kalp hastalığının beden hastalığından fazla olması üç sebebe bağlıdır:

1. Hasta, hasta olduğunu bilmez.
2. Hastanın akıbeti beden hastalığının aksine bu dünyadayken müşahede edilmez. Akıbeti müşahade edilen, bir ömürdür, ondan da insan tabiatı nefret eder/hoşlanmaz. Ölümden sonrası ise müşahade edilemez. Günah işleyen her ne kadar onun günah olduğunu bilse de günahlardan nefret çok azdır. Bu sebeple onun kalp hastalığında Allah'ın lütfuna güvendiğini görürsün. Hâlbuki herhangi bir güven olmaksızın bedeni tedavi etmeye çalışır.

⁽³⁹⁹⁾ Ahmed (1/ 2, 9, 10); Ebu Ya'la (1, 12, 13, 14); Tirmizî (3006); Ebu Davud (1521); İbn Mace (1395); İbn Hibban (2454) *Mevarid*; Nesâî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle* (414, 417) Ebu Bekir es-Siddik *radıyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir. Bu hadis sahihtir.

3. Amansız bir hastalıktır, doktoru yoktur. Çünkü doktorlar âlimlerdir. Bu asırda onlar da hastadır. Çünkü helâk edici hastalık, dünya sevgisidir. Bu hastalığa genellikle doktorlar da yakalanmıştır. İnsanların kendilerine, “Size ne oluyor ki bize bir tedavi yolunu emrediyorsunuz da kendiniz unutuyorsunuz?” demelerinden hoşlanmadıkları için insanları bu hastalıktan sakındıramıyorlar. Hastalık bu sebeple yayılıyor ve çareler tükeniyor.

Soru: Bu konuda öğüt verenin izlemesi gereken yol nedir?

Cevap: Bu uzun bir konudur. Fakat biz bu konudaki faydalı şeylere işaret edeceğiz. Bu işler dört çeşittir:

1. Aziz Kur'an'da günahkârları korkutmak üzere zikredilen, bu konuda hadislerde ve sahabe sözlerinde geçen şeyleri zikretmek ve tövbe edenlerin övgüsüyle bunları mezcetmektir.

2. *Allah'ın selamı üzerlerine olsun* Peygamberlerin hikâyeleriyle selef-i salihînin -günahları yüzünden- başlarına gelen musibetleri, mesela Âdem *aleyhisselam*'ın durumunu, isyanı yüzünden cennetten çıkarılmasını, Davud, Süleyman ve Yusuf'un başından geçen şeyleri anlatmak. Kur'an, bu haberleri sadece ibret alınması için nakletmiştir.

İşledikleri hataların cezasını bu dünyada görmeleri onlar için bir mutluluktur. Günahları daha da artsın diye bedbahtlara mühlet verilir. Çünkü ahiret azabı daha şiddetlidir. Bu hikâyeleri günahta ısrar edenlerin çokça ıstıması gerekir. Çünkü tövbe sebeplerini harekete geçirmede bunlar faydalıdır.

3. Günahların cezasının hemen bu dünyada verileceği ve kulun başına gelen musibetlerin sebebinin işlediği günahlar olduğu düşüncesinin insanlarda yerleştirilmesi gerekir. Nice kul vardır ki ahirette verilecek cezalara pek aldırılmaz, aşırı cehaleti sebebiyle dünyevî cezalarından daha çok korkar. Onları dünyevî cezalarla da korkutmak gerekir. Günahların cezası dünyada da verilebilir. Nitekim Peygamber *sallallahu*

aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz kul, işlediği günah sebebiyle rızıktan mahrum kalır.”⁽⁴⁰⁰⁾

el-Fudayl İbn ‘İyad dedi ki: “Ben Allah’a karşı bir günah işlediğim zaman bunu merkebimin ve hizmetçimin huyundan anlarım.”

Ebu Süleyman ed-Dârânî dedi ki: “İhtilam olmak bir cezadır; hiç kimse bir günah işlemedikçe cemaatle namazı kaçırmaz.”

Ebu Hureyre *radiyallahu anh*’tan rivayet edildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Bir mümin günah işlediği zaman kalbinde siyah bir nokta oluşur. Eğer tövbe edip o günahı terk eder ve istiğfar ederse kalbi yeniden parlar. Eğer günahı artarsa kalbindeki siyah noktalar da artar ve sonunda kalbini tamamen kaplar. İşte bu, Allah Teâlâ’nın, **‘Hayır, hayır! Doğrusu onların kazanmakta oldukları şeyler kalplerini paslandırmaktadır.’** (Mutaffifîn, 14) ayetinde zikrettiği şeydir.” (Tirmizî, hasen-sahih kaydıyla)⁽⁴⁰¹⁾

Hasen el-Basrî dedi ki: “İyilik kalpte bir nur, bedende kuvvettir; kötülük ise kalpte bir zulmet, bedende zayıflıktır.”

4. İçki, zina adam öldürme, kibir, haset ve gıybet gibi günahların cezalarını ayrı ayrı anlatmak gerekir. Bunların hepsini anlatmak da, ehil ve gerekli olmayana anlatmak da mümkün değildir. Bilakis âlimin, hastalığı bilen ve onu nasıl tedavi edeceğinin bilincinde olan bir doktor olması gerekir.

Bir adam, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e geldi ve “Bana tavsiyede bulun!” dedi. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, “Öfkelenme!” dedi.⁽⁴⁰²⁾ Sonra başka birisi geldi ve “Bana tavsiyede bulun!”

⁽⁴⁰⁰⁾ Ahmed (5/277, 280, 282); İbn Hıbban (1090); Hâkim (1/393); İbn Mace (4022); Tahavî, *Müşkilü’l-Âsâr*, (4/169), Sevban *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Hadisin devamı şöyledir: “Kader ancak dua ile geri çevrilir, ömür ancak iyilikle artar...” Bununla hasen olmuştur.

⁽⁴⁰¹⁾ Tirmizî (3331); İbn Mace (4244); Ahmed (2/297); Nesâî *Amelu’l-Yevm ve’l-Leyle* (418); İbn Hıbban (1771); Hâkim (2/517). İbn Hıbban ve Hâkim bu hadisin sahih olduğunu söyledi, Zehebi bu görüşe muvafakat etti. Hadis onların dediği gibi sahihtir.

⁽⁴⁰²⁾ Bunun tahriri (285) no’lu dipnotta geçti.

dedi. Ona da “İnsanların elinde olan şeylerden ümidini kes/onlardan bir şey bekleme!” dedi.⁽⁴⁰³⁾

Sanki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* birinci şahısta öfke emareleri, ikinci şahısta tamahkârlık emareleri görmüş de buna göre öğüt vermiştir.

Bu zikrettiğimiz şeyler gafletin tedavisidir. Geriye şehvetin tedavisi kalır. Şehvetin tedavi yöntemi de “Nefis Eğitimi” bölümünde zikrettiğimiz şeylerden alınmalıdır. Bu konuda sabredilmelidir. Çünkü hasta, kendisi için zararlı olan şeyleri aldığı için hastalığı uzun sürer. Onu bu hastalığa sürükleyen şey, şiddetli şehvetidir veya onun zararının farkında olmamasıdır. Muhakkak ki sabır acıdır. Masiyetlerde şehveti tedavi etmek de böyledir. Mesela bir gencin şehveti galip geldiği zaman gözünü, kalbini ve organlarını şehvetin peşinde koştırmaktan koruyamaz hale gelir. Böyle bir durumda Allah’ın Kitabında ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in sünnetinde sözü geçen korkutucuları aklına getirmesi gerekir. Korkusu şiddetlendiği zaman şehvetini tahrik eden sebeplerden uzaklaşır.

Dışarıdan şehveti tahrik eden şey, şehvet duyulan/şiddetle arzu edilen şeyin hazır bulunması ve ona bakmaktır. Tedavisi ise açlık ve devamlı oruç tutmaktır. Bunlar da ancak sabırla tam olur. Kişi ancak cezalandırılmaktan korktuğu için sabreder, bildiği için korkar ve basiret sahibi olduğu için bilir. O halde ilk yapılması gereken şey, zikir meclislerine katılmak, meşguliyetlerden sıyrılmış bir kalple dinlemek, sonra söylenen şeyleri tefekkür etmektir. Sonunda korku gider, sabır kolaylaşır, tedavi talebinin sebepleri kolaylaşır. Hak Teâlâ’nın vereceği başarı bütün bunlardan sonra gelir.

Soru: Günahın kötü sonuçlarını bildiği halde insan nasıl olur da günah işler?

Cevap: Bu sorunun birkaç cevabı vardır: Birincisi: Mümin bir günah işlediği zaman tövbe etmeye azmetmesi gerekir. Zira tövbenin kendisinden öncesini sileceği tövbe edene va’dedilmiştir. İnsan tabia-

⁽⁴⁰³⁾ Bunun tahriri (322) no’lu dipnotta geçti.

tında genellikle uzun emel hissi galebe çalar, bu yüzden tövbe etmeyi hep erteler. Tövbe ümidini taşıyınca da günaha yönelir.

İkincisi: Allah'ın onu affedeceğini ümid etmesidir.

Bu günahlara sebep olan şeylerden kurtulmanın yolu, gelecek her şeyin yakın olduğunu ve her an ölümün saldırısıyla karşı karşıya kalılabileceğini kendi kendine düşünmektir. Tövbeyi erteleme hastalığını ise, cehennemliklerin çoğunun feryatlarının tövbeyi erteleme hastalığından kaynaklandığını düşünerek tedavi eder. Tövbeyi erteleyenler, bu işi ellerinde olmayan bir şeyin üzerine bina etmektedirler. Elleri olmayan şey, hayatta kalmaktır. Belki de hayatta kalamayacaklardır. Hayatta kalsalar bile bugün terk edemediğini yarın terk edebileceği ne malum? Bu günkü acizliğinin sebebi sadece şehvetinin galip gelmesidir. Şehveti yarın kendisinden ayrılacak mı? Hayır, belki de alışkanlıkla katlanarak artacaktır. Bu sebeple tövbeyi erteleyenler helâk olmuşlardır. Çünkü onlar, benzerleri arasında ayrılık olduğunu zannederler. Tövbeyi erteleyenin durumu, bir ağacı sökme ihtiyacında olan kimse-nin durumu gibidir. O ağacın ancak zorlukla sökülebileceğini görür ve “ben bunu bir sene erteleyeyim, sonra tekrar geleyim” der. Ağacın kaldıkça dallarının ve köklerinin kuvvetleneceğini bilmez. Tövbeyi erteleyenin de ömrü uzadıkça zayıflığı artar. Kendisi kuvvetliyken zayıfa mukavemet etmekten aciz olan kimseye şaşılır. Kendisi zayıfladığı, zayıf da kuvvetlendiği zaman nasıl galibiyet bekler?

Allah'ın affını beklemeye gelince, Allah'ın insanı affetmesi mümkündür, ancak insanın da akıllı ve basiretli olması gerekir. Bunun örneği bütün malını mülkünü harcıyıp çoluğunu çocuğunu fakirliğe terk eden ve Allah'tan, içinde hazine bulunan bir harabeyi karşısına çıkar-masını bekleyen kimsenin durumu gibidir. Bu mümkündür, fakat bunu yapan kişi “ahmak” olarak nitelendirilir.

Allah en iyi bilendir. Allah'ın salâtı, beşeriyetin en hayırlısına ve onun ehl-i beytine olsun. O, şefaatin, havzın ve kevserin sahibidir.

32- SABIR VE ŞÜKÜR

Bu konu iki bölümden oluşur:

Birinci Bölüm:

SABIR; FAZİLETİ, HAKİKATİ VE KISIMLARI

Allah Teâlâ sabrı Kur'an'da yetmiş küsur yerde zikretmiş, pek çok iyiliği ve dereceyi ona izafe etmiş ve onun semeresi kılmıştır. O şöyle buyurmuştur: **“Onlar sıkıntılara karşı (dinlerinde) sabredip ayetlerimize hiç kuşku duymadan inandıkları dönemlerde, içlerinden kendilerine emrimizle yol gösteren hidayet önderleri çıkardık.”** (Secde, 24) **“Böylece Rabbinin güzel sözü, sabrettiklerinden ötürü İsrailoğulları için gerçekleşti.”** (Araf, 137) **“Andolsun ki, (sıkıntılara katlanıp dininde) sabredenleri, yaptıklarından daha güzeliyle mükâfatlandırırız.”** (Nahl, 96) **“Şüphesiz ki sabredenlere mükâfatları tam olarak hesapsız ödenecektir.”** (Zümer, 10)

Sabırdan başka her iyiliğin mükâfatı belli bir ölçüye ve hesaba göre verilecektir. Oruç bir tür sabır olduğu için Allah Teâlâ, *“Muhakkak ki oruç Benim içindir ve onun mükâfatını da ancak Ben veririm.”* buyurmuştur.⁽⁴⁰⁴⁾

Allah Teâlâ, diğer ibadetlerin içinde sadece orucu kendine izafe etmiştir. Allah Teâlâ sabredenlere, kendileriyle beraber olmayı va'detmiştir. **“Sabredin, Allah sabredenlerle beraberdir.”** (Enfal, 46) Başkalarında toplamadığı birçok şeyi sadece sabredenlerde toplamıştır: **“Rablerinden övgüler ve rahmet onların üzerinedir. Doğru yolda olanlar da onlardır.”** (Bakara, 157)

⁽⁴⁰⁴⁾ Bu hadisin tahriri (45) nolu dipnotta geçmiştir.

Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh*'tan rivayet edildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “*Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş başka bir hediye verilmemiştir.*”⁽⁴⁰⁵⁾

Başka bir hadiste de şöyle geçmektedir: “*İmana nispetle sabır, ücuttaki baş mesabesindedir.*”⁽⁴⁰⁶⁾

el-Hasen şöyle dedi: Sabır, hayrın hazinelerinden bir hazinedir. Allah Teâlâ bunu ancak kendi katında değerli olan kuluna verir. Ariflerden birinin cebinde her saat çıkarıp okuduğu bir kağıt parçası vardı. Orada şu ayet yazılıydı: “**Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözümüzün önündesin/kontrolümüz altındasın.**” (Tur, 48)

SABRIN HAKİKATİ VE MANASI

Şunu bil ki sabır, sadece insana ait bir özelliktir, hayvanlar eksik oldukları ve şehvetlerine karşı çıkacak bir şey olmaksızın şehvetlerinin mağlubu oldukları için onlarda sabır düşünülemez. Kemal sahibi oldukları için meleklerde de düşünülemez. Onlar sadece Rububiyetin huzurunda bulunmanın şevki ve arzusuyla dolu olmanın dışında her şeyden arındırılmışlardır. Onlara, bu hasletten çevirici bir şehvet musallat edilmemiştir. Bu yüzden kendilerini Celâl'in huzurundan alıkoyacak şeylerle çatışmaya girme ihtiyacında değildirler.

İnsana gelince o, çocukluğunun başlangıcında hayvan gibi noksan olarak yaratılmıştır. Onda sadece ihtiyacı olan gıda şehveti vardır. Sonra onda oyun ve süs şehveti, evlenme şehveti görülür. Onun sabretme gücü yoktur. Akıl harekete geçtiği ve güçlendiği zaman temyiz yaşında hidayet nuru parlamaya başlar. Tıpkı güneş doğuncaya kadar sabahın aydınlığı yavaş yavaş artarak ortaya çıktığı gibi hidayet nuru da ergenlik çağına kadar tedrici olarak gelişir. Fakat bu, ahiretin ihtiyaçlarına doğru yönlendirecek bir yönlendiriciden mahrum, eksik bir hidayettir.

⁽⁴⁰⁵⁾ Buhari (1469), (6470); Müslim (1053); Ebu Davud (1644); Tirmizî (2025); Nesâî (5/95); Darimî (1653); Ahmed (3/12, 47, 93); Ebu Ya'la (1038), (1267).

⁽⁴⁰⁶⁾ Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs* (3656), Enes *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Beyhakî, *eş-Şuab*, (40) Ali *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Hadis zayıftır.

Şeriatı ve dini öğrendiği zaman ahiretle ilgili şeylerin farkına varır ve silahı çoğalır. Ancak insan nefsi hoşuna giden şeyleri isterken akıl ve dinin teşviki bunu engeller. İkisi arasındaki savaş sürekli ve sürekli. Bu savaşın alanı kulun kalbidir. Dinin teşvikine, Allah'ın hizbinin destekçisi olan melekler yardım eder. Şehvetin teşvikine ise Allah düşmanlarının destekçisi şeytanlar yardım eder. Demek ki sabır, şehvetlere zorlayan kuvvet karşısında dinin gereklerini yerine getirmede gösterilen sebat ve dirençten ibarettir. Şehveti yeninceye kadar sebat ederse sabredenler zümresine katılır. Şehvetine mağlup olacak kadar zaaf gösterirse ve sabretmezse şeytanlara uyanlar zümresine katılır. Sabır, şehvetlere zorlayan kuvvet karşısında dinin gereklerini yerine getirmede gösterilen sebat ve dirençten ibaret olunca artık bu mukavemetin insanlara has bir özellik olduğu ortaya çıkar.

SABREDİLEN ŞEYLERE NİSPETLE

SABRIN DEĞİŞEN İSİMLERİ

Sabır iki kısımdır:

Birincisi: Bedenin sabırdır. Mesela zor ve zahmetli şeylere karşı beden tahammül etmesi, ibadetlerden ve diğer şeylerden meşakkatli işler yapması bu kısma girer.

İkincisi: Nefsin arzularına, insan tabiatının iştahlandığı şeylere ve hevanın gereklerine karşı sabırdır. Bu kısım sabır eğer midenin ve cinsel organın şehvetine karşı bir sabırsa “ıffet” diye isimlendirilir. Savaşta gösterilen sabır ise “şecaat/kahramanlık” adını alır. Öfkeyi ve hiddeti yenmede gösterilen sabra “hilm” denir. Felaket ve musibetlere sabretmeye “gönül genişliği,” bir şeyi gizlemeye gösterilen sabra “sır saklama,” maişetin fazlalıklarına sabretmeye “zühd,” payına az bir şeyin düşmesine sabretmeye “kanaat” denir.

Herhangi bir musibete karşı sabretmenin ise sabırdan başka ismi yoktur. Taalluk ettiği şeylerin farklılığı sebebiyle isimleri farklı da olsa, iman ahlakının/huylarının çoğunun sabır kapsamına girdiği, zikrettiğimiz bu şeylerle açıklığa kavuşmuş olmaktadır.

SABRA İHTİYAÇ OLDUĞU ZANNEDİLEN ŞEYLER VE KULUN HER ZAMAN SABRA MUHTAÇ OLMASI

Kulun her hal ve şartta sabra ihtiyacı vardır. Çünkü kulun dünyada karşılaştığı şeyler şu iki durumdan birine dahildir:

1. Kulun dünyada sıhhat, selamet, mal, makam, mevki, akraba ve taraftar çokluğu ve dünyanın bütün lezzetleri gibi hoşuna giden şeylerle karşılaşmasıdır. Kul bunların hepsinde sabra muhtaçtır. Çünkü bunlara güvenemez ve kendisini tamamen bunlardan zevk almaya veremez. Malında infakı, bedeninde insanlara yardımı gözetmelidir.

Nefsini bunlara dalmaktan ve dayanmaktan koruyamazsa bu onu kibre ve azgınlığa götürür. Hatta ariflerden biri şöyle demiştir: Bela ve musibetlere her mümin sabreder, fakat bolluk ve afiyete ancak siddîk olanlar sabreder.

Abdurrahman b. Avf *radiyallahu anh* dedi ki: “Darlık ve sıkıntılarla imtihan edilince sabrettik, fakat bolluk ve sevinilecek şeylerle imtihan edilince sabredemedik.”

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: **“Mallarınız ve evlatlarınız sizi Allah’ı anmaktan alıkoymasın.”** (Münafıkun, 9) **“Biliniz ki mallarınız ve çocuklarınız sizin için ancak bir imtihandır.”** (Enfal, 28) **“Eşlerinizden ve çocuklarınızdan sizin için düşman olanlar vardır; bunun için onlara karşı dikkatli olunuz.”** (Teğabün, 14)

O halde asıl marifet, afiyet ve bollukta sabretmektir. Böyle bir sabır, şükre bitişiktir. Çünkü bu sabır ancak şükrün hakkını yerine getirmekle tamam olur. Bolluk ve sevinilecek durumlara sabretmek zordur, çünkü kişinin imkânı ve gücü vardır. Açlık çeken bir kimse yiyecek bir şey olmadığı zaman açlığa, önünde lezzetli yiyecekler olduğu zaman-kinden daha kolay sabreder.

2. Hoşuna gitmeyen şeylerle karşılaşmasıdır. Bu da üç kısımdır:

a) İtaatler. Kulun bunlarda sabretmeye ihtiyacı vardır. Çünkü nefis, tabiatı gereği kulluktan nefret eder. Sonra namaz gibi nefsin tembelliği sebebiyle hoşlanmadığı ibadetler vardır. Zekât gibi cimriliği sebebiyle

hoşlanmadığı ibadetler vardır. Hac ve cihad gibi hem tembelliği hem cimriliği sebebiyle hoşlanmadığı ibadetler vardır.

İtaat eden kimse, itaat ederken şu üç durumda sabra muhtaçtır:

* İbadetten önce; niyetini düzeltmesi, ihlâslı olması ve riya şüphelerine karşı sabretmesi gerekir.

* İbadet esnasında; Allah'tan gafil olmaması, edepleri ve sünnetleri yerine getirmede tembellik etmemesi, ibadeti edada gevşekliğe davet eden şeylere karşı ibadetini bitirinceye kadar sabretmesi gerekir.

* Ameli tamamladıktan sonra; onu ifşa etmemek, riya ve süm'a için onu göstermemek ve amelini boşa çıkaracak her şeyden sakınmak için sabretmelidir. Kim sadaka verdikten sonra başa kakmamak ve eziyet etmemek için sabretmezse sadakası boşa gider.

b. Masiyetlere karşı sabretmek. Kulun en çok da bu konuda sabretmeye ihtiyacı vardır. Sonra eğer yaptığı şey diliyle gıybet etmek, yalan söylemek ve tartışmaya girmek gibi yapılması kolay olan şeylerden ise bunlara sabretmek daha zordur. Mesela bir kimsenin ipek giydiği görüldüğü zaman hemen karşı çıkılır. Hâlbuki gün boyu gıybet yapılır, fakat hiç kimse buna karşı çıkmaz. Konuşmalarda diline sahip olamayan ve sabrederemeyen kimse bundan ancak uzletle kurtulabilir.

c. İnsanın iradesi dâhilinde olmayan şeyler. Mesela dostların ölümü, malın mülkün yok olması, gözün kör olması, sağlığın yitirilmesi gibi musibetler bu kapsamdadır. Bunlara sabretmek makamların en yükseğidir. Çünkü bunun dayanağı, kesin imandır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “Allah kimin iyiliğini isterse ona musibet verir.”⁽⁴⁰⁷⁾

Bu kısmın yakınında insanların eziyetlerine sabretmek vardır. Sözle veya fiille, canına veya malına karşı yapılan bir saldırıyla eziyete uğraması gibi. Bunun sabrı, mükâfatları terketmekle olur.

⁽⁴⁰⁷⁾ Buhari (5645); Ahmed (2/237. Ebu Hureyre *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilen bir hadistir.

İnsanların eziyetlerine sabretmek mertebelerin en yükseğidir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Eğer sabreder ve takvâ gösterirseniz, muhakkak ki bu, (yapılacak) işlerin en değerlisidir.”** (Al-i İmran, 186) **“Onların söylediklerinden senin göğsünün sıkıştığını/bunalıp daraldığını biliyoruz.”** (Hicr, 97) **“Eğer sabrederseniz, elbette ki bu, sabredenler için daha hayırlıdır.”** (Nahl, 126)

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şöyle dediği rivayet edilmiştir: *“Sabır üçtür: Musibete karşı sabır, itaatte sabır, masiyete karşı sabır. Kim masiyete karşı onu güzel bir teselli/ve ağırbaşlı bir matemle savuşturuncaya kadar sabrederse, Allah Teâlâ ona üç yüz derece yazar. Bir dereceyle diğer derecenin arası yerle gök arasındaki mesafe gibidir. Kim itaatte sabrederse onun için altı yüz derece yazılır. Bir derece ile diğer derecenin arası arzın sınırları ile arşın sonu arasındaki mesafe gibidir. Kim masiyete karşı sabrederse Allah onun için yedi yüz derece yazar. Bir dereceyle diğer derece arası arzın sınırları ile arşın sonu arasındaki mesafenin iki katı gibidir.”*⁽⁴⁰⁸⁾

SABRIN FAZİLETİ

Sabrın faziletleri hakkında çok sayıda hadis vardır. Bunların bazıları şunlardır:

Buhari ve Müslim’in *Sahih*’lerinde Aişe *radiyallahu anha*’dan rivayet edilen bir hadiste Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: *“Müslümanın başına gelen her musibet, hatta kendisine batan bir diken bile onun günahları için bir kefarettir.”*⁽⁴⁰⁹⁾

“Müslümanın başına gelen her hastalık, meşakkat, gam, keder, üzüntü ve eziyet ile Allah Teâlâ mutlaka onun bazı günahlarını siler.”⁽⁴¹⁰⁾

⁽⁴⁰⁸⁾ İbn Ebi'd-Dünya, *Fadlu's-Sabr*; Ebu's-Şeyh, *es-Sevab*; Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs* (3662). Ali *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir, zayıf bir hadistir.

⁽⁴⁰⁹⁾ Buhari (5640); Müslim (2572); Tirmizî (965), Aişe *radiyallahu anha*’dan rivayet edilen bir hadistir.

⁽⁴¹⁰⁾ Buhari (5641, 5642); Müslim (2573); Tirmizî (966); Ahmed (2/303, 335 ve 3/18, 24, 38, 48, 81) Ebu Said el-Hudri ve Ebu Hureyre tarafından rivayet edilmiştir.

“Mümin erkek ve mümin kadınların başına hatasız bir halde Allah’a kavuşacağı güne kadar ya kendisine ya çocuğuna ya da malına mutlaka sıkıntı gelmeye devam eder.”⁽⁴¹¹⁾

Sa’d İbn Ebi Vakkas *radiyallahu anhu*’dan gelen rivâyete göre o şöyle demiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’e insanların hangisinin belasının ağır olduğunu sordum. Buyurdular ki: “Peygamberler, sonra salihler, sonra onlara en çok benzeyenler. Kişi dindarlığı oranında belaya uğratılır. Dininde sağlam ise belası ağırlaştırılır. Dininde gevşek ise dindarlığı oranında belaya uğratılır. Bela, kulun peşini bırakmaz, sonunda kul uğradığı belalarla üzerinde günah kalmayınca kadar günahlarından temizlenmiş olur.”⁽⁴¹²⁾ (Tirmizî hasen-sahih kaydıyla)

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şöyle dediğini rivayet ettik: “Allah Teâlâ şöyle buyurdu: Kullarımdan herhangi birine vücutunda, malında ya da evladında bir musibet verdiğim zaman o Bana güzel bir sabırla yönelirse Ben ona kıyamet günü bir terazi kurmaktan veya divanını/defterini açmaktan utanırım.”⁽⁴¹³⁾

SABRİN ÂDABI

İlk sarsıntıda/anda sabretmek, sabrın âdabındandır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Sabır, ancak ilk sarsıntıda/anda gösterilen sabırdır.”⁽⁴¹⁴⁾ Hadis sahihtir.

Sabrın âdabından biri de musibet esnasında **“Biz Allah’a aidiz ve yine O’na döneceğiz.”** diyerek istircada bulunmaktır. Bunun delili

⁽⁴¹¹⁾ Tirmizî (2401); Ahmed (2/278, 450); Hâkim (1/346), Ebu Hureyre *radiyallahu anhu* tarafından rivayet edilen bir hadistir, hasendir.

⁽⁴¹²⁾ Tirmizî (2400); Ahmed (1/172, 174, 180, 185), Darimi (2786); İbn Mace (4023); Ebu Ya’la (830); İbn Hıbban bunun sahih olduğunu söyledi (698); Hâkim (1/40). Hadis sahihtir.

⁽⁴¹³⁾ İbn Adiyy, *el-Kâmil*; Deylemî, *Müsnedü’ş-Şihab* (4514); el-Kudâî, *Müsnedü’l-Firdevs* (1462); el-Hakîm et-Tirmizî, *en-Nevadîr*. Enes b. Malik *radiyallahü anhu* tarafından rivayet edilmiştir. Hafız el-İrakî’nin de dediği gibi senedi zayıftır.

⁽⁴¹⁴⁾ Buhari (1252); Müslim (926); Ebu Davud (3124); Tirmizî (987); Nesaî (4/22); *Amelu’l-Yevm ve’l-Leyle* (1068); Ahmed (3/143); İbn Mace (1596).

Ümmü Selleme *radiyallahu anha* hadisidir. Müslim tarafından rivayet edilmiştir.⁽⁴¹⁵⁾

Ağlamak ise caizdir. Hikmet ehlinden biri dedi ki: “Sızlanmak geçmiş geri getirmez, fakat alaycı düşmanı sevindirir.”

Musibetin izinin ve etkisinin kişinin üzerinde görülmemesi sabrın güzelliğindendir. Nitekim bu konuda Ebu Talha’nın *Sahih*’te geçen meşhur bir hadisi vardır.⁽⁴¹⁶⁾

Sabit el-Bünanî anlatıyor: Abdullah İbn Mutarrıf ölmüştü. Babası Mutarrıf güzel bir elbise giyerek ve saçlarını yağlayarak kavminin içine çıktı. Kavmi onu bu halde görünce kızdılar ve ona şöyle dediler: “Oğlun Abdullah ölüyor ve sen yağlanarak böyle bir elbiseyle dışarı çıkıyorsun öyle mi?” Bunun üzerine Mutarrıf dedi ki: “Musibete boyun mu eğeyim? Hâlbuki Rabbim bana öyle üç haslet va’detti ki bunlardan her biri bana dünyadan ve dünyanın içindekilerden daha sevimlidir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Onlar ki başlarına bir musibet geldiğinde ‘Biz Allah’a aidiz ve O’na döneceğiz.’ derler. Rablerinden övgü ve rahmet onlar üzerinedir. Doğru yolda olanlar da onlardır.”** (Bakara, 156-157) Mutarrıf dedi ki: “Ahirette bana verilecek olan şey su testisi kadar da olsa onun dünyadayken benden alınmasını isterim.”

Sıla İbn Eşyem, oğlu ile birlikte bir savaşa katılmıştı. Oğluna dedi ki: “Yavrucuğum! İleri atıl ve ben seni kaybedinceye kadar savaş!” Oğlu bir hamle yaptı, ileri saflara atıldı ve öldürülünceye kadar savaştı. Sonra babası ileri atıldı, o da öldürüldü. Kadınlar, annesi Muaze el-Adeviyye’ye taziyyede bulunmak için toplandılar. Muaze onlara dedi ki: “Eğer beni tebrik için geldiyseniz hoş geldiniz safa getirdiniz! Eğer başka bir şey için geldiyseniz dönün gidin!”

⁽⁴¹⁵⁾ Müslim (918); Ebu Davud (3119); Tirmizî (3506); Ahmed (6/309, 313, 317); İbn Mace (1598); Nesaî, *Amelu’l-Yevm ve’l-Leyle* (1070-1072); İbnu’s-Sinnî (5080). Ebu Seleme *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

⁽⁴¹⁶⁾ Buhari (1301); Müslim 3/1690 (2144) Âdab, 4/1909 Fedailüs-Sahabe; Ebu Davud (4951); Ahmed (3/196).

Musibetin, gizlenmesi mümkün olan şeylerden ise gizlenmesi, Allah'ın gizli nimetlerinden biridir.

Ebu Hureyre *radiyallahu anh*'tan rivayet edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

“*Kul hastalandığı zaman Allah ona iki melek gönderir ve şöyle der: ‘Bakınız, ziyaretçilere ne söylüyor?’ Eğer hasta, ziyaretçiler geldiğinde Allah’a hamd u sena ediyorsa, melekler bunu her şeyi en iyi bilen aziz ve celil olan Allah’a ulaştırırlar. Bunun üzerine Allah şöyle buyurur: ‘Eğer o kulumu öldürürsem cennete koyarım. Şifa verip iyileştirsem ona hastalığından dolayı zayi ettiği etinden ve kanından daha hayırlısını halkederim, günahlarını da bağışlarım.’*”⁽⁴¹⁷⁾

Ali *radiyallahu anh* dedi ki: “Çektiğin acıyı şikâyet etmemen ve başına gelen musibetten söz etmemen Allah’ı yüceltmektir, O’nun hakkını tanımaktır.”

Ahnef dedi ki: “Kırk seneden beri gözlerim görmüyor. Bunu hiç kimseye zikretmedim.”

İmam Ahmed İbn Hanbel’e bir adam şöyle dedi: “Ey Ebu Abdullah! Kendini nasıl hissediyorsun?” İmam Ahmed, “Hayır ve afiyet içinde hissediyorum.” dedi. Adam, “Dün ateşlenmiştin?” dedi. İmam Ahmed, “Benim afiyette olmam sana yeter, artık beni hoşlanmadığım bir şeyi söylemeye mecbur etme!” dedi.

Şakîk el-Belhî şöyle dedi: “Kendisine isabet eden bir musibeti Allah’tan başkasına şikâyet eden kimse Allah’a itaat etmenin tadını kalbinde asla bulamaz.”

Hikmet ehlinde biri şöyle dedi: “Musibetleri gizlemek, iyiliğin hazinelerindendir.”

⁽⁴¹⁷⁾ Malik, *Muvatta* (2/940), Hastanın mükâfatı hakkında Zeyd İbn Eslem’den gelen hadis babı. Zeyd b. Eslem bu hadisi Ata b. Yesar’dan, o da Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’den rivayet etmiştir. Ravileri sikadır, ancak hadis mürseldir. Bunu İbn Abdil-Berr, Abbad İbn Kesir → Zeyd → Ata → Ebu Said el-Hudri tarikiyle mevsul olarak tahrir etmiştir, fakat Abbad İbn Kesir kuvvetli bir ravi değildir.

Onlar sevabını gözeterek musibetlere sevinirlerdi. Bu konudaki hikâyeleri meşhurdur.

Bu hikâyelerden biri şudur: Abdülmelik b. Ömer b. Abdulaziz öldüğü zaman babası Ömer *radıyallahu anh* onu defnetti, üzerindeki toprağı düzeltti, sonra doğrularak ayağa kalktı. İnsanlar etrafını çevirince şöyle dedi: “Allah sana rahmet etsin yavrucuğum! Sen, babana karşı çok iyiydin. Allah’a yemin olsun ki seni bana verdiğinden beri beni hep mutlu ettin. Allah’a yemin olsun ki seni bu makama koyduktan sonra eskiden olduğundan daha fazla seviçliyim. Allah’tan, senden dolayı alacağım nasib konusunda daha umutluyum.”

Soru: Sabır ile kastedilen eğer musibetlere hoşnutsuzluk göstermemekse insanın bunu gücü yetmez. Anlattığınız gibi musibetlerin varlığıyla sevinmekse bu da tamamen imkânsızdır.

Cevap: Sabır, ancak sevilen bir şeye veya seilmeyen bir şeye karşı olur. İnsanın kesbi ve gücü dâhilinde olmayan şeyler yasaklanmaz. İçinden rahatsız olmak, insanın elinde değildir. Yakasını paçasını yırtmak, yanaklarını tokatlamak ve diliyle söylenmek gibi insanın yapabileceği şeyler yasaklanmıştır. Bazılarının musibetler karşısında sözünü ettiğimiz sevincine gelince bu şer’i/meşru bir sevinçtir, tabîi bir sevinç değildir. Çünkü insan tabiatı -kaçınılmaz olarak- musibetlerden hoşlanmaz.

Bunun örneği hasta bir adam örneğidir. Adamın hastalığı için reçetesine bir şurup yazılmıştır. Adam ihtiyacı olan bu şurubu elde etmek için çalışır, bu uğurda harcama yapar, işini tamamladığı zaman sağlık ve afiyete kavuşacağını umduğu ilacı elde etmiş olmanın sevincini yaşar. Fakat o ilacı içmenin memnuniyetsizliği o kişinin yapısında daima vardır. Mesela bir melik, fakir bir adama, “Sana şu ince değneği her vurduğumda bin dinar para vereceğim.” dese adam kendisine bu değneğin daha çok vurulmasını ister. Fakat bunu yediği dayaktan acı duyduğu için değil, yaralansa bile sonunda alacağını umduğu ödülünden dolayı ister. Selef de alacağı sevaba yöneldikleri için bela ve musibetler onlara basit gelmiştir.

SABRİN İLACI VE SABRA YARDIMCI OLAN ŞEYLER

Bilmiş ol ki derdi veren Allah dermanı da vermiş ve şifayı da va'detmiştir. Sabretmek her ne kadar zor da olsa ilim ve amel birlik-teliğiyle onu elde etmek mümkündür. Bu birliktelik bütün kalp hasta-lıklarının ilacıdır. Bütün hastalıklar kendilerine uygun ilim ve amele muhtaçtır. Hastalıklar değiştikçe ilaçlar da değişir. Çünkü ilaç demek, hastalığın zıddı demektir.

Sana bunun için bir örnek verelim: İnsanın cinsel şehvet için sabra muhtaç olduğu ve cinsel organına, gözüne ve kalbine sahip olamayacak derecede şehvete kapıldığı zaman; bunun üç tane ilacı vardır:

1. Oruca devam etmek ve iftarda az yemek.

2. Şehveti tahrik eden sebeplerin önünü kesmek. Mesela bak-makla cinsel şehvet harekete geçer. Bakmak kalbi, kalp de şehveti harekete geçirir. Bunun ilacı uzlettir, şehveti tahrik eden suretlere/ve resimlere bakışların kayabileceği yerlerden kaçmaktır. Çünkü bakış, İblisin zehirli oklarından bir oktur. Bu, ancak göz kapakları indirilerek veya oradan kaçarak engellenebilir.

3. Arzu ettiği şeylerde nefsini mübahlarla teskin etmek. Bu da ev-lenmekle olur. İnsan tabiatının arzu ettiği her haramın mübahlardan bir karşılığı vardır. İnsanların çoğu için en faydalı ilaç budur. Çünkü gıdayı kesmek evlenmenin aksine insanı zayıf düşürür, şehvete engel olmaz.

İnsanın nefsini mücahedeyle alıştırmaması gerekir. Çünkü nefsini he-vasına muhalefete alıştıran kimse istediği zaman ona galip gelir.

Bilmiş ol ki: Sabır ve mücahede çeşitlerinin en zoru içini vesve-selerden temizlemektir. Vesveseler boş vakit geçirenlerde ve uzlete çekilenlerde daha şiddetli olur. Çünkü vesvese onunla hep çekişme halindedir. Bunun tek çaresi -dünya ile- ilişkileri kesmek, zihnini tek bir şeyle meşgul etmek, düşüncesini göklerin ve yerin melekûtuna, Allah'ın sanatının hayranlık veren yönlerine ve Allah'ı tanımanın bü-tün kapılarına yönlendirmektir. Nihayet bu düşünce kalbini istila etti-ği zaman bununla meşguliyeti şeytanın çekiştirmesini ve vesvesesini

defeder. İçinde bir hareket yoksa onu ancak Kur'an okumak, zikir ve salâvat gibi devamlı yapacağı evradı kurtarır. Bunu yaparken kalbi de huzura zorlamak gerekir. Çünkü kalbi kaplayan, zahîrî evraddan ziyade içteki düşüncelerdir. Bu da ancak mücahede etmekle elde edilebilen bir şeydir.

Hal ve amellerinde Allah'ın lütfundan ulaşacağı keşif derecelerinin miktarlarına gelince; bu, bir avcının avlanmasına benzer, kısmetinde ne varsa o eline geçer. Bazen az bir gayretle çok av elde eder, bazen çok gayret gösterdiği halde az bir şey avlayabilir. Bu, mücahedenin ötesinde güvenilecek olan Rahman'ın cezbésidir. Bu cezbe insan ve cinin amelleriyle paraleldir. Bununla beraber bu da kulun ihtiyarı dâhilinde değildir. Kulun ihtiyarı/seçimi dünya hadiselerinden sıyrılıp bu cazibeye kendini kaptırmaktır. Aşağıların cazibesine kendini kaptıranlar yücelerin cazibesinden mahrum kalırlar. Dünya ile meşgul olan herkes dünyanın cazibesine kapılır. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in,⁽⁴¹⁸⁾ “Yaşadığınız günlerde Rabbinizin size gönderdiği esintiler vardır. Kendinizi bu esintilere veriniz.” sözüyle kastedilen de diğer cezbedici şeylerle alakayı kesmektir.

Bizim görevimiz, tıpkı toprağı hazırlayıp otlardan temizleyen ve oraya tohum ve çekirdekleri bırakan kimse gibi rahmet esintilerinin ineceğı mahalli boşaltıp hazırlamak ve rahmetin inmesini beklemektir. Bütün bunlar ancak yağmurla yararlı olabilir. Kul, Allah Teâlâ'nın yağmurun sebeplerini ne zaman yaratacağını bilemez. Ancak Allah'ın lütf u keremine güvenirse, yağmursuz bir sene geçmez. İlahî esintiler ve cezbeilerin olmadığı yıllar, aylar ve günler çok azdır.

⁽⁴¹⁸⁾ Heysemî, *Mecmau'z-Zevaid* (10/230)'da şöyle dedi: Bu hadisi Taberânî, *el-Evsat*, (6239)'da ve *el-Kebir* (19/7233)'de Muhammed İbn Mesleme *radıyallahu anh*'tan rivayet etmiştir. Bu hadisin senedinde tanımadığım kimseler vardır. Tanıdıklarımın sika olduğu söylenmiştir. Hadisin Taberânî'nin *el-Kebir*'inde (720) şahidi vardır ve bu da Enes *radıyallahu anh* tarafından şu lafızlarla rivayet edilmiştir: “Yaşadığınız günlerde iyilik yapınız ve Allah'ın rahmetinden gelecek esintilere kendinizi veriniz.” İsnadı zayıftır fakat diğer rivayetle birlikte inşaallah hasen olmuştur.

Kulun da kalbini şehvet otlarından temizlemesi, irade ve ihlâs tohumlarını ekmesi, onu rahmet esintilerinin geldiği tarafa doğru arz etmesi gerekir. Tıpkı ilkbahar günlerinde bulutlar ortaya çıktığı zaman yağmur beklentisi güçlendiği gibi şerefli zamanlarda, Arefe, Cuma ve Ramazan günleri gibi himmet ve gayretin toplandığı ve kalplerin zinde olduğu demlerde de bu esintiler beklenmelidir.

Zira himmet ve nefesler hikmet ve takdiriyle Allah'ın rahmetinin bol bol inmesinin sebepleridir.

İkinci bölüm:
ŞÜKÜR, FAZİLETİ, NİMETLER
VE NİMET ÇEŞİTLERİ

[ŞÜKRÜN FAZİLETİ]

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Şükredenleri mutlaka ödüllendireceğiz.”** (Al-i İmran, 145) **“Siz şükreder ve iman ederseniz Allah size niye azap etsin?!”** (Nisa, 147) **“Kullarım içinden şükreden azdır.”** (Sebe, 13) Allah Teâlâ, şükürle birlikte nimeti kesin olarak artıracığını va'dederek şöyle buyurmuştur: **“Eğer şükrederseniz, elbette nimetimi artırırım.”** (İbrahim, 7)

Bununla beraber şükürün dışında birçok şeyi kendi dilemesine bağlamıştır, mesela şöyle buyurmuştur: **“Allah dilerse sizi kendi fazlından zenginleştirir.”** (Tevbe, 28) **“Evet, yalnızca O'na yalvarırsınız ve kurtulmak istediğiniz sıkıntıdan sizi, eğer dilerse yalnız O kurtarır.”** (Enam, 41) **“Allah dilediklerine hesapsız rızıklar verir.”** (Bakara, 212) **“Diğer günahları ise Allah dilediği kimseler için bağışlar.”** (Nisa, 48) **“Allah dilediğinin tövbesini kabul eder.”** (Tevbe, 15)

İblis, şükürün kıymetini bildiğinden insanları kötülemek için şöyle demiştir: **“Onların çoğunu şükredicilerden bulamayacaksın.”** (Araf, 17)

Rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ayakları şişinceye kadar gece ibadet ederdi. Aişe *radıyallahu anha* ona dedi ki: “Allah

Teâlâ senin için geçmiş ve gelecek günahlarını bağışladığı halde hâlâ bunu niye yapıyorsun?!” O buna şöyle cevap verdi:

“Şükreden bir kul olmayayım mı?”⁽⁴¹⁹⁾

Muaz *radiyallahu anh*’tan rivayet edildiğine göre, o şöyle dedi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bana şöyle dedi:

“Ben seni severim, sen şöyle söyle: ‘Allah’ım! Seni zikretmede, Sana şükretmede ve Sana ibadette bana yardım eyle!’”⁽⁴²⁰⁾

ŞÜKRÜN HAKİKATİ

Şükür kalple, dille ve organlarla yapılır.

Kalp ile şükür: İyiliği gaye edinmek ve bu duyguyu bütün insanlar için beslemektir.

Dil ile şükür: Hamd ederek Allah’a şükrettiğini izhar etmektir.

Organlarla şükür: Allah’ın nimetlerini Allah’a itaatte kullanmak ve O’na isyanda bu nimetlerden yararlanmaktan sakınmaktır.

Mesela bir müslümandan gördüğün her türlü ayıbı gizlemen, gözlerin bir şükrüdür. İşittiği her türlü ayıbı gizlemen de kulakların bir şükrüdür. Bunlar azaların şükrü kapsamına girerler.

Dil ile şükür, Allah’tan razı olduğunu izhar etmektir ki emredilen budur. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

“Allah’ın nimetini anmak şükürdür, terk etmek nankörlüktür.”⁽⁴²¹⁾

⁽⁴¹⁹⁾ Buhari (4837); Müslim (2820); Ahmed (6/41, 67, 68, 146) Aişe *radiyallahu anha* tarafından rivayet edilen bir hadistir. Bu hadis Muğire b. Şu’be *radiyallahu anh* tarafından da rivayet edilmiştir. Onun rivayetini tahrir edenler: Buhari (1130); Müslim (2819); Tirmizî (412); Nesâî (3/219); Ahmed (4/251, 255).

⁽⁴²⁰⁾ Ebu Davud (1522); Nesaî (3/53) ve *Amelu’l-Yevm ve’l-Leyle* (109); İbnu’s-Sinnî (118, 199); Ahmed (5/245, 247); İbn Hibban (2345) ve Hâkim (1/273) bunun sahih olduğunu söyledi. İsnadı sahihtir.

⁽⁴²¹⁾ Ahmed (4/278, 375), Numan b. Beşir tarafından rivayet edilmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* minberde şöyle dedi: “Aza şükretmeyen çoğa da şükretmez; insanlara teşekkür etmeyen Allah’a da şükretmez; Allah’ın nimetini anmak şükür, terk etmek nankörlüktür. Cemaat rahmettir, ayrılık azaptır.” Hadis hasendir.

Rivayete göre Ensar'dan iki kişi karşılaştılar. Biri, diğerine dedi ki: "Nasılsın?" Adam, "Elhamdülillah!" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* dedi ki: "Siz de böyle söyleyin."⁽⁴²²⁾

Yine rivayet edildiğine göre bir adam, Ömer İbnu'l-Hattab *radıyalahu anh'a* selam verdi, o da selamını aldı. Sonra Ömer ona, "Nasılsın?" dedi. Adam, "Allah'a hamdediyorum." dedi. Ömer bunun üzerine dedi ki: "İşte ben de bunu istiyorum."⁽⁴²³⁾

Selef, birbirlerinin ağzından Allah'a şükür sözcükleri çıkartmak için birbirlerinin hal ve hatırlarını sorarlardı. Böylece şükreden de itaat etmiş, sorgulayan da itaat etmiş olurdu.

Ebu Abdurrahman el-Hablî dedi ki: "Bir adam bir adama selam verdiği ve ona 'Nasılsın' diye sorup da diğeri: 'Senin için Allah'a hamd ediyorum.' dediği zaman sağındaki melek solundaki meleğe der ki: 'Bunu nasıl yazacaksın?' Melek, 'Onu hamd edenler sınıfına yazacağım.' der." Ebu Abdurrahman, kendisine "Nasılsın?" diye sorulduğu zaman şöyle derdi: "Senin için ve bütün yarattıkları için Allah'a hamd ediyorum."

ALLAH'IN SEVDİĞİ ŞEYLERİ SEVMEDİĞİ ŞEYLERDEN AYIRDETMEK

Şunu bil ki şükretmek ve nankörlüğü reddetmek, ancak Allah'ın sevdiği ve sevmediği şeyleri birbirinden ayırdedecek şekilde bilmekle tamam olur. O halde şükür, Allah'ın nimetlerini O'nun sevdiği yollarda kullanmak demektir. Nankörlüğün manası ise bunun zıddıdır, yani ya onları kullanmayı terk etmek ya da sevmediği yollarda kullanmaktır.

Allah'ın sevdiğini sevmediğinden ayırdetmenin iki vasıtası/yolu vardır:

1. Kulak. Kulağın dayandığı şeyler, ayetlerdir.
2. Kalp gözü. İbret nazarıyla bakmaktır. Bu zordur ve değerlidir.

⁽⁴²²⁾ Bkz: *el-Mecme*, 8/46.

⁽⁴²³⁾ *Muvatta*, 2/961, İsnadı sahihtir.

Yüce Allah peygamberler göndermiş ve onlar vasıtasıyla halkın anlama ve ibret alma yollarını kolaylaştırmıştır. Bu bilgi, kulların fiillerine dair şer'î hükümlerin hepsini bilmeye dayanır. Fiilleriyle ilgili şer'î hükümleri bilmeyenin, hakkıyla şükretmesine imkân yoktur.

İkincisi ibret gözüyle bakmaktır. Bu, yarattığı bütün varlıklarda Allah'ın hikmetini kavramaktır. Çünkü Allah Teâlâ evrende hikmetsiz hiçbir şey yaratmamıştır. O hikmetin altında bir maksat vardır. Bu maksat Allah'ın sevdiği şeydir. Bu hikmet açık ve gizli olmak üzere iki kısma ayrılır:

Açık hikmet: Mesela “Güneşin yaratılışındaki hikmet, gece ile gündüzün meydana gelmesidir” diyebilmek -kolay olduğu için- açık bir hikmettir. Bu sayede gündüz bir maişet zamanı, gece bir örtü olur. Aydınlıkta her şey görülebildiği için hareket imkânı doğar, her şey gizlendiği zaman da sükûnet olur. Bunlar güneşin yaratılış hikmetlerinden bazılarıdır, yoksa hepsi değildir. Bulutlardaki ve yağmurların yağmasındaki hikmetleri bilmek de böyledir.

Gizli hikmet: Yıldızların yaratılışındaki hikmet gibi gizlidir, herkes tarafından bilinemez. Onların gökyüzünün süsü olmaları gibi bazı hikmetlerini bilebilirler. Evrenin hiçbir parçası hikmetten hali değildir. Hayvanların organları da böyledir. Bunlardan bazılarının hikmeti çok açıktır. Mesela gözün görmek için, elin tutmak için, ayağın da yürümek için olduğu bilinir. Ancak safra kesesi, böbrek, ciğer, tek tek damarlar, sinirler ve onlardaki boşluklar, incelik ve kalınlıklar gibi iç organlara ve onlardaki özelliklere gelince, bunlardaki hikmeti herkes bilmez. Bilenler de Allah'ın ilmine nispetle çok az şey bilirler. Şu halde kim herhangi bir şeyi Allah'ın murad ettiğinin dışında bir yönde kullanırsa Allah'ın nimetine nankörlük etmiş olur. Kim eliyle bir başkasına haksız yere vurursa Allah'ın eldeki nimetine nankörlük etmiş olur. Çünkü el, insanın kendisine eziyet eden şeyi defetmek ve faydalı olan şeyi almak için yaratılmıştır. Yoksa başkasına eziyet etmek için değil. Göz de böyledir. Bununla harama baktığı zaman göz nimetine karşı nankörlük etmiş olur. Güneş nimeti de böyledir. Çünkü görmek, ancak onunla mümkün olur. Göz

ve güneş, kişinin dininde ve dünyasında kendisine yararlı olan şeyleri görmesi ve zararlı şeylerden sakınması için yaratılmıştır.

Şunu bil ki mahlûkatın, dünyanın ve sebeplerinin yaratılışındaki gaye, insanların Allah'a ulaşmada bunlardan yararlanması içindir. Allah'a ulaşmak ancak O'nu sevmekle, dünyada O'na yakınlık kurmakla ve dünyanın aldatıcılığından uzaklaşmakla olur. Yakınlık, ancak zikrin devamıyla olur. Muhabbet/Allah sevgisi ancak devamlı tefekkürle elde edilen marifetle olur. Devamlı zikir ve tefekkür, bedenın devamına bağlıdır. Beden de ancak toprak, su ve hava sayesinde varlığını devam ettirir. Bunlar ancak göğün ve yerin, görünen ve görünmeyen organların yaratılmasıyla tamam olur. Bunların hepsi beden içindir. Beden ruhın binitidir. Allah'a dönen nefis, uzun ibadetle ve marifetle huzura eren nefistir. Bu sebeple Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Ben insanları ve cinleri ancak Bana ibâdet etsinler diye yarattım. Ben onlardan bir rızık istemiyorum. Beni beslemelerini de istemiyorum.”** (Zâriyât, 56-57) O halde kim olursa olsun bir şeyi Allah'a itaatin dışında kullanan, bu günaha cüret ettiği için gûnahtan sakınmak için gerekli olan bütün sebeplerde Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük etmiş olur.

Gizliliği pek fazla olmayan hikmetlere bir örnek zikrederim de ondan ibret alınsın ve nimetlere karşı şükretmenin ve nankörlük etmenin yolu bilinmiş olsun: Biz diyoruz ki: Altın ve gümüş paraların yaratılmış olması Allah'ın nimetlerinden biridir. Dünyanın ayakta durması bunlara bağlıdır. Bunlar aslında hiçbir yararı olmayan iki taşdır. Fakat bütün insanlar yiyecek, içecek, giyecek, binit ve diğer ihtiyaçları yönünden birçok şeye muhtaç oldukları için altın ve gümüşe de ihtiyaçları vardır. Bazen onlar muhtaç oldukları şeyi elde etmekten aciz olurlar muhtaç olmadıkları şeylere sahip olurlar. Mesela bir kimse bineceği bir deveye ihtiyacı olduğu halde ona değil de bir miktar zaferana sahip olur. Bir diğeri de deveye sahipken ve bazen ona ihtiyacı olmaz da zaferana ihtiyacı olur. Bunların birbirleriyle değiştirmeleri gerekir. Bu mümkün olmadığına göre bedelin belirlenmesi bir zorunluluktur. Çünkü deve sahibi devesini bir miktar zaferan karşılığında vermez. Ağırılıkça ve şe-

kilce benzerini vermesi için deve ile zaferan arasında hiçbir münasebet yoktur.

Herhangi bir evi bir elbise karşılığında, bir köleyi bir mest karşılığında veya bir merkebi un karşılığında satın almak isteyen kimsenin durumu da böyledir. Bunlar birbiriyle ilgisi olmayan şeylerdir. Allah Teâlâ altın ve gümüş paraları diğer mallar arasında hakemlik yapsınlar ve aracı olsunlar diye yaratmıştır. Böylece eşyanın kıymeti bunlarla belirlenecek ve “şu deve yüz dinara denktir,” “şu kadar zaferan da yüz dinara denktir” denilecek. İşte o zaman aralarındaki denklik sağlanmış olacak. Deve ile zaferan arasındaki eşitlik ancak para ile sağlanabilir. Çünkü maksat altın ve gümüşün kendileri değil, ifade ettikleri değerdir. Eğer maksat onların bizzat kendileri olsaydı işler düzenli olmazdı. Allah Teâlâ onları ellerde dolaşsınlar ve mallar arasında hakem olsunlar diye yaratmıştır ve onları değerli kılmıştır. Onların diğer mallara nispeti eşittir. Dolayısıyla onlara sahip olan kimse sanki her şeye sahip olmuş gibidir.

Altın ve gümüşün yaratılışındaki hikmet bilindiği zaman, bunları yaratılış maksadına ve hikmetine aykırı olarak kullanan kimse Allah’ın altın ve gümüşteki nimetine karşı nankörlük etmiş olur. O halde altın ve gümüşü biriktirip saklayan kimse onları işlevsiz hale getirmiş ve hikmetlerini iptal etmiş olur. Böyle bir kimse, müslümanlar arasında hükmeden kimseyi hapsedip bu sebeple onun hükmetmesini engelleyen kimse gibidir. Çünkü o da bu paraların zayi olmasına sebep olmuş ve insanlar arasında dolaşımını engellemiş olur. İnsanların çoğu varlık sahifelerinde yazılı, gözle görülmeyip ancak basiret gözüyle idrak edilebilen ilahî satırları okumaktan aciz olunca Allah Teâlâ, ancak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* vasıtasıyla işitilebilen kelimeleri onlara haber verdi ve şöyle buyurdu: **“Altın ve gümüşü biriktirip de Allah yolunda harcamayanları acıklı bir azapla müjdele.”** (Tevbe, 34)

Kim altın ve gümüşü kap olarak kullanırsa Allah’ın bunlardaki nimetine karşı nankörlük etmiş olur. Bunların durumu altın ve gümüşü biriktirenlerin durumundan daha kötüdür.

Bu kimsenin durumu, bir ülkenin hâkimini dokumacılıkta, süpürgecilikte ve insanların ayak takımının yaptığı işlerde kullanan kimsenin durumu gibidir. Oysa altını ve gümüşü hapsetmek onu hapsetmekten daha ehvendir. Çünkü demir, bakır, çömlek ve benzeri kaplar sıvı şeylerin korunmasında altın ve gümüşün yerini tutarlar. Fakat bu eşyalar altın ve gümüşün işlevini yerine getirmede yeterli değildirler ve eşyanın değerleri olmaları yönünden kendileriyle kastedilen şeylerde altın ve gümüşün yerini tutmazlar. İlahî rahmetle ilgili bu hikmeti kavrayamayan kimseye denir ki: *“Kim altın ve gümüş kaptan herhangi bir şeyi içerse sanki karnına cehennem ateşini yudumlamış olur.”*⁽⁴²⁴⁾

Altın ve gümüş paralarda faizli muamelede bulunanlar da böyledir, bunları yaratılış maksatlarının dışına çıkarmış olurlar. İşte bu, nakit olarak kullanılan altın ve gümüşün yaratılış hikmetlerinden gizli bir hikmettir.

Şu halde diğer bütün işlerinde; hareketinde ve hareketsizliğinde, konuşmada ve sessizliğinde ve senden sadır olan her fiilde nimete şükretmenin ve nankörlük etmenin dersini bu örnekten al. Her fiil ya şükürdür, ya da nankörlüktür. Bu iki vasfın dışında olması düşünülemez. Nankörlük olan fiillerin bazısını mekruh, bazısını haram olarak nitelendirirsin.

Allah Teâlâ senin için iki tane el yarattı ve birini diğerinden kuvvetli kıldı. Kuvveti fazla olan diğerine tercih edilmeyi ve daha şerefli olmayı hak etti. Sana iki eli veren Allah, mushafı tutmak gibi bazı şerefli amellere ve necaseti gidermek gibi bazı pis amellere seni muhtaç etmiştir. Mushafı sol elle tuttuğun ve necaseti sağ elle giderdiğin zaman bu ellerin yaratılış gayesine aykırı hareket etmiş ve şerefli olanı pis ve kirli bir işe tahsis etmiş olursun. Böylece o organa zulmetmiş olursun.

Ayaklar konusunda da böyledir. Ayakkabıyı giyerken sol ayaktan giymeye başlarsan sağ ayağa haksızlık etmiş olursun. Çünkü ayakkabı, ayağı korumak içindir ve onda bir payı vardır. Payları dağıtırken de

⁽⁴²⁴⁾ Buhari (5634); Müslim (2065); Darimî (2135); Ahmed (301, 302, 304, 306); Ebu Ya'la (6882) ve (6913) Ümmü Selleme *radıyallahu anhumâ*'dan rivayet edilmiştir.

adaleti ve hikmeti gözönüne alarak en şerefli olandan başlamak gerekir. Aksine hareket ise haksızlıktır/zulümdür.

Yine biz deriz ki: Önemli bir ihtiyaç ve sahih bir maksat olmaksızın bir ağacın dalını kesen kimse, ağaçların yaratılışındaki hikmete muhalefet etmiş olur. Çünkü ağaçlar yararlanmak için yaratılmışlardır. Sahih bir maksatla kırılırlarsa bunda bir sakınca yoktur. Bunu başkasının mülkü olan bir ağaçta yaparsa, sahibinin izni olmadıkça -ihtiyacı da olsa- zalim olur.

NİMETLER, HAKİKATLERİ VE KISIMLARI

Şunu bil ki istenen ve arzu edilen her şey, “nimet” diye isimlendirilir. Fakat gerçek nimet, ahiret mutluluğudur. Bunun dışındakilerin de nimet diye isimlendirilmeleri caizdir. Bize nispetle her şey dört kısma ayrılır:

1. kısım: İlim ve güzel ahlak gibi hem dünya hem de ahiret için faydalı olan şeylerdir, gerçek “nimet” budur.

2. kısım: Cehalet ve kötü ahlak gibi hem dünya hem de ahiret için zararlı olan şeylerdir ki gerçek “bela” budur.

3. kısım: Lezzet almak ve şehvetlere tabi olmak gibi şu anda yararlı olup da ileride zararlı olacak şeylerdir ki basiret sahipleri nazarında bunlar birer beladır, cahiller ise onların nimet olduğunu zannederler. Mesela karnı acıkan bir kimse içinde zehir olan bir bal bulduğu zaman eğer cahilse bunun nimet olduğunu zanneder. Bunu bildiği zaman onu bir bela sayar.

4. kısım: Şu anda zararlı olup ileride faydalı olan şeylerdir. Akıllı kimseler nazarında bu bir nimettir, cahiller nazarında beladır.

Bunun örneği şu anda tadı çirkin olduğu halde ileride hastalıklara şifa veren ilaçtır. Cahil bir çocuk onu içmeye zorlandığı zaman bunun bir bela olduğunu zanneder, akıllı ise onu bir nimet sayar.

Bir çocuğun hacamata/kan vermeye ihtiyacı olduğu zamanki durumu da böyledir. Babası onu hacamata çağırır ve sonunda şifa gördüğü için çocuğuna bunu emreder. Annesi ise bundaki yararı bilmediği

için aşırı sevgisi ve şefkatinden dolayı buna mani olur. Çocuk bilmediği için annesinin engellemesini takdir eder, babasına değil, annesine yakınlık gösterir. Babasını da kendisine düşman olarak görür. Eğer akletmiş olsaydı bu durumda annesinin dost görünümünde gizli bir düşman olduğunu bilirdi. Çünkü onun kendisini hacamattan engellemesi, onu, hacamatın eleminden daha şiddetli hastalıklara sevk edecektir. Cahil dost, akıllı düşmandan daha kötü ve zararlıdır. Her insan kendi nefsinin dostudur. Fakat nefis cahil bir dosttur. Bu sebeple ona düşmanın yapmadığı şeyi yapar.

ALLAH'IN NİMETLERİNİN ÇOKLUĞU

Bil ki nimetler, bizzat "kendisi istenen gaye olan nimetler" ve "gaye için istenen nimetler" diye ikiye ayrılır.

Gaye ise ahiret saadetidir. Ahiret saadeti de özet olarak şu dört şeyden ibarettir: Yokluğu olmayan ebedilik, üzüntüsü olmayan sevinç, beraberinde cehalet olmayan ilim ve sonunda fakirlik olmayan zenginlik. İşte gerçek saadet budur.

İkinci kısma gelince, sözü edilen saadete götüren vasıtalarlardır. Bunlar da dört kısımdır:

- a) En yükseği iman ve güzel ahlak gibi nefsin faziletleridir.
- b) Kuvvet ve sıhhat gibi bedeninin faziletleridir.
- c) Mal, makam, mevki ve aile gibi bedeni kuşatan nimetlerdir.
- d) Bunlarla uygun faziletlerin arasını birleştiren Allah'ın hidayeti, irşadı, doğrultması ve desteklemesi gibi sebeplerdir. Bütün bunlar büyük nimetlerdir.

Soru: Ahiret yolu için mal ve mertebe gibi şeylerdeki harici nimetlere niçin ihtiyaç vardır?

Cevap: Bunlar (gayeye) ulaştıran/taşıyan kanat ve maksat için kullanılan araç mesabesindeirler.

Mala gelince, ilim talebesi yanında kendisine yetecek kadar malı/parası olmadığı zaman silahsız savaşa katılan kimse gibidir. Çünkü

nafakasını temin etmek için çalışması bütün zamanını doldurur, onu öyle meşgul eder ki ilim tahsilinden, zikir ve tefekkür gibi şeylerden alıkoyar.

Makam ve mertebeye gelince, insan bununla nefsinin zilletten ve haksızlıktan kurtarır. İnsan kendisine eziyet eden bir düşmandan ve rahatsız eden bir zalimden hiçbir zaman uzak değildir, daima kalbini ve sermayesini meşgul eder. Bu meşgul edici şeyler ancak izzet, makam ve mevki ile defedilirler.

Sihhat, kuvvet ve uzun ömür gibi şeyler de birer nimettir. Çünkü ilim ve amel ancak bunlarla tam olur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: *“İki nimet vardır ki insanların pek çoğu bunların kıymetini bilmezler: Sihhat ve boş vakit.”*⁽⁴²⁵⁾

“İnsanların en hayırlısı kimdir?” diye sorulunca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap vermiştir: *“Ömrü uzun, ameli güzel olandır.”*⁽⁴²⁶⁾

Mal ve makam, her ne kadar birer nimet olsalar da bunlarda afetler olduğunu ve mutlak kötü olmadıklarını da belirtmiştik.

Allah'ın hidayeti, irşadı, doğrultması ve desteklemesinin en büyük nimetlerden oldukları gayet açıktır. Allah'ın tevfikine/vereceği başarıya herkesin ihtiyacı vardır. Bu sebeple şöyle denilmiştir:

*"Allah'ın yardımı olmadığı zaman yiğide
Onu ilk mahvedecek şey kendi ictihadıdır."*

ALLAH'IN İDRAK SEBEPLERİNİ YARATMASINDAKİ NİMETLERİ

Nimetlerin cümlesini zikrettik ve beden nimetini ikinci sırada yer alan nimetlerden saydık. Bu nimeti tamamlayan sebepleri tek tek say-

⁽⁴²⁵⁾ Buhari (6412); Tirmizi (2305); İbn Mace (4180); Ahmed (1/344), İbn Abbas *radiyallahu anhum*a tarafından rivayet edilmiştir.

⁽⁴²⁶⁾ Tirmizi (2331); Ahmed (4/188, 190) Abdullah İbn Büsr *radiyallahu anhu* tarafından rivayet edilmiştir. Ahmed (5/43, 44, 47), Ebu Bekre *radiyallahu anhu* tarafından rivayet edilmiştir. Hadis sahihtir.

mak istesek buna gücümüz yetmezdi. Fakat beslenme, sağlıklı olmanın sebeplerinden biridir. Bu sebeple beslenmeyi tamamlayan sebepleri ayrıntılı olarak değil, işaret yoluyla zikredeceğiz.

Biz diyoruz ki Allah'ın sana verdiği nimetlerden biri de gıdayı arayıp bulmada kullandığın dokunma ve hareket aleti de vardır. İdrak/kavrama ve algılama aygıtı olan beş duyudaki Allah'ın hikmetlerinin tertibine bir bak!

Bu duyuların ilki dokunma duyusudur. Hayvan için yaratılan ilk duydur. Duyu derecelerinin en aşağısı, yapıştığı şeyi hissetmesidir. Kendisine olanı hissetmesi şüphesiz en mükemmelidir. Sana uzak olan bir şeyi hissetme ihtiyacında olursan, uzaktan gelen kokuyu algılayacağın koklama duyusu senin için yaratılmıştır. Fakat kokunun geldiği tarafı bilemezsin. Bu sebeple kokusunu kokladığın şeyi öğrenmen için çokça dolaşmaya ihtiyacın vardır. Bazen bunu öğrenemeyebilirsiniz. Hal böyle olunca sana uzak olan bir şeyi kavrayabilesin diye senin için görme duyusu yaratılmıştır. Onun bulunduğu tarafı algılar ve o şeyin kendisine yönelirsin. Ancak senin için bundan başkası yaratılmamış olsaydı sen yine de eksik olurdun. Çünkü sen bununla duvarın veya perdenin ötesindeki bir şeyi kavrayamazdın. Belki de düşman sana yönelir de seninle onun arasında perde olduğu için sen onu göremezsin. Perde açılmadan önce sana yaklaşır da ondan kaçamazsın.

Hal böyle olunca bir hareket olduğu zaman odaların arkasındaki sesleri kavraman için sende işitme duyusu yaratılmıştır. Eğer senin tat alma duyun olmasaydı, bu da yeterli olmazdı. Çünkü sana uygun olanı ve zararlı olanı bununla bilebilirsin. Hâlbuki mesela ağaçlar böyle değildir. Onların tat alma duyuları olmadığı için köklerine her türlü sıvı dökülür, onlar da bunu kendilerine çekerler. Bazen bu, kurumalarına sebep olur.

Sonra Allah Teâlâ sana başka sıfatla ikramda bulunmuştur ki bu hepsinden daha kıymetlidir. Bu, akıl nimetidir. Onunla yiyeceklerin zararlı-yararlı olanlarını ve ileride zararlı olacakları anlarsın. Yiyeceklerin piştiğini, birleştirilmesini ve sebeplerin hazırlanmasını onunla bi-

lirsin. Senin sağlığına sebep olacak şeyi yemede ondan yararlanırsın. Bu, aklın yararlarının en düşüğüdür. Aklın yaratılışındaki en büyük hikmet Allah'ı tanımaktır. Görünen beş duyudan zikrettiğimiz şeyler idrak sebeplerinin sadece bazılarıdır. Bizim hepsini tam olarak anlattığımızı zannetme. Mesela görme duyusu, duyulardan biridir. Göz bu duyunun aletidir. Göz muhtelif on tabakadan oluşmuştur: Bunlardan bazıları rutubettir, bazıları zardır. On tabakadan her birinin sıfatı, sureti, şekli, heyeti, tedbiri ve terkibi vardır. Bunlardan bir tabaka veya bir sıfat farklı olursa görme sekteye uğrar ve doktorlar onu düzeltmekten aciz kalırdı. Bu bir duyudaki durumdur. İşitme duyusunu ve diğer duyuları da sen buna kıyas et. Bu bilgiyi ciltler içinde tamamlamak mümkün değildir. Bedenin tamamını sen ne zannedersin?!

[İRADELERİN YARATILMASINDAKİ ÇEŞİTLİ NİMETLER]

Bundan sonra da irade ve kudretin yaratılmasını incele! Hareket aletleri de nimet çeşitleri içindedir. Çünkü yiyeceği algılayabilmen için sana göz yaratılıp da senin tabiatında seni o nimete karşı harekete geçirecek bir şevk ve arzu yaratılmasaydı görme duyusu muattal kalırdı, hiçbir işe yaramazdı. Nice hasta vardır ki yiyeceği görür -kendisi için en yararlı şey olduğu halde- iştahı kesildiği için onu yemeye gücü olmaz. Allah Teâlâ yemek şehvetini, seni gıda/besin almaya zorlayan bir alacaklı gibi senin için yarattı ve sana musallat etti.

Üstelik eğer bu şehvet, ihtiyaç miktarı yemek alırken teskin edilmemiş olsaydı sen israf ederdin ve nefsin helâk ederdin. Allah Teâlâ doyduğun zaman yemeği bırakman için sana hoşnutsuzluk duygusunu yarattı. Neslin devamı hikmeti için yaratılan cinsel şehvet konusunda söylenecek şeyler de böyledir.

ALLAH'IN, HAREKET ÂLETLERİ İÇİN

KUDRETİ YARATMASINDAKİ NİMETLERİ

Gıda ve diğer şeyleri almadaki hareketin âletleri olan azaları senin için yarattı. Bu azalardan biri de ellerdir. Bunlar, çeşitli yönlerde doğru

hareket etmesi, uzanması, eğilip bükülmesi ve dik bir tahta gibi olmaması için eklemlerden oluşurlar. Sonra elin baş kısmını geniş kıldı -ki avuç denilen yerdir-. Onu da beş parçaya taksim etti. Bunlar parmaklardır. Parmakları da kimisini uzun kimisini kısa yaptı. Bunları iki sıra halinde, başparmak bir tarafta ve diğer parmakların üzerine halka olacak şekilde yerleştirdi. Hepsini aynı hizada birikmiş olsaydı maksat tam olarak hâsıl olmazdı.

Sonra bu parmaklar için tırnaklar yarattı ve parmakların başlarını kuvvetlendirmek ve parmakların alamayacağı bazı hassas şeyleri tutup alması için onları bu tırnaklara dayandırdı.

Sonra farzet ki sen yemeği elle aldın. Midene ulaşması için sana bu yeterli değildir. Sana bir ağız ve iki çene verdi. Çeneleri iki kemikten yarattı ve onların içine dişleri sıraladı. Bunlara da yemeğin ihtiyacına göre görev taksimi yaptı. Bazıları kesici, bazıları kırıcı, bazıları da öğütücü dişlerdir. Alt çeneyi dairevî şekilde hareket edecek tarzda hareketli kıldı, üst çeneyi hareketsiz/sabit kıldı. Allah'ın sanatının harikâlığına bak! İnsanların yaptıkları bütün değirmenlerde alttaki taş sabittir, üstteki taş döner. Ancak bu, Allah'ın yaptığı bir değirmendir. Bunun alttaki olanı üsttekinin üzerinde döner. Eğer üstteki hareket edip dönseydi üzerinde taşıdığı değerli organları riske atmış olurdu.

Sonra Allah'ın dili yaratmakla seni nasıl nimetlendirdiğine bak. Ağızın yan taraflarında dolaşılıyor ve tıpkı buğdayı değirmene aktaran kürek gibi yemeği ağızın ortasından ihtiyaca göre dişlere taşıyor. Bununla beraber onun tat almada faydası ve harika bir konuşma gücü vardır.

Sonra farzet ki yiyeceği ağızının içinde kesip parçaladın ve kuru olarak karıştırıp yoğurdun, fakat bir tür rutubetle boğaza kaydırarak yutmaya gücün yetmez ki.

Bak, Allah Teâlâ dilin altından tükürük üreten gözü nasıl yarattı. Bu tükürük, yemeğin yoğrulmasını sağlayacak kadar, onun üzerine boşalır.

Sonra öğütülen ve yoğrulan bu yemeği ağızdayken mideye kim ulaştıracak? Onun elle ulaştırılması mümkün değildir. Allah Teâlâ bunun için yemek borusunu ve gırtlığı hazırlamış ve onun başını da ye-

meği alması için açılıp kapanan, sonra sıkışıp yemeği hareket ettiren tabakalardan oluşturmuştur. Böylece yemek, yemek borusunun koridorundan mideye iner. Ekmek ve parçalanmış meyve halindeki yemek mideye ulaştığı zaman, tam olarak pişmedikçe bu haliyle ete, kemiğe ve kana dönüşmez.

Allah Teâlâ midneyi, içinde yemek bulunan bir tencere şeklinde yaratmıştır. Yemeği içine alır ve kapıları üzerine kapatır. Hazmı tamamlanıncaya ve dört organdan mideye kadar gelen hararetle kıvamına erinceye kadar orada kalmaya devam eder. Bu dört organ sağ taraftan karaciğer, midenin sol tarafından dalak, ön tarafından mide zarı ve arka tarafından da bel adelesidir. Yemek bu esnada kıvamına ulaşır ve damar boşluklarına nüfuz etmeye elverişli sıvıya benzer bir hale gelir. Sonra damarlardan karaciğere dökülür ve başka bir kıvama erinceye kadar orada kalır.

Sonra organlarda parçalanır, ağırlıkları kalır, sonra dışarı atılır. Eğer bu konuda söylenecek şeylerin hepsini söyleyecek olsak söz çok uzardı. İnsanda sayılamayacak kadar kas, damar ve organ vardır. Bunlar muhtelif büyüklükte, incelikte veya kalınlıktadır. Hikmetsiz hiçbir şey yoktur. Bunların hepsi Allah'ın nimetleridir. Bunların içinden hareketli olan bir damar hareketsiz kalsaydı veya sakın bir damar harekete geçseydi sen helâk olurdun ey miskin!

Şükredebilmen için Allah'ın nimetlerine iyi bak! Çünkü sen, Allah'ın nimetlerinden ancak yemek nimetini tanırırsın. Sonra bu nimetten sadece acıktığını ve yediğini bilirsin. Hâlbuki hayvan da acıktığını ve yediğini bilir. Yorulursun ve uyursun. Şehvete gelip cinsel ilişkiye girersin. Sen kendi nefsinde, bir eşeğin bildiği şeylerden başkasını bilemezsen Allah'a nasıl şükredersin?! Kısaca işaret ettiğimiz bu şeyler Allah'ın nimetlerinden sadece bir damladır. Gerisini buna kıyas et.

Allah'ın nimetlerinden bizim bildiklerimiz ve bütün insanların bildikleri nimetler, bilmedikleri nimetlere nispetle denizdeki bir damladan daha azdır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Allah'ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız.”** (İbrahim, 34; Nahl, 18)

BESİNLERDEKİ VE İLAÇLARDAKİ HARİKALAR

Şunu bil ki çok sayıda ve türde yiyecek vardır. Allah'ın bunları yaratmasındaki harikaları saymak mümkün değildir. Bunlar besinler, ilaçlar, meyveler ve diğerleri diye kısımlara ayrılır.

Biz bazı besinler üzerinde duracağız. Diyoruz ki: Senin yanında bir miktar besin olduğu zaman eğer onu yersen bitirirsin ve aç kalırsın. İhtiyacının tamamını karşılayan için bir buğday tanesini yetiştirip kat kat artıracak şekilde çalışmaya ihtiyacın vardır. Bu çalışma onun ekilmesi ve ziraatinin yapılmasıdır. Onu sulu bir toprağın içine koyarsın, suyla toprak karışır ve çamur olur. Su ve toprak da yeterli değildir. Eğer sen bu taneyi ıslak ve sert bir araziye bırakırsan hava olmadığı için bitmez. Onu içine havanın girebileceği gevşek bir toprağın içine bırakmak gerekir. Sonra hava kendi kendine hareket edip oraya girmez. Havayı harekete geçirecek ve içine nüfuz etmesi için onu zorla toprağın içine çekecek bir rüzgâra ihtiyaç vardır. Sonra bunların hepsi yine fayda vermez. Baharın ve yazın sıcaklığına da ihtiyaç vardır. Çünkü eğer aşırı soğukta kalırsa bitmez.

Sonra bu ziraatin ihtiyacı olan suyu Allah'ın nasıl yarattığına bak! Pınarlara çekiyor ve onlardan nehirler aktırıyor. Bazı araziler yüksekte olduğu zaman su o araziye ulaşamıyor. Allah Teâlâ oralara da bulutları gönderiyor. İzniyle dünyanın dört bir yanına onları sevk etmek için o bulutlara rüzgârı musallat kılıyor. Bunlar yağmur yüklü bulutlardır. Sonra onları ihtiyaç anında yeryüzüne bol bol gönderiyor.

Sonra Allah'ın suyu muhafaza eden dağları nasıl yarattığına bak! O dağlardan yavaş yavaş pınarlar fışkırıyor. Eğer bu su bir defada çıkmış olsaydı, ülkeler boğulur, ekinler ve başka şeyler helâk olurdu.

Yeryüzüne uzak olmasına rağmen güneşi yeryüzünü zaman zaman ısıtmak için nasıl insanın hizmetine sunduğuna ve yarattığına bak! Böylece insanın soğuğa ihtiyacı olduğu zaman soğuk, sıcaklığa ihtiyacı olduğu zaman da sıcak olur.

Ayı da yarattı ve nemlendirmeyi onun özelliği kıldı. Nitekim ısıtmayı da güneşin özelliği kılmıştı. Güneşin ısıtıcılığı hikmet sahibi ve her şeyi bilen Allah'ın takdiriyle meyveleri olgunlaştırır. Gökyüzündeki bütün yıldızları O yarattı. Onlar da güneş ve ay gibi bir tür fayda için insanların hizmetine sunulmuştur. Bunların her birinin yaratılışında insanın sayamayacağı kadar çok hikmet vardır. Güneş ve ay da öyledir. Bunlarda zikrettiklerimizden başka sayılamayacak hikmetler vardır.

Her yiyecek her yerde bulunamayınca Allah Teâlâ tüccarları onların emrine sunmuş ve onlara mal toplama hırsını musallat etmiştir. Buna rağmen onları genelde hiçbir şey zengin etmez. Bilakis durmadan mal toplarlar fakat ya gemiler o mallarla birlikte batır ya yol kesiciler gaspederler ya da bazı beldelerde ölümler de sultanlar o mallara el koyarlar. Başlarına gelebilecek durumların en iyisi kazandıkları malların müraşçılarına kalmasıdır. Hâlbuki eğer bilselerdi onlar kendilerinin en büyük düşmanlarıdır. Bak, Allah onlara emel ve gafleti nasıl musallat etti. Öyle ki deniz araçlarının üzerinde ve tehlikeli yollarda kazanç temin etmek için büyük sıkıntılara göğüs gerdiler. Yiyecekleri ve çeşitli ihtiyaç maddelerini doğunun en uzak köşelerinden batıya senin için taşıdılar.

İNSANLARI ŞÜKÜRDEN ALIKOYAN SEBEPLER

Bil ki insanlar sadece cehalet ve gafletleri sebebiyle şükürde kusur ederler. Çünkü onların nimeti tanımalarını ancak bu ikisi engeller. Şükretmek, ancak nimeti tanıdıktan sonra düşünülebilir. Nimeti tanıdıkları zaman da şükürün sadece "Allah'a hamdolsun," "Allah'a şükürler olsun" diye dille söylemekten ibaret olduğunu zannettiler. Şükürün manasının; nimeti, kendisi için kastedilen hikmeti tamamlamak için kullanmak olduğunu bilemediler. Nimetle kastedilen hikmet, Allah'a itaattir.

Nimetten gaflette olmanın da birçok sebebi vardır. Bunlardan birisi, insanların, cehaletleri sebebiyle bütün hallerinde halkın genelini kapsayan şeyleri nimet saymamalarıdır. Bu sebeple sözünü ettiğimiz nimetlerin tamamına şükretmezler. Çünkü bu nimetler halkın tamamı

içindir, her durumda bu nimetlerden onların geneli için bol bol vardır. Fakat onlardan herhangi bir fert, bu nimetler özel olarak sadece kendisine verilmediği için nimetin farkında değildir. Bunu bir nimet saymaz. Sen onların havanın rahatlatıcılığından dolayı Allah'a şükrettiğini görmezsin. Havası kesilecek kadar bir an boğazlarını sıksan ölürlər. Onlardan birini suyun rutubetiyle havası ağırlaşmış bir hamamda veya kuyuda hapsetmiş olsalar üzüntüden ölürlər. Böyle bir şeyle imtihan edildikten sonra kurtulsa bunu bir nimet sayar ve kurtulduğu için Allah'a şükreder. Bu büyük bir cehalettir. Çünkü onların şükürü, kendilerinden nimetin çekilip alındıktan sonra bazı hallerde geri verilmesine bağlı hale gelmiştir. Hâlbuki nimetler her durumda şükredilmeye layıktır. Gören bir kimsenin gözü kör olmadıkça sağlıklı görmesinden dolayı şükrettiğini görmezsin. Görme duyusu kendisine geri verildiği zaman nimeti hisseder, o zaman şükreder ve bunu bir nimet sayar. Bu, devamlı dayak yiyen kötü bir köleye benzer. Kendisine atılan dayak bir müddet terk edilse şükreder ve bunu bir iyilik olarak kabul eder. Dayak tamamen terk edilse o zaman da büsbütün şımırır ve şükürü terk eder. İnsanlar artık sadece kendilerine ulaşan bir servete, azlık veya çokluğu nispetinde şükreder ve Allah'ın kendilerine verdiği diğer bütün nimetleri unuttur hale geldiler.

Nitekim rivayet edildiğine göre, insanlardan birisi basiret sahiplerinden bir zata fakirliğini şikâyet etmiş, bundan dolayı çok üzüldüğünü izhar etmiş. Basiret sahibi zat o kişiye demiş ki: "Senin on bin dirhemini olduğu halde kör olman seni mutlu eder mi?" Adam, "Hayır" demiş. Basiret sahibi zat tekrar sormuş: "On bin dirhemini olduğu halde sağır olman seni mutlu eder mi?" Adam yine "hayır" demiş. O zat tekrar sormuş: "Yirmi bin dirhemini olduğu halde ellerinin ve ayaklarının kesik olması seni mutlu eder mi?" Adam yine "hayır" demiş. O zat tekrar sormuş: "On bin dirhemini olduğu halde mecnun olman seni mutlu eder mi?" Adam yine "hayır" deyince o zat şöyle demiş: "Elinde elli bin dirhemlik servetin olduğu halde Mevla'ya şükretmemekten utanmaz mısın?"

Hikâye edildiğine göre kurradan birine şiddetli bir fakirlik isabet etmiş ve dayanamayacak hale gelmiş. Rüyasında sanki bir adamın kendisine şöyle dediğini görmüş: “İster misin sana bir dirhem verelim, karşılığında Enam suresini sana unutturalım?” Adam, “Hayır” demiş. “Hud suresini unutturalım?” denmiş, yine “hayır” demiş. “Yusuf suresini?” denmiş, yine “hayır” demiş. Bunun üzerine ona denmiş ki: “Elinde yüz bin dinar var ve sen hâlâ şikâyet ediyorsun öyle mi?” Sabah uyanınca adam gördüğü rüyadan dolayı çok rahatlamış ve endişesi gitmiş.

Irak vaizi İbnu’s-Semmak, Abbasi halifesi er-Reşid İbnu’l-Mehdi’nin yanına girerek ona nasihat etti. Halife ağladı, ağladı, sonra bir bardak su istedi. Bu esnada İbnu’s-Semmak dedi ki: “Ey Müminlerin emîri! Dünya ve içindekileri bedel olarak vermedikçe şu içecek senden engellenirse verir misin?” Halife, “Evet” dedi. İbnu’s-Semmak dedi ki: “Al bunu kana kana iç, Allah sana bunu bereketli kılsın.” Halife suyu içince İbnu’s-Semmak ona dedi ki: “Ey Müminlerin emîri! Dünyayı ve içindekileri vermedikçe şu içtiğin suyun senden çıkması engellenirse verir misin?” Halife, “Evet” dedi. Bunun üzerine İbnu’s-Semmak dedi ki: “O halde bir yudum suya malik olmak için yaptığın şey bundan daha hayırlıdır!”

Bu kıssa susuzluk esnasında Allah’ın kuluna bir yudum suyu nimet olarak nasip etmesinin yeryüzünün tamamına malik olmaktan daha büyük bir nimet olduğunu, sonra o suyun idrar olarak vücuttan çıkışının kolaylaştırılmasının da en büyük nimetlerden biri olduğunu beyan ediyor. Bu, özel nimetlere veciz bir işarettir.

Şunu iyi bil: Kim olursa olsun sahip olduğu imkânları dikkatlice incelediği zaman Allah’ın nimetlerinden pek çok nimette insanların geneliyle ortak olmadığını, aksine çok az bir kısmıyla bu nimetlerde ortak olduğunu görür. Bunlardan biri akıl nimetidir. Allah’ın kendisine verdiği akıldan memnun ve razı olmayan hiçbir kul yoktur. Herkes kendisinin insanların en akıllısı olduğuna inanır. Allah’tan akıl isteyenler çok azdır. O halde bundan dolayı Allah’a şükretmesi gerekir.

Huylar da böyledir. Hiçbir kul yoktur ki başkalarında hoşlanmadığı kusurlar ve kötilediği huylar görmemiş olsun. Kendisini de bunlardan beri ve uzak görür. Şu halde bundan dolayı da Allah'a şükretmesi gerekir. Çünkü kendisine en güzel huyların verildiğine, başkalarının ise kötü huylara müptela olduğuna inanmaktadır.

Bir de şu var: Hiç kimse yoktur ki kendi içindeki şeyleri ve zihninin en ücra köşelerindeki gizlilikleri bilmemiş olsun. Bunları sadece kendisi bilir, başkaları bilmez. Şayet bunların örtüsü açılrsa da içinde sakladığı bu bilgileri halktan birisi öğrenmiş olsa rezil olur/çok zor durumda kalır. Bunları bütün insanlar öğrenmiş olsaydı hali nice olurdu? O halde insan, kötülüklerini Allah'ın güzel bir şekilde gizlemesine niçin şükretmez? Çünkü O, güzeli açığa çıkarıp çirkini gizledi.

Şimdi biraz daha genel nimetler kategorisine geçelim: Biz diyoruz ki: Kim olursa olsun, Allah Teâlâ ona şeklinde ve şemailinde, ahlakında ve sıfatlarında, ailesinde ve çocuklarında, meskeninde ve beldesinde, arkadaşlarında ve akrabalarında veya makamında, mevkiinde ve diğer sevdiği şeylerde öyle nimetler vermiştir ki o nimetler kendisinden çekilip alınarak başkasına verilse asla razı olmaz. Mesela Allah'ın kendisini kâfir değil de mümin, cansız bir varlık değil de canlı, hayvan değil de insan, dişi değil de erkek, hasta değil de sağlıklı, engelli değil de engelsiz yapması bunun örneğidir. Her ne kadar bunlar genel de olsalar kişiye verilen özelliklerdir.

Eğer kendi halini başkasının haliyle değiştirmeyi uygun görmüyorsa, mesela ister bütün yönleriyle, isterse belli bir yönüyle halinden hoşlanıp da kendi haliyle değiştireceği bir şahıs tanımıyorsa o zaman Allah'ın kendisinden başka hiçbir kuluna vermediği nimetlere sahip olduğuna inanıyor demektir. Şayet kendi durumunu bazılarının durumuyla değiştirmeye razı olurken bazılarının durumuyla değiştirmeye razı olmuyorsa kendisinin nazarında gıpta edilecek kimselerin sayısına baksın. Onları kendi nazarında şüphesiz diğerlerinden daha az görüyordur. Çünkü durumu kendisinden aşağı olanlar kendisinden yukarıda olanlardan sayıca daha fazladır. Ona ne oluyor ki -Allah'ın kendisine verdiği nimetleri küçümsemek için- kendisinden yukarıda

olanlara bakıyor da -Allah'ın kendisine verdiği nimetlerin büyüklüğünü görmek için- kendisinden aşağıda olanlara bakmıyor?!

Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde⁽⁴²⁷⁾ Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “*Biniz mal ve yaratılış yönünden kendinden üstün olana baktığı vakit, bir de kendisinin üstün olduğu aşağıdakine baksın.*”

Bunu Tirmizî şu lafızlarla rivayet etmiştir: “*Sizden daha aşağı olanlara bakın! Sizin üstünüzde olanlara bakmayın! Bu Allah'ın size olan nimetini küçümsememeniz için daha uygundur.*”

Şu halde kim kendi durumunu dikkatle incelerse ve kendisine özel olarak verilen şeyleri araştırırsa Allah Teâlâ'nın kendisine verdiği birçok nimeti farkedebilir. Özellikle kendisine iman, Kur'an, ilim, sünnet, sonra boş zaman, sağlık ve güvenlik gibi nimetler verilenler düşünürlerse bunları görürler.

Hadislerden birinde şöyle rivayet edilmiştir: “*Kim Kur'an okursa o zengindir.*” Hadisin başka lafızlarla rivayetinde şöyle buyrulmuştur: “*Kur'an bir zenginliktir, artık ondan sonra fakirlik olmaz, o olmadan da zenginlik olmaz.*”⁽⁴²⁸⁾

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Sizden her kim rûhen ve bedenen sağlıklı olup günlük yiyeceği de yanında olursa tüm dünya nimetleri ona toplanmış gibidir.*”⁽⁴²⁹⁾

Onlardan birisi şöyle dedi:

*"Sana ne zaman bir yiyecek, sağlık ve esenlik gelse
Hüzne kardeş olursun, çünkü hüznün ayrılmaz senden."*

⁽⁴²⁷⁾ Buhari (6490); Müslim (2963); Tirmizî (2515); Ahmed (2/254, 442); İbn Mace (4142). Faydanın tam olması için bakınız: *Müsnedü Ebu Ya'la* (6261).

⁽⁴²⁸⁾ Ebu Ya'la (2773); Taberânî, *el-Kebir* (738); Kudâî, *Müsnedü's-Şihab* (276) Enes *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. İsnadında Şüreyk ve Yezid İbn Eban er-Rukaşı vardır, ikisi de zayıftır. Ayrıca el-Hasen vardır. An'ane yoluyla rivayet edilmiştir.

⁽⁴²⁹⁾ Tirmizî (2347); Buharî, *el-Edebü'l-Müfred* (300); İbn Mace (4141); Humeydî (439); el-Kudâî, *Müsnedü's-Şihab* (540) Ubeydullah b. Muhsan el-Hutamî *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Hadis hasendir. Aynı konuda İbn Hibban'ın (2503) Ebu'd-Derda'dan rivayet ettiği bir hadis daha vardır.

Soru: Allah'ın nimetlerine şükretmekten gaflete düşen kalplerin ilacı nedir?

Cevap: Basiretli kalplerin ilacı, -işaret ettiğimiz gibi- Allah'ın çeşitli nimetlerini düşünmeleridir. Kendisine ancak bir bela indiği zaman nimeti nimet sayan ahmak kalplerin ilacı daima kendilerinden daha aşağı seviyede olanlara bakmaları ve eskilerden birinin yaptığını yapmalarıdır. O zat çeşitli hastalıkları müşahade etmek için hastaneleri ziyaret eder ve kendi sıhhat ve selametini düşünürdü. Adam öldüren ve bu yüzden elleri ve ayakları kesilerek cezalandırılan fasıkları müşahade eder ve bu cezalardan kurtulduğu için Allah'a şükrederdi.

Mezarlıkları ziyaret eder ve ölülerin en çok istedikleri şeyin dünyaya geri dönmek olduğunu bilirdi. Bunun sebebi, isyan edenlerin -iyilikler yaparak- isyanlarını telafi etmek, itaat edenlerin de itaatlerini artırmak istemeleridir. Çünkü kıyamet günü aldanma günüdür. Kabirleri müşahade ettiği ve onların en çok arzu ettikleri şeyi öğrendiği zaman ömrünü/ömrünün kalanını yaratılış gayesi olan ahiret azığı ve Allah'a itaatte harcamalı ve kendisine mühlet verdiği için Allah'a şükretmelidir.

Şükürden uzak kalplerin tedavi yollarından biri de şükretmediği zaman nimetin zail olacağını bilmesidir.

Allah rahmet eylesin el-Fudayl şöyle derdi: "Aman ha şükre devam edin! Bir toplum elindeki nimeti kaybetti mi o nimetin onlara tekrar gelmesi çok nadirdir."

SABIR VE ŞÜKRÜN BİR YERDE BİRLEŞMESİ

Belki şöyle diyebilirsin: Sen her şeyde Allah'ın bir nimeti olduğunu söyledin. Senin bu sözün bela diye bir şeyin asla var olmadığına işaret ediyor. O zaman sabretmenin ne anlamı var? Eğer bela varsa belaya şükretmenin anlamı nedir? Sabır ve şükür nasıl birleşir?! Çünkü sabır, elem ve acıyı gerektirir, şükür ise sevinç ve ferahlığı gerektirir. Bunlar birbirinin zıddı şeylerdir.

Şunu bil ki bela da vardır, nimet de. Her belaya sabredilmesi emredilmemiştir. Mesela küfür de bir beladır ama ona sabretmenin bir anlamı yoktur. Masiyetler de öyledir. Ancak kâfir, küfrünün bir bela olduğunu bilmez. O, baygın olduğu için hastalığının acısını hissetmeyen hasta gibidir. İsyân eden kimse isyanını bildiği için terk etmesi gerekir. İnsanın defetmeye muktedir olduğu hiçbir belaya sabretmesi emredilmemiştir. Bir kimse susadığı zaman yanında su varken susuzluğa sabretmesi emredilmez. Bilakis susuzluk acısını gidermesi emredilir. Sabır, ancak kulun izale edemeyeceği şeyler içindir. Şu halde sabır dünyada mutlak bela olmayan şeylere racidir, hatta onun bir yönden nimet olması da caizdir. Bu sebeple şükür vazifesiyle sabır vazifesinin aynı kişide birleşmesi düşünülebilir. Mesela zenginlik bir insanın helâkinin de sebebi olabilir, hatta malı sebebiyle canına bile kastedilebilir. Sıhhat de öyledir. Demek ki dünya nimetlerinden hiçbir nimet yoktur ki belaya dönüşmesi mümkün olmasın.

Bazı şeyler, içinde nimet olduğu halde kul için bela olabilir. Bunun örneği, insanın ecelini bilmemesidir. Onu bilmemek kul için bir nimettir. Çünkü bilirse hayatı zehir olur, üzüntü ve kederi artar. Bazı insanların kendisi hakkında içlerinde gizledikleri düşünce ve duyguları bilmemesi de bir nimettir. Çünkü üzüntüsü, nefreti ve hasedi artar, intikam duygularıyla dolu olurdu. Başkalarının kötü sıfatlarını bilmemesi de bir nimettir. Çünkü bilirse ona buğz ve eziyet eder, bu da onun üzerinde bir vebal olur.

Kıyamet vaktinin, Kadir gecesinin ve Cuma'da duaların kabul edildiği vaktin bilinmemesi de birer nimettir. Çünkü bunları bilmemek, insanı bunları aramaya ve çalışmaya sevk eder.

İşte bunlar cehalette olabilecek Allah'ın nimetleridir. Cehalette bu nimetler olunca ilimde nasıl nimetler olacağını sen buna kıyas et!

Biz dedik ki: Her mevcutta Allah'ın nimeti vardır. Hatta elem ve acılar, acı çekenler için de, diğerleri için de bir nimet olabilir. Mesela kâfirlerin ahirette cehennemde acı çekmeleri cennet ehli hakkında bir nimettir. Çünkü bir topluluk azap görmeseydi nimet içinde yaşayanlar

nimetlerinin kıymetini bilmezlerdi. Cehennem halkının acısı zikredildiği zaman cennet halkının sevinci kat kat artar. Dünyada yaşayanların şiddetle muhtaç oldukları güneşin ışığıyla fazla sevinmezler. Çünkü güneş herkese aynı şekilde bol bol ışık verir. İmar etmeye çalıştıkları bütün bahçelerden daha güzel oldukları halde gökyüzünün ziynetine bakmakla da sevinmezler. Yani nimet herkese şamil olduğu zaman onu hissetmezler ve onun yüzünden sevinmezler. “Allah Teâlâ, içinde hikmet ve nimet bulunmayan hiçbir şey yaratmamıştır.” sözümüz sahih olunca bu nimet ya bütün kullar içindir ya bazı kullar içindir. Allah Teâlâ’nın belayı yaratması da bir nimettir. Bu ya belaya mübtela olan içindir ya da başkaları içindir. Demek ki mutlak bela ve mutlak nimet olarak vasıflandırılmayan her şeyde kulun hem şükür görevini hem de sabır görevini yerine getirmesi gerekir. Çünkü insan aynı şey için bir yönden sevinirken başka bir yönden üzülebilir. Üzüldüğü için sabreder, sevindiği için şükreder.

Şunu bil ki: Her fakirlikte, hastalıkta, korkuda ve dünyadaki belada akıllı bir kimsenin sevinmesini ve şükretmesini gerektirecek beş şey vardır:

1. Her hastalığın, her musibetin daha ağırının ve daha şiddetlisinin olabileceği düşünülmelidir. Çünkü Allah’ın takdir ettiği şeylerin sonu yoktur. Eğer Allah Teâlâ kuluna bunların daha katmerlisini ve daha çoğunu verirse buna kim mani olabilir? O halde daha büyük bir musibetle karşılaşmadığı için Allah’a şükretmelidir.

2. Dininde bir musibetle karşılaşmadığı için şükretmelidir. Ömer İbnu'l-Hattab *radıyallahu anh* dedi ki: Mübtela olduğum hiçbir bela yoktur ki onda Allah’ın bana dört tane nimeti bulunmasın: Bu bela dinimde olmadığı için bir nimettir, daha büyüğü başıma gelmediği için bir nimettir, belaya rızadan mahrum edilmediğim için bir nimettir ve karşılığında sevap umduğum için bir nimettir.

Bir adam Sehl b. Abdullah’a dedi ki: “Evime hırsız girdi, malımı mülkümü aldı.” Sehl ona dedi ki: “Şeytan senin kalbine girseydi de imanını bozsaydı ne yapardın?”

Bir kimse sana yüz değnek vurma hakkını kazansa da on değnekle yetinse bu dahi şükretmeyi gerektirir.

3. Ahirete ertelenmesi tasavvur edilmeyen hiçbir ceza yoktur. Dünya musibetleri için teselli yolları bulunup hafif atlatılabilir, fakat ahiret musibeti devamlıdır. Devamlı olmasa bile onu hafifletmenin yolu yoktur. İşlediği suçun cezasını dünyadayken peşin çeken kimse ikinci defa cezalandırılmaz. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’den rivayet edilen bir hadiste böyle haber verilmiştir.⁽⁴³⁰⁾

Müslim’in Sahih’inde geçen bir hadiste şöyle buyrulur: *Müslümanın başına gelen her musibet onun için bir kefarettir. Hatta çektiği her sıkıntı ve vücuduna batan bir diken bile.*⁽⁴³¹⁾

4. Bu musibet ezelde takdir edilip yazılmıştı. Başına gelmesi kaçınılmazdır. Başına gelmiş ve ondan kurtulmuştur. Bu bir nimettir.

5. Bunun sevabı musibetin acısından daha çoktur. Çünkü dünya-daki musibetler ahirete götüren yollardır. Tıpkı çocuğu oyun vasıtalarından alıkoymanın onun için bir nimet olduğu gibi. Çünkü eğer çocuk oyunla baş başa bırakılsaydı bununla o, ilim ve edepten alıkonulmuş olurdu. Bu da ömrü boyunca hüsrân içinde kalmasına sebep olurdu. Mal, aile, akraba, azalar, hatta en kıymetli şey olan akıl da böyledir. Bazı durumlarda bunlar da kişinin helâkine sebep olabilir. En kıymetli şey olan fazilet bile bazen kişinin helâkine sebep olabilir. İnkârcılar yarın “keşke mecnun ve çocuk olsaydık” diye temenni edecekler. Çünkü onlar akıllarını Allah’ın dinini tanımak için kullanmadılar. Bu sayılanlardan herhangi biri bir kulda bulunduğu zaman mutlaka onun için bunda dinî bir hayır olduğu da düşünülür. Bunun için ona düşen görev, Allah hakkında hüsn-ü zan sahibi olmaktır, kendisine isabet eden şeylerde hep hayrı düşünmek ve Allah’a şükretmektir. Allah Teâlâ’nın hikmeti geniştir. O, kullarının yararına olan şeyleri onlardan daha iyi bilir. Yarın sevabı gördükleri zaman kullar başlarına gelmiş olan bela-

⁽⁴³⁰⁾ Buhari (18) vd. bab ve bölümlerde; Müslim (1709) Ubade b. es-Sâmit’ten rivayet edilmiştir. Faydanın tam olması için bkz: *Câmiu’l-Usul*, (43); *el-Feth*, 1/67, 68.

⁽⁴³¹⁾ Müslim (2574); Tirmizî (3041); Ahmed (2/248) Ebu Hureyre’den rivayet edilmiştir.

dan dolayı da şükredeceklerdir. Bu, tıpkı aklı başına geldikten sonra kendisine verilen güzel eğitimden elde ettiği semereleri gören çocuğun hocasına ve ebeveynine, yediği dayaktan ve aldığı terbiyeden dolayı teşekkür etmesi gibidir.

Bela, Allah'ın bir terbiyesidir. Allah'ın, kullarına yaptığı ve yapacağı iyilik bir anne-babanın evladına yapacağı iyilikten daha büyüktür. Bir hadiste şöyle buyrulur: *“Allah Teâlâ'nın bir mümin için verdiği hüküm mutlaka onun hayrınadır.”*⁽⁴³²⁾

Şunu bil ki kişiyi helâke sürükleyen yanlışlıkların başında dünya sevgisi gelir. Bu tehlikeden kurtuluş sebeplerinin başında ise kalp ile dünyadan uzaklaşmak vardır. Bela ve musibetlere bulaşmadan nimetlerin arzuya uygun olması kalbin dünyadan hoşlanmasına ve onunla ünsiyet kurmasına yol açar, hatta dünya onun cenneti gibi olur. Bu sebeple ölüm anında dünyadan ayrılmak onun için büyük bir felaket halini alır. Musibetler arttıkça kalbin dünyada tedirginliği ve huzursuzluğu da artar. Artık dünya onun için bir zindan olur. Dünyadan kurtulmak tıpkı bir mahpusun hapisneden kurtulması gibi onun en büyük gayesi olur. Şu halde belada bu yönden bir nimet vardır, buna sevinmek gerekir.

Felaketten dolayı acı çekmeye gelince bu da zaruridir. Çünkü bu, sana ücretsiz hacamat yapılmasına veya faydalı fakat acı bir ilacın ücretsiz içirilmesine sevinmene benzer. Çünkü sen hem acı çeker, hem de sevinirsin. Acıya sabreder, sevinmene sebep olan şeye şükredersin. Bunu bilen kimse bundan dolayı belaya şükredilebileceğini de tasavvur eder. Beladaki bu nimeti bilmeyen kimse bundan dolayı şükretmeyi de tasavvur etmez. Çünkü şükür, zaruri olarak nimeti bilmeyi takip eder. Musibetin sevabının musibetten daha büyük olduğuna inanmayan kimse musibete şükredilebileceğini de tasavvur edemez.

⁽⁴³²⁾ Bu, Müslim'in (2999) Suheyb'den rivayet ettiği şu hadisin anlamıdır: *“Müminin işine şaşılır. Gerçekten onun bütün işleri hayırdır. Müminden başka hiç kimsede böyle bir durum yoktur. Kendisine bir varlık isabet ederse şükreder ve bu, onun için bir hayır olur. Kendisine bir darlık isabet ederse sabreder, bu da onun için bir hayır olur.”*

Rivayet edildiğine göre bir bedevi, Abdullah İbn Abbas’a, babası Abbas’ın ölümünden dolayı taziye de bulunurken şöyle dedi:

“Sen sabret ki biz de seninle beraber sabrederim.

Çünkü halk ancak lideri sabredince sabreder.

Senin buna sabretmen Abbas’tan daha hayırlıdır,

Allah da Abbas için senden daha hayırlıdır.”

Bedevinin bu sözleri karşısında Abdullah b. Abbas şöyle demiştir: “Bana hiç kimse bu kadar güzel taziye de bulunmadı.”

Belanın türleri ve bunlara sabretmenin sevabı daha önce zikredildi.

Soru: Sabrın fazileti hakkında gelen haberler dünyada belanın nimetten daha hayırlı olduğuna delalet ediyor. O halde Allah’tan bela isteyebilir miyiz?

Cevap: Hayır, buna cevaz yoktur. Çünkü Enes’in rivayet ettiği bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* zayıflıktan bir kuş yavrusu gibi küçülmüş bir müslümanın ziyaretine gitti. Ona dedi ki: “Allah’a bir şeyle dua ediyor yahut O’ndan bir şey istiyor muydun?” Adam, “Evet, ‘Allah’ım, bana ahirette ne ile ceza vereceksen onu bana dünyada peşin ver.’ diyordum.” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dedi: “Sübhanallah! Senin buna takatin yetmez/buna güç yetiremezsin. ‘Allah’ım, bize dünyada da, ahirette de iyilik ver ve bizi cehennem azabından koru!’ dese ydin ya!”⁽⁴³³⁾

Yine Enes *radiyallahu anh*’tan gelen bir rivayette bir adam şöyle dedi: “Ey Allah’ın Peygamberi! Hangi dua daha faziletlidir?” Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap verdi: “Allah’tan dünyada ve ahirette af ve afiyet iste.” Sonra adam ertesi gün tekrar geldi ve “Ey Allah’ın Rasulü! Hangi dua daha faziletlidir?” diye sordu. “Allah’tan dünyada ve ahirette af ve afiyet iste.” buyurdu. Sonra üçüncü gün tekrar geldi.

⁽⁴³³⁾ Müslim (2688); Ahmed (3/107 ve 288); Tirmizî (3483) Enes *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Faydanın tam olması için bkz: *Müsnedü Ebi Ya’la* (3429, 3837).

“Allah’tan dünyada ve ahirette af ve afiyet iste. Eğer dünyada ve ahirette af ve afiyet sana verilirse kurtulursun.” buyurdu.⁽⁴³⁴⁾

Buhari ve Müslim’in *Sahih*’lerinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şöyle buyurduğu ifade edilir: “Dayanılamayacak dertten, insanı helâke götürecek tâlihsizlikten, başa gelecek fenalıktan ve düşmanı sevindirecek felâketten Allah’a sığınınız.”⁽⁴³⁵⁾

Mutarrıf şöyle dedi: “Afiyette olup şükretmem, belaya düşüp sabretmemden benim için daha sevimlidir.”

SABIR MI, ŞÜKÜR MÜ DAHA FAZİLETLİDİR?

Sabrın mı şükürden daha faziletli, yoksa şükürün mü sabırdan daha faziletli olduğu konusunda insanlar ihtilaf etmişlerdir. Bu konuda çok şey söylenmiş olup *Allah rahmet eylesin* müellif bunları nakletmiştir ki, özeti şudur: Sabrın ve şükürün her birinin dereceleri vardır.

Sabrın derecelerinin en düşüğü, beladan hoşlanmamakla beraber **şikâyeti de terk etmektir**. Bunun arkasından **rıza** gelir. Bu, sabrın üstünde bir makamdır. Bundan sonra **belaya şükür** gelir ki bu da rızanın üstünde bir makamdır.

Şükürün dereceleri çoktur. Allah Teâlâ’nın arka arkaya nimetler vermesine karşı kulun utanç duyması bir şükürdür. Hak etmediği halde Allah’tan nimet geldiğini itiraf etmesi bir şükürdür. Şükretmenin Allah’ın nimetlerinden bir nimet olduğunu bilmek de şükürdür. Nimetler karşısında tevazu göstermek ve boyun eğmek de şükürdür. Nimete vasıta olanlara teşekkür etmek de şükürdür. Çünkü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah’a da şükretmez.”⁽⁴³⁶⁾ Nimeti verenin huzurunda ona itiraz etmemek ve güzel bir edep içinde bulunmak bir şükürdür. Nimeti güzelce kabul etmek ve azını çok görmek bir şükürdür. Yani şükür ve sabır

(434) Tirmizî (3507); İbn Mace (3848) Senedinde Seleme İbn Verdan el-Leysî vardır ki zayıftır.

(435) Buhari (6347) ve (6616); Müslim (2707); Nesâî (7/269, 270); Ahmed (2/246), Ebu Hureyre *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

(436) Bu hadisin tahriri daha önce geçti.

adı altında sıralanabilecek sözler ve fiiller sayılamayacak kadar çoktur. Bunlar ayrı ayrı derecededirler. O halde kısa yoldan biri için “diğerinden üstündür” demek nasıl mümkün olur?

Fakat biz şöyle deriz: Sabır, serveti Allah’a itaat yolunda sarfetmek anlamındaki şükre izafe edildiği zaman şükür daha faziletlidir. Zira böyle bir şükürün içinde sabır da vardır. Ayrıca Allah’ın nimetiyle sevinmek, malı fakirlere sarfederek onların acısını yüklenmek ve mubah nimetlere sarfetmeyi terk etmek vardır. Bu itibarla şükür sabırdan daha üstündür.

Fakat servetin şükürünü, onu masiyette kullanmayarak ve sadece mubah nimetlere harcayarak yerine getirdiği zaman buradaki sabır, şükürden daha faziletlidir. Sabreden bir fakir, malını sadece mubahlarda sarfeden cimri zenginden daha faziletlidir. Çünkü fakir nefsiyle mücahede etmiş ve Allah’ın verdiği belaya karşı en güzel şekilde sabretmiştir. Sabrın mükâfatının şükürden daha fazla olduğuna delalet eden bütün delillerle, özellikle sabrın bu mertebesi kastedilmiştir. Çünkü nimet denildiği zaman insanların aklına gelen mal nimetidir, servet zenginliğidir. Şükür denildiği zaman insanların aklına gelen ise insanın “elhamdülillah” demesidir. Şu halde halkın genelinin anladığı anlama göre sabır, yine onların anladığı manadaki şükürden daha faziletlidir.

Söylediğimiz şeyleri düşündüğün zaman her iki görüşün de bazı durumlarda tercih edilebileceğini anlarsın. Nice sabreden fakir vardır ki şükreden zenginden daha faziletlidir, nice şükreden zengin vardır ki sabreden fakirden daha faziletlidir. Çünkü o öyle bir zengindir ki kendini fakir gibi görür, zaruri ihtiyacından fazla malını kendisi için tutmaz, kalanını hayır yollarında harcar. Veya kendisinin muhtaçların bekçisi olduğuna inanarak bu malı elinde tutar. Sarfetmek için bir ihtiyacın ortaya çıkmasını bekler. Verdiği zaman da bir şey karşılığında veya minnet altında bırakmak için vermez. Böyle bir zengin, sabreden fakirden daha faziletlidir. Her türlü noksanlıktan münezzeh olan Allah en iyi bilendir.

33- ÜMİT VE KORKU/RECA VE HAVF

Şüphesiz ümit ve korku, Allah’a yakın olanları övülen makamlara uçuran iki kanattır, ahiret yolundaki zorlu engelleri aşmalarını sağlayan iki binittir. O halde bu iki kavramın hakikatlerini, faziletlerini, sebeplerini ve bununla ilgili şeyleri beyan etmek gerekir. Bu konuyu iki bölümde anlatacağız:

Birinci Bölüm

ÜMİT

Şunu bil ki ümit, salıkların makamlarından, taliplilerin hallerindedir. Bir vasıf sabitleşip iyice yerleştiği zaman “makam,” süratle gelip geçtiği zaman “hal” diye isimlendirilir. Nitekim sarılık da altın sarısı gibi ya sabit olur, ya korku ve ürküntü sarılığı gibi süratli olur ya da hastalık sarılığı gibi ikisinin ortası olur. Kalbin halleri de bu kısımlara ayrılır. Sabit olmayanı hal diye isimlendirilir. Çünkü o, kalpten gelir geçer.

Şunu da bil ki, sevimli ve sevimsiz cinsinden hayatta karşılaştığın her şey “şu anda mevcut” ve “geçmişte mevcut” kısımlarına ayrılır.

Birincisine “vecd,” “zevk” ve “idrak” adı verilir.

İkincisine, “zikir/geçmiş hatırlama” denir. Bir şeyin varlığı gelecekte hatırlanacaksa ve kalbinde yer edecekse buna “intizar” ve “bekleme” denir. Eğer beklenen şey sevilen ve istenen bir şeyse buna “reca/ümit” adı verilir. Eğer istenmeyen ve kerih görülen bir şeyse “korku/havf” denir.

“Reca/ümit,” sevilen şeyi beklemenin hoşnutluğu ve zevkidir. Fakat beklenen şeyin bir sebebi olması gerekir. Eğer sebep, varlığı veya yokluğu bilinen bir sebep değilse buna “temenni” denir. Çünkü bu,

sebepsiz bir bekleyiştir. Ümit ve korku ismi sadece tereddüt edilen şeyler için kullanılır. Kesin olan şeyler için kullanılmaz. Mesela “güneşin doğacağını ümit ediyorum,” “batmasından korkuyorum,” denmez. Çünkü güneşin doğacağı da, batacağı da kesindir. Fakat mesela “yağmurun yağacağını umuyorum,” “kesileceğinden korkuyorum,” denilebilir.

Basiret sahipleri dünyanın ahiretin tarlası olduğunu, kalbin toprak, imanın oraya atılan tohum olduğunu, itaat ve ibadetlerin tarlayı temizlemek ve düzenlemek anlamına geldiğini ve dünya sevgisiyle dolu kalbin, içinde hiçbir şey yetişmeyen çorak araziye benzediğini, kıyamet gününün hasat günü olduğunu, ancak ekin ekinin hasat yapabileceğini, iman tohumunu kalbine ekmeyenin ekininin gelişmeyeceğini ve tıpkı çorak arazide tohumun gelişmemesi gibi paslı kalple ve kötü ahlâkla birlikte imanın faydasının çok az olacağını bilirler.

Kulun mağfiret ümidini, ekin sahibinin mahsul ümidine kıyas etmek gerekir. Temiz bir toprak bulan ve oraya kurtlanmış ve kokmuş değil kaliteli tohum atan, sonra ihtiyaç olduğu zaman onu sulayan ve toprağı; diken, ot ve ekine zarar verecek şeylerden temizleyen, sonra ekin işi tamamlanıncaya ve maksadına ulaşınca kadar yıldırımlardan ve afetlerden korumasını Allah’ın lütfundan bekleyen herkesin bu beklentisi ümit/reca diye isimlendirilir.

Fakat çorak ve su ulaşmayan yüksek bir araziye tohum atarsa ve gerekli bakımını yapmazsa, sonra da mahsul beklerse onun bu bekleyişi ümit değil, “ahmaklık” ve “kendini aldatmak” diye isimlendirilir. Temiz, fakat suyu olmayan bir toprağı tohum saçarsa da yağmur sularını beklemeye başlarsa buna da ümit değil “temenni” denir.

Yani insanın kendi iradesiyle yapabileceğı bütün sebepleri hazırladıktan sonra sevdiği bir şeyi beklemeye ümit isminin verilmesi doğru olur. Geriye sadece iradesinin dışındaki şeyler kalır. O da Allah’ın lütfudur. Diğer manileri ve zararlı şeyleri ortadan kaldıracak olan Allah’ın lütfudur. Kul iman tohumunu saçtığı, itaat ve ibadetlerle onu suladığı, kalbini kötü ahlakın dikenlerinden temizlediğı, ölünceye ka-

dar bu hal üzere kalmayı Allah'ın lütfundan beklediği ve mağfirete götürücü güzel bir sonla hayatını noktaladığı zaman bu beklentisi, itaatlere devam ve ölünceye kadar imanın gereklerini yerine getirmeye sevk eden gerçek bir ümit olur. İman tohumunu itaat suyuyla sulama taahhüdünü yerine getirmezse veya kalbini ahlâkî kötülüklerle dolu bırakırsa ve kendini dünya lezzetlerine kaptırırsa, sonra da Allah'tan af ve mağfiret beklerse bu bir ahmaklık ve aldanmışlık olur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Nihayet onların yerine, kendilerine kitap emanet edilen bir nesil geldi ki, onlar hem (Allah'ın ayetleri karşılığında) şu alçak dünyanın geçici metainı satın alıyorlar, hem de ‘Allah bizi bağışlar.’ deyip daha sonra başka bir mrenfaat gelince onu da alıyorlardı.” (Araf, 169) **“Şayet (kıyamet kopar da) Rabbime döndürülürsem bundan daha iyi bir sonuçla karşılaşırım.”** (Kehf, 36)

Şeddad İbn Evs şöyle rivayet ediyor: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* dedi ki: *“Gerçekten zeki ve akıllı kişi, nefsinin kötü arzularına hâkim olup ölümden sonrası için çalışandır. Aciz kişi ise, nefsinin her türlü arzu ve isteklerine uyarak Allah'tan her şeyi temenni eden kişidir.”*⁽⁴³⁷⁾

Maruf el-Kerhî -Allah rahmet eylesin- şöyle dedi: İtaat etmediğin kimseden rahmet umman bir aşırılık ve ahmaklıktır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Şüphesiz iman edenler, hicret edenler ve Allah yolunda cihat edenler Allah'ın rahmetini uman kimselerdir.”** (Bakara, 218) Bunun anlamı, “Allah'ın rahmetini ummayı hak eden kimseler” demektir. Bununla ümidin varlığını tahsis etmeyi murad etmemiştir, diğerleri de bunu ümit edebilirler.

Bil ki ümit övülmüştür, çünkü çalışmaya sevk eder. Ümitsizlik ise kötülenmiştir, çünkü çalışmaktan alıkoyar. Demek ki arazinin çorak,

⁽⁴³⁷⁾ Tirmizî (2461); Ahmed (4/24); İbn Mace (4260); Taberanî, *el-Kebir* (7141), (7143) ve *es-Sağîr* (863); Kudâî, *Müsnedü's-Şihab* (185), İsnadında Ebu Bekir İbn Ebi Meryem el-Ğassanî vardır ki zayıf bir ravidir. Hâkim (1/57) ve (4/251) bu hadisin sahih olduğunu ve Buhari'nin şartına uygun olduğunu söyledi. Zehebi buna karşı çıktı ve “Hayır vallahi Ebu Bekir çok zayıftır.” dedi.

suyun çekilmiş, tohumun bitmez olduğunu bilen kimse araziye araştırmaz, onun bakımı için yorulmayı terk eder. Korku ise ümidin zıddı değil, bilakis arkadaşıdır. Açıklaması inşaallah aşağıda gelecektir.

Ümit hali, amellerle mücahedeyi ve hangi durumda olursa olsun itaatlere devamı gerektirir. Devamlı olarak Allah'a yönelmekten zevk almak, O'na yalvarmaktan hoşlanmak ve yalvarırken nezaket içinde olmak ümidin eserlerindendir. Herhangi bir hükümdardan veya bir şahıstan beklentisi olanların bu halleri göstermesi gerekir. Hal böyle olunca bu tavrı Allah Teâlâ hakkında nasıl göstermez? Göstermediği zaman reca/ümit makamından mahrumiyetine hükmedilir. Bu alametler olmaksızın hayır umudunu taşıyan kimse aldanmıştır.

RECANIN (ÜMİDİN) FAZİLETİ VE TEŞVİK EDİLMESİ

Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde⁽⁴³⁸⁾ Ebu Hureyre *radiyallahu anh*'tan rivayet edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Allah Teâlâ buyurdu ki: Ben kulumun zannı üzereyim.” (Başka bir rivayette “Beni nasıl istiyorsa öyle zannet-sin.” şeklindedir.)

Müslim'in rivayet ettiği başka bir hadiste şöyle buyrulur: “Sizden biriniz ölürken mutlaka Allah'a hüsn-ü zan ederek ölsün.”⁽⁴³⁹⁾

Allah Teâlâ, Davud *aleyhisselam*'a şöyle vahyetti: “Ey Davud! Beni sev, beni seveni sev ve beni kullarıma sevdireyim.” Davud dedi ki: “Ey Allah'ım! Seni kullarına nasıl sevdireyim?” Allah dedi ki: “Beni güzel bir şekilde an ve benim nimetlerimi ve ihsanımı hatırlat.”

Allah rahmet eylesin Mücahid'den şöyle rivayet edildi: “Allah, kıyamet günü bir kulun cehenneme atılmasını emreder. Kul der ki: ‘Ben böyle zannetmiyordum.’ ‘Ya ne zannedi-yordun?’ diye sorar. ‘Beni ba-

⁽⁴³⁸⁾ Buhari (6502), (7405), (7537); Müslim (2675); Tirmizî (2389), (3597); İbn Mace (3821); Ahmed (2/251, 413, 480, 412, 524,534).

⁽⁴³⁹⁾ Müslim (2877); Ebu Davud (3113); İbn Mace (4167); Ahmed (3/293, 315, 325, 330, 334 ve 390), Cabir İbn Abdillâh *radiyallahu anhuma*'dan rivayet edilmiştir.

ğışlayacağını umuyordum.’ der. Bunun üzerine Allah, ‘Bunu serbest bırakın!’ diye emreder.

ÜMİTLE TEDAVİSİ VE ÜMİT HALİNE ULAŞMANIN YOLU

Şunu bil ki iki sınıf insan ümitle tedaviye muhtaçtır.

1. Tamamen ümitsizliğe kapılıp ibadeti terk eden kimse.
2. Fazlaca korkuya kapılıp kendisine ve ailesine zarar verecek şekilde ibadete dalan kimse.

İbadetten yüz çevirdiği halde Allah’a ümit bağlayıp isyana dalan aldanmış kişiyi ise sadece korkunun ilaçlarıyla tedavi etmek gerekir. Çünkü ümidin ilaçları onda bir zehire dönüşür. Nitekim bal, soğuk algınlığına yakalanan kimse için şifa olurken ateşlenen kimse için zararlıdır.

Bu sebeple insanlara öğüt veren kimsenin, çok dikkat ederek, nerelerde hastalık olduğunu gözetip her hastalığı uygun ilaçla tedavi etmesi gerekir. Bu zamanda insanlara ümitlenme sebeplerini çok göstermemek gerekir. Bilakis korkutmada mübalağa etmek gerekir. Bir vaiz/nasihatçi sadece hastalıkları tedavi etmek için kalpleri ona meylettirmek maksadıyla ümit sebeplerinin faziletini zikreder.

Ali *radiyallahu anh* şöyle dedi: “Âlim o kimsedir ki insanların Allah’ın rahmetinden ümit kesmelerini ve mekrinden emin olmalarını engeller.”

Bunu öğrendiğin zaman artık şunu da bil ki ümitli olmanın sebeplerinden biri olaylardan ibret almak, diğeri de ayetler, hadisler ve haberleri bilmektir.

İbret alma yoluyla ümitlenmek demek, şükür kitabında zikrettiğimiz farklı nimetlerin tamamını düşünmektir. Kişi, Allah’ın dünyada kullarına yönelik lütuflarını, insan fıtratında dikkate aldığı şaşırtıcı hikmetleri, ilahî lütfun kulun sadece dünyadaki en ince ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp daha yüksek rütbeleri elde etme fırsatını kaçırmamasına bile razı olmadığını bildiği zaman onların ebedî helâke sevk edilmelerine

nasıl razı olur?! Şüphesiz dünyada bu kadar iyilikleri yapan ve lütuflarda bulunan Allah, ahirette de aynı iyilikleri yapacaktır. Çünkü iki dünyanın da yöneticisi aynıdır.

Ümitlenmeyi gerektiren ayet ve haberlerin bazıları şunlardır: **“De ki: Ey haddi aşarak nefislerine karşı israf etmiş olan kullarım! Allah’ın rahmetinden ümid kesmeyin. Çünkü Allah, bütün günahları bağışlar.”** (Zümer, 53) **“Melekler Rablerini hamd ile tesbih ediyorlar ve yeryüzünde bulunan kimseler için mağfiret diliyorlar.”** (Şura, 5)

Allah Teâlâ, cehennemi, kendi düşmanları için hazırladığını haber verdi, ancak onunla dostlarını da korkuttu ve şöyle buyurdu: **“Onların üstlerinde ateşten tabakalar, altlarında yine ateşten tabakalar vardır. İşte Allah, kullarını bundan korkutuyor.”** (Zümer, 16) **“Kâfirler için hazırlanmış olan ateşten sakının.”** (Al-i İmran, 131) **“Ben sizi köpürdükçe köpüren bir ateşe karşı uyardım. Ona ancak en azgın olan girer. Öyle azgın ki, yalanlamış ve sırtını dönmüştür.”** (Leyl, 14-16) **“Ve gerçekten Rabbin, zulümlerine karşılık insanlara mağfiret sahibidir.”** (Ra’d, 6)

Haberlerden biri Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh*’tan rivayet edilen şu hadistir: (O dedi ki:) Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şöyle dediğini işittim: *“İblis, Rabbine dedi ki: ‘Senin izzetine ve celaline yemin olsun ki Âdemoğullarını hayatta oldukları sürece kandırmaya devam edeceğim.’ Bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle dedi: ‘İzzetime ve celalime yemin olsun ki onlar Benden af ve mağfiret diledikçe Ben de onları affetmeye devam edeceğim.’”*⁽⁴⁴⁰⁾

Ebu Hureyre *radiyallahu anh*’tan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: *“Nefsim elinde olan Allah’a yemin olsun ki eğer siz günah işlemeseydiniz Allah sizi gönderir,*

⁽⁴⁴⁰⁾ Heysemî, *el-Mecme* (10/207)’de dedi ki: Bunu Ahmed [3/29, 41, 76]; Ebu Ya’la (1273, 1399); Taberanî, *el-Evsat* (8783). Ahmed’in iki isnadından birinin ravileri sahihtir. Ebu Ya’la’nın iki isnadından birinin ravileri de sahihtir.

yerinize günah işleyen başka bir kavim getirirdi, onlar Allah'a istiğfar ederler, Allah da onları affederdi.”⁽⁴⁴¹⁾

Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Aişe radiyallahu anha'dan şöyle rivayet edilmiştir: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: “Doğruyu arayın, ona yaklaşın ve müjdeleyin. Çünkü hiç kimseyi ameli cennete koyacak değildir.” “Seni de mi ey Allah'ın Rasûlü!” dediler. “Evet, beni de! Ancak Allah beni bir mağfîret ve bir rahmetle bürüyüp korumuştur.”⁽⁴⁴²⁾ buyurdu.

Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde⁽⁴⁴³⁾ Ebu Said el-Hudrî radiyallahu anh'tan rivayet edildiğine göre Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Allah Teâlâ kıyamet günü şöyle diyecek: ‘Ey Âdem! Kalk ve cehennemlikleri ayır, cehenneme gönder!’ Âdem, ‘Emredersin Allah'ım, tüm hayırlar Senin elindedir. Ya Rabbi cehennemlikler ne kadardır?’ diyecek. Allah, ‘Her bin kişiden dokuzyüz doksan dokuzu.’ buyuracak. **‘İşte zaman çocukların saçları ağaracak ve her hamile çocuğunu düşürecek, insanları sarhoş göreceksin, hâlbuki onlar sarhoş değildirler fakat Allah'ın azabı çok şiddetlidir.’** (Hac, 2).” Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in bu açıklamaları insanlara çok ağır geldi, hatta yüzlerinin rengi değişti. Dediler ki: ‘Ey Allah'ın Rasûlü! Bu bir kişi hangimiz olacak?’ Bunun üzerine Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: ‘Yecüc ve Mecüc'den dokuz yüz doksan dokuz kişi, sizden bir kişi.’ İnsanlar, ‘Allahu ekber!’ dediler. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: ‘Allah'a yemin olsun ki ben cennetliklerin dörtte birinin sizden olacağını umuyorum. Allah'a yemin olsun ki ben cennetliklerin üçte birinin sizden olacağını umuyorum. Allah'a yemin olsun ki ben cennetliklerin yarısının sizden olacağını umuyorum.’ İnsanlar her seferinde tekbir getirdiler. Sonra Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: ‘O gün siz insanların içinde tıpkı siyah

⁽⁴⁴¹⁾ Müslim (2749); Ahmed (2/309); Hâkim (4/246).

⁽⁴⁴²⁾ Buhari (43) vd. bölüm ve bablarda; Müslim (782). Faydanın tam olması için bakınız: *Müsnedü Ebu Ya'la* (4533) *Camîu'l-Usûl* (88).

⁽⁴⁴³⁾ Buhari (3348) vd. bölüm ve bablarda; Müslim (222); Ahmed (3/32, 33).

bir öküzün derisindeki beyaz bir kıl gibi olacaksınız veya beyaz bir öküzün derisindeki siyah bir kıl gibi olacaksınız.”

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in, insanları önce nasıl korkutup rahatsız edici ifadeler kullandığına, sonra da nasıl rahatlatıcı ifadeler kullandığına bir bak! Kalpler heva ve hevese kapıldıkları zaman onların biraz sarsılması gerekir. Endişeye kapıldıkları zaman da orta yolu bulmaları için teskin edilmeleri gerekir.

İbn Mesud *radiyallahu anh* şöyle dedi: “Allah Teâlâ kıyamet günü hiç kimsenin aklına hayaline gelmeyecek şekilde mağfiret edecek.”

Rivayete göre bir mecusi, İbrahim *aleyhisselam*’a misafir olmak istedi. İbrahim onu misafir etmedi ve “Eğer müslüman olursan seni misafir ederim.” dedi. Mecusi bu şartı kabul etmedi ve çekip gitti. Allah Teâlâ, İbrahim’e şöyle vahyetti: “Ey İbrahim! Ben onu yetmiş seneden beri kâfir olduğu halde doyuruyorum. Onu bir gece misafir etseydin ne kaybederdin?!” İbrahim hemen giden mecusunin arkasından koştu, onu geri çevirdi ve durumu anlattı. Adam, Allah’ın bu lütfuna hayret etti ve müslüman oldu.

İşte bunlar korkanların ve ümitsizlerin kalbine ümidin sevincini ve esintisini yerleştiren sebeplerdir. Aldanmış ahmakların bunların hiçbirini dinlemesine gerek yoktur. Aksine onların korkunun sebepleri konusunda aşağıda sıralayacağımız şeyleri dinlemeleri gerekir. Çünkü insanların çoğu tıpkı dayakla yola gelen serkeş köle gibi ancak korkuyla ıslah olur.

İkinci Bölüm:

KORKU, HAKİKATİ, DERECELERİ VE DİĞER KONULAR

“Korku,” gelecekte hoşlanmadığı bir şeyin başına geleceğini beklemesi sebebiyle kalbin acı çekmesi ve yanıp kavrulmasıdır.

Mesela bir hükümdara karşı suç işleyen kimse, o hükümdarın eline düşerse öldürülmekten korkar. Bu adamın affedilmesi de muhtemel-

dir, fakat kendisini ölüme götürecektir sebepleri, suçunun kötülüğünü ve hükümdarda bıraktığı etkiyi bildiği ölçüde kalbinde duyduğu acı da şiddetlenir. Sebeplerin zayıflığına göre korkusu da zayıflar. Bazen de korku, işlediği suçtan kaynaklanmaz da korkulanın vasfından, büyüklüğünden ve yüceliğinden kaynaklanır. O, Allah Teâlâ bütün âlemi he-lak etse aldırış etmez, çünkü O'na kimsenin engel olamayacağını bilir. İnsan kendi ayıbını, Allah'ın yüceliğini ve kimseye muhtaç olmadığını ve yaptıklarından sorumlu olmadığını bildiği ölçüde korkar.

İnsanların en çok korkanı, kendisini ve Rabbini en çok bilenidir. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Ben sizin Allah'ı en iyi bileniniz ve O'ndan en çok korkanınızım.”⁽⁴⁴⁴⁾

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “**Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan** (gereğince) **korkar**” (Fatır, 28) Marifet kemale erdikçe korku etkili olur ve kalbi sarar, sonra organlar ve sıfatlar üzerinde görülür, kişi sararır, solar, ağlar, bayılır. Sonra bu korku onu ölüme kadar götürür. Beyine kadar yükselebilir ve aklı ifsad eder.

Korkunun etkisinin organlarda görülmesine gelince; bu, onları ih-mallerini telafi etmek ve geleceğe hazırlanmak üzere günah işlemek-ten alıkoyma ve itaatlere sevk etme şeklinde tezahür eder.

Bir kişi dedi ki: “Korkan kimse erkence yola çıkar/işi sıkı tutar.”⁽⁴⁴⁵⁾ Bir başkası şöyle dedi: “Korkan, ağlayan değildir; asıl korkan, yapabi-leceği şeyi terk edendir.”

⁽⁴⁴⁴⁾ Buhari (6101) ve (7301); Müslim (2356) Aişe *radiyallahu anha*'dan rivayet edilmiştir. Aişe dedi ki: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir şey yapmış ve yapılmasına ruhsat vermişti. İnsanlar bundan onu tenzih ettiler/böyle bir şey yapmayacağını iddia ettiler. Onların bu kanaatleri Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e ulaşınca bir hutbede bulundu. Allah'a hamdetti, O'na sena etti, sonra şöyle buyurdu: “İnsanlara ne oluyor ki yaptığım bir şeyden beni tenzih ediyorlar?! Allah'a yemin olsun ki ben onların içinde Allah'ı en iyi bilen ve Allah'tan en çok korkanıyım.”

⁽⁴⁴⁵⁾ Tirmizî (2567); Hâkim (4/307); Kudâî, *Müsnedü's-Şihab* (406), Ebu Hureyre *radiyallahu anh*'tan rivayet edilen bir hadisten alıntıdır. İsnadı zayıftır. Ubey İbn Ka'b'ın rivayet ettiği hadis bunun şahididir. Ubey hadisi Hâkim (3/408)'de ve *el-Hilye*, (8/377)'de geçmektedir. Şahidiyle birlikte hasendir.

Korkunun semerelerinden biri, şehvetlere hâkim olmak ve lezzetleri bulandırmaktır. Böylece terk ettiği günahlar gözünde sevimsiz hale gelir. Nitekim canı bal çeken kimse, önüne getirilen balın içinde zehir olduğunu bildiği zaman o baldan nefret eder. Şehvetler korkuyla yanar, organlar korkuyla terbiye edilir, kalp korkuyla itaat edip boyun eğer. Kibir, kin ve haset korku sayesinde onu terk eder. Korkusundan dolayı itaatte bütün gayretini ortaya koyar, âkıbetindeki tehlikeyi görerek başka şeyler için vakit ayırmaz. Bütün meşguliyeti murakabe, muhasebe, mücahededir; nefesleri ve zamanı değerlendirmektir; nefsi kötü düşüncelerden, adımlardan ve sözlerden hesaba çekmektir. Onun durumu, yırtıcı ve zararlı bir hayvanın pençesine düşen, “acaba hayvan gaflete düşer de pençesinden kurtulur muyum, yoksa bana saldırır da öldürür mü?” diye düşünen ve içine düştüğü durumdan başka bir şeyi düşünmeyen kimsenin durumuna benzer. Korku ne kadar güçlüyse murakabe ve muhasebe de o nispette güçlüdür. Korkunun gücü de Allah’ın yüceliğini ve sıfatlarını, kendisinin ayıp ve kusurlarını ve bu yüzden karşılaşacağı tehlikeleri ve korkuları bilme gücüne bağlıdır.

Korku derecelerinin en düşüğü, etkisini amellerde gösteren ve yasaklanmış şeyleri engelleyen korkudur. Haram olma ihtimali bulunan şeylerin engellenmesi “vera” diye isimlendirilir. Bir de buna kendini tamamen Allah yoluna vermek ve bununla meşgul olarak hayatın gereksiz fazlalıklardan uzak durmak eklenirse buna da “sıdk” denir.

KORKUNUN DERECELERİ, KUVVET VE ZAYIFLIK

YÖNÜNDEN ARALARINDAKİ FARKLAR

Şunu bil ki korku, Allah’a yakınlık derecesine ulaşmaları için Allah’ın, kullarını ilim ve amelin devamına sevkettiği bir kamçısıdır.

Korkunun da aşırısı, mutedil olanı ve eksik olanı vardır. Makbul korku, mutedil olan korkudur. Bu, hayvan için kamçı mesabesindedir. Çünkü hayvan için uygun olan, kamçısız kalmamaktır. Dayakta mübalağa makbul değildir, korkusu eksik olan da makbul değildir.

O, bir ayet işittiği veya korkunç bir sebeple karşılaştığı zaman ağlaması tutan fakat bu sebep ortadan kalkınca kalbi tekrar gaflete dönen kimse gibidir. Bu, eksik ve faydası az ve zayıf bir korkudur. Bu, güçlü bir hayvana vurulan zayıf bir değnek gibidir, ona şiddetli bir acı vermez. Onu hedefe yöneltmez, terbiyesi için uygun değildir. Ârifler ve âlimlerin dışında insanların çoğu bu mertebede bir korkuya sahiptirler. Âlimlerle kastettiğim, Allah'ı ve ayetlerini bilen âlimlerdir ki çok nadirdirler. İlim adamı taslaklarına gelince bunlar korkudan en uzak insanlardır.

Korku derecelerinin birincisi aşırı korkudur. Ye'se ve ümitsizliğe düşürecek derecede itidal sınırını geçen şiddetli korkudur ki yerilmiştir. Çünkü bu derecedeki korku, çalışmaya manidir. Bazen sahibini hasta eder, şaşkına çevirir ve öldürür. Bu makbul değildir.

Ne olursa olsun herhangi bir maksatla kastedilen her şeyde makbul olan, kendisiyle kastedilen maksada götüren şeydir. Eğer bu maksada götürmüyorsa veya o maksadın dışına çıkarıyorsa makbul değildir. Korkunun faydası sakınmadır, veradır, takvadır, mücahededir, tefekkürdür, zikirdir, kulluktur ve Allah'ın rızasına ulaştırıcı diğer sebeplerdir. Bunların hepsi beden ve akıl sağlığıyla birlikte yaşamayı gerektirir. Bunlara zararı dokunan her şey yerilmiştir.

Soru: Allah korkusundan ölen kimse hakkında ne dersin?

Cevap: O, bu hal üzere ölmekle başka bir sebeple ölmesiyle ulaşamayacağı bir mertebeye ulaşır. Ancak yaşasaydı da marifet ve muamele derecelerinde terakki etseydi daha faziletli olurdu. Çünkü en büyük bahtiyarlık, Allah'a itaatle geçen uzun ömürdür. Ömrü, akli ve sağlığı iptal eden her şey eksiklikler ve hüsrandır.

KORKUNUN KISIMLARI

Korkanların makamları da muhteliftir. Kimisinin kalbinde tövbe edemeden ölme korkusu galiptir, kimisinin kalbinde nimetlere aldanma korkusu galiptir, kimisinin kalbinde istikametten sapma korkusu galiptir, kimisinin kalbinde de kötü bir son korkusu galiptir. Bunların

en yükseği, sabıkalı olma korkusudur. Çünkü hâtime, yani son, sabıkanın (geçmişin) bir fer'idir/sonucudur.

Allah Teâlâ dilediği kimseyi sebepsiz yüceltebilir, dilediği kimseyi de sebepsiz alçaltabilir ki O, yaptığından sorumlu değildir. Nitekim şöyle buyurmuştur: “*Şunlar cennetteymiş, şunlar cehennemdeymiş, bunlar Benim umurumda değil.*”⁽⁴⁴⁶⁾

Korkanların kısımlarından biri de sekeratı mevtten ve şiddetinden, münker nekirin sorgusundan veya kabir azabından korkanlardır.

Onların kimisi Allah'ın huzurunda durmanın heybetinden korkar. Münakaşadan ve sıratı geçmekten korkmak, cehennemden ve korkunç hallerinden veya cennetten mahrum kalmaktan veya Allah'ı görememektan korkmak, bu sebeplerin hepsi kendileri hoşlanılmayan korkunç şeylerdir.

Bunların mertebeye en yükseği, Allah'ın cemalini görememe korkusudur ki âriflerin korkusudur. Bunun altında zahidlerin ve abidlerin korkusu vardır.

KORKU VE ÜMİDİN FAZİLETİ VE BUNLARIN GALİP GELMESİ İÇİN GEREKEN ŞEYLER

Her şey, saadet arayışına yardım ettiği ölçüde faziletlidir. En büyük saadet, Allah'a kavuşmak ve O'na yakın olmaktır. Buna yardım eden her şey faziletlidir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “**Rablerinin huzurunda duracaklarından korkanlara iki cennet vardır.**” (Rahman, 46) “**Allah onlardan razıdır, onlar da Allah'tan razıdırlar. İşte bu, Rabbinden korkanlar için hazırlanmış bir mükâfattır.**” (Beyyine, 8)

Bir hadisinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “*Kulun derisi Allah korkusundan ürperdiği zaman tıpkı kuru bir ağacın yapraklarının dökülmesi gibi günahları dökülür.*”⁽⁴⁴⁷⁾

⁽⁴⁴⁶⁾ Bkz: *el-Mecme*, (7/120).

⁽⁴⁴⁷⁾ el-İraki'nin dediğine göre [9/214] Taberani ve Beyhakî (803), Abbas *radiyallahu anh'tan* zayıf bir senetle rivayet etmişlerdir.

Başka bir hadiste şöyle buyrulur: “Allah Teâlâ, korku taşıyan kimseye asla gazap etmez.”⁽⁴⁴⁸⁾

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyuruyor: “Allah Teâlâ şöyle buyurdu: İzzetime ve celalime yemin olsun ki Ben kulumda iki korkuyu bir arada bulundurmayacağım ve iki emniyeti bir arada bulundurmayacağım. Eğer o, dünyada Benden emin olursa kullarımı toplayacağım gün onu korkuturum. Eğer dünyada Benden korkarsa kullarımı toplayacağım gün onu güvende kılarım.”⁽⁴⁴⁹⁾

İbn Abbas radiyallahu anhumâ’dan rivayet edildiğine göre Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: “İki göze ateş asla dokunmaz: Allah korkusundan ağlayan göze ve Allah yolunda nöbet tutarak geceleyen göze.”⁽⁴⁵⁰⁾

Şunu bil ki, “Korku mu, ümit mi daha faziletlidir?” diye soran kimse tıpkı “Ekmek mi, su mu daha hayırlıdır?” diye soran kimse gibidir.

Bu soruya cevap olarak “Acıkan kimse için ekmek, susayan kimse için su daha hayırlıdır.” denir. İkisi de varsa hangisi daha ağırsa ona bakılır. Açlık da, susuzluk da aynı seviyedeysen o zaman ekmek ve su faziletçe eşittirler. Korku ve ümit kalplerin tedavi edildiği iki ilaçtır. Faziletleri mevcut hastalığa göredir. Eğer kalpte Allah’ın mekrinden/azabından güvende olma duygusu hâkimse korku daha faziletlidir. Kulda masiyet hali galipse, yeis ve ümitsizliğe de kapılmışsa onun için ümit daha faziletlidir. Mutlak olarak korkunun daha faziletli olduğu söylenir. Nitekim “ekmek sekencebinden daha faziletlidir” denir. Çünkü ekmekle açlık, sekencebinle safra hastalığı tedavi edilir. Açlık daha ağır ve daha tehlikelidir. Bu sebeple ekmeğe ihtiyaç daha fazladır. Bu

⁽⁴⁴⁸⁾ Bu lafızlarla bulamadım. Bir sonraki hadisin manası kastediliyor.

⁽⁴⁴⁹⁾ İbn Hibban, *Mevarid* (2494); Bezzar, 4/74 (3232), (3233), Ebu Hureyre radiyallahu anh tarafından rivayet edilmiştir. Ebu Nuaym, *el-Hilye*, (6/98), Şeddad İbn Evs radiyallahu anh tarafından rivayet edilmiştir. Hadis hasendir. Bkz: *Mecmau’z-Zevaid* (10/7/308).

⁽⁴⁵⁰⁾ Tirmizî (1639); Kudâî, *Müsnedü'l-Firdevs* (320). Enes radiyallahu anh hadisi buna şahitlik eder: Ebu Ya’la (4347); Kudâî, *Müsnedü’ş-Şihab* (321); Taberanî, *el-Evsat* (5775); Ebu Nuaym, *el-Hilye*, (7 /119) şahitleriyle birlikte hadis sahihtir.

yüzden daha faziletlidir. İnsanların masiyetleri ve aldanmışlıkları da daha galiptir.

Korkunun ve ümidin kaynağına baktığımız zaman ümit daha faziletlidir. Çünkü ümit, rahmet deryasından sulanır, korku is gazap deryasından sulanır.

Takva sahibi bir kimsede korku ve ümidin dengeli ve eşit olması daha faziletlidir. Bu sebeple denilmiştir ki eğer müminin korkusu ve ümidi tartılmış olsa birbirine eşit çıkar.

Seleften biri dedi ki: “‘Bir kişi hariç herkes cennete girecek.’ diye nida edilse bu adamın ben olacağımdan korkarım. ‘Bir kişi hariç herkes cehenneme girecek.’ diye nida edilse bu adamın ben olacağımı ümit ederim.” İşte takva sahibi bir müminde bu özelliğin olması gerekir.

Soru: Bir mümin takva üzere olduğu halde ümit ve korku kalbinde nasıl eşit olur? Ümidin daha kuvvetli olması gerekmez mi?

Cevap: Mümin, amelinin sıhhatinden emin değildir. Onun durumu denemediği yabancı bir tarlada cinsini tecrübe etmediği bir tohumu atan kimsenin durumu gibidir. Tarla, yıldırımların az mı çok mu olacağını bilmediği bir yerdir. Böyle bir ziraatçi elinden gelen tüm gayretini gösterse de ümidi korkusundan fazla olamaz. Tohum imandır. İmanın sıhhatinin şartları incedir. Tarla kalptir. Onun gizli şirk, nifak ve riya gibi gizli pislikleri vardır. Onun gizli huyları kapalıdır. Âfetleri de şehvetler ve dünyanın süsleridir. Gönül şu anda bunlardan kendisini kurtarsa gelecekte meyledip etmeyeceği kesin ve tecrübeyle bilinen şeylerden değildir. Karşı çıkamayacağı ve benzerini daha önce tecrübe etmediği bir sebeple karşılaşabilir. Yıldırımlar sekerat-ı mevtin korkunç halleridir. Burada akideler/inançlar sarsılır. Bunların hepsi korkmayı gerektirir. O halde mümin nasıl korkmaz?

İşte Ömer İbnu'l-Hattab, Huzeyfe *radiyallahu anh'a*, “Ben münafık mıyım?” diye soruyor. O sadece durumunun kendisine karışık gelmesinden ve ayıbının gizlenmesinden korkmuştur. Makbul korku çalışmaya yönelten ve dünyaya meyletmekten kalbin rahatsız olduğu korkudur.

Ölüm anında ise insan için uygun olan hal, ümit halidir. Çünkü korku amele yönelten bir kamçı gibidir. Ölüm anında artık amel etme imkânı yoktur. Ölüm anında korkuya kapılan kimseye korkunun, canını sıkmaktan/moralini bozmaktan başka bir faydası yoktur. Böyle bir durumda ümit halinde olmak kalbini güçlendirir ve Rabbini ona sevdirebilir. Herkes için gerekli olan; Allah'ı severek, O'nunla kavuşmayı severek ve Rabbine hüsn-ü zan besleyerek dünyadan ayrılmaktır.

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Sizden biriniz ölürken mutlaka Allah’a hüsn-ü zan ederek ölsün.”⁽⁴⁵¹⁾

Süleyman et-Teymî ölümü anında yanında bulunan kişiye şöyle demiştir: Bana Allah'ın ruhsatlarından söz et ki O'na hüsn-ü zan ederek kavuşmuş olayım.

KORKU HALİNİ TEMİN ETMENİN ÇARESİ

Bu hal iki yolla temin edilir ki, biri diğerinden üstündür. Bunun örneği şudur: Küçük bir çocuk evdeyken yanına yırtıcı bir hayvan veya yılan girdiği zaman muhtemeldir ki ondan korkmaz. Ve yine muhtemeldir ki yılanı alıp oynamak için elini uzatır. Fakat babasıyla beraber olduğu zaman babası ondan korkar ve kaçır. Çocuk da babasıyla birlikte kaçır ve babasının korkusuna muvafakat eder. Babanın korkusu bilgiye, çocuğun korkusu ise bilgiye değil, babasını taklide dayanır. Bunu anladığın zaman da bil ki Allah'tan korkmanın iki makamı vardır:

Birinci makam: Allah'ın azabından korkmaktır ki halkın geneli bu makamdadır. Bu, cennet ve cehenneme ve bu ikisinin itaat ve masiyetin karşılığı olduğuna iman ile hâsıl olan bir korkudur. İman zayıfladıkça veya gaflet arttıkça bu korku da zayıflar.

Gaflet, ahiret azabını hatırlamakla ve düşünmekle zail olur; korkanlara bakmakla, onlarla bir arada bulunmakla veya onlarla ilgili haberleri dinlemekle gafletin zevali daha da artar.

⁽⁴⁵¹⁾ Bu hadis (439) no'lu dipnotta tahrir edilmiştir.

İkinci makam: Allah Teâlâ'dan korkmaktır. Bu, âlimlerin ve âriflerin korkusudur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Allah sizi kendisine karşı uyarıyor.”** (Al-i İmran, 30)

Allah Teâlâ'nın sıfatları, saygıyı ve korkuyu gerektirir. Onlar Allah'tan uzaklaşmaktan ve O'nun cemalini görememekten korkarlar.

Zünnûn dedi ki: Ateşten korkmak, Allah'tan ayrı kalmanın korkusu yanında denizdeki bir damla gibidir. İnsanların çoğunun bu korkudan da nasibi vardır, fakat onlarınki sadece taklide dayanır. Bu, babasını taklit ederek çocuğun yılandan korkmasına benzer. Bu sebeple zayıftır. Taklide dayanan imanlar da genelde zayıf olurlar. Ancak devamlı olarak onu doğuran sebepleri görüp müşahede ettikçe, bunun gereği olarak itaat ve ibadetleri çoğalttıkça ve günahlardan sakındıkça o iman da güçlenir. Kul, marifetullah mertebesine yükseldiği zaman zorunlu olarak Allah'tan korkar, artık kalbine korkuyu çekecek bir ilaca ihtiyacı kalmaz, bilakis zorunlu olarak korkar.

Bu konuda kusurlu olanlar, haberleri ve rivayetleri dinleyerek nefislerini tedavi etmeli, Allah'tan korkanların hallerini ve sözlerini okuyup inceleyerek onların akıllarını ve konumlarını, ümide kapılan aldanmışların konumlarıyla mukayese etmelidir. Allah'tan korkanlara uymanın daha uygun olacağından asla şüphe etmemelidir. Çünkü onlar peygamberlerdir, âlimlerdir, velilerdir.

Müslim'in *Sahih*'inde⁽⁴⁵²⁾ Aişe radiyallahu anha'dan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Ensar'dan bir çocuğun cenazesine çağırılmıştı. Ben dedim ki: “Ya Rasûlallah, bu çocuğa ne mutlu! Cennet kuşlarından bir kuş oldu. Kötülüğe ulaşmadı ve kötülük işlemedi.” Bunun üzerine şöyle buyurdu: *“Bundan başka bir sözün yok mu ya Aişe! Çünkü Allah cennet için de halk yarattı, cehennem için de halk yarattı. Cennet halkını da, cehennem halkını da daha babalarının sulbündeyken yarattı.”*

⁽⁴⁵²⁾ Müslim (2662); Nesâî (4/57); Ebu Davud (4713); Ahmed (6/41, 208); İbn Mace (882); Ebu Ya'la (4553).

Görünürde ümit verici bir manayı ifade ettiği halde şiddetli bir korkutmayı ihtiva eden şu ayet çok ilginçtir: **“Bununla birlikte Ben şüphesiz ki (günah ve küfründen) vazgeçip iman eden, doğru ve yararlı iş yapan, sonra da doğru yolda devam eden kimseler için çok bağışlayıcıyım.”** (Taha, 82) Allah Teâlâ bu ayette bağışlamayı dört şarta bağladı ki bunları doğru bir şekilde yerine getirmek zordur.

Korkutucu ayetlerden biri de Asr suresinin ayetleridir: **“Asra (zaman ve insan ömrüne) yemin olsun ki insan kesin zarardadır.”** (Asr, 1-2) Allah Teâlâ bundan sonra zarardan kurtulmanın dört şartını zikretti.

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **“Eğer Biz isteseydik, herkesi hiç şüphesiz doğru yolailetirdik. Fakat ‘Andolsun ki cehennemi, (inkâr eden) tüm cinler ve insanlarla dolduracağım.’ diye Benden kesin söz çıkmıştır.”** (Secde, 13)

Malum, eğer hüküm -ezelde değil de- yeni konulmuş olsaydı hırs ve arzular bir yolunu bulmaya çalışırdı. Ancak ezelde hüküm verilip kesinleştiği için artık onu engellemek mümkün değildir, teslim olmaktan başka yapacak bir şey yoktur. Eğer Allah, âriflerine lütufta bulunmasaydı ve onların gönüllerini ümit esintileriyle serinletmeseydi, korku ateşinden yanar tutuşurlardı.

Ebu'd-Derda *radiyallahu anh* dedi ki: “Kim son nefeste iman ile öleceğinden emin olursa, imansız gider.”

Süfyan es-Sevrî, öleceği esnada hüngür hüngür ağlamaya başladı. Bir adam ona dedi ki: “Ey Ebu Abdullah! Zannediyorum çok günah işledin.” Süfyan yerden bir şey aldı ve şöyle dedi: “Vallahi günahlarım benim nazarımda şundan daha basittir, fakat ben ölmeden önce imanımın elimden alınmasından korkuyorum.”

Allah rahmet eylesin Sehl şöyle derdi: “Mürid isyan ile, ârif ise küfürle imtihan edilmekten korkar.”

Rivayet edildiğine göre peygamberlerden biri Allah’a açlıktan ve çıplaklıktan şikâyet etti. Allah Teâlâ ona şöyle vahyetti: “Ey kulum! Senin kalbini Bana küfretmekten korumuş olmama razı değil misin ki Benden

dünyalık istiyorsun?” Peygamber yerden bir toprak alıp başının üzerine koydu ve dedi ki: “Evet, razıyım, Sen beni küfürden koru.”

Ayakları sağlam basmasına rağmen ârifler kötü bir sondan böyle korktuklarına göre zayıflar bundan nasıl korkmazlar?!

Kötü bir sonla hayata veda etmenin bidat, nifak ve küfür gibi ölümden öncesine ait kötü sıfatlardan oluşan birtakım sebepleri vardır.

Bir adam dedi ki: “Şayet nifaktan beri olduğumu bilirsem bu benim için üzerine güneşin doğduğu her şeyden daha sevimlidir.” Onlar bununla akaidle ilgili nifakı değil, amelle ilgili nifakı kastettiler. Nitekim sahih bir hadiste şöyle geçmektedir: “*Münafık üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verdiği zaman sözünde durmaz, kendisine bir şey emanet edildiği zaman ihanet eder.*”⁽⁴⁵³⁾

SÛ-İ HÂTİME’NİN MANASI

Sû-i hatimenin, yani kötü sonun iki mertebesi vardır. Bunlardan biri diğerinden daha büyüktür. Birincisi, ölüm anında ve ölüm korkularının ortaya çıkmasıyla birlikte -Allah korusun- kalbine bir şüphe veya inkârın galip gelmesidir. Bu, ebedî azabı gerektirir.

İkincisi bunun altındadır. Bu, -ölüm anında- kadere kızması, itiraz etmesi, vasiyetinde haksızlık yapması veya herhangi bir günahla ısrar ederek ölmesidir.

Rivayet edildiğine göre şeytan, Âdemoğlu için ölüm halinde olduğundan daha şiddetli başka bir halde olmaz. Yardımcılarına der ki: “Aman ha şu adama dikkat edin! Eğer bunu bugün elinizden bir kaçırırsanız bir daha yakalayamazsınız.”

Rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dua ededi: “*Allah’ım! Ölüm anında şeytanın tasallutundan Sana sığınırım.*”⁽⁴⁵⁴⁾

⁽⁴⁵³⁾ Buhari (33) ve (2682); Müslim (59); Tirmizî (2633); Nesaî (8/117), Ebu Hureyre *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Faydanın tam olması için bakınız: *Müsnedü Ebu Ya’la* (6533).

⁽⁴⁵⁴⁾ Ebu Davud (15552); Nesaî (7/282); Ahmed (3/427); Taberânî, *el-Kebir* (19/170), Ebu’l-Yüsr tarafından rivayet edilen hadisten alınmıştır. Hadis şöyledir: Rasûlullah

Hattabî dedi ki: Bu, şeytanın o esnada insanı esir almasıdır. Böylece onu saptırır, tövbeyle onun arasına girer, zulümden çıkmasına engel olur veya Allah'ın rahmetinden ümidini kestirir, ölümü ona çirkin gösterir ve Allah'ın hükmüne razı olmaz.

Sû-i hâtimeye yol açan sebepleri ayrıntılı bir şekilde saymak mümkün değildir, ancak topluca işaret etmek mümkündür. Ancak şüphe ve inkâr üzere son nefesi vermenin iki sebebi vardır:

1. Tam bir zühd ve takva sahibiyken, amelleri de düzgünken yine de sonu kötü olabilir. Mesela zahiddir, fakat bidatçıdır. Böyle bir kimşenin amelleri düzgün de olsa akıbeti ciddi olarak tehlikededir. Bidatle birlikteyken sonunun tehlikede olduğunu kastediyorum. Yani Allah'ın zatı, sıfatları veya fiilleri hakkında ister taklide dayalı isterse kendi bozuk görüşüyle gerçeğe aykırı inançlara sahipken diyorum. Ölüm anında perde kalktığı zaman kendi inançlarının batıl olduğunu anlar. Cehaletten kaynaklanan bazı itikatlarının ortaya çıkması, kalan itikatlarının da batıl olmasına veya onlar hakkında da şüpheye düşmesine sebep olur. İmanını sağlamlaştırmadan ve imanın aslına dönmeden önce bu tehlikeli hal üzere ruhunu teslim ederse *-Allah korusun-* bu, kendisi için kötü bir son olur.

Allah'a ve sıfatlarına, selevin yoluna uygun olarak, araştırmadan ve didiklemeden öz olarak inanan, inşaallah bu tehlikeden uzak kalır.

2. İkinci sebebi aslında imanın zayıf olmasıdır. Bu, onun kendini günahlara kaptırmasına sebep olur. Günah ve masiyetler de iman nurunu söndürür. İman zayıf olduğu zaman Allah sevgisi de zayıflar. Ölüm gelip çatığında dünyadan ayrılacağını hissettiği için bu zayıflık daha da artar. Çünkü sebep, böylesi bir sona yol açan dünya sevgisidir, dünyaya bağlanmaktır. Bununla beraber Allah sevgisinin zayıflamasını gerektiren iman zayıflığıdır.

---

sallallahu aleyhi ve sellem şöyle dua ederdi: "Allah'ım! Yüksekten yuvarlanıp düşmekten, yıkıntı altında kalmaktan, boğulmaktan ve yangından Sana sığınırım. Ölüm anında şeytanın tasallutundan Sana sığınırım. Yolunda savaşıırken arkamı dönüp kaçarken ölmekten Sana sığınırım. Zehirli bir hayvan tarafından sokularak ölmekten Sana sığınırım." Hadis sahihtir.

Kim kalbinde Allah sevgisini dünya sevgisinden üstün hissederse bu tehlikeden en uzak kalır. Allah sevgisi üzere ölen herkes, efendisinin cemaline müştak itaatkâr bir kölenin efendisinin huzuruna gelişi gibi Allah'ın huzuruna gelir. Hak ettiği ikram bir yana sadece huzura varmakla karşılaştığı sevinç ve mutluluk aşikârdır.

Allah'ı fiilinde inkâr ettiği veya O'na ısrarla muhalefet ettiği aklındayken ruhunu teslim eden kimse ise mevlasının huzuruna zorla gelen bir kölenin gelişi gibi Allah'ın huzuruna gelir. Onun hak edeceği ceza da malumdur.

Kim selamet yolunu murad ederse helâkin sebeplerinden uzaklaştırılır. Bununla beraber kalplerin ve hallerin değişeceğini bilmek, Allah'tan korkanların kalplerini tedirgin eder.

Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde⁽⁴⁵⁵⁾ Sehl b. Sa'd'dan rivayet edildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

“Kişi cennetlik olduğu halde cehennemliklerin yaptığını yapar; yine kişi cehennemlik olduğu halde cennetliklerin amelini işler.”

Rivayet edildiğine göre kulun ruhu göğe yükseltildiği zaman melekler şöyle derler: “Subhanallah! Vay be, bu kul şeytandan nasıl da kurtulmuş?!”

Sû-i hatimenin manasını bildiğin zaman bunun sebeplerinden sakın ve onu düzeltecek şeyleri hazırla! Hazırlığı geleceğe ertelemekten aman sakın! Çünkü ömür kısadır. Nefeslerinden her bir nefes son nefesin mesabesindedir. Her nefeste ruhunu teslim edebilirsin. İnsan nasıl yaşıyorsa öyle ölür, nasıl öldüyse öyle dirilir.

Bil ki seni ayakta tutacak şeylerle yetinmedikçe ve fazla şeylerin peşinden koşmayı terk etmedikçe halini düzeltecek şeylere hazır olman mümkün olmaz. Senin kalbindeki kasavetin bir kısmını kaldırmak ümidiyle sû-i hâtimeden korkanların bazı hallerini sana açıklayacağım. Peygamberlerin ve velilerin senden daha akıllı olduklarını sen de bilir-

⁽⁴⁵⁵⁾ Buhari (898); Müslim (112); Ahmed (5/332).

sin. Onların niçin daha çok korktuklarını düşün. Belki o zaman nefsin için bir hazırlık yaparsın.

MELEKLERİN KORKMALARININ BEYANI

Allah Teâlâ onlar hakkında şöyle buyurmuştur: **“Üstlerinden Rablerinin korkusunu duyarlar ve kendilerine ne emredilirse yaparlar.”** (Nahl, 50)

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şöyle dediğini rivayet ettik: *“Allah Teâlâ’nın korkusundan tir tir titreyen melekler vardır.”*⁽⁴⁵⁶⁾

Bize ulaşan bilgilere göre Arş’ı taşıyan meleklerden, gözlerinden nehirler gibi yaş döken bir melek vardır. Bu melek başını kaldırdığı zaman şöyle der: “Hakkıyla korkulup saygı gösterilmeyen Allah’ım! Sen her türlü noksanlıktan münezzehsin!” Allah der ki: “Fakat Benim ismimle yalan yere yemin edenler bunu bilmiyorlar.”

Cabir *radiyallahu anh*’dan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *“İsra gecesi Cebrail’i Allah korkusundan eskimiş bir su kırbaşı gibi gördüm.”*

Bize ulaşan bilgilere göre Cebrail *aleyhisselam* ağlayarak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e geldi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, “Niçin ağlıyorsun?” dedi. Cebrail dedi ki: “İsyan ederim de beni de içine atar korkusuyla Allah’ın cehennemi yarattığı günden beri gözümün yaşı kurumadı.”

Yezid er-Rakkaşı’dan şöyle rivayet edilmiştir: “Allah Teâlâ’nın, Arş’ının etrafında kıyamete kadar gözlerinden nehirler gibi yaşlar akıtan melekleri vardır. Rüzgârın onları titrettiği gibi Allah korkusundan titrerler. Rab Teâlâ onlara der ki: ‘Ey meleklerim! Benim yanımda olduğunuz halde sizi korkutan şey nedir?’ Melekler derler ki: ‘Ey Rab-bimiz! Eğer yeryüzü halkı Senin izzetin ve azametinin konusunda bizim

⁽⁴⁵⁶⁾ Ebu’ş-Şeyh, *el-Azamet*, (517); Beyhakî *eş-Şuab*, (914) ve *Kitabü’r-Ru’ye*, (2/199); el-Hatib, *Tarihu’l-Bağdad* (12/307), Abbad İbn Mansur tarafından rivayet edilmiştir. O dedi ki: “Ben bunu Adiy b. Ertae’den işittim. O, Rasûlullah’ın ashabından bir adamdan işittiğini söyledi. O da Rasûlullah’tan nakletmiş.” İsnadı zayıftır.

bildiğimizi bilselerdi boğazlarından bir lokma ekmek ve bir yudum su geçmezdi, yataklarına uzanıp yatamazlardı ve saharalara çıkıp sığırlar gibi böğürürlerdi.”

Muhammed İbnu'l-Münkedir dedi ki: “Cehennem yaratıldığı zaman meleklerin kalpleri yerlerinden uçtu. Âdem yaratıldığı zaman tekrar yerlerine döndü.”

Rivayet edildiğine göre İblis'in başına gelen felaketi gören Cebrail ve Mikâil ağlamaya başladı. Allah Teâlâ onlara şöyle vahyetti: “Sizi ağlatan şey nedir?” Dediler ki: “Ya Rabbi! Senin azabından emin değiliz.” Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “Hep böyle olun!”

PEYGAMBERLERİN KORKULARININ BEYANI

Vehb b. Münebbih dedi ki: “Âdem *aleyhisselam* cennette üç yüz sene ağladı. Hata işledikten sonra başını göğ'e hiç kaldırmadı.”

Vüheyb b. el-Verd dedi ki: “Nuh *aleyhisselam*, Allah Teâlâ onu oğlundan dolayı **“Sana cahillerden olmamanı öğütlerim.”** (Hud, 46) diye azarlayınca üç yüz sene ağladı, hatta ağlamaktan gözlerinin altında kanallar oluştu.”

Ebu'd-Derda *radiyallahu anh* dedi ki: “İbrahim *aleyhisselam* namaza kalktığı zaman Allah korkusundan iniltisi uzaklardan işitilirdi.”

Mücahid dedi ki: “Davud *aleyhisselam* bir hata işleyince kırk gün secdeye kapandı. Gözyaşlarından başını örten yeşillikler bitti. Sonra ‘Ya Rabbi!’ diye nida etti. Alnı yara oldu ve gözleri kurudu. Davud bir daha o hatayı işlemedi. Ona şöyle nida edildi: ‘Ey Davud! Aç mısın ki sana yedirilsin, hasta mısın ki sana şifa verilsin, haksızlığa mı uğradın ki sana yardım edilsin?’ Davud öyle bir ah çekti ki bütün bitkiler sarsıldı. Bu esnada affedildi.”

Denildi ki: “İnsanlar, onun hasta olduğunu zannederek Davud *aleyhisselam*’ı ziyaret ederlerdi. Hâlbuki Allah’tan şiddetli korkusundan başka bir şeyi yoktu.”

İsa *aleyhisselam*’ın, ölüm anıldığı zaman derisinden kan damlardı.

Yahya b. Zekeriya *aleyhimesselem* dişleri görününceye kadar ağladı, annesi iki parça keçe alarak görünmesin diye yanaklarına yapıştırdı.

PEYGAMBERİMİZ MUHAMMED

sallallahu aleyhi ve sellem'İN KORKUSU

Aişe *radiyallahu anha*'dan şöyle rivayet edilmiştir: “Ben Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in küçük dilini göreceğim şekilde aşırı derecede güldüğünü görmedim. O sadece tebessüm ederdi. Bir bulut veya rüzgâr gördüğü zaman bu(ndan rahatsızlığı) yüzünden belli olurdu. Dedim ki: ‘Ya Rasûlallah! İnsanlar bir bulut gördükleri zaman yağmur getireceği ümidiyle sevinirler. Hâlbuki bunu sen gördüğün zaman yüzünde bir hoşnutsuzluk belirmediğini görüyorum!’ Dedi ki: ‘Ey Aişe! O bulutta bir azap olmadığına bana kim teminat verebilir? (Tarihte) bir topluluk rüzgârla azap olunmuştu. O topluluk azabı görmüştü de «Bu bize yağmur gretiren buluttur.» demişti.’”(457)

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* namaz kılariken ağlamaktan karnından tencerenin kaynaması gibi sesler gelirdi.(458)

ASHABININ KORKULARI

Ebu Bekir es-Sıddîk *radiyallahu anh*'tan rivayet ettik: O, dilini tutardı ve şöyle derdi: “Budur beni gidilecek yerlere götüren.”(459) Yine o derdi ki: “Keşke ben de koparılıp yenilen bir bitki olsaydım.” Aynı şeyi Talha, Ebu'd-Derda ve Ebu Zer de söylerlerdi.(460) *Allah onlardan razı olsun.*

Ömer İbnu'l-Hattab *radiyallahu anh* bir ayet işittiği zaman hastalanır ve günlerce ziyaret edilirdi. Bir gün yerden bir çöp aldı ve şöyle dedi:

(457) Buhari (4828), (6092); Müslim (899); Ebu Davud (5098, 5099); Tirmizî (3254); Ahmed (6/66).

(458) Ebu Davud (904); Nesâî (3/13); Ahmed (4/25, 26); İbn Hıbban (522), Abdullah İbn eş-Şihhîr *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir. Hadis sahihtir.

(459) Ebu Ya'la (5); İbnu's-Sinnî (7) Hadis hasendir.

(460) Bkz: *el-Hılye*, (1/164).

“Keşke ben de şu çöp gibi olsaydım, keşke ben de adı sanı anılmayan bir şey olsaydım, keşke anam beni doğurmasaydı.”⁽⁴⁶¹⁾

Yüzünde ağlamaktan oluşan iki siyah çizgi vardı.⁽⁴⁶²⁾

Osman *radıyallahu anh* dedi ki: “Öldüğüm zaman bir daha hiç dirilmemeyi isterdim.”⁽⁴⁶³⁾

Ebu Ubeyde b. Cerrah *radıyallahu anh* dedi ki: “Keşke sahiplerimin beni kesip etimi yiyecekleri ve çorbamı içecekleri bir koç olsaydım.”

İmran İbn Husayn şöyle dedi: “Keşke ben rüzgârların savurduğu bir kül olsaydım.”

Huzeyfe *radıyallahu anh* şöyle dedi: “Malımın içerisinde bir insan olmasını ve üzerime kapımı kapatıp Allah’a kavuşuncaya kadar yanıma kimsenin girmemesini isterdim.”

İbn Abbas’ın yanaklarından sicim gibi yaşlar akardı.

Aişe *radıyallahu anha* dedi ki: “Keşke ben tamamen unutulmuş olsaydım.”

Ali *radıyallahu anh* dedi ki: “Vallahi Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*’in ashabını da gördüm. Bu gün onlara benzeyen bir şey görmüyorum. Onlar saçları sakalları birbirine karışmış, tozlu topraklı, gözlerinin arasında keçinin dizlerine benzer izler olduğu halde sabahlarıydı.

Onlar gecelerini Allah için secde ederek ve kıyam ederek, Allah’ın Kitabını okuyarak ve alınlarıyla ayakları arasında münavebeli olarak geçirirlerdi. Sabaha ulaştıkları zaman Allah’ı anarlar ve zikir esnasında rüzgârlı bir günde ağacın sallanması gibi sallanırlardı. Elbiseleri ıslanuncaya kadar gözlerinden yaşlar akardı. Vallahi ben şu karşımdaki topluluğu sanki gaflet içinde gecelemiş görüyorum.”

TABİİLERİN VE SONRAKİLERİN KORKULARI

Heram İbn Hayyan şöyle dedi:

⁽⁴⁶¹⁾ Bkz: *İthafü’s-Sâdetü’l-Müttekîn* (9/250).

⁽⁴⁶²⁾ *el-Hılye*, (1/51).

⁽⁴⁶³⁾ Bkz: *el-Hılye*, (1/60).

“Vallahi bir ot olup da devenin beni yemesini, sonra gübre olarak dışarı atmasını ve kıyamet günü hesaba katlanmamayı istedim. Çünkü ben o büyük felaketten korkuyorum.”

Ali İbnu'l-Hasen abdest aldığı zaman benzi sararır ve rengi değişirdi. “Neyin var?” denildiği vakit “Kimin huzuruna çıkmak istediğimi biliyor musunuz?” derdi.

Muhammed b. Vasi' bütün geceyi neredeyse kesintisiz ağlayarak geçirirdi.

Emevî halifesi Ömer İbn Abdülaziz, ölüm anıldığı zaman bir kuşun titremesi gibi titrerdi ve yanaklarından yaşlar akıncaya kadar ağlardı. Yine bir gece Ömer ağladı, ev halkı da ağladılar. Ağlamaları kesilince karısı -ki Dimeşk'teki Emevi halifelerinden Abdülmelik İbn Mervan'ın kızıdır- dedi ki: “Anam-babam sana feda olsun ey Müminlerin emîri! Seni ağlatan şey nedir?” Ömer b. Abdülaziz dedi ki: “İnsanların bir grubunun cennete, bir grubunun cehenneme gitmek üzere Allah'ın huzurundan ayrılmasını hatırladım.” Sonra bir çığlık attı ve bayıldı.

Abbasi halifelerinin ikincisi Ebu Cafer Mansur, Beytü'l-Makdis'e gitmek istediği zaman yolda bir rahibin yanında konakladı. Ömer İbn Abdülaziz de o rahibin yanında konakladı. Ebu Cafer rahibe dedi ki: “Ömer İbn Abdülaziz'de gördüğün en ilginç şey nedir, bana söyle?” Rahip şöyle anlattı: “Şu odamın mermer damında bir gece geceledi. Birden oluktan su damladığını gördüm. Çıktım baktım, secde halindeydi.” Gözlerinden akan yaşlar oluktan dökülüyor.

Allah kendisinden razı olsun Ömer b. Abdülaziz'le ilgili haberler çoktur. Onun ve Fethu'l-Mevsilî'nin kan ağladıklarını rivayet ettik.

İbrahim İbn İsa el-Yeşkürî dedi ki: “Bahreyn'de bir adamın yanına girdim, insanlardan ayrılıp inzivaya çekilmişti. Onunla ahirete ait bir meseleyi müzakere ettim. Ölümü hatırladı ve ruhunu teslim edinceye kadar hıçkırığa hıçkırığa ağladı.”

Müsemmi' dedi ki: “Ben Abdülvahid İbn Zeyd'e, vaaz ederken şahid oldum. O gün onun vaaz meclisinde dört kişi öldü.”

Yezid İbn Mersed çok ağlardı ve şöyle derdi: “Vallahi eğer Rab-bim bana bir hamamda beni hapsedeceğini va’detseydi kesintisiz ağ-lamam gerekirdi. Eğer isyan edersem beni cehenneme hapsedeceğini va’dederse halim nice olur?!”

Seriyy es-Sekafî dedi ki: “Yüzümün kararmasından korktuğum için her gün burnuma bakarım.”

Bütün bunlar meleklerin, peygamberlerin, âlimlerin ve velilerin korkularıdır. Bizim korkmaya onlardan daha çok ihtiyacımız var. Fakat korku, günahların çokluğundan değil, kalp temizliğinden ve marifetin kemalinden kaynaklanmalıdır. Çünkü biz ancak cehaletimizin galip gelmesi ve kalbimizin katılığından dolayı kendimizi güvende hissede-riz. Temiz bir kalbi azıcık bir korku bile harekete geçirir. Katı bir kalbe hiçbir öğüdün faydası yoktur.

Seleften biri dedi ki: “Bir rahibe, bana tavsiyede bulunmasını söy-ledim. Rahip bana dedi ki: ‘Vahşi hayvanlar ve zehirli haşeratin ku-şattığı bir adam gibi olabilirsen ol. Çünkü o, çok dikkatli bir korkaktır; yırtıcı hayvanlar parçalar diye gaflete düşmekten, ısırırlar diye bir an bile dalmaktan korkar. O daima korku içindedir.’”

Rahibin -korku hakkında- “yırtıcı hayvanlar ve zehirli haşerat ta-rafindan kuşatılmış kimse” değerlendirmesini yapması -bir faraziye değil- mümin hakkında gerçek bir değerlendirmedir. Çünkü onun iç dünyasına basiret nuruyla bakan kimse; öfke, kin, haset, kibir, kendini beğenmişlik ve riya gibi yırtıcılarla ve haşeratla dolu olduğunu görür-dü. Eğer bir an dalgınlık gösterse bunların hepsi onu ısırır ve parçalar. Ancak bunları görmesi engellenmiştir. Örtü kaldırılıp kabre konu-ğu zaman onları kendisini sokan yılanlar ve akrepler kılığında görür. Bunlar o anda yanında hazır bulduğu sıfatlarıdır. Kim bunları ölmeden önce yenmek ve öldürmek isterse bunu yapsın. Yoksa kendini onların sokmasına hazırlasın. Hem de derisinin yüzeyini değil, kalbinin tam ortasını sokmasına. Vesselam.

Korku bölümü burada sona ermiştir.

34- ZÜHD VE FAKİRLİK

Bil ki bütün yanlışlıkların başı dünya sevgisi, bütün itaatlerin başı dünyaya buğzetmektir. Helâk ediciler bölümünde dünyanın kötülenmesi geçmişti. Şimdi de dünyaya buğzetmekten ve değer vermemekten söz edeceğiz. Çünkü bu, bütün kurtarıcılarının başıdır. Dünya ile ilişkisi kesmek, ya dünyanın kuldan uzaklaşmasıyla olur ki buna **fakirlik** denir ya da kulun dünyadan uzaklaşmasıyla olur ki buna da **zühd** denir. Her birinin saadete ulaşmada dereceleri, kurtuluş ve başarıda payı vardır. Bu bölümde fakirlik ve zühdü, derecelerini, kısımlarını ve ilgili meseleleri anlatacağız.

Birinci Bölüm FAKİRLİK

Şunu bil ki: Bir şeyin fakiri demek o şeye muhtaç demektir. Allah'tan başka bütün varlıklar fakirdirler. Çünkü varlıklarını devam ettirmeye muhtaçtırlar. Bunu da ancak Allah'ın lütfundan ve fazlından temin edebilirler.

Çeşitli ihtiyaçlarına nispetle kulun fakirliğine gelince bu ihtiyaçlar sayılamayacak kadar çoktur. Bu ihtiyaçlarının bir kısmını malla giderebilir. Sonra kulun fakirliğinde beş hal olduğu düşünülebilir:

1. Kendisine mal ve servet gelmesinden hoşlanmaması ve rahatsız olmasıdır. Kendisi için sevimsiz olduğu, şerrinden ve meşguliyetinden sakındığı için o malı almaktan kaçır. Bu halin sahibine **zahid** denir.

2. Mala heves etmediği gibi elde etmekle de ne sevinir ne de rahatsız olacak şekilde hoşnutsuzluk gösterir. Bu halin sahibi de **razi** diye isimlenir.

3. Mala hevesli olduğundan onun için malın varlığı, yokluğundan daha sevimlidir. Fakat bu hevesi, malın peşinde koşacak kadar ileri değildir. Mal kendiliğinden veya helal yoldan gelirse alır ve sevinir, peşinde koşmak ve yorulmak gerekirse onunla meşgul olmaz. Bu halin sahibi **kanaatkâr** diye isimlendirilir.

4. Mal peşinde koşmaması acındendir. Yoksa heveslidir. Yoru-
larak da olsa mal peşinde koşmaya bir yol bulursa durmaz koşar. Bu halin sahibi **haris** diye isimlendirilir.

5. Yiyecek ve içecekten mahrum, aç ve çıplak gibi, mahrum olduğu şeye muhtaç ve o mala yönelmeye mecbur olmasıdır. Mala hevesi ister zayıf olsun ister güçlü olsun bu halin sahibine **muzdar** denir.

Bu beş halin en yücesi birinci haldir, yani zühddür. Bu beş halin ötesinde başka bir hal daha vardır ki hallerin en yücesidir. Bu hal malın varlığının ve yokluğunun eşit olması halidir. Malı bulursa bununla sevinmez, kaybedince de rahatsız olmaz. Nitekim Aişe *radiyallahu anha*'ya bir defasında iki çuval para geldi ve o, bunların hepsini bir günde dağıttı. Cariyesi dedi ki: "Dağıttığın paralardan bir dirheme iftarımızı açacağımız bir et satın alamaz mıydın?" Aişe ona, "Önceden hatırlatmış olsaydın yapardım." dedi.

Bu durumda olan kimseye, bütün dünyaya sahip olsa bir zarar vermez. Çünkü o, serveti kendi elinde değil, Allah'ın hazinesinde görür. Bu halin sahibi **müstağni** diye isimlendirilir. Çünkü malın yokluğundan da, varlığından da etkilenmez. Dünyaya değer vermediği zaman dünyalığın varlığına da rağbet etmez, yokluğuna da rağbet etmez. O, kemalin zirvesindedir.

Ahmed b. Ebu'l-Havarî, Ebu Süleyman ed-Dârânî'ye şöyle dedi: Malik b. Dinar, Muğire'ye dedi ki: "Eve git ve bana hediye ettiğin bakır cezveyi al. Çünkü şeytan bana onu hırsız çalacak diye vesvese veriyor." Ebu Süleyman dedi ki: Bu, zahidliğin zayıflığından kaynaklanır. O, aldığı dünyalıktan aleyhine olacak şeyden yüz çevirmiştir. Maldan kaçmak ve ona değer vermemek zayıflar hakkında bir kemaldir. Peygamberler ve güçlü şahsiyetler hakkında ise malın varlığı da, yokluğu

da birdir. Zayıflar terkte kendisini örnek alsınlar diye güçlüler bazen maldan kaçtıklarını gösterirler. Allah en iyi bilendir.

MUTLAK OLARAK FAKİRLİĞİN FAZİLETİ

Fakirlerin methedildiği ayetlerde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Sadakalar özellikle, kendilerini Allah yoluna adadıkları için yüzünde (kazanç ve ticaret için) dolaşmayan (ve bu yüzden yoksul düşen) fakirlerin hakkıdır.”** (Bakara, 273) **“(Ganimetler), Allah’ın lütuf ve rızasını istedikleri için, Allah ve Rasûlüne yardım ettiklerinden dolayı yurtlarından ve mallarından sürülüp çıkartılan fakir muhacirler içindir.”** (Haşr, 8)

Bu konudaki rivayetler pek çoktur. Bunların bazıları şunlardır:

* Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: *“Cennetin kapısında durdum. Gördüm ki cennete girenlerin geneli fakirlerden oluşmaktadır. Zenginler ise (hesaba çekilmek için) alıkonulmuşlardır...”* (Buhari, Müslim)⁽⁴⁶⁴⁾

* Buhari ve Müslim’de geçen bir hadiste Ebu Hureyre’den Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *“Allah’ım! Muhammed’in ailesinin rızkını zaruri ihtiyaçları kadar ver.”*⁽⁴⁶⁵⁾

* Buhari ve Müslim’de Aişe *radiyallahu anha*’dan gelen bir rivayette o şöyle demiştir: Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*’in ailesi Medine’ye geldiği andan vefatına kadar üç gece arka arkaya buğday yemeğinden doya doya yememişlerdir.⁽⁴⁶⁶⁾

* Müslim’in müfred rivayetleri içinde Ömer *radiyallahu anh*’tan rivayet ettiği bir hadiste⁽⁴⁶⁷⁾ o şöyle demiştir: Gerçekten ben, Rasûlullah

⁽⁴⁶⁴⁾ Buhari (5196); Müslim (2736); Ahmed (5/205 ve 210), Üsame İbn Zeyd *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

⁽⁴⁶⁵⁾ Buharî (6460); Müslim (1055); Tirmizî (2362); Ahmed (2/232, 446, 471).

⁽⁴⁶⁶⁾ Buhari (5416); Müslim (6454); Ahmed (6/128, 156 ve 178), Aişe *radiyallahu anha*’dan rivayet edilmiştir.

⁽⁴⁶⁷⁾ Müslim (2978); Tirmizî (2373); Ahmed (1/24); İbn Mace (4146).

sallallahu aleyhi ve sellem'in karnını doyuracak kötü bir hurma bile bulamadan bütün gün boyunca kıvrandığını gördüm.

* Ebu Hureyre radiyallahu anh Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğunu rivayet etti: "Müminlerin fakirleri zenginlerinden beş yüz yıl önce cennete girecekler." (Tirmizî, sahih)⁽⁴⁶⁸⁾

* Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem Aişe radiyallahu anha'ya şöyle dedi: "Zenginlerle beraber olmaktan sakın!"⁽⁴⁶⁹⁾

* Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: "Kıyamet günü bir kul, Allah'ın huzuruna getirilir. Allah Teâlâ bir adamın dünyada bir adamdan özür dilemesi gibi ondan özür diler ve şöyle der: 'İzzet ve celalime yemin olsun ki sen Benim nazarımda değersiz olduğun için değil, fakat sana burada ikramlar hazırladığım için dünyayı senden esirgedim. Ey kulum, şu safların içine çık da bak! Kim Benim rızam için sana yedirmişse veya seni giydirmişse onun elinden tut, onu sana bağışladım.'"⁽⁴⁷⁰⁾

* Musa aleyhisselam'a denildi ki: "Fakirliğin yönelip geldiğini gördüğün zaman, 'Merhaba ey salihlerin şiarı!' de. Zenginliğin yönelip geldiğini gördüğün zaman 'Bir günah ki cezası peşin verildi.' de."

Ebu'd-Derda dedi: "Elinde iki dirhem olan kimsenin hesabı, elinde bir dirhemi olan kimsenin hesabından daha şiddetlidir."

Süfyan es-Sevrî'nin meclisinde fakirler, zenginlerin önünde otururlardı.

İbrahim İbn Edhem'e bir adam on bin dirhem para getirdi, fakat o kabul etmedi ve dedi ki: "İsmimi fakirler defterinden silmek mi istiyorsun?! Bunu yapamam."

(468) Tirmizî (2354); Ahmed (2/296, 343, 513); İbn Mace (4122); İbn Hıbban, *Mevarid* (567), bu hadis hasendir.

(469) Tirmizî (1781), bu hadisi Aişe'nin şu hadisinden tahrir etmiştir: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Aişe'ye şöyle dedi: "Cennet'te bana ulaşmak istiyorsan dünyadan bir yolcunun azığı kadarı sana yetsin. Zenginlerle beraber olmaktan sakın. Elbiseyi yama yapıncaya kadar eskimiş sayma." Bu hadisin senedinde Salih b. Hassan en-Nadrî vardır, metruktür. Hadisçiler zayıflığında ittifak etmişlerdir.

(470) Bu hadis sahih değildir. Bkz: *Şerhu'l-İhya* (9/278, 279).

* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “İslam ile hidayeti bulup da geçimi kendisine yeterli olan ve Allah’ın verdiği şeylere kanaat eden kimseye ne mutlu!”⁽⁴⁷¹⁾

Kanaat hakkında, hırsın ve tamahkârlığın kötülüğü hakkında burada tekrara ihtiyaç olmayacak şeyleri “Malın Kötülenmesi” bölümünde zikrettik. Buna ancak kuvvetli bir sabırdan sonra güç yetirilebilir.

FAKİRLİĞİN ZENGİNLİKTE ÜSTÜNLÜĞÜ

Fakirlikle zenginlik arasında bir tercih yapılmasına gelince bu konuda nakledilen rivayetlerin zahiri, fakirliğin daha faziletli olduğuna delalet ediyor. Fakat bu konuyu biraz açmak gerekiyor. Bize göre iki noktada şüphe ve ihtilaf olduğu düşünülebilir:

1. Malını hayır yollarında sarf eden ve şükreden zengin mi, yoksa haris olmayan ve sabreden fakir mi daha üstündür?

2. Hırslı fakir mi, yoksa hırslı zengin mi daha üstündür?

Çünkü kanaatkâr fakirin, hırslı ve cimri zenginden daha hayırlı olduğunda şüphe yoktur. Ve malını hayır yolunda sarf eden zenginin hırslı fakirden daha hayırlı olduğunda da şüphe yoktur. Eğer zengin, malını sadece mübah yollarda kullanıyorsa kanaatkâr fakir ondan daha faziletlidir.

Bu konudaki kapalılığı gidermek, bizzat kendisi sebebiyle değil de başka bir şey sebebiyle murad edilen şeylerde maksada bakmak gerekir. Çünkü fazilet ancak bununla belli olur. Dünyanın bizzat kendisi tehlikeli ve mahzurlu değildir, ancak Allah’a ulaşmaya engel olduğu için tehlikeli ve mahzurludur. Fakirliğin kendisi de bizatihi istenen bir şey değildir, fakat onda Allah’a ulaşmayı engelleyen bir şey olmadığı ve Allah’ı anmaktan alıkoyan bir meşguliyeti olmadığı için matluptur.

⁽⁴⁷¹⁾ Tirmizî (2350); Ahmed (6/19); Hâkim (1/34); el-Kudâî, *Müsnedü’ş-Şihab* (616); Taberânî, *el-Kebir* 17/305, 306 (786, 787), Fudale İbn Ubeyd *radiyallahu anh’tan* rivayet edilmiştir. Hadis sahihtir.

Süleyman *aleyhisselam* gibi zenginliği kendisini Allah'ı anmaktan alıkoymayan nice zengin vardır. Osman İbn Affan ve Abdurrahman İbn Avf da bunlardandır. *Allah onlardan razı olsun.*

Nice fakir de vardır ki fakirlikleri onları meşgul etmiş ve maksada (Allah sevgisine ve O'nunla ünsiyete) ulaşmaktan alıkoymuştur. Onu meşgul eden şey dünya sevgisidir. Çünkü dünya sevgisiyle Allah sevgisi bir arada bulunmaz. Bir şeyi seven, onunla meşguldür. İster ayrılık meşgul etsin, isterse vuslat meşgul etsin, fark etmez. Belki ayrılığın meşguliyeti daha çok olabilir. Bazen de vuslatın meşguliyeti daha fazla olur.

Dünya gafillerin maşukudur. Dünyalıktan mahrum olanlar onu elde etmeye uğraşırlarken, sahip olanlar da onu korumakla ve ondan zevk almakla meşguldürler. Daha büyük ve daha çok olanı dikkate alarak meseleyi ele alırsan; fakir, tehlikeden daha uzaktır. Çünkü bolluğun fitnessi darlığın fitnessinden daha şiddetlidir. Bulamamak da bir kurtuluştur. Çok azı müstesna bütün insanların yapısı böyle olunca şeriat da zenginliğin kötülüğünden ve fakirliğin faziletinden söz etmiştir. Fakirliğin faziletine delalet eden şeyler daha önce zikredilmiştir.

Bunlardan biri de İbn Abbas *radiyallahu anhum*a'dan rivayet edilen şu hadistir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “İki mümin cennetin kapısında karşılaşmışlar. Dünyada bunlardan birisi zengin, diğeri fakirmiştir. Fakir cennete sokulmuş, zengin ise Allah Teâlâ'nın dilediği kadar alıkonulmuş, sonra o da cennete sokulmuş. Fakir, cennette onunla karşılaşınca sormuş: ‘Kardeş! Seni engelleyen neydi? Vallahi öyle hapsedildin ki senin adına ben korktum.’ Zengin şöyle cevap vermiş: ‘Ey kardeş! Çok feci ve kötü bir şekilde alıkondum, sana ulaşınca kadar öyle terledim ki ekşi yiyip susamış bin deve içse oradan suya kanmış olarak çıkardı.’”⁽⁴⁷²⁾

Şunu bil ki sevilen şeyden ayrılmanın acısı şiddetlidir. Dünyayı sevdiğin zaman Allah'la buluşmak hoşuna gitmez. Dolayısıyla ölümle Allah'ın huzuruna varışın, istemediğin bir yere varmak ve sevdiğinden ayrılmak olur. Kim sevdiğinden ayrılırsa, ayrılıkta çektiği eziyet, onu

⁽⁴⁷²⁾ Ahmed (1/304), İsnadında meçhul ravi var. Bkz: *el-Mecme*, (10/263).

sevdiği ve ona bağlandığı nisbette olur. O halde hiç ayrılmayacağını kimseyi sevmen gerekir ki o da Allah'tır. Ayrılacağını dünyayı sevmemen gerekir.

FAKİRİN FAKİRLİĞİNDE RİAYET EDECEĞİ EDEPLER

Allah'ın imtihan ettiği/başına getirdiği fakirliğe hoşnutsuzluk gösterilmemesi gerekir. Bunun en iyisi memnun ve mutlu olmasıdır; içinden Allah'a tevekkül etmesi ve O'na güvenmesidir. Bunun aksi bir durum olduğu ve Allah'a değil de halka şikâyet ettiği zaman fakirlik onun için bir cezaya dönüşür. Dolayısıyla şikâyetini hiç izhar etmemeli, sadece if-fetini ve memnuniyetini izhar etmelidir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Bilmeyen, onları iffetlerinden dolayı zengin sanır.”** (Bakara, 273)

Fakirin zengine, zengin olduğu için tevazu göstermemesi ve onun meclisinde bulunmaya heveslenmemesi gerekir.

Yine fakirin fakirliği sebebiyle ibadetini ihmal etmemesi gerekir. Fakirlik onun ihtiyaç fazlasını infak etmesine de engel olmaz. Şüphesiz bu, az imkâna sahip olanın gösterdiği büyük bir gayrettir. Ebu Zer *radıyallahu anh*'tan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Dedim ki: “Ya Rasûlallah! Hangi sadaka daha faziletlidir?” Şöyle buyurdu: “Az imkâna sahip olan kimsenin büyük bir fedakârlıkla fakire gizlice verdiği sadaka daha faziletlidir.”⁽⁴⁷³⁾

FAKİRİN, İSTEMEDEN KENDİSİNE

VERİLEN SADAKAYI KABUL ETMESİNİN ADABI

Bir fakirin kendisine gelen şey hakkında şu üç şeyi gözetmesi gerekir: Malı, verenin maksudını ve onu almaktaki maksudını.

1. Kendisine verilen malın her türlü şüpheden uzak olması gerekir. Eğer herhangi bir şüphe bulunursa ondan sakınması gerekir.

Helal ve haram konusu işlenirken şüphenin dereceleri, sakınılması gereken şeyler ve müstehap olan şeyler anlatılmıştı.

⁽⁴⁷³⁾ Ahmed (5/178, 179); Ebu Davud et-Tayalisi (478), İsnadında Ebu Ömer veya Ebu Amr ed-Dimeşki olup *et-Takrib*'te ifade edildiğine göre zayıftır.

Verenin maksadına gelince; ya kendisini sevdiği için vermiştir ki o zaman bu bir hediyedir; eğer rüşvet değilse, içinde minnet de yoksa kabul etmesinde bir sakınca yoktur.

Ya sevap kazanmak maksadıyla vermiştir ki o zaman bir sadaka veya zekâttır. Bu durumda kendi niteliklerine bakmalıdır:

Bunu almaya hakkı var mıdır, yok mudur? Zekât almaya layık olup olmadığına şüpheyne düşerse bu bir şüphe mahallidir (şüpheli şeylerin hükmü geçerlidir). Eğer aldığı sadakaysa ve sadaka veren, onu dindar zannettiği için veriyorsa, iç dünyasına bakmalıdır. Eğer gizli olarak günah işleyen bir kimseye ve sadakayı veren eğer o günahı bilince kendisinden kaçacaksa ve Allah’a yaklaşmak için kendisine sadaka vermeyecekse böyle bir sadakayı almamalıdır. Nitekim kendisini âlim zannettiği için verirse, o da âlim değilse yine almamalıdır.

Ya da şöret, riya ve gösteriş maksadıyla vermiştir. Fakirin onun bu bozuk maksadını reddetmesi ve verileni almaması gerekir. Çünkü onu kabul ettiği zaman onun bu bozuk maksadını gerçekleştirmesine yardımcı olmuş olur.

Alanın kendi maksadına gelince; o da bunu almaya ihtiyacı olup olmadığına bakmalıdır. İhtiyacı yoksa almamalı, ihtiyacı varsa ve zikrettiğimiz şüphe ve afetlerden de uzaksa, efdal olan, almasıdır. Çünkü Ömer *radıyallahu anh*’tan rivayet edildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

“Göz dikmemene ve istememene rağmen sana gelen malı al! Böyle olmayan bir malı ise canın çekmesin.”⁽⁴⁷⁴⁾

Bir hadiste de şöyle buyrulmuştur: *“Kime bir beklentisi olmaksızın ve istemeksizin kardeşinden bir iyilik gelirse onu kabul etsin, reddetmesin. Çünkü o, Allah’ın ona sevkettiği bir rızıktır.”*⁽⁴⁷⁵⁾

⁽⁴⁷⁴⁾ Buhari (1473) ve (7163, 7164); Müslim (1045); Nesâî (5/105); Ahmed (1/17, 21, 40).

⁽⁴⁷⁵⁾ Ahmed (4 /221); Ebu Ya’la (925); Taberanî, *el-Kebir* (4124) Halid İbn Adiy el-Cühenî *radıyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. İbn Hıbban, *Mevarid* (854)’de onun sahih olduğunu söylemiştir. Bkz: *et-Terğib ve’t-Terhib* 2/16; *el-Mecme*, 3/100.

ZARURETSİZ İSTEMENİN HARAMLIĞI VE İSTEMEK ZORUNDA KALAN FAKİRİN ADABI

Şunu bil ki hem istemeyi men eden hem de ruhsat veren hadisler rivayet edilmiştir.

İstemeye ruhsat veren hadislerin bazıları şunlardır:

* Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “At üzerinde de gelse dilenci için bir hak vardır.”⁽⁴⁷⁶⁾

* “Haşlanmış bir paça ile de olsa dilenciyi boş göndermeyin.”⁽⁴⁷⁷⁾
Eğer istemek mutlak olarak haram olsaydı saldırıya uğrayanın düşmanına yardım etmesi ve yardım olarak ona bir şey vermesi caiz olmazdı.

İstemeyi men eden hadisler:

* İbn Ömer *radiyallahu anhum*a'nın rivayetine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu “Dilencilik, yüzünde bir parça et kalmadığı halde Allah’a kavuşuncaya kadar sizden birinizle devam edecektir.” (Buhari, Müslim)⁽⁴⁷⁸⁾

Yine Buhari ve Müslim’de geçen bir hadiste Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, utancından dolayı istememenin faziletinden söz etmiş ve şöyle demiştir: “Üstteki el, alttaki elden daha hayırlıdır.” Üstteki el veren el, alttaki el de isteyen eldir/isteyendir.⁽⁴⁷⁹⁾

⁽⁴⁷⁶⁾ Ahmed (1/201); Ebu Davud (1665); Ebu Ya’la (6784); Taberânî, *el-Kebir* (2893) Senedinde Ya’la b. Ebi Yahya olup İbn Hıbban’dan başka onu sika gören olmamıştır. Buna rağmen Hafız el-İrakî, es-Sehâvî ve diğer hadisçiler senedinin ceyyid olduğunu söylemişlerdir. Bkz: *Zeylül-Kavli'l-Müsedded*, (68-70) hadis hakkında uzun uzun söz etmiştir. Ve *Mecmeu’z-Zevâid*, (3/101).

⁽⁴⁷⁷⁾ Nesâî (5/81); Ebu Davud 81/262; Tirmizî (665); Ahmed (4/70 ve 5/381 ve 6/383); Buhari, *et-Tarih* (3/1/262); Taberânî, *el-Kebir* (24/220, 221); İbn Hıbban, *Mevarid* (825), Ümmü Becid *radiyallahu anha*’dan rivayet edilmiştir. Tirmizî dedi ki: Bu hadis hasen sahihtir. Bu konuda Ali, Hasen İbn Ali, Ebu Hureyre ve Ebu Ümame’den gelen rivayetler de vardır. *Allah hepsinden razı olsun*.

⁽⁴⁷⁸⁾ Buhari (473); Müslim (1040); Nesâî (5/94); Ahmed (2/15, 88).

⁽⁴⁷⁹⁾ Buhari (1429); Müslim (1033); Ebu Davud (1648); Dârimî (1659); Nesâî (5/61); Ahmed (2/67, 98) Abdullah İbn Ömer *radiyallahu anhum*a tarafından rivayet edilmiştir.

İbn Mesud *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilen bir hadiste Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “*Kim ihtiyacı olmadığı halde dilenirse, dilendiği şeyler kıyamet günü yüzünde tırmık izi veya yara olarak gelir...*”⁽⁴⁸⁰⁾ Hadis hasendir. Bu manada pek çok hadis vardır.

Bu konudaki kapalılığı gidermek için deriz ki: İstemek/dilenmek aslında haramdır. Çünkü dilenen kimse üç şeyden kurtulamaz:

1. Dilenmekle şikâyetini izhar etmiş olur.
2. Kendisini küçük düşürmüştür. Bir mümine kendini küçük düşürmek yakışmaz.
3. İsteddiği kişiyi genellikle rahatsız etmiş olur.

İstemek, sadece zaruret halinde ve zarurete yakın önemli bir ihtiyaç durumunda mübah olur. Mesela aç olan kişinin ölmekten veya hastalanmaktan korktuğu zaman istemesi, örtünecek bir şeyi olmayan açıktaki kişinin istemesi böyledir.

Önemli bir ihtiyaçla muhtaç durumda kalan kimseye gelince mesela adamın cübbesi vardır, fakat altında gömleği/iç çamaşırı yoktur, böyle birisi soğuktan, zaruret sınırına ulaşmayacak kadar rahatsız olacaktır. Yine yürümeye gücü yeten fakat meşakkatle yürüyebilen kimsenin binit kiralamak için birinden para istemesi caizdir, istememesi daha evladır. Ekmek bulup katık bulamayan kimsenin de istemesi kerahetle caizdir. Binite gücü yeten kimse hevdeç istediği zaman da hüküm budur.

Böyle durumlarda bir şey isteyeceği zaman Allah’a şükrünü göstermeli ve muhtaç bir kimsenin istediği gibi istememelidir. Bilakis şöyle demelidir: “Sahip olduklarımla ben zenginim, nefis benden elbisele-rimden daha üstün bir elbise istiyor. Bu ihtiyaçtan fazlasıdır ve nefsin fuzuli isteklerindendir.” Böyle söylemekle Allah’a şikâyet sınırının dışına çıkmış olur.

⁽⁴⁸⁰⁾ Ebu Davud (1626); Tirmizî (650); Nesâî (5/97); İbn Mace (1840); Darimî (1648); Ahmed (1/441). Hadis sahihtir.

Babadan, akrabadan, istemekle gözünden düşmeyeceği bir arkadaşan ya da malını değerli kimseler için hazırlamış cömert birinden istenmelidir. Böylece zillate düşmekten kurtulunur.

Sadece utandığı için verdiğini bildiği birinden bir şeyler alması caiz değildir. Aldıysa iade etmesi gerekir.

Fakirin, ancak ihtiyacı kadarını istemesi caizdir; oturacağı bir ev, örtüneceği bir elbise ve kendisini ayakta tutacak kadar bir yiyecek.

Bu şeylerde fazla özen göstermeden/ince eleyip sık dokumadan zaman geçirebileceği şeyleri gözetir. Her gün isteyeceği birini bulacağını bilirse bir günlük ve bir gecelik yiyecekten fazlasını istemesi caiz değildir. Kendisine verecek kimseyi bulamayacağından korkarsa veya isteyemeyeceğinden korkarsa daha fazlasını istemesi mübah olur.

Toplamda bir senelik ihtiyacından fazlasını istemesi caiz değildir. Hadiste zenginliğin elli dirhem⁽⁴⁸¹⁾ olarak belirlenmesi de bu esasa dayanır. Çünkü iktisatlı bir adama iktisat ettiği zaman bu miktar bir sene yeter. Fakat çocuğu çocuğu varsa bu miktar yetmeyebilir.

İSTEYENLERİN HALLERİ

Bişr el-Hâfî şöyle derdi: Fakirler üç kısımdır: “Bir kısmı istemeyen, verilse de almayan fakirdir ki, bunlar ruhanilerdir. Bir kısmı istemeyen, fakat verilirse alan fakirdir ki, bunlar cennet ehlindendirler. Bir kısmı da ihtiyacı olduğu zaman isteyen fakirdir ki, bunlar da amel defterleri sağından verilecek salihlerdendir.”

Allah rahmet eylesin Şeyh Cemaluddin⁽⁴⁸²⁾ şöyle dedi: Ben derim ki: Bu konuda en son söylenecek söz şudur: “Fakir, zamanını, istemeden geçirebilecek güce sahip olduğu zaman istemesi caiz değildir. Sıkıntı içinde geçirecekse bakarsın: Onun gibi biri tahammül edemezse ve

(481) Bir önceki dipnotta bu hadisin tahriri yapılmıştır. Bu hadisin devamında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e zenginliğin ölçüsü sorulmuş, o da “*Elli dirhem gümüş veya bunun değerinde altın.*” demiştir.

(482) Bu, *Minhacü'l-Kâsîdîn* müellifi Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Kuraşî'dir (İbnu'l-Cevzi'dir).

ölüm korkusu yoksa istemesi mübah, terk etmesi fazilettir; eğer dayanamazsa istemesi vacip olur.

Allah rahmet eylesin Süfyan es-Sevrî şöyle dedi: “Aç olup da ölünceye kadar istemeyen, cehenneme girer.”

İkinci Bölüm

ZÜHD

ZÜHDÜN HAKİKATİ, FAZİLETİ,

DERECELERİ VE KISIMLARI

Şunu bil ki: Dünyada zühd, ahiret yolcularının makamlarından şerefli bir makamdır. “Zühd,” bir şeyden yüz çevirip ondan daha hayırlı bir şeye yönelmektir. Yüz çevirilen şeyin herhangi bir yönden rağbet edilen/heves edilen bir şey olması şarttır. Rağbet edilmeyen ve aslında istenmeyen bir şeyden yüz çevirene “zahid” denmez. Mesela toprağı terk edene zahid denmez.

Özellikle dünyayı terk eden kimseye zahid isminin verilmesi âdet olmuştur. Allah’tan başka her şeyden yüz çeviren, kâmil bir zahiddir. Cennete ve cennet nimetlerine rağbet ederek dünyayı terk eden de zahiddir, fakat derece olarak birincinin altındadır.

Şunu bil ki, malı terk etmek, cömertlik, güçlü görünmek ve kalpleri fethetmek maksadıyla sarfetmek zühd değildir. Asıl zühd, ahiretin kıymetine nispetle dünyanın değersizliğini bilerek dünyayı terk etmektir.

Dünyanın eriyen bir kar gibi, ahiretin de kalıcı bir inci gibi olduğunu bilen kimse, dünyayı verip karşılığında ahireti satın almayı çok ister. Allah’ın şu ayetleri buna delalet etmektedir:

“De ki dünya geçimliği azdır. Ahiret Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için daha hayırlıdır.” (Nisa, 77)

“Sizin yanınızdaki tükenir, ama Allah’ın yanındaki kalıcıdır.”
(Nahl, 96)

ZÜHDÜN FAZİLETİ

Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Onlardan, farklı kimselere, sırf kendilerini sınamak için verdiğimiz dünyanın aldatıcı nimetlerine asla imrenme!”** (Taha, 96)

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: *“Kim ki arzusu, amacı dünya olursa Allah o kimsenin aleyhine olacak şekilde işini darmadağın eder, fakirliğini iki gözünün arasında kılar (yani dünyalığı elde etmek uğrunda sıkıntılar çeker, ihtirası da dinmez) ve dünya(nimet ve malın)dan kendisi için (kaderinde) yazılmış olan miktardan başka hiçbir şey ona gelmez. Kimin niyeti, arzusu âhiret olursa Allah o kimse için (dağınık) işini toparlar (düzenler), zenginliğini kalbine yerleştirir, dünya (nimetleri ile malı) da boyun eğerek ona doğru gelir.”*⁽⁴⁸³⁾

Hasen el-Basri şöyle dedi: “Zühd ehli haricindeki insanlar çıplak olarak haşredilirler.” Bir de şöyle demiştir: “Kimi insanlar dünyaya değer verdiler. Ama dünya onları darağacında sallandırdı. Dünyaya değer vermeyin, hakir görün! Zira ona değer vermediğin takdirde en mutlu sen olursun!”

Fudayl dedi ki: “Bütün kötülükler bir eve toplandı ve dünya sevgisi onun anahtarı oldu. Bütün hayırlar da bir evde toplandı, onun anahtarı da dünyaya değer vermemek oldu.”

Seleften biri dedi ki: “Dünyaya değer vermemek kalbi ve bedeni rahatlatır, ona rağbet etmek ise üzüntüyü ve endişeyi çoğaltır.”

ZÜHDÜN DERECELERİ VE KISIMLARI

İnsanlardan bir kısmı çok istekli olduğu halde dünyaya değer vermez, nefisleriyle mücadele ederler. Bunlara “zahid olmaya çalışan” anlamında **mütezehehid** denir. Bu, **zühdün başlangıcıdır**.

⁽⁴⁸³⁾ İbn Mace (4105); Ahmed (5/183); İbn Hibban, *Mevarid* (72) Zeyd İbn Sabit *radıyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Şahitleriyle birlikte hadis sahihtir.

İkinci derecesi nefsini zorlamadan, isteyerek dünyadan yüz çevirmektir. Fakat o zühdünü görür ve ona meyleder. Neredeyse kendisini beğenecek duruma düşer. Kendisi için değerli olan bir şeyi ondan daha değerli olan başka bir şeyi elde etmek için terk ettiğini bilmektedir. Tıpkı iki dirhemi almak için bir dirhemden vazgeçen kimse gibidir. Bu da noksandır.

Üçüncü derecesi en yükseğidir, isteyerek terk etmek ve zühde değer vermemektir. Bir şeyi terk ettiği görüşünde değildir. Çünkü o, dünyanın hiçbir şey olmadığını bilmektedir. Dolayısıyla o, bir paçavrayı terk edip mücevheri alan kimse gibidir. O bunu bir takas olarak görmez. Çünkü dünya, ahiret nimetlerine nispetle, bir mücevhere nispetle paçavranın değerinden daha değersizdir. Zühdde kemal budur.

Şunu bil ki, dünyayı terk eden kimsenin durumu, padişahın kapısında duran bir köpek tarafından o kapıdan içeri girmesi engellenen kimsenin durumu gibidir. O kişi köpeğe bir lokma ekmek atar, bununla onu meşgul eder, bu esnada içeri girer ve padişaha yaklaşır. Acaba böyle bir kimsenin nail olacağı nimetler karşılığında padişahın köpeğine attığı bir lokma ekmekle kendisini onun katında güçlü gördüğü düşünülebilir mi?

Şeytan, Allah'ın kapısında bir köpektir. Kapı açık, perde kalkmış olmasına rağmen insanların girmesine engel olur. Dünya bir lokma gibidir. Hükümdarın ikramına nail olmak için onu terk eden kimse ona nasıl meyleder? Sonra bin sene bile yaşasa her şahsa dünyadan teslim edilen şeyler, ahiret nimetine göre bir lokmanın dünya hükümrânlığına nispetinden daha azdır. Çünkü fani, bâkiye nispet edilmez. Nasıl nispet edilsin ki ömür kısadır, dünya lezzetleri bulanıktır.

Rağbet edilen şeye nispetle zühdün kısımları üç derecedir:

1. Azaptan, hesaptan ve insanın önündeki korkulardan kurtulmak için heves edilen zühddür. Bu, korkanların zühdüdür.

2. Sevap kazanmak ve vaat edilen nimetler için heves edilen zühddür. Bu, umut sahibi olanların zühdüdür. Bunlar bir nimet için başka bir nimeti terk etmişlerdir.

3. Zühdün en yüksek derecesidir. Bu, ne elemelerden kurtulmak ne de lezzetlere nail olmak için rağbet edilen zühddür, sadece Allah'a kavuşmak arzusuyla heves edilen zühddür. Bu, ihsan sahibi âriflerin zühhdüdür. Cennet lezzetlerine nispetle Allah'a nazar etmenin lezzeti, bir serçeye hâkim olup onunla oynamanın lezzetine nispetle dünya hükümranlığına sahip olmanın lezzeti gibidir.

HAYATIN ZARURİ İHTİYAÇLARI HAKKINDA ZÜHDÜN AYRINTILARI

Zaruri ve önemli ihtiyaçlar yedi tanedir: Yiyecek, giyecek, mesken, ev eşyası, nikâhlı eş, mal ve makam.

1. Yiyecek. Zahidin bu konudaki gayreti, lezzet maksadı olmaksızın vücuduna uygun şeylerden açlığını giderecek kadarını temin etmek yönünde olmalıdır. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Allah'ın kulları bolluk ve lüks içinde yaşayan kimseler değildir.”*⁽⁴⁸⁴⁾

Allah razı olsun Hz. Aişe, Urve'ye şöyle dedi: “Aylar geçerci de Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in evinde hiç ateş yanmazdı.” Urve dedi ki: “Ey halacığım! Ne ile yaşardınız?” Aişe dedi ki: “İki siyah; su ve hurma ile.”⁽⁴⁸⁵⁾

Bu konudaki hadisler çoktur ve meşhurdur. Zahidlerin çoğu yemek konusunda sert (yenilmesi zor) yiyecekleri tercih ederlerdi. İçlerinde buna dayanamayanlar da vardı. Sevrî güzel yiyecekler yedi. Bazen yolculuğunda yanında kızartılmış et ve faluzeç isimli bal helvası bulundururdu.

Özet olarak zahid, vücudu/bedeni için yararlı olacak şeylere yönelir, asla lükse ve israfa kaçmaz. Fakat vücutlar da muhtelifdir, bazıları sertliğe ve zorluğa dayanamaz. Bazı insanlar vücutlarını güçlendirmek için yiyecek depo edebilirler. Bu onları zühdden çıkarmaz.

⁽⁴⁸⁴⁾ Ahmed (5/243, 244); Ebu Nuaym, *el-Hilye*, (5), (155), Muaz b. Cebel *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Hadis sahihtir.

⁽⁴⁸⁵⁾ Buhari (6454); Müslim (2972) (27). Faydanın tamam olması için bkz: *Camiu'l-Usûl* (2792).

es-Sebtî, cumartesi günleri çalışır ve o gün kazandığını bir hafta boyunca yedi.

Davud et-Tâî'ye yirmi dinar miras kaldı, onu yirmi sene harcadı.

2. Giyecek. Zahid, sıcaktan ve soğuktan korunabileceği ve avret yerlerini örtebileceği giysilerle yetinir. Giyecekte güzelliğin bulunmasında bir sakınca yoktur. Ancak zaruret miktarından şöhrete dönüşmemelidir. Selefın çoğu sert ve kaba elbise giyerdi, sonra kaba elbise giymek meşhur oldu.

Ebu Burde'den şöyle rivayet edildi: Aişe *radıyallahu anha* bize bir yün elbise ve sert/kaba bir izar çıkardı ve şöyle dedi: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bu ikisinin içinde ruhunu teslim etti." (Buhari, Müslim)⁽⁴⁸⁶⁾

el-Hasen'den şöyle rivayet edilmiştir: Ömer *radıyallahu anh* hali-feyken hutbeye çıktığında üzerinde yirmi tane yaması olan bir elbise vardı.

3. Mesken. Zahid için meskenin üç derecesi vardır.

En yükseği, kendisi için özel bir yer aramaması, bilakis Suffe As-habı gibi mescit köşelerinde kanaat etmesidir.

Ortası: Kendisi için özel bir yer aramasıdır. Mesela kamıştan bir kulübe veya baraka gibi bir mesken onun için yeterlidir.

Zühdde meskenin en aşağısı, bina halindeki bir odadır. Evin geniş ve tavanının yüksek olmasını isterse meskende zühd sınırını aşmış olur. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kerpiç üstüne kerpiç koymadan vefat etmiştir.

el-Hasen dedi ki: Ben Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in evlerine girdiğim zaman başım tavana değdi. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "Bir müslüman, harcadığı her şeyden dolayı sevap alır, sadece şu toprağın içine gömdüğün harcama hariç."⁽⁴⁸⁷⁾

⁽⁴⁸⁶⁾ Buhari (5818); Müslim (2080); Ebu Davud (4036); Tirmizî (1733); Ahmed (6/131).

⁽⁴⁸⁷⁾ Buhari (5682); Tirmizî (2485); İbn Mace (4163); el-Humeydî (154); Taberânî, *el-Kebir* (3633); Müslim (2681), başka bir lafızla. Habbab b. Eret'ten rivayet edilmiştir.

Allah rahmet eylesin İbrahim en-Nehâî dedi ki: "Bina ihtiyaca yetecek kadar olduğu zaman sevabı da yoktur, günahı da yoktur."

Özet olarak, zaruret miktarı olması murad edilen her şeyin zühd sınırını geçmemesi gerekir.

4. Ev eşyası. Zahidin bunlarda topraktan yapılmış kaplarla yetinmesi ve maksatlarında tek bir kabı kullanması gerekir. Yani yemek için de, içmek için de tası kullanır. Aletlerin sayısı birden fazla olursa veya kaliteli ve lüks olursa zühdün dışına çıkmış olur.

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yaşantısına bakmalıdır. Müslim'in *Sahih*'inde Ömer İbnu'l-Hattab *radıyallahu anh*'tan rivayet edilen bir hadiste o şöyle anlatmaktadır: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanına girdim. Bir hasırın üzerinde yatıyordu. Hasır yan tarafında iz bırakmıştı. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in kilerine baktım, bir de ne göreyim: Bir avuç arpa! Bir ölçek kadar bir şey." Buhari'nin rivayetinde şöyle geçer: "Vallahi gözün dönüp de tekrar bakacağı hiçbir şey görmedim." Hadis, Müslim'in *Sahih*'inde meşhurdur.⁽⁴⁸⁸⁾

Ali *radıyallahu anh* şöyle dedi: "Ben Fatıma ile evlendiğim zaman koç derisi bir sergiden başka eşyamız yoktu. Gece onun üzerinde yatar, gündüz de su beygirini onun üzerinde yemlerdik. Bir hizmetçimiz yoktu. Fatıma hamur yoğururdu, çektiği zorluktan dolayı perçemindeki saçları hamur çanağının kenarına vururdu."

Bir adam, Ebu Zer *radıyallahu anh*'in yanına girdi ve evinin içine göz gezdirmeye başladı. Sonra dedi ki: "Ey Ebu Zer! Bakıyorum da evinde hiçbir eşya göremiyorum!" Ebu Zer dedi ki: "Benim bir evim daha var, bütün değerli eşyalarımı oraya gönderdim." Adam dedi ki: "Ama burada olduğun müddetçe bazı eşyalara ihtiyacın olacak." Bunun üzerine Ebu Zer dedi ki: "Bu evin sahibi bizi burada bırakmaz."

5. Nikâhlı eş. Evlenmenin ve birden fazla evlenmenin zühd için bir anlamı (olumsuz bir etkisi) yoktur.

⁽⁴⁸⁸⁾ Bkz: *Sahihu Müslim* (1479). Bunun benzeri *Fethu'l-Bari*, (8/503)'te geçmektedir.

Sehl İbn Abdullah dedi ki: "Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e kadınlar sevdirmişti."

Ali *radiyallahu anh* sahabenin en zahidlerinden biri olduğu halde dört tane karısı ve ondan fazla cariyesi vardı.

Ebu Süleyman ed-Darânî dedi ki: "Seni meşgul edip Allah'a karşı vazifelerinden alıkoyan aile, mal, çocuk vs. her şey felakettir."

Bu konudaki kapalılığı ortadan kaldırmak için deriz ki: Şehveti galip gelen ve nefsinden korkan kimseye evlenmek yardımcı olur. Fakat nefsinden korkmayan kimse için evlenmenin mi, yoksa ibadetin mi daha faziletli olduğu konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. İnsanlar da bu konuda farklı farklıdır. Kimisi ailesini geçindirecek helal kazanca sahip olduğu halde çocuk sahibi olmak için evlenir. Bu evlilik onun dinine zarar vermez, kalbini parçalamaz/meşgul etmez. Bilakis evlilik onun gayretini toplamasına, gözünü haramdan sakınmasına ve düşüncesinin geri gelmesine sebep olur. Fazilette gaye budur. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in durumu, Ali *radiyallahu anh*'in durumu ve onların yolundan gidenlerin durumu buna göre yorumlanır. Zühdü, evlenme zevkini terkte görenlerin sözlerine de iltifat edilmez. Çünkü bu (zevk), dolaylı ve maksada bağlı olarak gerçekleşir.⁽⁴⁸⁹⁾

Seleften bazıları evlenirken güzelliği az olan kadınları tercih ederlerdi. Onların bu tavırları, tercih ettikleri bu kadınların dine daha meyilli, masraflarının daha az ve işleriyle ilgilenmenin daha kolay olmalarına yorumlanır. Güzel kadınlar bunlardan farklıdır. Onlar erkeğin kalbini daha çok meşgul ederler ve daha fazla nafaka isterler, bu da mümkün olmayabilir.

Malik b. Dinar dedi ki: "Birisi evlenmeye niyetlenir de kabilenin meşhur ve güzel kıızıyla evlenirse, o da 'Yünlü veya ipekli elbiseler istiyorum.' derse onun dinini yok eder."

(489) Yani evlilikten maksat, neslin devamıdır. Evlilikten alınacak zevk dolaylı olarak ve bu maksada bağlı olarak gerçekleşir. -çeviren-

6. Mal. Bu, geçim için bir zarurettir. O halde zahid, vaktini geçirebilecek kadarlık bir malla yetinmelidir. Salihlerin içinde ticaretle meşgul olup iffetli (el açmadan) yaşamayı gaye edinen kimseler vardır.

Hammad b. Seleme dükkânını açtığı ve iki habbe kazandığı zaman kalkar giderdi.

Said İbn el-Müseyyeb zeytinyağı ticareti yapardı. Ölürken geride dört yüz dinar bıraktı ve dedi ki: “Bunları ırzımı ve dinimi korumak için bıraktım.”

7. Makam, mevki ve itibar. İnsanın hizmetçisinin gönlünde de olsa bir mevkiye ve itibara ihtiyacı vardır. Zahidin zühd ile meşgul olması, kendisine gönüllerde bir mevki hazırlar. Bunun şerrinden sakınması gerekir.

Özet olarak zorunlu ihtiyaçlar, dünyalık demek değildir. Seleften pek çoklarına helal mal arz edilirdi, fakat onlar “Biz bunu almayız, dinimizi bozmasından korkarız.” derlerdi.

ZÜHDÜN ALAMETLERİ

Malı terk edenin zahid olduğunu zannedersin, hâlbuki öyle değildir. Zira zahidlikle övülmeyi sevenlerin malı terk etmeleri ve geçim darlığı ve sıkıntılı bir hayat içinde olduklarını göstermeleri kolaydır. Riya bölümünde de zikredildiği gibi kendilerini manastırlara kapatan, az yiyen ve övünme arzusuyla kuvvet bulan nice rahip vardır.

Nefsin hazlarında zühdün tam olması için hem zaruri ihtiyacın fazlası malda hem de makam ve mevkide zahid olmak gerekir. Zühdü anlamak ilkin zordur.

İbnu'l-Mübarek dedi ki:

Zühdün en faziletlisi, zühdü gizlemektir. Bu konuda şu üç alamete dayanmak gerekir:

1. Var olana sevinmemek, kaybolana da üzülmemek. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “**Kaybettiklerinize üzülmeyesiniz ve Allah’ın size verdikleriyle de şıarmayasınız.**” (Hadid, 23)

2. Kendisini yereni de, öveni de eşit görmesi. Bu makam ve mevki, zühdünün alametidir.

3. Allah ile ünsiyet etmesi ve kalbinde itaatin tadının galip olması.

Dünya sevgisi ve Allah sevgisi kalpte tıpkı bir bardaktaki su ve hava gibidir. Su girdiği zaman hava çıkar. İkisi bir arada bulunmaz.

Birisine denildi ki: “Zühd onları nereye götürdü?” Şöyle cevap verdi: “Allah ile ünsiyete.”

Yahya b. Muaz dedi ki: “Dünya bir gelin gibidir, kim onun peşinde koşarsa onu süsler, kim ondan yüz çevirirse onun yüzünü karartır, saçını başını yolar ve elbisesini yırtar. Arif kişi, Allah ile meşgul olur, dünyaya iltifat etmez.”

Zühdün hakikati ve hükümleri konusunda zikretmek istediklerimiz bunlardır.

Zühd, ancak tevekkülle tamam olduğuna göre şimdi inşaallah o konuyu açıklamaya başlayalım.

Övgü, salât ve selam, yaratılanların en hayırlısı ve karanlıkların aydınlatıcısı Ahmed’e olsun.

* * *

35- TEVHİD VE TEVEKKÜL

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “**Müminler sadece Allah’a tevekkül etsinler.**” (Âl-i İmran, 122) “**Kim Allah’a tevekkül ederse Allah ona yeter.**” (Talak, 3)

Bir hadiste Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ümmetinden yetmiş bin kişinin hesaba çekilmeden cennete gireceklerini belirttikten sonra şöyle dedi: “*Onlar vücutlarına dağlama yaptırmayanlar, rukye yapmayanlar, uğursuzluk inancı taşımayanlar ve sadece Rable-rine tevekkül edenlerdir.*” (Buhari, Müslim)⁽⁴⁹⁰⁾

Ömer İbnu’l-Hattab *radiyallahu anh*’dan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şöyle buyurduğunu işittim: “*Eğer siz Allah’a hakkıyla tevekkül etmiş olsaydınız, O, sabahleyin aç gidip akşamleyin tok dönen kuşlar gibi sizi de rızıklandırırdı.*”⁽⁴⁹¹⁾

Peygamberimiz *sallallahu aleyhi ve sellem* dualarından birinde şöyle derdi: “*Allah’ım, Senin sevdiğin amellerde Senden beni başarılı kılmanı, Sana tevekkülde samimiyeti ve Sana hüsn-ü zan beslemeyi isterim.*”⁽⁴⁹²⁾

Tevekkül, tevhidin üzerine bina edilir. Tevhid de üç tabakadır:

1. Kalbin, vahdaniyeti tasdik etmesidir. Vahdaniyet şu sözün tercümesidir: “Allah’tan başka hak ilah yoktur, sadece O vardır. O’nun

⁽⁴⁹⁰⁾ Buhari (3410) vd. bölüm ve bablarda; Müslim (220); Tirmizî (2448); Darimî (2810); Ahmed (1/271), İbn Abbas *radiyallahu anhuma* tarafından rivayet edilmiştir.

⁽⁴⁹¹⁾ Tirmizî (2345); Ahmed (1/30, 52); İbn Mace (4164); Ebu Nuaym, *el-Hilye*, (10/69); Ebu Ya’la (247); el-Kudâî, *Müsnedü’ş-Şihab* (1444). İbn Hıbban (2548) ve Hâkim (4/318) bunun sahih olduğunu söylediler, Zehebî de bunu kabul etti. Onların dediği gibi bu hadis sahihtir.

⁽⁴⁹²⁾ Eb Nuaym, *el-Hilye*, el-Evzâi’den mürsel olarak ve el-Hakim et-Tirmizî, Ebu Hureyre *radiyallahu anh*’tan merfu olarak rivayet etmiştir. İsnadı zayıftır.

ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'nadır ve O'nun her şeye gücü yeter." Bu lafızları tasdik eder, fakat delilsiz olarak tasdik eder. Bu, halkın itikadıdır.

2. Muhtelif eşyayı görmesi, fakat onların "bir"den çıktığını görmesidir. Bu mukarreblerin (Allah'a yakın olanların) makamıdır.

3. İnsanın basireti açıldığı zaman Allah'tan başka failin olmadığını görmesidir ve başkasına bakmaması, bilakis sadece O'ndan korkması, O'na ümit bağlaması, O'na güvenmesi ve O'na tevekkül etmesidir. Çünkü gerçekte tek fail O'dur. O her türlü noksanlıktan münezzehtir. Her şey O'nun emrine amadedir. Ekinin bitmesinde yağmura güvenilmez. Yağmurun yağmasında buluta güvenilmez. Geminin seyrinde rüzgâra güvenilmez. Buna güvenmek işlerin gerçek yüzünü bilmektir. Kendisi için gerçeklerin perdesi açılan kimse, rüzgârın kendi kendine hareket edemeyeceğini, hareket ettirecek bir güce muhtaç olduğunu bilir. Bu yüzden kulun, kurtulmak için rüzgâra güvenmesi, tıpkı boynu vurulmak için yakalanan kimsenin, kendisini affetmek için ferman yazan sultana değil de mürekkebe, kâğıda ve fermanın yazılışında kullanılan kaleme güvenmesine ve "şu kalem olmasaydı kurtulamazdım" demesine benzer. Kurtuluşu kalemi hareket ettirene değil, kaleme bağlar. Bu tam bir cehalettir. Kim kalemin aslında hiçbir hükmü olmadığını bilirse, kaleme değil, kâtime teşekkür eder. Bütün mahlûkatın Yaratıcının emrine amade olması, kalemin kâtime emrine amade olmasından daha açık ve nettir. Sebeplerin yaratıcısı olan ve dilediği şeyi mutlaka yapan Allah her türlü noksanlıktan münezzehtir.

TEVEKKÜLÜN HALLERİ VE

TEK BAŞINA TEVEKKÜLÜN AMELLERİ

"Tevekkül," "vekâlet" kelimesinden türemiştir. "Bir kimse işini filan kimseye havale etti" anlamında "وكل فلان أمره الى فلان" denilir.

"Tevekkül;" kalbin, tevekkül edilene güvenmesidir. İnsan, başkasına, ancak onda şefkat, kuvvet ve hidayet gibi şeylerin olduğuna inandığı zaman tevekkül eder. Bunu bildiğin zaman Allah'a tevekkülü de

buna kıyas et. Gönlünde kesin ve değişmez bir inançla Allah'tan başka fail olmadığına inandığın zaman, bununla beraber O'nun tam bir ilim, kudret ve rahmet sahibi olduğuna, O'nun kudretinin ötesinde başka bir kudret, ilminin ötesinde başka bir ilim ve rahmetinin ötesinde başka bir rahmetin olmadığına da inanırsan şüphesiz kalbin de sadece O'na tevekkül eder/sadece O'na dayanır ve güvenir, hiçbir şekilde O'ndan başkasına yönelmez. Nefsinde bu durumu hissetmezsen bunun sebebi şu iki şeyden biridir:

Ya bu hasletlerden herhangi birine kesin inancında bir zayıflık vardır, ya da korkunun kalbi kaplamasıyla ve kalbine hâkim olan vehimlerin tedirginliğiyle kalbinde bir zayıflık vardır. Çünkü kalp yakinde bir eksiklik olmadığı halde vehmin varlığıyla ve ona itaat ederek bazen tedirgin olabilir. Çünkü bal yiyen bir kimsenin yanında bal eğer bir pislığe benzetilirse fıtratı itibarıyla ondan nefret edebilir ve onu yemesi imkânsız hale gelebilir.

Akıllı kişi bir ölüyle birlikte aynı kabirde, yatakta veya evde gecele-meye zorlanırsa, her ne kadar onun ölü ve cansız olduğunu kesin olarak bilse de onun tabiatı bundan ürker. Hâlbuki onun tabiatı cansız varlıklardan ürkmeyiz. Bu, kalpteki bir korkudur. Çok az insanın kendini kurtarabileceği bir tür zayıflıktır. Bu korku bazen onu hasta edecek kadar güçlü olur. Hatta kapılar sımsıkı kapalı olduğu halde bir evde tek başına gecele-mekten bile korkar hale gelir.

O halde tevekkül, ancak güçlü bir kalp ve güçlü bir yakînle tam olur. Senin için tevekkülün manası açıklığa kavuştuğu zaman “tevekkül” diye isimlendirilen hali de bilmiş olursun. Bil ki bu halin kuvvet ve zayıflık yönünden üç derecesi vardır.

Birinci derece, bizim söylediğimizdir. O da kişinin Allah hakkındaki halinin, O'nun kefaletine ve yardımına güven hali olmasıdır. Tıpkı vekile güvenirken içinde bulunduğu hal gibi.

İkinci derecesi daha kuvvetlidir. Allah ile olan halinin çocuğun annesi ile olan hali gibi olmasıdır. Çocuk annesinden başkasını tanımaz, başkasına sığınmaz, başkasına güvenmez. Başına bir iş geldiği

zaman aklına ilk önce annesi gelir ve dilinden ilk dökülen sözcük "Vay anam!" sözcüğüdür. Kim zihnini ve dikkatini Allah'a verirse, Allah'a nazar eder, O'na güvenirse çocuğun annesine bağlanması gibi o da Allah'a bağlanır ve gerçek bir mütevekkil olur.

Birinciyle ikinci derece arasındaki fark bu derecedekinin, tevekkülünden fena bulan bir mütevekkil olmasıdır. Çünkü o tevekkül edilen-den başkasına yönelmez, kalbinde bir başkasının yeri yoktur.

Birincisi ise zorlama ve çalışmayla mütevekkildir, tevekkülünden fani değildir. Tevekkülüne iltifat eder, önem verir. Bu, sadece tevekkül edileni/Allah'ı gözetmekten alıkoyan bir meşguliyettir.

Üçüncü derecesi ise ilk ikisinden daha yüksek bir derecedir. Allah'ın huzurunda, yıkayıcısının önündeki ölü gibi olmasıdır. Ölüden farkı, sadece kendini ölü görmemesidir. Bu, annesiyle beraber olan çocuğun halinden farklıdır. Çünkü çocuk annesine sığınır, bağırır ve annesinin eteğine sarılır.

Bu haller insanlarda bulunur, ancak özellikle üçüncü halin devamlı olması uzak bir ihtimaldir.

TEVEKKÜL SAHİPLERİNİN AMELLERİ

İnsanlardan bazıları tevekkülün, bedenle çalışmayı, kalple tedbiri terk etmek, atılmış bir paçavra gibi yere düşmek ve bir et gibi tezgâhın⁽⁴⁹³⁾ üzerine bırakılmak anlamına geldiğini zannedebilirler. Bu, cahillerin bir zannıdır. Bu, dinde haramdır.

Din ve şariat, tevekkül edenleri övmüştür. Tevekkülün etkisi kulun hareketlerinde ve maksadına yönelik gayretinde kendini gösterir. Kulun gayreti ve çalışması, ya mevcut olmayan bir menfaatin celbine yönelik olur, kazanç ve kâr gibi; ya mevcudu korumaya yönelik olur,

(493) "Tezgâh" diye tercüme ettiğimiz bu kelime kitabın Arapçasında *وضم* olarak geçer. *الوضم* / Üzerine et konulup onu yerden koruyan tahta veya hasırdan yapılmış her şeydir. Şair Reşid Ramiz el-Anzî bu kelimeyi bir şiirinde şöyle kullanır:

"Ne deve çobanıdır ne koyun çobanıdır,
Ne de kasaptır tezgâhın üstünde duran."

biriktirip depolamak gibi; ya henüz gelmemiş bir zararı defetmeye yönelik olur, hırsız defetmek gibi ya da gelmiş bir zararı defetmeye yönelik olur, hastalığı tedavi etmek gibi. Kulun hareketleri bu dört maksadın dışına çıkmaz:

1. maksat: Faydalı şeyleri elde etmek. Biz deriz ki kendileriyle menfaatlerin celbedildiği sebeplerin üç ayrı derecesi vardır:

a) Allah'ın takdir ve dilemesiyle kesintisiz ve değişmez bir şekilde neticelerin bağlı olduğu sebepler gibi kesin sebeplerdir. Mesela sen aç olduğun zaman yemeğin senin önüne konması bunun bir örneğidir. Sen açken yemek önüne konduğu zaman sen o yemeğe elini uzatmaz da "Ben tevekkül sahibiyim, tevekkülün şartı gayret ve çalışmayı terk etmektir, eli yemeğe uzatmak bir çalışmaktır, onu çiğnemek ve yutmak da bir gayreti gerektirir." dersen bu tam bir deliliktir, tevekkülle hiçbir ilgisi yoktur. Sen yemek yemeden Allah'ın sende bir tokluk yaratmasını, yemekte sana doğru bir hareket yaratmasını veya onu çiğneyecek ve midene ulaştıracak bir meleği senin emrine vermesini beklediğin zaman Allah'ın sünneti konusundaki cehaletini göstermiş olursun.

Yine aynı şekilde sen ekin ekmezsen ve Allah'ın sana tohumuz bitki yaratmasını veya cinsel ilişki olmaksızın eşinin doğurmasını istersen bunların hepsi deliliktir. Bu durumda çalışmayı terk etmek tevekkül değildir. Bilakis burada tevekkül, ilim ve haldir.

İlim, Allah Teâlâ'nın; yemeği, eli, sebepleri ve hareket gücünü yarattığını ve O'nun seni yedirdiğini ve içirdiğini bilmendir.

Hal ise kalbinin huzurunun ve itimadının Allah'ın lütfuna olmasıdır, ele ve yemeğe değil. Çünkü bazen el kuruyabilir, hareket iptal olabilir. Bazen Allah sana yemek üzerinden galip gelen birini musallat edebilir. Bu bilindiği zaman el uzatılmalıdır. İşte tevekkül budur.

b) Kesin olmayan fakat genelde onlar olmadan neticelerin meydana gelmediği sebeplerdir. Bunun örneği şehirlerden ve kafilelerden ayrılıp insanların nadiren uğradığı çöllere yanında azık olmadan yolculuk yapan kimsedir. Böyle yapan kimse Allah ile savaşıyor kimse gibidir. Yaptığı iş yasaklanmış, azık taşıması emredilmiştir. Çünkü Rasûlullah

sallallahu aleyhi ve sellem yolculuğa çıktığı zaman yanına azık almıştı ve Medine'ye hicret ederken bir rehber kiralamıştı.⁽⁴⁹⁴⁾

c) Görünürde kesin olmayan fakat neticelere ulaştıracakmış algısını uyandıran sebeplere sarılmaktır. Mesela para kazanmanın detaylarında ve çeşitli yönlerinde ince tedbirleri derinliğine araştırıp uygulamaya koyan kimsenin maksadı sahih ve yaptığı iş dine aykırı değilse tevekkülün dışına çıkmış olmaz. Fakat geçimi için ihtiyacından fazla şeyleri elde etmek için uğraştığı zaman hırslı kişiler arasına katılabilir.

Kazanç yollarını terk etmek tevekkül değildir. Bu, ancak rahatı tercih eden ve tevekkülü bahane eden tembellerin işidir.

Ömer *radiyallahu anh* şöyle demiştir: "Mütevekkil tohumu toprağa atıp Allah'a tevekkül eden kimsedir."

2. maksat: (Mevcudu korumak için) depolamak ve biriktirmek suretiyle sebeplere başvurmak. Helal bir azık bulan kimsenin benzeri bir azığı kazanmaya çalışması zihnini toplamasına engel olacaksa (zikrullahtan alıkoyacaksa), özellikle de çocuğu çocuğu olduğu zaman saklaması ve depolaması onu tevekkülden çıkarmaz.

Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Ömer *radiyallahu anh'tan* rivayet edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Nadiroğullarından kendisine ganimet olarak verilen hurmaları satar ve ailesinin bir senelik yiyeceğini tutardı.⁽⁴⁹⁵⁾

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in Bilal'i yiyecek biriktirmekten men ettiği⁽⁴⁹⁶⁾ söylenirse bunun cevabı şudur: Fakirler onun nazarında misafir gibidirler, misafirin yiyecek depo etmesi gerekmez. Onlar acıkırlar. Belki şöyle de cevap verilebilir: Bilal ve benzeri Suffe ehlinin durumu yiyecek biriktirmemeyi/saklamamayı gerektirir. Eğer muhale-

⁽⁴⁹⁴⁾ Buharî (476) ve (3905) vd. bölümlerde. Bkz: *Câmiu'l-Usûl* (9203)

⁽⁴⁹⁵⁾ Buhari (2904) vd. bölümlerde; Müslim (1757) Faydanın tam olması için bkz: *Camîu'l-Usûl* (1202).

⁽⁴⁹⁶⁾ Ebu Ya'la (6040); Bezzar (3654, 3655); Ebu Nuaym, *el-Hılye*, (2/280); Taberânî, *el-Kebîr* (1024, 1025) ve *el-Evsat* (2593), Ebu Hureyre tarafından rivayet edilmiştir, hadis sahihtir.

fet ederlerse ayıplama ve kınama, helal olan saklama işinden dolayı değil, hal iddiasındaki yalandan dolayı olur.⁽⁴⁹⁷⁾

3. maksat: Zararı defetme sebeplerine başvurmak. Korkuyu defeden sebepleri terk etmek tevekkülün şartı değildir. Dolayısıyla yırtıcı hayvanların bulunduğu bir yerde, sel yatağında veya harap bir duvarın altında uyumak caiz değildir. Bunların hepsi yasaklanmıştır.

Zırh giymek, kapıyı örtmek ve deveyi bağlamak da tevekküle aykırı değildir. Allah Teâlâ, **“Silahlarını yanlarına alsınlar.”** (Nisa, 102) buyurmuştur.

Bir adam, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e gelmiş ve şöyle sormuştur: “Ey Allah’ın Rasûlü! Devemi bağladıktan sonra mı tevekkül edeyim, yoksa devemi serbest bıraktıktan sonra mı tevekkül edeyim?” Ona şöyle buyurmuşlardır: *“Onu bağla ve tevekkül et.”*⁽⁴⁹⁸⁾

Bunların hepsinde kul, sebebe değil, müsebbibe tevekkül eder, Allah’ın her türlü hükmüne razı olur. Malı çalındığı zaman, eğer tedbir alsaydı çalınmayacağını düşünürse veya başına gelen şeyden şikâyet etmeye başlarsa tevekkülden uzak olduğu anlaşılır.

Kaderin, kendisi için bir doktor gibi olduğunu bilmelidir. Doktor o hastaya bir yiyecek verirse hasta sevinir ve şöyle der: “Eğer doktor bu yiyeceğin bana faydalı olduğunu ve gücümün buna yeteceğini bilmeseydi bunu benim yanıma yaklaştırmazdı.” Eğer doktor bu gıdayı daha sonra kendisinden keserse buna da sevinir ve şöyle der: “Eğer bu gıdanın bana zararlı olduğunu bilmeseydi bunu benden engellemezdi.”

⁽⁴⁹⁷⁾ Mütercimnin notu: Bu cümle kitabın Arapçasında şu ibarelerle geçiyor.

فإن خالفوا كان التوبيخ على الكذب في دعوى الحال لا على الادخار الحلال / Yani biriktirip depoladıkları için değil -çünkü bu aslında helaldir- fakat fakir bir halde olduklarını iddia ettikleri için ayıplanırlar. Çünkü biriktirip sakladıkları şey onları fakir olmaktan çıkarır ve onları bu iddialarında yalancı duruma düşürür. Bu da ayıplanmalarına ve kınanmalarına sebep olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah’tır.

⁽⁴⁹⁸⁾ Tirmizî (2519); Beyhakî, *eş-Şuab*, (1212); Ebu Nuaym, *el-Hilye*, (8/390); İbn Ebî'd-Dünya, *et-Tevekkül* (12). Amr İbn Ümeyye *radiyallahu anh*’ın rivayet ettiği hadis bunun şahididir. Bunu tahrir edenler şunlardır: İbn Hıbban (2549); Hâkim (3/623); Kudâî, *Müsnedü’ş-Şihab* (633).

Bil ki, kim Allah'ın lütfu hakkında, hastanın maharetli ve şefkatli bir doktor hakkında düşündüğü/inandığı gibi düşünmezse/inanmazsa tevekkülü sahih olmaz. Malı çalınırsa kadere razı olur, Müslümanlara şefkatinden dolayı malını alana hakkını helal eder.

Bir adam, âlimlerden birine, yolunun kesildiğini ve malının elinden alındığını şikâyet eder. Âlim ona der ki: "Malı çalınan müslüman için, kendi malın için üzüldüğünden daha fazla üzülmeyen Müslümanlara karşı samimi değilsin demektir."

4. maksat: Zararın izalesine çalışmak. Bu, hastayı tedavi etmeye benzer.

Bil ki zararları izale eden sebepler üçe ayrılır:

a) Susuzluğun zararını izale edici su, açlığın zararını izale edici ek-mek gibi kesin sebeplerdir. Bu kısma giren sebepleri terk etmek hiçbir şekilde tevekkül değildir.

b) Tedavi amacıyla damardan kan aldirmek, hacamat yaptırmak ve müşhil içmek gibi zanna dayanan/şüpheli sebeplerdir. Bunları yapmak tevekküle aykırı değildir. Çünkü Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* tedavi olmuş ve tedaviyi emretmiştir.⁽⁴⁹⁹⁾

Müslümanların pek çoğu tedavi olmuş, bazıları da tevekkül ederek tedaviden kaçınmışlardır. Nitekim Ebu Bekir es-Sıddîk *radıyallahu anh*'tan rivayet edildiğine göre ona, "Senin için bir doktor çağırmayalım mı?" diye sorulduğunda "Doktor beni gördü!" demiş; "Sana ne dedi?" diye sorulunca da "'Ben istediğimi yaparım.' dedi." diye cevap vermiştir.

Allah rahmet eylesin müellif şöyle demiştir: Biz tedavi olmanın daha faziletli olduğunu söyleyenlerin görüşünü tercih ederiz. Ebu Bekir *radıyallahu anh*'ın durumunu da şöyle yorumlarız: O tedavi olmuş ve gerekli faydayı elde ettikten sonra bırakmıştır veya birtakım emarelerle ecelinin yaklaştığını bilmiştir.

⁽⁴⁹⁹⁾ Ebu Davud (3855); Tirmizî (2039); Buharî, *el-Edebü'l-Müfred* (291); Ahmed (4/278); Beyhakî, *Sünen* (9/343); Humeydî (824); İbn Mace (3436), Üsâme İbn Şüreyk *radıyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. İbn Hıbban (1390) ve (1924) ve Hâkim (1/121), (4 /198, 199), bu hadisin sahih olduğunu söylemişlerdir. Hadis sahihtir.

Bil ki, ilaçlar Allah'ın izniyle insanın hizmetine sunulmuş sebeplerdir.

c) Dağlama yaptırmak gibi mevhum (kuruntu) sebeplerdir. Bunlara sarılanlar tevekkülden çıkmış olurlar. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tevekkül edenleri kendilerine dağlama yaptırmayan kimse-ler olarak nitelemiştir.⁽⁵⁰⁰⁾

Bazı âlimler hadiste geçen “dağlama yapmazlar” sözünü cahiliye döneminde yaptıkları dağlama şeklinde yorumlamışlardır. Onlar hastalanmamak için sağlıklı zamanlarında da dağlama ve rukye/efsun yaptırıyorlardı. Bu yasaklanmıştır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ise Es'ad b. Zürene *radiyallahu anh'a* hastalandıktan sonra rukye ve dağlama yapmıştır.⁽⁵⁰¹⁾

Hastanın halinden şikâyetçi olması onu tevekkülden çıkarır. Onlar hastanın inlemesini de hoş karşılamazlardı. Çünkü bu da şikâyet anlamına gelir. Fudayl şöyle derdi: “Ben ziyaretçisiz hastalığı arzu ederim.”

Bir adam, İmam Ahmed'e, “Nasılsın?” dedi. O, “İyiyim” dedi. Adam, “Dün ateşlenmiştin?” deyince de “Sana iyiyim dediğim zaman, beni hoşlanmadığım bir şeyi söylemeye mecbur etme.” dedi.

Hasta, hissettiği şeyleri doktora anlattığı zaman bu, tevekküle zarar vermez. Seleften biri bunu yapar ve şöyle derdi: Ben sadece Allah'ın kudretinin bendeki tecellisini anlatırım. Bunu bir öğrenciye anlatmayı onu sıkıntılara karşı güçlendirir diye düşünür ve bunu bir nimet olarak görür. Dolayısıyla bir nimete şükretmek için anlattığı gibi hastalığını da anlatabilir, bu bir şikâyet olmaz.

Biz Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle dediğini rivayet ettik: “Ben hastalandığım zaman sizden iki kişinin çektiği acı kadar acı çekerim.”⁽⁵⁰²⁾

* * *

⁽⁵⁰⁰⁾ Müslim (217).

⁽⁵⁰¹⁾ İbn Mace (3492); Ahmed (4/65). Bu hadis sahihtir.

⁽⁵⁰²⁾ Buhari (5647) vd. bölümlerde; Müslim (2571); Darimî (2774); Ahmed (1/381, 441, 455), Abdullah İbn Mesud *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir.

36- MUHABBET, ŞEVK, ÜNSİYET VE RIZA

Bil ki, Allah için muhabbet, makamlarda en son gayedir. Muhabbet makamına ulaştıktan sonra hiçbir makam yoktur ki onun bir semeresi ve sonucu olmasın. Mesela şevk, ünsiyet ve rıza onun semerelerinden-
dir. Yine muhabbet makamından önce hiçbir makam yoktur ki onun mukaddimleri olmasın. Tövbe, sabır ve zühd gibi.

Şunu da bil ki Allah ve Rasûlünü sevmenin farz olduğuna üm-
met icma etmiştir. Muhabbetin Kur'an'dan delili şu ayetlerdir: **“Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler.”** (Maide, 54) **“İman edenler Allah'ı her şeyden daha çok severler.”** (Bakara, 165) Bu, Allah sevgi-
sini ve bu sevginin farklı farklı olduğunu ispat eden bir delildir.

Sahih bir hadiste şöyle geçmektedir: Bir adam, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'e kıyametin ne zaman kopacağını sordu. O dedi ki: “Kı-
yamet için ne hazırladın?” Adam dedi ki: “Ey Allah'ın Rasûlü! Fazla
namaz ve fazla oruç hazırlamadım, fakat Allah'ı ve Rasulünü çok seviyo-
rum.” Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:
“Kişi sevdiğiyle beraberdir, sen de sevdiğinle berabersin.”⁽⁵⁰³⁾ Müslü-
manlar İslam'dan sonra başka hiçbir şeye Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'den duydukları bu söze sevindikleri kadar sevinmemişlerdir.

Rivayet edildiğine göre ölüm meleği ruhunu almak için geldiği za-
man İbrahim Halil *aleyhisselam* ölüm meleğine şöyle demişti: “Sen hiç
dostun dostunu öldürdüğünü gördün mü?” Bunun üzerine Allah Teâlâ
ona şöyle vahyetmiş: “Sen hiç dostun dosta kavuşmak istemediğini
gördün mü?” Bunun üzerine İbrahim *aleyhisselam*, “Ey melek! Al ru-
humu!” demiş.

⁽⁵⁰³⁾ Buhari (6171); Müslim (2639); Tirmizî (2385); Ebu Davud (5127); Ahmed (2/104, 110, 168, 192, 200, 207, 208, 229, 255, 283, 288), Enes *radiyallahü anh'tan* rivayet edilmiştir.

Allah rahmet eylesin Hasen el-Basrî dedi ki: "Rabbini bilen O'nu sever. Allah'tan başkasını seven, onu Allah'a nispetinden dolayı değil, Allah'ı tanımadaki cehaleti ve kusurundan dolayı sever. Fakat Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i seven kimse onu sadece Allah'ı sevdiği için sever. Âlimleri ve takva sahiplerini sevmesi de böyledir. Çünkü sevileni sevmek de sevimlidir, sevilenin elçisini sevmek de sevimlidir, sevileni seven de sevimlidir. Bunların hepsi bir asla dayanır. Basiret sahiplerinin nazarında gerçekte Allah'tan başka sevilen ve O'ndan başka sevgiye layık olan yoktur."

[MUHABBETE/SEVİLMEME LAYIK OLAN SADECE ALLAH'TIR]

Bunun açıklaması şu sebeplere dayanır:

1. sebep: İnsan kendi nefsinin, kendisinin hayatta kalmasını, mükemmel olmasını ve varlığının devamını sever, bunun zıddı olan helaki/yok olmayı ve eksikliği de sevmez. Bu her canlının yaratılışında var olan bir özelliktir, bundan kopması düşünülemez. Bu, Allah'ı çok sevmeyi gerektirir. Çünkü insan Rabbini tanıdığı zaman varlığının, devamının ve kemalinin Allah'dan olduğunu kesin olarak bilir. Onu yoktan yaratan, zatını var eden O'dur. Allah eğer onu var ederek lütufta bulunmasaydı daha önce olduğu gibi o tamamen yokluk olurdu. Eğer Allah ona kemal vererek lütufta bulunmasaydı var olduktan sonra da eksik olurdu. Bu sebeple Hasen el-Basri dedi ki: "Rabbini bilen, O'nu sever, dünyayı bilen ondan yüz çevirir."

İnsanın kendini sevip de varlığını borçlu olduğu Rabbini sevmemesi nasıl düşünülebilir?

2. sebep: İnsan tabîî olarak kendisine iyilik yapanı, lütufta bulunana, yardım edeni, düşmanlarını engelleyeni ve bütün gayelerini gerçekleştirmede kendisine yardım edeni sever. Şüphesiz o onun nazarında sevimlidir.

İnsan gerçeği tam olarak bildiği zaman kendisine iyilik yapanın sadece Allah olduğunu bilir. O'nun iyilikleri sayılamayacak kadar çoktur.

Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Allah’ın nimetlerini saysanız bitiremezsiniz.”** (İbrahim, 34; Nahl, 18)

Şükür bölümünde bunun bir yönüne işaret etmiştik. Fakat biz insanlardan kaynaklanan iyiliğin ancak mecaz olduğunun düşünülebileceğini ve gerçekte iyiliği yapanın Allah olduğunu beyan ederiz.

Bunun açıklaması şöyledir: Farzedelim ki bir şahıs sana bütün hazinelerini verdi ve o hazinelerde senin dilediğin şekilde tasarruf etme imkânını sağladı. Sen eğer bunun onun iyiliği olduğunu zannedersen yanılmış olursun. Çünkü bu adamın iyiliği ancak kendi varlığıyla, malının varlığıyla, malına gücünün yetmesiyle ve o malı sarfetmeye sevkeden sebeple tamam olur. O halde onu yaratmakla, malını yaratmakla, iradesini ve malı sarfetmeye sevk eden sebebi yaratmakla onu nimetlendiren kimdir? Seni ona sevdiren, yüzünü sana çevirten ve sana iyilik yapmasının dininin ve dünyasının yararına olacağı düşüncesini onun kalbine yerleştiren kimdir? Bu olmasaydı sana vermezdi. Sanki O, malı teslim etmecekti, onu mecbur etmiştir, artık O’na muhalefet edemez. Demek ki iyilik yapan, onu mecbur eden ve onu senin hizmetine amade kılandır. O, bir hükümdarın hazinedarı mesabesindedir. Hükümdar, birine bir kaftan teslim etmesini emreder. Kaftanı ona giydiren hazinedar değil, hükümdardır. Kaftanı giyen kişi, padişahın kaftanını teslim etmekle hazinedarı kendisine iyilik yapan kişi olarak görmez. Çünkü hazinedar, hükümdara itaat etmeye mecburdur. Eğer hükümdar onu kendi haline bıraksaydı bunu teslim etmezdi. İşte iyilik yapan herkes böyledir. Allah onu kendi haline bırakmış olsa mallarından tek bir tane bile vermez. Allah Teâlâ gerekli sebepleri ona musallat edince ve vermenin dünyevî ve dinî hazzını onun kalbine yerleştirdiğinde o da verir. O halde ârif olanın, sadece Allah’ı sevmesi gerekir. Çünkü Allah’tan başkasından iyilik muhaldir.

3. sebep: Sana herhangi bir iyiliği ulaşmasa bile senin iyilik yapmanı kendisini sevmendir. İyilik yapanın sevilmesi insan tabiatına uygundur. Çünkü kulağına uzak bir ülkede de olsa âlim, âdil, âbid ve insanlara hoş davranan bir hükümdarın olduğu bilgisi gelse onu seversin ve kal-

binde ona karşı büyük bir meyil hissedersin. Sana iyilik yapıyor olması bir yana bu, iyilik yapanın sadece iyilik yapan olmasından dolayı sevilmesidir. Bu, Allah'ı sevmeyi, O'ndan başkasını ise (bu anlamda) sevmemeyi gerektirir. Allah'tan başkası ancak bir sebeple, Allah'a bağlı oldukları için sevilir. Her türlü noksanlıktan münezzeh olan Allah, herkese iyilik yapmıştır: Onları yaratmış, organlarını, zaruri ihtiyaçlarının ve refah içinde yaşamalarının sebeplerini eksiksiz vermiş ve sayılamayacak kadar nimetle nimetlendirmiştir. Nitekim O, **“Allah'ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız.”** (İbrahim, 34; Nahl, 18) buyurmuştur. O halde Allah'tan başkası nasıl ihsan sahibi olur? Zira iyilik yapanlar da O'nun kudretinin eseri olan iyiliklerden bir iyiliktir. Kim bu gerçeği bilirse sadece Allah'ı sever.

Yine biz deriz ki: İlimle, kudretle vasıflandırılan veya kötü vasıflardan uzak olan herkesin bu durumları onların sevimelerini gerektirir. Kalplerin doğal olarak sevdikleri siddîklerin sıfatları onların Allah'ı, meleklerini, kitaplarını ve peygamberlerinin şeriatlerini bilmelerine, nefislerini ıslah edebilme güçlerine ve nefislerini kötülüklerden ve pislikten temizlemelerine dayanır. Bu gibi vasıflardan dolayı peygamberleri seversin. Bu sıfatları Allah'ın sıfatlarına nispet ettiğin zaman onları Allah'ın sıfatlarına nispetle çok sönük bulursun.

İlme gelince, öncekilerin ve sonrakilerin ilmi, ilmiyle her şeyi kuşatan Allah'ın ilminden kaynaklanır. Öyle ki göklerde ve yerde zerre ağırlığına bir şey bile O'ndan gizli değildir. O, yaratılanların hepsine hitap etmiş ve şöyle buyurmuştur: **“Size ilimden ancak az bir şey verilmiştir.”** (İsra, 85)

Göklerin ve yerin sakinleri, bir karıncanın veya bir sineğin yaratılışını ayrıntılı bir şekilde bilmek ve hikmetini kavramak için birleşseler yüzde birini bile bilemezler ve kavrayamazlar. O'nun ilminden ancak O'nun dilediği kadarını ihata edebilirler. Bütün insanlar bildikleri az bir şeyi dahi O'nun öğretmesiyle bildiler. Allah'ın ilminin bütün yaratılanların ilmine üstünlüğü sınırsızdır, O'nun bildiği şeylerin sonu yoktur.

Kudret sıfatı da bir kemal sıfatıdır. Bütün yaratılanların kudretini Allah Teâlâ'nın kudretine nispet ettiği zaman, şahısların kuvvet bakımından en büyüğünün, en geniş mülke sahip olanın, en şiddetli vuranın, kendisini ve başkalarını en iyi şekilde idare edenin dahi en son gücünü kullansa bile, bu sadece kendisinin bazı sıfatlarına ve bazı işlerde insanların bazı imtihanlarına güç yetirmekten öteye gidemez. Buna rağmen o kendisi için hiçbir fayda ve zarar sağlayamaz. Ne ölüme ne hayata ne de kabirden kalkmaya gücü yeter. Hatta gözünü körlükten, kulağını sağırlıktan ve bedenini hastalıktan koruyamaz. Mahlûkattan bir zerreye bile gücü yetmez. Kendisinin ve başkasının gücü yettiği şeylerdeki güç de kendinden değildir. Bilakis onu da yaratan, kudretini de yaratan, sebeplerini ve yapmasına imkân verilen şeyleri de yaratan O'dur. Allah Teâlâ, en büyük hükümdara ve en kuvvetli şahsa bir sivrisineği musallat etse onu helâk eder. O halde kulun kudreti yoktur, sadece Mevlasının ona verdiği imkân vardır.

Allah Teâlâ, yeryüzünün en büyük meliki Zülkarneyn hakkında şöyle buyurmuştur: **“Gerçekten Biz ona yeryüzünde güç/iktidar vermiştik.”** (Kehf, 84) Onun mülk ve saltanatının tamamı Allah'ın verdiği güç ve imkân sayesinde. Bütün yaratılanların perçemi Allah'ın avucunda ve kudretindedir. Onları helâk etse O'nun mülkünden ve saltanatından zerre eksilmez. Onların benzerlerini bin defa yaratsa bir yorgunlukla karşılaşmaz. O halde O'ndan başka kudret sahibi yoktur. Kemal azamet, güzellik, büyüklük, galibiyet ve hâkimiyet O'nundur. Şayet bir kudret sahibini kudretinin, azametinin ve ilminin kemalinden dolayı seveceğin tasavvur edilse bu sevgiye O'ndan başka layık olan yoktur. O'ndan başkası için mukaddesliğin ve münezzehliğin kemali tasavvur olunamaz. O eşi olmayan tektir, zıddı olmayan birdir. Kendisine karşı çıkanı olmayan Samed'dir. İhtiyacı olmayan zengindir. Dilediğini yapan kudret sahibidir. Dilediği hükmü verir, O'nun hükmünü geri çevirecek kimse yoktur. O'nun takdirini eleştirecek kimse yoktur. O öyle bir ilme sahiptir ki göklerde ve yerde zerre miktarı hiçbir şey O'nun ilminin dışında kalmaz.

Âriflerin marifetinin kemali, O'nu tanımanın acziyetini itiraf etmektir. O marifetin ve muhabbetin en mükemmeline sadece O layıktır, hiç kimse bu konuda O'na ortak olamaz.

**ZEVKLERİN EN BÜYÜĞÜ VE YÜCESİ ALLAH'I TANIMAK,
O'NUN CEMALİNE BAKMAKTIR. BU ZEVKTEN MAHRUM
OLANLARIN DIŞINDA HİÇ KİMSE BU ZEVKİN ÜZERİNE
BAŞKA BİR ZEVKİ TERCİH ETMEYİ DÜŞÜNEMEZ**

Şunu bil ki zevkler algılara tabidir. İnsan kuvvetlerin ve mizaçların/eğilimlerin tamamının toplamıdır. Her kuvvet ve mizacın bir zevki vardır. Her birinin zevki, kendisi için yaratıldığı tabiatının gereğine ulaşmasıdır. Bu mizaçlar insanda boşuna yaratılmamıştır. Her kuvvet ve mizaç tabiatının gereği olan bir şey için yaratılmıştır. Mesela öfke mizacı, içini rahatlatmak ve intikam için yaratılmıştır. Şüphesiz onun zevki, galibiyette ve tabiatının gereği olan intikamdadır. Yemek şehvetinin mizacı, bedeni ayakta tutan gıdanın alınması için yaratılmıştır. Görmek ve işitmekteki görme ve işitme zevki de böyledir.

Kalpde de “ilahî nur” adı verilen bir mizaç vardır. Buna bazen “akıl” denir, bazen “batınî basiret,” bazen de “iman” ve “yakîn” denir. Bu mizaç, bütün eşyanın hakikatının kendi tabiatlarıyla bilinmesi için yaratılmıştır. Onun tabiatının gereği ilim ile marifettir ki bunlar onun lezzetidir.

Çok basit bir şeyi bile bilip tanımanın insanı sevindireceği âşikârdır. Bir kimsenin basit bir şeyi bilmediği zaman üzüleceği de açıktır. Bütün bunların sebebi ilmin verdiği aşırı zevktir ve kişinin kendi kemalinden bir şeyler hissetmesidir. Çünkü ilim, sıfatların en güzeli ve kemalin zirvesidir. Bu sebeptendir ki insan zekâsıyla ve ilminin çokluğuyla övüldüğü zaman doğal olarak sevinir, mutlu olur. Sonra rençberlik ve terzilik ilminin verdiği zevk, siyaset ve yöneticilik ilminin, şiir ve nahiv ilminin verdiği zevk gibi değildir, hele hele Allah'ı, melekleri, göklerin ve yerin melekûtunu bilmenin verdiği zevk gibi hiç değildir. Bir de şu var: Her ilmin lezzeti, o ilmin şerefi nispetindedir. İlmin şerefi de malumun/

bilinen şeyin şerefi nispetindedir. Böylece anlaşılmıştır ki, marifetlerin en zevklisi en şerefli olanıdır, onun şerefi de bilinen şeyin şerefi nispetindedir. Buna göre bilinen şeylerin içinde en yüce, en mükemmel, en şerefli ve en büyük ne varsa, onu bilmek şüphesiz ilimlerin en zevklisidir ve en şerefliisidir.

Acaba varlık âleminde bütün eşyayı yaratan, onları kemale erdiren, süsleyen, onları ilk defa yaratan ve bu yaratmayı tekrarlayan, idare eden ve düzene koyan, öldüren ve diriltten Allah'tan daha yüce, daha şerefli, daha mükemmel ve daha büyük bir şey var mı? Mülkte, kemalde, cemalde, güzellikte ve yücelikte yüceliğini, kemalini ve acaip hallerini vasfedenlerin vasfının ihata edemeyeceği Rabbanî huzurdan daha büyük bir huzur düşünülebilir mi?

Dolayısıyla marifetin lezzetinin, beş duyu ile algılanan bütün lezzetlerden daha güçlü olduğunu bilmen gerekir. Çünkü gizli manalar kemal sahiplerinde açık lezzetlerden daha galiptirler. Eğer bir kimse tavuk eti ve badem helvasının lezzetiyle liderliğin, düşmanlarını mağlup etmenin ve istila derecesine ulaşmanın lezzeti arasında muhayyer bırakılsa, bu kişi basit düşünceli, ölü kalpli ve hayvanî şehveti güçlü biriye eti ve helvayı tercih edecektir. Eğer yüksek düşüncelere sahip ve akıllı biriye liderliği tercih edecek, açlığa ve birkaç günlük zorunlu gıdaya sabretmek ona basit gelecektir.

Liderliği tercih etmesi onun nazarında liderliğin güzel yiyeceklerden daha lezzetli olduğunu delilidir. Nitekim himmeti eksik kişinin eksikliğini geçiren kimseye de liderlik lezzeti en galip lezzettir. Allah'ı tanıma ve ilahiyat konularının sırlarını inceleme lezzeti, insanlara galip olan lezzetlerin en yükseği olan liderlik lezzetinden daha lezzetlidir. Bunu ancak her iki lezzeti de tadan bilir. Şüphesiz böyle bir kimse kendini Allah'a vermeyi, tek başına yaşamayı, tefekkürü ve zikri tercih eder. Marifet denizlerine dalar. Liderliği terk eder. Liderliğinin bir gün sona ereceğini ve liderliğini yaptığı halkın yok olacağını, liderlik işinin sıkıntılı olduğunu ve ölümle birlikte kesintiye uğrayacağını bildiği için insanları hakir görür. Artık onun nazarında Allah'ı tanımak, O'nun sı-

fatlarını, fiillerini ve O'nun memleketinin nizamını inceleyip öğrenmek daha önemlidir. Çünkü Allah'ın memleketi, çekişmelerden ve keder verici şeylerden uzaktır. Oraya gelenlere yetecek kadar geniştir, onlara dar gelmez. Arif, O'nun memleketini mütalaa ettiği için daima gökler ve yer genişliğindeki cennettedir. Orada gezinir, onun meyvelerinden koparır, havuzlarından kana kana içer. Onun kesintiye uğramayacağından emindir, çünkü o ebedidir, ölümle sona ermez. Çünkü ölüm, marifetullahın mahallini yıkmaz. Çünkü marifetullahın mahalli ruhtur, ölüm onun ahvalini değiştirir, onu yok etmekse mümkün değildir.

Allah nazarında ariflerin dereceleri de farklı farklıdır ki, bu farklılıkları saymakla bitmez. Bu konular ancak zevkle anlaşılır, anlatmanın fazla bir yararı yoktur. Bu kadar bilgi bile sana marifetullahın her şeyden daha lezzetli olduğuna ve onun üstünde başka bir lezzetin olmadığına işaret ediyor. Bu sebeple Ebu Süleyman ed-Dârânî dedi ki: "Allah'ın öyle kulları vardır ki onları ne cehennem korkusu Allah'tan alıkoyar, ne de cennet ümidi. Hal böyle olunca dünya onları Allah'tan nasıl alıkoyar/meşgul eder?"

Maruf el-Kerhî'nin arkadaşlarından biri dedi ki: Maruf'a sordum: "Seni hangi şey ibadete ve insanlardan kopmaya teşvik eder?" Sustu. "Ölümü hatırlamak mı?" dedim. "Ölüm nedir ki?" dedi. "Kabri hatırlamak?" dedim. "Kabir nedir ki?" dedi. "Cehennem korkusu, cennet ümidi mi?" dedim. Bunun üzerine dedi ki: "Bu da nedir? Bütün bunlara sahip olan bir hükümdar var ki, her şey O'nun elindedir. O'nu seversen bunların hepsini sana unutturur. Aranızda tanışıklık olursa bütün bunlar da sana yeter."

Ahmed b. Ebi'l-Feth dedi ki: Bişr b. Hâris'i rüyamda gördüm. Ona dedim ki: "Maruf el-Kerhî ne yaptı?" Başını hareket ettirdi, sonra dedi ki: "Onunla bizim aramıza perde çekildi. Çünkü Maruf, cennet arzusu ve cehennem korkusuyla Allah'a ibadet etmedi, o sadece Allah'ın cemalini görmek için ibadet etti. Allah da onu Refîku'l-A'la'ya yükseltti ve aramıza perde çekti."

Bir kişi Allah sevgisini elde ettiği zaman kalbi bu sevgiyle dolu olur, artık ne cennete iltifat eder, ne de cehennemden korkar. Çünkü o, üstünde başka nimetin olmadığı en büyük nimete ermiştir. Birisi şöyle demiştir:

*“O’ndan ayrı kalmak narından daha korkunçtur
O’na kavuşmak Cennetinden daha güzeldir.”*

Bu sözlerle sadece marifetullahtaki kalp lezzetini ve bunun yeme, içme ve cinsel lezzetten daha üstün olduğunu kastetmiştir. Çünkü cennet, duyuların yararlandığı bir madendir, kalbin lezzeti ise Allah’a kavuşmadadır.

Şunu bil ki: Ahirette Allah’ın cemalini temaşa etmenin lezzeti dünyadaki marifetullah lezzetinden daha üstündür. Nefis bedenî engellerle ve şehvetlerin gereğiyle perdelendiği ve beşerî sıfatlar ona galip geldiği müddetçe Allah’ın cemalini müşahedeye nail olamaz. Bilakis bu hayat zorunlu olarak onun önünde bir perdedir. Tıpkı göz kapaklarının gözü görmesini perdelediği gibi.

Hayatın Allah’ı görmeye engel olma sebebini anlatmak uzun sürer. Ölümle perde kalktığı zaman nefis dünyadan kalma bir tür kirlenmişlikle birlikte varlığını devam ettirir. Kirlerinden temizlenmiş olarak cennete dâhil edildikleri zaman, dünyadaki marifeti miktarınca Hak Teâlâ ona tecelli eder.

Dünyada Allah’ı tanımayan hiç kimse ahirette Allah’ı göremez. Dünyada sahibi olmadığı bir şey kişiye ahirette yoldaş olmaz. Hiç kimse ekmediği bir şeyi biçemez. Kişi yaşadığı şey üzere ölür. Dünyada neyi tanımışsa ahirette gözleriyle onu görmenin mutluluğunu yaşar. Ancak aradan perdenin kalkmasıyla marifet müşahedeye dönüşür ve lezzet kat kat artar. Gerçek hayat ahiret hayatıdır. **“Asıl hayat, ahiret yurdundaki hayattır.”** (Ankebut, 64)

Ahiret hayatı da marifet kadardır. Bu sebeple hadiste şöyle buyrulmuştur: *“İnsanların en hayırlısı ömrü uzun, ameli güzel olandır.”*⁽⁵⁰⁴⁾

⁽⁵⁰⁴⁾ Bu hadis tahriri (426) no’lu dipnotta verilmiştir.

Çünkü marifet, ancak uzun bir ömürde tefekküre, zikre ve mücahedeye devam etmekle, dünya bağlantılarından kesilmekle ve dünyevî taleplerden soyutlanmakla kemale erer, çoğalır ve genişler. Bu anlattığımız şeylerle muhabbetin manasını, marifet lezzetinin manasını, ruyetin ve lezzetinin manasını ve bunların kemal sahibi insanlar nazarında diğer lezzetlerden daha önemli oluşunun manasını öğrenmiş oldun.

**ALLAH SEVGİSİNİ KUVVETLENDİREN SEBEPLER,
İNSANLARIN SEVGİDE FARKLI OLMALARININ SEBEBİ
VE ALLAH'I TANIMADA İNSANLARIN YANLIŞ
ANLAYIŞLARININ SEBEBİ**

Bil ki, insanların en mutlusu ve ahirette durumu en güzel olanı, Allah'ı en çok sevenidir. Çünkü ahiretin manası Allah'a varmak ve O'na kavuşmanın mutluluğuna ermektir. Seven, uzun bir iştiyaktan sonra sevgilisine kavuştuğu, sıkılmadan ve kederlenmeden O'nu müşahade imkânını bulduğu zaman bu ne büyük mutluluktur! Ancak bu mutluluk muhabbet miktarıncadır. Muhabbeti arttıkça lezzeti de artar.

Sevginin/muhabbetin aslı mûminden hiç ayrılmaz. Çünkü muhabbet, marifetin aslından ayrılmaz. Ancak muhabbetin kuvveti ve kalbi istila etmesi pek çoklarından uzaktır. Bu, iki şeyle elde edilir.

1. Dünya ile alakayı kesmek ve Allah'tan başkasının sevgisini kalpten çıkarmak. Sevginin zayıflığının sebeplerinden biri dünya sevgisidir. Kalbin dünya ile ünsiyeti miktarınca Allah ile ünsiyeti azalır. Dünya ve ahiret birbirinin kumasıdır. Kalbin dünya ile alakasını kesmenin yolu, zühd yoluna girmek, sabra sarılmak, zühd ve sabra korku ve ümit yuları ile bağlanmak ve tövbe, sabır, şükür, zühd ve korku gibi makamlardır.

2. Marifetullah/Allah'ı tanımak. Marifet hâsıl olduğu zaman muhabbet ona tabi olur. Dünya meşguliyetlerinin kesilmesinden sonra bu marifete ancak saf bir fikirle, devamlı zikirle, sürekli ve ciddi bir araştırmayla ve Allah'ın fiillerinden istidlal ederek ulaşılabilir. Melek-

lere ve göklerin melekûtuna nispetle yeryüzünün ve üzerindekielerin yaratılması, Allah'ın fiillerinin en azıdır.

Güneş hacim olarak küçük görünmesine rağmen yeryüzü gibi yüz almış küsur yeryüzü büyüklüğündedir. Güneşe nispetle dünyanın küçüklüğüne bak! Sonra içine yerleştirildiği yörüngesine nispetle güneşin küçüklüğüne bak! Güneş dördüncü göktedir.⁽⁵⁰⁵⁾ Dördüncü kat gök, kendi üstündeki diğer göklere göre daha küçüktür. Sonra Kürsî'ye nispetle yedi gök, çölün içine bırakılmış bir halka gibidir. Arş'a nispetle Kürsî de böyledir.

Sonra yerin bir parçası olan topraktan yaratılan insanoğluna ve hayvanlara, bunların arza nispetle küçüklüklerine bak! Bildiğin hayvanların en küçüğü sinektir. Uyanık/hazır bir akılla ona bak; Allah onu hayvanların en büyüğü olan fil şeklinde nasıl yaratmış? Ona iki kanat eklemiş, sonra kulağını ve gözünü nasıl yarmış, karnında besin organlarını ve aletlerini yaratmış, emici, itici ve hazmedici kuvvetlerinden diğer hallerini planlamış. Bak, nasıl istediği zaman uçacağı kanatları yaratılmış ve kanı emebileceği keskin bir hortum verilmi!?

Sonra çiçeklerden çiçek tozu almasında, pisliklerden sakınmasında ve büyüğüne itaat etmesinde arıya bak. Hatta büyük arı/ana arı, pislik yiyerek -kovana- giren her arıyı öldürür. Arının -petek yaparken- altıgen şeklini seçmesine bak; evi dörtgen, daire veya beşgen olarak yapmıyor, özellikle altıgen ve ona yakın şekilde yapıyor. Çünkü şekillerin en geniş ve kapsayıcı olanı altıgen ve altıgene yakın olan şekildir. Dörtgen olsa ondan kayıp köşeler ortaya çıkar. Daire şeklinde yapsa evlerin dışında kayıp boşluklar kalır. Çünkü dairevî şekiller birleştirildiği zaman birbiriyle örtüşecek şekilde sımsıkı birleşmez. Köşeli şekiller içinde kapsama kapasitesi yönünden yuvarlağa en yakın, sonra birleştiklerinde hiçbir boşluk bırakmayacak şekilde birbiriyle örtüşen altıgenden başka bir şekil yoktur. Bak Allah Teâlâ arıya küçük ve zayıf

(505) Bu konuda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e nispetini doğrulayacağın bir haber sabit olmamıştır. Bu ancak hassas ilmî ölçütlere dayanan beşer ictihadının vardığı bir sonuç olabilir, doğru da olabilir, yanlış da.

cüssesine rağmen nasıl ilham etmiş? Hayvanların en küçüklerinden birinden çıkan şu basit parıltıdan ibret al. Bu ve benzerlerine bakmakla marifetin artacak, neticede muhabbetin artacak.

[İNSANLARIN SEVGİDE FARKLI OLMALARININ SEBEBİ]

İnsanlar muhabbetin aslında ortaklırlar, fakat marifette farklı farklıdır. İnsanların çoğu Allah Teâlâ hakkında sadece duydukları bazı sıfatları ve isimleri bilirler. Basiretli bir âlim ise aklını kamaştıracak şeyleri görünceye kadar Allah'ın sanatının ayrıntılarını inceler. Böylece Allah'ın azameti onun kalbinde daha da artar, buna bağlı olarak Allah'a sevgisi daha da artar. Allah'ın sanatındaki harikaları bilmek olan bu marifet onu sahili olmayan bir denize doğru çeker.

İnsanların marifetullahı anlamadaki kusurlarının sebebine gelince şunu bil ki, bir şey yapan herkesin yaptığı, onu yapanın varlığına, ilmine, canlı olduğuna ve kudretine çok açık bir şekilde delalet eder. Her ne kadar bu sıfatlardan herhangi biri beş duyu ile kavranmasa bile bu böyledir. Bu sebeple Allah'ın varlığına, kudretine, ilmine ve diğer sıfatlarına bizim müşahede ettiğimiz taş, çamur, ağaç, bitki, hayvan, yer, gök, yıldız, kara ve deniz, hülâsa her şey zorunlu olarak şahitlik eder. Hatta bizim ilk şahidimiz kendi nefislerimiz, duygularımız, ahvalimizin ve kalplerimizin değişmesi, hareketlerimizdeki ve sükûnetlerimizdeki bütün tavırlarımızdır.

Evrendeki her şey konuşan şahitlerdir. Her şey kendi yaratıcısının, yöneticisinin, tasarruf edicisinin ve hareket ettiricisinin varlığının delilidir, şahididir. O'nun ilmine, kudretine, hayatına, lütfuna, hikmetine ve yüceliğine delalet eder. Çünkü her zerre, kendi hal diliyle kendi kendine var olmadığına ve kendini var eden bir mucide muhtaç olduğuna delalet eder. Fakat ilahî huzuru algılamaya nispetle bizim akıllarımız, gündüze nispetle yarasa gibidir. Çünkü yarasa, gözünün zayıflığından dolayı gündüz göremez, gece görür. Nurunun parlaklığıyla kendisini perdeleyen, gözlerden ve basiretlerden gizlenen Allah her türlü noksanlıklardan münezzehtir.

Marifetullahı anlamadaki kusurun sebebi budur. Allah'ın şahidi olan bütün algılamalar da buna ilave edilir. İnsan bunları daha aklı başına gelmeden çocukluk döneminde bile algılar. Sonra akıl melekesi yavaş yavaş gelişir, kaygısı artar ve kendini meşgul eder. Algıladığı şeylerle ünsiyet eder ve onlarla ülfet eder. Ünsiyetin uzaması kalbindeki etkiyi azaltır.

Aynı şekilde aniden ilginç bir hayvan, bitki veya Allah'ın fillerinden olağanüstü bir fil gördüğü zaman lisanı hayret ve şaşkınlıkla harekete geçer ve "Sübhanallah! Sübhanallah!" der. Hâlbuki o, gün boyunca kendi nefsinin, bütün azalarını ve alışık olduğu bütün hayvanları görmektedir ve bunların hepsi kesin şahitlerdir fakat onlarla uzun ünsiyeti/ve beraberliği sebebiyle şahitliklerini hissetmez.

Faraza doğuştan gözleri görmeyen bir adam ergenlik çağına geldikten sonra gözlerinin perdesi açılrsa ve bakışlarını bir anda göklere, yere, ağaçlara, bitkilere ve hayvanlara çevirse, bu acaip şeyleri ve onların yaratıcılarına şahitlik etmelerini müşahade etmenin verdiği şaşkınlığın büyüklüğünden dolayı aklını oynatmasından korkulur.

İşte bunlar ve benzeri sebeplerle birlikte bir de şehvetlere dalmak, insanlara marifet nuruyla aydınlanmanın ve onun geniş denizinde yüzmenin yolunu kapatan sebeplerdir. Allah, en iyi bilendir ve en iyi hüküm verendir.

ALLAH'A İŞTİYAKIN MANASI

Muhabbet ve delillerle ispatı konusunda gereken söylendi. Şevk de onun semerelerinden biridir. Çünkü bir şeyi seven, ona iştiaak duyar.

Bil ki şevk, bir yönden kavranabilen, başka bir yönden kavranamayan şey için düşünülür. Hiç kavranamayan şeye iştiaak duyulmaz. Tam kavrayış görmekle olur. Bu da sadece ahirette olacaktır.

Bil ki ilahî konuların sonu yoktur. Bazı kullar için bunlardan bazıları açıklığa kavuşur. Konular sonsuz olarak kalmaya devam eder. Ârif bunların varlığını ve Allah için malum olduğunu bilir. Arif kendi bilmediği şeylerin bildiği şeylerden çok olduğunu bilir. Kul onların aslı-

nı öğrenmek için daima iştîyak halindedir. Birinci şevk ruyet, buluşma ve müşahede adı verilen mana ile ahiret yurdunda sona erer. İştîyak halindeki kalbin dünyada sükûnet bulması düşünülemez.

İbrahim b. Edhem de iştîyak sahiplerinden biriydi. Bir gün dedi ki: “Ey Rabbim! Şayet Seni sevenlerden birine Seninle buluşmadan önce kalbini sükûnete erdirecek bir şey verdiysen onu bana da ver. Zira sabırsızlık artık bana zarar verir hale geldi.” Yine şöyle dedi: “Aziz ve celil olan Allah’ı rüyamda gördüm. Beni huzurunda durdurdu ve şöyle dedi: ‘Ey İbrahim! Bana kavuşmadan kalbine sükûnet verecek şeyi sana vermemi istemekten utanmıyor musun? Şevk içinde olan kalb, sevgilisiyle buluşmadan hiç sükûnet bulur mu?’ O dedi ki: ‘Ya Rabbi, sevgin beni şaşkına çevirdi, ne dediğimi bilmiyorum!’”

Bu şevk ahirette sükûnet bulur. Allah’ın bildiklerinden, bunun dışındakilerin ise nihayeti yoktur. Kul için bunlar açıklığa kavuşmaz ve kul bunları ihata edemez. O kendisine açıklananın lezzetiyle avunur. Nimet ve zevkler durmadan artar, öyle ki her yeni nimet ve lezzet, daha ötesinin iştîyakını hissetmekten onu alıkoyar./elde etmemiş olduğu şeylere şevk duymasına engel olur! Basiret nurlarından bu kadarı bile şevkin hakikatlerini ve manalarını açar.

Bunun delillerinden biri Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’den rivayet edilen şu hadistir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir adama şu duayı öğretmiş ve her gün bu duayı ailesine okumasını emretmiştir: “Allah’ım! Kazadan sonra rızayı, öldükten sonra tekrar yaşamayı, Senin cemaline nazar etmenin lezzetini ve Sana kavuşmanın iştîyakını Senden isterim.”⁽⁵⁰⁶⁾

Tevrat’ta şöyle denir: Allah der ki: İyi insanlar Bana kavuşmaya çok iştîyıklıdırlar, hâlbuki Ben onlara kavuşmayı daha şiddetli iştîyak halindeyim.

Allah Teâlâ’nın, ilham ettiği kişilerden birine şöyle şöyle demiştir: “Benim öyle kullarım vardır ki onlar Beni severler, Ben de onları se-

⁽⁵⁰⁶⁾ Nesai (3/54, 55); Ahmed (4/264); Ebu Ya’la (1624), Ammar *radiyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir. Hadis sahihtir.

verim; Ben onlara müştakım, onlar da Bana müştaktırlar; onlar Beni anarlar, Ben de onları anarım. Şayet sen de onların yolundan gider-sen seni de severim. Onların yolundan ayrılırsan sana kızarım.” Kul dedi ki: “Ya Rabbi! Onların alameti nedir?” Allah dedi ki: “Şefkatli bir çobanın koyunlarını gözetmesi gibi onlar da gündüzleri gölgeleri gözetirler, güneş battığında kuşların yuvalarını arzulamaları gibi onlar da güneşin batmasını arzu ederler. Geceleyin karanlık bastırıldığı, yataklar serildiği ve sevgililer sevgilileriyle başbaşa kaldığı zaman ayaklarını dikerler, yüzlerini yere sererler ve Benim kelimamla Bana münacatta bulunurlar, Benim nimetlerimi sayar dökerler. Kimisi feryat eder, kimisi ağlar, kimisi ah vah eder, kimisi şikâyet eder, kimisi ayaktadır, kimisi oturur, kimisi secdededir, kimisi rukûdadır. Beni görmek için bunlara tahammül ederler, Beni sevdikleri için şikâyetlerini Bana duyururlar.”

ALLAH'IN KULUNU SEVMESİ VE BUNUN ANLAMI, KULUN ALLAH'I SEVMESİNİN ALAMETLERİ

Allah'ın kulu sevmesine gelince, Kur'an ayetleri bunun şahididir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Şüphesiz ki Allah çok tövbe edenleri ve çok temizlenenleri sever.”** (Bakara, 222) **“Şüphesiz ki Allah tek saf halinde kendi yolunda savaşanları sever.”** (Saf, 4) Allah Teâlâ sevdiği kimselere azap etmeyeceğine dikkat çekti. Çünkü O, kendilerinin Allah'ın sevgilileri olduklarını iddia eden kimseleri şu sözlerle reddetmiştir: **“O halde Allah ne diye günahlarınız yüzünden size azap etsin?”** (Maide, 18) Muhabbetin şartı, günahların bağışlanmasıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki O da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.”** (Âl-i İmran, 31)

Ebu Hureyre *radiyallahu anh*'ın Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet ettiği sahih bir (kudsî) hadiste o şöyle buyurmuştur: **“Kulum Bana nafilâ ibadetlerle yaklaştırmaya devam ettikçe Ben onu severim...”** Hadis meşhurdur.⁽⁵⁰⁷⁾

⁽⁵⁰⁷⁾ Bu hadis 377 no'lu dipnotta tahrir edilmiştir.

Allah'ın kulu sevdiğinin alameti Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu sözüdür: “Allah Teâlâ bir kulunu sevdiği zaman onu *-bela ve musibetlerle- imtihan eder.*”⁽⁵⁰⁸⁾

Allah'ın kulunu sevdiğinin en güçlü alametlerinden biri de onu güzel bir şekilde idare etmesi, çocukluğundan itibaren en güzel şekilde terbiye etmesi, kalbine imanı yazması ve aklını nurlandırmasıdır. Böylece kul kendisini Allah'a yaklaştıracak her şeye tabi olur ve O'ndan uzaklaştıracak her şeyden de nefret eder. Sonra onun işlerini insanlara boyun eğmeksizin kolayca yapmasına yardımcı olur, içini dışını düzeltir, onun düşüncesini tek bir düşünce yapar. Muhabbeti arttığı zaman onunla meşguliyeti, onu başka her şeyden alıkoyar.

Kulun Allah'ı sevmesine gelince:

Herkes muhabbet iddiasında bulunabilir. İddia etmek ne kadar kolaydır fakat mana çok önemlidir. Allah'ı sevdiğini iddia ettiği zaman, gerekli alametlerle onu imtihan etmedikçe ve delillerini ortaya koymadıkça şeytanın hilelerine ve nefsin tuzaklarına kapılmaması gerekir. Kulun Allah'ı sevdiğinin alametlerinden biri, cennette Allah ile buluşmayı istemesidir. Çünkü sevgiliyle buluşmayı ve O'nu müşahade etmeyi istemedikçe kalbin sevgiliyi sevdiği düşünülemez. Bu, onun ölümden hoşlanmamasıyla da çelişmez. Mümin ölümden hoşlanmaz. Allah ile buluşmak ölümden sonradır.

Seleften ölümü sevenler de vardır, sevmeyenler de. Ölümden hoşlanmamanın sebebi ya muhabbetinin zayıflığıdır ya muhabbetin dünyadan herhangi bir şeyin sevgisiyle bulanmış olmasıdır ya da kendisini günahkâr görmesidir, tövbe etmek için dünyada kalmak ister.

Kimisi de kendini henüz muhabbet makamının başında görür, Allah ile buluşmaya kendini hazırlamadan ölümün acele gelmesini istemez. Bu, kendisine sevgilisinin gelmekte olduğu haberi ulaşan bir aşığa benzer. Evini ona hazırlamak, onun geleceği yolları düzeltmek

⁽⁵⁰⁸⁾ Tirmizî (2397); İbn Mace (4031); el-Kudâî, *Müsnedü's-Şihab* (1121), Enes *radiyallahü anh'tan* rivayet edilmiştir. Hadis hasendir.

için bir müddet geç gelmesini ister. Maksudı kalbini bütün meşguliyetlerden boşaltarak, yüklerden kurtularak telaşsız bir şekilde onu, istediği gibi karşılamaktır. Bu sebeple ölümü istememesi muhabbetin kemaline aykırı değildir. Bunun alameti amele devam etmesidir ve bütün gayretiyle hazırlık yapmasıdır.

Kulun Allah'ı sevdiğinin alametlerinden biri de Allah Teâlâ'nın sevdiğini, kendi sevdiğine hem zâhirde, hem bâtında tercih etmesidir. Bu sebeple hevasına uymaktan sakınır, tembellikten yüz çevirir ve kendisini Allah'a yaklaştıracı nafilelerle devamlı Allah'a ibadet eder.

Allah'ı seven kimse O'na isyan etmez. Ancak isyan ve günah, muhabbetin aslına aykırı değildir, sadece kemaline aykırıdır. Nice insan vardır ki sağlıklı olmayı sever fakat yine de sağlığa zararlı şeyleri yer. Bunun sebebi, marifetin bazen zayıflaması ve şehvetin galip gelmesidir. Böylece muhabbetin hakkını vermekten aciz kalır. Nuayman hadisi bunun delilidir. Nuayman,⁽⁵⁰⁹⁾ Rasûlullah'a getirilirdi, o da ona içki cezasını uygulardı. Yine bir gün getirildi, yine ceza uygulandı. Bunun üzerine adamın biri onu lanetledi: "Ne kadar da çok getiriliyor?!" Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* dedi ki: "Ona lanet etme, çünkü o, Allah'ı ve Rasûlünü seviyor."⁽⁵¹⁰⁾ Masiyet onu muhabbetten ayıramaz, sadece muhabbetin kemalinden uzaklaştırır.

Alametlerden biri de Allah'ın zikrine tutkun olması, diliyle ara vermeden O'nu zikretmesi ve kalbin devamlı zikirle meşgul olmasıdır. Bir şeyi seven kimse, zorunlu olarak onu ve onunla ilgili şeyleri çok anar.

⁽⁵⁰⁹⁾ Bu zat Nuayman b. Amr b. Rifaa'dır. Cezalandırılanın, oğlu İbn Nuayman olduğu açıktır. Bu ceza Nuayman'a da, oğlu Abdullah'a da verilmiştir. Oğlu Abdullah'ın bir lakabı da "eşek" manasına gelen "Hımar" idi.

⁽⁵¹⁰⁾ Buhari (6780), Ömer İbnu'l-Hattab'tan rivayet edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında Abdullah isimli ve Hımar lakaplı bir adam vardı. Bu adam Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i güldürürdü. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bu adamı içki içtiği için değnek cezasına çarptırdı. Bir gün yine getirildi, yine aynı cezaya çarptırıldı. Bunun üzerine topluluktan bir adam dedi ki: "Allah'ım şu adama lanet et. Ne kadar da çok getiriliyor!" Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* dedi ki: "Ona lanet etme, çünkü o, Allah'ı ve Rasûlünü seviyor." Daha fazla fayda için bkz: *el-Feth*, (12/78-80).

Allah sevgisinin alameti O'nu zikretmektir, O'nun kelamı olan Kur'an'ı sevmektir ve Allah Rasulü *sallallahu aleyhi ve sellem*'i sevmektir.

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **“De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki O da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.”** (Âl-i İmran, 31)

Seleften biri dedi ki: Ben münacatın tadına varmıştım. Kur'an okumanın tiryakisi olmuşum. Sonra bana bir tembellik geldi, okumayı bıraktım. Bu esnada rüyamda bana birinin şöyle dediğini gördüm:

*“Beni sevdiğini sanıyorsan
Niçin terk ettin şu Kitabımı?
Düşünmedin mi orada geçen
Benim birçok ince itabımı?”*

Allah sevgisinin alametlerinden biri de yalnızlıkta Allah ile ünsiyet etmek, O'na münacat etmek ve Kur'an okumaktır. Bunun için tehec-cüde devam eder, engellerin ortadan kalkmasıyla gecenin sakinliğini ve vaktin saflığını ganimet bilir. Sevgi derecelerinin en azı sevgiliyle başbaşa kalmanın lezzetidir ve O'na münacatın sevincidir.

Rivayete göre bir âbid, uzun seneler bir ormanda Allah'a ibadet etti. Bir ara ağacın tepesine yuva yapıp akşamları gelip yuvaya sığınan ve orada öten bir kuşa baktı. Kalbinden “ibadetimi, kuşun yuva yaptığı şu ağacın altında yapsam, kuşun sesini dinlesem ne güzel olur.” dedi ve bu düşündüğünü yaptı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, o zamanın peygamberine vahiy göndererek şöyle dedi: Filan âbide de ki: “Sen bir mahlûkla ünsiyet etmek istedin. Seni öyle bir dereceye düşüreceğim ki amelin bir daha hiçbir zaman kaybettiğin dereceye ulaşamayacak.”⁽⁵¹¹⁾

O halde muhabbetin alâmeti, mahbubun münacâtıyla tam bir ünsiyet etmek, onunla halvetin sevincini tam olarak yaşamak ve halvete aykırı her şeyden tamamen uzak durmaktır. Muhabbet ve ünsiyet galip geldiği zaman halvet ve münacat bütün kaygıları gideren bir göz aydınlığı olur. Hatta sevgi ve ünsiyet kalbini öyle kaplar ki çılgın bir âşık

⁽⁵¹¹⁾ Bu kıssada dine aykırı bir mübalağa vardır.

gibi dünya meseleleri kulağına tekrar tekrar söylenmedikçe hiçbir şey anlamaz.

Allah sevgisinin alametlerinden biri de Allah'ı zikretme fırsatını kaçırdığı için üzülməsi, ibadetten hoşlanması, onları yüksünmemesi, ibadetin yorgunluğunu basit görmesidir.

Allah rahmet eylesin Sabit el-Bünanî şöyle dedi: “Yirmi yıl namaza katlandım, yirmi yıl bunun mutluluğunu yaşadım.”

Cüneyd şöyle dedi: Muhabbetin alameti, zindeliğin devamıdır ve bedenini yoracak fakat kalbini yormayacak bir iştahla azim ve kararlılıktır. Bütün bunlar örneği görülen şeylerdir. Çünkü aşığa, sevgilisi uğrunda gösterdiği gayret ağır gelmez. Bedeniyle meşakkat çekse bile ona hizmetten dolayı kalbiyle zevk alır. Hiçbir sevginin önünde durulmaz. Kimin sevdiği kendisine tembellikten daha sevimliyse ona hizmet etmek için tembelliği terk eder. Eğer maldan daha sevimliyse sevgisi uğrunda malı terk eder.

Allah sevgisinin alametlerinden biri de Allah'ın bütün kullarına karşı sefkati ve merhametli, Allah'ın düşmanlarına karşı da çetin ve şiddetli olmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Muhammed'in yanındakiler kâfirlere karşı sert ve çetin, kendi aralarında ise merhametlidirler.”** (Fetih, 29) Allah yolunda hiçbir kınayıcının kınaması onu tutamaz, hiçbir engel Allah için öfkelenmesini engelleyemez. Bunlar muhabbetin alametleridir. Bu alametlerin tamamı kimde bulunursa onun muhabbeti tam, ahiretteki içeceği saf ve temiz olur. Kim de Allah sevgisini başka sevgilerle karıştırırsa ahiretteki mutluluğu da sevgisi nispetinde olur. Onun içeceğine mukarreblerin içeceğinden bir miktar karıştırılır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“İyiler (ebrar) nimetler içindedirler. Koltuklara kurulmuş, (etraflarına) bakkarlar. Yüzlerinden mutluluğun izlerini okursun. Onlara ağız mühürlü rahîk şarabından sunulur. Karışımı/kokusu misktir onun. İşte buna imrenmeli imrenecek olanlar. Süzme tesnîm şarabı katılır ona; bir pınar ki tesnîm, (Allah'a yakın) mukarreb kullar içer sadece ondan.”** (Mutaffifîn, 22-28) Yani hâlis amelin karşılığı saf ve

temiz bir içecektir, karışık amelin karşılığı da karışık bir içecektir. **“Artık kim zerre miktarı bir iyilik yapmışsa onu görür, kim de zerre miktarı bir kötülük yapmışsa onu görür.”** (Zilzal, 7-8)

Allah sevgisinin alametlerinden biri de heybet (huşu) ile saygı arası bir korku içinde olmasıdır. Çünkü korku, sevgiye zıt değildir. Muhabbet makamında sevenlerin başkalarında olmayan özel korkuları vardır. Bu korkuların bir kısmı bir kısmından daha şiddetlidir. Bu korkuların ilki sevgili tarafından terk edilme korkusudur, bundan daha şiddetlisi sevgiliyi görememe korkusudur, bundan da şiddetlisi ise uzaklaştırılma korkusudur.

Allah sevgisinin alametlerinden biri de sevgisini gizlemek, iddialı olmaktan kaçınmak, sevdiğine olan saygısından, korkusundan ve onun sırrına olan kıskançlığından ötürü duygu ve sevgisini izhar etmekten sakınmaktır. Çünkü sevgi, sevgilinin bir sırrıdır. Bazen âşık, bir şaşkınlık ve sarhoşluk içine düşebilir, bu yüzden kasıtsız olarak sevgisini izhar edebilir. Bu durumda o mazurdur. Nitekim birisi şöyle demiştir:

“Kalbi başkasıyla birlikte olanın hali nice olur?

Sırrı göz kapaklarında olan nasıl gizler onu?”

ALLAH İLE ÜNSİYETİN MANASI VE ALLAH'IN KAZASINA RIZA

Ünsiyet hali kendisine galip gelen kimsenin tek arzusu halvet ve yalnızlıktır. Çünkü Allah ile ünsiyet başkalarından uzaklaşmayı gerektirir. Halvete mani olan her şey kalbine çok ağır gelir.

Abdülvahid İbn Zeyd ile bir rahip arasında şöyle bir konuşma geçer: (Abdülvahid İbn Zeyd:)

- Senin bu yalnızlığına şaşıyorum.
- Sen halvetin tadına varmış olsaydın kendinden bile uzaklaşmak isterdin.
- Kul, Allah ile ünsiyetin tadına ne zaman varır?
- Sevgisi saf, muamelesinde samimi olduğu zaman.

- Sevgi ne zaman saf olur?
- Bütün telaşeleri terk edip ibadet ve itaat onun tek meşgalesi olduğu zaman!

* * *

Soru: Allah ile ünsiyetin alameti nedir?

Cevap: Onun özel alameti, halka karışmaktan canı sıkılmak ve bundan memnun olmamaktır. Şayet onlara karışırsa sanki o tek başına bir yabancı gibidir, bedeni onlarla beraber, kalbi yalnızdır.

Bil ki, ünsiyet devamlı olduğu, galip geldiği, iyice yerleştiği, iştia-
kın ızdırabıyla karışmadığı, değişim ve Allah'ı görememe korkusu ha-
yatının düzenini bozmadığı zaman bunun semeresi, sözlerde, fiillerde
ve Allah'a münacatta bir tür genişliktir, neşe ve sevinçtir. Bu hal her ne
kadar ünsiyet makamında bulunanlarda görülse de içindeki cüretten
ve heybet azlığından dolayı bu genişlik bazen çirkin bir görünüm de
arz edebilir. Bu makamda olmayıp da söz ve fiilde onlara benzeyenle-
ri ise helake sürükleyebilir ve küfrün eşiğine getirebilir. Ebu Hafs'tan
rivayet edilen şu olay ünsiyetin bir örneğidir: Ebu Hafs bir gün yolda
yürürken şaşkın bir adamla karşılaşır. Adama sorar:

- Neyin var? Adam:
- Eşğimi kaybettim, ondan başka da bir şeyim yoktur, dedi. Bu-
nun üzerine Ebu Hafs durakladı ve şöyle dedi:
- Ya Rabbi! İzzetine yemin olsun ki bu adamın merkebinin geri gön-
dermediğin müddetçe adımımı atmam. Bunun üzerine eşek karşıdan
göründü.

Berh adında çok ibadet eden bir adamın yağmur duasına çıktığı ve
şöyle dua ettiği rivayet edilir:⁽⁵¹²⁾ “Ya Rabbi! Sana cimrilik isnat edile-
mez, katındaki rahmetini gönder, bize hemen şimdi yağmur ver!”

Bir şahıs için mümkün olmayan bir şey başka bir şahıs için müm-
kün olabilir. Allah'ın kazasına rıza makamına gelince bu, mukarreb-
lerin makamlarının en yükseğidir, muhabbetin meyvelerinden biridir.

⁽⁵¹²⁾ *İthafü's-Sâdeti'l-Müttekîn* (9/741)'de bu adamın ismi, Berhu'l-Esvet diye geçer.

Hakikati kapalıdır. Sadece Allah'ın kendisine tevili öğrettiği ve dinde anlayışlı kıldığı kimse bunun hakikatini bilebilir.

Rızanın fazileti hakkında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Allah Teâlâ bir kulunun iyiliğini istediği zaman onu, payına ayırdığı şeye razı eder.”⁽⁵¹³⁾

Allah Teâlâ, Davud *aleyhisselam*'a şöyle vahyetti: “Ey Davud! Benim kazama razı olmadan Beni senden razı eden hiçbir amelle Bana kavuşamayacaksın ve hiçbir günahını düşürmeyeceğim.”

Ali b. Ebi Talib *radiyallahu anh*, Adiy İbn Hatim'i kederli bir halde görür ve sorar: “Ey Adiy! Seni niçin kederli ve hüznü görüyorum?” Adiy şöyle der: “Benim kederlenmem ne engel olabilir, çünkü iki oğlum öldürüldü ve gözlerim oyuldu.” Ali ona dedi ki: “Kim Allah'ın kazasına razı olursa bu onun üzerinde gerçekleşir ve kendisi için bir ecir olur. Kim Allah'ın kazasına razı olmazsa bu onun üzerinde yine gerçekleşir, fakat o kişinin de yaptıkları boşa gider.”

Ebu'd-Derda *radiyallahu anh* ölmek üzere olan bir adamın yanına girdi. Adam, Allah'a hamdediyordu. Ebu'd-Derda dedi ki: “Sen doğru yaptın; Allah Teâlâ bir şeye hükmettiği zaman ona razı olunmasından hoşlanır.”

İbn Mesud *radiyallahu anh* dedi ki: “Allah Teâlâ adaletiyle ve yaptığıyla rahatlığı ve mutluluğu yakinde ve rızada kıldı, keder ve üzüntüyü şüphede ve hoşnutsuzlukta kıldı.”

(513) Bu manada bir hadisi Tirmizî (2152)'de Kader bölümünde “Kazaya Rıza” babında Sa'd b. Ebi Vakkas *radiyallahu anh*'tan rivayet etti: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “Ademoğlunun, Allah'tan kendisine takdir olunana razı olması, O'nu mutlu eder.” Tirmizî bu hadisin “garip” olduğunu söyledi.

Ben derim ki: Bu hadisin isnadı zayıftır fakat aynı manada şahitleri vardır. Bunlardan biri şudur: “Allah'ın senin için ayırdığı paya razı ol, insanların en zengini olursun.” Bunu Tirmizî, Ebu Hureyre *radiyallahu anh*'tan rivayet etti, hasendir. Biri de Buhari'de Cabir *radiyallahu anh*'tan gelen istihare hadisidir. O hadiste şöyle bir ifade geçer: “Nerede olursa olsun bana hayrı takdir et ve beni ona razı eyle.” Bir hadis de Ammar b. Yasir *radiyallahu anh*'dan rivayet edilen dua konusundaki şu hadistir: “Senden, kazadan sonra rıza isterim.”

“Kim Allah’a iman ederse Allah onun kalbini doğruya erdirir.”

(Teğabün, 11) ayeti hakkında Alkame şöyle dedi: “Bu, kula isabet eden bir musibettir; kul bunun Allah’tan geldiğini bilir, teslim olur ve razı olur.”

“Ona dünyada mutlu bir hayat yaşatırız.” (Nahl, 97) ayeti hakkında Muaviye el-Esved dedi ki: “Dünayadaki mutlu hayat, rıza ve kanaattir.”

Haberlerde şöyle geçer: Peygamberlerden biri yirmi yıl boyunca Rabbine açlık ve yoksulluktan şikâyet etti, fakat istediği cevabı alamadı. Sonra Allah Teâlâ ona şöyle vahyetti: “Daha ne kadar şikâyet edip duracaksın? Yerleri ve gökleri yaratmadan önce daha ilk başta Levh-i Mahfuz’da senin için böyle takdir ettim. Ezelî iliminde senin için böyle geçti. Dünyayı yaratmadan önce senin için böyle hükmetmişim. Dünyayı senin için yeniden yaratmamı mı istiyorsun? Yoksa senin için takdir ettiğimi değiştirmemi mi istiyorsun? Böylece senin sevdiğin şeyin Benim sevdiğim şeyin üstünde, senin istediğin şeyin Benim istediğimin üstünde olmasını mı istiyorsun? İzzetime ve celalime yemin olsun ki eğer aklından bir daha böyle bir şey geçerse seni peygamberlik defterinden sileceğim!”

Davud’un Zebur’unda şöyle geçer: “Bilir misin Sırat’tan geçen insanların en süratlisi kimdir? Hükmüme razı olan ve dilleri Beni anmaktan dolayı ıslananlardır.”

Davud *aleyhisselam* dedi ki: “Ya Rabbi! Kullarından hangisi seni daha çok öfkelenendirir?” Rabbi dedi ki: “Bir işte benden hayırlısını isteyip ben de bunu kendisine verdiğim zaman buna razı olmayan kul.”

Ömer İbn Abdülaziz dedi ki: “Kader alanlarından başka yerlerde benim için sevinilecek bir şey kalmamıştır.” Ona denildi ki: “Neyi arzu ediyorsun?” Şöyle dedi: “Allah neye hükmettiyse onu.”

Hasen şöyle dedi: “Kim kendi payına düşene razı olursa bu ona yeter ve Allah onu bereketlendirir. Kim kendi payına düşene razı olmazsa bu ona yetmez ve Allah onu bereketlendirmez.”

Abdülvahid İbn Zeyd şöyle dedi: “Rıza, Allah’ın en büyük kapısıdır, dünyanın cennetidir ve abidlerin rahatlatma yeridir.”

Onlardan biri dedi ki: “Her durumda Allah’tan razı olanların derecesinden daha yüksek bir derece ahirette olmayacaktır. Kime rıza verilirse derecelerin en faziletlisine ulaşmış olacaktır.”

Sabahleyin kalktığında pek çok devesinin öldüğünü gören bir be-devi şöyle dedi:

*“Hayır, vallahi ben ibadetinde bir kulum
Kindar düşmanlar alay etmemiş olsaydı
Beni sevindirmezdî devemin yerinde kalması
Ve Allah’ın takdir ettiği şeyin vaki olmaması.”*

[RIZANIN HAKİKATİ VE HEVAYA

AYKIRI ŞEYLERE RIZA]

Rıza, heva ve hevese aykırı şeylerde tasavvur edilir. Bunun anlamı şudur: İnsanın başına elem verici bir şey geldiği zaman bazen bunu hisseder, acıyı duyar; tabiatı bundan hoşlanmasa bile elde edeceği sevaptan dolayı aklıyla artmasını isteyerek buna razı olur. Bunun örneği bir kimsenin hacamatçıdan kendisine hacamat yapmasını istemesidir. Adam bunun acısını hisseder, fakat bu acıya razıdır ve isteklidir, hacamatçıya minnet duyar.

Para kazanmak için yolculuk yapanlar da böyledir. Yolculuğun meşakkatini hissederler fakat sağlayacağı faydadan dolayı yolculuğu severler, bu meşakkat onların nazarında iyidir, meşakkatlere razıdırlar. Allah’tan bela ve musibetlere maruz kalıp da kaybettiklerinin üstünde bir sevabı elde edeceğine kesin olarak inanan kimseler de başlarına gelen şeylere razı olurlar, bundan dolayı Allah’a şükrederler. Hatta bu belayı sevmeleri ve istemeleri bile caizdir. Çünkü sevenin nasibi, sevgilisinin muradındadır. Sevginin çokluğu elem hissini iptal eder. Bunda şaşılacak bir durum yoktur. Çünkü öfke veya korku halindeki bir savaşçının vücuduna birçok yara isabet eder, fakat bu durumda bu yaraları

hissetmez. Çünkü kalbi doludur, meşguldür. Kalbi bir şeyle dolu olan kimse başka şeyleri hissetmez. Bunlar müşahede edilen şeylerdir.

Allah rahmet eylesin Cüneyd şöyle dedi: Seriy es-Sekatî'ye sordum: "Seven kimse belanın acısını hisseder mi?" Seriy, "Hayır" dedi.

Bela ve musibetlere maruz kalmış pek çok kimseden rivayetlerde bulunduk. Onlar şöyle diyorlardı: "Rabbimiz bizi parça parça da etse bizim O'na sadece sevgimiz artar."

Çok sevginin elem duygusunu yok edeceğini yukarıda söylemiştik. Bu, halkın sevgisinde tasavvur edilen bir durumdur. Onlardan biri şöyle anlattı: "Komşularımızın içinde bir adam vardı. Adamın çok sevdiği bir cariyesi vardı. Cariye hastalandı. Adam cariyesine çorba hazırlamak üzere oturdu. Tencereyi karıştırırken cariyeye, 'Ah!' dedi. Adam dehşete kapıldı, elinden kaşık düştü ve kaynar tencereyi eliyle karıştırmaya başladı. Hatta hiç bilemeden parmakları düştü." Yusuf aleyhisselam'ı gören kadınların kıssası da bunu teyid eder. Onlar da hiç acı duymadan ellerini kesmişlerdi.

Bu anlattığımız şeyler insanın arzu etmediği şeylere razı olmasının da imkânsız olmadığını göstermektedir. İnsanlar ve onların nasipleri hakkında bu mümkün olduğuna göre Allah Teâlâ hakkında ve ahiret nasipleri hakkında haydi haydi mümkündür. Şu üç sebepten dolayı bu mümkündür:

1. Müminin Allah'ın tedbirini kendi tedbirinden daha hayırlı bilmesi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "*Allah Teâlâ'nın bir mümin için verdiği hüküm mutlaka onun hayrınadır.*"⁽⁵¹⁴⁾

Mekhul'den şöyle rivayet edilmiştir: İbn Ömer *radıyallahu anhuma*nın şöyle dediğini işittim: "Adamın birisi Allah'a istiharede bulundu, Allah da ona bir şey nasip etti. Adam, Allah'ın nasip ettiği şeyi beğenmedi, kızdı. Fakat çok geçmedi adam sonucun kendisi için hayırlı olduğunu gördü."

⁽⁵¹⁴⁾ Bu hadisin tahriri (432) no'lu dipnotta verilmiştir.

Mesruk'tan rivayet edildi: O şöyle dedi: “Çölde oturan bir kişinin bir köpeği, bir merkebi ve bir de horozu vardı. Horoz onları namaza kaldırır, merkebin sırtında su taşır ve eşyalarını yüklerdi. Köpek ise onları korurdu. Bir gün bir tilki gelip horozu yedi. Aile efradı bunun için üzüldüler. Salih kişi dedi ki: “Üzülmeyiniz, umulur ki bu daha hayırlıdır.” Sonra kurt gelip merkebin karnını deşip öldürdü. Bunun için de üzüldüler. Salih kişi, “Bu daha hayırlıdır!” dedi. Sonra köpek felâkete uğradı, yine üzüldüler. Salih kişi, “Belki bu daha hayırlıdır!” dedi. Sonra bir sabah uyanıp baktılar ki etraflarında yerleşmiş bulunan bütün insanlar esir edilmiş, sadece kendileri kalmışlar. Onlar yanlarında ses ve gürültü çıkaran hayvanlar olduğu için esir alındılar. Bunların yanında ise düşmanı celbedecek hiçbir şey yoktu, köpekleri, merkepleri ve horozları gitmişti.

Said İbnu'l-Müseyyeb şöyle dedi: Lokman, oğluna şöyle dedi: “Yavrucuğum! Senin başına, hoşuna giden veya gitmeyen ne gelirse gelsin, mutlaka içinden onun senin için hayırlı olduğunu kabul etmelisin.”

Lokman'ın oğlu dedi ki: “Söylediğin şeyin söylediğin gibi olduğunu öğrenmeden bunu sana vermeye gücüm yetmez.” Lokman dedi ki: “Çocuğum! Allah bir peygamber gönderdi, haydi gel onun yanına gidelim, onda bu söylediğim şeyin açıklaması var.” Oğlu, “Haydi bizi ona götür!” dedi. Lokman bir merkebin, oğlu da bir merkebin üzerinde yola çıktılar. Kendileri için gerekli azığı yanlarına aldılar. Sonra günler ve geceler süren bir yolculuk yaptılar.

Nihayet bir çölle karşılaştılar. Hazırlıklarını yaptılar ve çöle girdiler. Allah ne verdiyse yürüdüler. Nihayet gün yükseldi, sıcak şiddetlendi, su ve azık tükendi, merkeplerinin yavaş yürüdüğünü görünce indiler, yürümeye başladılar. Onlar bu haldeyken Lokman önüne bakınca bir de ne görsün: Bir karaltı ve duman! Kendi kendine dedi ki: “Karaltı ağaçtır, duman da binalar ve insanlardır.” Böyle müşahade etmişken Lokman'ın oğlu yol üzerindeki bir kemiğin üzerine basıverdi. Kemik ayağının altından girdi, üstünden çıktı. Çocuk bayılarak yere düştü. Lokman hemen dönüp baktı. Bir de ne görsün, oğlu bayılmış!

Hemen ona doğru koştu, onu göğsüne aldı, kemiği dişleriyle çıkardı. Üzerindeki sarığı parçalayıp oğlunun ayağını sardı. Sonra oğlunun yüzüne baktı ve gözlerinden yaşlar boşandı. Gözyaşları oğlunun yanağına damlayınca oğlu bununla uyandı. Babasına baktı, babası ağlıyordu.

“Ey babacığım! Bu benim için hayırlıdır.’ dediğin halde niçin ağlıyorsun? Sen ağlarken bu nasıl hayırlı olur?! Yiyecek ve içecek tükendi. Sen ve ben bu yerde kaldık.” dedi.

Lokman dedi ki: “Ağlamama gelince çocuğum, seni kurtarmak için dünyadan payıma düşen her şeyi feda etmek istedim. Fakat ben bir babayım, bende baba duyarlılığı var. ‘Bu benim için nasıl hayırlı olur?’ demene gelince, belki senden uzaklaştırılan şey benim başıma gelenden daha büyüktür, belki benim başıma gelen şeyler senden uzaklaştırılardan daha kolay ve basittir.”

Lokman oğluyla böyle konuşurken önüne baktı, fakat dumanı ve karaltıyı göremedi. Kendi kendine, “Bir şey görmedim ki!” dedi. Sonra, “Görmüştüm, fakat belki de Rabbim gördüğümle bir şeyler yaptı.” dedi. Kendi kendine böyle düşünürken birden karşısına benekli bir atın üzerinde bir şahıs çıkıverdi. Üzerinde rüzgârın değip geçtiği beyaz elbise vardı. Yanına yaklaşıncaya kadar gözüyle ona bakmaya devam etti. Gözünden kayboldu, sonra ona seslendi ve dedi ki:

“Sen Lokman mısın?” Lokman, “Evet” dedi. Dedi ki: “Senin şu akılsız oğlun sana ne dedi?” Lokman, “Ey Allah’ın kulu! Sen kimsin? Konuşmanı duyuyorum fakat yüzünü göremiyorum?” Dedi ki: “Ben Cebrail’im. Beni ancak Allah’a yakın bir melek veya gönderilmiş bir peygamber görebilir. Böyle olmasaydı sen de beni görürdün. Senin şu akılsız oğlun sana ne dedi?” Lokman dedi ki: “Sen bunu bilemedin mi?” Cebrail dedi ki:

“Sizin durumunuzla ilgili benim hiçbir bilgim yok fakat sizi koruyan melekler bana geldiler. Rabbim de bana bu şehri, içindekileri ve buraya gelecek olanları yere batırmamı emretmişti. Sizi koruyan melekler sizin bu şehre gelmek istediğinizi bana haber verdiler. Rabbime dua

ettim, sizi benden dilediği şekilde engellemesini diledim. Allah da sizi senin oğlunun başına gelen şeyle benim elimden kurtardı. Eğer böyle olmasaydı siz de yere batanlarla birlikte yere batmış olacaktınız.” Sonra Cebrail *aleyhisselam* elini oğlanın ayağına sürdü ve ayak tamamen iyileşti. Sonra elini yiyecek kabına sürdü, kap yiyeceklerle doldu. Sonra su kabına sürdü, kap içeceklerle doldu. Sonra o ikisini ve merkeplerini yüklenerek bir kuşun taşıdığı gibi onları taşıdı ve günlerce önce çıktıkları eve onları getiriverdi.

2. Karşılığında bir sevap beklediği için elem ve acıya razı olmak. Bu tıpkı şifa beklentisiyle hacamat ve ilaçlara razı olmak gibidir.

3. Arkasındaki nasip için değil, sevgilinin muradı olduğu için elem ve acıya razı olmak. Sevgilinin razı olduğu şey içinde kendi helâki de olsa onun nazarında en lezzetli şeydir. Nitekim Mütenebbî, Seyfû'd-Devle'yi övdüğü beytte şöyle demiştir:

“Hasetçimizin söylediği şeyler sizi sevindirdiyse

Bilin ki sizi memnun eden yaranın acısı yoktur.”

Yukarıda geçtiği gibi bazen sevgi, acıyı hissetmeye mani olacak derecede istila eder. Kendisinde bu hali hissetmeyenin bunu inkâr etmesi gerekmez. Çünkü onun bu gibi hallerde acıyı duymayacak duruma gelmiş olmaması, bunun sebebi olan aşırı sevgiye sahip olamamasındandır. Sevginin tadını almayan, onun hayret verici etkilerini bilemez. Ömrüme yemin olsun ki işitme duyusunu kaybeden kişi musikî ve nağmelerin lezzetini inkâr eder. Kalbini kaybeden kişi elbette kalpten başka mekânı olmayan lezzetleri inkâr edecektir.

DUA, RIZAYA AYKIRI DEĞİLDİR

Şunu bil ki dua, rızaya aykırı değildir. Aynı şekilde masiyetlerden hoşlanmamak, günahkârlara ve günah sebeplerine kızmak ve onları izale etmek için çalışmak da rızaya aykırı değildir.

Dua ile biz Allah'a ibadet ederiz. Allah Teâlâ bazı kullarını şu sözlerle övmüştür: **“Onlar gerçekten hayırlarda yarışan, rahmetimizin umudu ve azabımızın korkusuyla bize dua eden ve bizden**

saygı ile çekinen kimselerdi.” (Enbiya, 90) Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in, diğer peygamberlerin ve salihlerin duaları malumdur.

Masiyetlere karşı çıkmak ve onlara razı olmamak suretiyle de Allah’a kulluk etmiş oluruz. Masiyetlere razı olanı kötölemek, kâfirlere ve facirlere buğzetmek ve onlara karşı çıkmak da böyledir. Bunun Kur’an’dan ve sünnetten çok sayıda delili vardır.

Soru: Allah Teâlâ’nın kazasına razı olmakla ilgili haberler vardır. Masiyetlerin Allah’ın kazasının dışında meydana gelmesi imkânsızdır. Eğer Allah’ın kazasıyla meydana geldiyse onları kerih görmek Allah’ın kazasını kerih görmek demektir. Bu iki durum birbiriyle nasıl bağdaştırılacaktır?

Cevap: İlmin esrarına vakıf olmada kusurlu olanlar için bu karışık bir konudur. Hatta bazıları bunu o kadar karıştırmışlardır ki masiyetlere karşı koymayıp sükût etmeyi rıza makamlarından bir makam saymışlar ve buna “güzel ahlak” demişlerdir. Hâlbuki bu, tam bir cehalettir. Aksine biz deriz ki: Aynı şeye aynı yönden ve aynı şekilde rıza ve hoşnutsuzluk gösterilirse burada bir zıtlık ve çelişki meydana gelmiş olur. Fakat bir şeye bir yönden rıza göstersen, başka bir yönden de onu kerih görsen bunda bir zıtlık ve çelişki olmaz. Mesela senin ve aynı zamanda düşmanlarından birinin düşmanı olan ve onu öldürmek için çalışan bir kimsenin ölmesi, senin düşmanının düşmanı öldüğü için senin hoşuna gitmez, fakat senin düşmanın öldüğü için de memnun olursun. Masiyetin de iki yönü vardır: Allah’ın ihtiyarı ve iradesinden kaynaklanması bakımından Allah’a yönelik yönüdür. Mülkü mülkün sahibine teslim etmek için bu yönden ona razı olursun. Bir de kulun kesbi, vasfı ve Allah katında sevimsiz ve gazap edilen bir şeyin alameti olması bakımından kulla ilgili bir yönü daha vardır ki burada Allah ona rahmetinden uzak kalmanın ve gazabın sebeplerini musallat etmiştir. Bu yönüyle münkerdir, kötülenmiştir.

Bu ancak bir misalle daha iyi anlaşılabilir: İnsanlar tarafından sevilen birini ele alalım: Kendisini sevenlerin huzurunda dese ki: “Ben beni sevenlerle bana kızanları birbirinden ayırmak ve bunun için doğru

bir ölçü koymak isterim. Filan kişiyi hedef alacağım ve ona şiddetle vuracağım. Böylece bana buğzedip hakkımda kötü sözler söylemeye mecbur edeceğim. Sonunda ben de ona kızacağım ve onu kendime düşman bileceğim. Onu seven herkesi de benim düşmanım bileceğim, ona kızan herkesi de benim dostum bileceğim.” Sonra bu dediğini yaptı ve tasarladığı gibi kızgınlığın sebebi olan kötü sözlere muhatap oldu. Düşmanlığın sebebi olan öfke hâsıl oldu. Sevgisinde samimi olan herkesin aslında ona şöyle demesi gerekirdi: “Senin bu şahsı dövme-tekdeki ve eziyet etmekteki tedbirini ben seviyorum ve onaylıyorum, çünkü bu senin bir görüşün, tedbirin ve fiilindir. Bu şahsın sana kötü sözler söylemesi ise onun bir düşmanlığıdır ve sana saldırısıdır. Ona nispet edilmesi yönünden biz bundan hoşlanmayız. Ona yapması gereken şey sana kötü söz söylememesi ve sabretmesiydi.”

İşte Allah Teâlâ, şehvetin ve masiyetin sebeplerini kula böyle mu-sallat eder ve onun isyanına buğzeder.

Allah'ı seven her kulun Allah'ın buğzettiği kimseye buğzetmesi, O'na düşmanlık edene, buğzedene ve huzurundan kovduğuna düşmanlık etmesi gerekir. Her ne kadar o uzaklaştırılan insanı kahrı ve kudretiyle düşmanlığına ve muhalefetine Allah zorlamış ise de, o uzaklaştırılmış, kovulmuş ve huzur-u ilâhîden atılmıştır. Yakınlık derecelerinden uzaklaştırılan bir kimseye, Allah'ı seven herkesin sevgilerine uygun olarak buğzetmesi gerekir. Sevilen Allah, kendisinden uzaklaştırmak suretiyle kime gazabını izhar etmişse Allah'ı sevenler de gazaplarını ona göstermek suretiyle sevgilerine uygun davranmış olacaklardır.

Allah için buğzetmek, Allah için sevmek, kâfirlere karşı sert ve acımasız olmak ve onlara karşı öfkede ileri gitmek ile -bununla beraber- Allah'ın kazasına razı olmak konusunda rivayet edilen haberlerin hepsi böyle izah edilmiştir. Bunların hepsi açıklanmasına ruhsat olmayan kaderin esrarındandır. Yani hayır da, şer de Allah'ın dilemesi ve iradesinin kapsamı içindedir. Fakat Allah şerre razı olmaz, hayra razı olur.

En iyisi, şeriatın adabıyla edeplenip susmak ve hem Allah'ın kazasına rıza hem de masiyetlere kızmak suretiyle insanların kendisiyle

Allah'a kulluk ettikleri temel ilkenin yanında durmaktır. Allah en iyi bilendir.

Muhabbetle ilgili şeylerden biri de şudur:

Denildi ki: Allah Teâlâ, Davud *aleyhisselam*'a şöyle vahyetti: "Eğer bana sırt çevirenler onları nasıl beklediğimi, onlara nasıl yumuşak davrandığımı, onların günahı terk etmelerini ne çok istediğimi bilselerdi Bana olan iştihaklarından dolayı ölürlerdi ve muhabbetimden dolayı azaları paramparça olurdu. Ey Davud! İşte Benden yüz çevirenler hakkındaki iradem budur. Acaba Bana yönelen kimseler hakkındaki iradem nasıldır, biliyor musun? Ey Davud! Kulumun Bana en muhtaç olduğu zaman, Benden müstağni olduğu zamandır ve Benim nazarımda en kıymetli olduğu zaman da Bana döndüğü zamandır."

Çok ibadet eden bir kadın şöyle derdi: "Allah'a yemin olsun ki dünyadan bıktım, usandım. Hatta satılan bir ölüm bulsam Allah'a iştihakımdan ve O'na kavuşma arzumdandır dolayı hemen satın alacağım." Ona denildi ki: "Ameline mi güveniyorsun?" Kadın dedi ki: "Hayır, fakat O'na olan sevgime ve hüs-nü zannıma güveniyorum. O'nu sevdiğim halde bana azap edeceğini mi zannediyorsun?"

Allah en iyi bilendir.

* * *

37- NİYET, İHLÂS VE DOĞRULUK

Bil ki kalp sahipleri, saadete ancak ilim ve ibadetle ulaşılabilceğini imanının basiretiyle ve Kur'an'ın nuruyla anladılar.

İlim sahipleri dışında insanların hepsi helâk olmuşlardır. İlmîyle amel edenler hariç âlimlerin hepsi helâk olmuşlardır. İhlâslı olanlar hariç amel edenlerin hepsi helâk olmuşlardır. İhlâs sahipleri de büyük bir tehlikeyle karşı karşıyadırlar.⁽⁵¹⁵⁾

Bu bakımdan niyetsiz amel boşuna yorulmadır. İhlâssız niyet riya'dır. Doğruluk ve gerçekçilik olmaksızın kendi başına ihlâs da heba olur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Yaptıkları her işi ele alır ve onu toz duman ederiz.”** (Furkan, 23) Niyetin hakikatini bilmeyenin niyetinin nasıl salih olabileceğini keşke bilebilsem? Veya ihlâsın hakikatini bilmediği zaman niyeti nasıl sahih olabilir? Veya doğruluğun manasını bilmeyen bir ihlâs sahibi nefsinden nasıl doğruluk isteyebilir?

Bu yüzden Allah'a itaat etmek isteyen herkesin birinci görevi marifeti tahsil edebilmek için önce niyeti öğrenmektir. Sonra kulun kuruluşunun vesilesi olan doğruluk ve ihlası anladıktan sonra niyeti amel ile doğrulamaktır. Şimdi biz bu üç faslı zikredeceğiz:

Birinci Fasl

NİYET, HAKİKATİ VE BUNUNLA İLGİLİ ŞEYLER

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Sabah akşam Rablerine yakarıp dua eden ve O'nun rızasından başka bir şey istemeyenleri yakınlarından uzaklaştırma!”** (Enam, 52) İstemek ve irade etmek ile kastedilen niyettir.

⁽⁵¹⁵⁾ Hadisin manası uydurulmuştur, yanlıştır. Hakkında gerekli şeyler (378) no'lu dipnotta söylenmiştir.

* Ömer İbnu'l-Hattab *radiyallahu anh*'tan şöyle rivayet edildi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle söylediğini işittim: “Ameller niyetlere göredir ve herkes için niyet ettiği vardır. Kimin hicreti Allah’a ve Rasûlüne ise onun hicreti Allah’a ve Rasûlünedir. Kimin hicreti de isabet edeceği bir dünya veya evleneceği bir kadın için ise onun hicreti de hicret ettiği şeydir.”⁽⁵¹⁶⁾

* Ebu Musa’dan şöyle rivayet edilmiştir: Bir adam Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’e geldi ve dedi ki: “Ey Allah’ın Rasülü! Kahramanlık için savaşan, hamiyet için savaşan ve riya için savaşan adam hakkında ne dersin?” Şöyle cevap verdi: “Her kim Allah’ın kelimesi yücelsin diye savaşırsa işte o Allah yolunda savaşmış demektir.”⁽⁵¹⁷⁾

* Cabir İbn Abdullah *radiyallahu anhuma*’dan şöyle rivayet edilmiştir: “Gerçekten Medine’de öyle adamlar var ki siz bir yolda yürür veya bir vadiyi geçerseniz sevapta size ortak olurlar. Onlar hasta oldukları için cihada çıkamamışlardır.”⁽⁵¹⁸⁾

* Buhari ve Müslim’in *Sahih*’lerinde İbn Abbas, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’den şöyle rivayet etmiştir: “Kim bir iyilik yapmaya niyetlenir de yapamazsa, onun için bir sevap yazılır.”⁽⁵¹⁹⁾

* Ebu Kebşe el-Enmâri’den şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “Bu ümmetin durumu, şu dört kişinin durumu gibidir: (Birincisi), Allah’ın mal ve ilim verdiği bir adamdır. Bu adam, ilmine uygun olarak malını gerekli yerlere harcar. (İkincisi, Allah’ın) ilim verip de mal vermediği adamdır. Bu da (içinden:) ‘Eğer şu malın benzeri benim olsaydı, ben (de) şu adamın

⁽⁵¹⁶⁾ Buhari (1) ve diğer bölümlerde; Müslim (1907); Ebu Davud (2201); Tirmizî (1647); Nesâî (1/59, 60); Ahmed (1/25, 43); İbn Mace (4227).

⁽⁵¹⁷⁾ Bu hadisin tahriri (354) no’lu dipnotta gösterilmiştir.

⁽⁵¹⁸⁾ Müslim (1911); İbn Mace (2765); Ahmed (3/300, 341), Cabir *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Buhari (2839); Ebu Davud (2508); İbn Mace (2764); Ahmed (3/103, 160, 182, 214), Enes *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

⁽⁵¹⁹⁾ Bu kudî bir hadistir. Buharî (6491); Müslim (131). Bu hadisi İbn Abbas *radiyallahu anhuma* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’den, o da Rabbinden rivayet etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Allah Teâlâ iyilikleri de kötülükleri de yazmış, sonra bunları beyan etmiştir. Artık kim bir iyilik yapmaya niyetlenir de...”

işlediğinin aynısını işlerdim.’ der.” Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, “Bu iki adam sevapta eşittir.” buyurduktan sonra şöyle devam eder: “(Üçüncüsü) Allah’ın mal verip de ilim vermediği adamdır. Bu adam, malında şuursuzca hareket ederek onu gereksiz yerlerde harcar. (Dördüncüsü), Allah’ın ilim de, mal da vermediği adamdır. Bu da ‘Eğer bu malın benzeri benim olsaydı, ben de bu adamın malında yaptığı şeylerin aynısını yapardım.’ der.” Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: “Bu iki adam günahta eşittir.”⁽⁵²⁰⁾

* Ebu İmran el-Cevnî şöyle dedi: “Melekler amellerle birlikte yükselebilirler. Allah bir meleğe, ‘O sahifeyi bırak!’ diye nida eder. Melekler derler ki: ‘Ey Rabbimiz, o hayır söyledi, biz de onu muhafaza ettik.’ Allah Teâlâ der ki: ‘O, bununla Benim rızamı kastetmedi.’ Allah bir meleğe, ‘Fılan kimse için şöyle şöyle yaz!’ diye iki defa nida eder. Melek der ki: ‘Ya Rabbi! O bunu yapmadı ki!’ Aziz ve celil olan Allah şöyle der: ‘O bunu yapmaya niyetlenmişti.’”

* Ömer İbnu'l-Hattab *radiyallahu anh* şöyle dedi: “Amellerin en faziletlisi, Allah’ın sana farz kıldığı şeyleri eda etmek, haramlarından sakınmak ve Allah katında samimi niyetidir.”

* Bir kişi şöyle derdi: “Bana öyle bir amel gösterin ki onu Allah için devamlı olarak yapayım.” Ona denildi ki: “Sen iyilik yapmaya niyet et. Çünkü sen onu yapmasan bile devamlı olarak yapmış sayılırsın.”

Amel olmasa bile niyet de bir ameldir. Mesela geceleyin namaz kılmaya niyetlenip de uyuya kalan kimseye onu yapmış gibi sevap yazılır. Bir hadiste şöyle geçmektedir: “*Kimin geceleyin ibadet etmek için kalktığı bir saati olur da uyuya kalır ve kalkamazsa ona kılamadığı namazın sevabı yazılır, uykusu da kendisine verilen bir sadaka olur.*”⁽⁵²¹⁾

⁽⁵²⁰⁾ Tirmizî (2427); İbn Mace (4227); Ahmed (4/230, 231), Taberânî, *el-Kebir*, (22/862, 870). Tirmizî bu hadisin hasen-sahih olduğunu söyledi. Onun dediği gibidir.

⁽⁵²¹⁾ Ahmed (6/63), Aîşe *radiyallahu anha* tarafından rivayet edilmiştir. Nesai (3/258), Ebu'd-Derda *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Bu hadis şahitleriyle birlikte sahihtir. Bkz: *et-Terğîb ve't-Terhib* (1/208).

Bir hadiste şöyle ifade edilmiştir: “Müminin niyeti, amelinden daha hayırlıdır.”⁽⁵²²⁾

“Niyet,” “irade” ve “kasıt” eş anlamlı kelimelerdir. Manaları aynıdır.

NİYETLE İLGİLİ AMELLERİN TAFSİLATI

Bil ki ameller üç kısımdır:

1. Masiyetler ve günahlar. Niyetle bunların yeri değiştirilemez. Mesela haram malla mescid yaptıran kimse bununla hayır yapmayı kastetse bile niyetin bunda hiçbir etkisi olmaz. Çünkü şer ile hayrı kastetmek, başka bir şerdir. Hayırların hayır oldukları ancak şeriatla bilinir. Şerrin hayır olması nasıl mümkün olabilir? Heyhat!

Bil ki, haram malla mescidler ve medreseler yapıp sultanlara yaklaşmaya çalışanlar tıpkı sefihlere, kötülere ve fısk ile meşgul olanlara ilim öğreten kötü âlimler gibi olurlar. Çünkü onlar ilim öğrendikleri zaman Allah’a giden yolu keserler, dünyaya saldırırlar ve hevaya tabi olurlar. Bunun vebali ilmi onlara öğretenlerin üzerindedir. Çünkü onların kötü niyetlerini ve maksatlarını biliyorlardı.

Kıssacıların kıssaları öğrenmeleri de bu kabildendir. Onların çoğunun maksatları bilinmektedir. Onların maksadı dünyalık elde etmek ve nasıl olursa olsun mal temin etmektir. Onlara öğretmek bozgunculuğa yardım etmek demektir. İbadetin niyetle masiyete, mübahın masiyet ve itaate dönüştüğünü öğrenmiştin.

Fakat masiyet hiçbir zaman niyetle itaate dönüşmez. Bilakis ona kötü niyet eklendiği zaman günahı katlanır, vebali büyür.

2. İtaat ve ibadetler. Bunlar sıhhatlerinin temelinde ve faziletlerinin katlanmasında niyetlere bağlıdırlar. Yani temelden bunlarla başka bir şey değil sadece Allah’a ibadet kastedilmiş olmalıdır. Çünkü mesela riya kastı bulunursa masiyet olur. Faziletin katlanmasına gelince bu güzel niyetlerin çokluğuna bağlıdır. Mesela tek bir itaatle çok sayıda

⁽⁵²²⁾ Ebu Nuaym, *el-Hilye*, (3/255); Kudâî, *Müsnedü’ş-Şihab*, (148) en-Nüvas İbn Sem’an tarafından rivayet edilmiştir, isnadında bilinmeyen biri vardır, bkz: *el-Mekasidü’l-Hasene* (1260).

iyiliğin gerçekleşmesine niyet edilebilir. Bu durumda her bir niyet için sevap vardır. Çünkü bunların her biri bir hasenedir. Sonra her bir hasene/iyiliğe on kat sevap verilir.

Bunun örneği mescidde oturmaktır. Bu bir itaattir. Bununla pek çok şeye niyet edilebilir. Mescide girmekle namazı beklemeye niyet etmesi, itikâfa ve organlarını gûnahtan korumaya niyet etmesi gibi. Çünkü itikâfa çekilmek, yani kişinin kendini ibadete vermesi onu gûnah işlemekten alıkoyar. Mescide girmekle ve kendini Allah'ın zikrine vermekle niyet edilen itaatlerden biri de Allah'tan alıkoyan meşguliyetleri defetmektir. Bu, niyetleri çoğaltmanın bir yoludur. Diğer itaatleri de buna kıyas edebilirsin. Çünkü çok sayıda niyeti bir arada bulundurmaman hiçbir itaat yoktur.

3. Mübahlar. Mübahlardan da hiçbir şey yoktur ki niyete veya niyetlere ihtimali olmasın. Bu niyetlerle onlar ibadet ve itaate dönüşürler, bu niyetler sayesinde onlarla yüksek derecelere ulaşılır. Bundan gafil olanların ve başıboş hayvanlar gibi bunları alışkanlık haline getirenlerin hüsrânı ne büyüktür!

Kulun hatırına gelen şeyleri, attığı adımları ve geçirdiği zamanları hakir ve basit görmemesi gerekir. Kıyamet gününde bunların hepsinden “Niçin yaptın/ne maksatla yaptın?” diye sorguya çekilecektir.

Mesela kendisiyle ibadet ve Allah'a yakınlığın niyet edildiği mübahlardan biri güzel koku sürünmektir. Kişi bununla sünnete uymaya, mescide saygıya ve beraber oturup kalktığı insanları rahatsız edici kötü kokulardan kurtarmaya niyet edebilir.

Allah rahmet eylesin İmam Şafî şöyle dedi: Kokusu güzel olanın aklı da çok olur.

Başını tedavi etmek de zekâyı artırır, böylece dinin önemli konularını anlaması kolaylaşır.

Seleften biri şöyle dedi: Ben her şeyde, hatta yememde, içmemde, uyumamda ve helâyâ girmemde bir niyetimin olmasını isterim. Bunların hepsi kendileriyle Allah'a yaklaşmanın niyet edilebileceği

şeylerdendir. Çünkü bedenın bekasına ve kalbın huzuruna sebep olan her şey dinin önem verdiği şeylerdendir. Çünkü bunlar dinin yardımcılarıdır. Yemekle ibadete güç kazanmayı, nikâhtan dinini korumayı, ailesinin kalbini hoş etmeyi ve kendisinden sonra Allah'a ibadet edecek bir çocuk sahibi olmayı kasteden kimse bütün bunlardan dolayı sevap kazanacaktır. O halde hareketlerinden ve sözlerinden hiçbir şeyi basit ve küçük görme. Hesaba çekilmeden önce nefsinı sen hesaba çek. Yapacağını yapmadan önce niyetini düzelt. Terk ettiğın şeylerde de niyetine iyi bak!

[NİYET KULUN İHTİYARINA DÂHİL DEĞİLDİR]

Bilmiş ol ki niyet, gönlün şimdi veya gelecekte faydalı olduğunu anladığı şeye yönelmesi ve meyletmesidir. Bazı cahiller bizim niyetin güzelleştirilmesiyle ilgili olarak tavsiye ettiğımız şeylere kulak verip yemek yiyeceğı zaman “Allah için yemeğe niyet ettim.” veya okuyacağı zaman “Allah için okumaya!” diyebilir ve bunu niyet sanabilir. Hâlbuki böyle değildir. Niyet, ancak kalbın harekete geçmesidir ki Allah tarafından açılan bir mecra da cereyan eder. Kulun ihtiyarına dâhil değildir. Bu sebeple bazen kolaylaşır, bazen zorlaşır. Ancak kalbi dünyaya değil de dine meyilli olanlar için kolay olur.

İnsanlar niyette kısım kısım dır:

* Kimisi korkunun yönlendirmesine uyarak itaat için amel eder.

* Kimisi de ümidin yönlendirmesine icabet ederek amel eder.

* Kimisi de (ikisinden daha yüksek bir makam olarak) itaate ve ibadete layık olduğu için Allah Teâlâ'yı yüceltmek niyetiyle itaat eder. Dünyaya rağbet edenler için bu kolay değildir. Niyetlerin en şerefli si ve en yücesi budur. Bunu alışkanlık haline getirmek bir yana bunu anlayabilenler bile azdır. Bu makamın sahibi Allah'ı sadece sevdiği için zikreder ve O'nun yüceliğini tefekkür eder.

Ahmed b. Hadraveyh'in rüyasında Rabbini gördüğü ve ona şöyle dediğı hikâye edilir: “Bütün insanlar Benden istiyorlar, Ebu Yezid ise Beni istiyor.”

Maksadımız bu niyetlerin farklı derecelerde olduklarını göstermektir. Kalbinde bu niyetlerden biri ağır basan kimsenin o niyetten başka bir niyete dönmesi kolay olmayabilir. Fazilete değil de mübaha niyetlenen kimsenin mübahı işlemesi daha evladır, bu durumda fazilet, mübaha intikal eder.

Mesela ibadette güçlü olmak ve bedenini rahatlatmak için yemeğe ve uykuya niyetlenen ve o anda niyetinde namaz ve oruç bulunmayan kimsenin yemesi ve uyuması daha faziletlidir. Hatta çokça ibadet ettiği için yorulursa ve bir saatliğine rahatlatıcı mübah bir iş yaptığı zaman zindeliğine kavuşacağını bilirse o anda o mübah işi yapması ibadet etmesinden daha faziletlidir.

Ali *radiyallahu anh* şöyle dedi: “Kalpleri rahatlatınız ve onlar için hikmet yollarını arayınız. Çünkü bedenlerin yorulduğu gibi kalpler de yorulur.”

Birisi de şöyle diyor: “Kalpleri rahatlatın ki zikirle dolsun.”

Bunlar öyle inceliklerdir ki ancak âlimlerin tecrübeleriyle anlaşılabilir. Tıpta uzman bir doktor bazen hararetine rağmen ateşli bir hastayı etle tedavi eder. Tıpta acemi olan biri de böyle bir tedavinin olumlu netice vermesini imkânsız görür.

Oysaki uzman doktor, hastanın tedaviye katlanabilmesi için tekrar eski kuvvetine kavuşmasını gaye edinir. Aynı şekilde savaş sanatını iyi bilen kimse de hile yapmak için önündeki düşmandan kaçabilir. Maksadı onu dar bir alana çekip orada saldırarak yenmektir. Allah yoluna süluk etmek de tamamen şeytanla yapılan bir savaştır ve kalbin tedavisidir.

Basiret sahibi ve başarılı bir kişi, zayıf görüşlü kişilerin imkânsız gördüğü çok ince hileler üzerinde dururlar. Onların kendileri için gizli olan şeyleri imkânsız görmeleri gerekmez. Bilakis bu sırlar kendilerine açıklanıncaya veya bu makama erişinceye kadar hal sahiplerine teslim olmaları gerekir.

İkinci Fasıl

İHLÂS, FAZİLETİ, HAKİKATI VE DERECELERİ

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Onlar dini sadece Allah’a has kılarak ve hanifler olarak Allah’a kulluk etmekle emrolundular.”** (Beyyine, 5) **“Dikkat edin, hâlis din/katıksız kulluk sadece Allah’a yapılır.”** (Zümer, 3)

* Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem Muaz İbn Cebel radiyallahu anh’a şöyle buyurdu: *“Dininde ihlâslı ol ki az bir amel sana yetsin.”*⁽⁵²³⁾

* Enes radiyallahu anh’tan gelen bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Kıyamet günü melekler mühürlü sahifelerle gelirler. Allah Teâlâ, ‘Şunu bırakın, şunu alın.’ der. Melekler derler ki: ‘İzzetine yemin olsun ki biz sadece olanı yazdık.’ Allah Teâlâ şöyle buyurur: ‘Bu Benden başka bir şey için yapılmış. Ben bugün sadece Benim rızam için olan şeyleri kabul ediyorum.’”*⁽⁵²⁴⁾

* Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in şöyle dediği rivayet edilmiştir: *“Melekler kulun amelini Allah’ın huzuruna çıkartırlar. Onu çoğaltırlar ve tezkiye ederler. Allah Teâlâ onlara şöyle vahyeder: ‘Siz kulumun amelini muhafaza ettiniz, yazıp sakladınız. Ben ise Bendeki bilgiyi gözetirim, dikkate alırım. Kulum amelinde ihlâslı olmadı, onu Siccin cehennemine atın.’ Melekler başka bir kulun amelini Allah’ın huzuruna çıkartırlar, onu da azımsarlar ve hakir görürler. Allah Teâlâ onlara şöyle vahyeder: ‘Siz bu kulumun amelini yazıp muhafaza ettiniz. Ben ise kendimdeki bilgiyi gözetir ve*

⁽⁵²³⁾ Zayıftır, bunu İbn Ebî’l-Dünya, *el-İhlâs*’ta ve el-Hâkim 4/306’da Muaz hadisinden tahrir etmiştir. Hadiste zayıflık ve kopukluk vardır. Fakat ihlâs, ilâhî yardımın sebebidir. Sahih bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Allah bu ümmete zayıflarının duaları, namazları ve samimi olmaları yüzünden yardım eder.”* Bunu Nesâî, Sa’d radiyallahu anh’tan rivayet etmiştir.

⁽⁵²⁴⁾ Bunun bir benzerini Hafız el-Münzirî *et-Terğib ve’t-Terhib* (1/37)’de zikretmiş ve sonunda şöyle demiştir: Bunu Bezzar ve Taberanî [*el-Evsat* 6169’da] iki isnadla rivayet etmiştir. Bunlardan birinin ravileri sağlam ravilerdir.

dikkate alırım. Bunun amelini kat kat yapın ve onu İlliyyîn cennetine götürün.’”(525)

* Hasen'den şöyle rivayet edilmiştir: İnsanların Allah'ın dışında ibadet ettikleri bir ağaç vardı. Bir adam o ağacın yanına geldi ve “Ben bu ağacı keseceğim.” diyerek Allah için öfkelenerek ağacı kesmeye geldi. Şeytan, insan suretinde onu karşıladı ve “Ne istiyorsun?” dedi. [Aralarında şöyle bir konuşma geçti]

- İnsanların Allah'ı bırakıp da ibadet ettikleri bu ağacı keseceğim.
- Sen bu ağaca ibadet etmedin, ibadet edenlerin sana ne zararı var?
- Olsun, onu mutlaka keseceğim!
- Bu konuda senin için bundan daha hayırlısı olsa da mı? Yastığının altında her gün iki dinar bulmak istersen bu ağacı kesme.
- Bunu benim için kim temin edecek?
- Ben bunu senin için temin edeceğim.

Adam döndü gitti, sabah uyandığı zaman yastığının yanında iki dinar buldu. Sonra ertesi sabah oldu, fakat bir şey bulamadı. Ağacı kesmek için öfkeyle kalktı. Şeytan yine daha önce görüldüğü surette karşısına çıktı:

- Ne istiyorsun, dedi.
- İnsanların Allah'ı bırakıp da ibadet ettikleri bu ağacı keseceğim.
- Şimdi yalan söyledin, senin bu ağacı kesecek gücün yok.

Adam ağacı kesmeye gitti, fakat şeytan onu yere yıktı, neredeyse öldürecek derecede boğazını sıktı ve dedi ki:

- Ben kimim biliyor musun? (Kendisinin şeytan olduğunu haber verdi ve ona dedi ki:)

- Birincisinde sen Allah için öfkelenerek gelmiştin, bu yüzden benim sana bir şey yapacak gücüm yoktu. Ben de sana iki dinarla tuzak

(525) Bu rivayetin lafzını hadis kaynaklarında bulamadım.

kurdum, sen de ağacı bıraktın. Sen iki dinarı kaybedince bu sefer artık dinarlar için öfkелendin. Ben de senin üzerine -rahatça- saldırdım.⁽⁵²⁶⁾

Maruf el-Kerhi, kendi kendini döver ve şöyle derdi: “Ey nefsim! İhlâslı ol ki kurtulasın.”

Ebu Süleyman şöyle dedi: “Gerçekten Allah rızası için bir adım atan kişiye ne mutlu!”

Hikâye edildiğine göre bir adam, kadın kıyafeti giyerek kadınların bulunduğu bir düğüne veya mateme katılmak üzere dışarı çıktı. Bu da kadınların toplu olarak bulundukları bir güne denk geldi. O gün de orada bir inci çalındı. “Kapıyı örtün, arama yapacağız!” dediler. Herkesi tek tek aradılar ve sıra o adamla yanındaki kadına geldi. Adam ihlâsla Allah’a dua etti ve dedi ki: “Eğer bu rezaletten kurtulursam böyle bir şeyi bir daha yapmayacağım.” İnci, adamın yanındaki kadında bulundu. Bunun üzerine, “Haydi serbestsiniz, artık inciye bulduk!” dediler.

İHLÂSIN HAKİKATİ

Şunu bil ki, her şeye kendisinden başka bir şeyin karışması muhtemeldir. İşte ona başka bir şey karışmayıp saf halde kaldığı bu duruma “ihlâs” denir.

İhlâsın zıddı şirktir/ortak koştaktır. Kim ihlâs sahibi değilse o müşriktir. Ancak şirkin de dereceleri vardır.

Tevhid inancındaki ihlâsın zıddı, ulûhiyetteki şirktir.

Ulûhiyetteki şirkin de açık olanı vardır, gizli olanı vardır. İhlâs da böyledir. Daha önce ilgili bölümünde rıyanın derecelerini zikretmiştik. Şimdi ise Allah’a yakınlık maksadıyla harekete geçtiği halde bu maksadına riya gibi veya nefsin diğer hazları gibi başka bir maksadı da karıştıran kimseden söz edeceğiz.

Mesela kişinin Allah’a yaklaşmak maksadının yanında bir de oruçla elde edeceği perhizden yararlanmak maksadıyla oruç tutması veya

⁽⁵²⁶⁾ Bu kıssayı daha geniş bir şekilde üstat Abdülğaniy ed-Dekar’ın *Kıssatu İblis ve’r-Rahib* isimli eserinden okuyabilirsiniz.

yükünden ve kötü ahlakından kurtulmak maksadıyla köle azat etmesi veya yolculuktaki hareketle bünyesinin sağlığa kavuşması veya karşılaştığı bir kötülükten kurtulmak için haccetmesi veya savaş tecrübesi kazanmak ve savaş yollarını öğrenmek için cihada katılması veya binitini ya da ailesini koruyup gözetmek için uyumamak maksadıyla gece namaz kılması veya kendisine yeterli serveti temin etmeyi kolaylaştırmak için ilim öğrenmesi veya konuşma zevkini tatmin etmek için ders vermesi gibi... Kulun maksadı Allah'a yakınlık olmakla beraber buna ilave olarak hatırına bu tür şeyler de gelirse, işleyeceği amel de bunlar sebebiyle kendisine daha hafif gelirse, o amel bu durumda ihlâs sınırının dışına çıkmış olur.

İnsan herhangi bir filinde veya ibadetinde -ihlâsa zarar verici- bu tür şeylerden kendini nadiren kurtarabilir. Bu sebeple, "Kim ömründe bir an bile olsa sadece Allah rızası için hareket ederek bu tür şeylerden uzak kalabilirse kurtulurş." denilmiştir. Bu, ihlâsın ne kadar değerli ve önemli olduğunu ve kalbi bu şaibelerden temizlemenin zorluğunu gösterir. Çünkü ihlâslı kimse, Allah'a yaklaşma talebinden başka hiçbir maksadı olmayan kimsedir.

Sehl'e denildi ki: "Nefse en zor gelen şey nedir?" O bu soruya şöyle cevap verdi: "İhlâstır, çünkü nefsin ihlâstan bir nasibi yoktur."

İHLÂSİ BULANDIRAN ŞAİBELER

Bil ki ihlâsı bulandıran lekeler farklı farklıdır; bazıları açık, bazıları gizlidir. Karıncanın ayak izinden daha gizli olan riya çeşidi vardır. Biz riyanın derecelerini kendi bölümünde zikretmiştik. Sen oradan bu konuyu araştır. İşin özeti şudur: Amel eden ve ibadet eden kimse, ameli ve ibadeti esnasında kendisini bir insanın görmesiyle bir hayvanın görmesi arasında fark hissederse saf ihlâsın dışına çıkmış olur. Ancak hassas düşünceye sahip kişiler ve Allah'ın korumasıyla ve başarı vermesiyle mutlu olan kişiler şeytandan kurtulabilirler.

Denildi ki: "Âlimin kılacağı iki rekât namaz cahilin kılacağı yetmiş rekât namazdan daha faziletlidir." Âlimle kastım âfetlerinden kendisini

kurtaracak kadar amellerin âfetlerini bilen âlimdir. Cahil ise ibadetin dış görünüşüne bakar. Sarrafın beğendiği bir kırat altın, toy bir ahma-kın beğendiği karışık bir dinardan daha hayırlıdır.

ŞAİBELİ AMELİN HÜKMÜ VE KİŞİNİN ONUNLA DA SEVABA HAK KAZANDIĞI

Şunu bil ki kendisiyle sadece riyanın kastedildiği amel, işleyenin lehine değil, aleyhinedir ve azaba sebep olur. Tıpkı sadece Allah rızası için yapılan hâlis amelin sevap sebebi olması gibi. Bu iki kısımda anlaşılmayan bir taraf yoktur. Esas problem, riya lekesiyle nefsin hazları-nın da karıştığı ameldedir.

İnsanlar bu konuda ihtilaf etmişlerdir: “Sevap veya azap mı gerekir, veya hiçbir şey gerekmez mi?” Bu konudaki rivayetler çelişkiden uzak değildir. Gerçeği Allah bilmekle beraber bizim anlayabildiğimiz şudur: Biz bir ameli ve ibadeti teşvik eden şeyin gücüne bakarız; şayet bu ibadetin yapılmasında dinî ve nefsanî etmenler eşit olarak rol oynuyorsa bunlar birbirlerine karşı direnirler ve ikisi de düşerler. Bu durumda o amel kişinin ne lehine olur, ne de aleyhine. Eğer riya daha güçlüyse kişiye zarar verir ve azabı gerektirir. Fakat çekeceği azap sırf riya için yapacağı amelin azabından daha azdır. Eğer dinî düşünce daha güçlüyse bu etmenin güçlülüğü nispetinde amelinin sevabı olur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Şüphesiz Allah zerre kadar haksızlık yapmaz. Bir iyilik yapılsa onu kat kat mükâfatlandırır.”** (Nisa, 40)

Hacca niyet ederek yola çıktığı halde bu arada ticarete de niyet eden kimsenin haccının sahih olduğunda ümmetin icma etmiş olması, bu söylediklerimizin doğruluğunun delilidir. Hâlbuki bu kişi hac ibadetine nefsinin hazlarından bir hazzı da katmış olmaktadır. Fakat hac onu asıl hareket ettiren şey olunca ve ticaret arzusu da ona yardımcı ve tabi bir şey olunca kişi sevaptan mahrum kalmaz. Savaşa çıkan gazi de böyledir. Savaşı ve ganimeti kastettiği ve ganimet kastı savaşa tabi olduğu zaman onun için sevap hâsıl olur. Fakat bu sevap, ganimete asla iltifat etmeyenin sevabına eşit olamaz. En iyi bilen Allah’tır.

Üçüncü Fasl

DOĞRULUK, HAKİKATİ VE FAZİLETİ

Abdullah b. Mesud *radiyallahu anh*'tan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Doğruluktan ayrılmayın. Çünkü doğruluk iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Kişi hep doğru olur ve doğruluğu ararsa Allah da onu kendi katında doğru (sıddîk) olarak yazar.” (Buhari, Müslim)⁽⁵²⁷⁾

Bişr el-Hâfî şöyle dedi: “Allah’a karşı doğrulukla amel eden kimse insanlara yabancılaşır.”

Şunu bil ki sıdk (doğruluk) kelimesi çeşitli anlamda kullanılır:

1. Sözde doğruluk. Her kulun haberlerin lafızlarını koruması ve sadece doğruyu söylemesi/konuşması gerekir. Dille doğruyu söylemek doğruluk çeşitlerinin en meşhuru ve en çok bilinenidir.

Tarizlerden/üstü kapalı ve imalı konuşmalardan sakınmak gerekir. Çünkü tarizler ihtiyaç olmadıkça ve bazen maslahat gerektirmedikçe yalanla aynı cinstendirler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir yere savaşa çıkmak istediği zaman, düşmana haberin ulaşmaması ve savaşa hazırlık yapmamaları için başka bir hedef göstererek maksadını gizlerdi.⁽⁵²⁸⁾ O şöyle buyurmuştu: “İki kişinin arasını düzelten, bunun için iyi şeyler söyleyen ve iyiliği ima eden kimse yalancı değildir.”⁽⁵²⁹⁾

Rabbine münacatta bulunduğu lafızlarında da sıdkı/doğruluğun manasını gözetmesi gerekir. Mesela “Ben yönümü gökleri ve yeri yaratana çevirdim.” dediği zaman kalbi dünya ile meşgul olup Allah’tan ayrılırsa o bir yalancıdır.

⁽⁵²⁷⁾ Buhari (6094); Müslim (2606 ve 2607); Ebu Davud (4989); Tirmizî (1982); Ahmed (1/384, 393, 432-440); Dârimî (2718); Ebu Ya’la (5318).

⁽⁵²⁸⁾ Ka’b b. Malik’in tövbesinin anlatıldığı hadisten bir parçadır. Buhari (2757) vd. bölümlerde; Müslim (2769); Ebu Davud (2202); Tirmizî (3101); Nesâî (6/152); Ahmed (3/459, 460).

⁽⁵²⁹⁾ Buhari (2692); Müslim (2605); Ebu Davud (4921); Tirmizî (1939); Ahmed (6/403, 404), Ümmü Gülsüm bt. Ukke b. Ebi Muayt *radiyallahu anha* tarafından rivayet edilmiştir.

2. Niyet ve iradede doğruluk. Bu da ihlâsa dayanır. Çünkü amelini nefsin hazlarıyla karıştıran kimsenin niyetindeki doğruluk ortadan kalkmış olur ve üç kişinin yalancılığından söz eden hadiste olduğu gibi yalancı olarak isimlendirilir. Bu üç kişi âlim, Kur'an okuyucusu ve mücahiddir. Kur'an okuduğunu söyleyen kimse okuyuşunda değil, niyetinde ve iradesinde yalancıdır. Diğer ikisi de böyledir.

3. Azim ve vefada doğruluk.

Azim, mesela "Allah bana mal verseydi ben onun tamamını infak ederdim." demektir. Bu azim, sadık ve doğru da olabilir, içinde tereddüt de bulunabilir.

Vefaya gelince bu da azmini doğrulaması ve nefsin vaadini cömertçe yerine getirmesidir. Çünkü ancak gerçeklerle karşı karşıya kalındığı, azimet ortaya çıktığı ve şehvetler galip geldiği zaman vefada zorluk olur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Müminlerden öyle kimseler vardır ki onlar Allah'a verdikleri sözde dururlar."** (Ahzab, 23) **"Onların içinde 'Allah bize lütfundan verirse andolsun ki biz de sadaka veririz ve iyilik yapanlardan oluruz.' diye Allah'a söz verenler vardır. Allah onlara nimetinden bol bol verince cimrilik ettiler ve yüz çevirdiler... Allah onların kalplerine nifak soktu."** (Tevbe, 75-77)

4. Amellerde doğruluk. Bu, kişinin içiyle dışının/gizlisiyle açığının bir ve aynı olmasıdır. Zahirî amelleri, içinde olmayan bir şeye delalet etmemeli, fakat içindeki olan şeyler zahirî amelleriyle aynı olmalıdır.

Mutarraf dedi ki: "Kulun içiyle dışı birbiriyle aynı olduğu zaman Allah Teâlâ, 'İşte bu Benim gerçek kulum.' der."

5. Dinin makamlarındaki doğruluk. Ki, derecelerin en yükseği budur. Mesela ümit, korku, zühd, rıza, sevgi ve tevekkülde doğruluk gibi. Bunların her birinin birer başlangıcı vardır ki bu başlangıçların ortaya çıkmasıyla bunlar o ismi alırlar. Sonra bunların gaye ve hakikatleri vardır. Gerçek sadık, bunların hakikatlerine erişendir. Bir şey baskın gelip de hakikati tam olunca sahibine sadık/doğru denir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Fakat asıl iyilik, kişinin Allah'a ve ahiret gününe.... iman etmesi, kendisi için ne kadar değerli olursa**

olsun malını akrabasına, yoksullara.... harcaması, namazlarını yerli yerince kılması, zekâtı vermesi, sözlerine ve anlaşmalarına bağlı kalması, yoksulluk, hastalık ve savaşın zorluklarına sabretmesidir. İşte bu kimseler inançlarını yaşantılarıyla doğrulayanlar ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlardır.” (Bakara, 177) “Müminler ancak o kimselerdir ki Allah'a ve Peygamberine iman ederler; sonra (imanlarında) şüpheye düşmezler ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad ederler. İşte onlar (imanlarını yaşantılarıyla doğrulayan) **sâdıklardır.**” (Hucurat, 15)

Biz burada korku için bir örnek verelim: Allah'a iman eden herkesin “havf” adı verilecek şekilde bir korkusu vardır, fakat bu korku hakikat derecesine ulaşmadığı için sadık bir korku değildir. Görmez misin bir kimse hükümdardan korktuğu zaman nasıl sararır, bir yasağı işlemekten korkarak nasıl titrer? Sonra cehennemden korkar, fakat bir günah işlediği zaman bu korkudan eser görülmez. Bu sebeple Âmir b. Abdikays dedi ki: “Talibi uyuyan cennete, korkup kaçanı uyuyan cehenneme hayret ettim.”

Bu konuların incelenmesi gerçekten zordur. Bu makamların sonu yoktur ki tamamına erilsin! Fakat her kul için bunda durumuna uygun olarak zayıf ya da kuvvetli bir nasip vardır. Kuvvetli olduğunda “sâdık” diye adlandırılır. Allah kulun sadakatli olduğunu bildiği zaman ona meyleder. Bu makamların hepsi çok değerlidir. Kul bunların bazısında sadakatli olur, bazılarında olmaz. Doğruluk ve sadakatin bir alameti musibetleri de, itaatleri de gizlemek ve halkın bunları bilmesini istememektir. Allah en iyi bilendir. Allah'ın salâtı, Muhammed'e ve bütün arkadaşlarına olsun.

38- MUHASEBE VE MURAKABE

Allah Teâlâ şöyle buyurdu: **“O gün her nefis, ne hayır işlemişse, ne kötülük yapmışsa onları önünde hazır bulur. Yaptığı kötülüklerle kendi arasında uzak bir mesafe bulunsun ister. Allah, size asıl kendisinden çekinmenizi emreder.”** (Âl-i İmran, 30) **“Biz kıyamet günü için doğru teraziler kurarız; hiçbir kimse hiçbir haksızlığa uğratılmaz. Yapılan amel, bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa, onu getirir (tartıya koyarız). Hesap görenler olarak da Biz kâfiyiz.”** (Enbiya, 47) **“O gün herkesin amel defteri ortaya konulmuştur. Ey Muhammed! Günahkârların, amel defterlerinden korkarak ‘Eyvah bize! Bu nasıl deftermiş ki, büyük küçük hiçbir şey bırakmadan hepsini saymış dökmüş!’ dediklerini göürsün. Onlar, bütün yaptıklarını hazır bulmuşlardır. Senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez.”** (Kehf, 49) **“Her kim zerre kadar hayır işlemişse onu görecek. Her kim de zerre kadar şer işlemişse onu görecek.”** (Zilzal, 7-8)

Bunlar ve benzeri ayetler, ahirette hesaba çekilmenin tehlikesini göstermektedir.

Basiret sahipleri bu tehlikelerden kendilerini kurtaracak tek çarenin, ancak kendilerini devamlı hesaba çekmeleri ve samimi murakabe olduğunu bilirler. Dünyada kendini hesaba çeken kimsenin kıyametteki hesabı hafifler, akıbeti güzel olur. Dünyada nefisini hesaba çekmeyen kimsenin ahiretteki pişmanlığı devamlı olur. Onlar kendilerini ancak Allah’a itaatle kurtarabileceklerini bildikleri zaman Allah Teâlâ onlara sabretmelerini, düşmanlarına ve ibadete hazırlıklı olmalarını emredererek şöyle buyurdu: **“Ey iman edenler! Sabredin, direnin, kenetlenerek (düşmanlarınıza karşı ve ibadetler için) daima hazır durumda olun!”** (Al-i İmran, 200) Onlar da nefisleri önce müşareta/anlaşma, son-

ra murakabe/kontrol, sonra muhasebe, sonra muakabe/cezalandırma, sonra mücahede, sonra da muatebe/azarlama ile daima nöbet halinde bulunmuşlardır. Demek ki murabetanın, yani Allah yolunda nöbette olmanın altı makamı vardır. Bunların temeli muhasebedir. Fakat her muhasebe, müşaretdan, yani nefisle anlaşmaya vardıktan ve onu murakabe ettikten sonra yapılır. Bir hüsrân/zarar ve ziyan olduğu zaman da onu muatebe eder/kınar ve muakabe eder/cezalandırır. Bu makamların şerhine ihtiyaç vardır.

1. Makam: Müşareta (Şartlarla bağlama/anlaşma):

Bil ki bir tüccar, kâr elde etmek için ticarette ortağından yararlandığı, onunla karşılıklı şartlar ileri sürerek anlaştığı ve hesaplaştığı gibi akıl da nefisle ortaklık kurmaya, ona görevler yüklemeye, ona şartlar ileri sürüp anlaşmaya, onu kurtuluş yoluna sevketmeye, sonra onu kontrol etmekten de gafil olmamaya muhtaçtır. Çünkü onun hiyanetinden ve sermayesini kaybetmekten emin değildir. İş bittikten sonra da onu hesaba çekmek ve şartları yerine getirmesini ondan istemek gerekir. Bu ticaretin kârı en yüksek Firdevs cennetidir. Nefisle yapılan bu muamelede hesapları incelemek, dünyevî ticaretlerin pek çoğundaki hesapları incelemekten daha önemlidir. O halde Allah'a ve ahiret gününe iman eden azim sahibi her kulun, nefisini hesaba çekmeyi unutmaması, hareket ederken veya hareketsizken ve hatırına gelen düşüncelerinde nefisini sıkıştırması gerekir. Çünkü ömrün her bir nefesi paha biçilmez bir cevherdir.

Mesela kul, sabah namazının farzını kılıp bitirdiği zaman nefsine şartlar ileri sürmek için bir süre kendine vakit ayırmalı ve ona şöyle demelidir: Benim ömürden başka sermayem yoktur. Sermaye bittiği zaman ticaretten ve kâr talebinden ümit kesilir. Bugün Allah bana bu konuda mühlet vermiş, ecelimi ertelemiş ve beni bununla nimetlendirmiştir. Eğer beni vefat ettirmiş olsaydı salih amel işlemek için beni dünyaya tekrar göndermesini temenni ederdim. O halde, ey nefsim! Öldüğünü, sonra dünyaya geri gönderildiğini düşün de sakın bugünü boşa geçirme! Bil ki bir gün ve gece yirmi dört saatten ibarettir. Her

gün ve gece kulun önüne kapalı yirmi dört sandık konulur. Kula bu sandıklardan biri açılır. Kul o sandığın içinin o saatte yaptığı iyiliklerin nuruyla dolu olduğunu görür. Kul bu nurları müşahade ettiği için öyle bir sevinç ve mutluluk duyar ki bu sevinç cehennem ehline paylaştırılmış olsa onların cehennem ateşinin acısını hissetmelerini engelleyecek bir şaşkınlık içinde bırakır. Ona bir başka sandık daha açılır; içi siyah ve karanlıktır, pis bir koku yayar ve karanlığı o kulu kuşatır. Bu, onun Allah'a isyan ile geçirdiği saattir. Bundan dolayı öyle bir korku ve pişmanlık duyar ki cennet ehline paylaştırılrsa cennet nimetleri onlara zehir olur. Ona bir de içi boş bir sandık açılır ki içinde onu üzecek ve sevindirecek hiçbir şey yoktur. Bu, onun uyuduğu veya gafletle geçirdiği yahut mübahlarla meşgul olduğu saattir. Bu saati boşuna geçirdiği için pişmanlık duyar ve öyle üzülür ki, büyük bir kazancı elde etme gücü olduğu halde ihmalinden dolayı bu kazancı kaçırın kimse bile bu kadar üzülmez. İşte ömrü boyunca geçirdiği vakitlerin sandıkları kendisine böyle gösterilir ve nefesine şöyle der: Bu gün sandığını imar et/güzel şeylerle doldur, onu boş bırakma. Tembelliğe, gevşekliğe ve istirahate meyletme, Yoksa başkalarının eriştiği yüksek dereceleri kaçırırsın. Cennete girsen bile senden ayrılmayan bir pişmanlık içinde kalırsın. Her ne kadar cehennem ateşinin acısından az ise de aldandırmışlığın acısına ve pişmanlığına da dayanılmaz.

Birisi dedi ki: "Farzet ki kötülük yapan affedildi, fakat iyilik yapanların sevabını kaçırmış olmayacak mı?"

Bunlar, kişinin geçirdiği vakitleri hakkında kendi nefesine yapacağı tavsiyelerdir.

Sonra yedi azası hakkında yapacağı başka bir tavsiyeye başlar. Bunlar göz, kulak, dil, mide, ferç, el ve ayaktır. Bunlar nefse teslim edilmişlerdir. Çünkü bunlar ebedî ticarette nefsin tebası ve hizmetçisidirler. Nefsin amelleri bu azalarla tamamlanır. Cehennem kapılarının da bu azaların sayısınca yedi tane olduğunu nefesine öğretir. Bu kapılar bu azalarla Allah'a isyan edenler için yapılmıştır. Nefesine bu azaları masiyetten korumayı tavsiye eder.

Gözünü bakılması haram olan şeye bakmaktan veya bir müslümana hakaret gözüyle bakmaktan ve bakılmasına ihtiyaç olmayan lüzumsuz şeylere bakmaktan korunmalıdır. Onu ebedî ticaret ve kazançla meşgul etmelidir. O da gözün kendi yaratılış gayesi olan Allah'ın sanatının hayranlık verici tablolarına ibret nazarıyla bakmaktır. Örnek almak ve uymak için hayırlı amellere, Allah'ın Kitabına ve Rasûlünün sünnetine bakmaktır; öğüt almak ve istifade etmek için hikmet kitaplarını okumaktır.

Böylece her azasına, özellikle diline ve midesine uygun bir şekilde tavsiyelerde bulunmalıdır. Çünkü dili, yapısı itibarıyla serbesttir, hareketinde güçlük yoktur. Gıybet, yalan, koğuculuk, kendini tezkiye, halkı kötülemek ve daha önce dilin âfetleri bölümünde zikrettiğimiz diğer afetlerle işlediği cinayetler pek büyüktür. Onu yaratılış gayesi olan zikir, öğüt verme, ilmin ve talimin tekrarı, Allah'ın kullarını Allah'ın yoluna yönlendirme, insanların arasını düzeltme gibi hayırlı amellerle meşgul etmelidir.

Midesine gelince onu oburluğu terke, şüpheli şeylerden ve şehvetlerden sakınmaya zorlamalıdır. Zaruret miktarıyla yetinmeli, bunlardan herhangi birine muhalefet ederse şehvetleriyle nail olduğu şeylerden daha fazlasını kaybetmesi için kendisini mide şehvetlerini engellemekle cezalandıracağını şart koşmalıdır. Bütün azaları hakkında nefsine böyle şartlar koşmalıdır. Bunları bütün teferruatıyla sayıp dökmek lafı uzatır. Azaların itaatleri ve isyanları de zaten bilinmektedir.

Sonra her gün ve her gece tekrarladığı ibadet görevleri, gücünün yettiği ve çoğaltabileceği nafiler hakkında nefsine tavsiyelerde bulunmalıdır. Nefis buna alışınca kadar her gün bu şartları ileri sürmeye ihtiyaç vardır. Nefis alıştığı zaman artık bu şartları ileri sürmeye ihtiyaç kalmaz. Fakat her gün yeni bir hadiseyle karşılaşabilir, her hadisenin yeni bir hükmü olabilir. Allah'ın kişi üzerinde bu konuda hakkı vardır. İdarecilik ve ticaret gibi dünya işleriyle meşgul olanlarda bu durum çok olur. Çünkü her gün Allah'ın hakkını ödemesini gerektirecek yeni bir

olayla karşılaşmaması çok nadirdir. Onun bu konuda nefesine istikameti ve hakka bağlılığı şart koşması gerekir.

Şeddad İbn Evs rivayet etti: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* dedi ki: “Gerçekten zeki ve akıllı kişi, nefsinin kötü arzularına hâkim olup ölümden sonrası için çalışandır. Aciz kişi ise, nefsinin her türlü arzu ve isteklerine uyarak Allah’tan her şeyi temenni eden kişidir.”⁽⁵³⁰⁾

Ömer *radiyallahu anh*’ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Hesaba çekilmeden önce kendi kendinizi hesaba çekin, tartılmadan önce amellerinizi tartın. Böylece büyük sunum için hazırlanın. “**Sizler hesap için ortaya getirilirsiniz ve hiçbir şeyiniz gizli kalmaz.**” (Hâkka, 18)

2. Makam: Murakabe/Kontrol:

İnsan nefesine tavsiyelerde bulunduğu ve sözünü ettiğimiz şartları koştuğu zaman artık bunları murakabe etmekten, koruyup gözetmekten başka yapacağı bir şey kalmaz. “İhsan” kelimesinin tefsiri konusunda gelen sahih bir hadiste sorulan bir soruya Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap vermiştir: “İhsan, senin Allah’a O’nu görüyormuş gibi ibadet etmendir. Sen onu görmesen bile O seni görmektedir.”⁽⁵³¹⁾ Bununla Allah’ın büyüklüğünü ve murakabesini ibadet halinde tahayyül etmek kastedilmiştir.

Rivayete göre Şibli, Ebu’l-Hasen en-Nurî’nin yanına girdi. O, sakin bir vaziyette oturuyordu. Görünürde hiçbir şey hareket etmiyordu. Ona dedi ki: “Bu murakabe ve sükûneti kimden öğrendin?” Şöyle cevap verdi: “Bizim bir kedimiz vardı ondan öğrendim. Bu kedi avlanmak istediği zaman bir oyuğun başında pusuya yatar, kılı dahi kıpırdamazdı.”

İnsan bir işe başlamadan önce, o iş hakkında nefsini murakabe etmesi gerekir; onu harekete geçiren şey nefsinin arzuları mıdır, yoksa sadece Allah’ın rızasını kazanma düşüncesi midir? Eğer onu harekete

⁽⁵³⁰⁾ Bu hadis (437) no’lu dipnotta tahriç edilmiştir.

⁽⁵³¹⁾ Uzun bir hadisten bir bölümdür. Bu hadisi Müslim (8); Ebu Dâvud (4695); Tirmizî (2613) ve Nesâî (8/97), Ömer b. Hattab’tan rivayet etmişlerdir.

geçiren şey Allah'ın rızası ise hemen onu onaylamalı, yoksa terk etmelidir. İşte ihlâs budur.

el-Hasen şöyle dedi: "Niyetinin ve maksadının yanında durup düşünen kimseye Allah rahmet etsin; eğer yapmaya niyetlendiği şeyi Allah için yapacaksa onu yapar, başkası için yapacaksa onu erteler."

Bu, kulun itaatteki murakabesidir. Kulun itaatteki murakabesi demek onun itaatinde ihlâslı olması demektir. Masiyetteki murakabesine gelince bu da tövbeyle, pişmanlıkla ve onları terkle olur. Mübahlardaki murakabe ise edeplere riayetle ve nimetlere şükürle olur. Çünkü şükür gerektirmeyen hiçbir nimet ve sabrı gerektirmeyen hiçbir musibet yoktur. Bunların hepsi murakabe kapsamına girer.

Vehb İbn Münebbih, Davud ailesinin hikmeti konusunda şöyle dedi: "Akıllı kimsenin şu dört zamanını meşgul edecek hiçbir şeyin olmaması gerekir: Rabbine münacat edeceği zamanı, nefsini hesaba çekeceği zamanı, kendisine kusurlarını haber verecek ve ona kendisini tasdik edecek arkadaşlarıyla başbaşa kalacağı zamanı ve helal olup haram olmayan lezzetleri tatması için kendisine ayıracağı zamanı. Sonuncusu diğer zamanlar için bir yardım ve kuvvet toplamasına vesiledir. Bu saatte yemekle ve içmekle meşguldür. Amellerin en faziletlisi olan bir amelden de uzak kalmaması gerekir ki bu amel zikir ve tefekkürdür. Çünkü aldığı gıdalarda öyle hayranlık verici şeyler vardır ki bunları bile tefekkür etmiş olsa organlarının birçok amelinden daha faziletli olur."

3. Makam: Amelden Sonra Muhasebe:

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "**Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve herkes yarın için ne hazırladığına baksın.**" (Haşr, 18) Bu ayet ameli tamamladıktan sonra muhasebeye işaret etmektedir. Bunun için Ömer İbnu'l-Hattab *radıyallahu anh* dedi ki: "Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekin, tartılmadan önce amellerinizi tartın."

Hasen el-Basri şöyle dedi: "Mümin, nefsinin yöneticisidir, nefsini hesaba çeker." Yine şöyle dedi: "Mümin ani bir şeyle karşılaşır, bu onun hoşuna gider ve şöyle der: 'Allah'a yemin olsun ki seni arzu edi-

yorum, sana ihtiyacım da var, fakat vallahi sana ulaşacak yolum yok, heyhat seninle benim aramda engeller var.’ Mümin biraz aşırı gider, sonra kendine döner ve ‘Bunu niye istedin, benimle bunun ne ilgisi var? Vallahi bir daha böyle bir şey inşaallah yapmam.’ der.”

Müminler Kur’an’ın güvenilir kıldığı kimselerdir. Kur’an onların helâk olmalarını engeller. Mümin dünyada bir esirdir, özgürlüğüne kavuşmak için çalışır. Allah’a kavuşuncaya kadar hiçbir şeyden güvende değildir. Kulağından, gözünden dilinden ve bütün organlarından hesaba çekileceğini bilir. Bunların hepsinden hesaba çekilecektir.

Şunu bil ki kul, günün ilk vaktinde nefsine şartlar koştuğu gibi günün sonunda da nefsini çağırmalı ve yaptığı bütün işlerden dolayı onu hesaba çekmelidir. Tıpkı bir tüccarın dünyada senenin sonunda veya her ayın ya da her günün sonunda ortağıyla hesaplaşması gibi.

Muhasebenin manası, kâr ve zararı anlamak için sermayeyi, kârı ve zararı inceleyip gözden geçirmektir. Dinindeki sermayesi farzlardır, kazancı nafileler ve faziletli amellerdir. Zararı masiyetlerdir. Önce farzların muhasebesini yapmalıdır. Eğer nefis masiyet işlemişse hatalarının bedelini ödemesi için onu cezalandırmalı ve kınamalıdır.

İbnu’s-Samte çok ince düşünen bir adamdı, nefsini hesaba çekti. Bir gün yine bir hesap yaptı, bir de ne görsün, altmış sene yaşamış. Altmış senelik ömrünün günlerini hesap edince yirmi bir bin beşyüz gün olduğunu gördü, bir nara attı ve şöyle dedi: “Vay anasına! Demek ben yirmi bir bin beş yüz günahla Melik’in huzuruna çıkacağım. Ya bir de her gün on binlerce günah işlemişsem halim nice olur!?” Sonra bayılarak yere düştü ve öldü. Orada bulunanlar şöyle bir ses duydular: “O şimdi Firdevs-i A’la’ya doğru koşuyor.”

İşte bir müridin nefsini aldığı nefeslerinden, kalbin ve azaların her saat işlediği günahlarından dolayı böyle hesaba çekmesi gerekir. Eğer insan işlediği her günah için evine bir çakıl taşı atsaydı evi kısa bir sürede dolardı. Fakat ne yazık ki o günahlardan kendini korumada gevşeklik gösterir, melekler de bunları onun aleyhine yazarlar. “Onlar unuttukları halde Allah tek tek sayar.”

4. Makam: Kusurlarından Dolayı Nefsi Cezalandırmak:

Bil ki müridin, nefsini hesaba çekip de kusurlu veya masiyetlerden herhangi birini işlemiş gördüğü zaman onu ihmal etmemesi gerekir. Eğer ihmal ederse o zaman günahlara dalması onun için kolaylaşır, günahattan vazgeçmek ağır gelir. Ailesini ve çocuğunu cezalandırdığı gibi onu da mübah bir ceza ile cezalandırmalıdır.

Nitekim Ömer *radiyallahu anh*'tan şöyle rivayet edilmiştir: O bir defasında bahçesine gitmek üzere çıkmıştı. Döndüğü zaman insanlar ikinci namazını kılıp bitirmişlerdi. Şöyle dedi: “Bahçeme çıktım ve insanlar ikindiye kıldıklarında da döndüm. Bahçem fakirlere sadaka olsun.” Leys dedi ki: “O cemaati kaçırmıştı.” Yine ondan bize rivayet edildiğine göre iki yıldız doğuncaya kadar akşam namazından kendisini alıkoyan bir işle meşgul olmuştu da namazı kılınca iki tane köle azat etmişti.

Hikâye edildi ki Temim ed-Dârî *radiyallahu anh* bir gece uyudu ve sabah oluncaya kadar teheccüde kalkmadı. Nefsini bu yaptığı şeyden dolayı cezalandırmak için bir sene hiç uyumadan teheccüde kalktı.

Hassan İbn Sinan bir köşkün yanından geçerken acaba “Bu köşk ne zaman yapılmış?” diye sordu. Sonra nefesine döndü ve şöyle dedi: “Seni ilgilendirmeyen bir şeyi soruyorsun! Seni bir senelik oruçla cezalandıracağım.” dedi. Bir sene oruç tuttu.

Nefsini helal olmayan şeylerle cezalandırmak ise haramdır. Bunun örneği şu hikâyede anlatılan olaydır: İsrailoğullarından bir adam elini bir kadının baldırına koydu, sonra pişman oldu, kendisini cezalandırmak için eli sakatlanıncaya kadar ateşte tuttu. Bir başkası bir kadına gitmek üzere kiliseden çıkmak için adımını attı, hemen düşündü ve şöyle dedi: “Ben ne yapmak istedim?” Ayağını geri çekmek istediği zaman şöyle dedi: “Hayır, hayır, Allah’a isyan için çıkan bir ayak benimle beraber mabede geri dönemez!” O ayağını yağmur ve rüzgârla paramparça oluncaya kadar dışarıda bıraktı. Bir başkası da yabancı bir kadına bakan gözlerini çıkarmıştı. Bunların hepsi haram olan şeylerdir. Ancak bunlar onların şeriatında haram değildir. Bizim milletten de bir-

çok kimse benzeri şeyleri yapmışlardır. Onları bu tür davranışlara sevk eden, cehalet ve bilgisizliktir. Hikâye edildiğine göre zahid Gazvan bir kadına bakınca kadın uzaklaşınca kadar gözlerini tokatlamıştı.

Onlardan birinden bize şöyle rivayet edildi: Bu zat cünüp olmuştu. Şiddetli bir soğuk vardı, nefsinde gusletmeye karşı bir çekingenlik hissetti. Sonra bu tereddüdünden dolayı elbisesinin içinde yıkanmaya, onu sırtında çıkarmamaya ve suyunu sıkmamaya yemin etti. Elbisesi çok sıkı dokunmuştu, üzerinde yirmi ritildan fazla su tutardı.

Bu, cehaletten kaynaklanan bir tutumdur. Çünkü insanın nefsine böyle cezalar vermeye hakkı yoktur. Cahilce ibadet edenlerden sadır olan bu tür hareketlerin pek çoğunu ben *Telbisü İblis* isimli kitabımda zikrettim.

5. Makam: Mücahede:

İnsanın nefsini hesaba çekip bir masiyet işlediğini gördüğü zaman -yukarıda da geçtiği gibi- onu cezalandırması gerekir. Faziletlerden herhangi bir şeyde veya evradında tembellik hükmü verilebilecek bir gevşekliği gördüğü zaman evradını ağırlaştırarak nefsini terbiye etmesi gerekir. Nitekim İbn Ömer *radıyallahu anhuma*, cemaatle namazı kaçırdığı için bütün geceyi ibadetle geçirmiştir.

Nefsinin evradında kendisine itaat etmediğini anladığı zaman onunla mücahede etmeli ve gücü yettiğinde zorlamalıdır.

İbnu'l-Mübarek şöyle dedi: "Salihlerin nefisleri onları isteyerek ve gönüllü olarak hayra doğru çekerdi. Bizim nefislerimiz ise bizi neredeyse zorla sürüklüyor."

Bu konuda onlara yardımcı olacak şeylerden biri cehd ve gayret sahibi kimselerin haberlerini, faziletleri hakkındaki rivayetleri kendilerine duyurmaktır, onlardan erişebildiklerinin sohbetlerinde bulunmak ve yaptıklarını örnek almaktır.

Birisi şöyle dedi: "Bana ibadette bir gevşeklik arız olduğu zaman Muhammed b. Vâsi'in yüzüne ve gayretine bakar ve bir hafta onun gibi çalışırdım." Âmir b. Abdikays her gün bin rekât namaz kılardı.

Esved b. Yezid sararıp soluncaya kadar oruç tutardı. Mesruk hac ibadetini yaparken ancak secdeleyken uyuyabilmişti. Davud et-Tâî ekmeğe yerine ekmeğe parçaları yerdi. İki parça arasında elli ayet okurdu. Kürz b. Vebra her gün üç hatim yapardı. Ömer b. Abdülaziz ve Feth el-Mevsîlî ağlarken gözlerinden kan gelirdi. Eskilerden kırk kişi yatsının abdestiyle sabah namazını kılardı. Ebu Muhammed el-Cerîrî bir sene boyunca -Mekke'ye- mücavir oldu ve bu süre zarfında uyumadı, konuşmadı, bir duvara dayanmadı ve ayaklarını uzatmadı. Ebu Bekir el-Kettanî ona dedi ki: "Buna nasıl dayandın?" "İçimin sadık ilmi dışıma yardım etti." dedi.

Çok ibadet eden Zencele isimli bir kadının huzuruna girdiler ve onunla yumuşak bir şekilde konuştular. O dedi ki: "Bu günler acele edilecek günlerdir. Bugün bir şeyi kaçıran kimse yarın ona yetişemez. Allah'a yemin olsun ki ey kardeşler! Azalarım beni taşıdığı müddetçe namaz kılacağım, hayatım boyunca oruç tutacağım ve gözlerimde yaş olduğu müddetçe ağlayacağım."

Allah yolundaki insanların hal ve hareketlerini incelemek ve onların mücahede bahçelerini seyretmek isteyenler *Sıfatü's-Safve* isimli kitabıma bakabilirler. Orada onlar hakkında öyle haberler görecekler ki kendilerini onlara kıyasla ölü sayacaklar. Hatta onlardan ibadetle meşgul olan kadınların haberlerini dinledikleri zaman kendilerini küçümseyecekler.

6. Makam: Muatabe/Azarlama:

Ebu Bekir es-Sıddîk *radiyallahu anh* şöyle dedi: "Allah hakkındaki tavır ve düşüncelerinde kendisini yeterli bulmayıp hoşnutsuz olan kimseyi Allah kendi hoşnutsuzluğundan emin kılar."

Enes *radiyallahu anh* dedi ki: Ömer İbnu'l-Hattab *radiyallahu anh*'ın bir bahçeye girdiğini duydum. Onunla benim aramda bir duvar varken şöyle dediğini duydum: "Müminlerin emîri Ömer İbnu'l-Hattab! Peh peh! Allah'a yemin olsun ki ya Allah'tan korkar takva üzere olursun, ya da Allah seni mutlaka cezalandırır!"

el-Buhterî b. Harise şöyle dedi: "Bir âbidin yanına girdim. Bir de ne göreyim, önünde tutuşturduğu bir ateş var ve nefisini ayıplıyor. Ölünceye kadar devamlı nefisini ayıpladı."

Onlardan biri salihlerden söz edildiği zaman şöyle derdi: "Tüh! Yazıklar olsun bana!"

Şunu bil ki senin en büyük düşmanın, içindeki nefstir. O, kötülüğü emredici ve şerre meyledici olarak yaratılmıştır. Sen onu düzeltmekle, temizlemekle, onu besleyen kanalları kesmekle ve kahr zinciriyle Rabbine ibadete çekmekle emrolundun. Eğer onu ihmal edersen azgınlaşır ve elinden kaçır. Artık onu bir daha ele geçiremezsin. Eğer durmadan onu kınarsan huzura ermiş nefis-i mutmaine haline geleceğini ümit edebilirsin. O halde bir an bile ona hatırlatmaktan, öğüt vermekten geri durma!

Yapman gereken şey, nefsine yönelip ona cehaletini ve ahmaklığını anlatıp şöyle demektir: Ey nefis! Senin cehaletin ne büyüktür! İnsanların en aptalı ve ahmağı olduğun halde zeki ve akıllı olduğunı iddia edersin! Cennete veya cehenneme gideceğini bilmez misin? Bunlardan hangisine gideceğini bilmeyen kimse nasıl eğlenceye dalar?! Bugün veya yarın yakalanıp kaçırılabilir. Her geleceğin yakın olduğunu, ölümün randevusuz ve aniden geleceğini, belli bir yaşa bağlı olmadığını, bilakis her bir nefeste aniden ölme ihtimalinin olduğunu, aniden gelmesi bile hastalığın her an gelebileceğini, sonra da bunun seni ölüme götürebileceğini bilmez misin? Sana çok yakın olduğu halde ölüme niçin hazırlanmazsın?! Ey nefis! Allah'a karşı isyana cüret etmen, eğer senin, Allah'ın seni görmeyeceği inancından kaynaklanıyorsa ne büyük bir küfür içindesin! Eğer Allah'ın senin her şeyinden haberdar olduğunu bilerek bu günahları işliyorsan, yaptığın ne büyük bir edepsizlik! O'nun azabına gücün yeter mi? Hamamda bir saat oturmak suretiyle veya parmağını ateşe yaklaştırarak bunu dene. Ey nefis! İstikamet üzere olmanı engelleyen şey eğer şehvetlerin sevgisi ise sen bulanık olmayan diğer temiz arzuların peşinden koş! Yeme gücüne sahip niceleri yiyeceklerden mahrumdurlar.

Hastaya, sıhhatte kavuşması ve ömür boyunca rahatça içebilmesi için üç gün suyu terk etmesini tavsiye eden bir doktorun aklı hakkında ne dersin? Su içme arzusunun tatmini konusunda aklın gereği nedir? Hayat boyunca su nimetinden yararlanmak için üç gün sabredecek mi? Yoksa o anda bu arzusunu tatmin ederek ebedî bir elemin bağımlısı mı olacak? Cennet halkının mutluluk müddeti ve cehennem halkının azap müddeti olan ebediyete nispetle senin ömrünün tamamı, bütün ömre nispetle üç günden daha azdır. Hatta dünyanın ömrüne nispetle bir lahzadan daha azdır. Şehvanî isteklere karşı sabretmenin eleminin mi daha büyük ve müddet bakımından daha uzun, yoksa cehennemin derekelerindeki ateşin eleminin mi daha büyük ve daha uzun olduğunu keşke bilseydim! Mücâhedenin elemine karşı sabretmeye güç yetiremeyen kimse, ahiretteki azabın elemine karşı nasıl güç yetirecek? Seni meşgul eden şey makam sevgisi mi? Fakat altmış seneye kadar ne sen kalacaksın ne de kendileri yanında itibarlı olduğun kimseler! Ey nefis! Eğer cehaletinden ve basiret körlüğünden dolayı ahiret arzusuyla dünyayı terk etmiyorsan bile, hiç olmazsa ortaklarının değersizliğinden, meşakkatlerinin çokluğundan uzak kalmak için ve süratle fani olmasından korkarak onu niçin terk etmiyorsun? Âlemlerin Rabbinin komşuluğunu, ahmakların sohbetindeki ayakkabıların safıyla mı değiştiriyorsun? Sermayenin çoğu gitti, geriye ömrün azı kaldı. Eğer anlasaydın kaybettiğin şeylerden dolayı pişmanlık duyardın. Son günlerini de -ziyanla geçirdiğin- ilk günlere ilave ettiğin zaman halin nice olur? Şu kısa günlerde uzun günler için çalış. Sorulacak soruların cevabını hazırla. Dünyadan zorla çıkarılmadan önce hür kimselerin çıkışı gibi çık. Biniti gece ve gündüz olan kimse kendisi hareket etmese bile götürülür. Ey nefis! Bu öğütü iyi düşün. Eğer bu öğüdün etkisini de kaybettiysen başına gelen musibetlere ağla. Gözyaşının kaynağı rahmet denizidir. Allah en iyi bilendir.

Allah'ın salât ve selamı, efendimiz Muhammed'e ve ailesine olsun.

39- TEFEKKÜR

Allah Teâlâ, yüce Kitabı hakkında düşünmeyi emretmiş ve tefekkür edenleri şöyle övmüştür: **“Tefekkür eden** (akıl sahipleri derler ki:) **“Rabbimiz! Sen bunları boşuna yaratmadın.”** (Âl-i İmran, 191) **“İşte bütün bunlarda düşünen kimseler için mutlaka deliller vardır.”** (Ra’d, 3)

Abdullah İbn Ömer⁽⁵³²⁾ İbnu'l-Hattab *radıyallahu anhuma*'dan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: *“Allah’ın zatı hakkında değil, Allah’ın nimetleri hakkında düşünün.”*⁽⁵³³⁾

Ebu'd-Derda *radıyallahu anh* şöyle dedi: “Bir saat tefekkür, bir gece ibadetten daha hayırlıdır.”

Vehb b. Münebbih şöyle dedi: “Bir şahsın tefekkürü uzadıkça anlayışı artar, anlayışı arttıkça ilim sahibi olur, ilmi arttıkça ameli artar.”

Bişr el-Hâfî dedi ki: “İnsanlar Allah’ın azameti hakkında tefekkür etselerdi O’na isyan etmezlerdi.”

“Yeryüzünde, haksız yere büyüklük taslayanları âyetlerimden uzaklaştıracam.” (A’raf, 146) ayeti hakkında Fıryabî şöyle dedi: Onların kalplerini emrimi düşünmekten men edeceğim.

Dâvud et-Tâî, mehtaplı bir gecede damda bulunuyordu. Göklerin ve yerin melekûtu hakkında göğe bakıp ağlayarak düşünüyordu. Bu sırada bir komşunun evinin içine düştü. Ev sahibi onun hırsız olduğunu

⁽⁵³²⁾ Asıl nüshada Ömer *radıyallahu anh* şeklinde geçer.

⁽⁵³³⁾ Taberanî, *el-Evsat* (6315); Beyhakî eş-Şuab, (120); İbn Ebi'd-Dünya, *et-Tefekkür*; Ebu's-Şeyh, *el-Azamet*, no (1) rivayet yolları ve şahitleriyle birlikte hasen bir hadistir. Şahitleri şunlardır: Ebu Nuaym, *Hilye* (6/66); Ebu's-Şeyh, *el-Azamet*, no (2) ve (3)'de İbn Abbas *radıyallahu anhuma*'dan rivayet edilmiştir.

nu zannetti, çıplak ve elinde kılıç bulunduğu halde yatağından sıçradı. Dâvud'u görünce şöyle dedi:

- Seni damdan içeri atan neydi?

- Bunu hissetmedim ki!

Yusuf İbn Esbat şöyle dedi: "Dünya kendisine bakılmak için yaratılmadı, bilakis kendisiyle ahirete bakılmak için yaratıldı."

Süfyan'ın, tefekkürünün şiddetinden idrarından kan gelirdi.

Ebu Bekir el-Kettanî şöyle dedi: "Gafletten uyanırken korkmak, nefsanî hazzı terk etmek ve bağların kopması korkusuyla titremek insan ve cinlerin ibadetinden daha faziletlidir."

TEFEKKÜR ALANLARI VE TEFEKKÜRÜN SEMERELERİ

Şunu bil ki tefekkür dinle ilgili bir konuda cereyan ettiği gibi, başka şeylerle ilgili bir konularda da cereyan edebilir. Bizim maksadımız dinle ilgili olanıdır. Bunun açıklaması uzun sürer. İnsan üç konuya bakmalıdır: İtaatler, masiyetler, helak edici ve kurtarıcı sıfatlar. O halde nefsinden habersiz ve Allah'tan uzaklaştırıcı sıfatlarıyla Allah'a yaklaşıtıcı sıfatlarından gafil olma.

Allah'ın rızasını murad edinen her müridin içinde helâk edici ve kurtarıcı sıfatların tamamını, masiyetlerin ve itaatlerin tamamını tesbit edip kaydettiği bir defteri olmalı ve bunu her gün kendi kendine gözden geçirmelidir.

Helâk edici sıfatlardan on tanesine bakması yeterlidir. Zira bu on tanesinden kendini kurtarırsa diğerlerinden de kurtarır. Bu sıfatlar şunlardır: Cimrilik, kibir, kendini beğenmişlik, riya, haset, şiddetli öfke, oburluk, cinsel şehvet, mal sevgisi ve makam sevgisi.

Kurtarıcı sıfatlardan da on tanesine bakması yeterlidir. Bu sıfatlar da şunlardır: Günahlardan pişmanlık duymak, belaya sabretmek, kaza ve kadere rıza, nimetlere şükretmek, korku ve ümitte dengeli olmak, dünyaya değer vermemek, amellerde ihlâs, halka karşı güzel ahlak, Allah sevgisi ve huşu.

Bu yirmi hasletten on tanesi yerilmiş, on tanesi övülmüştür. Yerilmiş hasletlerin birinden yeteri kadar sakındığı zaman defterinde onun üzerini çizer ve ondan kendisini koruduğu için Allah'a şükreder. Bunun Allah'ın tevfiği ve yardımıyla olduğunu da bilmelidir. Sonra kalan dokuzuna yönelir. Defterden hepsini silinceye kadar böyle yapar. Sonra nefsinden kurtarıcı sıfatlarla bezenmesini ister. Mesela tövbe ve pişmanlık gibi... Bu sıfatlardan biriyle bezendiği zaman onun üzerini çizer ve kalan dokuzuyla meşgul olur. İşini sıkı tutan müridin muhtaç olduğu şey budur.

Salihlerden sayılan insanların çoğuna gelince, onlar şüpheli şeyleri yemek, dilini gıybet ve laf taşıma gibi kötülüklerde kullanmak, riya, kendini övmek, dostlarına dostlukta ve düşmanlarına düşmanlıkta aşırı gitmek, halk dalkavukluğu için iyiliği emretmeyi ve kötülüğü engellemeyi terk etmek gibi görünür günahları da defterlerine kaydedip tespit etmeleri gerekir. Çünkü kendini salihlerden sayanların çoğu organlarındaki bu günahlardan tamamen kurtulamazlar. Organların günahlardan temizlenmediği müddetçe de kalbin imarı ve temizliğiyle meşgul olmak mümkün olmaz.

İnsanlardan her bir gruba bu günahlardan herhangi biri galip gelir. Onlar da kendilerinde bulunan günahı araştırıp düşünmelidirler. Bunun örneği takva sahibi bir âlimdir. Bu alim kendisini ilimle göstermekten, meşhur olma arzusundan ve sesini duyurmaktan kurtaramaz. Bunu ders vermek suretiyle veya vaaz ederek yapar. Bu işleri yapan kimse büyük bir fitneyle karşı karşıyadır. Bu fitneden ancak sıddıklar kurtulabilirler. Bazen ilim, ilim ehlini, kadınların değiştiği gibi bir değişikliğe götürür. Bütün bunlar helâk edici sıfatların kalbin içine iyice yerleşmesinden kaynaklanır ki âlim, bunlardan kurtulduğunu zanneder. Hâlbuki o bir aldanış içindedir.

Kim kendisinde bu sıfatların varlığını hissederse onun tek başına yaşaması, uzlete çekilmesi, insanlardan gizlenmesi ve fetva vermeyi reddetmesi gerekir. Sahabîler fetva vermekten çekinirler ve her biri kardeşinin vereceği fetvanın yeterli olmasını isterdi. Bu durumda insan

şeytanlarından da sakınmalıdır. “Böyle yapma! Çünkü bu kapı açılırsa ilim ortadan kalkar.” dedikleri zaman onlara, “İslam dininin bana ihtiyacı yoktur. Çünkü İslam dini benden önce de mamurdu. Ben ölürsem İslam yıkılmaz. Ben kalbimin ıslahına muhtacım.” Bu sebeple âlimin tefekkürü, kalbini bu gizli sıfatlara karşı uyarmak şeklinde olmalıdır.

Biz de Allah’tan kalplerimizin bozukluğunu ıslah etmesini ve bizi bizden razı olacağı şeylerde başarılı kılmasını istiyoruz.

ALLAH’IN YARATMASINI TEFEKKÜRÜN KEYFİYETİ

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in “Allah’ın zatı hakkında değil, Allah’ın nimetleri hakkında düşünün.”⁽⁵³⁴⁾ buyurduğu yukarıda geçmişti. Allah’ın zatı hakkında tefekkür etmek yasaklanmıştır. Çünkü akıllar bu konuda şaşırır. Çünkü O, akılların düşünerek ifade edemeyeceği veya kalplerin tasavvur edemeyeceği kadar büyüktür. **“O’nun benzeri hiçbir şey yoktur; O her şeyi işitendir, görendir.”** (Şura, 11)

Allah’ın yarattığı şeyler hakkında tefekküre gelince Kur’an’da buna teşvik eden ayetler vardır. Şunlar bunun örnekleridir: **“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için gerçekten açık, ibretli deliller vardır.”** (Al-i İmran, 190) **“De ki: ‘Göklerde ve yerde olup bitenlere dikkatle bakın!’”** (Yunus, 101)

Aşılanmış yumurtadan (nutfeden) yaratılan insan da Allah’ın ayetlerindendir. O halde insan kendi nefsi hakkında da düşünmelidir. Çünkü insanın yaratılışında Allah’ın büyüklüğüne delalet eden öyle acayiplikler vardır ki bunların onda birini öğrenmek için bile ömürler yetmez. Hâlbuki insan bunun farkında değildir. Bu sebeple Allah Teâlâ, insanın kendi nefsi üzerinde de düşünmesini emretmiştir: **“Kesin olarak inanılanlar için, yeryüzünde ve kendi nefislerinde nice ibretler vardır. Hiç görmüyor musunuz?”** (Zariyat, 21) Şükür bölümünde insanın yaratılışı hakkında bazı şeyler söylendi. Oraya bakılmalıdır.

⁽⁵³⁴⁾ Bu hadis 534 no’lu dipnotta tahrîç edildi.

Dağların içine yerleştirilmiş cevherler, altın, gümüş ve değerli taşlar cinsinden madenler de Allah'ın ayetlerindendir. Petrol, kükürt, katran ve diğer madenler de böyledir. Kara parçalarını kuşatan büyük ve derin denizler de Allah'ın ayetlerindendir. Bunlar bütün yeryüzünü kuşatan büyük deniz parçalarıdır. Keşfedilen araziler, karalar, dağlar, şehirler ve kasabalar bir araya getirilmiş olsa suya nispetle büyük bir denizin içindeki küçük bir ada gibidirler. Karada müşahede ettiklerimizin kat kat fazlası acayip şeyler denizde vardır.

İnciyi nasıl yarattığına ve onu suyun altında kabuğunun içinde nasıl yuvarlak hale getirdiğine bak. Mercanı suyun altında sağır kayaların içinde nasıl yetiştirdiğine bak. Bunlardan başka, anber ve denize bırakılan çeşit çeşit kıymetli şeyler de böyledir. Gemilerin hayret verici özelliklerine de bak. Allah Teâlâ onları suyun üzerinde nasıl tutmuş, denizlerde nasıl yürütmüş ve rüzgarlar onları nasıl sevketmiş?!

Bunların en ilginç olanı ise sudur. Çünkü su, yeryüzündeki bütün insanların, hayvanların ve bitkilerin hayatı kaynağıdır. Eğer kul, içecek suya muhtaç olup da onu bulamasaydı, dünyanın bütün hazinelerine sahip olsa da, o bir yudum suyu elde etmek için hepsini verirdi. Sonra bu suyu içtiği ve onu dışarı çıkarması engellendiği zaman da onu dışarı atmak için yeryüzünün bütün hazinelerini verirdi. O halde kul bu nimetten de gafil olmasın.

Allah'ın ayetlerinden biri de havadır. Hava, gözle görünmeyen latif bir cisimdir. Sonra onun şiddetine ve kuvvetine bak! Havanın acayipliklerine, onda görülen bulutlara, yıldırıma, şimşeğe, yağmura, kara, soğuğa, meteorlara, gök gürültülerine ve diğer acayipliklere bak! Deniz hayvanlarının suda yüzdüğü gibi kanatlarıyla havada yüzen kuşlara bak! Sonra gökyüzüne, onun büyüklüğüne, onun güneşine, ayna ve yıldızlarına bak! Gökyüzünde hiçbir yıldız yoktur ki onun renginde, şeklinde ve yerinde Allah'ın bir hikmeti olmasın. Gecenin gündüzün içine, gündüzün gecenin içine girmesine bak! Güneşin seyrettiği yere bak! Yazda, kışta, baharda ve güzde bu alan nasıl da değişmektedir!

Denildi ki: Güneş yeryüzünden yüz altmış küsur defa daha büyüktür. Gökyüzündeki en küçük yıldız, yeryüzünün sekiz misli kadardır.

Tek bir yıldız bu kadar olunca sen bir de yıldızların çokluğuna, onların içinde bulunduğu gökyüzüne ve küçücük olmasına rağmen senin gözünün bunları ihata edip görmesine bak ve düşün! Hayret sana! Zengin bir adamın süslü ve altın yaldızlı evine girdiğin zaman ona duyduğun hayranlık hiç kesilmiyor ve hep onu düşünüyorsun! Hâlbuki sen bu büyük kâinat evine, onun zeminine, tavanına, acayıplıklarına, eşyalarına ve eşsiz nakışlarına devamlı bakıyorsun, sonra ona doğru kalbinle yönelmiyor ve yaratıcın olan Allah'ın yaptığı binayı tefekkür etmiyorsun! Sen kendini ve Rabbini unutmuş, midenle ve cinsel organınla meşgulsun. Senin gafletindeki durumun bir padişah sarayının duvarına kazdığı yuvadan dışarı çıkan karıncanın durumu gibidir. Karınca yuvasından çıktıktan sonra bir arkadaşıyla karşılaşır ve ona yeni yuvasından ve içine topladığı şeylerden söz eder. Padişahın sarayından ve o sarayın içindekilerden hiç söz etmez. Senin gafletin de böyledir. Senin gökyüzü hakkında bildiğin şeyler de ancak bir karıncanın senin evinin tavanı hakkında bildiği şey kadardır.

İşte bunlar düşünenlerin düşüncesinin cereyan ettiği bilinmezlik düğümlerinin beyanıdır. Ömürler kısadır. İlimler mahlûkâtın bir kısmını bile kuşatamayacak kadar azdır. Ancak senin sanat eserleriyle ilgili bilgilerin arttıkça sanatkârın yüceliğini tanıman da tamamlanacaktır. Daha önce şükür bölümünde sunduğumuz bilgilerle birlikte burada işaret ettiğimiz şeyleri tefekkür et. Bu şeylere Allah'ın fiili ve sanatı olması yönünden bakan kimse bu bakışıyla Allah'ın yüceliği ve büyüklüğünün bilgisine ulaşmış olur. Sebeplerin müsebbibine bağlanmaları yönünden değil de sadece bazısının bazısına tesir etmesi yönünden bunlara eksik bakan kimse ise sapıtır, helâk olur. Cahillerin ayaklarının kayışından ve sapıkların sebeplerine dayanmaktan Allah'a sığınırız. Görmediğimiz melekler ve cinler hakkında düşünmenin bir anlamı yoktur. Bu sebeple biz görmediğimiz şeyleri bırakıp gördüğümüz şeyler üzerindeki tefekkürden söz ettik. Allah en iyi bilendir.

Efendimize, ailesine ve arkadaşlarına salât ve selam olsun.

40- ÖLÜM, ÖLÜM SONRASI VE BUNUNLA İLGİLİ ŞEYLER

[BİRİNCİ BÖLÜM:
ÖLÜM ÖNCESİ VE SÛRUN ÜFÜRÜLÜŞÜNE
KADAR ÖLÜMDEN SONRAKİ HALLER]

[BİRİNCİ BAB: ÖLÜMÜ HATIRLAMANIN FAZİLETİ VE BUNUN TEŞVİKİ]

Dünyaya dalanın ve dünyanın aldatmasına kendini kaptıranın kalbi şüphesiz ki ölümü anmakta gafildir. Onu aklına getirmez, aklına geldiği zaman ondan hoşlanmaz, nefret eder. Sonra insanlar ya dünyaya dalandır ya tövbe eden bir mübtedidir ya da uyanık ve dikkatli bir ârifdir. Dünyaya dalan kimse ölümü hatırlamaz, hatırlasa bile dünyasına üzüldüğü için hatırlar ve onun kötülenmesiyle meşguldür. Böyle bir kişi ölümü hatırladıkça Allah'tan daha çok uzaklaşır.

Tövbe eden kimse, kalbinde bir korku ve haşyet meydana gelmesi, böylece tövbeyi tam olarak ifa etmesi için ölümü çokça hatırlar. Tövbelerini tamamlamadan ve azığını düzeltmeden önce ölümün kendisini kapıvermesinden korktuğu için ölümden hoşlanmayabilir. Ölümden hoşlanmamada mazurdur ve o, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu hadisinin kapsamına girmez: “*Kim Allah ile buluşmaktan hoşlanmazsa Allah da onunla buluşmaktan hoşlanmaz.*”⁽⁵³⁵⁾ Çünkü o kusur ve taksirinden dolayı Allah'ın huzuruna çıkmaktan korkar. O, tıpkı

⁽⁵³⁵⁾ Şu hadisin bir parçasıdır: “*Kim Allah ile buluşmak isterse Allah da onunla buluşmak ister. Kim Allah ile buluşmaktan hoşlanmazsa Allah da onunla buluşmaktan hoşlanmaz.*” Bu hadisi Buhari ve Müslim, Ubade b. es-Samit'ten, Ebu Hureyre'den, Aişe'den ve Ebu Musa el-Eş'arî'den rivayet etmiştir. *Allah onlardan razı olsun.* Bkz: *el-Câmiu'l-Usûl*, (9 /595-598) hadis no: 7367, 7368, 7369 ve 7370.

sevgilisiyle onun razı olacağı şekilde buluşmaya hazırlanmakla meşgul olduğu için sevgiliyle buluşmasını erteleyen kimse gibidir. Onun sevgiliyle buluşmaktan hoşlanmadığı söylenemez. Bunun alameti sevgili için devamlı hazırlık içinde olması ve bunun dışında başka bir şeyle meşgul olmamasıdır. Aksi takdirde dünyaya dalanlar sınıfına dâhil olurdu.

Arif ise ölümü devamlı hatırlar. Çünkü ölüm, sevgiliyle buluşma zamanıdır. O, sevgilisiyle buluşma zamanını asla unutmaz. Arif, genellikle ölümün gelmesinin geciktiğini düşünür. Günahkârların diyarından kurtulmak ve âlemlerin Rabbinin yanına intikal etmek için ölümü ister. Nitekim onlardan biri, vefat edeceği zaman şöyle dedi: “Sevgili ihtiyaç üzere⁽⁵³⁶⁾ gelir. Pişmanlık duyan kurtulmasın!”

Tövbekâr ölümden hoşlanmamakta mazurdur. Arif de ölümü sevmekte ve temenni etmekte mazurdur. Derecesi bu ikisinden daha yüksek olan kimse ise işini Allah’a havale edendir. O, kendisi için ne ölümü tercih eder, ne de hayatı. Bilakis onun için en sevimli şey, Allah katında en sevimli olan şeydir. O, ileri derecedeki sevgi ve dostluğuyla teslimiyet ve rıza makamına ulaşmıştır. Bu, en son makamdır.

Her hal ve şartta ölümün hatırlanmasında sevap ve fazilet vardır. Çünkü dünyaya dalan kimse ölümü hatırlamakla dünyadan uzaklaşabilir. Çünkü ölümü hatırlamak dünya nimetlerini onun gözünde bulanık hale getirir ve değersizleştirir.

NASIL OLURSA OLSUN ÖLÜMÜ HATIRLAMANIN FAZİLETİ

Ebu Hureyre *radiyallahu anh* şöyle dedi: “Tüm lezzetleri kesip koparanı çok hatırlayın, yani ölümü.”⁽⁵³⁷⁾

⁽⁵³⁶⁾ Yani Allah’ın rahmetine muhtaç olarak gelir. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “**Ey insanlar! Siz Allah’a muhtaçsınız; her şeyden müstağni ve dâima hamd edilmeye lâyık olan da işte O, Allah’tır.**” (Fatır, 15).

⁽⁵³⁷⁾ Tirmizî (2308); Nesâî (4/4); İbn Mace (4258); Ahmed (2/293); Kudâî, *Müsnedü’ş-Şihab* (669); Hâkim (4/321); İbn Hıbban, *Mevarid* (2559-2562), Ebu Hureyre *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Bu hadis sahihtir.

Enes *radiyallahu anh*'tan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in yanında bir adamdan övgüyle söz edilmişti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle sordu:

- Arkadaşınızın ölümü hatırlaması nasıldır?
- Biz onun ölümünden bahsettiğini hiç işitmedik!
- Öyleyse arkadaşınız övdüğünüz gibi değildir.⁽⁵³⁸⁾

İbn Ömer *radiyallahu anhuma*'dan şöyle rivayet edilmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e "Müminlerin en akıllısı kimdir?" diye soruldu. O şöyle cevap verdi: "Ölümü en fazla ananlar ve ölüm için en fazla hazırlık yapanlardır. İşte onlar akıllıların ta kendisidirler. Onlar dünyanın şerefini ve ahiretin kerametini elde etmişlerdir."⁽⁵³⁹⁾

Hasen el-Basrî şöyle dedi: "Ölüm dünyayı rezil etti, hiçbir akıl sahibine dünyada sevineceği bir şey bırakmadı. Bir kul kalbinde ölümü devamlı andıkça dünya onun gözünde küçülür ve dünyadaki her şey ona çok basit gelir.

Ömer İbn Abdilaziz ölümü hatırladığı zaman ürkek bir kuşun titreyişi gibi titrerdi. Her gece fakihleri toplar, ölümü ve kıyameti müzaker ederler, sonra sanki önlerinde bir cenaze varmış gibi ağlarlardı.

Hamid el-Kayserî şöyle derdi: "Hepimiz ölüme kesin olarak inandık fakat ona hazırlananı görmedik. Hepimiz cennete kesin olarak inandık, fakat onun için çalışan kimseyi görmedik. Hepimiz cehenne me kesin olarak inandık fakat ondan korkanı görmedik. O halde neye seviniyorsunuz ve neyi bekliyorsunuz?! Ölüm Allah'ın emrinden size hayırla veya şerle ilk gelendir. Ey kardeşler! Rabbinize doğru güzel bir gidişle gidin."

⁽⁵³⁸⁾ Bezzar (3622), Enes b. Malik *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. İsnadında Yusuf b. Atiyye es-Saffar vardır ve metruktur. Fakat aynı manada Sehl b. Sa'd *radiyallahu anhuma* tarafından rivayet edilen bir şahidi vardır. Onu da Taberânî, *el-Kebir* (5941)'de rivayet etmiştir. Ben derim ki: Hadis şahidiyle birlikte inşaallah hasendir. Bkz: *et-Terğib ve't-Terhib* (4 /130); *Mecmau'z-Zevaid* (10/309).

⁽⁵³⁹⁾ İbn Mace (5259); İbn Ebi'd-Dünya, "Kitabu'l-Mevt;" Taberânî, *el-Kebir* (13536) ve *es-Sağîr* (1008); Beyhakî, "Zühd" (2/52), Abdullah İbn Ömer *radiyallahu anhuma* tarafından rivayet edilmiştir. Hadis hasendir. Bkz: *et-Terğib ve't-Terhib*, 4/129 ve 130.

Şümeýt İbn Aclan şöyle dedi: Ölümü gözlerinin önünde tutan kimse dünyanın genişliğine ve darlığına aldırılmaz.

[ÖLÜMÜ HATIRLAMA YOLLARI]

Şunu bil ki ölümün tehlikesi büyüktür. Az düşündükleri ve onu az hatırladıkları için insanlar ondan gafilirdirler. Onu hatırlayanlar da gafil bir kalple hatırlamaktadırlar. Bu yüzden ölümü hatırlamak onun kalbine herhangi bir fayda vermemektedir. Bunun yolu, tıpkı tehlikeli bir sahada veya denizde yolculuk yapmak isteyen kimse gibi önündeki ölümü hatırlamak için kulun kalbini başka şeylerden boşaltmasıdır. Böyle bir kimse sadece yapacağı yolculuğu düşünür. Bu konuda en faydalı yol, kendisinden önce geçen emsallerini ve akranlarını hatırlamaktır. Onların ölümlerini ve toprağın altındaki mücadelelerini hatırlamaktır.

İbn Mesud *radıyallahu anh* şöyle dedi: “Mutlu kişi başkasından ibret alandır.”⁽⁵⁴⁰⁾

Ebu'd-Derda *radıyallahu anh* şöyle dedi: “Ölüler anıldığı zaman kendini onlardan herhangi biri gibi say.”⁽⁵⁴¹⁾

Mezarlıkları çok ziyaret etmesi gerekir. Kimin nefsi dünyadaki bir şeyle sükûnet bulursa hemen ölümü ve mutlaka dünyadan ayrılacağını düşünsün ve emelini kısa tutsun.

* * *

⁽⁵⁴⁰⁾ Müslim (2645) İbn Mesud *radıyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir.

⁽⁵⁴¹⁾ *el-Hılye*, (1/112-212) Ebu Bekir b. Ebi Şeybe şöyle dedi: Bize Ebu Muaviye anlattı. O, A'meş'ten; o da Abdullah b. Mürre'den şöyle rivayet etti: Ebu'd-Derda dedi ki: “Allah'a, sanki O'nu görüyormuş gibi ibadet edin ve kendinizi ölümlerden sayın. Sizi muhtaç olmaktan kurtaran az bir şey, sizi oyalayan ve gaflete düşüren çok şeyden daha hayırlıdır.”

[İKİNCİ BAB]
TÛL-İ EMELİN AÇIKLANMASI
VE KISA EMELİN FAZİLETİ

Abdullah b. Ömer *radiyallahu anhuma*'dan şöyle rivayet edildi: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* omuzlarımı tuttu ve şöyle buyurdu: “Dünyada sanki bir garip veya bir yolcu gibi ol!” İbn Ömer şöyle derdi: “Akşama ulaştığın zaman sabahı bekleme. Sabaha ulaştığın zaman akşamı bekleme! Hastalığından önce sağlığın, ölümünden önce de hayatın için hazırlık yap!”⁽⁵⁴²⁾

Başka bir hadiste şöyle buyrulur: “Ümmetim hakkında korktuğum şeylerin en korkuncu heva ve tûl-i emeldir. Heva onları haktan uzaklaştırır, tûl-i emel ise ahireti unutturur.”⁽⁵⁴³⁾

Hasen el-Basri'den şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “Hepiniz cennete girmeyi istersiniz değil mi?” “Evet, ey Allah'ın Rasûlü!” dediler. Bunun üzerine şöyle buyurdu: “O halde emelinizi kısa tutun, ecelinizi gözünüzün önünde tutun ve Allah'tan hakkıyla hayâ edin!”⁽⁵⁴⁴⁾

Ebu Zekeriya et-Teymî'den şöyle rivayet edilmiştir: Emevi halifelerinden biri olan Süleyman b. Abdülmelik b. Mervan b. el-Hakem mesciddeyken nakışlı bir taş getirildi. Onu okuyabilecek birini istedi. Vehb b. Münebbih geldi. Taşta şunlar yazılıydı: “Ey Âdemoğlu! Eğer ecelinin yaklaştığını bilseyden tûl-i emel beslemekten vazgeçer ve biraz daha fazla çalışmaya gayret ederdin. Hırsını azaltır, hileden uzaklaşırdın. Eğer ayakların seni kaydırırsa yarın sadece pişmanlıkla karşılaşır-

⁽⁵⁴²⁾ Buhari (6416); Tirmizî (2334); Ahmed (2/24, 31, 131); İbn Mace (4114).

⁽⁵⁴³⁾ İbn Adiy ve Hâkim bunu Cabir'den tahriç etmişlerdir. Senedi zayıftır. Bak *Şerhu'l-lhya* (10/238).

⁽⁵⁴⁴⁾ Zayıftır. İbn Ebî'd-Dünya, *Kasru'l-Emel*'de Hasen'den mürsel olarak rivayet etmiştir. Hadis zayıftır.

sın, ailen ve maiyetin seni terk eder, en yakın çocuğun senden ayrılır, baban ve akraban seni reddeder. Sen dünyaya dönecek değilsin. Dünyaya bir daha dönemeyeceğin için iyiliklerini de artıramazsın. O halde hasret ve nedamet günü olan kıyamet günü için çalış."

TÛL-İ EMELİN SEBEBİ VE ALAMETİ

Bil ki tûl-i emelin (uzun vadeli istek ve arzuların) iki sebebi vardır: Biri dünya sevgisidir, diğeri cehalettir.

a) Dünya sevgisi: İnsan dünyaya, onun şehvetlerine, zevklerine ve dünya ile ilişkilerine değer verdiği zaman ondan ayrılmak kalbe ağır gelir. Bu sebeple onun kalbi, dünyadan ayrılmanın sebebi olan ölümü düşünmekten sakınır. Bir şeyden hoşlanmayan onu kendinden uzaklaştırır. İnsan batıl kuruntularla meşguldür. Nefis dünyada ebedî kalmak gibi daima muradına uygun şeyleri temenni eder. Mal, çoluk çocuk, mesken, arkadaşlar ve diğer dünyevî sebeplerden neye ihtiyacı varsa kalbi de daima bu düşünceyle meşgul olur ve ölümü anmaktan uzaklaşır. Ölüm düşüncesinin yanına bile yaklaşmaz.

Bazı hallerde ölüm ve ölüme hazırlanma ihtiyacı aklına gelirse bunu erteler ve nefesine şu vaatte bulunur: "Yaşlanıncaya kadar önünde pek çok gün var, tövbeyi daha sonra yaparsın." Yaşlandığı zaman şöyle der: "İhtiyarlayıncaya kadar önünde pek çok gün var." İhtiyarladığı zaman: "Şu evin inşaatı bitinceye ve şu araziye imar edinceye (veya şu yolculuktan dönünceye kadar)." der.

Hep ağırdan alır ve tövbeyi devamlı erteler. Bir meşgaleye dalar dalmaz bu meşguliyetle on tane meşguliyet daha takılır. Böylece gün be gün ölüm için hazırlanmayı erteler. Bir meşguliyetten başka bir meşguliyetle geçer. Nihayet ummadığı bir zamanda ölüm gelip onu yakalar. Bu durumda da üzüntüsü çok büyük olur.

Cehennemliklerin çoğunun feryadı tövbeyi geciktirmekten kaynaklanır ve onlar "Ertelediğimiz için yazıklar olsun bize!" derler. Bütün kuruntuların temelinde dünya sevgisi ve dünyaya değer vermek vardır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şu sözünden gafil olmak vardır: “Dilediğini sev! Muhakkak sen ondan ayrılacaksın.”⁽⁵⁴⁵⁾

b) Cehalet: Bu, insanın gençliğine güvenmesi ve ölümün gençlere yakınlığını uzak görmesidir. Zavallı, düşünmez ki memleketindeki ihtiyarlar sayılmış olsa gençlerin onda biri etmez. Onların az olmalarının sebebi, ölümün gençlerde daha çok olmasıdır. Bir ihtiyar ölünceye kadar bin tane çocuk ve genç ölebilir.

Bazen de sıhhatine aldanabilir. Ölümün uzak bir ihtimal olduğunu düşünse de onun aniden geleceğini bilmez. Çünkü hastalık aniden gelebilir. Hastalandığı zaman da ölüm uzak değildir. Eğer o, ölümün belli bir vaktinin olmadığını; yaz, kış, bahar, güz, gece veya gündüz gelebileceğini; belli bir yaşla sınırlı olmadığını; genç, ihtiyar veya yaşlı herkese gelebileceğini düşünse ve bilse o zaman bunu önemli görür ve ölüm için hazırlık yapar.

UZUN VE KISA EMELDE İNSANLARIN MERTEBELERİ

İnsanlar tûl-i emel konusunda birbirinden çok farklı durumlarda bulunurlar. Kimisi iyice yaşlanıncaya kadar yaşamayı ümit eder. Kimisinin emeli hiç tükenmez. Kimisinin de emeli çok kısadır. Ebu Osman en-Nehdî'den şu sözler rivayet edilmiştir: “Yüz otuz sene yaşadım. Ne öğrendiysem hepsinde bir eksiklik var. Sadece emelim hariç. Çünkü o, olduğu gibidir.”

Kısa emel konusunda şu hikâye anlatıldı: Habib Ebu Muhammed'in karısı şöyle dedi: Ebu Muhammed bana şöyle derdi: “Ben bugün ölürsem, filan kişiye haber gönder, gelsin beni yıkasın, şöyle şöyle yapsın! Sen de şöyle şöyle yap!” Ona denildi ki: “Sen rüya mı gördün?” Dedi ki: “Her gün böyle derdi.”

⁽⁵⁴⁵⁾ Bu hadis, Taberanî'nin *el-Evsat*'ta (4290) numara ile Sehl İbn Sa'd e-Sâidi *radıyallahu anh*'tan rivayet ettiği hadisin bir bölümüdür. Hadisin tamamı şöyledir: “Cebrail *aleyhisselam*, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'e geldi ve şöyle dedi: “Ey Muhammed! Dilediğin gibi yaşa çünkü öleceksin. Dilediğin gibi amel et, çünkü karşılığını göreceksin. Dilediğini sev, çünkü ondan ayrılacaksın.” Şahitleriyle birlikte hadis hasendir.

İbrahim İbn Sebt'ten şöyle rivayet edildi: Ebu Zür'a bana dedi ki: "Sana öyle bir söz söyleyeceğim ki bu sözü senden başka hiç kimseye söylemedim: Yirmi seneden beri mescitten dışarı çıkmadım, çünkü içimden bir ses bana oraya dönmemi söyledi."

Birisine, "Gömleğini yıkamıyor musun?" diye soruldu. Dedi ki: "Bundan daha acil olan bir iş var. (Yani ölüme hazırlık)."

Muhammed b. Ebi Tevbe'den şöyle rivayet edildi: Maruf el-Kerhî namaza kalktı, sonra bana öne geçmemi söyledi. Ona dedim ki: "Eğer ben size bu namazı kıldırırsam size başka bir daha namaz kıldırıramam." Maruf dedi ki: "Sen kendi kendine başka bir namaz daha kılacağını söylüyorsun öyle mi? Ben tûl-i emelden Allah'a sığınırım, çünkü tûl-i emel hayırlı amele mani olur."

Zahidlerin kısa emel konusundaki durumları budur. Emel ve beklentiler ne kadar kısa ve az olursa ameller o kadar güzel olur. Çünkü kişi bugün ölebilir. Bu sebeple ölecek kişi gibi hazırlanır. Akşama sağ salim ulaştığı zaman Allah'a şükreder. O gece ölebilir. Bu sebeple hemen amel etmeye koyulur.

AMELDE ACELE ETMEK VE ERTELEME AFETİNDEN SAKINMAK

Din, amel etmeyi ve amelde acele etmeyi teşvik etmiştir. Buhari'nin *Sahih*'inde İbn Abbas *radıyallahu anhum*a'dan rivayet edildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "İki nimet vardır ki insanların pek çoğu bunların kıymetini bilmezler: Sıhhat ve boş vakit."⁽⁵⁴⁶⁾

Yine ondan rivayet edildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir adama nasihat ederken şöyle buyurmuştur: "Beş şeyden önce beş şeyi ganimet bil: İhtiyarlığından önce gençliğini, hastalığından önce sıhhatini, fakirliğinden önce zenginliğini, meşguliyetinden önce boş zamanını ve ölümünden önce hayatını."⁽⁵⁴⁷⁾

⁽⁵⁴⁶⁾ Bu hadisin tahriri 425 no'lu dipnotta geçmiştir.

⁽⁵⁴⁷⁾ Hâkim (4/306); Beyhakî, *Şuabü'l-İman* (10248) Abdullah b. Abbas *radıyallahu*

Ömer *radiyallahu anh* dedi ki: "Ahiret işi hariç her işte acele etmek daha hayırlıdır."

el-Hasen dedi ki: "Azık tedarik etmeleri emredildiği ve yolculuğa çıkacakları kendilerine duyurulduğu halde oyun ve eğlenceye devam edip birbirlerine engel olarak oturan bir topluluğa hayret doğrusu!"

Beni Temim'in azatlısı Süheyym şöyle dedi: Âmir İbn Abdillâh [ez-Zübeyr]'in yanına oturdum. Namazını kısa kesti, sonra bana döndü ve dedi ki: "İhtiyacını hemen söyle ki beni rahatlatasın, çünkü benim acelem var." Dedim ki: "Neye acelen var?" Dedi ki: "Ölüm meleğine." Âmir b. Abdillâh her gece bin rekât namaz kılardı.

Onlar amellerde olabildiğince acele ederlerdi. İbn Ömer gece kalkar, abdest alır, namaz kılar, sonra kuş gibi bir şekerleme uykusu uyur, sonra tekrar kalkar, abdest alır ve namaz kılardı. Sonra yine kuş gibi bir şekerleme uykusu uyur, sonra kalkar ve yine namaz kılardı. Bunu defalarca yaptığı olurdu.

Umeyr b. Hânî yüz bin adet tesbih çekerti.⁽⁵⁴⁸⁾

Ebu Bekir b. Ayyaş dedi ki: "Bu küçük tekkede Kur'an'ı ben on sekiz bin defa hatmettim."⁽⁵⁴⁹⁾

* * *

---

anhuma'dan rivayet edilmiştir. Ahmed, *ez-Züh'd*; Ebu Nuaym, *Hilye* (4/148); Beyhakî *Şuabü'l-İman*, (10250) Amr b. Meymun'dan mürsel olarak rivayet edilmiş olup hadis sahihtir.

(548) Bu konuda, sünnette sahih veya zayıf hiçbir rivayet gelmedi. Yol ve yöntemlerin en hayırlısı Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*'in sünnetidir

(549) Bunda bir mübalağa vardır. Doğrusunu Allah bilir.

[ÜÇÜNCÜ BAB]
SEKERAT-I MEVT, ŞİDDETİ VE
BU ESNADA MÜSTEHAİB OLAN HALLER

Şunu bil ki zavallı kulun önünde ölümden başka korku ve endişe olmasaydı bu bile onun hayatını zehir etmeye, sevincini bulandırmaya ve uzun uzun düşünmeye değerdi. İnsan zevklerin en büyüğünü yaşarken kendisine beş sopa vuracak bir askerin yanına girmesini beklerse muhakkak ki keyfi kaçır ve hayatı kararır. Hayret edilecek bir durum ki her an ölüm meleği onun yanına gelebilecek durumda olduğu halde o bunu aklına bile getirmemektedir. Bunun sebebi cehalet ve aldanmışlıktan başka bir şey değildir.

Şunu bil ki ölüm anındaki acının şiddeti, kılıç darbesinden daha şiddetlidir. Kılıç darbesini yiyen kimse henüz daha kuvveti var olduğu için bağırabilir ve yardım isteyebilir. Ölünün ise ölümü esnasında duyduğu acının şiddetinden sesi kesilir. Çünkü acı ve keder ona ulaşmış, kalbini ve her yerini kaplamış, bütün organları zayıflamış ve yardım isteyecek mecali kalmamıştır. İnlemek, feryat etmek ve yardım istemek suretiyle rahata kavuşma gücüne sahip olmayı çok ister. Fakat ruh bütün damarlarından çekilir ve bütün azaları yavaş yavaş ölür. Önce ayakları, sonra bacakları, sonra baldırları soğur. Nihayet can boğaza gelir. Bu esnada bakışları dünyadan ve ailesinden kopar ve tövbe kapısı önünde kapanır. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Allah kulunun teubesini can boğaza gelmediği sürece kabul eder.”⁽⁵⁵⁰⁾

Rivayete göre kul ile görevli iki melek ölüm esnasında ona bakarlar; salih ise onu överler ve “Allah seni hayırla mükâfatlandırın.” derler. Onunla birlikte kötülöklere şahid olmuşlarsa “Allah seni hayırla mükâfatlandırmasın.” derler.⁽⁵⁵¹⁾

(550) Bu hadisin tahriri 382 no'lu dipnotta geçmiştir.

(551) Bunu İbn Ebî'd-Dünya, Vüheyb İbnü'l-Verd'den tahric etti, rivayet zayıftır.

Enes b. Malik *radıyallahu anh*'tan şöyle rivayet edildi: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dedi: “Şüphesiz Allah Teâlâ mümin kuluna amellerini yazacak iki melek görevlendirir. O kul öldüğü zaman şöyle derler: ‘Artık öldü, bunu göğe yükseltmemize izin verir misin?’ Allah Teâlâ buyurur ki: ‘Gögüm Beni tesbih eden meleklerimle doludur.’ Melekler derler ki: ‘Onu yere koymamıza izin verir misin?’ Allah Teâlâ buyurur ki: ‘Benim arzım Beni tesbih eden varlıklarım ile doludur.’ Melekler derler ki: ‘Onu nereye koyalım?’ Allah Teâlâ şöyle buyurur: ‘Onu kulumun kabrine koyun, Beni tesbih edin, Bana hamd edin ve Bana tehlil getirin. Bunu da kıyamete kadar kulumun hesabına yazın.’”⁽⁵⁵²⁾

Buhari ve Müslim’in *Sahih*’lerinde Ubade İbn es-Samit’ten şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: “Mümine ölüm hâli gelince, Allah’ın o kuldaki hoşnutluğu, Allah’ın ikram ve ihsanıyla müjdelenir. Bu müjde üzerine artık mümine (ölüm gibi) kendisini karşılayacak hâllerden daha sevimli bir şey olamaz. O anda mümin, Allah’a kavuşmayı arzu edip ister, Allah da mümin kuluna kavuşmayı sever. Fakat kâfir öyle değildir: Ona ölüm hâli hazır olduğunda, Allah’ın azabı ve cezası müjdelenir. O anda kâfir, önündeki ölüm gibi hâllerden daha çirkin bir hâl olamaz.”⁽⁵⁵³⁾

Seleften pek çok kimse kötü bir son yaşamaktan korkardı. Korku bölümünde bunları zikrettik. Orada anlatılması daha uygun olurdu. Biz Allah’tan her şeyi kuşatan rahmetiyle bize de merhamet etmesini, bize lütufta bulunmasını ve sonumuzu hayırlı kılmasını istiyoruz. O çok cömerttir ve kerem sahibidir.

⁽⁵⁵²⁾ İbn Adiy, *el-Kâmil* (7/2561). İsnadında Heysem b. Cemmaz var, rivayet ettiği hadis münkerdir. Zehebî bunu *el-Mizan*’da zikretmiş ve münkerlerden saymıştır.

⁽⁵⁵³⁾ Bu hadis “Kim Allah’a kavuşmayı isterse Allah da ona kavuşmayı ister...” diye başlayan hadisin bir parçasıdır. Fakat müellifin burada zikrettiği ve Ubade b. Samit’ten rivayet edip Buhari ve Müslim’e nispet ettiği bu ziyade Müslim’de yoktur. Bu sadece Buhari’de (6507), Rikaak bölümünde ilgili babında Ubade b. Samit *radıyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir. Müslim’de Aişe’den (2684) numaralı hadis olarak “Zikir ve Dua” bölümünde ilgili babında rivayet edilmiştir. Faydanın tamam olması için bkz: *Camîu’l-Usul* (7367-7368).

SON NEFESİNİ VERMEK ÜZERE OLAN KİMSE İÇİN MÜSTEHAB OLAN HALLER

Ölmek üzere olan kimse için müstehab olan haller, kalbinin Allah hakkında hüsn-ü zan üzere olması, dilinin şehadet kelimelerini söylemesidir. Sâkin olması lütuf alametidir, hayrı ve iyiliği gördüğünün emaresidir. Müminin ruhunun bir ter olarak çıkacağı rivayet edilmiştir.⁽⁵⁵⁴⁾

Müslim'in rivayet ettiği sahih bir hadiste de şöyle buyrulur: “Ölülerinize ‘la ilahe illallah’ demelerini telkin ediniz.”⁽⁵⁵⁵⁾

Telkinde bulunan kişinin gayet nazik olması, ısrarcı olmaması gerekir. Başka bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “Ölülerinizin yanında hazır bulunun, onlara ‘la ilahe illallah’ demelerini telkin ediniz ve onları cennetle müjdeleyin. Çünkü erkekler ve kadınlardan yumuşak huylu ve ilim sahibi olanlar bu ölüm mekânında şaşkınlık içindedirler. Allah düşmanı İblis'in kula en yakın olduğu yer burasıdır.”⁽⁵⁵⁶⁾

Sahihi bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “Sizden biriniz ölürken mutlaka Allah’a hüsn-ü zan ederek ölsün.”⁽⁵⁵⁷⁾

Rivayete göre Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem ölmek üzere olan bir adamın yanına girdi ve ona kendisini nasıl hissettiğini sordu. Adam dedi ki: “Allah’tan ümidimi kesmiyorum ve günahlarımdan da korkuyorum.” Bunun üzerine Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem dedi ki: “Böyle bir konumdayken bu iki haslet kulun kalbinde bir araya

⁽⁵⁵⁴⁾ Heysemî, *el-Mecme*, (2/325)’de şöyle dedi: Bunu Taberânî, İbn Mesud’tan *el-Kebir* (10015 ve 10049)’da ve *el-Evsat* (5898)’de; Beyhakî, *eş-Şuab*, (10216)’da rivayet etmiştir. Senesinde Husam b. Mask olup zayıftır. Fakat şahitleri vardır. Bunlar Ahmed (5/357, 360) ve Hâkim (1/361)’de geçen Burayde İbn el-Husayb’ın rivayet ettiği şu hadistir: “Müminin ölümü alın teriyle olur.” Hadis şahidiyle birlikte hasendir.

⁽⁵⁵⁵⁾ Müslim (916); Ebu Davud (3117); Tirmizî (976); Nesâî (4/5); Ahmed (3/3) Ebu Said el-Hudrî *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Ayrıca Müslim (917), bu hadisi Ebu Hureyre *radiyallahu anh*’tan da rivayet etmiştir.

⁽⁵⁵⁶⁾ Ebu Nuaym, *Hilye* (5/186), Vasile b. el-Eska’ *radiyallahu anh*’tan rivayet edilmiştir. İsnadı zayıftır.

⁽⁵⁵⁷⁾ Bu hadis 439 numaralı dipnotta tahriç edilmiştir..

geldiği zaman Allah ona umduğunu mutlaka verir, korktuğundan da onu mutlaka emin kılar.”⁽⁵⁵⁸⁾

Ölüm esnasında ümitvar olmak daha faziletlidir. Çünkü korku, -amele sevkeden- bir kamçıdır. Ölüm esnasında görüş kapanır. Ölü-mü nezaketle karşılamak gerekir. Çünkü şeytan o esnada kulu Allah’a karşı öfkelen-dirmek için gelir. Şeytanın yönlendirmesinden ve korkut-masından Allah’a sığınırız. Hüsn-ü zan, düşmanı defetmenin en güçlü silahıdır.

Süleyman et-Teymî ölürken oğluna şöyle dedi: “Ey oğlum! Bana ruhsatlardan söz et. Umulur ki hüsn-ü zannım ile Allah’a kavuşurum.”

Allah en iyi bilendir, Allah’ın salâtı Muhammed’e olsun.

* * *

⁽⁵⁵⁸⁾ Tirmizî (983); İbn Mace (4261) Enes *radıyallahu anh’tan* rivayet edilmiş olup hadis hasendir.

[DÖRDÜNCÜ BAB]
RASÛLULLAH'IN VE RAŞİD HALİFELERİN
ÖLÜM HALLERİ

Şunu bil ki Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in bütün hallerinde güzel bir örneklik vardır. Yaratılanlar içinde Allah'a ondan daha sevgili başka kimsenin olmadığı da bilinmektedir. Bununla beraber ömrünü tamamladığı zaman Allah Teâlâ onun ölümünü hiç ertelemedi.

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ölümünden şiddetli bir acı ile karşılaşmıştır. Buhari, Aişe *radiyallahu anha*'dan şöyle rivayet etmiştir:⁽⁵⁵⁹⁾ Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in önünde içi su dolu bir bakır kap veya cezve vardı. Elini suya daldırır çıkarır, sonra onunla yüzüne sürrerve şöyle derdi: “*Lâ ilâhe ilâhe / Allah'tan başka hak ilah yoktur, muhakkak ki ölümün dehşet ve acıları vardır!*”

Yine Buhari'nin *Sahih*'inde geçen bir hadiste Enes *radiyallahu anh* tarafından şöyle rivayet edilmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*'in hastalığı ağırlaşınca ızdırabı artmaya başladı. Fatıma *radiyallahu anha* şöyle dedi: “Vay babamın ızdırabına!” Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* dedi ki: “*Kızım, bu günden sonra babanın üzerinde hiçbir ızdırâb kalmayacaktır.*”⁽⁵⁶⁰⁾

İbn Mesud şöyle rivayet etti: Annemiz Aişe *radiyallahu anha*'nın evinde toplandık. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bizi görünce gözleri yaşardı. Sonra bize kendisinin öleceğini haber verdi ve şöyle dedi: “*Sizlere merhaba! Allah size sağlıklı ve esenlikli bir ömür versin! Sizi korusun ve gözetsin! Sizi birlik ve beraberlik içinde kılsın! Size yardım etsin ve sizi muvaffak kılsın! Size fayda versin, sizi yüceltsin ve sizi*

⁽⁵⁵⁹⁾ Buhari (6510), Aişe *radiyallahu anha* tarafından rivayet edilmiştir.

⁽⁵⁶⁰⁾ Buhari (4462); Nesaî (4/13); İbn Mace (1629); Ahmed (3/197); Darimî (88), Enes *radiyallahu anh*'tan rivayet edilmiştir.

selamette kılsın! Size takvayı tavsiye ediyorum, size Allah’a bağlılığı tavsiye ediyorum ve sizi Allah’a emanet ediyorum.”

- Ecelin ne zaman ya Rasûlallah, dedik.

- *“Ecel yaklaşmıştır, dönüş Allah’adır. Sidretü’l-Münteha’ya, Me’va cennetine ve Firdevs cennetindedir.”* dedi.

- Seni kim yıkasın, dedik.

- *“Ailemin en yakın erkekleri ve yakınlıkta onları takip edenler.”* dedi.

- Seni hangi kefene saralım, diye sorduk.

- *“İsterseniz bu elbiseme veya bir Yemen elbisesine ya da Mudar’ın beyaz kumaşına!”* dedi.

- Senin namazını kim kıldırsın, diye sorduk ve ağlaştık.

- *“Acele etmeyin. Allah size merhamet etsin. Peygamberinizden dolayı sizi iyilikle mükâfatlandırsın. Beni yıkayıp kefenlediğiniz zaman kabrimin kenarındaki şu yatağıma koyun. Sonra bir müddet yanımdan çıkın. Çünkü benim namazımı ilk kılacak olan, dostum ve sevgilim Cebrail’dir, sonra Mikail, sonra İsrail’dir, sonra ölüm meleğidir, sonra çok sayıda melektir. Sonra sizler grup grup yanıma girerek namazımı kılın ve bana selam verin. Sakın bağırıp çağırarak bana eziyet etmeyin. Namazımı önce imam ve ailemin en yakınları, sonra onları takip edenler kılsın. Sonra kadınlar topluluğu, sonra çocuklar girsinler. Benden önce vefat eden ashabıma ve kıyamete kadar benim dinime tabi olan kimselere selam söyleyin. Dikkat edin ben sizi İslam’a giren herkese selam ettiğime şahit tutuyorum.”*⁽⁵⁶¹⁾

Cebrail onun ölümünden üç gün önce yanına girdi ve şöyle dedi: *“Ey Ahmed! Allah beni sana kendisinin çok iyi bildiği şeyi senden sormam için gönderdi. Senin kendini nasıl hissettiğini soruyor.”* Peygam-

⁽⁵⁶¹⁾ Hadis gerçekten çok zayıftır. Bunu rivayet edenler şunlardır: Bezzar (847): İbn Sa’d, Tabakat; Taberânî, Evsat, (4008) ve Dua; Vâhidî, et-Tefsir. Çok değersiz bir senetle rivayet etmişlerdir. Bkz: Şerhu’l-lhya (10/290, 291; el-Mecme, (9/25).

ber *sallallahu aleyhi ve sellem* dedi ki: “Kendimi kederli ve sıkıntılı hissediyorum ey Cibril!” dedi. İkinci gün Cebrail tekrar geldi ve aynı soruyu tekrar sordu, o da aynı cevabı verdi. Sonra üçüncü gün geldi ve aynı soruyu tekrar sordu, o da cevabını tekrarladı. Bu esnada ölüm meleği aniden gelerek izin istedi. Cebrail dedi ki: “Ey Ahmed! Bu ölüm meleğidir, senden izin istiyor. Senden önce hiç kimseden izin istemediği gibi senden sonra da hiç kimseden izin istemeyecek.” Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, “Ona izin ver!” dedi. Bunun üzerine ölüm meleği girdi, onun önünde durdu ve dedi ki: “Allah Teâlâ beni sana gönderdi ve sana itaat etmemi emretti. Eğer sen ruhunu almamı bana emredersen onu alacağım, bırakıp gitmemi emredersen almadan bırakıp gideceğim.” Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dedi: “Yapar mısın ey ölüm meleği?” Ölüm meleği, “Sana böyle itaat etmem emredildi.” Cebrail dedi ki: “Ey Ahmed! Muhakkak ki Allah seni arzu ediyor.” Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dedi: “Sana emredilen şeyi yerine getir ey ölüm meleği!” Bunun üzerine Cebrail *aleyhisselam* da şöyle dedi: “Sana selam olsun ey Allah’ın Rasûlü! Bu benim yeryüzünde son bastığım yerdir. Benim dünyada sadece sana ihtiyacım vardı.”⁽⁵⁶²⁾

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* keçe bir elbise ile kalın bir izar içinde ve Aişe’nin göğsüne dayanmış olarak vefat etti.

Fatıma *radiyallahu anha* yas tutuyor ve şöyle diyordu: “Ah, Rabbin davetine icabet eden babacığım! Ah, Firdevs cennetinde makamı olan babacığım! Ah, Cibril’e ölümünü haber vereceğimiz babacığım! Ah, Rabbine ne de yakın olan babacığım!”⁽⁵⁶³⁾

Peygamber defnedildikten sonra da Fâtıma *radiyallahu anha* şöyle demiştir: “Ey Enes! Derin bir bağlılıkla sevdiğiniz Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in üzerine toprak saçmaya gönlünüz nasıl razı oldu?

⁽⁵⁶²⁾ Taberanî, *el-Kebir* (2890) el-Huseyn b. Ali tarafından rivayet edilmiştir. Senedinde Abdullah b. Meymun el-Kaddah vardır. Ebu Hatim bunun metruk olduğunu söylemiştir. Buhari bunun hakkında “zâhibu’l-hadis” ifadesini kullanmıştır. İbn Hibban onun münferid olarak rivayet ettiği hadisin delil olamayacağını söylemiştir.

⁽⁵⁶³⁾ Bu hadis biraz önce 561 no’lu dipnotta tahriri geçen hadisin bir parçasıdır. Fakat “Ah, Rabbine ne de yakın olan babacığım!” cümlesi Buhari’de mevcut değildir.

Ebu Bekir *radıyallahu anh* da şu şiiri söylemiştir:

“Peygamberimizi yıkılmış gördüğümde
Bütün genişliğiyle dar geldi evler bana
Çılgın bir aşığın korkusunu yaşadım
Kemiklerim çok zayıf, kırıldı kalbim
Ey Atik! Yazık sana! Sevgilin defnedildi!
Yalnız kaldın, yorgun ve bitkin bir halde
Keşke arkadaşım ölmeden ben gömülseydim,
Gömülseydim üzerimde kayalar olan bir kabre.”

EBU BEKİR ES-SİDDİK'IN VEFATI

Ebu Müleyh şöyle rivayet etti: Ebu Bekir *radıyallahu anh* vefat edeceği zaman Ömer *radıyallahu anh*’a haber gönderdi ve dedi ki:

“Eğer kabul edersen sana bir vasiyette bulunacağım: Allah’ın geceleyin bir hakkı vardır, onu gündüz kabul etmez; gündüz bir hakkı vardır, onu da geceleyin kabul etmez. Farz eda edilmedikçe Allah nafileyi kabul etmez. Ahiret günü terazileri ağır basanlar, ancak dünyada hakka tabi oldukları ve hak kendilerine ağır geldiği için terazileri ağır basanlardır. İçine hakkın konulduğu terazinin ağır gelmesi haktır. Ahiret günü terazileri hafif gelenler ise ancak dünyada batıla tabi oldukları ve batıl kendilerine hafif geldiği için terazileri hafif gelenlerdir. İçine batılın konulduğu terazinin hafif gelmesi de haktır.

Görmedin mi, Allah şiddet ayetinin yanında ümit ayetini, ümit ayetinin yanında azap ayetini zikretmiştir ki kul O’nun rahmetini istesin, azabından korksun, elleriyle kendini tehlikeye atmasın ve haktan başkasını Allah’tan temenni etmesin. Eğer bu tavsiyemi dinleyip yerine getirirsen bilmediğin hiçbir şey senin nazarında ölümden daha sevimli olmaz. Ölümden kesinlikle kurtulamazsın. Eğer bu tavsiyemi dinleyip yerine getirmezsен mahiyetini bilmediğin hiçbir şey senin için ölümden daha nefret edilecek bir şey olmaz. Ölümden kesinlikle kurtulamazsın ve onu aciz bırakamazsın.”

Rivayete göre Hz. Ebu Bekir öleceği zaman yanına Aişe radiyallahü anha geldi ve şu şiiri okudu:

“Hayatına yemin olsun ki servet kurtaramaz yiğidi
Bir gün boğazı hırıldayıp⁽⁵⁶⁴⁾ da göğsü daraldığında.”

Bunun üzerine Ebu Bekir yüzünü açıp şöyle dedi: “Öyle değil şöyle söyle: **“Bir gün ölüm sarhoşluğu gerçekten gelir ki işte bu, senin kaçıp durduğun şeydir.”** (Kaf, 19) Benim şu iki elbiseme bakın, onları yıkayın ve onları bana kefen yapın. Zira diri bir kimsenin yeni elbiseye ihtiyacı ölüden daha fazladır.”

ÖMER İBNU'L-HATTAB'IN VEFATI

İbn Ömer şöyle dedi: “Yaralandıktan sonra Ömer’in başı benim kucağımdaydı. Bu, vefat ettiği hastalığıydı. Dedi ki: ‘Başımı yere koy!’ Dedim ki: ‘Kucağımda veya yerde olsa sana ne faydası var?’ Kucağımda durmaktan usandığını zannetmiştim. Yapmadım. Bunun üzerine dedi ki: ‘Anasız kalasica! Yanağımı yere koysana! Rabbim bana merhamet etmezse vay bana, vay anama!’

Rivayete göre Ömer yaralanıp da evine götürüldüğü zaman insanlar gelip onu övüyorlardı. Bu esnada Ensar’dan bir genç geldi ve dedi ki:

- Ey Müminlerin Emîri! Allah’ın müjdesi senin için olsun! Çünkü sen Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in sohbetinde bulundun, benim bildiğime göre İslam’a ilk girenlerdensin. Sonra hilafet görevini üstlendin, âdil oldun, sonra şehid. Bunun üzerine Ömer şöyle dedi:

- Ey kardeşimin oğlu! Bu kadarının kâfi gelmesini isterim. Ne lehi-me olsun ne de aleyhime. Sonra oğluna şöyle dedi:

- Ey Abdullah! Müminlerin annesi Aişe’ye git! Ona, ‘Sana Ömer’in selamı var.’ de! ‘Müminlerin emîrinin selamı var.’ deme! Ben bugün artık müminlerin emîri değilim. Ona de ki: ‘Ömer İbnu’l-Hattab iki

⁽⁵⁶⁴⁾ Şiirin metninde bu حشر kelimesiyle ifade edilir. الحشرة/ Ölüm anında boğazdan gelen hırıltı ve nefesin gidip gelmesidir. Fail mahzuftur ve ruhtur. Kelamın delaleti failin zikrine ihtiyaç bırakmamıştır. “Can boğaza geldiği zaman” ayetinde zikredilen de budur.

arkadaşının yanına defnedilmek için izin istiyor.” Abdullah gitti, selam verdi ve Aişe’den defin için izin istedi. Sonra Aişe’nin huzuruna girince onun oturup ağladığını gördü. Abdullah dedi ki:

- Ömer’in sana selamı var. İki arkadaşının (Muhammed ve Ebu Bekir’in) yanına defnedilmek için senden izin istiyor. Aişe şöyle dedi:

- Orayı kendim için istemiştim, bugün artık onu kendime tercih ediyorum. Abdullah dönünce “İşte Abdullah geldi.” dediler. Ömer:

- Beni kaldırın, dedi. Bir kişi onu kendine dayadı. Ömer, Abdullah’a:

- Ne haber getirdin, dedi. Abdullah:

- Senin hoşuna gidecek bir haber ey müminlerin emîri! Aişe’den izin çıktı, dedi. Ömer:

- Elhamdülillah! Benim için bundan daha sevimli yatacak başka bir yer yok. Öldüğüm zaman beni taşıyın. Sonra sen git selam ver ve Ömer izin istiyor de. Bana izin verirse beni içeri sokun. Eğer beni reddederse, beni Müslümanların kabristanına götürün.

Müslim’in müfred olarak el-Mihver İbn Mahreme’den rivayet ettiği bir hadiste Ömer’in şöyle dediği nakledilmiştir:⁽⁵⁶⁵⁾ “Eğer benim yeryüzünü dolduracak kadar altınım olsaydı Allah’ın azabından kurtulmak için o azabı görmeden önce fidye olarak verirdim.”

Başka bir haberde Ömer’in şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Eğer üzerine güneşin doğduğu ve battığı şeyler benim olsaydı, kıyametin korkusundan kurtulmak için bunları fidye olarak verirdim.”

Allah en iyi bilendir.

OSMAN İBN AFFAN’IN VEFATI

Osman *radiyallahu anh*’ın eşi Naile bintü’l-Ferafisa’dan şöyle rivayet edilmiştir: “Osman öldürülmeden bir gün önce oruçluydu. İftar

⁽⁵⁶⁵⁾ Bu hadis Müslim’in müfredlerinden değildir. Sadece Buhari’nin müfredlerindendir. Buhari (3692), Fedailü’n-Nebiyi *sallallahu aleyhi ve sellem*, Babu Menakıb-ı Ömer İbn el-Hattab *radiyallahu anh*

vakti geldiğinde isyancılardan tatlı su istedi, fakat vermediler. O gün iftar etmeden geceyi geçirdi. Sahur vakti olunca bitişik komşulara geldim ve onlardan tatlı su istedim. Bana bir testi su verdiler. Osman'ın yanına geldim ve onu salladım. Uyandı. "Bu, tatlı su" dedim. Başını tan yerine doğru uzattı ve dedi ki: "Ben oruçlu olarak sabahladım. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* beraberinde tatlı su olduğu halde beni şu tavandan gördü ve 'İç ey Osman' dedi. Ben de kana kana içtim. Sonra, 'Daha çok iç' dedi. Doyuncaya kadar içtim. Sonra dedi ki: '*İnsanlar sana karşı isyan edecekler. Onlarla savaşırsan galip gelirsin, onların bırakırsan bizim yanımızda böyle iftar edersin.*'" İsyancılar o gün yanına girdiler ve onu öldürdüler.

el-Ala İbn el-Fudayl babasından şöyle nakletti: "İmam Osman *radiyallahu anh* öldürüldüğü zaman hazinesini aradılar ve kilitli bir sandık buldular. Onu açtılar. İçinde bir hokka ve şu yazının yazılı olduğu bir yaprak buldular: Bu, Osman'ın vasiyetidir. Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla! Ben Allah'tan başka hak ilah olmadığına, O'nun tek ilah olduğuna ve ortağının olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna, Cennet ve Cehennem hak olduğuna ve Allah'ın kabirdekileri kesin olarak dirilteceğine şahitlik ederim. Allah, vaadini yerine getirendir. Bu inanç üzere yaşar ve bu inanç üzere ölürüz. İnşaallah bu inanç üzere de dirileceğiz."

ALİ İBN EBU TALİB'İN VEFATI

Şa'bî'den şöyle rivayet edilmiştir: Hz. Ali *radiyallahu anh* bu darbeyi yediği zaman şöyle dedi: "Beni vurana ne yapıldı?" Şa'bî dedi ki: "Onu yakaladık." Hz. Ali şöyle dedi: "Ona benim yemeğimden yedirin ve benim içeceğimden içirin. Eğer ben yaşarsam ben onun işini kendim görürüm. Eğer ölürsem ona tek bir darbe vurun, başka ilave yapmayın." Sonra oğlu Hasan'a kendisini yıkamasını vasiyet etti ve şöyle dedi: "Kefende pahalıya kaçmayın. Çünkü ben Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den şöyle işittim: '*Kefende pahalıya kaçmayın,*

çünkü o çabuk soyulur.⁽⁵⁶⁶⁾ İki yürüyüş arası orta bir yürüyüşle beni götürün, beni ne hızlı, ne de yavaş götürün. Eğer hayır ise beni ona acele götürün, şer ise beni omuzlarınızdan bırakınız."

Rivayete göre Ali *radiyallahu anh*'ın yaralandığı gece şafak sökerken onu namaza çağırmak üzere İbn Teyyah geldi. Hz. Ali ağırlaşmış yatıyordu. İkinci defa çağırdığında da öyleydi, sonra çağrısını üçüncü defa tekrarladı. Ali yürümek üzere kalktı ve şu şiiri okuyordu:

اشدد حيازيمك للموت   فإن الموت لائقك⁽⁵⁶⁷⁾

ولا تجزع من الموت   إذا حل بواديك

"Ölüm için kemerlerini bağla

Çünkü ölüm sana gelecektir.

Ölümden korkup endişe etme

Kapına gelip dayansa bile."

(566) Ebu Davud (3154), Cenaiz, Babu Kerahiyeti'l-Muğâlâti fi'l-Kefen. Ali *radiyallahu anh*'tan rivayet edilen bir hadistir. İsnadı zayıftır. Kefende pahaliya kaçmak caiz değildir. Bu bir israftır ve özellikle dirinin buna daha fazla ihtiyacı olduğu için yasaklanmıştır.

(567) Müberred, *el-Kâmil*'de (s.923) bu şiiri zikrettikten sonra dedi ki: Şiir ancak "اشدد" kelimesinin hazfiyle sahih olur. Fakat Arap edipleri mananın gerektirdiği bu ilaveyi yaparak söylüyorlar. "حيزوم" ise göğsü kuşatan şeydir. Çoğulu حيازيم gelir. Araplar "kendini bu işe ver" anlamında أشدد حيازيمك لهذا الأمر derler. Şiir hezc veznindedir.

[BEŞİNCİ BAB]
SAHABÎLERDEN VE DİĞER TOPLULUKLARDAN
ÖLÜMLERİ ESNASINDA NAKLEDİLEN SÖZLER,
KABİR ZİYARETİ VE BENZERİ KONULAR

Ali'nin oğlu Hasen *radıyallahu anh*'ın başına ölüm geldiği zaman şöyle dedi: “Yatağımı evin avlusuna çıkarın.” Çıkarıldığında şöyle dedi: “Allah'ım! Canım sana feda olsun! Bunun gibisi başıma gelmedi.”

Bu konuda dört halifenin söylediklerini daha önce zikretmiştik.

Rivayete göre Muaz b. Cebel, öleceği zaman şöyle dedi: “Bakınız, sabaha eriştik mi?” Yanına geldiler ve denildi ki: “Henüz sabah olmadı.” Bir defasında, “Sabaha ulaştık.” denilmişti. Bunun üzerine Hasan dedi ki: “Sabahı cehenneme çıkan geceden Allah'a sığınırım.” Sonra şöyle dedi: “Merhaba ey kayıp ziyaretçi ve muhtaçken gelen sevgili! Allah'ım! Senden korkuyordum, bugün ise Senden ümit ediyorum. Allah'ım! Bilirsin ki dünyada nehirler kazmak ve ağaçlar dikmek için uzun yaşamayı istemiyordum. Fakat dünyada, sıcak günlerde (oruç tutmak suretiyle) susamak için ve kış gecelerinde ibadet yapmak suretiyle zahmet çekmek, zikir halkalarında âlimlerle diz dize oturmak için istiyordum.”

Ebu Müslim dedi ki: Ebu'd-Derda'nın yanına öleceği esnada gittim şöyle diyordu: “Bana bakın, benim şu mücadelemın benzeri için çalışan biri var mı? Bana bakın, benim şu günümün benzeri için çalışan, benim şu anımın benzeri için çalışan biri var mı?” Bunları dedikten sonra ruhunu teslim etti. Allah ona rahmet etsin.

Selman el-Farîsî ölürken ağladı. “Seni ağlatan nedir?” diye sorulunca şöyle dedi: “Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize dünyada azığımızın, bir yolcunun azığı gibi olmasını emretti. Hâlbuki benim etrafımda şu azıklar var.” Denildi ki ölürken onun yanında bir tencere, bir kâse, bir de ibrik vardı.

Müzenî'den şöyle rivayet edildi: Ölüm hastalığına yakalandığı zaman İmam Şafî'nin yanına girdim ve ona, "Ey Ebu Abdullah, nasıl sabahladın?" diye sordum. Dedi ki: "Sanki dünyadan göç ederek, arkadaşlarımdan ayrılarak, kötü amelimle karşılaşarak, ölüm şerbetini içerek ve Allah'ın huzuruna vararak sabahladım. Bilmiyorum, ruhum cennete mi varacak ki onu tebrik edeyim?! Yoksa cehenneme mi varacak ki ona taziyyede bulunayım?!" İmam Şafî daha sonra şu şiiri okudu:

"Kalbim katılaşıp yollarım daraldığında

Ümidimi senin affına merdiven yaptım

Günahım bana büyük geldi ey Rabbim!

Kıyaslayınca affınla küçük kaldı günahım

Daima günahı affeden oldun ve daima

Lütfunla mazhar kıldın affa ve ikrama."

Bir rivayete göre Ebu'd-Derda *radiyallahu anh* kabirlerin yanında otururdu. Kendisine bunun sebebi sorulunca şöyle dedi: "Bana ahireti hatırlatan kimselerin yanında oturuyorum. Ben bunlardan ayrıldığım zaman arkamdan beni giybet de etmiyorlar."

Meymun b. Mehran dedi ki: Ömer b. Abdülaziz ile birlikte kabristana gittim. O, kabirleri görünce ağladı. Sonra bana döndü ve şöyle dedi: "Ey Meymun! Bunlar benim Ümeyye oğulları soyundan atalarımdın kabirleri. Sanki bu kabir sahipleri dünya halkına lezzet ve yaşayışlarında ortaklık yapmamışlardır. Onların ölümünden, başlarına gelenlerden ibret almaz mısın? Baksana bela onlara yerleşmiş, haşeratlar onların bedenlerini mola yeri yapmışlardır." Sonra ağlayıp şöyle dedi: "Allah'a yemin ederim ki Allah'ın azabından emin olduğu halde şu kabirlere ulaşan bir kimseden daha mutlu bir kimse tanımiyorum!"

KABİRLERİ ZİYARET ETMEK

VE ÖLÜLER İÇİN DUA ETMEK

Kabirleri ziyaret etmek müstehaptır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: "*Kabirleri ziyaret ediniz, çünkü*

onlar size ahireti hatırlatırlar.”⁽⁵⁶⁸⁾ Kim bir kabri ziyaret ederse yönünü ölüye doğru dönsün, Kur'an'dan bir şeyler okuyup ona hediye etsin ve ziyaretini Cuma günü yapsın.⁽⁵⁶⁹⁾

Rivayet edildiğine göre Âsım el-Cuhderî öldükten iki sene sonra ailesinden bir adam onu rüyasında gördü. Ona dedi ki: “Sen ölmedin mi?” Âsım, “Evet, öldüm.” dedi. “Şimdi neredesin?” diye sordu. Âsım şöyle dedi: “Vallahi ben cennet bahçelerinden bir bahçedeyim, ben ve arkadaşlarımdan birkaç kişi her Cuma gecesi ve sabahı Ebu Bekir'in yanında toplanıyor ve sizin haberlerinizi görüşüyoruz.” Adam dedi ki: “Cesetlerinizle mi, ruhlarınızla mı?” Âsım, “Heyhat! Cesetlerimiz çürüdü, sadece ruhlarımız buluşuyor.” dedi. Adam dedi ki: “Size yaptığımız ziyaretleri biliyor musunuz?” Âsım, “Biz bunları Cuma gecesi, bütün Cuma günü ve Cumartesi günü güneş doğuncaya kadar biliyoruz.” dedi. Adam dedi ki: “Diğer günler değil de sadece bugün, bu nasıl oluyor?” Dedi ki: “Cuma gününün şerefi ve büyüklüğünden dolayı.”

Osman b. Sevad et-Tafavî anlattı. Annesi çok ibadet eden bir kadındı, “Rahibe” denirdi. Osman dedi ki: Annem öleceği zaman başını göğse kaldırdı ve şöyle dedi: “Ey benim hazinem, ey benim biriktirdiğim erzakım ve ey benim hayatımda ve ölümümünden sonra dayanağım! Ölürken beni terk etme ve kabrimde beni yalnız bırakma!” Osman dedi ki: “Annem bunları söyledikten sonra öldü. Her Cuma ben onun yanına gidiyor, kendisi için ve diğer kabir halkı için dua ediyor ve istiğfar ediyordum. Bir gece onu rüyamda gördüm ve dedim ki: ‘Anacığım! Nasılsın?’ Dedi ki: ‘Yavrucuğum! Ölüm büyük bir sıkıntıdır. Allah’a hamdolsun ben güzel bir berzahtayım. Burada yeniden diriliş gününe kadar reyhan kokuları yayılmış, ipek ve atlas yastıklar kullanılıyor.’ Ona dedim ki: ‘Bir ihtiyacın var mı?’ Dedi ki: ‘Evet, Bize yaptığın ziyaretleri bırakma! Çünkü ben her Cuma günü ailenin yanından bize

⁽⁵⁶⁸⁾ Şu hadisçilerin tahriç ettikleri bir hadisin parçasıdır: Müslim (976), (108); Ebu Davud (3234); Nesâî (4/90); İbn Mace (1572) Ebu Hureyre *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir.

⁽⁵⁶⁹⁾ Bunların hiçbirisi sünnette geçmemiştir. Sonradan gelen bazılarının görüşleridir.

gelmeden dolayı mutlu oluyorum. Bana, 'Ey rahibe, senin şu oğlun geldi.' Bundan ben de mutlu oluyorum, etrafımdaki ölüler de mutlu oluyor.'"

Enes b. Mansur'dan şöyle rivayet edildi: Bir adam sık sık mezarlıklara gider ve cenaze namazlarına katılırdı. Akşam olunca mezarlığın kapısında durur ve "Allah sizi yalnız bırakmasın, gurbetinizde merhamet eylesin, günahlarınızı bağışlasın ve iyiliklerinizi kabul etsin!" derdi. Bu sözlerine başka bir ilave de yapmazdı. Bu kişi dedi ki: "Bir gece akşam oluncaya kadar mezarlığa gidemedim. Fakat daha önce dua ettiğim gibi duamı yine yaptım. Gece uyurken pek çok kişi rüyama geldi. Onlara dedim ki: 'Siz kimsiniz, ihtiyacınız nedir?' Dediler ki: 'Bizler kabir halkıyız, sen bizi bir hediyeye alıştırmıştın.' Dedim ki: 'Nedir o hediye?' Dediler ki: 'Bizim için yapmış olduğun dualar.' 'Sizi bunun için ziyaret edeceğim.' dedim ve bir daha bu ziyaretleri bırakmadım."

Beşşar b. Ğalib şöyle dedi: "Rüyamda Rabia'yı gördüm. Ben onun için çok dua ederdim. Bana dedi ki:

- Ey Beşşar! Hediyelerin bana nurdan tabaklar üzerinde ipekli mendillerle örtülü olarak gelir.

- Bu nasıl olur, dedim.

- Yaşayan müminlerin duası böyle olur. Yaşayan müminler ölüler için dua ettikleri ve duaları kabul edildiği zaman bu dualar nurdan tabaklara konulur, üzerleri ipek mendillerle örtülür, sonra kendisi için dua edilen ölüye getirilir ve ona denir ki: 'Bu, filan kişinin sana hediyesidir.'"

[ALTINCI BAB]

ÖLÜMÜN HAKİKATİ VE SUR'A ÜFÜRÜLÜNCEYE KADAR
ÖLÜNÜN KARŞILAŞACAĞI ŞEYLER

Ayetlerin ve haberlerin delalet ettiği ölümün hakikati, ruhun cesetten ayrılması, bundan sonra ruhun ya azap görerek ya da nimetler içinde varlığının devam etmesidir. Çünkü ruh organlara bağlı kalmaksızın bizzat kendisi çeşitli hüznün ve kederlerle acı duyabilir ve çeşitli sevinç ve mutluluklarla nimetlenebilir.⁽⁵⁷⁰⁾ Bizzat ruhun vasfı olan her şey cesedin ayrılmasından sonra ruhla beraber varlığını devam ettirir. Organlar vasıtasıyla ve organlar sayesinde ruha ait olan her şey ise cesedin ölümüyle birlikte ve ruh cesede tekrar dönünceye kadar muattal vaziyette kalır. Kabirde ruhun cesede dönmesi imkânsız olmadığı gibi yeniden diriliş gününe kadar beklemesi de imkânsız değildir. Her türlü noksanlıktan münezzeh ve her türlü kemal sıfatlarla muttasıf olan Allah Teâlâ, kullarından her birine nasıl hükmedeceğini en iyi bilendir.

Ölümün manası ruhun beden üzerindeki tasarrufunun kesilmesi, beden ruhun bir âleti olmaktan çıkması, bu âleme uygun olmayan başka bir âleme intikaliyle birlikte insanın servetinden, çoluğundan çocuğundan ayrılmasıdır. Dünyada kendisiyle sevindiği ve mutlu olduğu bir şeyi varsa öldükten sonra bunlara duyacağı hasreti de büyük olur. Dünyadayken sadece Allah'ın zikriyle ve Allah ile ünsiyetle mutlu olmuşsa orada sevdiğiyle yalnız kaldığı zaman mutluluğu daha da büyür ve tamamlanır, engeller ve meşguliyetler ortadan kalkar. Çünkü dünyadaki sebeplerin tamamı Allah'ı zikretmekten alıkoyan meşguliyetlerdir.

⁽⁵⁷⁰⁾ Selef inancına göre kabir azabı ve kabir nimeti cesetle beraber ruhun üzerinde gerçekleşir. Bkz: Şerhu'l-Akidetü't-Tahaviyye, s. 450 ve devamı. Daru'l-Beyan baskısı.

Uykuda görmediklerini uyanırken gördüğü gibi hayattayken görmediği şeyler öldükten sonra ölüye gösterilir. İnsanlar uykudadırlar, öldükleri zaman uyanırlar. İnsana ilk açıklanan şey, kendisine fayda ve zarar veren iyilikleri ve kötülükleridir. Bunlar kalbinin gizli bir köşesinde dürülmüş bir kitapta yazılıdır. Dünya meşgalesi onu öğrenmesini engelleyecek şekilde onu meşgul eder. Dünya meşgaleleri kesildiği zaman insana bütün amelleri gösterilir. Orada kaydedilmiş herhangi bir günahını gördüğü zaman öyle bir üzülmür ki bu üzüntüsünden kurtulmak için ateşin derinliklerine dalmayı bile tercih eder. Bütün bunlar ona ölüm esnasında gösterilir. Bu elem ve acılar günahkâra defnedilmeden önce hücum eder. Allah'tan afiyet isteriz.

Ruhun ölümle birlikte yok olmadığına delalet eden şeylerden biri Allah'ın şu ayetidir: **“Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında rızıklanmaktadırlar.”** (Al-i İmran, 169) Mesruk dedi ki: “Biz bu ayetin tefsirini Abdullah b. Mesud'a sorduk, şöyle dedi: Onların ruhları yeşil kuşların karnındadır. Onların Arş'a asılı kandilleri vardır. Cennette istedikleri yerde dolaşır; sonra bu kandillere inerler...⁽⁵⁷¹⁾ Allah'ın bir ayetinde de şöyle haber verilmektedir: **“Onlar, sabah akşam ateşe sunulmaktadırlar. Kıyametin koptuğu gün de, ‘Firavun ailesini en şiddetli azaba sokun!’ denilecektir.”** (Ğafir, 46) Bu ayet onların öldükten sonra azap göreceklerini haber vermektedir.

Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde⁽⁵⁷²⁾ İbn Ömer *radiyallahu anhum*a'dan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: *“Sizden biriniz öldüğü zaman ahiretteki kalacağı yer kendisine gösterilir. O kimse cennetliklerden ise cennetten, cehennemliklerden ise cehennemden olan yeri gösterilir ve Allah onu kıyamet günü tekrar diriltinceye kadar kendisine ‘İşte senin oturacağın yer burasıdır.’ denilir.”*

⁽⁵⁷¹⁾ Müslim (1887), İmara, Babu Men Kutile fi Sebilillahi Küffirat Hatayahi ille'd-Deyni.

⁽⁵⁷²⁾ Buhari (1379); Müslim (2866); Tirmizî (1072); Nesâî (4/107); Ahmed (2/16, 51, 113, 123); İbn Mace (4270); Ebu Ya'la (5830).

Bir facirin işlediği günahlar yüzüne karşı açıklandığı zaman üzüleceği ve çok büyük acı duyacağı yukarıda zikredilmişti. Müminin durumuna gelince Abdullah b. Ömer onunla ilgili olarak da şunları söylemiştir: “Ruhunu teslim ederken müminin durumu, hapiste olup da hapisten çıkartılan kişinin durumu gibidir. O artık yeryüzünde rahat rahat yürür ve dolaşır.” Bu doğrudur. Çünkü mümine ölümden sonra Allah tarafından bahşedilecek lütuf ve ikram gösterilir. Buna nispetle dünya bir hapisane gibidir. Mümin de kapısı geniş ve içinde türlü türlü ağaçlar bulunan geniş bir bahçeye açılan karanlık bir evdeki bir mahpus gibidir. Annesinin karnına dönmekten memnun olmayan bir çocuk gibi o da dünyaya geri dönmekten memnun olmaz.

Mücahid dedi ki: “Müminin, mutlu olması için kendisinden sonra çocuğunun salih bir evlat olduğu müjdesi verilir.”

KABRİN ÖLÜYE KONUŞMASI

Ölülerin konuşması ya söz diliyle olur ya hal diliyle. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şöyle dediği rivayet edilmiştir: “*Kabir, ya cennet bahçelerinden bir bahçedir ya da cehennem çukurlarından bir çukur!*”⁽⁵⁷³⁾

Yine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’den şöyle rivayet edilmiştir: “*Ölü kabre konulduğunda kabir ona şöyle der: Yazık sana ey Âdemoğlu, beni düşünmekten seni aldatıp alıkoyan şey nedir?! Benim bir fitne evi olduğumu karanlık evi olduğumu, yalnızlık evi olduğumu ve böceklerin kurtların evi olduğumu bilmedin mi?*”⁽⁵⁷⁴⁾

Tirmizî, Ebu Said *radiyallahu anh*’tan şöyle rivayet etmiştir. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* namazgâha girdi, bazı insanların dişleri görü-

⁽⁵⁷³⁾ Tirmizî (2462), Ebu Said el-Hudrî tarafından rivayet edilen bir hadisin bir parçasıdır. İsnadı zayıftır.

⁽⁵⁷⁴⁾ Heysemî, *el-Mecme*, (3/45, 46)’da şöyle dedi: Bunu Ebu Ya’la [(6870)]’de ve Taberânî *el-Kebir* [(22/377, hadis no: 942)]’de rivayet etmiştir. Senedinde Ebu Bekir b. Ebi Meryem vardır. Karıştırdığı için zayıf bir ravidir. Ben derim ki: Senedinde ayrıca Bakıyye İbnu’l-Velid vardır. Bu şahıs da tedlisçidir, anane yoluyla rivayette bulunmuştur.

necek derecede gülüşüklerini gördü ve şöyle buyurdu: “Eğer sizler lezzetleri yok edip kesen ölümü çok sık hatırlamış olsaydınız şu gördüğüm vaziyette olmazdınız. Öyleyse tüm lezzetleri yok edip kesen ölümü çok hatırlayın. Kabir, her gün şöyle diyerek konuşur: ‘Ben yalnızlık eviyim, ben tek kişilik evim, ben toprak eviyim, ben kurtçukların eviyim!’ Mü’min kul toprağa defnedildiğinde kabir ona şöyle diyecektir: ‘Merhaba, hoş geldin! Üzerimde yürüyenlerin en sevgilisi olduğuna göre bugün benim himayem altına girdin sana ne yapacağımı göreceksin!’ Sonra o kabir, o kimse için gözünün görebildiği kadar genişleyecek ve Cennete doğru bir kapı açılacaktır. İsyancı ve kâfir bir kul da kabre konulduğunda kabir ona şöyle diyecektir: ‘Sana rahat ve huzur yok, sen hoş vaziyette gelmedin bana, üzerimde yürüyenlerin en sevimsizi ve kızdığım biri olarak bana gelmiş durumdasın ve sana ne yapacağımı göreceksin.’ Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle devam etti: “Sonra kabir o kimseyi o derece sıkıştırır ki, kaburgaları birbirine geçer.” Ebû Saîd dedi ki: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem parmaklarıyla bu durumu göstererek parmaklarını iç içe soktu ve şöyle buyurdu: “Sonra o kimseye yetmiş tane yılan musallat edilir ki, o yılanlardan biri toprağa üflese, o toprak dünya durdukça hiçbir şey bitirmez. Bu yılanlar onu, hesaba çekilinceye kadar sokar, ısırır ve paramparça ederler.” Ebû Saîd şöyle dedi: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: “Kabir, ya Cennet bahçelerinden bir bahçe ya da Cehennem çukurlarından bir çukurdur.”⁽⁵⁷⁵⁾

Ka’b şöyle anlattı: “Salih bir kul kabrine konulduğu zaman namaz, oruç, hac, cihad ve sadaka gibi salih amelleri onun etrafını çepeçevre kuşatırlar.” Yine Ka’b şöyle dedi: “Azap melekleri ayakları tarafından geldikleri zaman namaz der ki: ‘Ondan uzaklaşın! Sizin ona gelmenizi gerektirecek bir sebep yok, çünkü o benimle Allah için uzun uzun ayakta kaldı.’ Bunun üzerine azap melekleri baş tarafından gelirler.

⁽⁵⁷⁵⁾ Tirmizî (3462) Senedinde Ubeydullah el-Vassafî olup zayıftır. Şeyhi Atıyye el-Avfî de zayıftır. Fakat “Tüm lezzetleri yok edip kesen ölümü çok hatırlayın.” sözü şahitleri sebebiyle sahihtir.

Orada bulunan oruç der ki: 'Sizin ona gelmenizi gerektirecek bir sebep yok, çünkü benimle oruç tuttu.' Bunun üzerine beden tarafından gelirler.

Hac ve cihad der ki: 'Ondan uzaklaşın! O nefsinı yordu, bedenine zahmet verdi, haccetti ve Allah için cihad etti, sizin ona gelmenizi gerektirecek bir sebep yok.' Sonra azap melekleri onun elleri tarafından gelirler. Bunun üzerine sadaka der ki: '-Ondan uzaklaşın!- Çünkü bu ellerden Allah rızası için nice sadakalar çıkmıştır, ona gelmenizi gerektirecek bir sebep yoktur.' Bunun üzerine o ölüye şöyle denilir: 'Afiyette kal, temiz olarak yaşadın, temiz olarak öldün.'

Rahmet melekleri onun yanına gelirler, cennetten getirilen bir döşek ve yorgan sererler. Kabir gözün görebileceği kadar genişletilir, cennetten ona bir kandil getirilir, Allah'ın onu kabrinde yeniden dirilteceği güne kadar o kandilin nuruyla aydınlatılır."

Enes b. Malik *radıyallahu anh*'tan rivayet edildiğine göre Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "*Kul kabrine konulduğu ve yakınları dönüp gittiği zaman onların ayak seslerini mutlaka işitir. Ona iki melek gelerek kendisini oturturlar ve derler ki:*

- *Şu Muhammed isimli zat hakkında ne dersin? Mümin ise bu soruya şöyle cevap verir:*

- *Şehadet ederim ki o, Allah'ın kulu ve elçisidir. Bunun üzerine kendisine,*

- *Cehennemdeki yerine bak! Allah onun yerine sana cennetten bir yer verdi.*" Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* dedi ki: "*Mümin her iki yeri de görür. Kâfir veya münafık ise ona da aynı soru sorulur:*

- *Şu Muhammed isimli zat hakkında ne dersin? O bu soruya şöyle cevap verir:*

- *Bilmiyorum, insanlar ne söylerse ben de onu söyledim. Ona denilir ki:*

- *Anlamadın ve uymadın (veya anlamadın ve okumadın), sonra iki kulağının arasına demirden tokmaklarla öyle bir vurulur ki,*

şiddetli bir sayha ile bağırır. Bu bağırışı insan ve cinlerden başka bu ölüye yakın olan her şey işitir.” (Buhari, Müslim)⁽⁵⁷⁶⁾

Yine Buhari ve Müslim’in, *Sahih*’lerinde Ebu Bekir’in kızı Esmâ radiyallahu anha’dan rivayet ettiklerine göre Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Bana vahyolundu ki siz kabirlerinizde Mesih Deccal fitnesi gibi -veya ona yakın- bir fitneye maruz kalacaksınız. Denilecek ki:

- Şu zat hakkında ne biliyorsun? Mümin ise şöyle cevap verecek:

- Onun Allah’ın kulu ve elçisi olduğuna şahitlik ediyorum...”⁽⁵⁷⁷⁾ hadisin kalanını zikretti.

İbn Abbas’tan şöyle rivayet edilmiştir: “Sa’d b. Muaz’ın cenazesi götürülüp üzerini tesviye ettiğimiz zaman Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem bize döndü ve şöyle buyurdu: ‘İnsanlardan hiçbiri yoktur ki kabrinde sıkıştırılmış olmasın. Eğer oradan birisi kaçıp kurtulsaydı Sa’d b. Muaz kaçıp kurtulurdu...”⁽⁵⁷⁸⁾ Hadisin kalan kısmını da zikretti.

Abdullah es-San’anî’den şöyle rivayet edilmiştir: Ölümünden sonra Yezid b. Harun’u dört gece rüyamda gördüm. Aramızda şöyle bir konuşma geçti:

- Allah sana ne yaptı?

- İyiliklerimi kabul etti, kötülüklerimi affetti.

⁽⁵⁷⁶⁾ Buhari (1338) ve (1374); Müslim (2870); Ebu Davud (3231); Nesâî (4/97, 98); Ahmed (3/126, 234).

⁽⁵⁷⁷⁾ Buhari (1374); Müslim (2870). Enes radiyallahu anh tarafından rivayet edilmiştir.

⁽⁵⁷⁸⁾ Bu hadisi Ahmed (6/55, 98) ve Taberânî, *el-Evsat* (4624)’de Aişe radiyallahu anha’dan şöyle rivayet etti: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: “Kabrin sıkıştırması vardır. Eğer birisi bundan kurtulmuş olsaydı Sa’d b. Muaz kurtulurdu.” İbn Abbas radiyallahu anhumâ’dan şöyle rivayet edildi: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem Sa’d b. Muaz’ın defnedildiği gün onun kabrinin başında otururken şöyle dedi: “Eğer kabir fitnesinden -veya sorgusundan- birisi kurtulmuş olsaydı Sa’d b. Muaz kurtulurdu.” Bunu Taberânî, *el-Kebir*, (10827) ve (12975)’de ve *el-Evsat* (6589)’da rivayet etti. Hadis sahihtir. Bkz: *Mecmau’z-Zevaid* (3 46, 47).

- Bundan sonra ne oldu? Kerem sahibinden keremden başka bir şey olur mu? Günahlarımı bağışladı ve beni cennete soktu.

- Bu mertebeye nasıl ulaştın?

- Zikir meclislerinde bulunmakla, sözümün hak olmasıyla, doğru söz söylemekle, namazda uzun bir kıyamla, fakirliğe sabretmekle.

- Münker-nekir hak mı?

- Evet, kendisinden başka hak ilah olmayan Allah'a yemin olsun ki, onlar beni oturtular ve "Rabbin kimdir? Dinin nedir? Peygamberin kimdir?" diye sordular. Ben dedim ki: "Benim gibi birisine mi soruluyor? Ben Yezid b. Harun el-Vâsîfî'yim. Ben dünyadayken altmış sene boyunca insanlara ilim öğrettim." Bunun üzerine biri dedi ki:

- Doğru söyledi, o Yezid b. Harun'dur. Düşün gecesi uykusu ile uyu! Bugünden sonra artık sana korku yok!"

el-Mervezî şöyle anlattı: Ben rüyamda Ahmed b. Hanbel'i bir bahçenin içinde gördüm. Üzerinde iki yeşil elbise, başında nurdan bir taç vardı. Bir de baktım, daha önce bilmediğim bir yürüyüşle yürüyordu. Dedim ki:

- Ey Ahmed! Daha önce senden tanık olmadığım bu yürüyüş de nedir?

- Bu, selam yurdunda hizmetçi yürüyüşüdür, dedi.

- Başında gördüğüm taç nedir? diye sordum.

- Rabbim beni durdurdu, kolay bir sorgulama yaptı, beni giydirdi, ödüllendirdi ve kendine yaklaştırdı. Şimdi ben O'na bakıyorum. Bu tacı da bana giydirdi ve dedi ki: 'Ey Ahmed! Sen Kur'an'ın, Benim mahlûk olmayan kelimim olduğunu söylediğin için bu senin başına giydirdiğim vakar tacıdır.'"

[İKİNCİ BÖLÜM]
SUR'A ÜFÜRÜLÜŞÜNDEN CENNET VEYA
CEHEMNEME YERLEŞİNCEYE
KADAR ÖLÜM AHVALI

Kabir korkularına işaret ettik. Bunun en şiddetlisi sura üfürülmesi, yeniden diriliş, hesaba çekiliş, terazinin kurulması ve sıratıdır. Bu korkuların hepsine inanmak vaciptir/farzdır. Bunları uzun uzun düşünmek gerekir. Ahiret inancı, insanların çoğunun kalbine yerleşmiş değildir. Eğer insan hayvanların üremesini gözleriyle görmeseydi, sonra kendisine, “Öyle bir sanatkâr var ki şu pis meniden insan gibi düşünen, akleden ve konuşan bir varlığı da yapar.” denilseydi şüphesiz onun yapısı ve karakteri bunu tasdik etmekten şiddetle kaçardı. Onun yaratılışında birçok acayiplik vardır. Bu acayiplikler onun yeniden dirilişindeki ve tekrar yaratılışındaki acayipliklerden daha fazladır. İlk yaratılışı müşahade eden kimse, Allah’ın hikmeti ve kudretinden bunu nasıl inkâr eder?

Eğer imanında zayıflık varsa ilk yaratılışa bakarak onu güçlendir. Çünkü bir şeyin aynısını/veya benzerini ikinci defa yapmak daha kolaydır. Eğer bunlara güçlü bir iman varsa kalbine bu korkuları ve tehlikeleri hissettir. Bu konuları çokça düşün ve ibret al. Bu seni ciddiyete ve işi sıkı tutmaya teşvik etsin. Sura üfürüldüğü zaman insanın kulaklarına gelecek ilk ses İsrail’in sesidir. Şimdi kendini şaşkın ve dalgın, sesin geldiği tarafa doğru gözlerini dikmiş bir halde ayakta olarak tasavvur et. Allah Teâlâ buyurdu ki: **“Sura üflenince, bir de bakarsın kabirlerinden Rablerine koşarak çıkarlar.”** (Yasin, 51)

Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh*’tan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: *“Sûra üfürecek kişi sûru eline almış, yönünü çevirmiş, kulaklarını dikmiş, üfleme emri gelir gelmez hemen üflemek üzere beklerken ben bu*

dünyada nasıl zevk içinde yaşarım?!” Müslümanlar dediler ki: “Ne diyeceğiz ey Allah’ın Rasûlü?” Şöyle buyurdu: “‘Allah bize yeter! O ne güzel vekildir! Biz O’na güveniyoruz!’ deyin.”⁽⁵⁷⁹⁾

Sonra bak, insanlar kıyamet günü nasıl toplanacaklar ve dirildikten sonra yalınayak ve çıplak bir halde mahşer yerine nasıl sevkolunacaklar? Burası düz bir ova, insanın kaybolup saklanabileceği bir tepe yoktur.

Buhari ve Müslim’in *Sahih*’lerinde geçen bir hadiste⁽⁵⁸⁰⁾ Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “*Kıyamet gününde insanlar beyaz, kızıl beyaz, beyaz unun çöreği gibi bir yerin üzerinde toplanacaklar.*”

Sonra insanların izdihamını, güneşin başlarına yaklaşacağını ve kalplerindeki endişeyle birlikte şiddetli terlemelerini düşün.

Hadiste şöyle ifade edilir: “*İnsanlar amelleri miktarınca tere batacaklardır.*”⁽⁵⁸¹⁾

Düşün ey zavallı, Rabbinin sana vasıtasız olarak amellerini sormasını! Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şöyle dediği rivayet edilmiştir: “*Kıyamet gününde insanlar üç defa sorguya çekilecekler. İki sorgu tartışma ve mazeret beyanı şeklinde geçecek, üçüncü sorguda ise amel defterleri ellerde uçuşacak. Kimi bunları sağ eliyle tutacak, kimisi de sol eliyle tutacak.*”⁽⁵⁸²⁾

⁽⁵⁷⁹⁾ Tirmizî (2433); Ebu Ya’la (1084); Ahmed (3/73); Humeydî (754); İbn Hıbban (2569) Ebu Said el-Hudrî *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Zeyd b. Erkam, İbn Abbas, Ebu Hureyre ve Cabir *radiyallahu anhum* tarafından rivayet edilen şahitleri vardır. Şahitleriyle birlikte hadis sahihtir. Faydanın tam olması için bkz: *Tahricü'l-Mevarid* (2569)

⁽⁵⁸⁰⁾ Buhari (2521); Müslim (2790), Sehl İbn Sa’d’dan rivayet edilmiştir.

⁽⁵⁸¹⁾ Müslim (2764); Tirmizî (2423); Ahmed (6/3). Mikdat İbn el-Esved *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Bu konuda Ebu Said ve İbn Ömer’den de rivayetler vardır. *Allah onlardan razı olsun.*

⁽⁵⁸²⁾ Tirmizî (2427); Ahmed (4/414); İbn Mace (4277). Tirmizi dedi ki: Hasen’in Ebu Hureyre’den işitmemiş olması sebebiyle bu hadis sahih değildir. Bazıları bunu Hasen → Ebu Musa kanalından rivayet etmiştir, fakat onun isnadı da zayıftır. Çünkü Hasen el-Basri ne Ebu Hureyre’den, ne de Ebu Musa el-Eş’arî’den hadis dinlemiştir.

Ebu Berze *radiyallahu anh'tan* şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Şu sorular insana sorulmadıkça insan yerinden kıpırdayamayacak: Ömrünü nerede tükettiğinden, ilmini nerede kullandığından, malını nerede kazanıp nerede harcadığından ve vücudunu nerede yıprattığından.”⁽⁵⁸³⁾

Safvan b. Muhriz'den şöyle rivayet edilmiştir: İbn Ömer *radiyallahu anhuma'nın* elinden tutmuştum. Bu esnada aniden onun karşısına bir adam çıktı ve dedi ki: “Kıyamet günündeki gizli görüşmeden söz eden Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i nasıl işittin?” İbn Ömer bu soruya şöyle cevap verdi: Ben Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu işittim: “Allah Teâlâ mümini kıyamet günü kendine yaklaştırarak üzerine şefkat kanadını koyar. Onu insanlardan gizleyerek günahlarını ikrar ettirir. Ona, ‘Şu şu günahlarını biliyor musun?’ diye sorar. Sonunda bütün günahlarını itiraf ettiği ve kendi içinden helâk olduğuna kanaat getirdiği zaman, Allah Teâlâ ona der ki: ‘Muhakkak ki dünyada senin aleyhine olan bu günahları gizledim. Bu günde bunları senin için affediyorum.’ Sonra iyiliklerinin yazılı olduğu defter kendisine verilir. Kâfirlere ve münafıklara gelince onlar için de (melekler ve Peygamberlerden oluşan) şahitler şöyle derler: **‘İşte bunlar Rablerine karşı yalan uyduranlardır. İyi bilin ki Allah'ın laneti zalimlerin üzerinedir.’** (Hud, 18).” (Buhari, Müslim)⁽⁵⁸⁴⁾

Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Ebu Said'den şöyle nakledilmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “Cehennemın üzerine bir köprü kurulacak, bu köprüden ilk geçecek ben olacağım.”⁽⁵⁸⁵⁾

Beyhakî bunu *el-Ba's'da* sahih bir senetle Abdullah b. Mesud'dan mevkuf olarak rivayet etmiştir.

(583) Tirmizî (2419); Tirmizî dedi ki: Bu hadis hasen sahihtir ve onun dediği gibidir. Bunu Tirmizî, Abdullah b. Mesud *radiyallahu anh'tan* da rivayet etmiştir (2418).

(584) Buhari (2441), (4685), (6070), (7514); Müslim (2768); İbn Mace (183); Ahmed (2/74 ve 105); Ebu Ya'la (5751).

(585) Buhari (6573), Rikaak, Babü's-Sırat-ı Cisri Cehennem; Müslim (182), Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir. Buhari (7437), bu hadisi Ebu Hureyre ve Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anhuma'dan* rivayet etmiştir.

Yine Buhari ve Müslim'de geçen bir hadiste Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Bir köprü getirilecek ve cehennem in iki sırtı arasına kurulacak.” “Bu köprü nasıl bir şeydir ey Allah'ın Rasûlü?” dediler. “Çürük ve kaygandır. Üzerinde kancalar, çengeller, iğneler ve dikenler vardır. Müminler bu köprüden kimi göz açıp kapayıncaya kadar, kimisi şimşek gibi, kimisi rüzgâr gibi, kimisi iyi cins yüğrük bir at ve deve gibi hızla geçecektir. Kimisi sağ salim kurtulacak, kimisi yüzü başı tırmalanmış olarak kurtulacak, nihayet sonuncusu da sürüklenerek geçecek.”⁽⁵⁸⁶⁾

CEHENNEM (ALLAH BİZİ ONDAN KORUSUN)

Ebu Hureyre radiyallahu anh'tan şöyle rivayet edildi: Bir gün Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile beraberdik. Ansızın düşen bir nesnenin sesini işittik. Bunun üzerine Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem: “Bu nedir, bilir misiniz?” diye sordu. “Allah ve Rasûlü bilir.” dedik. Dedi ki: “Bu bir taştır, yetmiş sene önce cehenneme atılmış, henüz şimdi cehennem in dibine ulaştı.” (Müslim)⁽⁵⁸⁷⁾

Buhari ve Müslim'in Sahih'lerinde Ebu Hureyre radiyallahu anh'tan şöyle rivayet edildi: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: “Âdemoğlunun yaktığı şu ateş in, cehennem ateş inin yetmiş te biridir.” Dediler ki: “Vallahi bu bile yeterdi ya Rasûlallah!” Bunun üzerine şöyle dedi: “Gerçekten cehennem ateş i, her biri dünya ateş i kadar olmak üzere ondan altmış dokuz parça daha fazla yaratılmıştır.”⁽⁵⁸⁸⁾

Müslim'in müfred olarak rivayet ettiği bir hadiste Abdullah b. Mesud, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'den şöyle nakletmiştir: “O gün cehennem yetmiş bin dizginle getirilir, her bir dizgin yetmiş bin melek le çekilir.”⁽⁵⁸⁹⁾

⁽⁵⁸⁶⁾ Buhari (22), (4581), (6574) ve (7438-7439); Müslim (183); Nesâî (8/112-113); Ahmed (3/17); Ebu Ya'la (1253) Ebu Said el-Hudri'den rivayet edilmiştir.

⁽⁵⁸⁷⁾ Müslim 82844).

⁽⁵⁸⁸⁾ Buhari (3265); Müslim (2843); Tirmizî (2592); Ahmed (2/244, 312, 467 ve 478).

⁽⁵⁸⁹⁾ Müslim (2842), el-Cennetü ve Naîmüha, Babun fi Şiddeti Harri Nari Cehennem, Abdullah b. Mesud radiyallahu anh tarafından rivayet edilen bir hadistir. Bu hadis le

Ebu'd-Derda *radiyallahu anh*'tan şöyle rivayet edilmiştir: Cehennem halkı açlığa maruz bırakılırlar. Öyle ki bu açlık, içinde bulundukları aza-ba denktir. Bunun üzerine yemek isterler. Kendilerine kuvvet vermeyecek ve açlığı gidermeyecek dikenden bir yiyecek verilir. Tekrar yemek isterler. Onlara boğazlarına duracak yiyecek verilir. Bunu bir içecek geçirebileceklerini düşünürler ve içecek isterler. Onlara demirden yapılmış çengellerle kaynar su uzatılır. Bu içecek onlara yaklaştığı zaman yüzlerini yakar. Karınlarına girdiği zaman iç organlarını paramparça eder. Hemen cehennemin bekçisini çağırırlar ve derler ki: **“Rabbimize dua edin de bir gün olsun bizden azabı biraz hafifletsin.”** (Ğafir, 49) Onlar derler ki: **“Size peygamberleriniz mucizelerle gelmiyorlar mıydı?’ diye sorarlar. Onlar, ‘Evet’ derler. Bekçiler, ‘Öyle ise kendiniz dua edin.’ derler. Kâfirlerin duası ise hep çıkmazdadır.”** (Ğafir, 50) Bunun üzerine birbirlerine, **“Malik’i çağırın.”** derler. Malik gelince **“Ey Mâlik! Rabbin artık bizi öldürsün.’ diye seslenirler. Mâlik de ‘Siz böylece kalacaksınız.’ der.** (Zuhruf, 77) Bunun üzerine derler ki: **“Rabbimiz! Bizi buradan çıkar. Eğer bir daha (ettiklerimizde) dönersek, artık belli ki biz zalim insanlarız.”** (Müminun, 107) Allah da onlara der ki: **“Alçaldıkça alçalın orada! Bana konuşmayın artık.”** (Muminun 108) Bu esnada her türlü iyilikten ümitlerini keserler, cehennemin anırması, gürültüsü ve patırtısı içinde kaybolup giderler.

Cehennemin yılanlarını ve akreplerini düşün! Hadiste şöyle haber verilir: *“Cehennemde deveboynu gibi yılanlar vardır. Cehennemde palanlı katırlar gibi akrepler vardır.”*⁽⁵⁹⁰⁾

---

ilgili olarak Darekutnî, Müslim’e bir düzeltme yapmış ve bunun merfu olmasının bir vehim/kuruntu olduğunu söylemiştir. Bu hadis Sevrî, Mervan ve diğerleri el-Alâ b. Halid’den mevkuf olarak rivayet etmişlerdir.

(590) Ahmed (4/191); Taberânî. Abdullah b. el-Haris b. Cüz’î’z-Zebidî *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilmiştir. Senedinde İbn Lehiya vardır. Bunu İbn Hıbban (2613) ve Hâkim (4/593)’de rivayet etmiştir. Hâkim bu hadisin isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Bkz: *et-Terğib ve’t-Terhib* (4/233); *Mecmau’z-Zevaid* (10/390). Heysemî bu hadisi Ahmed ve Taberânî’nin rivayet ettiğini ve senedinde sika kişilerin olduğunu söylemiştir.

Hasen el-Basri'den şöyle rivayet edilmiştir: “Cehennem ateşi onları her gün yetmiş bin defa yediği halde onlar önceki hallerine tekrar dönerler.”

Bil ki cehennemin vasıflarını anlatmak uzun sürer. Bu işin en kolayını olarak korkutmayı kâfi görmek gerekir. Buna iman ettiysen kendine dikkat et. Önündeki tehlikeden kork. Çünkü Allah Teâlâ, bir kulda iki korkuyu birlikte bulundurmaz. Biz burada korkuyla kadınların duygusallığını kastetmiyoruz. Onlar bir an ağlarlar, sonra ameli terk ederler. Biz masiyet ve günahlara engel olan, ibadet ve itaate teşvik eden korkuyu kastediyoruz. Korku verici şeyleri dinleyip “Allah bize yardım etsin, Allah korusun, ya Rabbi bizi kurtar!” gibi laflarla yetinen, bununla beraber kabahat işlemekte ısrar eden ahmakların korkusuna gelince, şeytan böyle kimselerle tıpkı bir kalenin yanında olduğu halde kendisine doğru gelen yırtıcı bir hayvandan kaçmak için kaleye sığınmayıp sadece “Şu yırtıcı hayvandan Allah’a sığınırım!” diyen kimseyle alay ettiği gibi alay eder.

PEYGAMBER SEVGİSİ VE KIYAMETTE KISASIN BEYANI

Dünyadayken Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'i sev ve onun sünnetine saygı göstermeye çalış. Böyle yaparsan umulur ki kıyamette sana şefaathane olur. Çünkü onun bütün peygamberlerden önce şefaathane etme yetkisi vardır. O bu şefaathane ümmetinden büyük günah işleyen kimseler için Allah'tan isteyecek ve onları kurtaracaktır. Salih insanlardan kendine çok sayıda kardeşler edin. Her müminin şefaathane hakkı vardır. Gaflet seni gevşekliğe ve ihmale sevketmesin. Buna reca (ümit) adı verilir. Bir şeyi ümit eden, onu talep eder/ister ve arar, zulüm ve haksızlıktan sakınır. Üzerinde kul hakkı varsa ve bu hakkı sahibine vermeden ölürse, alacaklıları kıyamet günü etrafını kuşatırlar. Birisi, “Bu bana zulmetti” der, bir başkası, “Bu benimle alay etti.” der. Diğeri, “Çevreme kötülük etti.” der. Bir diğeri, “Beni aldattı.” der. Onların elinden senin için kurtuluş yoktur. Kurtulacağın vehmine kapıldığın zaman, “Bugün zulüm ve haksızlık yok.” denir.

Ebu Said el-Hudri *radıyallahu anh*'tan şöyle rivayet edilmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

“Müminler kıyamet gününde cehennemden kurtulur ve cennetle cehennem arasındaki bir köprüde bekletilirler. Orada, dünyadayken aralarında meydana gelmiş haksızlıklardan dolayı birbirlerinden kısas yapılır. Nihayet haksızlıklardan temizlendikleri ve tertemiz oldukları zaman onlara cennete girmelerine izin verilir.”⁽⁵⁹¹⁾

Ebu Hureyre *radıyallahu anh*'tan rivayet edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “Müflis kimdir, bilir misiniz?” Ashab, “Ey Allah'ın Rasûlü! Bize göre göre müflis, parası ve malı olmayandır.” Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

“Hakikaten benim ümmetinden müflis, kıyamet gününde namaz, oruç ve zekâtla gelecek olan kimsedir. Ama şuna sövmüş, buna zina isnadında bulunmuş; şunun malını yemiş; bunun kanını dökmüş, diğerini de dövmüş olarak gelecek. Ve buna hasenatından, şuna hasenatından verilecek. Şayet dâvası görülmeden hasenatı biterse, onların günahlarından alınarak bunun üzerine yüklenecek, sonra cehenneme atılacaktır.”⁽⁵⁹²⁾

Ebu Hureyre *radıyallahu anh*, Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

“Kıyamet gününde tüm haklar sahiplerine verilecektir. Hatta boynuzsuz koyunun bile boynuzlu koyundan hakkı alınacaktır.”⁽⁵⁹³⁾

Bu hadislerin hepsi *Sahih*'lerin içinde yer alır. Dikkatli ol, Allah seni, iyiliklerini riya ve gıybet gibi geçersiz kılacak şeylerden uzak durmaya muvaffak kılsın. İyiliklerin bu tür şeylerden kurtulsa bile davacı tarafından elinden alınabilir.

Kendin için teyakkuzda bulun, vaktini israf etme. Gelip geçici zevkleri tercih eden ve bunlarla elem verici azabı satın alan kimse zavallıdır. Biz Allah'tan esenlik ve başarı isteriz.

⁽⁵⁹¹⁾ Buhari (2440), (2535); Ahmed (3/13, 57, 63, 74).

⁽⁵⁹²⁾ Müslim (2581); Tirmizî (2420); Ahmed (2 /303, 334, 372).

⁽⁵⁹³⁾ Müslim (2582); Tirmizî (2422); Ahmed (2/235, 301, 372, 411).

CENNETİN VASIFLARI

Allah'tan bizi lütfuyla oraya dâhil etmesini isteriz.

* Ebu Hureyre *radiyallahu anh'tan* rivayet edilmiştir; o şöyle dedi: Dedik ki: “Ey Allah'ın Rasûlü! Bize cennetten söz et, onun yapısı nasıldır?” Bu soruya şöyle cevap verdi: “Bir kerpici altından, bir kerpici gümüşten, harcı keskin kokulu misk, çakılları inci ve yakut, toprağı zaferandandır. Oraya girenler nimetler içinde refah bulur, ümitsizliğe düşmezler, kendilerine ebedilik verilir, ölmezler, elbiseleri eskimez, gençlikleri yok olmaz.”⁽⁵⁹⁴⁾

* Üsâme İbn Zeyd'in Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'den rivayet ettiği bir hadise göre o bir gün cenneti anlattı ve şöyle dedi: “Cennet için çabalayıp gayret edecek kimse yok mu? Kâbe'nin Rabbine yemin ederim ki rüzgârla sallanan güzel kokulu bitkilerdir, parlayan nurdur, kesintisiz akan nehirdir, değerli bir makamda ebedî olarak neşe ve mutluluk içinde yaşayan ölümsüz bir eştir.” Ashab dedi ki: “Cennet için çabalayıp gayret edenler bizleriz, ya Rasûlallah!” Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: “‘İnşaallah!’ deyiniz.”⁽⁵⁹⁵⁾

* Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Ebu Hureyre *radiyallahu anh'tan* Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Allah Teâlâ, ‘Ben sâlih kullarıma hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve insan kalbinden geçmeyen şeyler hazırladım.’ buyurdu.”⁽⁵⁹⁶⁾

* Yine Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde ve Ebu Hureyre'den Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Şüphesiz cennete ilk girecek zümre, Bedir gecesindeki ay suretinde, onlardan sonra girecekler gökyüzünde en parlak yıldızın

⁽⁵⁹⁴⁾ Ahmed (2/305, 445); Tirmizî (2528); İbn Mace (1752); İbn Hibban, *Mevarid* (894), (2621), isnadı zayıftır. Başka bir isnadla Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir. Şahitleriyle birlikte hasendir.

⁽⁵⁹⁵⁾ İbn Mace (4332); İbn Hibban (2620); Taberânî, *el-Kebir* (388); Ebu Nuaym, *Sıfatü'l-Cenne* (24-25). İsnadı zayıftır.

⁽⁵⁹⁶⁾ Buharî (3244); Müslim (2824); Tirmizî (3195); İbn Mace (4328); Ahmed (2/313, 370, 407, 416, 438). Bundan sonra gelen hadise bak.

ziyası suretinde olacaklar. Büyük, küçük abdest bozmayacaklar, sümkürmeyecekler ve tükürmeyecekler. Tarakları altın, terleri misk, buhurdanlıkları od ağacı, zevceleri büyük gözlü hurilerdir. Ahlâkları, babaları Âdem suretinde altmış arşın semâya yükselmiş bir adamın ahlâkı olacaktır.” Başka bir rivayette şöyle geçer: “Her birine iki zevce verilecek ki, bacalarının ilikleri etin arkasından görünecek. Aralarında anlaşmazlık ve kin/buğz olmayacak, kalpleri bir olacak ve sabah akşam Allah’ı zikredecekler.”⁽⁵⁹⁷⁾

* Ebu Musa el-Eş’arî radiyallahu anh’tan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: “İki cennet vardır ki; bunlar, kapları ve içindeki şeyler gümüşten dir. İki cennet de vardır ki, onlar, kapları ve içindeki şeyler altındandır. Adn cennetinde cennetliklerle Rablerini görmeleri arasında, Allah’ın vechindeki kibriya ridasından başka hiçbir şey bulunmayacaktır.” (Buhari, Müslim)⁽⁵⁹⁸⁾

* Yine Buhari ve Müslim’de Ebu Musa el-Eş’arî’den rivayet edilmiştir: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: “Muhakkak ki mü’min için cennette içi boş bir tek inciden altmış mil uzunluğunda bir çadır vardır. Her köşede müminin aileleri vardır. Mü’min onları dolaşır. Fakat onlar birbirlerini görmezler.”⁽⁵⁹⁹⁾

Bil ki Allah Teâlâ, cennet nimetlerini Kur’an’ın muhtelif yerlerinde genişçe zikrettikten sonra bazı ayetlerde de topluca/ve genel olarak zikretmiştir. Bunların bazıları şunlardır: “**Onlar orada canlarının çektiği ve gözlerinin beğendiği şeyleri bulurlar.**” (Zuhruf, 71) “**Onlar oradan hiç ayrılmak istemeyecekler.**” (Kehf: 108) Sonra bu bilgilere şunu da ilave etti: “**Yaptıkları çalışmaların karşılığında cennette onları hangi mutluluğun beklediğini kimse bilmez.**” (Secde, 17)

Cennetin vasıfları çoktur. Biz bunlarla yetindik.

⁽⁵⁹⁷⁾ Buhari (4878); Müslim (180); Tirmizî (25300); İbn Mace (4333); Ahmed (2/232, 253, 316, 357) Bundan sonraki hadise bak.

⁽⁵⁹⁸⁾ Buhari (3245, 3246), (3254), 3327); Müslim (2844); Tirmizî (2540); İbn Mace (186);

⁽⁵⁹⁹⁾ Buhari (3243); Müslim (2838); Tirmizî (2530); Darimî (2826); Ahmed (4/400).

Cennette ulaşılan şeylerin en faziletlisi ru'yetü'llah'tır, yani Allah'ı görmektir. Buhari ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Ebu Hureyre radiyallahu anh'tan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'e soruldu: "Ey Allah'ın Rasûlü! Rabbimizi görecek miyiz?" Şöyle dedi: "*Dolunay gecesi hiçbir bulutun perdelemediği ayı görmek için siz birbirinizin üstüne çıkıp izdiham yapar mısınız?*" "Hayır" dediler. "*Siz kıyamet günü O'nu işte böyle göreceksiniz.*"⁽⁶⁰⁰⁾

Allah'ın salât ve selamı, efendimiz Muhammed'e, onun ailesine ve arkadaşlarına olsun.

ALLAH TEÂLÂ'NIN RAHMETİNİN GENİŞLİĞİ

Bu kitabı, Allah'ın rahmetinin genişliğini anlatarak bitirmiş olalım. Bununla O'nun lütfunu ve ikramını umarız. Çünkü hiçbir amelimiz yoktur ki onunla Allah'ın affını ummuş olmayalım. Fakat biz bunu O'nun rahmetinden ve kereminden umarız. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "**De ki: Ey haddi aşarak nefislerine karşı israf etmiş olan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümid kesmeyin. Çünkü Allah, bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.**" (Zümer, 53) "**Kim bir kötülük işler yahut nef-sine zulmeder, sonra da Allah'tan bağışlanmasını dilerse, Allah'ı bağışlayıcı ve esirgeyici bulur.**" (Nisa, 110)

* Ebu Hureyre radiyallahu anh'tan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: "*Allah mahlûkatı yarattığı vakit; kendi nezdinde arşın üstünde bulunan kitabına 'Muhakkak Benim rahmetim, gazabıma geçmiştir.'* (diye) yazmıştır." (Buhari, Müslim)⁽⁶⁰¹⁾

* Ebu Hureyre radiyallahu anh Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "*Şüphesiz Allah'ın yüz rahmeti vardır. Onlardan bir rahmeti ins, cin, hayvanlar ve böcekler arasına indirmiştir. İşte onlar bu sebeple birbirine şefkat eder; bu sebeple*

⁽⁶⁰⁰⁾ (585) dipnotta tahriri yapılmıştır.

⁽⁶⁰¹⁾ Buhari (194) vd. bölüm ve bablarda; Müslim (2751); Tirmizî (3537); İbn Mace (179) ve (4290); Ahmed 2/258, 260, 313, 358, 381, 397, 433, 466).

birbirlerine acırlar. Vahşî, yavrusuna bu sebeple merhamet eder. Allah doksan dokuz rahmeti geriye bırakmıştır. Onlarla kıyamet gününde kullarına rahmet edecektir.”⁽⁶⁰²⁾

İbn Abbas radiyallahu anhuma’dan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: “Allah Teâlâ rahmet sahibidir. Kim bir iyilik yapmak ister de yapamazsa Allah onu kendi divânına tam bir hasene olarak yazar. O hayırlı işi yapmaya niyet eder de yaparsa Allah azze ve celle onu kendi divânına on kattan yedi yüz kata ve daha pek çok katlayarak hasenat yazar. Şayet bir kötülük yapmak ister de yapmazsa Allah onu kendi divânına tam bir hasene olarak yazar. O kötülüğü yapmak ister de yaparsa Allah onu bir tek seyyie olarak yazar veya onu siler. Helâk olandan başkasını Allah helâk etmez.”⁽⁶⁰³⁾

Ebu Zer radiyallahu anh’tan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle dedi: “Allah Teâlâ buyurdu ki: Her kim bir iyilik yaparsa, ona bu iyiliğin on misli karşılığı vardır. Fazlasını da veririm. Ve her kim bir kötülük yaparsa, onun cezası kötülüğü kadardır. Yahut affederim. Bana kim bir karış yaklaşırsa, Ben ona bir arşın yaklaşıyorum; Bana kim bir arşın yaklaşırsa, Ben ona bir kulaç yaklaşıyorum. Her kim Bana yürüyerek gelirse, Ben ona koşarak gelirim.”⁽⁶⁰⁴⁾

Ebu Hureyre radiyallahu anh’tan şöyle rivayet edilmiştir; Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem dedi ki: “Bir kul bir günah işleyip de ‘Allah’ım, benim günahımı bağışla!’ derse; Allah tebareke ve teâla, ‘Kulum bir günah işledi ve kendisinin günahını affeden ve gûnahtan dolayı hesaba çeken bir Rabbinin olduğunu bildi, o halde Ben de onu affettim.’ buyurur. Sonra kul, Allah’ın dilediği kadar beklese de, tekrar günah işlese ve ‘Ey Rabbim! Bana günahımı bağışla!’ dese, Allah tebareke ve teâla hazretleri yine, ‘Kulum bir günah işledi ve

⁽⁶⁰²⁾ Buhari (6000), (6469); Müslim (2752); Tirmizî (3535), (3536); İbn Mace (4293); Darimî (2787); Ahmed (2 /434, 526).

⁽⁶⁰³⁾ Bu hadis 520 no’lu dipnotta tahrîç edilmiştir.

⁽⁶⁰⁴⁾ Müslim (1687); Ahmed (5/153, 155, 169).

kendisinin günahını affeden ve gûnahtan dolayı hesaba çeken bir Rabbinin olduğunu bildi, o halde Ben de onu affettim.’ buyurur. Sonra kul, Allah’ın dilediği kadar beklese de, tekrar günah işlese ve ‘Ey Rabbim! Bana günahımı bağışla!’ dese, Allah tebareke ve teâla hazretleri, ‘Kulum bir günah işledi ve kendisinin günahını affeden ve gûnahtan dolayı hesaba çeken bir Rabbinin olduğunu bildi. Şahit olun ki Ben kulumu affettim, dilediği şeyi yapsın.’ buyurur.”⁽⁶⁰⁵⁾ Bu hadislerin hepsi sahihtir.

Buhari ve Müslim’in *Sahih*’lerinde Ömer İbnu’l-Hattab *radiyallahu anh*’tan şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’e esirler geldi. Bir de baktık ki, esirlerden bir kadın koşup duruyor. Esirler arasında bir çocuk bulduğu vakit onu alıyor, göğsüne yapııştırıyor ve emziriyor. Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bize, “Bu kadının çocuğunu ateşe atacağını sanır mısınız?” buyurdu. Biz, “Hayır, valahi atmaz!” dedik. Bunun üzerine Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, “Muhakkak Allah, kullarına bu kadının çocuğuna acımasından daha çok acır.” dedi.⁽⁶⁰⁶⁾

Buhari ve Müslim’in *Sahih*’lerinde⁽⁶⁰⁷⁾ Ebu Zer *radiyallahu anh*, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şu sözünü nakletti:

“‘Allah’dan başka ilâh yoktur.’ diyen ve bu ikrar üzerine ölen hiçbir kul yoktur ki cennete girmesin!” Ben:

- Zina etse de, hırsızlık yapsa da öyle mi, dedim.
- “Evet, zina etse de, hırsızlık yapsa da!” buyurdu.

Bu soru ve cevap üç defa tekrarlandı. Nihayet dördüncü de:

- “Ebu Zer kabul etmese de!” buyurdu.

Buhari ve Müslim, *Sahih*’lerinde Utban b. Malik *radiyallahu anh*’tan Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*’in şöyle buyurduğunu rivayet etmiş-

⁽⁶⁰⁵⁾ Buhari (7507); Müslim (2758), Ahmed (2/296, 405, 492), Ebu Ya’la (6534)

⁽⁶⁰⁶⁾ Buhari (5999); Müslim (2754).

⁽⁶⁰⁷⁾ Buhari (1237), (7487); Müslim (94); Tirmizî (2646); Ahmed (5/152, 159, 161).

tir: “Kim Allah’ın rızasını isteyerek Allah’tan başka ilah olmadığını söylese Allah ona cehennem ateşini haram kılar.”⁽⁶⁰⁸⁾

Buhari ve Müslim’de Enes b. Malik *radiyallahu anh’tan* Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem’in* şöyle dediği rivayet edilmiştir: “La ilahe illallâh’ deyip de kalbinde bir arpa ağırlığınca hayr (yani iman) bulunan kimse cehennemden çıkacaktır. ‘La ilahe illallah’ deyip de kalbinde bir buğday ağırlığınca hayr bulunan kimse cehennemden çıkacaktır. ‘La ilahe illallâh’ deyip de kalbinde bir zerre ağırlığınca hayr bulunan kimse cehennemden çıkacaktır.”⁽⁶⁰⁹⁾

* Ebu Musa *radiyallahu anh’tan* şöyle rivayet edilmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: “Kıyamet günü olunca Allah (azze ve celle) her müslümâna bir yahûdî veya bir hıristiyan verecek ve ‘İşte bu, senin ateşten (kurtuluş) fidyendir.’ buyuracaktır.”⁽⁶¹⁰⁾

* Abdullah b. Amr b. el-Âs *radiyallahu anhuma* şöyle rivayet etmiştir: Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* buyurdu ki: “Kıyamet günü herkesin gözünün önünde ümmetimin içinden bir adam zorla çekilip alınır ve hesaba çekilir. Onun önüne (günahlarının yazılı olduğu) doksan dokuz defter yayılır. Her defter gözüne görebildiği saha kadar uzundur. Sonra Allah Teâlâ (o kula) şöyle der:

- Bu defterlerde yazılı herhangi bir şeyi inkâr eder misin? Yazıcı meleklerim sana bir haksızlık yapmışlar mı? Kul:

- Hayır, ya Rabbi, der. Sonra Allah (ona):

- Bir mazeretin veya yaptığın bir iyiliğin var mı, diye sorar. Bunun üzerine adam büyük bir korkuya kapılarak (telaşından),

- Hayır ya Rabbi! der. Sonra Allah:

- Bilâkis (vardır). Şüphesiz katımızda senin birtakım iyi amellerin bulunur ve şüphesiz bugün sana hiçbir haksızlık yapılmaz,

⁽⁶⁰⁸⁾ Buhari (425); Müslim (1/455) no: (33/263); Ahmed (4/44).

⁽⁶⁰⁹⁾ Buhari’nin (44) ve (4476) numaralı hadis olarak tahrîç ettiği hadisin bir parçasıdır. Buhari’nin başka bölümlerinde ve bablarında da geçmektedir. Müslim (193). Faydanın tamam olması için bkz: *Camîu’l-Usul* (8015); *Müsnedü Ebu Ya’la* (2786).

⁽⁶¹⁰⁾ Müslim (2767); İbn Mace (4292); Ahmed (4/402).

buyurur. Sonra o adam için bir yaprak kâğıt çıkarılır ki onda ‘Eş-hedü ellâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdûhu ve resûlühu / Allah’tan başka hak ilah olmadığına ve Muhammed’in onun kulu ve elçisi olduğuna şahitlik ederim.” yazılıdır. Allah:

- *Tartını hazırla! buyurur. Adam:*

- *Yâ Rabbi, şu büyük defterlerin yanında bu kâğıt nedir ki? Allah (ona):*

- *Şüphesiz, sana haksızlık edilmeyecek, der. Sonra (günahların yazılı olduğu) defterler terazinin bir kefesine konulur. Şehâdet kelimesinin yazılı olduğu kâğıt da terazinin diğer kefesine konulur (ve tartılır). Büyük defterler hafif gelir ve o kâğıt parçası ağır gelir. Hiçbir şey Allah Teâlâ’nın isminden daha ağır olamaz.”⁽⁶¹¹⁾*

Fudayl b. İyad, Arefe günü insanların Allah’ı tesbih etmelerine ve ağlamalarına baktı ve dedi ki: “Ne dersiniz bu insanlar üç beş kuruş istemek için bir adama gitselerdi, adam onları geri çevirir miydi?” “Hayır,” dediler. Fudayl dedi ki: “Allah’a yemin ederim ki Allah’ın onları

⁽⁶¹¹⁾ Ahmed (2/213, 222); Tirmizî (2641); İbn Mace (4300); İbn Hıbban (2524); *Mevarid*; Hâkim (1/6). Hepsi de Abdullah İbn Amr İbn el-Âs *radiyallahu anhuma* tarafından rivayet edilmiştir. Hâkim bunun sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Hadis onların dediği gibidir.

Bu hadiste muazzam bir müjde, büyük bir fayda vardır. İçinde “la ilahe illallah ve enne Muhammeden Rasûlullah” yazılı kâğıt parçası terazide diğer defterlerden ağır gelir. Bu hadis bu güzel sözlerin kıymetine ve bunları söyleyen kimsenin kıyamet günü cehennemde ebedi kalmaktan kurtulacağına delalet eder. Allah’ı birlemek, Allah’ın birliğini ve Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem*’in peygamberliğini kabul etmek, bütün amellerin üzerine bina edildiği temeldir.

Hayatımızın bu güzel kelimelerle, onlara imanla ve manalarıyla amel etmekle sona ermesini Allah Teâlâ’dan diliyoruz.

Bu bereketli kitap üzerine yapılan bu talik ve tahric çalışması burada sona ermiştir. Tarih: hicri1403 yılının Muharrem ayının birinci günüdür.

Allah Teâlâ bu kitabı bütün müslümanlar için bereketli kılsın.

Dualarımızın sonu âlemlerin Rabbine hamddir.

Ben bu kitabı 01/Zilkâde 1418 Cuma günü bir defa daha gözden geçirdim.

Âlemlerin Rabbine hamd olsun.

Sünnet’in Hizmetkârı Abdülkâdir Arnavud

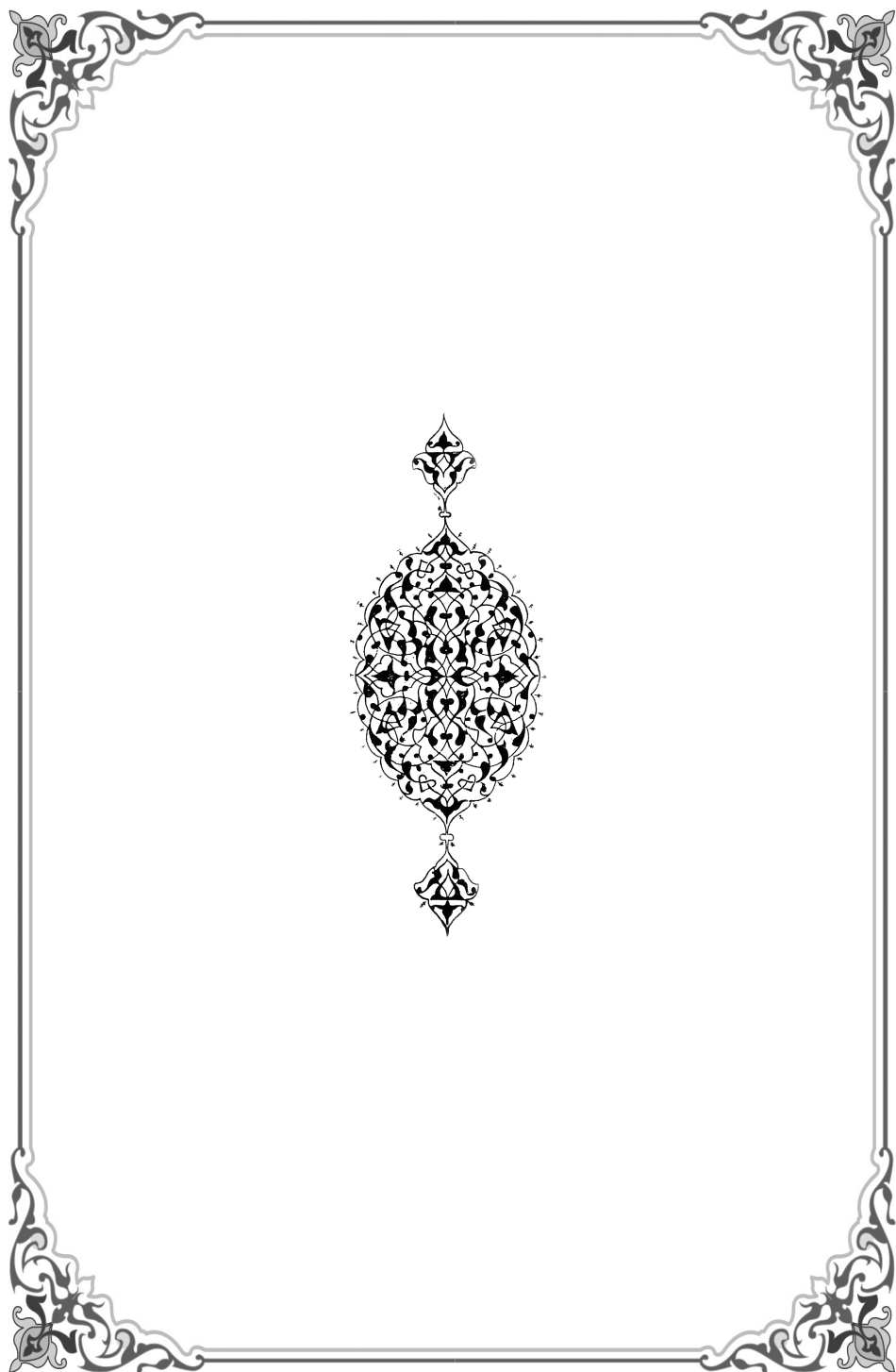
affetmesi ve bağışlaması şu adamın onların üç beş kuruşluk isteklerini yerine getirmesinden daha kolaydır."

İbrahim b. Edhem'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Karanlık ve çok yağmurlu bir gece kendimi tavafa vermiştim. Seher vaktine kadar devamlı tavaf ettim. Sonra ellerimi semaya kaldırdım ve 'Allah'ım! Senden beni sevmediğin her şeyden korumanı istiyorum.' diye dua ettim. Aniden gökten şöyle bir ses geldi: 'Sen Benden günden korumayı istiyorsun. Herkes Benden günden korunma istiyor. Seni korursam Ben kime lütuf ve ikramda bulunurum?'"

Reca (ümit) bölümünde zikrettiklerimizle birlikte bu hadisler bize Allah'ın keremini, rahmetinin ve cömertliğinin genişliğini müjdelemektedir. Biz de Allah'ın bize layık olduğumuz şeylerle muamele yapmasını değil, kendi şanına yakışan lütuf ve ikramını bahşetmesini umuyoruz. Amellerimize muhalif sözlerimizden, insanlara cazip görüldüğümüz her türlü yapmacıklıktan, O'nun rızasını kastedip de sonra bulandıran ve kirleten şeylerin karıştığı her türlü ilim ve amelden dolayı Allah'tan bağışlanma dileriz. O'nun keremiyle keremine şefaatçi olmasını istiyoruz. O'nun cömertiğiyle cömertliğini istiyoruz. O çok yakındır, duaları kabul edendir.

Hamd, âlemlerin Rabbinedir. Rabbimizin sevdiği ve razı olduğu ve yüce Zatının gerektirdiği bütün güzel ve mübarek övgüler O'na olsun.

Allah'ın salâtı ve bol selamı, kıyamet gününe kadar efendimiz Muhammed'e, ailesine ve arkadaşlarına olsun.

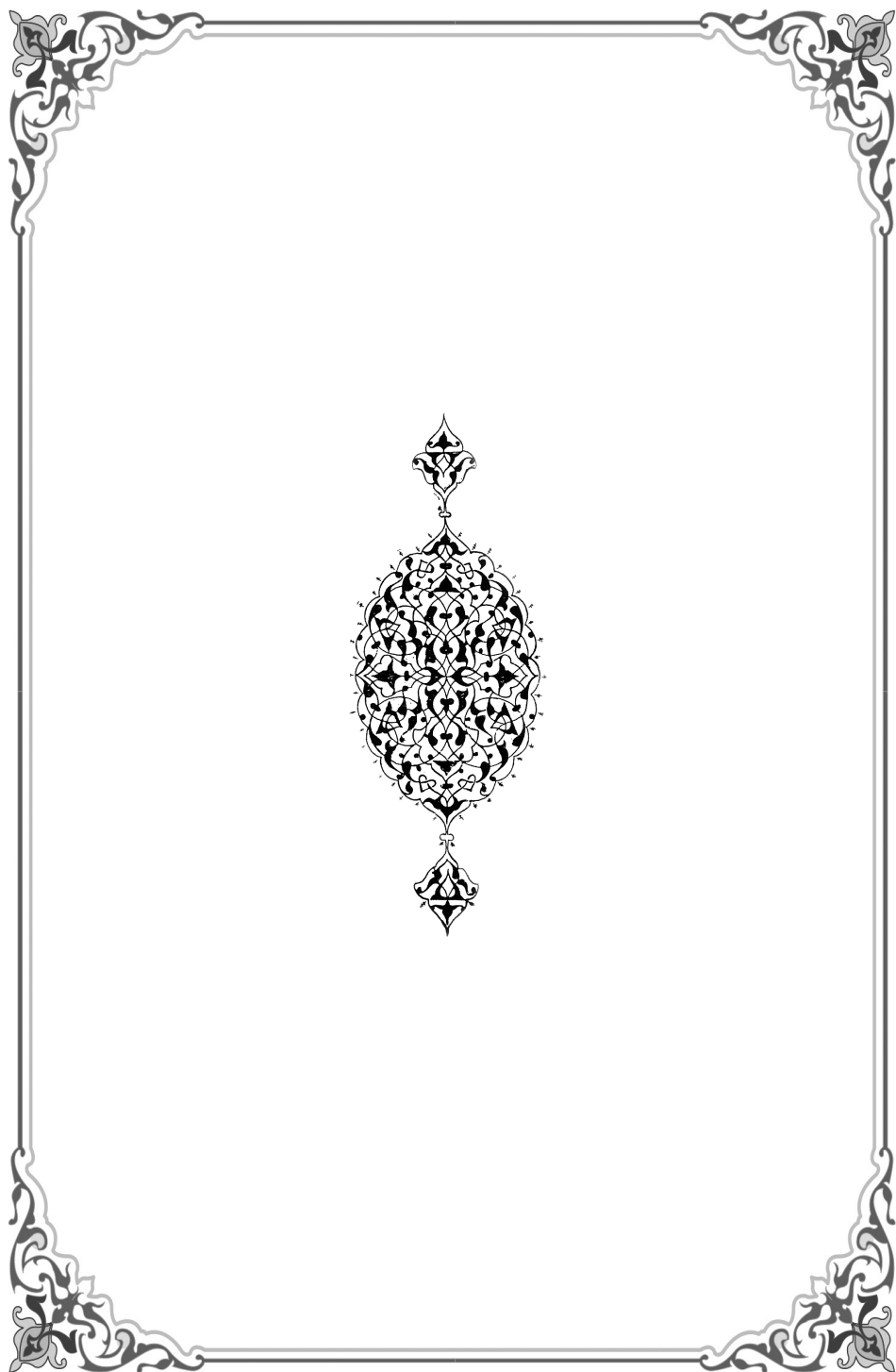

SON

Müstensihin sözü: Bunu Allah'ın; muhtaç, aczini ve eksikliğini kabul eden kulu Hasen b. Ali b. Ahmed yazmıştır. Allah Teâlâ onu ve kendisine dua edenleri bağışlasın.

Bu kitabın istinsahı, bin yüz yetmiş dört yılının Cumade'l-Üla ayının on dördünde mübarek bir günde sona ermiştir. Allah bize yeter. O ne güzel vekildir. Güç ve kuvvet, sadece yüce ve büyük Allah'tandır. Âkıbet takva sahiplerininindir.

*“Eğer bir ayıp bulursan eksikleri sen kapat,
Ki insanlar nazarında hoşnutluk kazanasın.
Ayıbı olan insanın ayıbını söyleme ve de ki:
Kusursuz olan Allah, yüceler yücesidir.”*

İÇİNDEKİLER

Guraba Yayınevinin Sunuşu	5
Tahkik Edenin Mukaddimesi	7
(Arapça) Yayınlayanın Mukaddimesi	11
1- İlim, Fazileti Ve İlimle İlgili Meseleler [İlmin, İlim Öğretmenin Ve Öğrenmenin Fazileti]	21
İlim Öğretmenin Fazileti	23
[Övülen Ve Yerilen İlimler, Kısımları Ve Hükümleri]	25
Fasıl [Muamele İlmi].....	28
[İlimlerin Lafızlarından Değiştirilen Şeyler]	28
[Makbul İlimlerden Övülen Miktarının Açıklanması]	30
[Tartışmanın, Sahabîlerin Kendi Aralarındaki İstişarelerine Benzetilmesindeki Karışıklığın Beyanı]	32
2- Hoca İle Talebenin Riayet Edeceği Edebler	33
İlmin Afetleri Ve Kötü Âlimlerle Ahiret Âlimlerinin Beyanı	33
[Mürşid Muallimin Görevleri]	34
İlmin Afetleri Ve Kötü Âlimlerle	36
Ahiret Âlimlerinin Beyanı.....	36
3- Temizlik Ve Esrarı, Namaz Ve Namazla İlgili Şeyler.....	40
Vücuttaki Fazlalıklar İki Türlü İzale Edilir:.....	41
4- Namazın Esrarı Ve Önemli Meseleleri	43
[Kalp Amellerinin Gizli Şartları]	44
[Namazın Canlılığını Tamamlayan Batınî Manalar]	44

[Kalp Huzurunu Temin Edecek Namaz Amellerinin Beyanı]	47
Cuma Namazı Ve Cuma Günüyle İlgili Edebler	48
[Normal Sıralamaya Göre Cumanın Adabı]	48
Nafile Namazlar	52
[Namaz Kılmanın Nehyedildiği Vakitler]	53
5- Zekât, Esrarı Ve Zekâtla İlgili Meseleler	54
Zekâtın Batınî Âdabının İncelikleri	55
Zekât Alanların Görevleri	58
Nafile Sadakalar, Bunların Faziletleri Ve Adabı	59
6- Oruç, Esrarı Ve Önemli Meseleleri	63
Orucun Sünnetleri	63
Orucun Sırları Ve Adabı	64
7- Hac, Esrarı, Faziletleri, Âdabı Ve Benzeri Şeyler	67
Gizli Edeblerin Beyanı Ve Haccın Sırlarına İşaret	68
8- Kur'an Âdabı Ve Fazileti	72
Kur'an Okumanın Adabı	74
[Tilavetteki Bâtınî Ameller]	75
[Kur'an'ın Anlaşılması]	76
9 - Zikirler Dualar Ve Diğer İbadetler	78
[Zikir Meclislerinin Fazileti]	79
10- Virdler, Faziletleri Ve Vakitlere Göre İbadetlerin Dağılımı	81
[Gece Ve Gündüz Virdlerinin Sayısı Ve Sırası]	81
Gecenin Evradı	87
Durumların Değişmesiyle Evradın Değişmesi	94
Gece Namazı, Gece Namazının Fazileti Ve Gece İbadetine Kalkmayı Kolaylaştıran Sebepler	97

Gece İbadetine Kalkmayı Kolaylaştıran Sebepler	97
Geceyi Kısımlara Ayırmak	98
Geceleyin Abdest Almak Zoruna Giden Kimseler Hakkında	100
Faziletli Geceler Ve Günler	101
11- Yemek Yeme, Yemek İçin Toplanma, Ziyafet Ve Benzeri	
Şeylerin Âdabı.....	105
[Yemekten Önceki Adabın Beyanı]	105
Toplu Ve Birlikte Yemek Yemenin Gerektirdiği İlave Edebler	107
[Ziyaretçi Dostlara Yemek İkram Etme Adabı]	108
[Yemeğe Girme Adabı]	108
[Ziyafet Ve Ziyafete Katılma AdaBı].....	109
[Yemek Hazırlamanın Adabı].....	110
12- Nikâh, Adabı Ve Nikâhla İlgili Meseleler.....	111
Nikâhın Afetleri	112
[İyi Geçim]	113
Adab-ı Muaşeret Ve Karı-Kocanın Görevleri	114
13- Kazanç Ve Maişet Adabı.....	120
Kazancın Fazileti Ve Kazanmaya Teşvik.....	120
Kazancın Sahih Olması Ve	122
Kazancın Afetlerini Bilmek	122
Ticarî Muamelede Haksızlıktan Uzak Durmanın Ve Adaletli	
Olmanın Beyanı.....	123
Ticarette İhsan	125
[Tüccarın, Kendisini İlgilendiren Ve Ahiretini de Kapsayan	
Şeylerde Dinî Hassasiyet Göstermesi].....	125
14- Helal Ve Haram	127

Birinci Bölüm: Helal Kazancın Fazileti, Haramın Kötülüğü Ve	
Helal İle Haramın Dereceleri:	127
Helal Ve Haramın Dereceleri	128
[Takvanın Dereceleri]	129
İkinci Bölüm: Şüphelilerin Mertebeleri Ve Şüphelilerin Haram	
Ve Helallerden Ayırdedilmesi:	129
Üçüncü Bölüm: Araştırma, Soru Sorma, Hücum, İhmal Ve	
Bunların Olabileceği Yerler:	133
Dördüncü Bölüm: Tövbekâr Olanların Bu Gibi Haram Mallardan	
Nasıl Kurtulacakları:	135
Beşinci Bölüm: Sultanların Verdiği Hediyeler, Bağışlar Ve Zalim	
Sultanlarla KuRulan İlişkilerden Helal Olanların Beyanı.....	136
[Emîrlerle, Valilerle Ve Zalimlerle Oturup Kalkmanın Helal	
Ve Haram Olan Kısımları]	136
[Emîrlerin Ve Sultanların Huzuruna Girmenin Şartları]	139
15- Sohbet, Kardeşlik Ve Halkla İlişkiler	142
[Dostluk Ve Kardeşliğin Fazileti].....	142
Allah İçin Sevmek, Allah İçin Buğzetmek.....	143
[Allah İçin Buğzedenlerin Mertebeleri Ve Onlara Nasıl	
Muamele Edileceği]	144
Arkadaşlık Edeceğin Kimsede Bulunması Şart Olan Özellikler	145
Bir İnsanın, Müslüman Kardeşine Karşı Görevleri	148
[Halkla İlişkiler Adabı].....	153
Müslümanların, Akrabaların, Cariyelerin Ve Kölelerin Hakları.....	155
[Akraba Hukuku].....	160
16- Uzletin Faydaları, Halka Karışmak Ve Âfetleri	162

Uzletin Faydaları, Zararları Ve Fazileti Hakkında Gerçeğin Ortaya Çıkarılması	164
Uzletin Zararları (İnsanlarla Birarada Yaşamının Faydaları).....	168
[Uzletin Âdabı].....	172
17-Yolculuk Âdabı.....	174
[Yolculuğun Faydaları, Fazileti Ve Niyeti]	176
Yolcunun Bilmesi Gereken Şeyler.....	178
[Yolculuğun Ruhsatları, Kible Ve Vakitlerin Belirlenmesinin Yöntemleri].....	178
18- İyiliği Emretmek Ve Kötülüğü Nehyetmek	180
[İyiliği Emretmek Ve Kötülüğü Nehyetmek Farzdır]	180
Kötülüğe Karşı Koymanın Mertebeleri.....	181
İyiliği Emretme Ve Kötülüğü Men ETmenin	182
Rükünleri, Şartları Ve Adabı	182
[Uyarı Yapılmasını Gerektiren Şartlar]	184
[Uyarıcının Uyması Gereken Edebler]	190
Âdetlerin İçindeki Alışkanlık Haline Getirilmiş Kötülükler,	
Emîrleri/Sultanları Uyarmak Ve Onlara İyiliği Emretmek.....	191
Birinci fasıl	191
Mescidlerde İşlenen Kötülükler:	192
Çarşılarda/Pazarlarda İşlenen Kötülükler:.....	192
Sokak Ve Caddelerde İşlenen Kötülükler:	193
Hamamlarda İşlenen Kötülükler:	193
Ziyafetlerde İşlenen Kötülükler:	193
Genel Kötülükler:.....	194
İkinci Fasıl: Emîr Ve SuLtanlara İyiliği Emretmek Ve Onları	

Kötülükten Men Etmek:	195
19- Sema Ve Vecd.....	212
20- Geçim Adabı Ve Peygamberlik Ahlakı	215
[Hz Peygamber'in Fiziksel Özellikleri]	218
Peygamber <i>Sallallahu Aleyhi ve Sellem</i> 'in Mucizeleri:.....	218
21- Kalplerin Acayip Halleri.....	223
[Şeytanın Kalbe Vesvese İle Tasallut Etmesi]	223
[Şeytanın Kalbe Girebileceği Yerlerin Beyanı].....	223
[Kalbe Gelen Düşüncelerin Affedilmesi]	226
[Kalbin Süratle Evrilmesi]	226
22 - Nefis Terbiyesi ve Ahlakın Güzelleştirilmesi	229
Güzel Ahlakın Fazileti Ve Kötü Ahlakın Zemmedilmesi.....	229
Ahlakın Değişimi Kabul Edip Etmemesi	230
Birinci Fasıl: Güzel Ahlaka Ulaştıran Sebepler	231
İkinci Fasıl: Ahlakı Güzelleştirmenin Yolu	232
Üçüncü Fasıl: Kalp Hastalıklarının Alametleri, Kalbin Sağlığına Kavuşması, İnsanın Kendi Kusurlarını Tanımasının Yolu	233
İnsanın Kendi Kusurlarını Öğrenmesinin Yolu	235
Kalp Hastalıklarını Tedavi Etmenin Yolu:	237
Şehvetleri Terketmek.....	237
Güzel Ahlakın Alametleri	238
Küçük Yaştan İtibaren	240
Çocukların Eğitimi	240
İradenin Şartları, Mücahedenin Mukaddimleri	243
Ve Riyazet Yolunda Yavaş Yavaş İlerlemek.....	243
23- İki Şehveti (Mide Şehveti Ve Cinsel Şehveti) Kırma	245

Cinsel Şehveti Kırmak.....	246
24- Dilin Afetleri Ve Sükûtun Fazileti.....	249
Konuşmanın Afetleri:.....	250
[Yalandan Sakındırmak Ve Üstü Kapalı SÖZlerin Mubahlığı]	254
Gıybetin Anlamı	256
Gıybet Sevk Eden Sebepler	258
Gıybetin Tedavisi	259
Kalp İle Gıybet Etmenin Haramlığı	260
Gıybet Ruhsat Veren Mazeretler	260
Gıybetin Keffareti.....	262
Koğuculuğun Tanımı Ve Reddedilmesi Gereken Kısmı	263
25- Gazab, Kin Ve Hasedin Afetleri.....	269
[Öfkenin Kötülenmesi].....	269
Öfkenin Hakikati	271
Öfkeyi Tahrik Eden Sebepler Ve Öfkenin Tedavisi.....	272
Öfkeyi Yenmenin Fazileti.....	275
Hilmin Fazileti	275
Affin Ve Yumuşak Huyolu Olmanın Fazileti.....	277
Hased Ve Kin	279
Hasedin Mahiyeti, Hükmü Ve Tedavisi	280
Hasedin Sebepleri	282
Emsal Ve Akranlar Arasındaki	284
Hasedin Çokluğunun Sebebi	284
Haset Hastalığını Kalpten Atmanın Yolu.....	285
26- Dünyanın Kötülenmesi	288
Dünyanın Hakikati, Yerilen Ve Övülen Yönleri.....	294

[Dünyanın Hakikati]	295
27- Cimrilik, Hırs Ve Tamahın Kötülenmesi, Malın Kötülenmesi Ve Övülmesi, Kanaat Ve Cömertliğin Övülmesi.....	297
Malın Övülmesi	298
Malın Âfetleri Ve Faydaları	298
Kanaatkârlığın Ve İnsanların Elindekilere	301
Göz Dikmemenin Övülmesi.....	301
Hırs Ve Tamahkârlığın Tedavisi	303
Kanaatkârlığın İlacı.....	303
Cömertliğin Fazileti Ve Cömertlerin Hikâyeleri	305
Cömertlerden Bazı Hikâyeler.....	306
Cimriliğin Kötülenmesi Ve Cimrilerle İlgili Hikâyeler	309
Cimrilerden Hikâyeler:	311
Başkalarını Kendine/Nefsine Tercih Etmenin Fazileti	311
Cömertliğin Ve Cimriliğin Tanımları Ve Hakikatleri.....	313
Cimriliğin İlacı	314
28- Şöhret Ve Makam Düşkünlüğü ile Riyanın Kötülenmesi	316
Makam Ve Şöhret Düşkünlüğünün Kötülenmesi, Sade Ve Sıradan Olmanın Fazileti.....	317
Makam Düşkünlüğünün Hakikati Ve Bunun Fıtraten Sevimli Olması	319
Makam Sevgisinin Övüleni Ve Yerileni	319
Makam Sevgisinin Tedavisi.....	320
Övgüden Hoşlanmanın Ve Yergiden Nefret Etmenin Tedavi Şekli.....	321
YerilmekTen Hoşlanmamanın Tedavisi.....	322

Riya, Kısımları Ve Yerilmesi.....	323
Riyanın Hakikati Ve Riya Yapılan Şeyler.....	324
Riyanın Dereceleri	328
Karıncanın Ayak İzinden Daha Gizli Riya	328
Riyadan Dolayı Boşa Giden Ve Boşa Gitmeyen Ameller	332
Riyanın Çaresi Ve Kalbi Riyadan Temizlemenin Yolu.....	333
İbadetleri Açıklamaya Verilen Ruhsatın Beyanı, Günahları Gizlemeye Verilen Ruhsatın Beyanı Ve İnsanların Günahını Bilmesinden Ve Onu Kötülemelerinden Hoşlanmamak.....	336
Riyaya Ve Afetlere Düşme Korkusuyla İbadetleri Terk Etmek.....	337
Halk Görüyor Diye İbadeti Daha Canlı Eda Etmenin Doğru Olan Ve Doğru Olmayan Yönleri.....	338
Müridin Amelden Önce, Amelden Sonra Ve Amel Esnasında Nefsini Zorlaması Gereken Şeyler	339
29 - Kibrin Ve Kendini Beğenmişliğin Kötülenmesi.....	341
[Birinci Bölüm: Kibir Ve Tedavisi]	341
Kibrin Hakikati Ve Âfetleri.....	342
Ne İle Kibirlenilir?	343
Mütevazı Kimselerin Ahlâkı, Tevazu Ve Tekebbürün Ortaya Çıktığı Yerler	345
Kibri Tedavi Etmenin Ve Tevazu Sahibi Olmanın Yolu	347
Tevazu Ahlakını Kazanmak İçin Yapılacak Eğitimin Ölçüsü	350
İkinci Bölüm: Kendini Beğenmişlik Ve İlacı	350
Kendini Beğenmişliğin Tedavisi	351
Kendini Beğenmişliğe Sebep Olan Şeylerin	352
Kısımları Ve Ayrıntılı Tedavi Yolları.....	352

30- Gurur (Aldanma), Kısımları Ve Dereceleri.....	355
Gurura Kapılan Sınıflar Ve Gruplar.....	357
Birincisi: İlim Ehli/Âlimler:.....	357
İkincisi: İbadet/Amel Ehli/Abidler. Bunlar Da Çeşit Çeşittir.....	364
Üçüncüsü: Mutasavvıflar:	367
Dördüncüsü: Servet Sahipleri/Zenginler:	369
Gururdan Kurtulmak İçin Üç Şeyden Yararlanılır:.....	371
31- Tevbe; Şartları, Rükünleri Ve İlgili Şeyler.....	377
[Tövbenin Vacipliği Ve Fazileti]	378
Günahların Kısımları	379
Ahiretteki Derecelerin Dünyadaki İyiklere Ve Kötülüklere Göre	
Dağıtılmasının Keyfiyeti	383
Küçük Günahları Büyüten Şeyler	386
Tevbenin Tamamlanması, Şartları Ve Ömrün Sonuna Kadar	
Devam Etmesi.....	389
Tevbenin Devamında Kulların Kısımları	392
[Tevbe Eden Kişinin Hemen Yapması Gereken]	394
Tevbe İlacı Ve Günahta İsrar Düğümünün Çözülmesi İçin	
Uygulanacak Tedavi	395
32- Sabır Ve Şükür	400
Birinci Bölüm: Sabır; Fazileti, Hakikati Ve Kısımları	400
Sabrın Hakikati Ve Manası	401
Sabredilen Şeylere Nispetle Sabrın Değişen İsimleri.....	402
Sabra İhtiyaç Olduğu Zannedilen Şeyler Ve Kulun Her	
Zaman Sabra Muhtaç Olması	403
Sabrın Fazileti.....	405

Sabırın Âdabı.....	406
Sabırın İlacı Ve Sabra Yardımcı Olan Şeyler.....	410
İkinci Bölüm: Şükür, Fazileti, Nimetler Ve Nimet Çeşitleri	412
[Şükrün Fazileti]	412
Şükrün Hakikati	413
Allah'ın Sevdiği Şeyleri Sevmediği Şeylerden Ayırdetmek.....	414
Nimetler, Hakikatleri Ve Kısımları.....	419
Allah'ın Nimetlerinin Çokluğu	420
Allah'ın İdrak Sebeplerini Yaratmasındaki Nimetleri	421
[İradelerin Yaratılmasındaki Çeşitli Nimetler].....	423
Allah'ın, Hareket Âletleri İçin Kudreti Yaratmasındaki Nimetleri.....	423
Besinlerdeki Ve İlaçlardaki Harikalar	426
İnsanları Şükürden Alıkoyan Sebepler	427
Sabır Ve Şükrün Bir Yerde Birleşmesi.....	432
Sabır Mı, Şükür Mü Daha Faziletlidir?	438
33- Ümit Ve Korku/Reca Ve Havf.....	440
Birinci Bölüm: Ümit	440
Recanın (Ümidin) Fazileti Ve Teşvik Edilmesi	443
Ümitle Tedavisi Ve Ümit Haline Ulaşmanın Yolu	444
İkinci Bölüm: Korku, Hakikati, Dereceleri Ve Diğer Konular.....	447
Korkunun Dereceleri, Kuvvet Ve Zayıflık Yönünden Aralarındaki Farklar.....	449
Korkunun Kısımları.....	450
Korku Ve Ümidin Fazileti Ve Bunların Galip Gelmesi İçin Gereken Şeyler.....	451

Korku Halini Temin Etmenin Çaresi	454
Sû-i Hâtime'nin Manası	457
Meleklerin Korkmalarının Beyanı.....	460
Peygamberlerin Korkularının Beyanı.....	461
Peygamberimiz Muhammed <i>Sallallahu Aleyhi Ve Sellem</i> 'in Korkusu	462
Ashabının Korkuları	462
Tabiilerin Ve Sonrakilerin Korkuları.....	463
34- Zühd Ve Fakirlik	466
Birinci Bölüm: Fakirlik.....	466
Mutlak Olarak Fakirliğin Fazileti	468
Fakirliğin Zenginlikten Üstünlüğü	470
Fakirin Fakirliğinde Riayet Edeceği Edepler.....	472
Fakirin, İstemeden Kendisine Verilen Sadakayı Kabul Etmesinin Adabı.....	472
Zaruretsiz İstemenin Haramlığı Ve İstemek Zorunda Kalan Fakirin Adabı	474
İsteyenlerin Halleri	476
İkinci Bölüm: Zühd	477
Zühdün Hakikati, Fazileti, Dereceleri Ve Kısımları	477
Zühdün Fazileti	478
Zühdün Dereceleri Ve Kısımları.....	478
Hayatın Zaruri İhtiyaçları	480
Hakkında Zühdün Ayrıntıları	480
Zühdün Alametleri.....	484
35- Tevhid Ve Tevekkül	486

Tevekkülün Halleri Ve Tek Başına Tevekkülün Amelleri	487
Tevekkül Sahiplerinin Amelleri.....	489
36- Muhabbet, Şevk, Ünsiyet Ve Rıza	495
[Muhabbete/Sevilmeye Layık Olan Sadece Allah'tır]	496
Zevklerin En Büyüğü Ve Yücesi Allah'ı Tanımak, O'nun Cemaline Bakmaktır. Bu Zevkten Mahrum Olanların Dışında Hiç Kimse Bu Zevkin Üzerine Başka Bir Zevki Tercih Etmeyi Düşünemez... ..	500
Allah Sevgisini Kuvvetlendiren Sebepler, İnsanların Sevgide Farklı Olmalarının Sebebi Ve Allah'ı Tanımada İnsanların Yanlış Anlayışlarının Sebebi.....	504
[İnsanların Sevgide Farklı Olmalarının Sebebi]	506
Allah'a İştiağın Manası	507
Allah'ın Kulunu Sevmesi Ve Bunun Anlamı, Kulun Allah'ı Sevmesinin Alametleri	509
Kulun Allah'ı Sevmesine Gelince:	510
Allah İle Ünsiyetin Manası Ve Allah'ın Kazasına Rıza	514
[Rızanın Hakikati Ve Hevaya Aykırı Şeylere Rıza].....	518
Dua, Rızaya Aykırı Değildir	522
37- Niyet, İhlâs Ve Doğruluk	526
Birinci Fasıl: Niyet, Hakikati Ve Bununla İlgili Şeyler	526
Niyetle İlgili Amellerin Tafsilatı	529
[Niyet Kulun İhtiyarına Dâhil Değildir]	531
İkinci Fasıl: İhlâs, Fazileti, Hakikati Ve Dereceleri	533
İhlâsın Hakikati	535
İhlâsı Bulandıran Şaibeler	536
Şaibeli Amelin Hükümü Ve Kişinin Onunla Da Sevaba	

Hak Kazandığı	537
Üçüncü Fasil: Doğruluk, Hakikati Ve Fazileti	538
38- Muhasebe Ve Murakabe.....	541
1. Makam: Müşareta (Şartlarla Bağlama/Anlaşma):.....	542
2. Makam: Murakabe/Kontrol:	545
3. Makam: Amelden Sonra Muhasebe:.....	546
4. Makam: Kusurlarından Dolayı Nefsi Cezalandırmak:	548
5. Makam: Mücadele:	549
6. Makam: Muatabe/Azarlama:.....	550
39- Tefekkür.....	553
Tefekkür Alanları Ve Tefekkürün Semereleri.....	554
Allah'ın Yaratmasını Tefekkürün Keyfiyeti.....	556
40- Ölüm, Ölüm Sonrası Ve Bununla İlgili Şeyler	559
[Birinci Bölüm: Ölüm Öncesi Ve Sûrun Üfürülüğüne	
Kadar Ölümden Sonraki Haller].....	559
[Birinci Bab: Ölümü Hatırlamanın Fazileti Ve Bunun Teşviki]	559
Nasıl Olursa Olsun Ölümü Hatırlamanın Fazileti	560
[Ölümü Hatırlama Yolları].....	562
[İkinci Bab]: Tûl-İ Emelin Açıklanması Ve Kısa Emelin Fazileti	563
Tûl-i Emelin Sebebi Ve Alameti	564
Uzun ve Kısa Emelde İnsanların Mertebeleri	565
Amelde Acele Etmek Ve Erteleme Afetinden Sakınmak	566
[Üçüncü Bab] Sekerat-i Mevt, Şiddeti Ve	
Bu Esnada Müstehab Olan Haller.....	568
Son Nefesini Vermek Üzere Olan Kimse İçin Müstehab	
Olan Haller	570

[Dördüncü Bab] Rasûlullah'ın Ve Raşid Halifelerin

Ölüm Halleri	572
Ebu Bekir Es-Sıddık'ın Vefatı	575
Ömer İbnu'l-Hattab'ın Vefatı	576
Osman İbn Affan'ın Vefatı	577
Ali İbn Ebu Talib'in Vefatı.....	578

[Beşinci Bab] Sahabîlerden Ve Diğer Topluluklardan Ölümleri

Esnasında Nakledilen Sözler, Kabir Ziyareti Ve Benzeri Konular	580
Kabirleri Ziyaret Etmek Ve Ölüler İçin Dua Etmek.....	581

[Altıncı Bab] Ölümün Hakikati Ve Sur'a Üfürölünceye Kadar

Ölünün Karşılaşacağı Şeyler	584
Kabrin Ölüye Konuşması.....	586

[İkinci Bölüm] Sur'a Üfürölüşünden Cennet Veya

Cehenneme Yerleşinceye Kadar Ölüm Ahvali.....	591
Cehennem (Allah Bizi Ondan Korusun).....	594
Peygamber Sevgisi Ve Kıyamette Kisasın Beyanı.....	596
Cennetin Vasıfları	598
Allah'tan Bizi Lütfuyla Oraya Dâhil Etmesini İsteriz.	598
Allah Teâlâ'nın Rahmetinin Genişliği	600

Son.....	606
----------	-----

İçindekiler.....	607
------------------	-----

**Guraba Yayınevi,
Hizmetlerine Devam Ediyor!**

*Asr-ı saadette yaşanan İslâm'ı yayma
yolculuğunda bir eseri daha sizlere
sunmaktan dolayı
mutluluk duyuyoruz.*

*Sizlere en iyisini sunmaya çalışan
yayınevimiz; kaliteli, seviyeli ve
yararlı eserler yayınlamaya
devam etmektedir.*

BİZİ İZLEMeye DEVAM EDİN!

**Dualarınız Sayesinde Daha Güzel Eserler
Yayınlamayı Ümid Ediyoruz!**

